

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

Filologie – Románské jazyky

Dizertační práce

Pokračovatelé posesiv *suus* a *illorum* v románských jazycích
Continuators of the possessives *suus* and *illorum* in the Romance languages

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

Chtěli bychom vyjádřit své vřelé poděkování vedoucímu práce, doc. Mgr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D., a PhDr. Jaroslavu Štichauerovi, Ph.D. za přínosné rady a nedocenitelnou pomoc při utváření koncepce práce.

Chtěl bych věnovat tuto práci Markétě Lahodové, nejvzácnějšímu člověku.

English abstract:

The text looks into the working of the 6th person possessivity exponence on the base of the analysis of two concrete paradigms – paradigms SUUS and ILLORUM. Its proposal is to comprehend and to describe all changes of the semiosis of both of the two paradigms on their transition from the Latin diasystem to the Protoromance and the Romance one. These changes will be measured and described on the base of the eight parameters of semiotic and semiologic description as changes of (1) formal aspect, (2) conceptual aspect, (3) reference, (4) extension, (5) intension, (6) differential value, (7) paradigmatic relations, (8) syntagmatic relations. On the base of the analysis of the individual diasystems we try to identify the connection, the relationship among the Romance centres, with the objective to identify the sources of the importation of linguistic innovations.

English keywords:

6th person possessivity, reflexive possessivity, non-reflexive possessivity, possessives, ILLORUM, SUUS, semiosis, grammaticalization, suppletion, linguistic innovation, exportation of linguistic models, endophoricity, logophoricity, exophoricity, vulgar Latin, classical Latin, Romance languages

Česká anotace:

Práce zkoumá exponenci posesivity 6. osob na příkladě dvou konkrétních exponentů – paradigmata SUUS a ILLORUM. Jejím cílem je pak postihnout veškeré proměny sémioze obou paradigmata na jejich přechodu z latinského diasystému do diasystému protorománského a románského. Tyto proměny uchopuje na základě osmi parametrů sémiotického a sémiologického popisu jako proměny (1) formálního aspektu, (2) obsahového aspektu, (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnoty, (7) paradigmatických vztahů, (8) syntagmatických vztahů. Na základě analýz jednotlivých diasystémů se práce pokouší identifikovat propojení, filiaci mezi jednotlivými centry, ve smyslu stanovení interareálových zdrojů jazykových inovací

Česká klíčová slova:

Exponence posesivity 6. osob, reflexivní posesivita, nerefexivní posesivita, ILLORUM, SUUS, sémioze, gramaticalizace, supletivita, jazyková inovace, export jazykových modelů, endoforičnost, logoforičnost, exoforičnost, vulgární latina, klasická latina, románské jazyky

Užité zkratky

Abl – ablativ

Acc – akuzativ

Adj., adj. – adjektivum, přídavné jméno

arag. – aragonština, aragonský

asturleon. – asturleonština, asturleónský

C. S. – cas sujet

C. R. – cas régime

dalm. – dalmátština, dalmátský

Dat – dativ

f. – femininum

franc. – francouzština, francouzský

frankoprov. – frankoprovensálština,
frankoprovensálský

furl. – furlanština, furlanský

gal. – galicijština, galicijský

Gen – genitiv

indg. – indo-germánština, indo-germánský

istrorum. – istrorumunština, istrorumunský

it. – italština, italský

kast. – kastilština, kastilský

kat. – katalánština, katalánský

lad. – ladinština, ladinský

lat. – latina, latinský

m. – maskulinum

ms. – manuskript, dochovaný rukopis

n. – neutrum

N – podstatné jméno

Nom – nominativ

NP – nominální fráze

okc. – okcitanština, okcitánský

Pers – poukazující ke konkrétnímu subjektu

port. – portugalština, portugalský

pl. – plurál

Pron., pron. – pronomén, zájmeno

Pos., pos. – posesivum, posesivní

pseud. – známý pod pseudonymem

PT – plný tvar, plné tvary

rét. – rétorománský

rom. – románský

rum. – rumunština, rumunský

sfranc. – stará francouzština,
starofrancouzský

sg. – singulár

sic. – sicilština, sicilský

skat. – stará katalánština, starokatalánský

slat. – stará latina, starolatinský

Subst., subst. – substantivum, podstatné
jméno

šp. – španělština, španělský

t. j. – známý také jako

tos. – toskánská varieta, toskánský

vlat. – vulgární latina, vulgárně latinský

Voc – vokativ

ZT – zkrácený tvar, zkrácené tvary

Konvence značení

IS – označuje celé paradigma IS

is – označuje konkrétní tvar *is* paradigmatu

IS

English abstract	
Česká anotace	
Užité zkratky - konvence značení.....	
Obsah	1
0 Úvod	6
1 Sémioze SUUS a ILLORUM v latině	9
1.1 Lemmata SUUS a ILLORUM	9
1.2 Sémioze SUUS a ILLORUM v klasické latině	15
1.2.1 Exponenty posesivity.....	16
1.2.2 Paradigmatika personalí.....	21
1.2.2.1 Problém defektnosti.....	21
1.2.2.2 Supletivní řešení.....	23
1.2.2.3 Heterogenost paradigmatu.....	30
1.2.3 Paradigmatika posesiv.....	31
1.2.3.1 Problém defektnosti.....	32
1.2.3.2 Supletivní řešení.....	34
1.2.3.3 Heterogenost paradigmatu.....	39
1.2.4 Distribuce reflexivního a nereflexivního posesivního paradigmatu.....	41
1.2.4.1 Povaha latinské reflexivity.....	41
1.2.4.2 Distribuční pravidla.....	43
1.2.4.3 Další distribuční faktory.....	51
1.3 Vulgární latina	53
1.3.1 Obecná teorie diasystému.....	53
1.3.2 Diasystém latinského jazyka.....	54
1.3.3 Autonomie vulgární latiny jako variety.....	57
1.3.4 Identifikace vulgární latiny jako variety.....	58
1.3.4.1 Vulgární latina jako varieta diachronní?.....	58
1.3.4.2 Vulgární latina jako varieta diatopická?.....	66
1.3.4.3 Vulgární latina jako varieta diastratická?.....	68
1.3.4.4 Vulgární latina jako varieta diafazická?.....	75
1.3.4.5 Vulgární latina jako varieta diamezická?.....	77
1.3.4.6 Vulgární latina jako varieta diaikanotická (diahikanotická)?.....	85
1.3.5 Ambivalentnost variačních vymezení vulgární latiny.....	88
1.3.6 Možnosti vědeckého popisu variet diasystému latiny.....	91

1.4 SUUS a ILLORUM v pozdně latinských gramatikách	94
2 Diachronní proměny sémioze SUUS a ILLORUM v románských jazycích	103
2.1 Proměny distribucí signifikantů	103
2.1.1 Oil-Gallorománie	111
2.1.2 Frankoprovensálská Gallorománie	140
2.1.3 Oc-Gallorománie	172
2.1.4 Katalánská, aragonská, navarská, riojánská, asturská a leónská Iberorománie ...	214
2.1.5 Galicijsko-portugalská a kastilská Iberorománie	247
2.1.6 Severní Itolorománie	260
2.1.7 Jižní a střední Itolorománie	278
2.1.8 Rétorománie	308
2.1.9 Balkanorománie	319
2.2 Proměny morfematiky signifikantů	328
2.3 Proměny signifikátů	332
2.3.1 Proměny extenze a intenze	332
2.3.1.1 Proměny sémického rozvoje	332
2.3.1.2 Restrukturace paradigmatu osobních zájmen	339
2.3.2 Proces gramatikalizace	347
2.4 Proměny diferenční hodnoty	350
2.4.1 Alternativní exponenty posesivity	350
2.4.2 Lemma DE ILLIS/DE ILLOS	351
2.4.3 Lemma ILLOS	352
2.4.4 Lemmata DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS a DE *METIPSIMIS	353
2.4.5 Nevalenční dativy	354
2.4.6 Lemma PROPRIUS	356
3 Závěr	361
4 Bibliografie	366

0 Úvod

Výzkumným tématem naší práce je exponence posesivity šestých osob v latinském diasystému a v diasystémech románských jazyků a její diachronní proměny. Výzkumným cílem je potom studium dvou konkrétních supletivních posesivních paradigmát, SUUS a ILLORUM, které latina poskytla románským jazykům k posesivní referenci. Ve své práci tudíž jinými slovy analyzujeme sémiozi¹ protorománských a románských pokračovatelů dvou ze všech latinských exponentů posesivity šestých osob² a její diachronní proměny (cf. kapitola 1.1).

Naše práce je proto strukturovaná obsahově do celkem tří okruhů analýz. Nejprve jsou to analýzy sémioze obou exponentních paradigmát jakožto jazykových znaků existujících a fungujících v rámci znakového systému latinského diasystému. Poté analýzy sémioze obou paradigmát v rámci znakového systému, do něž byly přeneseny – diasystému protorománského a románského. Nakonec pak analýzy dalších proměn sémioze obou paradigmát, tentokrát již čistě v logice tohoto cílového znakového systému. Těmto okruhům ve skladbě textu naší práce odpovídají respektivně skupiny kapitol 1.1-1.4, 2.1-2.3 a 2.4.

Celkově je v celém textu akcentován supletivismus jako rámcový princip fungování studovaných znaků: předchozí kolaps funkčního systému signifikace vytváří kontext

¹ Detailní vysvětlení své volby sémiologických parametrů pro popis fungování obou exponentů předkládáme v kapitole 1.1. Tamtéž uvádíme rovněž přesný výčet těchto parametrů.

² Používáme plurál – mluvíme o šestých osobách, neboť se ve všech zkoumaných jazycích, v latinském diasystému i v diasystémech románských, jedná o skupinu osob. Jejich celkový počet se od diasystému k diasystému liší a sám o sobě představuje rys, jehož analýza poslouží jako jeden z parametrů popisu proměn sémioze exponentů posesivity (cf. zejména kapitola 2.3.1.2). V latině můžeme mluvit o třech 6. osobách – morfologických osobách maskulinum plurálu, femininum plurálu a neutrum plurálu, v jazycích a dialektech románských většinou chybí neutrum plurálu, některé další – nové – 6. osoby však přibyly (románské inovace), jsou to jedna až tři osoby, osoby diskurzivní / enunciační – pro jeden až dva stupně zvýšené / vyšší zdvořilosti: *ustedes* / (*vuestras*) *señorías* / *usías* (šp.), *vostès* (kat.), *vostedes* (gal.), *loro* / (*le*) *Vostre signorie*, (*le*) *Sue Signorie*, (*le*) *Loro Signorie* / (*le*) *Signorie vostre* / (*le*) *Signorie sue* / (*le*) *Signorie loro* (it.), *vocês* – *as meninas* (port.), *vocês* – *os senhores* – *as senhoras* (port.). Celkový počet šestých osob je v některých případech stanovitelný obtížně vzhledem k faktu, že se u honorifik / alokutivů nejedná, pokud jde o jejich exponenci, pouze o *pronomina reverentiae*, nýbrž i o další exponenty, třeba obecná podstatná jména v plurálu s anteponovaným členem určitým, odstupňovaná velice malými stupni narůstající / klesající formálnosti / zdvořilosti / respektu: pěti základními stupni mohou být vlastní jméno osoby se členem určitým (křestní jméno se členem určitým), titul se členem určitým (označení nositele titulu se členem určitým), *os colegas* / *as colegas*, oslovení spojená s aristokratickým či církevním titulem (se členem určitým) a posesivním adjektivem, případně obecnější *os senhores* / *as senhoras* / *as meninas* (*O Joaquim e a Teresa sabem que [...]*. a podobně x *Os professores sabem bem que [...]*. / *Os doutores têm razão.* / *As colegas podem começar a comer.* / *Se as Vossas Majestades permitirem [...]* a podobně / *Sabem Vossas Altezas como tínhamos mandado a descobrir Vasco da Gama [...]* / *Foi um prazer enorme conhecer a todas as Vossas altezas [...] x [...] caso os senhores estejam de acordo [...]*).

defektnosti, jehož neúplnost supletivně řeší znak nový, druhotně doplněný. Vše začíná jako setkání heterogenních elementů, které však dohromady musí, postupem času a jistým průběžným přizpůsobováním se, vytvořit systém, jenž se svou funkčností co nejvíce přiblíží původnímu systému před kolapsem. Sémioze supletivních znaků je o to komplexnější, že jejími složkami, kromě klasické sémioze vlastní, jsou i rysy a fungování plynoucí z probíhajícího procesu přizpůsobování se / začleňování se do původního znakového systému³.

V případě SUUS i ILLORUM je tato povaha umocněna tím, že jsou obě supletivní, či alespoň částečně supletivní, již v rámci latinského diasystému (cf. kapitola 1.2), neboť již v něm řeší defektnosti zděděné latinou ze staré indo-germánštiny – reference 3. a 6. osob. Latina jako znakový systém se svou defektností snaží vyvažovat / supletivně řešit podobnými způsoby a z podobných zdrojů jako stará indo-germánština. Jak jsme právě naznačili, již ve staré indo-germánské logice se obě dvě exponentní paradigmatata liší. Mimo jiné i tím, co o nich (a jejich autentičnosti / původnosti) víme. Zatímco u paradigmatu ILLORUM v rámci latinského diasystému známe jeho původ, to jest známe jeho původní místo v rámci znakového systému, a víme, že se jedná o paradigma supletivní, nemáme ohledně přesné povahy paradigmatu SUUS dostatečnou informaci (cf. kapitola 1.2). Nevíme, zda se jedná o autentické / původní posesivum pro 3. a 6. osoby, které prapůvodně sloužilo rovněž nereflexivní referenci, nereflexivní posesivitě a toto užívání se časem ztratilo / zaniklo, či zda se jedná o skutečně výhradně reflexivní posesivum 3. a 6. osoby a časem došlo ke ztrátě pouze jeho nereflexivního protějšku (cf. kapitola 1.2).

Nesmíme však zapomenout na jednu důležitou věc. Ve své práci neanalyzujeme pouze dvě zcela oddělené sémioze, sémiozi SUUS a sémiozi ILLORUM v latinském diasystému a sémiozi pokračovatelů SUUS a sémiozi pokračovatelů ILLORUM v protorománském a románských diasystémech, nýbrž především sémiozi jejich vzájemného vztahu, tedy v tomto konkrétním případě sémiozi jejich systémové opozice / konkurence (cf. kapitoly 1.2 a 2.1.1-2.1.9). Nejzávažnějším důvodem pro tuto skutečnost je fakt, že jsou společně zapojeny do ještě jednoho supletivismu: kolapsem / ztrátou latinského paradigmatu IS⁴ a tím i zánikem exponentů *eorum*, *earum*, *eorum* bylo třeba ztrátu jejich reference vyvážit / supletivně řešit. Vzhledem k faktu, že *eorum*, *earum*, *eorum* byla posesiva, stojící v opozici jak vůči *suus*, tak

³ Ohledně vnímání (fázi) procesu začleňování a homogeneizace supletivních znaků v rámci defektního znakového systému z pohledu rodilých uživatelů či profesionálů daného znakového systému cf. kapitola 1.4.

⁴ A částečně také paradigmat dalších, zejména HIC a ISTE.

vůči *illorum, illarum, illorum*, staly se potenciálně těmi, kdo si distribuce vyhrazené původně *eorum, earum, eorum* budou dělit.

Proměny všech tří sémioz v čase se snažíme uchopit a systematicky interpretovat jako vývoj, který se ve všech jejich parametrech – formální stránce (exponent / signifikant v jeho morfematicce), obsahové stránce (signifikát v jeho sémice a sémantice), referenci, extenzi, intenzi, diferenční hodnotě, paradigmatických vztazích a syntagmatických vztazích (distribučních sítích) – realizuje v některé z tendencí oscilací, jež nazýváme potenciálnosti jazykových jevů (cf. Mathesius, 1911).

Konceptem sémioze vzájemného vztahu (systémové opozice / konkurence) lemmat SUUS a ILLORUM se dostáváme k poslednímu komentáři, který je nutno připojit. Povaha analýz, jež ve svém textu předkládáme, je taková, že by se v ideálním případě u našeho textu mělo jednat až o druhý díl veliké práce o posesivitě: popisujeme vlastně jazykový systém po kolapsu paradigmatu IS, ztrátě exponentu *eorum (earum, eorum)* a pojednáváme o vývoji supletivních řešení této defektnosti. V ideálním případě by první díl oné veliké práce analyzoval kolaps paradigmatu IS samotný, jeho příčiny, jeho průběh a ono vytvoření systémové defektnosti, kterou bylo nutné supletivně řešit. Jsme si tohoto plně vědomi, a proto se alespoň v dílčích komentářích ve svém textu snažíme vkládat souvislosti s referencí *eorum, earum, eorum*.

1 Sémioze SUUS a ILLORUM v latině

1.1 Lemmata SUUS a ILLORUM

Jak jsme již řekli v úvodu, ve své práci se věnujeme studiu dvou konkrétních posesiv šesté osoby⁵ v jejich diachronii od latinských etymonů až po jejich pokračovatele v současných románských jazycích: od SUUS (lat.) a ILLORUM (lat.) až po *seu* (gal., port.), *seu* (kat.), *suvo* (arag.), *su* (šp.), *suo* (it.), *sō* (furl.), [sɔ] (lad.), *so*, *si* (rét. jazyky), *sou* (sic.), *sui* (dalm.), *sév* (istorum.) a *llur* (kat.), *lor* (okc.), *leur* (franc.), *lor* (frankoprov.), *loro* (it.), *lor* (furl.), *lur* (rét.), *lor* (rum.)⁶.

Vzhledem k faktu, že neanalyzujeme pouze odpovídající tvary mužského rodu singuláru, ani pouze tvary případu, kdy posesorem je skupina, jejímž souhrnným gramatickým rodem je rod mužský, je třeba nejprve stanovit přesný výčet tvarů, jimž v práci věnujeme pozornost.

Tvary (tokeny) *suus* a *illorum* [illo:rum] jsou v latině součástí dvou deklinačních paradigmat, dvou lemmat, defektivního SUUS a úplného ILLE. Tato paradigmata v klasické / spisovné / písemné / literární normě latiny vypadají následovně (cf. Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1996; Kühner – Holzweissig, 1994; Leumann, 1977; Kühner – Stegmann, 1912-1914 a Gildersleeve – Lodge, 1896)⁷:

⁵ Neboli třetí osoby plurálu.

⁶ V tomto výčtu uvádíme na několika místech podobu posesiva v různých dialekttech příslušného jazyka. Výčet pokračovatelů obou etymonů v románských jazycích zde uvedený není vyčerpávající, chtěli jsme pouze ilustrovat bohatost forem. Základní morfologie posesiv v románských jazycích je vyložena například v Ledgeway – Maiden (2016), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2008), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2006), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2003), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1996), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1994), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992b), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1991), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1989), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1988), Bec (1971) a Bec (1970).

⁷ Tvary v obou tabulkách uvádíme pro úplnost i s pomocnými diakritickými znaky označujícími vokalickou artikulační kvantitu, makróny.

Tabulka 1: Deklinační paradigma SUUS

Typ	3. osoba			Pád	6. osoba			
	m.	f.	n.		m.	f.	n.	
Reflexivní paradigma	-	-	-	Nom	-	-	-	Singular
	<i>suī</i>	<i>suae</i>	<i>suī</i>	Gen	<i>suī</i>	<i>suae</i>	<i>suī</i>	
	<i>suō</i>	<i>suae</i>	<i>suō</i>	Dat	<i>suō</i>	<i>suae</i>	<i>suō</i>	
	<i>suum</i>	<i>suam</i>	<i>suum</i>	Acc	<i>suum</i>	<i>suam</i>	<i>suum</i>	
	-	-	-	Voc	-	-	-	
	<i>suō</i>	<i>suā</i>	<i>suō</i>	Abl	<i>suō</i>	<i>suā</i>	<i>suō</i>	
	-	-	-	Nom	-	-	-	Plurál
	<i>suōrum</i>	<i>suārum</i>	<i>suōrum</i>	Gen	<i>suōrum</i>	<i>suārum</i>	<i>suōrum</i>	
	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Dat	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	
	<i>suōs</i>	<i>suās</i>	<i>sua</i>	Acc	<i>suōs</i>	<i>suās</i>	<i>sua</i>	
	-	-	-	Voc	-	-	-	
	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Abl	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	

Tabulka 2: Deklinační paradigma ILLE

Paradigma ILLE				
Pád	ille	illa	illud	
Nom	<i>ille</i>	<i>illa</i>	<i>illud</i>	Singular
Gen	<i>illīus</i> <i>illī</i>	<i>illīus</i> <i>illī</i>	<i>illīus</i> <i>illī</i>	
Dat	<i>illī</i>	<i>illī</i>	<i>illī</i>	
Acc	<i>illum</i>	<i>illam</i>	<i>illud</i>	
Voc	-	-	-	
Abl	<i>illō</i>	<i>illā</i>	<i>illō</i>	
Nom	<i>illī</i>	<i>illae</i>	<i>illa</i>	Plurál
Gen	<i>illōrum</i>	<i>illārum</i>	<i>illōrum</i>	
Dat	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	
Acc	<i>illōs</i>	<i>illās</i>	<i>illa</i>	
Voc	-	-	-	
Abl	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	

Distribuce, v nichž se obě paradigmatu v latině objevují celkově, jsou mnohem širší, než ty, jež SUUS a ILLE mají ve významech, které ve své práci analyzujeme. Pro SUUS se jedná o distribuce spojené s posesivitou celkem dvou gramatických osob, 3. a 6. osoby⁸, z nichž se my konkrétně ve své práci zabýváme pouze druhou. ILLE již v latině mělo tak široké distribuce, že se z nich vývojem do románských jazyků, částečně přímým pokračováním distribucí latinských, částečně na základě analogií, přidáním distribucí nových,

⁸ V tomto aspektu nejsou italské jazyky gramaticky totožné. Zatímco v latině a řadě dalších italských jazyků je SUUS spojeno výhradně se 3. a 6. osobou, v jiných italských jazycích je paradigma spojeno i s gramatickými osobami dalšími. V románských jazycích se podobné, širší koncepce rovněž, izolovaně, objevují, spíše však pro pronominální část exponentů reflexivity – takto například reflexivní zájmena v konjugaci reflexivních sloves ve furlanštině.

protorománských a románských, vyvinulo několik různých paradigmat samostatných (cf. Găzdaru, 1929; Cappellaro, 2016; Giusti, 2016, 551-552; Benincà – Vanelli, 2016, 145; Dragomirescu – Nicolae, 2016, 921-923; Ledgeway – Smith, 2016, 879-890; Roberts, 2016; Poletto – Tortora, 2016; Pescarini, 2016; pasáže o paradigmatech jednotlivých jazyků v Ledgeway – Maiden, 2016, 91-446; pasáže o paradigmatech jednotlivých jazyků v Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2008, 2646-2692, 2731-2790, 2797-2810, 2830-2846, 2881-2906, 2926-2947, 2998-3020, 3030-3045, 3079-3106, 3152-3168, 3193-3204 a 3266-3281; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1996, 199-222, 273-309 a 309-355; pasáže o paradigmatech jednotlivých jazyků v Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1995; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1994, 160-172 a 233-240; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1992a, 59-71 a 112-125; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1992b, 77-91, 148-159 a 652-680; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1991, 1-18 a 127-152; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1989, 19-33, 101-114, 522-536, 537-554, 563-585, 646-667 a 764-785; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1988, 39-51, 94-112, 799-808 a 836-853; pasáže o paradigmatech jednotlivých jazyků v Bec, 1971 a pasáže o paradigmatech jednotlivých jazyků v Bec, 1970)⁹: (1) paradigma nepřívzvučných osobních zájmen 3. a 6. osoby¹⁰, (2) paradigma přívzvučných osobních zájmen 3. a 6. osoby, (3) paradigma duplikovaných osobních zájmen nepřívzvučných 3. a 6. osoby¹¹, (4) paradigma nepřívzvučných osobních zájmen 3. a 6. osoby kombinujících se se zájmeny vztažnými jako pádový supletivismus¹², (5) nepřívzvučná osobní zájmen 3. a 6. osoby jako různé nevalenční dativy (*dativus ethicus*, *dativus possessionis*, *dativus incommodi*, *dativus commodi*, *dativus finalis*, *dativus sympathicus* a další)¹³, (6) paradigmata posesivních adjektiv 3. a 6. osoby, (7) paradigmata posesivních zájmen 3. a 6. osoby, (8) paradigma určitého členu, (9) paradigma

⁹ Svůj výčet paradigmat pojmáme detailněji a v podobě delší, než je v románských gramatikách obvyklé, protože jsme chtěli reflektovat i všechny supletivní či supletivitou motivované distribuce pokračovatelů tvarů lemmatu ILLE.

¹⁰ Toto paradigma existuje, zejména pro zájmena osobní předmětová, ve trojí podobě: (1) v podobě základní, nepřívzvučné, jako endoforika gramatických osob (lat. a rom. jazyky), (2) v podobě základní, nepřívzvučné, jako proleptická zájmena (lat.), cf. Pinkster (2015: 759-762) a (3) v podobě příznakové, jako rematizační / tematizační supletivní řešení a exponenty přiřazování theta rolí / sémantických pádů, zvané často nepřesně *redundantní / pleonastické zájmenné předměty* či *duplikované zájmenné předměty / clitic doubling / pronominal reduplication*, jako například (šp.) *[A los maestros]_i los medios les_i ceden poco la palabra, salvo cuando ganan un concurso.* nebo (šp.) *Según los investigadores, [a los hombres]_j les_j gustan las mujeres «sensibles y femeninas»; [a ellas]_k los «buenos chicos» les_k parecen «sosos».* (rom. jazyky, cf. Jančík, 2018).

¹¹ Jiný typ *clitic doubling / pronominal reduplication* například ve furlanštině a v některých severoitalských dialektech, jako například (furl.) *A_i contavin [i vecjos]_i di Cuar che inta chē buse al_j è soterât [un om]_j a cjavâl [...]* nebo (furl.) *Chestis [figuris]_k si à di compagnâlis_k.* (cf. Jančík, 2018).

¹² Jako například (furl.) *La trasformazion dal latin al furlan si maduris probabilmentri tal periodi_i che al_i va dal VI al X secul [...]* nebo (rum.) *Femeia_j căreia_j i-am vorbit ieri e actriță.*

¹³ Cf. například Gutiérrez-Rexach (2016), Cifuentes Honrubia (2015), Kühner – Holzweissig (1994), Palmer (1988), Leumann (1977), Szantyr – Hofmann (1965) a Kühner – Stegmann (1912-1914).

přivlastňovacího členu / genitivního členu *al, a, ai, ale*, (10) paradigma demonstrativních adjektiv, (11) paradigma demonstrativních zájmen a (12) paradigma adjektivního členu *cel, cea, cei, cele*¹⁴. Z těchto všech distribucí nás v práci zajímá ale jen malá část.

Definujeme pro potřeby svých analýz pro celý text práce dvě lemmata, SUUS a ILLORUM, taková, že první bude definováno jako interval: SUUS = [*suī, suīs*] a druhé jako výčet: ILLORUM = {*illōrum, illārum, illōrum*}.

Jinými slovy bude pro nás lemma SUUS odpovídat množině, paradigmatu, všech tvarů spojených s plurálovým posesorem tak, jak je vidíme v tabulce 3:

Tabulka 3: Lemma SUUS

6. osoba					
Typ	m.	f.	n.	Pád	
Reflexivní paradigma	-	-	-	Nom	Singular
	<i>suī</i>	<i>suae</i>	<i>suī</i>	Gen	
	<i>suō</i>	<i>suae</i>	<i>suō</i>	Dat	
	<i>suum</i>	<i>suam</i>	<i>suum</i>	Acc	
	-	-	-	Voc	
	<i>suō</i>	<i>suā</i>	<i>suō</i>	Abl	
	-	-	-	Nom	Plurál
	<i>suōrum</i>	<i>suārum</i>	<i>suōrum</i>	Gen	
	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Dat	
	<i>suōs</i>	<i>suās</i>	<i>sua</i>	Acc	
	-	-	-	Voc	
	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Abl	

Zatímco lemma ILLORUM bude obsahovat právě tři prvky, tři tvary – genitivy plurálu všech tří rodů.

Metodologicky, vedeni snahou o co nejpřesnější popis změn obou lemmat v diachronii latiny a románských znaků, volíme pro svůj popis rámeček semiologický: budeme popisovat a analyzovat proměny sémioze jazykových znaků, jimiž jsou lemma SUUS a lemma ILLORUM, v čase. Pro tento rámeček budeme vycházet zejména z prací Posner – Robering – Sebeok (2004), Posner – Robering – Sebeok (2003), Nöth (2000), Posner – Robering –

¹⁴ Paradigmata (10), (11) a (12) jsou tvořena tvary kompozitními. U paradigmatu (9) nepanuje ohledně kompozitnosti shoda, cf. Giurgea (2012).

Sebeok (1998), Posner – Robering – Sebeok (1997), pro dílčí komentáře dále pak rovněž z prací Léon – Bhatt (2017), Čermák (2011), Čermák (2010), Martin – Ringham (2006), Šabršula (2005), Peregrin (2003), Peregrin (1999), Palek (1997), Greimas – Courtés (1993) a von Stechow (1991).

Proměny sémioze obou lemmat budeme sledovat pomocí proměn hodnot celkem osmi parametrů popisu sémioze jazykového znaku: (1) formální aspekt (exponent / signifikant), (2) obsahový aspekt (signifikát), (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnota, (7) paradigmatické vztahy, (8) syntagmatické vztahy (distribuce ve strukturách textu).

Díky podobné parametrizaci budeme moci lépe a úplněji popsat jednotlivé proměny všech rysů charakterizujících lemmata SUUS a ILLORUM: od proměn jejich morfematické podoby (formální stránka exponentů), přes proměny šíře, podoby a typu jejich reference, až po proměny sítí paradigmatických a syntagmatických vztahů, do kterých vstupují (distribuce exponentů ve strukturách textu).

Ačkoliv jsme, při vymezení obou lemmat, cíleně a systematicky vyloučili všechny distribuce SUUS a ILLE, které ve své identifikaci nebyly exponenty posesivity 6. osoby, sledujeme v celé své práci proměny sémioze námi definovaných lemmat nejen samostatně, nýbrž rovněž paralelně s proměnami sémioze těchto jiných distribucí. K tomuto ukazujeme rovněž, že pro každé období je právě vztah mezi posesivními a neposesivními distribucemi specifický, a může proto být použit jako další parametr našeho diachronního popisu, a že proměny sémioze neposesivních distribucí působí rovněž jako zdroj analogického vývoje pro distribuce posesivní.

Obecně v celé své práci ukazujeme, že je třeba veškeré proměny sémioze SUUS a ILLORUM sledovat a napříč historickým vývojem průběžně vztahovat k proměnám sémioze celé řady dalších paradigmat: (1) paradigmat posesivních adjektiv, (2) paradigmat posesivních zájmen, (3) paradigmatu osobních zájmen podmětových, (4) paradigmatu osobních zájmen předmětových nereflexivních, (5) paradigmatu osobních zájmen předmětových reflexivních, (6) paradigmatu demonstrativ, (7) paradigmat nominálních¹⁵, (8) paradigmat determinantů a (9) paradigmat determinačních adjektiv.

Tato kontextualizace má několik důvodů. Jednak si jsou navzájem jednotlivá paradigmata zdrojem analogií nebo se naopak motivují k divergentnímu vývoji, jednak se v diachronii systém snaží hledat nová supletivní řešení, supletivní exponenty, a homogenizovat,

¹⁵ Z nichž nás zajímají především singulárové a plurálové dativy a genitivy, pro kontext klasické / spisovné / písemné latinské gramatiky, a jejich pokračovatelé, často supletivní, předložková syntagmata, pro kontext vulgárně latinského úzu a románské gramatiky.

učinit koherentnějšími, nová paradigmata, jež vznikla doplněním paradigmat defektivních o supletivní řešení, supletivní exponenty.

V následujících kapitolách se postupně věnujeme proměnám sémioze lemmat SUUS a ILLORUM v rámci latiny klasické / spisovné / literární / psané a latiny vulgární (kapitoly 1.2 a 1.4) a v rámci protorománských a románských jazyků (kapitoly oddílu 2).

1.2 Sémioze SUUS a ILLORUM v klasické latině

Definujeme nyní situaci v klasické / spisovné / literární / kultivované latině, jež nám bude sloužit jednak jako referenční model v celé naší práci, jednak jako výchozí bod všech diachronních procesů a vývoje, jehož konečné, románské, fáze ve své práci analyzujeme.

V textu popisujeme sémiozi obou lemmat, SUUS a ILLORUM, v klasické / spisovné / literární / kultivované latině pomocí jejích jednotlivých parametrů: (1) formálního aspektu (disponibilních exponentů / signifikantů), (2) obsahového aspektu (signifikátu), (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnoty, (7) paradigmatických vztahů a (8) syntagmatických vztahů (distribucí ve strukturách textu)¹⁶.

Formálním aspektem rozumíme paradigmatickou signifikantů / exponentů, to jest souhrn všech alomorfií příslušného paradigmatu / lemmatu, obsahovým aspektem pak soubor lexikálních a gramatických¹⁷ sémů skrze signifikaci spjatých s příslušnými signifikanty. Reference představuje jakýkoliv druh individuálního propojení typu odkazování / vztahování se ustanovivší se mezi jazykovým znakem a jazykovým či mimojazykovým referentem¹⁸. Extenze je souhrnná množina objektů / výskytů / tokenů, k nimž se znak vztahuje a intenze odpovídá množině či třídě určené základními vlastnostmi / rysy, k jejímž prvkům znak může odkazovat. Diferenční hodnota¹⁹ je vymezení významu V znaku Z takové, které obdržíme jako intersekcí určitého sémanticky definovaného výseku SDV ontologického či noosférického kontinua a významů $\text{non-}V_1, \text{non-}V_2, \dots, \text{non-}V_z$ ²⁰, kdy V_1, V_2, \dots, V_z jsou významy všech znaků Z_1, Z_2, \dots, Z_z takových, které společně odkazují k určitým, ale různým částem SDV. Paradigmatickými vztahy mohou být vztahy mezi jednotlivými tvary zkoumaných lemmat a tvary dalších lemmat, se kterými tvoří dohromady makroparadigma, nebo vztahy, které existují mezi tvary zkoumaných lemmat a tvary lemmat synonymních / konkurenčních, které se mohou vyskytovat na stejných distribučních pozicích. Konečně syntagmatické vztahy odpovídají množině či třídě distribučních pozic, ve kterých se tvary zkoumaných lemmat mohou v textech vyskytovat.

¹⁶ Při následujícím definičním vymezení jednotlivých parametrů se opíráme o definice z prací Čermák (2011), Čermák (2010), Martin – Ringham (2006), Posner – Robering – Sebeok (2004), Posner – Robering – Sebeok (2003), Peregrin (2003), Karlík – Nekula – Pleskalová (2002), Nöth (2000), Peregrin (1999), Posner – Robering – Sebeok (1998), Posner – Robering – Sebeok (1997), Palek (1997) a von Stechow (1991).

¹⁷ Používáme koncept gramatického sému po vzoru prací Sgall – Nebeský – Goralčíková – Hajičová (1969), Hébert (2001), Biloa – Valdman (2004), Léon – Bhatt (2017) a La Mantia – Licata – Perconti (2017).

¹⁸ Cf. Karlík – Nekula – Pleskalová (2002, heslo *Reference*). Odkazování k jazykovému referentu označujeme jako referenci endoforickou, odkazování k referentu mimojazykovému jako referenci exoforickou / deiktickou.

¹⁹ De Saussurova *valeur*.

²⁰ Operátorem *non* zde označujeme komplementaritu.

Pro svůj popis volíme přístup onomaziologický: analyzujeme nejprve seznam exponentů, jež latina využívá pro vyjádření posesivity obecně, poté seznam exponentů, jež latina využívá pro vyjádření posesivity 3. a 6. osoby a v jeho rámci i paradigmatickou obou lemmat SUUS a ILLORUM. Takto nejprve identifikujeme konkurenční paradigmatičtá (to jest paradigmatické vztahy a diferenční hodnotu), poté popisujeme paradigmatickou lemmat SUUS a ILLORUM s jejich respektivními významy (to jest formální aspekt, obsahový aspekt, referenci a intenzi), nakonec vymezujeme jejich přesné distribuce (to jest extenzi a syntagmatické vztahy).

1.2.1 Exponenty posesivity

V klasické latině má posesivita osm hlavních způsobů vyjádření. Jsou jimi nejprve čtyři konstrukce vykazující možnost akt vlastnění časově, modálně a aspektuálně zakotvit (a) sloveso *habeo*, (b) další slovesa posesivní predikace, (c) obrat NP_{Dat} *esse* a (d) obrat NP_{Gen} *esse* a dále pak čtyři exponenty nominální, adjektivální a pronominální (e) NP_{Gen}, (f) posesivní paradigma adjektivální a pronominální, (g) tzv. přivlastňovací přídavné jméno a (h) nevalenční dativy.

(a) Ve schématech NP_{Nom-i} *habere*_{Pers-i} NP_{Acc}, NP_{Nom-i} NP_{Acc} *habere*_{Pers-i}, NP_{Acc} *habere*_{Pers-i} NP_{Nom-i}, NP_{Acc} NP_{Nom-i} *habere*_{Pers-i}, *habere*_{Pers-i} NP_{Nom-i} NP_{Acc}, *habere*_{Pers-i} NP_{Acc} NP_{Nom-i}, kde NP_{Nom-i} označuje podmět, *habere*_{Pers-i} tvar slovesa *habeo* odrážející svou gramatickou kategorií osoby kategorie podmětu a NP_{Acc} přímý předmět, respektive ve schématech NP_{Acc/Nom-i} NP_{Acc} *habere*_i, neboli *accusativus cum infinitivo* a *nominativus cum infinitivo*, kde *habere*_i je infinitivním predikatoidem, NP_{Acc/Nom-i} jeho podmětem v akuzativu či nominativu a NP_{Acc} jeho přímým předmětem, vyjadřuje, v sémantických termínech, podmět *posesora* a předmět *posesum*:

- (1) *Etenim omnes artes; [...] habent; quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.* (Cicero)
- (2) *Avaritia; pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit [...]* (Sallustius)
- (3) *[...] ut calcei muliebres sint an viriles dicimus ad similitudinem figurae; cum tamen sciamus nonnunquam et mulierem; habere; calceos viriles et virum muliebris.* (Varro)
- (4) *Suebi; centum pagos habere; dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt.* (Caesar)

(b) Sloves posesivní predikace existují čtyři druhy. První skupinou jsou tranzitivní slovesa vlastnění, například *possideo* či *teneo*, kdy posesor je podmětem a posesum přímým

předmětem²¹. Druhou skupinou jsou tranzitivní slovesa nabývání vlastnictví, například *obtineo*, *acquirō*, *comparō* či *impetro*, kdy posesor je podmětem a posesum přímým předmětem²². Třetí skupinou jsou netranzitivní slovesa patření / náležení, například *pertineo* či *adtingo*, kdy posesum je podmětem a posesor je nepřímým, nejčastěji předložkovým, předmětem. Poslední skupinou jsou pak deponentní slovesa nabývání vlastnictví, například *consequor* či *adipiscor*, kdy posesum je přímým předmětem. Ilustrujme si tento způsob vyjadřování posesivity několika třemi příklady:

(5) [...] *soli enim possident res et fructuosas et sempiternas* [...] (Cicero)

(6) *Sed rem obtinuit Caesar* [...] (Caesar)

(7) *Appella[ti]ones vero quae ad magistratus et sacerdotia et alios honores pertinebant habe[ant] formam tem[po]ris sui. (Edictum incerti imperatoris de temporibus accusationum)*

(8) [...] *sine qua nec amicitiam neque ullam rem expetendam consequi possumus* [...] (Cicero)

(c) Dispozitiv NP_{Nom-i} NP_{Dat} esse_{Pers-i}, v němž NP_{Nom-i} označuje podmět, esse_{Pers-i} kongruentní tvar slovesa *sum* a NP_{Dat} dativní předmět, ztotožňuje sémanticky posesora s podmětem a posesum s předmětem²³. Tuto konstrukci zvanou *dativus possessivus* (*dativus possessoris*) můžeme ilustrovat na příkladech uváděných v Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 232):

(9) *Homini cum deo similitudo est.* (Cicero)

(10) *Quibus opes nullae sunt.* (Sallustius)

Paradigmatem, jehož dativy k vyjádření dativního přivlastnění používáme, mohou být i osobní zájmena se svými dativy nereflexivními *ego – mihi*, *tu – tibi*, *nos – nobis*, *vos – vobis* i reflexivními *ego – mihi*, *tu – tibi*, \emptyset - *sibi*, *nos – nobis*, *vos – vobis*, \emptyset - *sibi*.

(d) Dispozitiv NP_{Nom-i} NP_{Gen} esse_{Pers-i}, v němž NP_{Nom-i} označuje podmět, esse_{Pers-i} kongruentní tvar slovesa *sum* a NP_{Gen} genitivní předmět, ztotožňuje sémanticky posesora s podmětem a posesum s předmětem. Tuto konstrukci zvanou *genitivus possessivus* (*genitivus possessoris*) můžeme ilustrovat na příkladu uvedeném u Bolkesteina (1983):

(11) *Liber pueri est.*

²¹ Distribuce sloves tohoto typu je popsateľná týmiž schématy jako (a).

²² Distribuce sloves tohoto typu je popsateľná týmiž schématy jako (a).

²³ Pro podrobnou studii cf. Bauer (2000: 151-195).

Paradigmatem, jehož genitivity k vyjádření genitivního přivlastnění používáme, mohou být i osobní zájmena se svými genitivity nereflexivními *ego – mei, tu – tui, nos – nostri, vos – vestri* i reflexivními *ego – mei, tu – tui, Ø - sui, nos – nostri, vos – vestri, Ø - sui*.

(e) *Genitivus possessivus (genitivus possessoris)*²⁴ je jeden z mnoha typů genitivů. Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 211-212) uvádějí jako jeho významy dvojí informaci: (1) označuje skutečného vlastníka nebo autora něčeho (*Alexandri canis / M.Tullii Ciceronis Orationes*), nebo (2) osobu či věc, jež je nositelem nějakého pocitu (*timor hostium*), vlastnosti (*Ciceronis eloquentia, longinquitas temporis, potentia Pompei*) nebo činu (*coniuratione Catilinae*)²⁵. Někdy je místo genitivu užito adjektiva odvozeného od podstatného jména vlastního: *Sullana tempora = tempora Sullae* (Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge, 1903: 212). Paradigmatem, jehož genitivity k vyjádření genitivního přivlastnění používáme, mohou být i v tomto případě osobní zájmena (cf. (e)).

(f) Adjektiválnímu a pronominálnímu posesivnímu paradigmatu se budeme věnovat detailně v následujících oddílech, uvedme si proto nyní pouze dvě série příkladových vět:

(12) *Lucrum non facies, ego ita damnum **meum** cavi. Ne morare igitur, deliberans, utrum **tua** nardus pluris sit, quam **meum** vinum.* (Horatius)

(13) ***Vestrum** opus Elis habet, **vestrum** Stympthalides undae // Partheniumque nemus, **vestra** virtute relatus // Thermodontiaco caelatus balteus auro // pomaque ab insomnia concustodita dracone.* (Ovidius)

Tyto poslední čtyři prostředky vyjadřování posesivity (c), (d), (e) a (f), jež se navzájem liší morfo-syntakticky, se liší i sémanticky. Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge, (1903: 232) uvádějí, že zatímco posesivní genitiv a konstrukce spojující posesivum se slovesem *sum* podtrhují vlastníka, posesivní dativ se slovesem *sum* kladou důraz na akt vlastnění:

(14) *Liber est **meus**.* – (ta) kniha je má (= nikoho jiného)

(15) *Est **mih**i liber.* – mám knihu (= kromě jiných věcí)

K významovému rozdílu mezi posesivními predikacemi (c) NP_{Nom-i} NP_{Dat} esse_{Pers-i} a (d) NP_{Nom-i} NP_{Gen} esse_{Pers-i} existuje mezi lingvisty několik názorů (cf. Bolkestein, 1983). Někteří se domnívají, že kritériem volby mezi oběma konstrukcemi je stupeň referenční určenosti vlastněné věci: pro dativ se mluvčí rozhoduje v případě, že je posesivum není blíže určeno /

²⁴ Mínilme tím všechny distribuce genitivu posesivního, v nichž tento není užíván spolu s predikátem *esse* (cf. exponent posesivity (d)).

²⁵ V případě nositele pocitů a činů se někdy používá zařazení jiné, širší – *genitivus subiectivus*.

vymezeno, pro genitiv v případě určenosti / vymezenosti. Jiní ztotožnili rozhodnutí mezi oběma konstrukcemi s otázkou funkční větné perspektivy: je-li zvolen genitiv, je tematizováno posesum a rematizován posesor, v případě dativní verze je rematizováno posesum a tematizován posesor. Třetí skupina, k níž se hlásí i Bolkestein sám, tvrdí, že se obě konstrukce:

(16) *Liber pueri est.*

(17) *Liber puero est.*

odlišují semantickou interpretací: genitivní konstrukce přiřazuje vlastněnému referentu vlastnost vlastnění, dativní konstrukce je existenciální konstrukcí, kde je existence vlastněného referentu spojena s jednou valencí, posesorem (jako jakási existence vůči někomu).

(g) Přivlastňovací přídavná jména, jež Wackermagel (1908: 141-143), Gnjatović (2010: 24), Tovar (1946: 33) ilustrují příklady referentů-smrtelníků *pars Herculanea* (Plautus), *ficus Herculanea* (Cato), *sacrificium Herculaneum*, *nodus Herculaneus*, *via Herculanea*, *rivus Herculaneus*, *pagus Herculaneus*, *Herculeus* (u Vergilia a Horatia zřejmě grécizmus), *fundus Sabinianus*, *villa Seliciana*, *fundus Sabiniacus*, *Caecilia[na]*, *noutrix Paperia*, *Turpilia uxor*, *Crania uxor* a referentů božských *Aeneia nutrix*, *legionibus Martes* (sic), *Picus Martius*, *hastas Martias*, *mensis Martius*, *Venerius nepotulus*, *vim Volcaniam*, *scalae Caciae*, *Aegyptus Iovia*, *Aegyptus Herculia*, *flamen Dialis*, *sacerdos Veneria* (Platus), *antistita Veneria* (Platus), *servi Venerii*, *sodales Titii*, názvy svátků na *-alia* a názvy chrámů na *-al*, jsou tvořena sufixací (nejčastěji sufixem *-ius*, *-ia*) od vlastních jmen lidí či božských bytostí²⁶. Tovar (1946: 33) zmiňuje komentář W. Schulzeho²⁷: v období, kdy je posesivní adjektivum skutečným konkurentem, skutečnou alternativou ke genitivu vlastního jména²⁸, spočívá jejich rozdíl v tom, že první z nich „se refiere al posesivo en general, mientras el genitivo individualiza: así, por ejemplo, Cicero, *Pro Milone* 34 – *Gloria, quae cottidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodii morte cecidit*“.

(h) V latině existuje celá řada nevalenčních dativů, jejichž reference je významu přivlastnění / vlastnictví blízká. Jsou to například *dativus ethicus*, *dativus possessionis*,

²⁶ Jsou rovněž v Římské říši užívána jako *nomina gentilia* – *Gaius Iulius Caesar*, *Cornelia*, *Iulia*.

²⁷ W. Schulze je citován na straně 363 v *Zeitschrift für Celtische Philologie*. 16. 1927.

²⁸ Touto sufixací bylo možno odvozovat adjektiva i od podstatných jmen obecných. Szantyr – Hofmann (1965: 51) uvádí příklad *filius erilis*, stojící v protikladu k *filius eri*.

dativus incommodi, dativus commodi, dativus finalis, dativus sympathicus a další²⁹. Jejich užívání můžeme ilustrovat na následujících třech příkladech:

(18) *Qui mihi omnis angulos furum implevisti in aedibus misero mihi.* (Plautus)³⁰

(19) *Caesari clementia gloriae erat.*³¹

(20) *Tunc es adiutor nunc amanti filio?* (Plautus)

Poté, co jsme předložili výčet exponentů, kterých latina k vyjadřování posesivity může užívat, podívejme se na ně detailněji a popišme si jejich reference a distribuce v textech.

Nechme stranou vyjadřování posesivity pomocí slovesa *habeo*, sloves posesivní predikace a přivlastňovacích přídavných jmen vytvořených od jmen vlastních, neboť nejsou předmětem výzkumu naší práce, a zaměříme se na zbývajících pět prostředků: (c) obrat NP_{Dat} *esse*, (d) obrat NP_{Gen} *esse*, (e) NP_{Gen}, (f) posesivní paradigma adjektivální a pronominální a (h) nevalenční dativy. Z genitivů a dativů budeme analyzovat konkrétně pouze ty pronominální, odvozené zejména od personalí, proto se personalii ve svém výkladu zabýváme výrazně.

Výklad dělíme na celkem tři části: část 1.2.2 je zaměřená na paradigmatické personalíi jednak jako zdroj posesivních genitivů a dativů a jednak jako zdroj supletivních řešení³², supletivních exponentů, pro defektní paradigma posesiv, v části 1.2.3 se věnujeme paradigmatické posesiv samotných a část 1.2.3 přináší výklad o kontrastivních distribucích reflexivních a nereflexivních tvarů posesiv v textu. V základní strukturaci přehledů, rámcových popisech paradigmatické jednotlivých exponentů a jejich hlavních alomorfií vycházíme zejména z autorů Weiss (2009), Meiser (1998), Sihler (1995), Kühner – Holzweissig (1994), Leumann (1977), Pisani (1962b), Pisani (1962a), Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D'Ooge (1903), Lindsay (1894) a Schweizer-Sidler – Surber (1888), některé doplňující informace k morfologickým a sémantickým charakteristikám jednotlivých lemmat čerpáme z prací dalších³³.

²⁹ Cf. například Gutiérrez-Rexach (2016), Cifuentes Honrubia (2015), Kühner – Holzweissig (1994), Palmer (1988), Leumann (1977), Szantyr – Hofmann (1965: 86-101), Kühner – Stegmann (1955: 307-346) a Novotný (1955: 102-108).

³⁰ Příklad uvedený v Pinkster (2015).

³¹ Příklad uvedený v Baumgarten (2012: 23).

³² Nebo spíše jako paradigma, které s paradigmatickým posesiv použilo stejný zdroj supletivního doplnění své defektnosti – paradigma demonstrativ.

³³ Například autorů jako Panhuis (2015), Palmer (1988), Novotný (1957), Novotný (1946) a Gildersleeve – Lodge (1896).

1.2.2 Paradigmatika personalií

Než se dostaneme k samotnému výkladu o posesivních paradigmatech, je nutno nejprve, z důvodů, jež jsme předeslali v kapitole 1.1 a 1.2.1, okomentovat paradigmatu zájmen osobních.

Jsou to tato zájmena, která svými genitivy nereflexivními *ego – mei, tu – tui, nos – nostri, vos – vestri* i reflexivními *ego – mei, tu – tui, Ø - sui, nos – nostri, vos – vestri, Ø - sui* a svými dativy nereflexivními *ego – mihi, tu – tibi, nos – nobis, vos – vobis* s reflexivními *ego – mihi, tu – tibi, Ø - sibi, nos – nobis, vos – vobis, Ø - sibi* mohou v syntaktických strukturách zastávat roli posesivního genitivu a posesivního dativu a jejichž supletivní doplnění nereflexivní defektnosti má stejný zdroj jako supletivní řešení doplňující defektnost nereflexivních posesiv.

1.2.2.1 Problém defektnosti

Klasická latina ze staré indo-germánštiny zdělila paradigmatu personalií celkem dvě, obě defektní – reflexivní a nereflexivní.

Zde je třeba udělat ještě dva komentáře, než svůj popis začneme. (a) Ukážeme, že defektnost je v každém případě jiné povahy a týká se zcela jiných prvků. (b) Uvidíme rovněž, že vzhledem k široké míře izomorfie mezi prvky obou paradigmat, vytane otázka, zda se opravdu jedná o paradigmatu dvě, nebo pouze o jedno jediné vykazující částečnou alolexii.

Zobrazme si obě série osobních zájmen paralelně, v rámci jediné tabulky. Chybějící formy v ní označíme pomocí „-“.

Tabulka 4: Reflexivní a nereflexivní paradigma osobních zájmen

		OSOBY									
Typ	1.	2.	3.	3.	3.	4.	5.	6.	6.	6.	Pád
Nereflexivní paradigma	<i>ego</i>	<i>tū</i>	-	-	-	<i>nōs</i>	<i>vōs</i>	-	-	-	Nom
	<i>meī</i>	<i>tuī</i>	-	-	-	<i>nostrī</i> <i>nostrum</i>	<i>vestrī</i> <i>vestrum</i>	-	-	-	Gen
	<i>mihi</i>	<i>tibi</i>	-	-	-	<i>nōbīs</i>	<i>vōbīs</i>	-	-	-	Dat
	<i>mē</i>	<i>tē</i>	-	-	-	<i>nōs</i>	<i>vōs</i>	-	-	-	Acc
	-	<i>tū</i>	-	-	-	-	<i>vōs</i>	-	-	-	Voc
	<i>mē</i>	<i>tē</i>	-	-	-	<i>nōbīs</i>	<i>vōbīs</i>	-	-	-	Abl
Reflexivní paradigma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nom
	<i>meī</i>	<i>tuī</i>	<i>suī</i>	<i>suī</i>	<i>suī</i>	<i>nostrī</i> <i>nostrum</i>	<i>vestrī</i> <i>vestrum</i>	<i>suī</i>	<i>suī</i>	<i>suī</i>	Gen
	<i>mihi</i>	<i>tibi</i>	<i>sibi</i>	<i>sibi</i>	<i>sibi</i>	<i>nōbīs</i>	<i>vōbīs</i>	<i>sibi</i>	<i>sibi</i>	<i>sibi</i>	Dat
	<i>mē</i>	<i>tē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>nōs</i>	<i>vōs</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	Acc
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>mē</i>	<i>tē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>nōbīs</i>	<i>vōbīs</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	<i>sē</i>	Abl

Paradigmatika těchto zájmen je ovšem ještě mnohem komplexnější zejména z důvodů stylistických: za účelem větší expresivity či zdůraznění byla využívána bohatá synchronní alomorfie, pro dosažení elegantnějšího či vědecktějšího stylu byly v jazyce udržovány některé archaismy, nutno připomenout rovněž, že suprasegmentální restrikce či zájmy *poieisis* byly kriteriem volby mezi různě dlouhými a různě přízvukovanými alomorfy. Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D'Ooge (1903: 63-64), Leumann (1977: 461-465), Szantyr – Hofmann (1965: 174) a Schweizer-Sidler – Surber (1888: 120-121) uvádějí v tomto smyslu další formy³⁴, jež je nutno ohledně skloňování osobních zájmen v latině uvažovat. Jsou to nejprve dlouhé tvary genitivů staré latiny – *nostrorum*, *nostrarum*, *vestrarum* – alomorf dativu *mī* a v neposlední řadě všechny tvary zesílené částicemi a dalšími morfémy – kromě genitivů obou čísel mohou být zájmena zesílena částici *-met* (*egomet*, *tūmet*, *sēmet*, *nōsmet*, *vōsmet*), pro 2. osobu nalézáme rovněž zesílené tvary *tūte*, *tūtemet* (*tūtinet*), v rané latině užívané tvary *mēpte*, *tēpte*, *sēpse*, duplikované akuzativy *mēme*, *tēte*, *sēse* a syntetické tvary *mēcum*, *tēcum*, *sēcum*, *nōbīscum*, *vōbīscum*, *sēcum*. Kühner – Stegmann (1955: 597) dodávají, že pro reflexiva 3. a 6. osoby jsou protějškem partitivních *nostrum* a *vestrum* supletivní řešení několika druhů – *ex sē*, *suorum*, *suī generis*, *ex suō numerō*, například *multos ex se* (*sui generis*, *ex suo numero*) / *multos suorum miserunt*.

Uvedme několik ukázek užití tvarů reflexivních i nereflexivních paradigmat:

(21) *Ita mihi atque huic sis superstes, ut ex me atque hoc matus es: Et cave posthac, si me amas, unquam istuc verbum ex te audiam.* (Terentius)

(22) *At ego, si me metuis, mores cave in te esse istos sentiam.* (Terentius)

(23) *Hos ergo versuculos feci, tulit alter honores, // Sic vos non vobis nidificatis aves; // Sic vos non vobis villera fertis, oves; // Sic vos non vobis mellificatis apes; // Sic vos non vobis fertis aratra boves.* (Vergilius)

(24) *Sapiens crepidas sibi nunquam nec soleas fecit [...]* (Horatius)

(25) *Si spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa, appellabatur et pecunia et quae desponsa erat sponsa; quae pecunia inter se contra sponsu rogata erat, dicta sponsio [...]* (Varro)

Defektnost nereflexivního paradigmatu má dvě příčiny. (a) Z povahy svého interaktivního (komunikačního / situačního) vymezení nedisponují deiktika (exoforika) 1. a 4. osoby příslušnými vokativy. Jejich komunikační / situační protějšky, 2. a 5. osoba, své volací

³⁴ Výčet tvarů k doplnění není vyčerpávající, má být spíše poukázáním na velikou komplexnost latinské paradigmatiky.

/ oslovovací podoby však již mají. (b) Ze staré indo-germánštiny zdědila latina defektnost spojenou se třetími a šestými osobami: autentická zájmena těchto osob nemá³⁵ a musela využít, jak si ukážeme, škálu řešení supletivních.³⁶

Reflexivní paradigma, jež pro třetí a šesté osoby specifické autentické exponenty má, je defektní z definice již proto, že existují větné členy, například subjekt, jejichž exponentem reflexivum nikdy není (cf. Katz, 1998, 20; Baldi, 2002, 341). Touto syntaktickou restrikcí je vyloučena existence příslušných nominativů. Jak dále ukážeme, zablokovaly restrikce, jež jsou definovány pro distribuce reflexiv ve větě, rovněž jejich vokativní užívání.

Ovšem typy defektnosti obou sérií zájmen se liší i tím, do jaké míry je lze jejich chybějící tvary doplnit či nahradit: zatímco reflexivní je vůči jakémukoliv obohacování zcela blokována, je v případě paradigmatu nereflexivního možno některé tvary funkčně zastoupit exponenty supletivními³⁷.

1.2.2.2 Supletivní řešení

Klasická latina při řešení tohoto starého problému použila totéž řešení jako stará indo-germánština: jako supletivní exponenty v rámci nereflexivního paradigmatu byly pro svou schopnost odkazovat k životným i neživotným referentům využity tvary paradigmat pronominálních endoforik a demonstrativ (cf. Mallory – Adams, 2006, 61; Baldi, 2002, 341-342; Katz, 1998, 19-20 a Trager, 1932).

³⁵ Sihler (1995: 370) uvádí: *The personal pronouns [...] are reconstructable for the first and second persons only. [...] The parent language presumably had a 3rd person paradigm – it is indispensable in fact, in oblique cases – but it has not been identified to general satisfaction.*

³⁶ Jako třetí defektností by mohlo být označeno, tak jak to činí Sihler (1995: 370, 384), samo sestavení jednotlivých nereflexivních paradigmat, v nichž se kmen nominativu liší od *casus obliqui*, cf. například *eǵoH (> *ego*) – *m- (*meī, mihi, mē* apod.). Sihler mluví konkrétně pro kmeny *casus obliqui* o pádovém supletivismu.

³⁷ Latina patří mezi PRO-drop jazyky (*Nullsubjektsprachen*), díky své bohaté morfologii verba a systému specifických koncovek jsou jednotlivé slovesné tvary nezaměnitelné, kongruenční exponenty poukazují k podmětu jednoznačně pro 1., 2., 4. a 5. osobu (jež jsou morfologicky definovány jako bezrodé) a téměř jednoznačně k podmětu pro osoby 3. a 6., pro něž zůstává jeden stupeň volnosti, genus (eventuelně *sexus*). Pokud jde tedy o podmět (a tedy nominativ) v jeho základním pojetí, můžeme pro latinu definovat (podmětovou) nulovou endoforu. V tomto smyslu je naprosto přijatelné souvětí tohoto typu:

Ad hoc maledictis increpabat omnis bonos, suorum unumquemque nominans laudare; admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, compluris periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. (Sallustius, *Bellum Catilinae*)

Podmět je znám z předchozího kontextu, je řeč o Catilinovi. Takto je problém nereflexivní defektnosti ovšem vyřešen pouze pro část kontextů – pro *casus rectus nominativus* ve funkci podmětu v jeho nepříznačném pojetí³⁷. Pokud však pomyslíme na podmět kontrastivní, zdůrazněný, na *casus obliqui* či resumptivní reference, je takovéto řešení nedostačující.

Konkrétně se jednalo o paradigmata dvě, IS a ILLE, od nichž latina využila jak základní tvary, tak, v případě prvního, tvary zesílené pomocí různých částic. Následující tři tabulky shrnou v paralelním přehledu jejich formy³⁸.

Tabulka 5: Základní tvary endoforik a demonstrativ využitých jako supletivní personalia

	Paradigma IS			Paradigma ILLE			
Pád	is	ea	id	ille	illa	illud	
Nom	<i>is</i>	<i>ea</i>	<i>id</i>	<i>ille</i>	<i>illa</i>	<i>illud</i>	Singular
Gen	<i>eius</i> <i>eiūs</i>	<i>eius</i> <i>eiūs</i>	<i>eius</i> <i>eiūs</i>	<i>illūs</i> <i>illī</i>	<i>illūs</i> <i>illī</i>	<i>illūs</i> <i>illī</i>	
Dat	<i>ei</i> <i>eī</i>	<i>ei</i> <i>eī</i>	<i>ei</i> <i>eī</i>	<i>illī</i>	<i>illī</i>	<i>illī</i>	
Acc	<i>eum</i>	<i>eam</i>	<i>id</i>	<i>illum</i>	<i>illam</i>	<i>illud</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>eō</i>	<i>eā</i>	<i>eō</i>	<i>illō</i>	<i>illā</i>	<i>illō</i>	
Nom	<i>iī</i> <i>eī</i> <i>ī</i>	<i>eae</i>	<i>ea</i>	<i>illī</i>	<i>illae</i>	<i>illa</i>	
Gen	<i>eōrum</i>	<i>eārum</i>	<i>eōrum</i>	<i>illōrum</i>	<i>illārum</i>	<i>illōrum</i>	
Dat	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	
Acc	<i>eōs</i>	<i>eās</i>	<i>ea</i>	<i>illōs</i>	<i>illās</i>	<i>illa</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>iīs</i> <i>eīs</i> <i>īs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	

I zde je paradigmatica mnohem komplexnější³⁹. Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 66) a Leumann (1977: 480-481) uvádějí některé další, archaické formy: dativ singuláru feminina *eae*, dativ singuláru maskulina *illō* a dativy plurálu feminina *eābus* a maskulina / neutra *ībus* či *iibus*. Alolexií ILLE jsou paradigmata OLLUS a OLLE. Je však třeba zmínit ještě jeden archaismus, k němuž se ve svém výkladu později ještě vrátíme. Jedná se o archaický krátký tvar genitivu plurálu maskulina – *eum*, jenž je zmiňován sice jen

³⁸ Otázka systemiky a celkového počtu paradigmát endoforik a demonstrativ, jež úzce souvisí s identifikací (a identifikatelností) jejich vzájemných sémantických vztahů a etymologické příbuznosti, je velice problematická. Etymologické slovníky – Tucker (1931), Walde (1910), Bréal – Bailly (1918), Walde – Hofmann (1938), Vaniček (1874), Juret (1942), Ernout – Meillet (1959) a de Vaan (2008) – jež jsme konzultovali, se neshodují a namnoze předkládají vzájemně zcela opačné interpretace. Nejobtížnější otázkou je stanovení vzájemných etymologických vztahů (a) mezi IS a HIC a (b) mezi IS a ILLE. Osobně jsme se ve své práci ad (a) přiklonili ke stanovisku Ernoutově – Meilletově a Juretově, již HIC etymologicky odvozují od IS: *hic* < **kh* – *i* – *ke* (**hō* – *ei* – *c*), k němuž se však jiní, například Walde – Hofmann, staví explicitně odmítavě. Nepřipojujeme se ad (b) k těm, již – jako Walde a Tucker – odvozují ILLE etymologicky od IS: *ille* < **is* – *lē*, nýbrž k těm, již jej odvozují následovně: *ille* < *olle* < *ollus* < **ol* – *so* (x **es* – *to* > *iste*). V tomto smyslu nahlížíme dvě paradigmata tvarů základních – IS, ILLE – a čtyři paradigmata vzniklá zesílením tvarů paradigmatu IS pomocí částic a příslovcí – HIC (*hic* < **kh* + *is* + *ke*), ISTE (*iste* < *is* + *te/to*), ĪDEM (*īdem* < *is* + *dem*) a IPSE (*ipse* < *is* + *pse*).

³⁹ V rozšíření uvádíme jen nejdůležitější alomorfy, úplný seznam by byl mnohem větší.

v *De verborum significatu* lexikografa a gramatika Sexta Pompeia Festa (z II. století po Kristu) a epigraficky doložen pouze v jediném nápisu, je však, jak si dále ukážeme, důležitým dokladem diachronních proměn paradigmatiky endoforik.

V následujících dvou tabulkách shrneme a následně okomentujeme celkem čtyři paradigmatata tvarů zesílených: (a) *hic, haec, hoc*, (b) *iste, ista, istud*, (c) *idem, eadem, idem*, (d) *ipse, ipsa, ipsum*:

Tabulka 6: Zesílené tvary endoforik a demonstrativ využitých jako supletivní personalia (A)

Paradigma IS							
Pád	hic	haec	hoc	iste	ista	istud	
Nom	<i>hic</i> <i>hīc</i>	<i>haec</i>	<i>hoc</i> <i>hōc</i>	<i>iste</i>	<i>ista</i>	<i>istud</i>	Singular
Gen	<i>huius</i>	<i>huius</i>	<i>huius</i>	<i>istūus</i> <i>istī</i>	<i>istūus</i> <i>istī</i>	<i>istūus</i> <i>istī</i>	
Dat	<i>huic</i>	<i>huic</i>	<i>huic</i>	<i>istī</i>	<i>istī</i>	<i>istī</i>	
Acc	<i>hunc</i>	<i>hanc</i>	<i>hoc</i> <i>hōc</i>	<i>istum</i>	<i>istam</i>	<i>istud</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>hōc</i>	<i>hāc</i>	<i>hōc</i>	<i>istō</i>	<i>istā</i>	<i>istō</i>	
Nom	<i>hī</i>	<i>hae</i> <i>haec</i>	<i>haec</i>	<i>istī</i>	<i>istae</i>	<i>ista</i>	
Gen	<i>hōrum</i>	<i>hārum</i>	<i>hōrum</i>	<i>istōrum</i>	<i>istārum</i>	<i>istōrum</i>	
Dat	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>istīs</i>	<i>istīs</i>	<i>istīs</i>	
Acc	<i>hōs</i>	<i>hās</i>	<i>haec</i>	<i>istōs</i>	<i>istās</i>	<i>ista</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>istīs</i>	<i>istīs</i>	<i>istīs</i>	

Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 66) a Leumann (1977: 468-471) rozšiřují⁴⁰ tento seznam tvarů dále ještě o exponenty archaické – dativ plurálu maskulina *hībus* a o exponenty zesílené – *hic, hīc, hīce, haece, haecce, hōce, huiusce, hīsce, illic, illaec, illuc, illoc, istic, isticce, istaec, istoc, istuc* apod. Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 66) zmiňují genitivní formy *illī, istī* a dativní formy *illae, istae*. Leumann (1977: 480) také *illae* uvádí u autorů klasického období. Sturtevant (1913) však genitivu *illīs, illae, illīs* a dativu *illī, illae, illī* označuje jako raně latinské.

⁴⁰ V rozšíření uvádíme jen nejdůležitější alomorfy, úplný seznam by byl mnohem větší.

Tabulka 7: zesílené tvary endoforik a demonstrativ využitých jako supletivní personalia (B)

Paradigma IS							Singular
Pád	<i>īdem</i>	<i>eadem</i>	<i>idem</i>	<i>ipse</i>	<i>ipsa</i>	<i>ipsum</i>	
Nom	<i>īdem</i> <i>eidem</i>	<i>eadem</i>	<i>idem</i>	<i>ipse</i>	<i>ipsa</i>	<i>ipsum</i>	
Gen	<i>eiusdem</i>	<i>eiusdem</i>	<i>eiusdem</i>	<i>ipsīus</i> <i>ipsī</i>	<i>ipsīus</i> <i>ipsī</i>	<i>ipsīus</i> <i>ipsī</i>	
Dat	<i>eīdem</i>	<i>eīdem</i>	<i>eīdem</i>	<i>ipsī</i> <i>ipsō</i>	<i>ipsī</i> <i>ipsae</i>	<i>ipsī</i>	
Acc	<i>eundem</i>	<i>eandem</i>	<i>idem</i>	<i>ipsum</i>	<i>ipsam</i>	<i>ipsum</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>eōdem</i>	<i>eādem</i>	<i>eōdem</i>	<i>ipsō</i>	<i>ipsā</i>	<i>ipsō</i>	
Paradigma IS							Plural
Nom	<i>īīdem</i> <i>īdem</i> <i>eīdem</i>	<i>eaedem</i>	<i>eadem</i>	<i>ipsī</i>	<i>ipsae</i>	<i>ipsa</i>	
Gen	<i>eōrundem</i>	<i>eārundem</i>	<i>eōrundem</i>	<i>ipsōrum</i>	<i>ipsārum</i>	<i>ipsōrum</i>	
Dat	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>ipsīs</i>	<i>ipsīs</i>	<i>ipsīs</i>	
Acc	<i>eōsdem</i>	<i>eāsdem</i>	<i>eadem</i>	<i>ipsōs</i>	<i>ipsās</i>	<i>ipsa</i>	
Voc	-	-	-	-	-	-	
Abl	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>īīsdem</i> <i>eīsdem</i> <i>īsdem</i>	<i>ipsīs</i>	<i>ipsīs</i>	<i>ipsīs</i>	

Szantyr – Hofmann (1965: 189) a Leumann (1977: 464) rozšiřují paradigma o další zesílené tvary – *ipsemet*, Gildersleeve – Lodge (1896: 58) doplňují archaickou formu nominativu singuláru maskulina *ipsus*. V archaické latině existovaly rovněž ještě tvary, v nichž první část exponentu částicí zesíleného byla ohebná (cf. Gildersleeve – Lodge, *ibid.*): nominativ singuláru feminina *eapse*, skuzativy singuláru *eumpse*, *eumpse*, *eumpse* a ablativy singuláru *eōpse*, *eāpse*, *eōpse*.

Nyní je třeba udělat pár komentářů ohledně distribucí všech šesti demonstrativních paradigm – IS, ILLE, HIC, ISTE, IDEM a IPSE – v textu. Volba konkrétního paradigmatu v okamžiku promluvy se děje na základě zkřížení dvou kriterií – stylisticko-textologického a sémantického. Stylisticko-textologické kriterium volby konkrétního paradigmatu odlišuje jednotlivá endoforika / deiktika podle stupně jejich příznakovosti.

V tomto smyslu je paradigma IS (ten, ta, to; on, ona, ono) nepříznačné, neboť je endoforikem s nejslabší referencí: jeho distribuce není definována ani jako přímá funkce vzdálenosti od mluvčího či od *hic et nunc* promluvy, není vázána na žádnou konkrétní osobu v rámci mluvních aktů – slovy Szantyra – Hofmanna (1965: 180) je IS pouze paradigmatem neutrálního odkazování k referentu, jenž neleží v bezprostřední blízkosti mluvčího. V tomto

smyslu je nejběžnějším a nejspontánnějším nepříznačným exponentem personálií 3. a 6. osoby (cf. Leumann, 1977, 461).

Zbývající paradigmatata jsou všechna příznačková – různou měrou a s různě četnou kontextovou neutralizací. Szantyr – Hofmann (1965: 179-191) a Kühner – Stegmann (1955: 617-633) je vymezují následovně. ĪDEM (týž / tentýž, táž / tatáž, totěž) je často užíváno, když jednomu a témuž referentu, o němž jsme již něco vypovídali, přisuzujeme nové charakteristiky nebo činy

(26) *Fecit **eadem** omnia quae nostri debitores solent; negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae; Fufiorum se adfirmavit numquam omnino nomen audisse; Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexat.* (Cicero, *Pro L. Flacco oratio*)

Kromě základní reference k 3. a 6. osobě skrze IPSE (sám, sama, samo) vyjadřujeme, že je referent nositelem charakteristik či vykonavatelem činů zcela s vyloučením cizí spoluúčasti:

(27) *Recusavit et, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia quae **ipse** ei vendiderat petere coepit.* (Cicero, *Pro L. Flacco oratio*)

(28) *Nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt, nomen civium Romanorum quantum in **ipsis** fuit sustulerunt.* (Cicero, *Pro L. Flacco oratio*)

HIC (tento, tato, toto), ISTE (tenhle, tahle, tohle) a ILLE (onen, ona, ono) jsou paradigmatata silné reference, příznačková. Jejich deiktické a endoforické vymezení je, jak si ukážeme, komplexní.

V sémantických termínech se jednotlivá paradigmatata od sebe liší typem reference, jakožto funkce parametru vzdálenosti od mluvčího: HIC je odkazem k referentům nejbližším, ISTE ke středně vzdáleným a ILLE k těm nejvzdálenějším⁴¹. Tento parametr vzdálenosti je definován celkem třemi způsoby (cf. Szantyr – Hofmann, 1965, 180-181; Bolkestein, 2000, 107-110): (a) jako vzdálenost skutečná, fyzická, v čase a prostoru, (b) jako blízkost emocionální či psychologická, neboli blízkost srdci mluvčímu⁴² či (c) jako vzdálenost

⁴¹ V binární logice mluvnických aktů bývá HIC ztotožněno s odkazováním ke sféře týkající se mluvčího, jenž se označuje jako „já“, lokutora (je spojován s prostorem definovaným okolo *ego* a *nōs* a posesivitou *meus* a *noster*), ISTE ke sféře mluvčího označovaného jako „ty“, interlokutora (kombinuje se s posesivitou *tuus*) a ILLE ke sféram definovaných okolím lidí, již se na daném mluvnickém aktu probíhajícím mezi těmito přímými aktéry „já“ a „ty“ přímo neúčastní, ale jsou jeho referenty (cf. Szantyr – Hofmann, 1965, 180-181). Diachronní poznámka: etymologicky bylo IS původně deiktikum odkazující rovněž do sféry týkající se lokutora (cf. Szantyr – Hofmann, 1965, 185).

⁴² V některých případech však naopak bývá *iste* užíváno k despektivnímu odkazování k něčemu či někomu a *ille* naopak k podtržení úcty a uznání vůči osobě, již ve větě uvádí či zastupuje, nebo naznačení, že se jedná o nějaký

referenční v rámci výpovědi, vzdálenost antecedentu v promluvovém řetězci od promluvového *nunc*. Obtíží interpretace konkrétních latinských endoforik a deiktik je fakt, že je třeba pokaždé stanovit, který ze způsobů je aktuálně uplatňován. Dílčí studii k tomuto problému, byť vyvedenou z poloviny na korpusu textů latiny archaické, předkládá Joffre (2009), jež problematiku rozšiřuje ve svém výkladu o parametr naratologický: opozice různých endoforik a deiktik může v textu sloužit rovněž k definování několika úrovní vyprávění a orientaci mezi nimi (cf. Joffre, 2009, 26) – odlišuje od sebe jednotlivé události děje, hlavní zápletky od vedlejších, jednotlivá temata přinášená v promluvě postav a mnohdy i samotné postavy jedny od druhých⁴³. Při interpretaci textu tak je třeba při identifikaci té správné jedné ze čtyř možných interpretací aplikovat komplexní principy diskurzni pragmatiky a kognitivní lingvistiky⁴⁴.

Uveďme a okomentujme několik příkladů k jednotlivým zmíněným typům užití⁴⁵:

(a) Zde dvě užití ILLE jako reference ke vzdálenému referentu výpovědi. *Illa* aktualizuje tábor (*castra*), jenž se nalézá na jiném místě než mluvčí v okamžiku promluvy, *ille* odkazuje k osobě (Catilina) nepřítomné v okamžiku promluvy.

(29) *In exsilium eiciebam, quem iam ingressum esse in bellum videram? Etenim, credo: Manlius iste centurio, qui in agro Faesulano castra; posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit, et illa; castra nunc non Catilinam; ducem exspectant, et ille; eiectus in exsilium se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet.* (Cicero)

široce známý referent. *Iste* rovněž, v prostředí soudních přelíčení, bývá užito k označování strany odpůrce či jeho stoupců. Kühner – Stegmann (1912-1914: 621, Pozn. 5) to ve svém výkladu vysvětlují následovně: *Der häufige Gebrauch des Pronomens ISTE mit dem Nebenbegriffe der V e r a c h t u n g beruht lediglich darauf, daß der Fall häufig eintritt, daß die uns gegenüberstehende Person in einem gegnerischen Verhältnisse zu uns steht.*

⁴³ Příkladem, jež v tomto smyslu autorka uvádí, je syntaktická opozice, do níž vstupuje ILLE se substantivem: máme-li v textu dvě po sobě následující věty, v nichž je, v první, podmětem podstatné jméno a, v druhé, ILLE, není ILLE chápáno jako anaforikum tohoto substantiva (tzn. tematizátorem bezprostředně předcházejícího substantiva), nýbrž jako anaforikum antecedentu v textu vzdálenějšího (tzn. (re)tematizátor jiného referentu). Bolkestein (2000: 125) pro takové *ille*, je-li v nominativu, používá označení *switch subject* nebo *switch topic*: *Proximus Pompeio; sedebam. Intellexi hominem moveri, utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse praetermisisset, an esse tantas res nostras, quae tam libenti senatu laudarentur, ab eo praesertim, qui mihi laudem illam eo minus deberet, quod meis omnibus litteris in Pompeiana laude perstrictus esset. Hic dies me valde Crasso adiunxit, et tamen ab illo; aperte tecte quicquid est datum, libenter accepi.* (Cicero, *Epistularum ad Atticum liber primus*) (*illo* odkazuje k Pompeiovi, nikoliv ke Crassovi)

⁴⁴ Ve své studii Bolkestein (2000: 109-110) zmiňuje, s odkazem na text Givón (1983), některé matematické nástroje, jež je lze při popisu a interpretaci latinského textu obsahujícího endoforika / deiktika využít. Uvedeny jsou tři textové parametry: (a) *referential distance*, (b) *topic persistence* a (c) *potential interference / ambiguity*. (a) *Referential distance* je definována jako vzdálenost, vyjádřená v počtu vět, k poslední zmínce antecedentu. (b) *Topic persistence* je počet vět, v nichž figuruje týž referent v rámci následujícího kontextu. (c) *Potential interference / ambiguity* označuje přítomnost nebo nepřítomnost potenciálních alternativních kandidátů, k nimž by v předcházejícím kontextu mohla anafora odkazovat.

⁴⁵ V příkladových větách se objevují jak adjektivální, tak pronominální užití endoforik/deiktik, to však výklad nijak nenarušuje – jsou ohledně identifikace reference reprezentativní stejnou měrou.

A jeden příklad věty s ISTE spojeným se sférou definovanou okolo interlokutora, označovaného „ty“:

(30) *Tu vero tibi habeto **istam** laudationem; nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur.* (Cicero, *Pro L. Flacco oratio*)

(b) To, co v anglických pramenech bývá označováno jako *affective / psychological proximity* mezi mluvčím a referentem jeho promluvy, můžeme demonstrovat na příkladu citovaném Kühnerem – Stegmannem (1912-1914: 632):

(31) *Cave Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem Apollo sapientissimum iudicavit; **huius** enim facta, **illius** dicta laudantur.* (Cicero, *Laelius*)

Interpretace, již autoři nabízejí, je tato: Ciceronovi je jakožto Římanovi bližší Cato, jeho krajan, proto jej označuje exponentem *huius*, zatímco Sókrata, Řeka, exponentem *illius*. Princip tohoto typu užití by bylo lze chápat obecněji: pomocí HIC římský mluvčí označoval referenty jemu psychicky blíže stojící či pro něj důležitější. Kühnerem – Stegmannem (ibid.) interpretují větu:

(32) [...] *Senex;* [...] *est eo meliore condicione quam **adulescens;** cum id, quod **ille;** sperat, **hic;** consecutus est: **ille;** volt diu vivere, **hic;** diu vixit.* (Cato starší, *De senectute*)

tak, že *ille* odkazuje k mládenci (*adulescens*), *hic* ke starci (*senex*).

O poznání obtížněji analyzovatelná je však tato věta:

(33) *Itane? Nuntiat Brutus **illum** ad bonos viros? Εὐαγγέλια.* Sed ubi eos? Nisi forte se suspendit. (Cicero)

Illum odkazující k Caesarovi by mohlo jak odrážet Ciceronův postoj nepřátelský vůči Caesarovi, tak představovat příklad užití *ILLE*, jež implikuje všeobecnou známost referentu či jeho význačnou roli či pozici. (*Eos* pak je zde anaforou k *bonos viros*, označující ve větě optimáty, *optimates*.)

(c) Endoforické užití v rámci jednoho či několika po sobě jdoucích souvětí můžeme ilustrovat na následujícím příkladě:

(34) *Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est parem consecuta. Densus et brevis et semper instans sibi **Thucydides;** dulcis et candidus et fusus **Herodotus;** **ille;** concitatis, **hic;** remissis adfectibus melior, **ille;** contionibus, **hic;** sermonibus, **ille;** vi, **hic;** voluptate. (Quintilianus)*

Paralelně jsou tu pomocí binární opozice ve třech kontrastivních komentářích zmiňováni Thúkydídés a Hérodotos, první je označen exponentem *ille*, neboť je jeho jméno v okamžiku srovnávání vzdálenějším z obou antecedentů, druhý pak exponentem *hic*, neboť v promluvovém řetězci srovnáním bezprostředně předchází.

Celý ternární systém se objevuje v následujícím příkladu. V rámci úvahy odkazují *hoc*, *ista* a *illis* do různých částí předchozího výkladu tak, že *hoc* navazuje na bezprostředně poslední myšlenku (tj. na ústavu, v níž se mísí prvky monarchistické, aristokratické a demokratické), *ista* na tema nastíněné ještě před ní (tj. na rozložení hlasovacích práv ve společnosti) a *illis* na úvodní srovnávací zakončení textu (tj. na historické srovnání).

(35) [...] (*quinque et*) *sexaginta annis antiquior, quod erat xxxviii ante primam Olympiadem condita. Et antiquissimus ille Lycurgus eadem vidit fere. Itaque ista aequabilitas atque hoc triplex rerum publicarum genus videtur mihi commune nobis cum illis populis fuisse.* (Cicero, *De re publica*)

Pozastavme se, v rámci určitého shrnujícího přehledu, v následující podkapitole nad výslednou podobou nereflexivního paradigmatu osobních zájmen.

1.2.2.3 Heterogenost paradigmatu

Nereflexivní paradigma personalií v klasické latině je heterogenní (a) sémanticky a (b) morfo-syntakticky.

(a) Jak jsme již vyložili výše, byla defektnost autentického indo-germánského nereflexivního paradigmatu řešena obohacením množiny osobních zájmen o exponenty neautentické, supletivní. Sémantická povaha demonstrativ a endoforik, jež byly zdrojem supletivních exponentů, je však jiná, a proto je výsledné, doplněné paradigma svou podstatou hybridní. Z tohoto faktu plyne celá řada vnitřních sémantických nekoherencí, jež u personalií konstatujeme: exponenty jednotlivých osob nebyly vytvořeny jako jeden systém, v němž by jeden každý prvek měl své přesné místo, vymezené vůči exponentům ostatním, nýbrž vznikly jako zkřížení dvou různých distribučních logik. Z tohoto důvodu existují v paradigmatu personalií určité (potenciálně konfliktní) synonymie (HIC – *ego* / *nōs*, ISTE – *tū* / *vōs*; *casus obliqui* – IPSE, IDEM) a naopak nefungují některé symetrie (*is + is + ... = iī?* x *nōs* ≠ *ego + ego + ...*).

(b) Na morfo-syntaktické úrovni se heterogenost projevuje hlavně ve třech aspektech. Je to nejprve přítomnost morfologického rysu rodovosti u jednotlivých exponentů, dále pak deklinační typ jednotlivých částí paradigmatu a v neposlední řadě velikost jejich alolexie a alomorfie.

Podle morfologické kategorie genus (či rovněž i sexus) lze paradigma osobních zájmen rozdělit na dvě poloviny (cf. Leumann, 1977, 461) – personalia bezrodá, zájmena 1., 2., 4. a 5. osoby⁴⁶, a personalia s rozlišením trojího rodu, zájmena 3. a 6. osoby. Referenčním modelem nám jsou reflexivní personalia, v jejichž rámci u autentických exponentů 3. a 6. osoby je koherentě dodržena bezrodá logika osob ostatních.

Rozdíly ve flexi jednotlivých částí paradigmatu spočívají jednak v míře, v níž se řídí podle vzorových deklinačních typů (míra adherence), jednak v samotných deklinačních typech. Autentické tvary jsou mezi *casus recti* a *casus obliqui* tvořeny od různých kmenů a nedají se svou deklinací přiřadit k žádnému deklinačnímu vzoru známému od substantiv, tvary supletivní realizují deklinaci hybridní, a dají se alespoň částečně přiřadit k modelu o-kmenů / ā-kmenů případně i-kmenů. (cf. Leumann, 1977, 461).

Rozdílná míra alolexie, již jsme nastínili v předchozím výkladu, spočívá ve faktu, že u autentických částí paradigmatu je pro každou osobu k dispozici jeden jediný exponent⁴⁷ – *ego, tū, nōs, vōs*, zatímco u tvarů supletivních jich je několik – *is, hic (hīc), iste, īdem (eidem), ipse, ī (eī, ī), hī, istī, illī, īdem (īdem, eīdem), ipsī, ille*. Jedny od druhých se pak liší svou příznakovostí. Pro jednotlivá paradigmata supletivních exponentů konstatujeme i větší alomorfii než u forem autentických⁴⁸.

Vraťme se však nyní, poté, co jsme dokončili výklad o personalíích, který jim musel koncepčně předcházet, k posesivům, jež jsou hlavním předmětem našeho výzkumu.

1.2.3 Paradigmatika posesiv

Posesiva s osobními zájmeny souvisí velice úzce. Tato souvislost je, jak dále ukážeme, jednak etymologická, jednak rovněž logicko-sémantická. Existuje však jeden veliký rozdíl v konceptualizaci obou.

Zatímco jsme personalia – základní, defektní paradigma i exponenty jeho supletivního doplnění – definovali jako zájmena, v případě posesiv budeme muset rozlišovat exponenty dvojí povahy: pronominální a adjektivální.

⁴⁶ Jedinou výjimku zde tvoří izolovaná rodová opozice alomorfů *nostrōrum - nostrārum - nostrōrum* a *nostrōrum - vestrārum - nostrōrum*.

⁴⁷ Jistou alolexii jsme u autentických tvarů ale zmínili ve smyslu diachronním – *casus recti* a *casus obliqui* jsou historicky ze dvou různých kmenů respektivně (například: EGO x ME), jedná se však o jiný typ alolexie, než nahlížíme zde: v případě třetích a šestých osob existují pro jeden každý pád alolexy.

⁴⁸ Existenci tří různých genitivů pro 4. a 5. osobu (*nostrī, nostrum, nostrōrum* a *vestrī, vestrum, vestrārum*), již jsme popsali výše, je nutno chápat jako výjimečné setkání forem, distribučně přesně vymezených, jedná se o alomorfii zcela jiného typu než ta, o níž mluvíme ohledně exponentů supletivních, kdy například paralelní existence *ī - eī - ī* či *īsdem - eīsdem - īsdem* neodpovídá třem funkčně odlišným nominativům a třem funkčně odlišným dativům.

Posesivní zájmena a posesivní přídavná jména budeme formálně komentovat dohromady – v morfo-syntaktických termínech se jedná o paradigmata s identickými soubory exponentů, jejichž distribuce se liší tím, že ve vztahu k posesu jsou první definována pronominální (zástupnou) kolokací (*in absentia*), zatímco druhá kolokací adnominální (*in praesentia*), s čímž jsou spojeny jisté restriktce ohledně možnosti vyjadřovat některé větné členy.

1.2.3.1 Problém defektnosti

I v případě posesiv klasická latina ze staré indo-germánštiny pokračuje celkem dvě defektní paradigmata – reflexivní a nereflexivní. Jejich tvary vyvedeme v následujících dvou tabulkách.

Tabulka 8: Nereflexivní a reflexivní paradigma posesiv - singulár

		OSOBY								
		1.			2.			3.		
Typ	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.	Pád
Nereflexivní paradigma	<i>meus</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	<i>tuus</i>	<i>tua</i>	<i>tuum</i>	-	-	-	Nom
	<i>meī</i>	<i>meae</i>	<i>meī</i>	<i>tuī</i>	<i>tuae</i>	<i>tuī</i>	-	-	-	Gen
	<i>meō</i>	<i>meae</i>	<i>meō</i>	<i>tuō</i>	<i>tuae</i>	<i>tuō</i>	-	-	-	Dat
	<i>meum</i>	<i>meam</i>	<i>meum</i>	<i>tuum</i>	<i>tuam</i>	<i>tuum</i>	-	-	-	Acc
	<i>mī</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>meus</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>meō</i>	<i>meā</i>	<i>meō</i>	<i>tuō</i>	<i>tuā</i>	<i>tuō</i>	-	-	-	Abl
	<i>meī</i>	<i>meae</i>	<i>mea</i>	<i>tuī</i>	<i>tuae</i>	<i>tua</i>	-	-	-	Nom
	<i>meōrum</i>	<i>meārum</i>	<i>meōrum</i>	<i>tuōrum</i>	<i>tuārum</i>	<i>tuōrum</i>	-	-	-	Gen
	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	-	-	-	Dat
	<i>meōs</i>	<i>meas</i>	<i>mea</i>	<i>tuōs</i>	<i>tuās</i>	<i>tua</i>	-	-	-	Acc
	<i>meī</i>	<i>meae</i>	<i>mea</i>	-	-	-	-	-	-	Voc
<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	-	-	-	Abl	
Reflexivní paradigma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nom
	<i>meī</i>	<i>meae</i>	<i>meī</i>	<i>tuī</i>	<i>tuae</i>	<i>tuī</i>	<i>suī</i>	<i>suae</i>	<i>suī</i>	Gen
	<i>meō</i>	<i>meae</i>	<i>meō</i>	<i>tuō</i>	<i>tuae</i>	<i>tuō</i>	<i>suō</i>	<i>suae</i>	<i>suō</i>	Dat
	<i>meum</i>	<i>meam</i>	<i>meum</i>	<i>tuum</i>	<i>tuam</i>	<i>tuum</i>	<i>suum</i>	<i>suam</i>	<i>suum</i>	Acc
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>meō</i>	<i>meā</i>	<i>meō</i>	<i>tuō</i>	<i>tuā</i>	<i>tuō</i>	<i>suō</i>	<i>suā</i>	<i>suō</i>	Abl
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nom
	<i>meōrum</i>	<i>meārum</i>	<i>meōrum</i>	<i>tuōrum</i>	<i>tuārum</i>	<i>tuōrum</i>	<i>suōrum</i>	<i>suārum</i>	<i>suōrum</i>	Gen
	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Dat
	<i>meōs</i>	<i>meas</i>	<i>mea</i>	<i>tuōs</i>	<i>tuās</i>	<i>tua</i>	<i>suōs</i>	<i>suās</i>	<i>sua</i>	Acc
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>tuīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Abl

Tab. 6: Nereflexivní a reflexivní paradigma posesiv - plurál

OSOBY										
Typ	4.			5.			6.			
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.	Pád
Nereflexivní paradigma	<i>noster</i>	<i>nostra</i>	<i>nostrum</i>	<i>vester</i>	<i>vestra</i>	<i>vestrum</i>	-	-	-	Nom
	<i>nostrī</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostrī</i>	<i>vestrī</i>	<i>vestrae</i>	<i>vestrī</i>	-	-	-	Gen
	<i>nostrō</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostrō</i>	<i>vestrō</i>	<i>vestrae</i>	<i>vestrō</i>	-	-	-	Dat
	<i>nostrum</i>	<i>nostram</i>	<i>nostrum</i>	<i>vestrum</i>	<i>vestram</i>	<i>vestrum</i>	-	-	-	Acc
	<i>noster</i>	<i>nostra</i>	<i>nostrum</i>	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>nostrō</i>	<i>nostrā</i>	<i>nostrō</i>	<i>vestrō</i>	<i>vestrā</i>	<i>vestrō</i>	-	-	-	Abl
	<i>nostrī</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostra</i>	<i>vestrī</i>	<i>vestrae</i>	<i>vestra</i>	-	-	-	Nom
	<i>nostrōrum</i>	<i>nostrārum</i>	<i>nostrōrum</i>	<i>vestrōrum</i>	<i>vestrārum</i>	<i>vestrōrum</i>	-	-	-	Gen
	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	-	-	-	Dat
	<i>nostrōs</i>	<i>nostrās</i>	<i>nostra</i>	<i>vestrōs</i>	<i>vestrās</i>	<i>vestra</i>	-	-	-	Acc
	<i>nostrī</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostra</i>	-	-	-	-	-	-	Voc
<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	-	-	-	Abl	
Reflexivní paradigma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nom
	<i>nostrī</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostrī</i>	<i>vestrī</i>	<i>vestrae</i>	<i>vestrī</i>	<i>suī</i>	<i>suae</i>	<i>suī</i>	Gen
	<i>nostrō</i>	<i>nostrae</i>	<i>nostrō</i>	<i>vestrō</i>	<i>vestrae</i>	<i>vestrō</i>	<i>suō</i>	<i>suae</i>	<i>suō</i>	Dat
	<i>nostrum</i>	<i>nostram</i>	<i>nostrum</i>	<i>vestrum</i>	<i>vestram</i>	<i>vestrum</i>	<i>suum</i>	<i>suam</i>	<i>suum</i>	Acc
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Voc
	<i>nostrō</i>	<i>nostrā</i>	<i>nostrō</i>	<i>vestrō</i>	<i>vestrā</i>	<i>vestrō</i>	<i>suō</i>	<i>suā</i>	<i>suō</i>	Abl
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nom
	<i>nostrōrum</i>	<i>nostrārum</i>	<i>nostrōrum</i>	<i>vestrōrum</i>	<i>vestrārum</i>	<i>vestrōrum</i>	<i>suorum</i>	<i>suarum</i>	<i>suorum</i>	Gen
	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Dat
	<i>nostrōs</i>	<i>nostrās</i>	<i>nostra</i>	<i>vestrōs</i>	<i>vestrās</i>	<i>vestra</i>	<i>suōs</i>	<i>suās</i>	<i>sua</i>	Acc
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Voc
<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>nostrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>vestrīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	<i>suīs</i>	Abl	

Leumann (1977: 466) doplňuje ještě archaické tvary zesílené částicí *-pte* – *meōpte*, *tuōpte*, *meāpte*, *tuāpte*, *suāpte*, *suumppte* a dodává, že v izolovaných případech nalézáme stejné zesílení i u osobních zájmen a supletivních endoforik – *mēpte*, *mihipte*, *vōpte*, *eōpte*.

Defektnost obou paradigm, nereflexivního a reflexivního, připomíná situaci, již jsme popsali pro personalia. I zde je v nereflexivním paradigmatu příčina dvojitá. (a) Z vokativů chybí tvary pro 2. a 5. osobu, což je situace opačná, než jaká nastala u personalí, kde v souladu s interaktivní logikou komunikační situace chyběly tvary 1. a 4. osoby. V případě posesiv lokutor (ztotožněný s 1. či 4. osobou) oslovuje interlokutora jako jemu přivlastněného. Tvar *mī*, jež pro 1. osobu zmiňuje Leumann (1977: 463), je z diachronního hlediska exponentem supletivním – jedná se o pokračovatele původního indo-germánského enklitického dativu **moi*. (b) Jako stará indo-germánština je i klasická latina charakterizována defektností spojenou se třetími a šestými osobami: pro doplnění chybějících autentických exponentů musela využít strategie supletivní.

Paradigma reflexivní je pádově defektní: distribuční restrikce spojené s jeho sémantikou blokují jeho užívání nominativní a vokativní.

I v případě posesiv se reflexivní a nereflexivní paradigma liší možností své doplnitelnosti. Reflexivní není možno formálně rozšiřovat, zatímco reflexivní nalezá funkční zastoupení v několika exponentech supletivních.

I když jsou zdrojem supletivních tvarů též paradigmata, jež latina využila k doplnění paradigmatu personalíí, je, jak ukážeme, uplatňování supletivních strategií otázkou komplexnější.

1.2.3.2 Supletivní řešení

V případě posesiv v latině nastává ohledně distribuce exponentů dvojí situace. Je lze užít nulový exponent, ovšem pouze v případech, kdy se jedná o kontextově jednoznačně přísouditelné či „nezcizitelné“⁴⁹ vlastnictví⁵⁰. V případech ostatních musí být posesivita vyjádřena explicitně. Panhuis (2006: 34) to formuluje takto:

*The possessive adjective is not used if it is sufficiently clear from the context who the possessor is. [...] In Latin [the possessive adjective] is only expressed for reason of clarity or emphasis: Cervus in liquore vidit effigiem **suam**. Ramosa mirans laudat cornua. (Phaedrus 1.12 Cervus ad fontem).*

Jinými slovy, *obraz na hladině* nezcizitelným vlastnictvím není, zatímco *parohy* jsou jednoznačně chápány jako „příslušné parohy“ (jeho).

Vzhledem k faktu, že posesivita označuje vztah mezi posesem a posesorem, jímž je životný nebo neživotný referent, souvisí její vyjadřování s prostředky označování tohoto referentů: pokud byly supletivními exponenty personalíí *is, ea, id; hic (hīc), haec, hoc (hōc); iste, ista, istud; idem (eidem), eadem, idem; ipse, ipsa, ipsum; ille, illa, illud; iī (eī, ī), eae, ea; hī, hae (haec), haec; istī, istae, ista; iīdem (īdem, ēīdem), eadem, eadem; ipsī, ipsae, ipsa, illī, illae, illa*, neboli celkem 36 potenciálních posesorů, je zapotřebí stejný počet stejně specifických exponentů posesivních. Jako takové byly v latině užity invariantně, pro všechny pády, tvary příslušných genitivů, singulárových i plurálových, všech tří rodů⁵¹.

⁴⁹ Používáme termín „nezcizitelné vlastnictví“, *inalienable possession* tak, jak jej navrhl Ch. J. Fillmore v roce 1968 (cf. Fillmore, Ch. J. (1968): „The Case for Case“. In: *Universals in Linguistic Theory*. Bach E., Harms. R. (eds.). New York/Chicago/London: Holt, Rinehart and Winston. 1968. s. 1-88).

⁵⁰ Kühner – Stegmann (1912-1914: 597) však uvádí, že někdy se i v takových případech objevuje nenulový exponent.

⁵¹ Svůj výklad jsme sice, v symetrii k části věnované zájmenům osobním, zaměřili pouze na dvě skupiny tvořící posesivní paradigma, to jest autentická posesiva a supletivní demonstrativní exponenty, je však nutno mít na paměti, že existují i další skupiny zájmen, vyjadřující vztah mezi posesorem a posesem. Patří sem interrogativa (například *cuius*), zájmena neurčitá (například *alīus, alterius, utrius*) a záporná (například *nūllius*).

Tabulka 9: Supletivní posesiva odvozená z demonstrativ

SINGULÁR		PLURÁL	
Personale	Posesivum	Personale	Posesivum
is	<i>eius (eius)</i>	īī (eī, ī)	<i>eōrum</i>
ea	<i>eius (eius)</i>	eae	<i>eārum</i>
id	<i>eius (eius)</i>	ea	<i>eōrum</i>
hic (hīc)	<i>huius</i>	hī	<i>hōrum</i>
haec	<i>huius</i>	hae (haec)	<i>hārum</i>
hoc (hōc)	<i>huius</i>	haec	<i>hōrum</i>
iste	<i>istius (istī)</i>	istī	<i>istōrum</i>
ista	<i>istius (istī)</i>	istae	<i>istārum</i>
istud	<i>istius (istī)</i>	ista	<i>istōrum</i>
īdem (eidem)	<i>eiusdem</i>	īīdem (īīdem, eīdem)	<i>eōrundem</i>
eadem	<i>eiusdem</i>	eadem	<i>eārundem</i>
īdem	<i>eiusdem</i>	eadem	<i>eōrundem</i>
ipse	<i>ipsius (ipsī)</i>	ipsī	<i>ipsōrum</i>
ipsa	<i>ipsius (ipsī)</i>	ipsae	<i>ipsārum</i>
ipsum	<i>ipsius (ipsī)</i>	ipsa	<i>ipsōrum</i>
ille	<i>illius (illī)</i>	illī	<i>illōrum</i>
illa	<i>illius (illī)</i>	illae	<i>illārum</i>
illud	<i>illius (illī)</i>	illa	<i>illōrum</i>

Abychom ukázali, že se genitivy jednotlivých paradigmat systematicky používaly všechny a v logice velmi organické⁵², uvedeme příklady k jednotlivým paradigmatům, nejprve se singulárovými posesory, poté s plurálovými:

(36) *Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium Catilinae est, de eius dilectu, immo vero de complexu eius ac sinu; quos pexo capillo, nitidos, aut imberbis aut bene barbatos videtis, manicatis et talaribus tunicis, velis amictos, non togis; quorum omnis industria vitae et vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur.* (Cicero)

(37) *Vivit vivetque per omnem saeculorum memoriam, dumque hoc vel forte vel providentia vel utcumque constitutum rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia inluminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet omnisque posteritas illius in te*

⁵² Na diachronních proměnách podoby dvou posesiv můžeme doložit úzkou provázanost jednak jednotlivých pronominálních paradigmat a jednak provázanost paradigmat nominálních a pronominálních. Jedná se o *eōrum* a *cuius*. V díle *De verborum significatu* autora S. Pompeia Festa (II. století po Kristu) a epigraficky v nápisu CIL I² 593 l. 52 máme doložen historický tvar genitivu plurálu maskulina *eum*. (Stejně jako máme ve staré latině doloženy tvary genitivů plurálu *meum, tuom, nostrum* a *vostrum*, cf. Vineis, 1998, 298) John Penny a Michael Weiss (v osobním sdělení) jeho diachronní vývoj rekonstruují takto. Etymon **eyom* byl pod vlivem ženského protějšku **eyāsom* (již obsahujícího morfém *-som > -rom > -rum*; Baldi, 2002, 343, přepisuje jako **h₁eiē₂som*), vlivem genitivu **-ā-som* substantivních *ā*-kmenů, jež morfém *-som* od zájmen převzaly, a inovace, jeho analogicky vytvořeného mužského protějšku **-ō-som*, rozšířen na **eyōsom* (Baldi přepisuje jako **h₁eiosom*) > *eōrum*. *Cuius, cuia, cuium* je tázačí adjektivum, jež bylo vytvořeno podle pronominálního *cuius*, genitivu od *qui / quis*, nejprve jako *quouis*.

scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur citiusque e mundo genus hominum quam Ciceronis nomen cedit. (Velleius Paterculus, Historia Romana)

(38) *Itaque otium optabat. In huius spe et cogitatione labores eius residebant. Hoc uotum erat eius, qui uoti conpotes facere poterat. (Seneca, De breuitate vitae ad Paulinum)*

(39) *Nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod uivis nobis Roma profectus est, optemus potius, ut eat in exsilium quam queramur. (Cicero)*

(40) *Codrum cum morte aeterna gloria Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis vita quaeri solet? Huius filius Medon primus archon Athenis fuit. (Velleius Paterculus, Historia Romana)*

(41) *Quid opus est Lollio? Nemo hoc nescit, nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo abs te interrogatus nunc se primum diceret audire. M. Lollius, eius filius, adulescens lectissimus, praesto est; huius verba audietis. Nam Q. Lollius, eiusdem filius, qui Calidium accusavit, adulescens et bonus et fortis et in primis disertus, cum his contumeliis iniuriisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. (Cicero, De frumento)*

(42) *Cuius turmae hanc causam referunt, Magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum faceret statuas et ipsius quoque iis interponeret. (Velleius Paterculus, Historia Romana)*

(43) *Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt; laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus, ingenii, quod ornate politeque dixisti. (Cicero, Pro Caelio)*

(44) *Omnia istorum tempora excute. Adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum uadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt: uidebis, quemadmodum illos respirare non sinant uel mala sua uel bona. (Seneca, De breuitate vitae ad Paulinum)*

(45) *An vero certius quicquam potest esse quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit ut in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. (Cicero, De finibus bonorum et malorum liber tertius)*

(46) *Nondum **horum** effugerat insidias: filia et tot nobiles iuvenes adulterio uelut sacramento adacti iam infractam aetatem territabant.* (Seneca, *De breuitate vitae ad Paulinum*)

(47) *Non agam igitur cum ista Sardorum conspiratione et cum expresso, coacto sollicitatoque periurio subtiliter nec acu quaedam enucleata argumenta conquiram, sed contra impetum **istorum** impetu ego nostro concurram atque conflagam. Non est unus mihi quisque ex **illorum** acie protrahendus neque cum singulis decertandum atque pugnandum; tota est acies illa uno impetu prosternenda.* (Cicero, *Pro Tullio*)

(48) *Quippe uterque, divisis partibus, Raetos Vindelicosque adgressi, multis urbium et castellorum oppugnationibus nec non directa quoque acie feliciter functi gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces maiore cum periculo quam damno Romani exercitus, plurimo cum **earum** sanguine perdomuerunt.* (Velleius Paterculus, *Historia Romana*)

Jako supletivní exponenty posesivity byly užity genitivní tvary ukazovacích zájmen. Vysvětlení této pádové volby můžeme hledat ve dvou skutečnostech.

(a) V úvodním výčtu hlavních způsobů vyjadřování posesivity v latině jsme uvedli jednak konstrukci NP_{Nom-i} NP_{Gen} esse_{Pers-i}, jednak *genitivus possessivus* (*genitivus possessoris*). Genitiv je ve svém nejobecnějším vymezení s myšlenkou sounáležitosti, příslušnosti, vlastnictví historicky spojen⁵³.

(b) Genitiv má mezi ostatními pády paradigmatických personalií a autentických posesiv zvláštní místo také proto, že tato paradigmata logicky i supletivně spojuje. Na toto spojení obou paradigmatických, či jejich protínání, existují dva velké názory. (1) Lindsay (1894: 426), Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge (1903: 64), Vineis (1998: 296), Sihler (1995: 376-377), Leumann (1977: 464) a Szantyr – Hofmann (1965: 174) tvrdí, že genitivы personalií *meī, tuī, suī, nostrī a vestrī* jsou ve skutečnosti tvary genitivů posesiv *meus, tuus, suus, noster a vester*⁵⁴. (2) Lingvisté jiní však, například Weiss (2009: 333), Vineis (1998: 296-297), Sihler (1995: 382), Kühner – Holzweissig (1994: 583), Szemerényi (1990: 233) a Szemerényi (1996: 220-221), Rix (1992: 176-181) a Leumann (1977: 465),

⁵³ Posesivita není však prvotní etymologické vymezení genitivu. Jak uvádí Szantyr – Hofmann (1965: 50-51), relativně dlouho poté, co se stará indo-germánština rozrůžnila na konkrétní jazyky, se genitivu začalo užívat systematicky i adnominálně. Prvním významem, jenž kombinaci NP NP_{Gen} byl přiřazen, byla partitivnost, potom následovaly významy další. Až později se objevuje i sém posesivnosti ve výrazech typu *domus regis*. K typologii latinských genitivů cf. například Szantyr – Hofmann (1965: 50-86), Kühner – Stegmann (1955: 412-487) a Novotný (1955: 86-102).

⁵⁴ Lindsay (1894: 424) a další upřesňují, že se jedná o genitiv neutra.

odvozuji indo-germánská posesiva od genitivu-dativu singuláru enklitických personalíí⁵⁵: indg. personale **meġ / *moġ* (jakožto enklitické tvary přiřazené k **(h₁)eġ(-oh₂) = já*) > posesivum **méġ-o-* > lat. *meus*; personale **téye / *téyo* (tvar přiřazený k indg. **tuH = ty*) > posesivum **téu-o-* > slat. *tuos* > lat. *tuus*; indg. **séu-o-* > slat. *souos, suos* > lat. *suus*⁵⁶.

Na první pohled by se mohlo zdát, že oba exponenty posesivity – genitiv příslušného osobního zájmena a posesivum – budou synonymní. Kühner – Stegmann (1955: 597) ovšem v tomto smyslu okomentují několik kontrastivních distribucí. Zdůrazňují nejprve rozdíl mezi kanonickým významem posesiv a tvarů genitivu personalíí: genitivity personalíí *meġ, tuġ, suġ, nostrġ, vestrġ* a *suġ* neoznačují posesora, ale jsou příkladem *genitivus obiectivus*: například *desiderium tui* (tužba / touha po tobě) x *desiderium tuum* (tvá tužba). V poznámce však autoři uvádí několik příkladů, kdy je genitivů *nostrum* a *vestrum* užíváno namísto posesiv⁵⁷:

(49) *Recordamini, quantus consensus **vestrum** fuerit.*

(50) *Frequentia **vestrum**.*

(51) *Is enim splendor est **vestrum**.*

Připomínají však, že obvykle *nostrum* a *vestrum* mají platnostnost *genitivu partitivis* – *multi nostrum* (mnoho z nás), někdy však rovněž označují *genitivus obiectivus* – *misereri vestrum*.

Pro reflexiva dodávají (str. 598-599):

Zuweilen wird statt des Possessivpronomens der Genetiv des Reflexivpronomen s mit Nachdruck gebraucht, indem die Person sich selbst entgegengestellt und dadurch der Begriff der Persönlichkeit hervorgehoben wird: (tellus) pressa est gravitate sui.

Dále zmiňují jev atrakce / asimilace (str. 599), jenž způsobuje, že často je místo *genitivus obiectivus* osobního zájmeně užito posesiva:

(52) *Cum iam omisso gestu verbis poetae et studio actoris et exspectioni **nostrae** plauderetur [...] (Cicero, Pro Sestio)*

(53) *Papirius Paetus, vir bonus, amatorque **noster**, mihi libros eos, quos Ser. Claudius reliquit, donavit. (Cicero, Ad Atticum)*

Volba jednoho konkrétního supletivního exponentu se děje zkřížením (a) kriteria sémanticko-textologického a (b) kriteria stilisticko-textologického.

⁵⁵ Děkujeme dr. Reineru Lippovi za pomoc s etymologickým vývojem z indogermánštiny do latiny.

⁵⁶ Sihler (1995: 382) proces odvození upřesňuje takto: “Possessive pronouns“ are ordinary adjectives formed from the stems of the personal pronouns by addition of thematic inflection (-o- / -eh₂-) or with the contrastive suffix **-tero- / -tereh₂-*.

⁵⁷ Szantyr – Hofmann (1965: 61) posesivní užívání genitivů personalíí komentují jako úzus mladší než užívání posesiv. Typ *Liber mei* se například ještě u Cicerona nevyskytuje, autor používá posesivně jen genitivity plurálových zájmen, 5. osoby, a to ještě hlavně z důvodů stylistických: *frequentia vestrum incredibilis*.

(a) Během procesu vytváření textu mluvčí aplikuje principy koherence a koheze promluvy. Pokud si jednotlivé referenty, o nichž je v textu řeč, označí určitým systémem deiktik a endoforik, musí potom stejný systém deixe a endofor (nebo systém inferenčně odvoditelný) použít v okamžiku, kdy jim v textu přisuzuje vlastnictví.

(b) Jednotlivá supletivní posesiva, tak jako personalia (a potažmo i demonstrativa), od nichž jsou odvozena, se od sebe liší stupněm příznakovosti. Nepříznakovým exponentem jsou *eius, eius, eius a eōrum, eārum, eōrum*, jež jsou rovněž nejspontánnějšími a nejběžnějšími supletivními řešeními posesivity 3. a 6. osoby. Další pak exponenty jsou ohledně příznakovosti odstupňovány podle síly reference, jejíž jsou nositeli.

Jak jsme naznačili, posesiva představují mnohem komplexnější paradigma než personalia. Shrňme nyní jejich hlavní charakteristiky.

1.2.3.3 Heterogenost paradigmatu

Pokud se jedná o reflexivní paradigma, situace je táž jako pro personalia, paradigma je formálně i obsahově koherentní. Paradigma nereflexivní však vykazuje větší míru hybridity.

Z hlediska významu se objevuje další problematický aspekt. Posesiva se, ve svých adjektiválních užitích zejména, mohou, s omezeními danými syntaktickými teoriemi, kombinovat s jinými determinanty či zájmeny. Autentická posesiva se od supletivních liší kombinabilitou: jednak je každá ze skupin svázána jinými kombinatorními restrikcemi (počet prvků kombinace, pořadí v rámci kombinace, pravo-levá pozice vůči řídicí NP), jednak se, vzhledem ke své etymologii exponenty neautentické nemohou kombinovat s velikou skupinou determinantů, s demonstrativy.

Morfo-syntakticky se vnitřní nekoherence projevuje celkem na čtyřech parametrech: (a) kongruenční přítomností morfologického rysu rodu a čísla, (b) deklinačním typem jednotlivých částí paradigmatu, (c) syntaktickou povahou exponentů a (d) alolexií a alomorfií exponentů.

(a) Ohledně rodu a čísla je třeba okomentovat jeden aspekt. Pro posesiva bude definováno odrážení rodovosti dvou typů: jednak rodovosti posesora, jednak rodovosti pro posesum. Některé exponenty kongruenčně odráží genus a numerus přivlastňovaného – například *meus, tuus*, zatímco jiné jsou invariantní – například *eius, illōrum, ipsārum, istīus, eōrundem*. Některé tvary odráží morfologickou kategorii posesora – například *eārum, hārum, ipsōrum*, jiné ne – například *huius, eiusdem, illīus*. Nakonec ještě zmiňme příklady, kdy je formální opozice rodu přivlastňovaného neutralizována – *noster* (m.) x *noster* (n.), *meum* (n., nom.) x *meum* (n. acc.) x *meum* (m. acc.).

(b) Z hlediska deklinačního typu následují autentické části paradigmatu čistý model deklinace o-kmenů a ā-kmenů, supletivní pak smíšeně modely pronominální a nominální o-kmenů.

(c) Syntaktickou povahou je část distribucí pronominální (zástupná) a část adjektivální (doprovodná). S touto dichotomií je spojeno i vyjadřování syntaktických funkcí: v pronominálních distribucích jsou autentická posesiva vyjádřením subjektu, objektů a adverbialíí, v distribucích adjektiválních zase přívlastku shodného, verbálního atributu či jmenné části přísudku jmenného se sponou. Supletivní exponenty jsou svou genitivní povahou v obou typech distribucí částečně blokovány.

(54) *Caesar primo et propter multitudinem hostium et propter eximiam opinionem virtutis proelio supersedere statuit; cotidie tamen equestribus proeliis quid hostis virtute posset et quid **nostrī** auderent periclitabatur. Ubi **nostros** non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura oportuno atque idoneo, quod is collis ubi castra posita erant paululum ex planitie editus tantum adversus in latitudinem patebat quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ex utraque parte lateris deiectus habebat et in fronte leniter fastigatus paulatim ad planitiem redibat, ab utroque latere eius collis transversam fossam obduxit circiter passuum CCCC et ad extremas fossas castella constituit ibique tormenta conlocavit, ne, cum aciem instruxisset, hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateribus pugnantes suos circumvenire possent.* (Caesar, *De bello gallico*)

(55) *Ex omnibus autem iis, quae dixi, incommodis nihil tolerabilius exsilio, praesertim innocenti, ubi nulla adiuncta est turpitudine, addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore: ego cum **meis**, si quidquam nunc cuiusquam est, etiam in **meis** esse malui.* (Cicero, *Ad familiares*)

(56) *Sunt autem quidam e **nostris**, qui haec subtilius velint tradere et negent satis esse, quid bonum sit aut quid malum, sensu iudicari, sed animo etiam ac ratione intellegi posse et voluptatem ipsam per se esse expetendam et dolorem ipsum per se esse fugiendum.* (Cicero, *De finibus bonorum et malorum liber tertius*)

(57) *Et quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat et ipse fortissimae iuuenum turmae immixtus orat proceres iuuentutis, in hostem ut secum impetum faciant: duplicem **illorum** gloriam fore, si ab laeuo cornu et ab equite uictoria incipiat.* (Titus Livius, *Ab Urbe condita*)

(58) *Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, cum vino et illis funebribus epulis sibi parentaverat, sic in cubiculum ferebatur a cena ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: βεβίωται βεβίωται.* (Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*)

(59) *Vestrae sunt iam partes, iudices, in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono.* (Cicero, *Pro P. Sulla*)

(d) U supletivních exponentů je alolexií opět významná, celkem šest paradigmát – ILLE, IS, HIC, ISTE, IDEM, IPSE, byly však využity výhradně genitivu, což celkový počet tvarů výrazně snižuje. Tímto je menší rovněž alomorfie.

Vzhledem k faktu, že obě dosud popsaná paradigmata, personalia i posesiva, existovala pokaždé zdvojeně, tzn. potenciálně konfliktně – v reflexivní podobě a v podobě nereflexivní, musíme pro přivlastňovací přídavná jména a zájmena respektivní užívání obou podob popsat pomocí kritérií, jež jej řídí, a restrikcí, jež některé distribuce blokují.

1.2.4 Distribuce reflexivního a nereflexivního posesivního paradigmatu

Zmíněná kritéria a restrikcce v následujícím textu rozdělíme podle jejich vzájemné souvislosti do celkem tří podkapitol. V první z nich pojednáme o povaze reflexivity v klasické latině, v druhé shrneme základní distribuční pravidla reflexivních a nereflexivních exponentů a v poslední pak další faktory, jež ovlivňují distribuce jednotlivých podob paradigmatu posesiv.

1.2.4.1 Povaha latinské reflexivity

Typy reflexivity, jež jsou v konkrétním jazyce definovány a využívány ovlivňují podobu distribucí jednotlivých exponentů, jež má daný jazyk k dispozici, a jsou interpretačním klíčem ke správnému stanovení hodnoty těchto exponentů.

Watkins (2008: 67) uvádí ohledně nejstarší indo-germánské fáze, že: a reflexive stem **se(-)*, **swe(-)* marked reference to the subject or the topic of the sentence; it originally referred to all three persons, but was in most branches restricted to third-person. Toto původní, univerzální řešení reflexivity potvrzují dále Sihler (1995: 373-374), Szemerényi (1990: 234) a Baldi (2002: 341).

Jak jsme vyložili již v kapitole 1.1, v případě klasické latiny se, narozdíl od situace v některých jiných italických jazycích (cf. například Crawford – Bissa – Bodard, 2011, de Vaan, 2008, Urbanová – Blažek, 2008, Pisani, 1964 a Pisani, 1953), kde pokračoval jediný, univerzální exponent pro všechny osoby, jedná o konstelaci, kde jsou exponenty **se(-)*, **swe(-)* již distribučně specifickými a pojí se výhradně se 3. a 6. osobou.

Podívejme se nyní, o jaký typ reflexivity v latině konkrétně jde. K tomuto bodu přináší analýzu Heine – Miyashita (2008: 194-195):

*The Proto-Indo-European marker *s(w)e appears to have been a reflexive marker, while in many daughter languages of Proto-Indo-European the marker also has reciprocal uses. In Latin sē was a reflexive marker; thus, se amant could only mean “they love themselves“ (Nigel Vincent, p. c.; cf. also Gast and Haas⁵⁸ this volume).*

Jinými slovy, reflexiva v klasické latině jsou reflexivy pravými⁵⁹. Autoři svůj výklad doplňují:

Reciprocity could be expressed either by ONE-ANOTHER forms such alter alterum or uterque utrumque⁶⁰ or by inter sē (“among REFL“), while naturally reciprocal events were expressed by -r (the passive suffix of Classical Latin, a former middle marker). Reciprocal uses of sē are sporadically attested in some authors during the classical age (e. g. Caesar, Sallustius, Virgil), though apparently mainly with the intensifier ipse “himself“. As in the following example from Caesar: Cum angusto exitu portarum se ipsi premerunt “As they crowded one another at the narrow passage of the gates“ (Caesar, De Bello gallico, 7, 28, 3; Michela Cennamo, p. c.).

Historický přehled proměn reflexivity zakončují Heine – Miyashita fází, jež historicky sice přesahuje rámec našeho zájmu v této kapitole, ale již uvádíme přesto, neboť ukazuje vývojové tendence v distribucích reflexiv:

It was not until the second century AD that the reflexive marker sē became widely used also as a reciprocal marker (Nigel Vincent, p. c.; Michela Cennamo, p. c.).

[...]

A paradigm example is the following: ut se ament efflictim “so that they love each other passionately“ (Apuleius, Metamorphoseon 1,8; Michela Cennamo, p. c.).

Pokud pozorování shrneme, tvrdí Heine – Miyashita, že klasická latina v okamžiku volby exponentů reflexivity, volila mezi řešeními funkčně vymezenými a nalézajícími se v komplementární distribuci: (a) pravá reflexivita vyjadřovaná pomocí kmenů *se(-), *swe(-) a (b) nepravá reflexivita – reciprocita s pronominálními distributivními exponenty a verbálními exponenty -r.

⁵⁸ Gast, V., Haas, F.: On reciprocal and reflexive uses of anaphors in German and other European languages. 307-346.

⁵⁹ Kühner – Stegmann (1912-1914: 617, Anm. 10) ale upřesňují: Das reflexive und das reziproke Verhältnis wurden im allgemeinen scharf geschieden; doch findet sich SE zuweilen in r e z i p r o k e m Sinne, wenn durch den ganzen Zusammenhang jedes Mißverständnis ausgeschlossen ist. In dieser Weise hat Caesar öfter *ipsi se* oder *se ipsi*. [*Barbari*] *se ipsi adhortantur*. Vereinzelt Cicero, *De oratore: sui (= inter se) similes [...]* partes. Autoři dodávají, že ojedinele u básníků a později (často u Apuleia) se SE používá bez IPSE.

⁶⁰ Mohli bychom doplnit ještě *alius alium, alii alios* (cf. Kühner – Stegmann, 1912-1914, 616).

Kemmer (1993) ve své práci předkládá však mnohem komplexnější analýzu reflexivity v latině. Ve svém výčtu prostředků sice definuje kvaternární základní rozdělení – pravá reflexivita – *sē*, medium – *-r* tvary sloves, přirozená reciprocita – *-r* tvary sloves a reciprocita prototypická *inter sē*. Ukazuje však, jak je takovéto přesné rozdělení jen idealizací: některá stará indo-germánská schemata zanikají, jiná se v klasické latině znovu vracejí, vznikají klasicky latinská schemata nová. Při volbě mezi jednotlivými potenciálními exponenty vstupují do hry další faktory – typy sloves (slovesa emočních projevů, *verba dicendi* apod.), statičnost / dynamika dějů, deponentnost sloves (a stáří a tradičnost této konceptualizace v konkrétních případech), inherence pohybu ve slovesech, sémantismus sloves obecně apod. Autorka popisuje období klasické latiny jako periodu velikých změn na poli vyjadřování diateze – vzniká celá řada nových deponentních sloves, velká řada jich rovněž přechází na slovesa intransitivní, do úzu se vrací některé konceptualizace deponentních sloves, které existovaly v latině archaické apod⁶¹.

K otázce samotného historického pojetí reflexivity dodává Baldi (2002: 341): Pronominal **se-* is probably a late development; its functions were originally carried by the middle voice, which obviated the need for such pronouns.

V úvodu této podkapitoly jsme citovali nejzákladnější vymezení distribucí reflexiv: *reference to the subject or the topic of the sentence*. Takovéto vymezení je ale nedostačující a neúplné. V následující podkapitole jej upřesníme, pro distribuce stanovíme závaznou a fakultativní část a okomentujeme kontrastivně distribuce reflexivních a nereflexivních paradigmat. Tato podkapitola představuje klíčovou část výkladu o distribucích posesivních exponentů v klasické latině a tendencích jejich proměn, inovacích, v latině vulgární a v jazycích románských.

1.2.4.2 Distribuční pravidla

V následujícím textu sestavíme, na základě prací Kühner – Stegmann (1955: 600-617), Menge (1900: 160-164), Sapota – Wolanin (1997), Bertocchi (1989: 441-461), Gildersleeve – Lodge (1896: 324-327), Samolewicz – Sołtysik (1924: 173-176), Woodcock (1959: 24-25) a Panhuis (2006: 34), soupis distribučních pravidel definovaných pro reflexivní a nereflexivní posesivní exponenty. Jelikož potenciálně konfliktní jsou pouze exponenty 3. a 6. osoby, vztáhneme výklad pouze na ně. Uváděné příkladové věty přejímáme z větší části z užitých gramatik.

⁶¹ V V. kapitole autorka popisuje i další fáze vývoje exponentů reflexivity, fázi přechodu mezi latinou a románskými jazyky a období románských jazyků.

Detailním popisem distribučních pravidel a jejich potencialit v mathesiovském smyslu chceme předložit určitý referenční systém, referenční model, vůči kterému v kapitolách následujících vztahujeme celý další výklad o proměnách sémioze SUUS a ILLORUM v latině vulgární a v románských jazycích: důkladným popisem normy lépe uchopíme typologii případu jejího porušování.

Reflexiv SE a SUUS se užívá pro odkazování k podmětu, předmětu nebo jinému větnému členu téže věty nebo její věty řídicí, přičemž platí, že distribuce SUUS jsou volnější. Reflexivum uijeme v těchto kontextech:

(a) Vyjadřování posesivity referující k větným členům téže věty (tzv. přímé reflexivum)

Může se jednat o větnou či polovětnou konstrukci:

(60) *Alexander_i cum interemisset Clitum, familiarem **suum_i**, vix a se manus abstinuit: tanta vis fuit poenitendi.* (Cicero, *Tusculanae Disputationes*)

(61) *Dicaearchum_i vero cum Aristoxeno aequali et condiscipulo **suo_i**, doctos sane homines, omittamus [...]* (Cicero, *Tusculanae Disputationes*)

(62) *Non enim una ratio est defensionis ea quae posita est in oratione; **omnes_i qui_i** adsunt, **qui_i** laborant, **qui_i** salvum volunt, pro **sua_i** parte atque auctoritate defendunt.* (Cicero, *Pro Sulla*)

(63) *[...] licet **illos_i** certamina et pericula **sua_i** ad consulatus evexerint [...]* (Tacitus, *Dialogus de oratoribus*)

(64) *Non ero, non potero esse, iudices; neque **hic** umquam **puer_i**, **qui_i** his lacrimis, qua sit pietate, declarat, amisso patre **suo_i**, propter me me ipsum incolumem videbit nec, quotienscumque me viderit, ingemescet [...]* (Cicero, *Pro Sestio*)

(65) *{hic **puer_i**}* [...] *ac pestem **suam_i**, ac patris **sui_i**, **se_i** dicet videre.* (Cicero, *Pro Sestio*)

V případě odkazování k podmětu se reflexivum nemusí vztahovat ke gramatickému podmětu věty, často odkazuje k podmětu logickému. To bývá zpravidla případ neosobních konstrukcí:

(66) *Nam et id ipsum vident, **qui_i** sunt morbo gravi et mortifero adfecti, instare mortem; itaque **iis_i** occurrunt plerumque imagines mortuorum, tumque vel maxime laudi student, **eos_ique**, **qui_i** secus quam decuit vixerunt, peccatorum **suorum_i**, tum maxime paenitet.* (Cicero, *De divinatione*),

konstrukcí se všeobecným podmětem:

(67) {*orator*;_i} *Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum **suae**;*
causae, contraria quae praeteriri poterunt praetereundo, quae dicenda erunt leviter
*attingendo, **sua**;* *diligenter et enodate narrando. (Cicero, De inventione)*

či v řadě dalších případů:

(68) *Plerumque **hominibus**;* *Gallis prae magnitudine corporum **suorum**;* *brevitas nostra*
contemptui est. (Caesar, De Bello gallico)

(69) *Neque **eum**;* *consilium **suum**;* *fefellit quin hostes eo proelio audito nihil iam de bello*
essent cogitaturi. (Caesar, De Bello alexandrino)

Reflexivum v polovětné konstrukci odkazuje ke gramatickému nebo logickému podmětu verba infinita (infinitivu, gerundia, gerundiva, participia) či nominálního výrazu⁶²:

(70) [*Caesar*] (*Helvetios, Tulingos, Latobrigos*); *in fines **suos**;* *unde erant profecti,*
REVERTI iussit [...] (Caesar, De Bello gallico)

(71) *Aequae foedum certamen INQUINANDI famam alterius cum **suae** famae damno*
factum est exitu censurae. (Titus Livius, Ab Urbe condita)

(72) *Hunc in illo timore et fuga Tigranes rex Armenius excepit, DIFFIDENTEMque*
*rebus **suis** confirmavit, et adflictum erexit, perditumque recreavit. (Cicero, De imperio*
Cn. Pompei)

(73) *An Antonios potius ornarem, non modo **suarum** familiarum, sed Romani nominis*
PROBRA atque DEDECORA? (Cicero, Philippicae)

(74) *Erat enim Romae summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum atque*
*amplissimorum, quorum certe aliquis defendisset equitem Romanum, in municipio **suo***
NOBILEM, si honeste putasset eius modi causam posse defendi. (Cicero, Pro Cluentio)

(75) [...] *illa orationis **suae** cum scriptis alienis COMPARATIO et de alieno scripto*
subita uel laudandi uel uituperandi uel comprobandi uel refellendi causa disputatio non
mediocris contentio est uel ad memoriam uel ad imitandum. (Cicero, De oratore)

(76) *Carum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiae nomen est ductum; quam si ad*
fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit ista
*amicitia, sed MERCATURA quaedam utilitatum **suarum**. (Cicero, De natura deorum)*

Ojediněle, v návaznosti na participiální konstrukci, formulované z pohledu autora se pro odkazování k podmětu použije posesivum nereflexivní. Tím bývá obvykle IS:

⁶² Ve větách je označujeme velkým písmenem.

(77) [...] *Cn. Pompeius* [...] *qui cum decretum de me Capuae fecit, ipse; cunctae Italiae cupienti et eius; fidem imploranti signum dedit* [...] (Cicero, *Pro Milone*)

(78) [*parens tuus*] [...] *cum adfuit [Catilinae] post delatam ad eum primam illam coniurationem, indicavit se audisse aliquid, non credidisse.* (Cicero, *Pro Sulla*)

ale ve zdůrazněných je možno nalézt i ILLE:

(79) [*Gaditani;*] [*Pompeium*] *procul ab illorum; moenibus bellum gerentem commeatu pecuniaque iuverunt.* (Cicero, *Pro Balbo*)

(80) *Quod Cimbri; vere agi existimantes et ipsi; castris delegerunt locum dispersique in proximos agros ad comparanda ea, quae mansuris necessaria sunt, occasionem dederunt Catulo non solum flumen traiciendi, sed etiam castra eorum; infestandi.* (Frontinus, *Strategematon libri III*)

Jako odkazu k některému z *casus obliqui* se reflexiva ve větě užívá při zdůraznění významu „jeho vlastní“, „její vlastní“, „jeho vlastní“, „jejich vlastní“ či v jejich substantivizacích označujících skupiny lidí nebo soubory věcí (k) danému referentu patřící:

(81) [...] *nam et res eum; cotidie et dies et opinio hominum et ut mihi videtur, etiam sua; natura mitiorem facit* [...] (Cicero, *Ad familiares*)

(82) [...] *nec illius; animi aciem praestringit splendor sui; nominis, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae.* (Cicero, *Pro Rabirio Postumo*)

(83) *Meum mihi placebat, illi; suum.* (Cicero, *Ad Atticum*)

Výrazně méně četně se reflexiva jako reference k *casus obliqui* užívá bez zvláštního důrazu:

(84) [...] *satis eum; longo intervallo ad suam; villam reduximus* [...] (Cicero, *Academica*)

(85) [*Catilina*] [...] *admonebat alium; egestatis, alium; cupiditatis suae;+j, compluris periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat.* (Sallustius, *De Coniuratione Catilinae*)

Reflexiva se rovněž užívá, je-li posesiva užito v kombinaci s *casus obliquus* paradigmatu QUISQUE (cf. Menge, 1900, 161):

(86) *Nam iustitia, quae suum cuique distribuit* [...] (Cicero, *De natura deorum*)

Častěji je ovšem ve větě ke *casus obliqui* odkazováno prostřednictvím IS. Jeho užití je dokonce nutné v případě, že by okurence reflexiva mohla vést k interpretační nejednoznačnosti:

(87) {*Achaei*} [...] *Macedonum beneficiis et ueteribus et recentibus obligati erant; regem, ipsum suspectum habebant pro eius; crudelitate perfidiaque [...]* (Titus Livius, *Ab Urbe condita*)

(88) {*Caesar*} *Ciceronem*; pro eius; merito legionemque collaudat [...] (Caesar, *De Bello gallico*)

Fakt, že jsou distribuce SUUS mnohem volnějši, než je tomu v případě ostatních reflexiv, se projevuje také tím, že se, jako odkazování ke *casus obliqui*, může objevovat i v takových případech, kde je okurence ostatních reflexiv blokována. Jedná se zejména o emfatická užití, v nichž SUUS může odkazovat ke slovům jiné věty (souřadně či podřadně připojené):

(89) *Mira erant in civitatibus ipsorum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant.* (Cicero, *Ad Atticum*)

(90) [...] *is [annus] eius; omnem spem atque omnia vitae consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis; [...]* (Cicero, *De oratore*)

SUUS má čistě posesivní a ne reflexivní význam, nevztahuje-li se na žádného konkrétního posesora a je-li užito ve významu *proprius* (to jest jako protiklad ke *communis* a *alienus*):

(91) [...] *in **suorum** verborum maxima copia tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione tralata, delectant.* (Cicero, *De oratore*)

(92) *Audiamus enim Platonem quasi quendam deum philosophorum; cui duo placet esse motus, unum **suum**, alterum externum [...]* (Cicero, *De natura deorum*)

Někdy bývá SUUS jako reflexivum zesíleno přidáním pleonastického *sibi*. V tomto případě se zcela zjevně jedná o prvek, jehož původem je lidová mluva archaické doby, poté jej do svých textů zařazují autoři komedií (např. Plautus a Terentius) a nakonec se znovu objevuje v jazyce doby postklasické:

(93) [...] *itaque me malum esse oportet, callidum, astutum admodum atque hunc, telo **suo sibi**, malitia a foribus pellere.* (Plautus, *Amphitruo*)

(94) *Et si tofus erit aut saxum, in **suo sibi** canalis excidatur, sin autem terrenum aut harenosum erit, solum et parietes cum camara in specu struantur et ita perducatur.* (Vitruvius, *De architectura*)

Jak jsme již uvedli, jsou však majoritním exponentem reference ke *casus obliqui* demonstrativa: užívají se všude tam, kde se nejedná o vztah reflexivity, nýbrž o pouhé odkazování k antecedentu (respektive k postcedentu):

(95) [Helvetii]_i [...] fere cotidianis proeliis cum Germanis_i contendunt, cum aut suis_i finibus eos_i prohibent aut ipsi_i in eorum_i finibus bellum gerunt. (Caesar, *De Bello gallico*)

(96) Omitto Isocratem, discipulosque eius, Euphorum et Naucratem [...] (Cicero, *De oratore*)

(b) Vyjadřování posesivity referující k podmětu řídící věty (tzv. nepřímé reflexivum)

Reflexivum odkazuje ke gramatickému nebo logickému podmětu řídící věty ze všech vět vedlejších, jež jsou formulovány ne jako myšlenky autora, nýbrž z pohledu někoho jiného, zejména podmětu hlavní věty, a jejichž predikát proto je v konjunktivu⁶³. Totéž platí rovněž o výpovědích pojatých jako konstrukce akuzativu s infinitivem (*accusativus cum infinitivo*) a jako nepřímá řeč.

V následujících větách vidíme příklady reflexiv odkazujících ke gramatickému podmětu věty řídící:

(97) *Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quaerimus: acuto homine_i nobis opus est et natura usuque callido, qui_i sagaciter pervestiget, quid sui_i cives eique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent.* (Cicero, *De oratore*)

(98) *Itaque Hasdrubal_i extemplo litteras Carthaginem mittit, indicans quanto fama profectionis suae_i damno fuisset [...]* (Titus Livius, *Ab Urbe condita*)

(99) *Indignant milites_i Caesar, quod conspectum suum_i hostes perferre possent⁶⁴ tantulo spatio interiecto, et signum proeli exposcentes edocet, quanto detrimento et quot virorum fortium morte necesse sit constare victoriam [...]* (Caesar, *De Bello gallico*)

(100) *Sentit igitur animus_i se_i moveri: quod cum sentit, illud una sentit se_i vi sua_i, non aliena moveri [...]* (Cicero, *Tusculanae Disputationes*)

(101) *Ad haec Ariovistus_i respondit: [...]* *non oportere se_i a populo Romano in suo_i iure impediri.* (Caesar, *De Bello gallico*)

A reflexiv odkazujících k podmětu logickému:

(102) *Occurrebat ei_i mancam ac debilem praeturam futuram suam_i consule Milone [...]* (Cicero, *Pro Milone*)

⁶³ Kühner – Stegmann (1912-1914: 607-609) v komentářích konkrétně mluví o nepřímých otázkách, vedlejších větách příslovečných účelových a srovnávacích, Menge (1900: 161) o větách uvedených *ut, ne, quo, quominus, quin* („s výjimkou příslovečných důsledkových *ut* a *quin*“), nepřímé otázky, konjunktivní vztahné věty, všechny konjunktivní vedlejší věty formulované v optice podmětu věty řídící.

⁶⁴ Formulace [...] *quod conspectum eorum hostes ferre poterant [...]* by vyjadřovala, že se jedná o autorův náhled.

(103) *Itaque et ego cum illo locutus sum et saepius quidem, ut etiam accusarer ab eo; quod parum constantiae suae; confiderem [...]* (Cicero, *Ad Atticum*)

Samozřejmě může i v tomto typu vedlejších vět a polovět odkazovat reflexivum k podmětu příslušných vět samotných. Pro interpretaci okurence – stanovení, zda se jedná o přímé či nepřímé reflexivum – je nezbytný kontext, neboť sama o sobě jsou tato vyjádření nejednoznačná:

(104) *[Caesar] milites; non longiore oratione cohortatus quam uti suae; pristinae virtutis memoriam retinerent [...] proelii committendi signum dedit.* (Caesar, *De Bello gallico*) *Ad haec Ariovistus respondit: [...] Item populum; Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum; arbitrium imperare consuesse.* (Caesar, *De Bello gallico*)

Častokrát se stane, že se v téže vedlejší větě nalézají reflexiva dvě, z nichž jedno odkazuje k podmětu hlavní věty, druhé k podmětu věty vedlejší:

(105) *Patres conscripti [...] legatos; in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui; ab rege; peterent, ne inimicissimum suum; secum; haberet sibi;que dederet.* (Cornelius Nepos, *De viris illustribus*)

I zde existují výjimky, někdy je ve vztahu k podmětu řídicí věty užíváno IS (a ještě výrazněji ILLE) tam, kde bychom očekávali reflexivum. Mluvčí potom nechává referenci k podmětu řídicí věty stranou a na větu nahlíží z perspektivy své. V mnoha případech se IS (ILLE) objevují také jako projev snahy mluvčího o větší transparentnost reference.

(106) *Tene, cum ceteri socii; tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum; praeda sed de huius maleficio fieri uideretur [...]* (Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino*)

(107) *In reliquas provincias praetores; mittuntur, neque exspectant - quod superioribus annis acciderat - ut de eorum; imperio ad populum feratur paludatique votis nuncupatis exeant.* (Caesar, *De bello civili*)

(108) *[Pompeius]; [...] suosque omnes in castris continuit ignesque fieri prohibuit, quo occultior esset eius; adventus.* (Caesar, *De bello civili*)

IS se jako řešení nabízí více v případě, že se jedná o referenci k logickému podmětu řídicí věty:

(109) *Accusavi rogatu sociorum atque amicorum, delectus sum ab universa provincia; qui eius; iura fortunasque defenderem?* (Cicero, *In Caecilium*)

Gildersleeve – Lodge (1896: 325) definují ještě jednu výjimku:

*Sentences of Tendency and Result*⁶⁵ have forms of IS when the subject is not the same as that of the leading verb; otherwise the Reflexive:

(110) *Itaque Tarquinius [...] sic Servium diligebat ut is eius vulgo haberetur filius [...]*
(Cicero, *De Re Publica*)

Často se místo reflexiva, jehož okurenci vyžaduje striktní pravidlo, objevuje IS (ILLE) ve větách, jejichž bezprostřední řídicí věty se samy nalézají ve stejně definovaném vztahu závislosti (cf. *supra*) k větám jiným, a jsou tedy větami konjunktivními či užitím konstrukce *accusativus cum infinitivo*. V takovém případě dvojí závislosti by rigorózně vzato mělo být pro referenci ke každému z obou syntakticky hierarchicky výše stojících podmětů užití reflexivum, ale nezdá se, že je místo něj, podle toho, který z obou je v myšlenkách autora silněji přítomen, užitá forma IS (ILLE) pro druhý z nich (často také v zájmu větší srozumitelnosti).

IS (ILLE) se vztahuje buď k podmětu slovesa řídicího celou periodu:

(111) *Nam mihi Ister dixit te scripsisse ad se mihi ex illius litteris rem illam curae fuisse, quod ei pergratum erat.* (Cicero, *Ad Atticum*),

(příčemž reference je interpretačně snazší v případě podmětu logického), nebo k podmětu bezprostřední řídicí věty:

(112) *{Galli;} Imprimis rationem esse habendam dicunt, priusquam eorum; clandestina consilis efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur.* (Caesar, *De Bello gallico*)

IS se jako řešení reference nabízí více, pokud již v samostatné podobě řídicí věty toto demonstrativum bylo přítomno.

Charakteristické je také prohazování exponentů:

(113) *Quid vero Caesarem; putamus, si divinasset fore ut [...] tot centurionibus suis; inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret ut ad eius; corpus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuisse?* (Cicero, *De divinatione*)

Ve všech vedlejších větách, jež neodpovídají vymezení, jež jsme uvedli v úvodu bodu (b), je exponentem odkazování k podmětu věty řídicí IS či jiné demonstrativum:

(114) *Hac victoria sublatus Ambiorix; statim cum equitatu in Aduatucos, qui erant eius; regno finitimi, proficiscitur [...]* (Caesar, *De Bello gallico*)

⁶⁵ To jest vedlejší věty příslovečné důsledkové.

(115) *Hac victoria Lysander_i elatus, cum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulisit, ut eius_i opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint.*
(Cornelius Nepos, *Lysander*)

I v těchto větách se ale někdy navzdor pravidlu jako reference k podmětu řídicí věty objevuje reflexivum. Jedná se celkem o dva typy vět. Jsou to nejprve takové vedlejší věty (zejména vztažné), jež jsou opisem nějakého výrazu, a mohou tedy být v jistém smyslu chápány jako větný člen. Dále jde o takové vedlejší věty (zejména vztažné a příslovečné příčinné), v nichž je definice nepřímé řeči naplněna pouze volbou demonstrativ, a nikoliv slovesným modem, takže se v jistém smyslu jedná vlastně o kombinaci přímé a nepřímé řeči.

Gildersleeve – Lodge (1896: 326) komentují užívání demonstrativ následovně: *Sometimes the demonstrative is used instead of the Reflexive because the narrator presents his point of view:*

(116) *[Solon] [...] quo tutior vita **eius** esset [...] furere se simulavit.* (Cicero, *De officiis*)

Je však nutno dodat, že důvodem všech těchto užití je hlavně fakt, že lidový jazyk, z něhož tento úzus vzešel, vždy rigorózní rozlišování kontextů, jaké známe z jazyka vzdělanců, nedodržuje. Podobné užívání je situací zejména předklasické latiny, u Cicerona jej nalézáme ojedinele a spíše v raných textech, užívají jej Cornelius Nepos, Titus Livius a další.

(117) *Tum erit tempestita, cum semen **suum** maturum erit [...]* (Cato, *De re rustica*)

(118) *Cicero tibi mandat ut Aristodemo_i idem de se respondeas quod de fratre **suoi**_i sororis tuae filio, respondisti.* (Cicero, *Ad Atticum*)

Hlavní pravidla řídicí distribuce posesiv a reflexiv jsou v klasické latině jasně definovaná a rigorózní. Jazyk lidový nicméně ne vždy jejich přísně logické dělení kontextů dodržoval, proto nalézáme v neklasickém jazyce řadu odchylek, jež tu a tam pronikají i do textů klasické literatury. V latině pozdější je pak užívání reflexiv čím dál svévlnější.

1.2.4.3 Další distribuční faktory

Kromě systému pravidel, jež jsme právě vyložili, jsou však distribuce reflexivních a nereflexivních posesiv ovlivňovány řadou faktorů dalších. Těmto jevům se budeme detailněji věnovat v další kapitole, proto je tu pouze nastíníme.

Tři z nich jsou nejzávažnější: (a) vnitřní napětí mezi jednotlivými supletivními demonstrativními paradigmaty, (b) historické homonymie a formální konvergence u SUUS a (c) působení analogií.

(a) Distribuční opozice reflexivních a nereflexivních exponentů bude postupně redefinována s měnícím se kontextem distribucí. Na obou dvou stranách, jak u reflexivních tvarů, tak u tvarů nereflexivních existuje napětí mezi jednotlivými paradigmaty. Původně spíše nekonfliktně vymezená opozice HIC – ISTE – ILLE se v průběhu času, více v lidovém jazyce, jen v jistém odraze v jazyce spisovném / písemném / klasickém, destabilizuje a zaznamenává procesy významového přeskupování. Szantyr – Hofmann (1965: 180-187) a Leumann (1977: 461-481) komentují HIC, jež se stává endoforikem a přibližuje se tak IS (a později také ISTE, jež začalo být nadužíváno), IS, jež v době císařské začalo být nahrazováno IDEM (jemuž se přiblížilo IPSE) a je substituováno čím dál více paradigmatem ILLE. SE a SUUS se přibližují IPSE a IDEM.

(b) Distribuce SUUS (a v lidovém jazyce i zkrácených forem SO / SUS) se dějí v rámci, kde již existují dvě formálně velmi podobná a sémanticky blízká paradigmata: jednak pozůstatky starého demonstrativa *so- – *sos*, *sa*, *sum*, jednak jeho zesílená podoba *sapsa*, *sumpse*.

(c) Tlak analogie bude v případě posesiv působit na mluvčí tak, že bude favorizovat užívání SUUS, jež je formálně – svou trojvýchodností i svým deklinačním modelem – podobné ostatním paradigmatům posesiv – MEUS, TUUS, NOSTER, VOSTER. Supletivní exponenty jsou pádově invariantní, jednovýchodné, heterogenní a musí nezbytně rozlišovat posesivitu plurálovou od singulárové.

1.3 Vulgární latina

V předchozím textu jsme vedle termínů *archaická latina*, *raná latina* a *klasická latina* užili i označení *vulgární latina*. V této kapitole v přehledu shrneme způsoby, jimiž může být pojem definičně vymezen, zmíníme hlavní teoretiky, latinisty i romanisty, již jednotlivé koncepce formulovali, a vysvětlíme, v jakém vztahu se varieta v rámci diasystému latinského jazyka vůči všem třem ostatním nalézá.

Pro potřeby výkladu kapitol následujících, v nichž se pokusíme identifikovat variety latiny a jednotlivých románských jazyků, jež jsou z hlediska diachronie exponentů posesivity 3. osoby plurálu zdrojem inovací, vyložíme rovněž obecnou teorii diasystému a jeho vnitřní strukturu.

1.3.1 Obecná teorie diasystému

Obecně platí, že jako *jazyk* označujeme historicky vzniklý soubor jazykových útvarů (variet / dialektů⁶⁶) diferenciovaných⁶⁷ na základě šesti různých typů kritérií⁶⁸: a) diachronního, b) diatopického, c) diastratického, d) diafazického, e) diamezického a f) diaikanotického (diahikanotického)⁶⁹.

Diachronní variety jsou spojeny s variací v čase – jedná se o útvary definované jako mluvy jednotlivých přesně vymezených historických období. Diatopické (geografické / teritoriální / areálové) dialekty jsou definovány jako geograficky specifické podoby jazyka – jednotlivé *dialekty* odpovídají úzu oblastí, *interdialekty* mluvě větších územních celků a *koiné*

⁶⁶ Dialektem v tomto textu rozumíme obecně libovolnou jazykovou variantu (bez konotace nezbytně normou nekodifikované varianty). Opíráme se v tomto smyslu o práce Běliče (1972: 9), Hegera (1982), Löfflera (1982), Karlíka – Nekuly – Pleskalové (2002: 109), Chamberse – Trudgilla (2004), v nichž je *dialekt* (eventuelně *nářečí*) vymezeno jako „strukturní varieta (útvary) jazyka ve vztahu k jiné varietě“ či jako „dílní jazykový útvar ve vztahu k celku“. Adams (2013) se v terminologických pasážích sám výrazu *dialect* z celé řady důvodů brání (navíc jej apriorně ztotožňuje s dialektem teritoriálním, diatopickým), jak v *The regional diversification of Latin 200 BC - AD 600* (2007), tak v *Social variation and the Latin Language* (2013) jej však systematicky užívá v tomtéž vymezení jako my, když hovoří o *social dialect* a *regional dialect*. Coşeriu (1981: 16) takovouto interpretaci termínu *dialekt* jako možnou také uvádí: De acuerdo con los dos primeros rasgos del concepto de «dialecto» («modo de hablar», «subordinado a una lengua»), todas las unidades menores que se distinguen dentro de una lengua histórica (o sea, también los «niveles», «estilos», «registros», etc.) podrían llamarse «dialectos».

⁶⁷ Koch – Oesterreicher (2008: 2575) mluví proto v případě diasystému jazyka o *espace variationnel*.

⁶⁸ Prüßmann-Zemper (2008: 2355) v tomto ohledu však konstatuje „Schwierigkeit, die einzelnen Faktoren, die zur Herausbildung von Varietäten in einer Sprache führen, voneinander zu trennen.“ Což vysvětluje takto: „Die einzelnen Aspekte – diatopisch (geographisch), diastratisch (sozial) und diaphasisch (situativ) – dazu die formale Perspektive (gesprochen / geschrieben) überschneiden sich in vielfältiger Weise, so daß in der Sprachwirklichkeit die einzelnen Varietäten praktisch nie in reiner Form auftreten. Beschreibungen von Varietäten stellen Abstraktionen dar, derer man sich bedient, um das ganze Spektrum einer Sprache systematisch zu erfassen.“ Stejnou obtíž konstatuje Seidl (2003: 515).

⁶⁹ Termín *diaikanotický* (*diahikanotický*), jež odvozujeme od starořeckých slov *ikavós* (*schopný, kompetentní*) a *ikavórnēs* (*schopnost, kompetence*), zavádíme jako neologismus pro jazykové útvary definované jako variety odrážející, obecněji, různou *jazykovou kompetenci* ve významu, v jakém ji definují generativisté v tradici začínající od Chomského (1965) (cf. Turbová, 1988), či, přesněji, různou *komunikační / komunikativní kompetenci* tak, jak ji vymezují například Hymes (1966), Hymes (2001), Canale – Swain (1980) a Průcha (2010: 125).

a *Dachsprachen*⁷⁰ jsou ustanoveny pro celé území národní či státní. Diastratické (sociální) dialekty jsou variacemi sociálními. Tradičně (cf. Průßmann-Zemper, 2008) byly vymezeny jako jazykové útvary spojené se specificitou mluvy jednotlivých společenských vrstev (v hierarchickém slova smyslu), moderněji jsou vnímány obecně jako *langues de groupes* (Müller, 1985, 172) – mluvy sociálních skupin v nejširším slova smyslu. Diafazické (diasituativní / situativní⁷¹) variace odráží specificitu mluvy v situacích různých stupňů formálnosti. Diamezické⁷² variety⁷³ jsou diferenciacemi založenými na rozdílu užitých modů jazyka⁷⁴ – psaného či mluveného. Koch – Oesterreicher (2008: 2575-2577) však zdůrazňují, že spíše než o samotné medium materializace – fonické či grafické – se jedná o povahu komunikační situace a typu jazykového kontaktu, jež jsou s ním spojeny – komunikační blízkost / bezprostřednost (*l'immédiat communicatif*) a komunikační distanci (*la distance communicative*)⁷⁵. Poslední, variety diaikanotické (diahikanotické) jsou variacemi stupně *jazykové kompetence* (generativistická *linguistic competence*⁷⁶) nebo spíše *komunikační / komunikativní kompetence* (komunikační a sociolingvistické *communicative competence*⁷⁷) mluvčích. Jednotlivé definované stupně označujeme, shodně s kreolisty a sociolingvisty Williamem Stewartem a Derekem Bickertonem, z jejichž prací⁷⁸ si terminologii vypůjčujeme, jako *bazilekt*, *mezolekt* a *akrolekt*.

1.3.2 Diasystém latinského jazyka

Než přistoupíme k samotnému vymezení pojmu vulgární latina, definujme přesně diasystém latinského jazyka jako celek.

Pokud jsou diatopická, diastratická, diafazická, diamezická a diaikanotická (diahikanotická) parametrizace nasnadě, vymezíme-li diasystém latiny jako soubor veškerých variet, jimiž se v rámci hierarchizovaných intrasocietálních a intersocietálních interakcí písemného či orálního styku projevovali mluvčí latiny a jejich skupiny na území pod přímou nadvládou Římské říše nebo ve sféře jejího politického, obchodního, kulturního a náboženského vlivu či na územích dědictví římské tradice, vyžádá si definice diachronní širší výklad.

⁷⁰ Cf. Koch – Oesterreicher (2008: 2576-2577).

⁷¹ Terminologie užívaná například v Průßmann-Zemper (2008).

⁷² K teorii konceptu *diamezické varianty* cf. Berruto (1987), Berruto (1993a) a Berruto (1993b).

⁷³ Diafazické a diamezické variety souvisejí velmi úzce s teorií funkčních stylů (cf. například Minářová, 1991).

⁷⁴ Pojem *mody jazyka* přejímáme z Čermákovy terminologie (1997).

⁷⁵ Pro oba dva termíny cf. Koch – Oesterreicher (1985). Zde jsou v němčině používány termíny „Sprache der Nähe“ a „Sprache der Distanz“.

⁷⁶ Termín zavedený Chomským (1965).

⁷⁷ Termín zavedený Hymesem (1966).

⁷⁸ Stewart (1965), Bickerton (1973) a Bickerton (1975).

Podívejme se tedy nejprve na periodizaci dějin latinského jazyka. Meiser (2002) a Steinbauer (2003) navrhuji tyto chronologie:

Tabulka 10: Periodizace dějin latinského jazyka podle Meisera (2002) a Steinbauera (2003)

Epocha	Období	Časové vymezení (Meiser)	Časové vymezení (Steinbauer)	
Předliterární	Raná latina ⁷⁹	od zavedení písma ⁸⁰ do 240 př. Kr.	od zavedení písma ⁸¹ do cca. 250 př. Kr.	
Literární	Stará latina ⁸²	od 240 př. Kr. do první poloviny I. století	od cca. 250 př. Kr. do I. století př. Kr.	
	Klasická latina	<i>Latinitas aurea/aetas aurea</i> (Zlatý věk)	od 81 př. Kr. ⁸³ do 14 po Kr. ⁸⁴	I. století př. Kr. (v užším pojetí od roku 80 př. Kr.) a několik desetiletí po Kr.
		<i>Latinitas argentea/aetas argentea</i> (Stříbrný věk)	od 14 po Kr. do 117 po Kr. ⁸⁵	od cca. 20 po Kr. do 120 po Kr.
		Archaizující období	od 117 po Kr. do 180 po Kr. ⁸⁶	od 120 po Kr. do 200 po Kr.
Pozdní latina	od 180 po Kr. do VII. století po Kr.	od 200 po Kr. do 600 po Kr.		

K těmto návrhům je však nutno doplnit ještě diachronii *latiny archaické*, již jsme zmiňovali v předchozí kapitole a jejíž kontrastivní vymezení v rámci diasystému latiny přispěje k přesnému vymezení diachronních variet ostatních. Důležitost této variety pro výklady proměn jazyka v rámci latiny vulgární je rovněž ta, že mnohé její rysy či tendence jsou konstatovány i v latině vulgární, a je tedy nutné proložit obě nějakým interpretačním vztahem.

Označení *archaická latina* není autory vymezováno zcela jednotně (cf. Pultrová – Urbanová – Malá – Šubrt, 2006, 13). Někdy označuje celé období od vzniku prvních

⁷⁹ *Urlatein* u Schuchardta (1866).

⁸⁰ V VII. století př. Kr. (cf. Pultrová – Urbanová – Malá – Šubrt, 2006, 13).

⁸¹ V VII. století př. Kr. (cf. Pultrová – Urbanová – Malá – Šubrt, 2006, 13).

⁸² Tradičně jsou nejstarší fáze dějin latinského jazyka trvající až do I. století př. Kr. označovány souhrnně jako *prisca latinitas*.

⁸³ Rok prvního Ciceronova vystoupení.

⁸⁴ Smrt Oktaviánova.

⁸⁵ Smrt Trajánova.

⁸⁶ Smrt Marka Aurelia.

latinských písemných dokladů, v VII. století př. Kr., až do I. století př. Kr., či úžeji do prvního veřejného vystoupení Ciceronova v roce 81 př. Kr., jindy se užívá v užším slova smyslu jako označení druhé části tohoto časového úseku, jako synonymní označení ke *staré latině*⁸⁷.

Podobnou periodizaci, avšak poněkud odlišné označení jednotlivých období a vymezení závěrečné fáze předkládá Reutner (2014: 201):

Tabulka 11: Periodizace dějin latinského jazyka podle Reutner (2014)

Epocha	Období	Časové vymezení
Předliterární	Předliterární latina	od zavedení písma do 240 př. Kr.
Literární	Předklasická latina	od 240 př. Kr. do 80 př. Kr.
	Klasická latina	od 80 př. Kr. do 117 po Kr.
	Postklasická latina	od 117 po Kr. do 180 po Kr.
	Pozdní latina	od 180 po Kr. do 650 po Kr.
	Středověká latina	od 650 po Kr. do 1492 po Kr.
	Nová latina	od 1492

Kontrast časového vymezení literární fáze obou koncepcí a otevřenost závěrečné periody v koncepci druhé⁸⁸ vedou k otázce, až do jakého momentu se mají dějiny latiny uvažovat. Což je, v jiných termínech, otázka, v jak velkém celkovém prostoru je nutné vulgární latinu situovat, nahlížet.

Pokud si položíme otázku, kdy latina přestala být živým jazykem, existuje v odpověď názorů několik. Je možné je seskupit do třech velkých skupin. Jednotlivé autorské koncepce shrnul ve svém přehledu Banniard (1992: 17-23, 46, 127):

I) První skupina autorů uvažuje konec latiny jakožto jazyka běžné komunikace velice časně, před rokem 500 po Kr. Konkrétněji od Plauta (Pulgram, 1975), od I. století po Kr. pro budoucí areál italštiny (Bonfante, 1968), IV. – V. století (němečtí filologové 2. poloviny XIX. století – Diez, 1870-1872; Gröber, 1904-1906; Meyer-Lübke, 1890-1902; Lausberg, 1956-1962; Rohlf, 1950-1952 – a J. Gilliéron) a „snad již za vlády Severovské dynastie⁸⁹,

⁸⁷ Pultrová – Urbanová – Malá – Šubr (2006: 13) používají označení *raná latina* a *stará latina* jako synonymní.

⁸⁸ Jakož i existence, v terminologiích jiných, vymezení jako *humanistická latina*, *barokní latina*, *klasicistní latina* a *moderní latina*.

⁸⁹ Byli u moci mezi léty 193 – 235 po Kr.

pravděpodobněji za Diokleciána a Konstantina⁹⁰ a téměř s jistotou během posledního století existence Zapadořímské říše (383 – 476)“ (Lot, 1931).

II) Druhá skupina umísťuje konec latiny do doby po roce 700 po Kr. Konkrétněji po 3. čtvrtině VIII. století („americká škola“ H. F. Mullera; H. F. Muller, 1921; Muller – Taylor, 1932: iv-v), okolo roku 770 v Galii, a ještě později ve Španělsku a v Itálii (Mullerovi žáci M. A. Pei, L. F. Sas, P. Taylor), okolo 800 (M. Richter, R. Wright), ještě později (G. Sanders, P. Zumthor).

Podle Banniarda (1992: 20) je v základu takovýchto pozdních datací však jistý vnitřní rozpor. Autoři sami nepopírají fakt, že by dobový mluvený jazyk byl tehdy již dlouho protorománský, tvrdí však, že latinofonní mluvčí neměli dojem, že by rozdíly, které odlišovaly jejich mluvu od mluvy lidí nevzdělaných, dosahovaly takových rozměrů, že by každá z obou skupin mluvila jazykem jiným.

III) Skupina třetí navrhuje jakýsi prostředek, konec latiny po roce 600 po Kr. Lépe řečeno k přechodu dochází mezi VI. a VII. stoletím po Kr.: lidový jazyk má latinskou strukturu až do roku 600 a doloženě strukturu románskou po roce 800. Tento názor sdílí D. Norberg, M. Bonnet a s nimi – s jistými nuancemi – i další: E. Löfstedt, Ch. Mohrmann, zdá se, že i G. Reichenkron. Pro Ch. Mohrmanna je to koncem latiny jakožto mluveného jazyka spíše počátek VII. století; E. Löfstedt se domnívá, že návrh H. F. Mullera, ačkoliv velmi pozdní je možná dost blízko pravdě. D. Norberg tvrdí, že o jazyce mezi léty 600 a 800 je lze mluvit jak jako o románském, tak jako o latinském, říká však také (1968: 28), že periodizaci intervalu přechodu můžeme zúžit a přelom datovat obdobím okolo konce VI. století, neboť vše napovídá tomu, že se v Galii okolo roku 700 mluveným jazykem stal spíš jazyk románský než latinský. Pro Itálii se nicméně domnívá (1966), že ještě v VIII. století latina zůstává stále živým jazykem. Stejně jako D. Norberg, i Auerbach (1958) je toho názoru, že jazyk obyvatelstva zůstává latinským minimálně do konce VI. století⁹¹. Dále do této skupiny mohou být řazeni rovněž Ernout (1969), Flobert (1975), Herman (1967) a snad také M. Uytfanghe.

1.3.3 Autonomie vulgární latiny jako variety

Aplikujeme-li teorii *Abstand / Ausbau* tak, jak ji definovali Kloss (1978) a Bossong (2008: zejména 25-28), je zřejmé, že vulgární latina splňuje podmínky klasifikace jako

⁹⁰ Dioklecián vládl mezi léty 284 – 305 a Konstantin Veliký mezi léty 306 – 337.

⁹¹ Zároveň však v jiných pasážích tvrdí, že lidový jazyk se rozvíjí velice brzy a velice rychle, takže se stává románským již od století V.

Abstandsprache – vůči klasické latině vykazuje specifické rysy fonetické, morfologické, syntaktické a lexikální⁹².

Pro diasystém latinského jazyka je nyní třeba stanovit, kde přesně se v jeho architektuře, v jeho *espace variationnel*, vulgární latina nalézá, to znamená říci, jakým typem variace přesně je. Jinými slovy je třeba kriticky vyhodnotit přesné zařazení vulgární latiny z hlediska klasifikací variační lingvistiky a dialektologie. V tomto smyslu postupně systematicky projdeme klasifikační hypotézy spojené s výše uvedenými možnými kritérii vymezení variet konkrétního jazyka.

1.3.4 Identifikace vulgární latiny jako variety

V následujícím textu postupně projdeme hlavní možnosti dialektální identifikace variety (jakožto *sermo / stilus / vox / consuetudo / lingua / usus / oratio / verbum*) vulgární latiny v diasystému latiny a každou z hypotéz budeme ilustrovat příklady autorů, již byli jejími stoupenci. Více nežli o vyčerpávající přehled lingvistů a škol nám půjde o vyložení komplexnosti otázky a o nastínění ambivalencí a nezbytných křížení se jednotlivých vymezení.

Pořadí probíraných hypotéz přejímáme z úvodního výkladu k diasystému jazyka: a) diachronní, b) diatopická, c) diastratická, d) diafazická, e) diamezická a f) diaikanotická (diahikanotická).

1.3.4.1 Vulgární latina jako varieta diachronní?

Byla-li by vulgární latina vymezena jako varieta čistě diachronní, museli bychom v chronologii latinského diasystému stanovit takové období, jehož začátek a konec by odpovídaly krajním bodům časového vymezení jejího užívání v rámci jazykového společenství a u něhož bychom byli s to, definovat okamžik, kdy do něj přechází předchozí fáze dějin latiny a jiný okamžik, kdy latina přechází z něj do fáze následující.

V návrzích periodizace uvedených *supra* vulgární latina nikde nefiguruje jako varieta definující a jazykově charakterizující určitou historickou fázi dějin latinského jazyka, neboť se ve všech třech případech jedná o periodizace dějin jazykového standardu, dějin spisovného jazyka, zatímco vulgární latina je po většinu své existence vnímána jako zcela jednoznačný (a silně příznakový) substandard. Ohledně vulgární latiny je ovšem nutno ve vztahu k diachronní variaci připojit několik komentářů.

⁹² Zbývající kritérium – srozumitelnost variety pro mluvčí variet ostatních – jakož i přesný stupeň *Abstand* budou rozebrány v dalším textu *infra*.

Vulgární latina některými autory vnímána a označována jako diachronní varieta latiny byla. Zmiňme nejprve teorii, již předkládá Savj-Lopez (1920: 105-158). Autor odmítá kategorické a vyhraněně kontrastivní odlišování latiny spisovné⁹³ a latiny vulgární, jakož i stavění jedné do příkré opozice vůči druhé a zdůrazňuje naopak, že latina byla pouze jedna jediná. Od nejstarších dob existovala *latina mluvená*, jež se zrodila z historického setkání *rustica asperitas*, starobyklých původních dialektů latiny (permeabilních vůči prvkům z jazyků adstrátu), s *peregrina insolentia*, jazykových rysů ostatních jazyků Apeninského poloostrova, setkání, jež zejména od Spojenecké války (*bellum sociale*, *bellum Marsicum*, 91-88 př. Kr.) začíná být homogennější⁹⁴ díky narůstající dominanci latinských prvků a čím dál konsolidovanější vzestupující politickou mocí s latinou spjatou. Tento lidový jazyk je jazykem živoucím, neustáleným, nespoutaným přesně definovanou normou, fluktuujícím až do doby, kdy se až do latiny, zásluhou iniciátorů Quinta Ennia, Marca Pacuvia a Gaia Lucilia⁹⁵, projeví vliv řecké kultury a tradice. Tehdy se z mluvené latiny rodí latina spisovná od sklonku Doby královské charakterizovaná normovaným pravopisem, ustálenou flexí, oproštěná od dialektalizmů a s ortoepickým systémem vhodným pro literární užití. Savj-Lopez zdůrazňuje, že spisovná latina v sobě má cosi umělého, je to uměle definovaná varieta jazyka. Varieta, jíž chybí spontaneita a tvůrčí síla latiny mluvené a jež zůstane po několik století zakonzervovaná a sterilní: románské jazyky budou pokračováním latiny vulgární. Spisovná latina se stala nástrojem centrální vládnoucí tradice, což jí přineslo status prestižní a politicky a kulturně protěžované variety, jakmile se však moc Císařství začne hroutit, vulgární latina přestává být potlačována a všeobecně se dostává do popředí. Latinu středověkou Savj-Lopez interpretuje jako „una pura soppravvivenza artificiale“ spisovné latiny klasické.

I jiní autoři, zejména středověcí, vulgární latinu považují v obecných termínech za základ, z něž se vyvinula latina klasická (cf. Coşeriu, 1978). Schuchardt (1866) ohledně vztahu spisovné latiny a latiny vulgární formuluje dvě hypotézy, v nichž časový aspekt hraje jistou roli: (1) *sermo plebeius* jako výsledek (z)hrubnutí a deformování klasického jazyka a naopak (2) jazyková *Urbanität* jako něco, co vzešlo, co se vyvinulo z lidového jazyka.

Další autoři, například Lausberg (1956-1962) a Mańczak (1974) chápou latinu vulgární jako souhrnné označení pro soubor variet období, které následuje po latině klasické a předchází fázi románských jazyků.

⁹³ V německé koncepci se vedle termínu *literarisches Latein* objevuje rovněž označení *Latein der Autoren*, proti *Volkslatein* je někdy do protikladu stavěno také *Herrenlatein*.

⁹⁴ Savj-Lopez konstatuje, že se jedná o varietu, již charakterizuje „uniformitá“, ale nikoliv „unitá“.

⁹⁵ Schuchardt (1866: 51-52) proměny latiny té doby shrnuje takto: Es wurde festgestellt von Livius Andronicus, Ennius, Naevius, Cato und Lucretius, ausgefeilt und verfeinert von den Scipionen, Hortensius und Cicero. Es war die Sprache einer abgeschlossenen Klasse, einer politischen Partei, einer Gruppe von Literaten.

Někteří romanisté ztotožnili tu či onu fázi pozdní latiny s příslušnou v té době existující vulgární latinou: přiznali jí dominantní postavení mezi všemi dobovými varietami latiny a přiřkli jí tak status hlavní variety příslušného období. Časově jsou tato období situována do úseků dějin latinského jazyka, jež Banniard (2005) ve své chronologii označuje jako „latin parlé tardif“:

Tabulka 12: Periodizace pozdních dějin latinského jazyka a nejranějších dějin jazyka protorománského podle Banniarda (2005)

Období	Časové vymezení
Latin parlé tardif I	II. a III. století po Kr.
Latin parlé tardif II	IV. – VII. století po Kr.
Protoroman	VII. – IX. století po Kr.

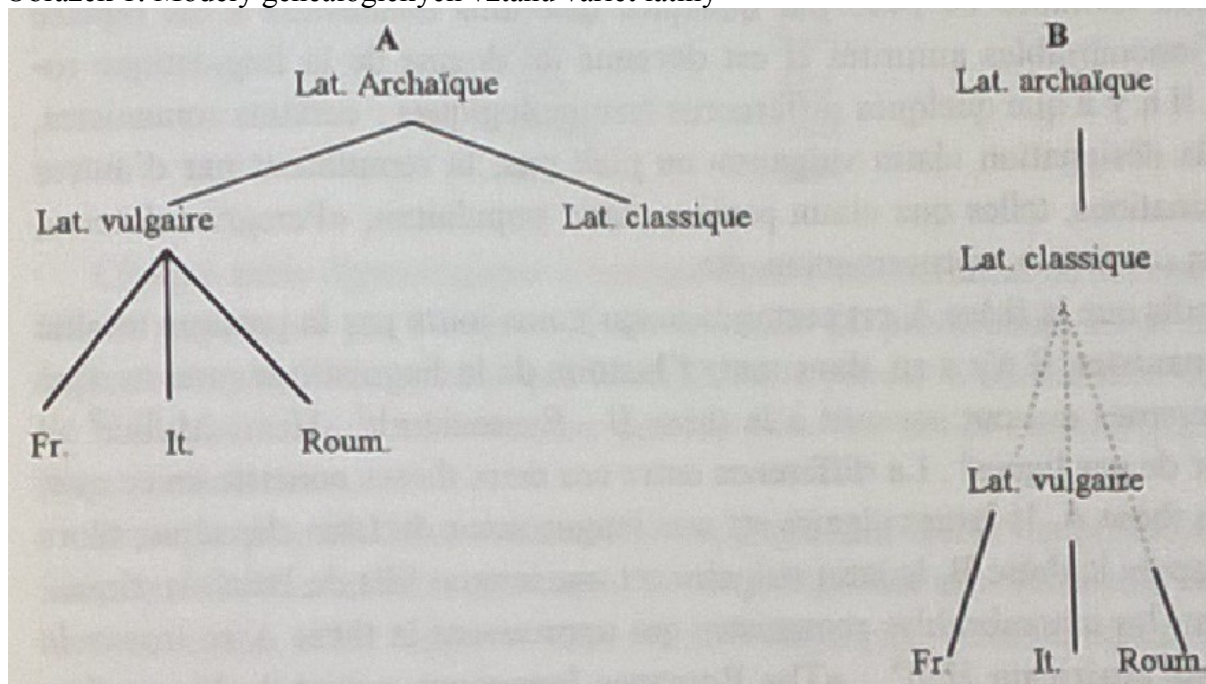
Příkladem takové vize je, vedle Maxe Müllera a Littré (1863), kteří ztotožňují vulgární latinu s „bas-latin des notaires mérovingiens“, například Battisti (1949: 23), jenž uvádí jako užší vymezení vulgární latiny „ultimo stadio unitario del latino parlato durante la crisi evolutiva che portò al passaggio al neolatino delle lingue romanze.“

Muller – Taylor (1932: iii-v) jsou toho názoru, že obdobím vulgární latiny je časový úsek od poloviny VI. století až do konce první čtvrtiny VIII. století: se začátkem IX. století vulgární latina mizí ve Francii, nikoliv však ve Španělsku a v Itálii.

Mańczak (1998: 29) schematizuje možné časové vztahy mezi latinou klasickou a latinou vulgární takto⁹⁶:

⁹⁶ Vysvětlení grafické podoby: tečkovaná čára označuje předlitterární období spojnice mezi jazyky.

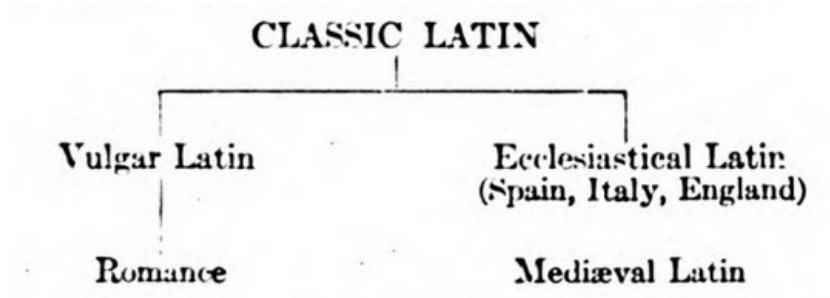
Obrázek 1: Modely genealogických vztahů variet latiny

Schema A označuje model situace, kdy je vulgární latina sesterským, to jest paralelně se vyvíjejícím, jazykem latiny klasické. Jako stoupence této vize uvádí například tradici florenckých humanistů (již od 1435), většinu romanistů, Halla (1947, 1976). Schema B odpovídající představě vulgární latiny jako dceřiného jazyka latiny klasické je zastoupeno například lingvisty Eysenhardt (1880), Mone (1850), Mańczak (1994), Mańczak (1977), Muller – Taylor (1932).

Muller – Taylor (1932: iv) schematizují potom další genealogické větvení takto:

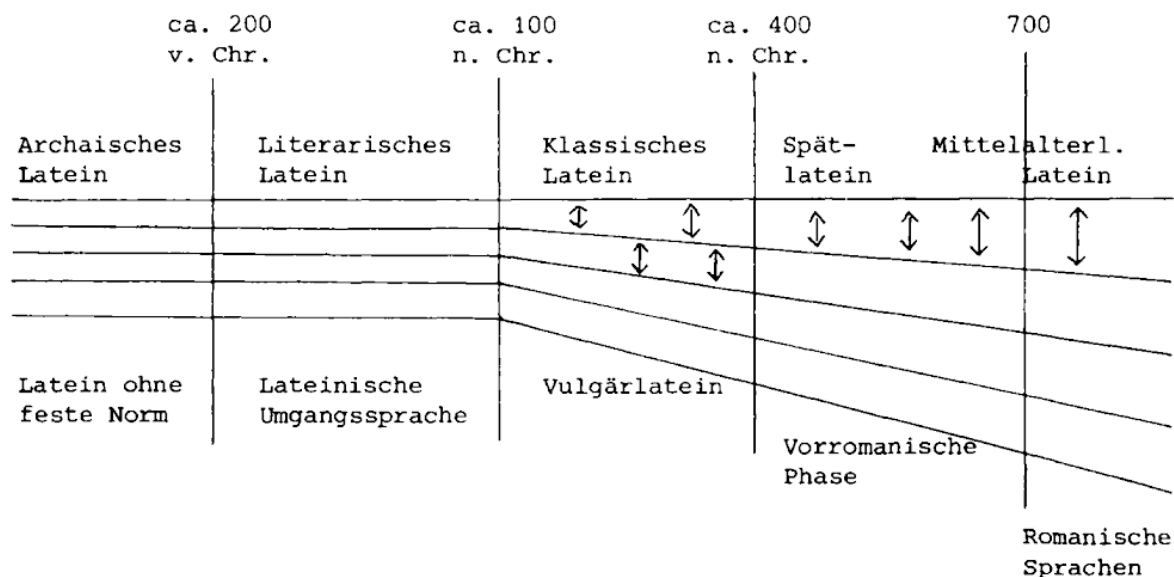
Obrázek 2: Genealogické vztahy dceřiných variet klasické latiny

Celkově však platí, že nejen lingvisté, kteří ztotožňují vulgární latinu s určitou konkrétní fází kontinuity dějin latiny jako takové, si musí klást otázku časového vymezení této variety. I autoři, pro něž je vulgární latina jen jednou z paralelně existujících užívaných variet diasystému, musí definovat začátek a konec období užívání vulgární latiny.

Někteří zúžují existenci vulgární latiny na určité dílčí období, například pozdní latinu (Max Müller; Littré, 1863) či císařskou latinu (Vàrvaro, 2010, 277; Meillet, 2009, 239; Herman, 1996, 51). Úzce časově vymezená je varieta i u Coşeriu (1978; 2008: 127), který období vulgární latiny stanovuje na rozpětí II. – IV. století po Kr. Jeho koncepci schematizují Geckeler – Kattenbusch (1992: 111) takto:

Obrázek 3: Periodizace vulgární latiny podle Coşeriu (1978)

Proti takto úzce vymezené diachronní identifikaci se ozývají kritické hlasy autorů jako například Mohl (1899) a Banniard (1992). Banniard (1992: 44-45) konkrétně říká:

[...] l'idée, fausse à nos yeux, qu'il n'y eut de latin vulgaire qu'à partir d'une certaine époque critique (appelée aussi celle de la latinité d'argent) ; et qu'inversement, le latin littéraire n'était plus langue vivante à partir de cette même époque, etc.

Pro řadu latinistů a romanistů existuje vulgární latina přibližně v období mezi 200 před Kr. a 600/650 po Kr. (například Iordan – Manoliu, 1974; Battisti, 1949). Kramer (2007: 13) ji umisťuje mezi III. století př. Kr. a VII. stoletím po Kr.

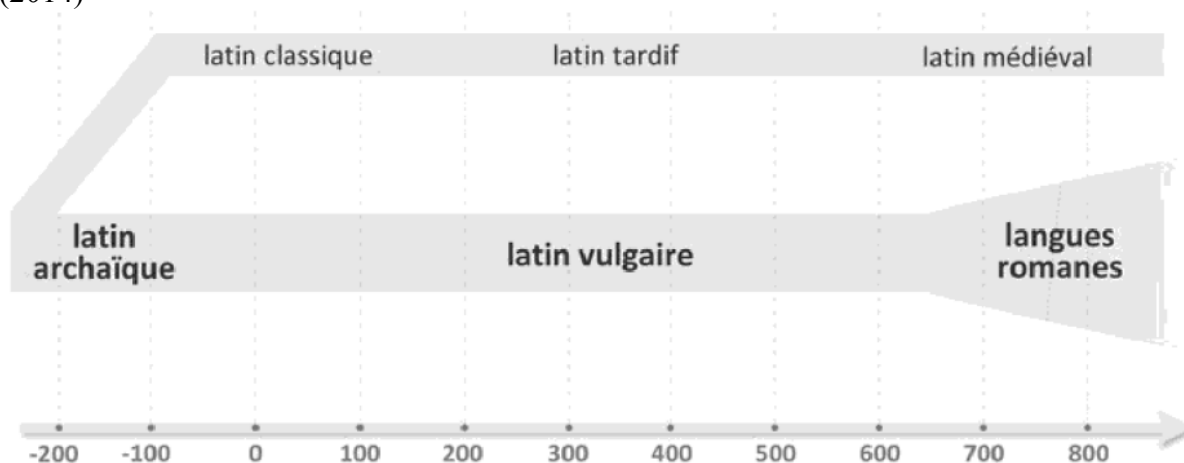
V maximalistickém pojetí mluví autoři (například Väänänen, 2006, Haadsma – Nuchelmans, 1963) o existenci variet(y) vulgární latiny napříč všemi historickými obdobími – to jest v rámci rozmezí od konce III. století př. Kr. až do IX. století po Kr.: pro Reichenkrona (1965), Battistiho (1949), Kieslera (2006) až do zrodu románských jazyků, pro Väänänena (2006) až do prvních románských *scripta*.

Tím, že před obdobím klasické latiny, jak nás poučuje Reutner (2014: 202), se latina vulgární jen velice málo odlišuje od latiny písemné / spisovné / literární, vzniká připojením

období vulgární latiny „nepřerušená ústní tradice, na jejíž bázi budou vystaveny románské jazyky“ (Meyer-Lübke, 1904-1906: 456).

Reutner (2014: 202) schematizuje⁹⁷ vývoj od archaické latiny po románské jazyky takto:

Obrázek 4: Diachronie vztahu mezi jednotlivými varietami diasystému latiny podle Reutner (2014)

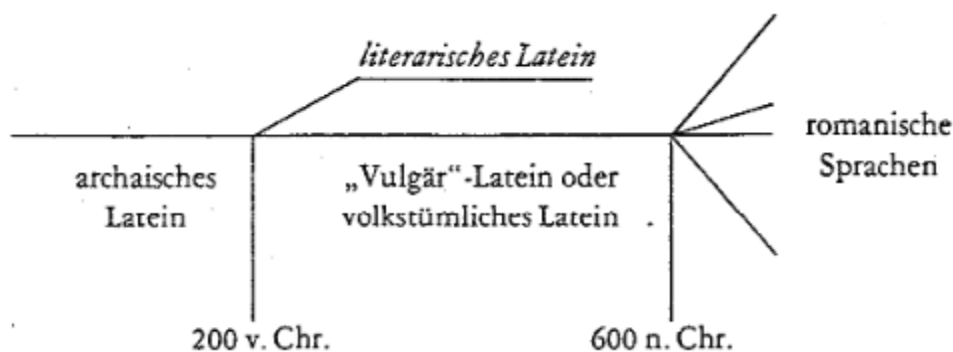
Coşeriu (1978: 264) vývoj charakterizuje následujícím způsobem:

[...] [wir können] nachweisen, daß zu einem bestimmten Zeitpunkt (beispielsweise im ersten Jahrhundert v. Chr.) die das umgangssprachliche Latein vom literarischen Latein unterscheidenden Isoglossen so wenig ins Gewicht fallen und die gemeinsamen Isoglossen der beiden Formen des Lateins dagegen so wichtig sind, daß wir praktisch von einer einzigen „Sprache“ sprechen können. In einer späteren Epoche (III.-IV. Jahrhundert n. Chr.) sind die unterschiedlichen Isoglossen schon wichtiger und zahlreicher als die gemeinsamen [...]

a předkládá grafickou schematizaci přesnější (Coşeriu, 1978: 268):

⁹⁷ Autorka ve svém schématu umísťuje graficky začátek divergence mezi písemnou / spisovnou / literární latinou a latinou vulgární před latinu archaickou, takže by bylo třeba začátek grafu poupravit, my jsme se však rozhodli ponechat jej v původní podobě, abychom ve své citaci autorčin názor respektovali.

Obrázek 5: Diachronie vztahu mezi jednotlivými varietami diasystému latiny podle Coşeriu (1978)

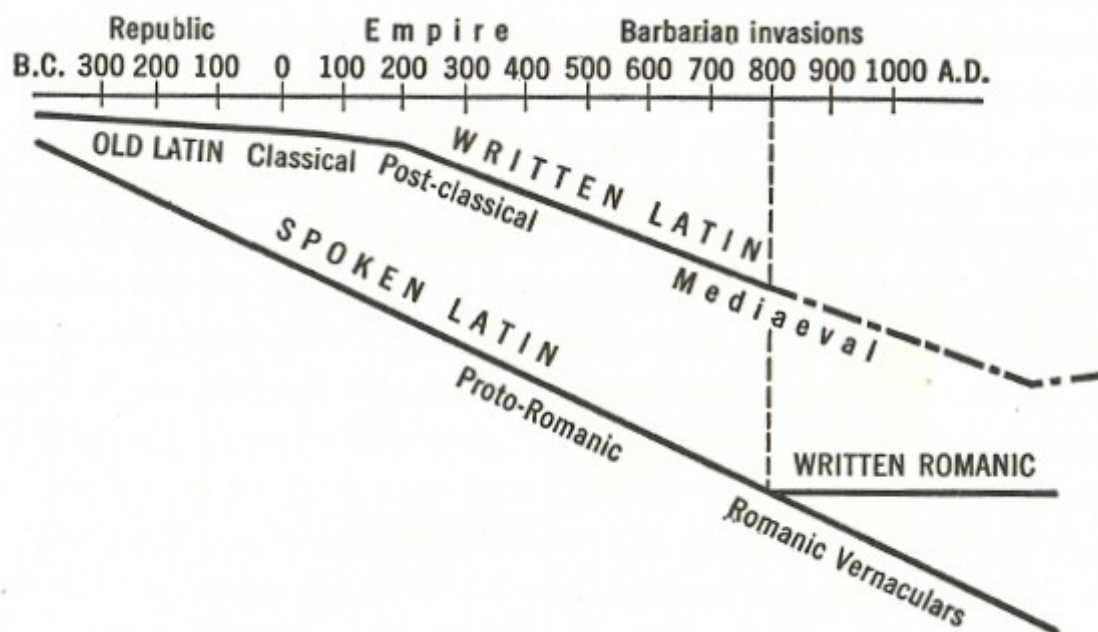

Vulgární latina se svým vývojem od latiny písemné / spisovné / literární neustále vzdaluje (Bartoli, 1945: 32-75; Mohl, 1899: 3; Coşeriu, 1978). Coşeriu (1978: 264) to popisuje takto: *[...] das umgangssprachliche Latein [hat] sich – je nach der betrachteten Epoche – immer weiter vom literarischen Latein entfernt, dessen Entwicklung praktisch in den letzten Jahren der Republik und den ersten Jahren des Kaiserreichs zum Stillstand kam, und [...] [differenzierte] sich gleichzeitig immer weiter, [aufwies] eine immer kleiner werdende Zahl allgemein gültiger Isoglossen.*

Tento vývoj, tato divergence, se však neděje konstantní rychlostí, jak to graficky ukazuje Pulgram (1958: 319)⁹⁸:

⁹⁸ Autor ve svém pojetí umísťuje začátek divergence mezi písemnou / spisovnou / literární latinou a latinou vulgární jinak než koncepce uvedené *supra*, takže by bylo třeba začátek grafu poupravit, my jsme se však rozhodli ponechat jej v původní podobě, abychom ve své citaci autorův názor respektovali.

Obrázek 6: Diachronie divergence mezi jednotlivými paralelními varietami latinského diasystému

V tomto smyslu, abychom mohli odrážet a uchopit jednotlivé fáze tohoto vzájemného vývoje, je možné uvažovat i diachronii vulgární latiny. Například Kramer (2007: 16-20): předkládá následující návrh chronologie:

Tabulka 13: Periodizace dějin vulgární latiny podle Kramera (2007)

Období	Časové vymezení
Předhistorie vulgární latiny – <i>prisca latinitas</i>	do ± 200 př. Kr.
Vulgární latina rané Římské republiky ⁹⁹	od ± 200 př. Kr. do ± 90 př. Kr. ¹⁰⁰
Vulgární latina pozdní Římské republiky	od ± 90 př. Kr. do ± 30 př. Kr. ¹⁰¹
Vulgární latina raného Římského císařství	od ± 30 př. Kr. do ± 300 po Kr.
Vulgární latina pozdního Římského císařství	od ± 300 po Kr. do ± 475 po Kr.
Vulgární latina pozdního starověku	od ± 475 po Kr. do ± 600 po Kr.
<i>Lingua Romana rustica</i> / raná románština	od ± 600 po Kr.

⁹⁹ Schuchardt (1866: 50) toto období označuje jako *archaickou vulgární latinu*.

¹⁰⁰ Odpovídá přibližně konci Spojenecké války.

¹⁰¹ Odpovídá konci Občanských válek – roku Oktavianova vítězství nad Antoniem a Kleopatrou a začlenění Egypta do Římské říše.

1.3.4.2 Vulgární latina jako varieta diatopická?

Druhou možností vymezení vulgární latiny, kterou je nutno uvážit, by bylo vymezení geografické. V rámci diatopické hypotézy by tedy musela vulgární latina označovat specifické užívání latiny v některé části Římské říše v kontrastu s úzy částí ostatních.

Naprostá většina lingvistů se shoduje (Reutner, 2014: 220), že ačkoliv na úhrném území Římské říše vulgární latina zcela identická nebyla, bylo její diatopické rozrůznění natolik omezené, že nijak neohrožovalo celistvost jazyka a vzájemnou srozumitelnost jeho oblastních podob.

Tato jednota má samozřejmě nějakou diachronii a nějaké limitní datum, po němž dochází k její fragilizaci a následnému rozpadu. Coşeriu (1978: 264-265) v tomto smyslu upřesňuje:

[...] bis [...] zum Anfang des IV. Jahrhunderts [n. Chr.] die allgemein gültigen Isoglossen, die [das „umgangssprachliche Latein“] konstituieren, in hinreichender Zahl vorhanden und wichtiger sind als diejenigen, welche innerhalb des umfassenden Systems schon mehr oder weniger differenzierte Subsysteme bilden, weswegen wir das Recht haben, dieses umgangssprachliche Latein als eine einzige Sprache anzusehen [...]

Postupně narůstající počet regionálních rozdílů nebyl do tohoto okamžiku tak zásadní, aby znemožňoval či ztěžoval porozumění mezi jednotlivými částmi Říše. Po tomto období se však rytmus vývoje hovorové latiny zrychlil, následkem čehož byly větší i rozdíly mezi mluveným a spisovným či kultivovaným jazykem. Dále se rovněž čím dál více zrychloval divergentní vývoj – začaly se rýsovat významné regionální hranice v samotné hovorové mluvě. Tyto regionální hranice jsou po VI. století již tak zásadní, že můžeme každý z těchto menších jimi vymezených systémů vnímat jako nový jazyk.

K této relativní homogeneitě je však nutno udělat tři komentáře, již ji alespoň částečně zpochybní. Jestliže jsme nekonstatovali diatopii absolutní – spojenou se ztotožněním variety s jedním konkrétním geografickým areálem – nelze však opominout diatopie relativní. Vulgární latina je v jedné své definici vystavěna na demografické polarizaci, polarizaci celkem trojí, odstupňované měřítkem a závažností jednotlivých úrovní.

Tato polarizace se rodí nejprve jako polarizace spojená s prvotní kolonizací nelatinské části Itálie Latíny, kolonizace s prvním ohniskem situovaným v Latiu. Křepinský (1930: 26-29) popisuje postupný teritoriální rozmach latinského panství – Palatius, Quirinále, Alba Longa, Ostie, Kampanie, Umbrie, v první fázi, Sicílie, Sardínie, Korsika, Gallia Narbonensis, ve fázi druhé – jako situaci prvního geografického dělení na jazykově prestižní metropoli a jazykově neprestižní kolonie. Latinská optika viděla svět následovně: jazykově správně a

esteticky hodnotně se mluvilo v rámci metropolitního latinského společenství, jazykově chybně a esteticky nedostatečně v koloniích.

Přidává se pozdější, poté, co již latinizace dosáhla určitého vyššího stupně, polarizace město – venkov, kde se částečně kříží aspekty diatopické s diastratickými: městské společnosti, uhlazené, kultivované, zjemnělé, se jeví společnost venkovská jako neotesaná, drsná, hrubá / obhroublá, nekultivovaná. Tato opozice se odráží rovněž v etymologii termínů, jež byly k identifikaci obou variet jazyka zvoleny různými autory (cf. například Dickey – Chahoud, 2010; Roelcke, 2003; Müller, 2001; Díaz y Díaz, 1960): pro venkovskou varietu byly užívány termíny *oppidanum genus dicendi* (Cicero), *rusticitas* (Quintilianus), *rusticus sermo* (Nigidius¹⁰²), *rustica vox / rusticum vocabulum / rustice loqui, sonus subrusticus / vox subagrestis / sonus subagrestis* (Cicero, Gellius a další), *stilus rusticans* (Sidonius Apollinaris), *sermo ruralis* (pozdější latinští autoři), *rustica Romana lingua / Romana lingua* (pozdější autoři), *peregrinitas, barbare loqui* (Quintilianus); pro městskou varietu pak *sermo urbanus, sermo urbanorum, Urbanität* (Schuchardt, 1866) a podobně.

Třetí polarizací je polarizace latinská část Apeninského poloostrova – provincie (Sittl, 1882), neboli polarizace jazyk Římanů – jazyk neřímského obyvatelstva Římské říše. Porteau (1962) toto vymezení upřesňuje: vulgární latina „est le latin populaire accomodé à leurs besoins par les indigènes de l’Empire“. Mezi dalšími stoupenci takovéto konceptualizace zmiňme například A. F. Potta, který na vulgární latinu nahlíží jako na varietu, jejímž účelem je fungovat jako lingua franca. Dialektologicky ji vymezuje (Pott, 1863-1864) jako „[...] *formation polydialectale [...] langue mixte constituée d’éléments hétérogènes arrachés à tous les dialectes des provinces.*“

Tyto polarizace primární zaznamenají v průběhu dějin další vývoj, opět spojený s demografickými kritérii. Prestižní pól bude exportován v rámci demografického vývoje a dojde k polarizacím druhotným. Tyto polarizace budou s diatopickým způsobem vymezení variet vulgární a klasické / spisovné / kultivované latiny souviset úžeji než polarizace primární.

Reutner (2014) a von Wartburg (1936) komentují například důvody odlišností jazykového vývoje mezi západní a východní Románií. Mezi jinými zmiňují právě i důvod spojený s demografickými přesuny v rámci Římské říše. Podle von Wartburgových slov byly západní provincie Římské říše z demografického hlediska velmi lákavé a představovaly tak vyhledávanou oblast pro římské patricijské rodiny, které se do nich stěhovaly a šířily

¹⁰² Tak, jak jej citují Gellius a Hieronymus.

z nových center exportování jazykových modelů, jejich měst a nově vznikající infrastruktury, užívání své, prestižní, variety latinského jazyka, již tyto provincie kultivovaly. Provincie východní byly romanizovány a latinizovány prostšími sociálními skupinami jako jsou vojáci a prostí sedláci / kolóni, již jsou nositelé variet méně prestižních, méně kultivovaných.

1.3.4.3 Vulgární latina jako varieta diastratická?

Ve variační lingvistice se diastratická variace může popsat dvěma hlavními způsoby, pomocí dvou parametrů. Při popisu konkrétní variety tuto můžeme jednak definovat jako typický druh mluvy, typický jazykový úzus, jedné konkrétní společenské vrstvy (v hierarchickém slova smyslu) či jedné konkrétní sociální skupiny (v nejširším slova smyslu) – identifikací příslušného jazykového (pod)společenství, jehož je typickým projevem, definičně vymezujeme varietu. Jednak, naopak, můžeme pro každou varietu stanovit, kolika různým jiným jazykovým (pod)společenstvím – společenským vrstvám, sociálním skupinám (definovaným v celkovém diasystému daného zastřešujícího jazyka) – je srozumitelná tak, že nemají pocit, že se od nositelského (pod)společenství odlišují (zastřešujícím) jazykem. Oba dva způsoby dialektologického popisu pro hypotézu diastratického vymezení vulgární latiny si v následujícím textu vyložíme.

Různí autoři ztotožňovali vulgární latinu s jazykovými (pod)společenstvími různě širokými, z čehož velice často plynulo i latinské či jinojazyčné označení dané variety v jejich pracích. O užších sociálních vymezeních nás v terminologickém přehledu informují například Dickey – Chahoud (2010), Quirós Rodríguez (2004), Roelcke (2003), Müller (2001), Oesterreicher (1998: 148), Banniard (1992: 83, 449-450), Lloyd (1979), Hall (1974: 73, 78), Díaz y Díaz (1960), Meyer-Lübke (1904-1906: 456) a Schuchardt (1866): *militaris vulgarisque sermo* (Hieronymus), *sermo militaris*, *sermo castrensis* (Charles-Claude Fauriel), *verba castrensia* (Gellius, Plinius), *sermo plebeius* / *plebeius sermo* (Cicero), *sermo proletarius* / *proletarius sermo* (Plautus), *pedestris sermo* (Vegetius), *sermo vulgaris* (Quintilianus, Serenus), *vulgaris sermo*, *sermo vulgi* / *vulgi sermo*, *vulgo vocant* / *dicitur* (další gramatici a autoři glos), *militaris vulgarisque sermo* (Hieronymus), *oratio vulgaris*, *usus vulgaris linguae*, *vernula lingua*, *sermo incultus*, *lingua inculta*, *consuetudo vulgaris*, *vulgare orationis genus*, *pervulgatum verbum*, *in vulgi sermonibus*, *Bauernsprache* (Mone, 1850), *Plebität* (Schuchardt, 1866), *Volkslatein* (Schuchardt, 1866; Diez, 1870-1872)¹⁰³.

Pokud na jedné straně Diez (1870-1872) vulgární latinu úzce ztotožňuje s jazykem legionářů, obchodníků, kolónů a úředníků v období Císařství, Maurer (1959: 5-6) s prostředím

¹⁰³ Protipólem pak byly například: *sermo scholasticus* / *scholasticus sermo*, *scholasticus mos*, *stylus scholasticus*.

plebsu Říma a jeho okolí, Seelmann (1885: 26) s varietami užívanými nejnižšími vrstvami římské společnosti, Kramer (2007: 13), Banniard (1992: 41), Löfstedt (1961, 1976, 1983), Herman (1975: 16), Hofmann (1951) a Bourciez (1946) s „la langue parlée des couches peu influencées ou non influencées par l’enseignement scolaire et par les modèles littéraires.“¹⁰⁴, Coşeriu (1978: 273-274), Grandgent (1907) a Battisti (1949) s jazykem středních vrstev¹⁰⁵, Schuchardt (1866-1868) a Meyer-Lübke (1904-1906) obecně s jazykem lidovým, jsou, na straně druhé, lingvisté jako například Reutner (2014), Várvaro (2010), Herman (1996: 50-51), Canfield – Davis (1975), Rohlf’s (1969), Reichenkron (1965), Vidos (1959) a Vossler (1954), již říkají, že *vulgární latina je užívána všemi stráty římské společnosti*¹⁰⁶. *V tomto smyslu se tato druhá skupina svou identifikací vulgární latiny blíží k vymezení diafazického a obecně k teorii funkčních stylů mobilizovaných v konkrétních situacích podle určitých komunikačních strategií.*

Přistoupíme-li nyní k druhému možnému dialektologickému přiblížení k vulgární latině, parametru vzájemné srozumitelnosti mezi promluvou jejích nositelů a promluvami nositelů dalších variet diasystému latiny, je třeba připomenout dva velké koncepty, horizontální a vertikální komunikaci. Zatímco horizontální komunikace představuje, v jisté hierarchizované představě jazykového společenství, komunikaci a dorozumění se v rámci svého strátu, své sociální skupiny, komunikace vertikální je chápána jako komunikace, vzájemná srozumitelnost, porozumění mezi různými stráty, mezi různými sociálními skupinami.

Jedním z velkých teoretiků těchto dvou konceptů je M. Banniard, který vertikální komunikaci definuje takto (1992: 38):

Par cette expression, nous désignons un acte de communication par lequel un locuteur s’adresse à un interlocuteur (ou à des auditeurs) d’un niveau culturel et linguistique nettement inférieur au sien.

Pro jazykové společenství latinské a pro společnost přechodu mezi latinským diasystémem a diasystémem románským Banniard (1992: 16) konstatuje tedy celkem tři různé konstelace řečových aktů:

[...] trois types de communication doivent être distingués : entre lettrés (latinophones), entre illettrés (déjà romanophones) et entre lettrés et illettrés.

¹⁰⁴ V termínech Hermanových (1967: 16). Coşeriu (1978: 269) pak kontrastivně konstatuje, že klasická latina je spojena s „einer kleinen kulturellen und sozialen Aristokratie“.

¹⁰⁵ Grandgent, Ch. H. (1907) předkládá ternární strukturaci: Vulgar Latin = middle class Latin, sermo plebeius = low class Latin, sermo rusticus = rural Latin.

¹⁰⁶ *Po celou dobu existence latiny.*

První dva z nich jsou příkladem horizontální komunikace, třetí pak je příkladem komunikace vertikální.

Banniard (1992: 36-38) dále zdůrazňuje, že pro vulgární latinu je otázka vertikální komunikace důležitá nejen v synchronii jazyka, nýbrž i v jeho diachronii. Její diachronní výzkum je spojen se snahou o nalezení odpovědí na některé otázky charakterizující vzájemnou interakci jednotlivých variet jazyka a jejich nositelů, jazykovou reflexi i jazykovou sebereflexi.

Spolu s Mullerem (1921) a Norbergem (1966) dvě otázky formuluje explicitně z hlediska prestižního jazykového (pod)společenství:

(1) *À quelle date les locuteurs lettrés se sont-ils rendu compte que les illettrés avaient trop de difficultés pour les comprendre quand ils s'adressaient à eux dans la langue traditionnelle ?*

(2) *Jusqu'à quand les locuteurs lettrés ont-ils eu le sentiment que leurs auditeurs illettrés pouvaient comprendre leurs propos quand ils parlaient latin ?*

Z hlediska neprestižního jazykového (pod)společenství by bylo lze přidat mnohé otázky další, spojené zejména s pozdější fází diachronie vulgární latiny, s koncem latinské slovesnosti a začátkem slovesnosti románské:

(3) *Až dokdy měli mluvčí jazyka, při oficiálních příležitostech a v úředních záležitostech, pocit, že píší či mluví prestižní varietou latiny či i jen vůbec nějakou varietou latiny?*

(4) *Odkdy si začínají u sebe tito mluvčí uvědomovat pokročilý stupeň ztráty znalosti latinského jazyka?*

(5) *Odkdy si uvědomují, že již nejsou s to v latinském jazyce zcela autonomně a jistě komunikovat?*

Uvedené otázky ukazují, do jaké míry je nutno při popisu diachronie latiny a románských jazyků neztrácet ze zřetele sociolingvistickou dimenzi vývoje: v jistém smyslu je potřeba rozlišovat chronologii dvojí – chronologii *testimonia* a chronologii jazykové sebereflexe / jazykového dojmu (*conscience de parler une langue différente*)¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Tato jazyková reflexe a jazyková sebereflexe bude také faktorem, podle něž lze pro danou situaci vztahu mezi (pod)společenstvím komunikujícím latinou vulgární a (pod)společenstvím komunikujícím písemnou / spisovnou / literární latinou stanovit, zda se nejedná o situaci diglosie / bilingvismu. Banniard (1992: 530-531) a Reutner (2014: 202) uvádějí, že dokud není vědomí (přesvědčení) toho, že mluvčí-emisor komunikuje v jiném jazyce než jeho receptor, nemůže být o diglosii ani bilingvismu řeč.

Schuchardt (1866: 60-64) například komentuje období, jež následuje po pádu Západořímské říše. Vnímá jazykový úzus vzdělých lidí v textech diplomů¹⁰⁸ jako příklady typu mluvy vedeného vůlí psát klasicky. V tomto smyslu cituje Fauriela (1854: 429):

Ces clerics et ces notaires, tout en faisant du latin barbare, avaient néanmoins généralement l'intention expresse de faire du latin : ils en employaient, mais au hasard, mais uniquement pour les employer, le peu de formules qu'ils en savaient par une tradition qui allait de plus en plus s'effaçant et s'altérant. Or, en cherchant à faire ainsi plus de latin qu'ils n'en savaient, ils s'éloignaient de l'idiome vulgaire de la masse des populations. Sans arriver à écrire du latin, ils arrivaient de toute nécessité à écrire autrement et à coup sûr beaucoup plus mal que cette masse ne parlait.

Schuchardt (1866: 63-64) vysvětluje, že důležitě při posuzování je odhodlání – notáři a písaři diplomů již nejsou s to psát doopravdy klasicky, ale psát klasicky chtějí.

Zůžeme-li otázku vzájemné srozumitelnosti na dvě, pro náš výklad nejdůležitější, variety, latinu vulgární a latinu klasickou / spisovnou / literární / kultivovanou, jejichž postupná diachronní divergence vedla v očích některých lingvistů, jako například De Dardel (1992: 86-87) a Kiss (1992: 195), k vytvoření situace dvou paralelních norem, v níž druhá zmíněná byla vnímána jako „élitaire et savante et d'une durée limitée“, je možné analyzovat vývoj a proměny vertikální komunikace konkrétně mezi nimi v čase.

Shrňme si její diachronní popis, který předkládá Banniard (1992: 486-493) v periodizované tabulce:

¹⁰⁸ V celém textu, pokud uvádíme českou kodikologickou a diplomatickou terminologii, vycházíme především z práce Cárcel Ortí (1997).

Tabulka 14: Schematizace chronologie vertikální komunikace podle Banniarda (1992)

OBDOBÍ	DATA	CHARAKTERISTIKA FÁZE VERTIKÁLNÍ KOMUNIKACE
Latinská Románie	V. a VI. století po Kr. (respektive 400-650)	Vertikální komunikace funguje velice dobře. Ústní a písemná komunikace jsou jazykově široce zaměnitelné. Na sklonku období je záměnnost již horší.
Období obtížného udržování latinské slovesnosti	650-750	Vertikální komunikace funguje aproximativně. Rozedma mezi ústní a písemnou komunikací začíná nabývat obrysů, ale ještě není úplná.
	750-800/850	Latinská vertikální komunikace dožívá neústrojně: bez oproštění se od svého tradičního jazyka již není s to korektně zajistit své funkce; ustupuje vertikální komunikaci románské.
Románská Románie	800-850/900/950	

Pro výklad naší dizertační práce je důležitá i přesná periodizace fází, v nichž vývoj sémioze lemmat SUUS a ILLORUM analyzujeme, proto je nutné definovat období kolapsu diasystému latiny, konce latinské slovesnosti a začátků slovesností románských. K jeho stanovení můžeme použít právě datace krajního bodu vertikální komunikace.

Banniard (1992: 492-493) ve svém textu studuje konec vertikální latinské komunikace v jednotlivých částech Románie a výsledky svých analýz shrnuje v následující tabulce.

Tabulka 15: Konec latinské vertikální komunikace

<i>FIN DE LA COMMUNICATION VERTICALE LATINE</i>	
** France d'oïl	750-800.
** France d'oc :	800-850.
** Espagne mozarabe :	850-900.
** Italie du Nord et du Centre :	900-950.
** Italie du Sud :	?
(** Afrique	750 - 800 ?)

Postupný kolaps latinského diasystému popisuje Banniard (1992: 534) pro západní část Románie i v logice proměn jazykové kompetence či spíše komunikační / komunikativní kompetence latinských mluvčích.

Tabulka 16: Proměny komunikační / komunikativní kompetence latinských mluvčích

COMMUNICATION ET CHANGEMENT LINGUISTIQUE	
ABRÉGÉ CHRONOLOGIQUE DU CHANGEMENT LINGUISTIQUE EN OCCIDENT LATIN	
	0-Avant 450 : le latin est la langue commune.
PÉRIODE I	< 1 = 450-650 : apparition et multiplication des tournures nouvelles de substitution aux tournures classiques. < 2 = 650 : seuil critique d'équilibre entre traits latins et traits romans. (Italie 750 ?)
PÉRIODE II	< 3 = 650-750 : polymorphisme généralisé. (Italie 850 ?)
PÉRIODE III	< 4 = 750-800 : abandon de la compétence active des traits classiques. (Italie 900 ?) < 5 = 800 sqq. : abandon de la compétence passive. (Italie 950 ?)

Z Banniardova textu (1992: 519-520) dále pro vývoj komunikační / komunikativní kompetence latinských mluvčích v západní části Románie v souhrném období IV. – IX. století vyplývá, že v V. – VI. století je latinský jazyk *viva vox*, vertikální komunikace je dokonale funkční, ve stoletích následujících si svou, neustále se však ztenčující, funkčnost udrží až do počátku VIII. století pro areál budoucí Francie, do počátku IX. století pro areál budoucího Španělska a do počátku X. století v areálu budoucí Itálie.

Různé datace kolapsu latinské vertikální komunikace jsou dalším důkazem regionální fragmentace a diverzifikace prostoru Románie a s nimi spojený různý dynamik jazykového vývoje. Jestliže Adams (2007) tuto diverzifikaci nahlíží již od samotných počátků období existence vulgární latiny, od roku 200 př. Kr., Kramer (2007: 18) zdůrazňuje, že velké provinční variety vulgární latiny – vulgární latina Galie, vulgární latina Hispánie, vulgární latina Ilyrie a pod. – se začínají profilovat během prvních třech století po Kristu. Kramer (2007: 18) však dodává, že diversifikace jakožto divergence není tak zcela lineární, neboť existují faktory, demografické a sociální, jež působí proti tomuto procesu. Za všechny zmiňme alespoň dva příklady.

(a) Ztrátu vzájemné srozumitelnosti zbrzdí výrazná mobilita určitých složek, skupin, společností. Kramer sám zmiňuje konkrétně vojáky, úředníky, obchodníky a intelektuály. Jiní autoři, jako například Auerbach (1958: 25-53, 177-259) a Banniard (1992: 126), mezi intelektuály explicitně zmiňují kazatele, theology-exegety a kněží.¹⁰⁹

(b) Volba funčních stylů exegezí, veřejných kázání, veřejných vystoupení theologů, pro niž se rozhodne dobová církev. Programové užívání *sermo humilis* / *sermo piscatorius*, o němž pojednávají například Schuchardt (1866: 58), Auerbach (1958: 25-53, 177-259), Banniard (1992: 126), Kramer (2007: 19), Mohrmann (1955) a Vårvaro (2010: 250), jakožto varianty ideální pro vertikální komunikaci mezi *pastores* a *fideles*, prodlouží dobu fungování vertikální komunikace alespoň pro psané i orální texty vznikající v rámci velikého typu jazykových interakcí, kterým je pastorační produkce.

Aby přiblížil *sermo humilis*, Banniard (1992: 34-36) píše:

L'orator classique avait cédé la place au pastor chrétien, qui assumait une part importante de ses fonctions et fit fructifier un large pan de son héritage.

[...]

Naturellement, les plus grandes voix furent celles de lettrés munis de toute une culture classique. Leur tâche était d'instruire, de convaincre, de plaire, et d'admonester. La langue dans laquelle ils accomplirent leur mission dut répondre aux fins, et donc aussi aux moyens de leur ministère.

Při výkonu svého poslání se křesťanští řečníci tedy ocitají ve velice zvláštní roli: byli vzděláni v tradici klasického jazyka, jsou *eruditi* / *eruditi liberalibus litteris* / *docti*, jsou si však vědomi jazykové vzdálenosti, jež existuje mezi jazykem klasickým a jazykem jejich posluchačů (*ineruditi* / *illiterati*), a jsou si proto rovněž vědomi toho, že jejich hlavní rolí bude role nezbytného jazykového zprostředkovatele.

Jakoby tato zvláštní podoba úzu lidu přiblížené variety, *sermo humilis*, byla výsledkem procesu, který je přesně opačný vůči tomu, který vedl k vytvoření klasické tradice písemné / spisovné / literární latiny. Pokud je tato výsledkem kristalizování, selekce, kombinace rafinovanosti a elegance, vytříbení, cizelování a konservatismu, je *sermo humilis* naopak produktem cíleného uvolňování, alternativnosti, zjednodušení, kombinace pragmatismu a

¹⁰⁹ V kapitolách, jež v textu dizertační práce *infra* věnujeme románské fázi proměn sémioze lemmat SUUS a ILLORUM, popisujeme rovněž úlohu, již při šíření jistého úzu či jazykových inovací hrály některé obzvlášť mobilní složky, skupiny, společnosti. Pro středověkou románskou fázi konkrétněji zmiňujeme okcitánské trubadúry, trubadúry okcitánské tradice, sicilské básníky, básníky tradice sicilské básnické školy, okcitánské, aragonské, katalánské či navarské notáře a písaře, překladatele, korektory a redaktory překladů, vysokoškolské studenty a židovské komunity zejména na Iberském poloostrově.

funkcionality a přizpůsobování (Schuchardt, 1866: 58). Banniard (1992: 83) pro takto pojatou mluvu připomíná dobové označení *communis loquendi consuetudo, usitatus et simplex sermo*.

1.3.4.4 Vulgární latina jako varieta diafazická?

V rámci komentářů k hypotéze vymezení vulgární latiny jakožto variety diafazické (diasituativní / situativní) se dostáváme do teorie funkčních stylů. Pokud by vulgární latina byla vymezena jako případ variace diafazické, znamenalo by to, že se historicky ustanovila *a priori* jako funkční styl určený pro situace určitého konkrétního stupně formálnosti.

Příkladem autora, který vulgární latinu takto nazírá je Schuchardt (1866: 49), který tvrdí:

[...] mit der Bildung des römischen Staates [trat] eine scharfe Trennung der Stände ein und der regierende Stand [befleissigte sich] wenigstens in den öffentlichen Verhandlungen einer feierlicheren Art der Rede [...] Die Redeweise war nach den Gelegenheiten, nicht nach Personen verschieden, Ein Jeder spricht anders, wenn er einen öffentlichen Vortrag hält, als wenn er über Alltägliches conversirt (sic) [...]

Pro stanovení přesného stupně formálnosti, jež by varietě v rámci komunikačních strategií odpovídala, navrhujeme uvést nejprve přehled hlavních termínů, jakými ji její komentátoři ve svých pracích označovali (cf. například Dickey – Chahoud, 2010; Roelcke, 2003; Müller, 2001; Díaz y Díaz, 1960): *sermo quotidianus / quotidianus sermo* (Cicero, Quintilianus), *sermo quottidianus* (Meyer-Lübke, 1904-1906: 456), *cot(t)idianus sermo* (*Rhetorica ad Herennium*, Terentius), *verba cotidiana* (Cicero), *usualis sermo* (Sidonius Apollinaris), *sermo simplex / sermo publicus* (pozdější autoři), *lingua simplex, sermo apertus, usitatus et simplex sermo* (Banniard, 1992: 83), *sermo familiaris* (Oesterreicher, 1998: 148).

Jak z terminologie vyplývá, je vulgární latina dokumentovanými autory systematicky spojována s mluvou prostého / běžného / (každo)denního styku, s mluvou užitnou, familiérní, rodinnou. Jinými slovy se jednalo o funkční styl, který byl volen a aplikován ve všech situacích a kontextech takových, kdy mluvčí ve své jazykové produkci reagoval nejspontánnějším způsobem, nebyl ve svém řečovém aktu veden ani literární estetickou ambicí (*poiesis, techné*), ani snahou o zjevné dosažení příznakovosti jazykového projevu, kterou předepisují procedurální předpisy nějaké instituce (soudu, senátu, ministerstva, kvestury, prefektury, štábu) či protokol kontaktu s autoritou nějaké konkrétní osoby (panovník, zástupce panovníka, konsul, církevní činitel, guvernér, člen velení, nadřízená osoba) či úřadu.

Proti tomuto primárnímu a neproblematizovanému přiřazení se však v jistém smyslu staví vize komplexnější, kterou zastupuje celá řada autorů. Podle ní by vulgární latina nebyla varietou jedinou, nýbrž celým (sub)diasystémem variet. V terminologii diafazické variační lingvistiky by to znamenalo, že odpovídá celému souboru různých funkčních stylů, odpovídajícimu aplikovaným komunikačním strategiím.

Tuto situaci schematizoval ve své práci Banniard (1992: 41-42), jenž pro obě dvě variety, které od začátku kapitoly 1.3 klademe do kontrastu, vulgární latinu a latinu spisovnou / literární vytvořil dvě tabulky, v nichž jednotlivé funkční styly obou společně shrnuje:

Tabulka 17: Funkční styly ústního projevu

<i>I - LATIN PARLÉ</i>
<p><i>A) - Latin parlé cultivé</i></p> <p><i>1 - Oratoire (discours)</i></p> <p><i>2 - Soutenu (vie officielle)</i></p> <p><i>3 - Familier (vie privée)</i></p> <p><i>4 - Relâché (idiolectes)</i></p> <p><i>B) - Latin parlé populaire</i></p> <p><i>1 - Soutenu (communic. vert.)</i></p> <p><i>2 - Familier (vie privée)</i></p> <p><i>3 - Relâché (idiolectes)</i></p>

Tabulka 18: Funkční styly písemného projevu¹¹⁰

<i>II - LATIN ÉCRIT</i>
<p><i>Latin écrit = latin cultivé</i></p> <p><i>1 - Oratoire (discours, philosophie)</i></p> <p><i>2 - Soutenu (administration officielle)</i></p> <p><i>3 - Familier (correspondance, traités, techniques)</i></p> <p><i>4 - Relâché - a) par imitation de B2 et B3</i> <i>b) écriture de demi-lettrés (graffiti, papyrus, inscriptions)</i></p>

Vzdor bohaté vnitřní rozrůzněnosti však všechny funkční styly vulgární latiny a všechny funkční styly latiny spisovné / literární společné charakteristiky, které mohou v rámci komunikačních strategií fungovat jako kritérium jejich situativního výběru (Coşeriu, 1978:

¹¹⁰ B2 a B3 v obsahu tabulky odkazují ke strukturaci tabulky předcházející.

263). První jsou charakterizovány velikou vitalitou, spontaneitou a inovativností, druhé pak jistou zkostnatělostí, až obřadní formálností, ustrnulostí a tendencí ke konservatismu a archaizování¹¹¹.

Coşeriu (1978: 265) jde v tomto smyslu ve svých analýzách ještě dál, když říká:
[...] [wir stellen] in Wirklichkeit nicht das umgangssprachliche Latein dem literarischen oder geschriebenen Latein gegenüber, sondern [...] [wir stellen] eigentlich das sich in ununterbrochener Differenzierung befindende, sich entwickelnde Latein dem kodifizierten Latein, dessen Entwicklung praktisch im ersten Jahrhundert v. Chr. zum Stillstand kam, dem klassischen Latein gegenüber.

Tímto se vracíme k pracím autorů jako Vârvaro (2010), Canfield – Davis (1975) a Vidos (1959) a k pohledu na vulgární latinu, který jsme představili v oddílu 1.3.4.3. Latina vulgární byla tou varietou, již užívali mluvčí celého jazykového společenství latiny, napříč všemi stráty, v situacích, v nichž komunikační strategie ze své definice nevyžadovaly užití variety jiné či kde by užití jakékoliv jiné variety diasystému působilo jako příznakové.

1.3.4.5 Vulgární latina jako varieta diamezická?

Identifikovat vulgární latinu jako diamezickou varietu by v první možné interpretaci znamenalo definičně ji výlučným způsobem spojit s určitým konkrétním modem jazyka, s určitým konkrétním mediem materializace. Z obou hlavních modů by se jednalo konkrétně o mluvený, z obou hlavních medií o medium grafické: vulgární latina je mluvenou varietou jazyka, jejím protikladem je latina psaná.

Takto vymezenou chápou vulgární latinu například Herman, J. (1975), Iordan – Manoliu (1974), Bögel (1925), Pulgram (1958) a Schuchardt (1866-1868).

Protiklad vulgární latina – spisovná / literární latina jako opozice modů jazyka a medií materializace později pozvolna přejde do v téže logice pojatých protikladů protorománský jazyk – latina a románský jazyk – latina. Pokaždé bude písemným textům vyhrazen ten člen opozice, který by jako registr jazyka mluvené komunikace působil silně příznakově.

Změna modu jazyka a media materializace je tedy u mluvčích systematicky spojena s *code-switching*. Meillet (2009: 279) v tomto smyslu říká:

[...] ni durant les derniers siècles de l'Empire ni durant les grandes invasions, personne n'a écrit volontairement comme on parlait. Si bas que soit tombé l'enseignement, les maîtres ont toujours admis que l'on devait rester fidèle à la tradition du latin écrit. Aux VIe et VIIe siècles, les difficultés étaient telles que même un évêque cultivé, comme Grégoire de Tours, écrivait

¹¹¹ Zde se v popisu protínají a snoubí charakteristiky diafazické s diamezickými.

déjà un latin fortement altéré par la langue courante. Cependant c'est le latin traditionnel qu'il s'efforçait d'employer, sans avoir l'illusion d'y réussir, et en regrettant de ne pas savoir mieux faire.

a pro období raného středověku (2009: 280-281):

En pays roman, le parler courant est longtemps apparu comme quelque chose d'inculte, et dès que l'on écrivait, on recourait au latin traditionnel. Ce latin traditionnel était souvent mal su, et c'est grâce aux ignorances des gens qui ont écrit qu'on a sur l'état des langues romanes dans le haut moyen âge des témoignages notables.

[...]

On ne saurait pas dire si pareil texte est latin ou roman ; mais l'auteur a visiblement cherché à écrire latin et son [roman] est involontaire.

Stejný názor k dichotomii jazykové produkce vyjadřují i další autoři, jako například Herman (1992: 184-185), Schuchardt (1866: 62-63) a Fauriel (1854).

Interpretace diamezické variace, kterou jsme vyložili v úvodu tohoto oddílu, se však ukázala jako příliš zjednodušující. Opřít se při analýze pouze o rozdíl modů jazyka a medií materializace při klasifikaci variet latinského diasystému není dostačující pro postizení celé komplexity otázky a neumožňuje přesně určit místo, které v diamezické variaci latiny přísluší vulgární latině.

Kriticky se k takovéto vizi vyjádřila celá řada autorů – například Ágel – Hennig (2010), Söll (1985: 17-25), Mair (1981), De Mauro (1970: 174-179), Nencioni (1976: zejména 1 n.), Chafe (1982: 36), Akinnaso (1985), Ricottilli – Hofmann (1986: 53-59), Koch – Oesterreicher (1997), Koch – Oesterreicher (1990: 5-12), Koch – Oesterreicher (1985), Koch (1987), Koch (1998), Oesterreicher (1998), Banniard (1992: 76-77, 511-513), Reutner (2014: 205), Coşeriu (1978: 269), Meyer-Lübke (1904-1906: 456) – kteří poukazují na to, že je třeba koncepci typologie přepracovat ve dvou aspektech.

(a) Identifikaci je jednak nutno opřít o povahu komunikační situace a typu jazykového kontaktu, jež jsou s ním spojeny. Nově formulovanými póly mají být komunikační blízkost / bezprostřednost (*l'immédiat communicatif*) a komunikační distanci (*la distance communicative*)¹¹².

(b) Identifikace by neměla být pojatá v jednoduché binární logice, nýbrž by ideálně měla být koncipována jako škála definovaná jako souhrn mezistupňů mezi oběma póly.

¹¹² Pro oba dva termíny cf. Koch – Oesterreicher (1997), Koch – Oesterreicher (1985). Zde jsou v němčině používány termíny „Sprache der Nähe“ a „Sprache der Distanz“.

V rámci své argumentace k podobné koncepci Banniard (1992: 76-77) vykládá typologii povah komunikační situace a přehled typů jazykového kontaktu, jež musí interpretační teorie zohledňovat. Vše shrnuje v tabulce:

Tabulka 19: Typologie komunikačních situací a jazykového kontaktu

<p>I - Auteur qui dicte > lecteur futur (absent, naturellement).</p> <p>II - Orateur qui parle > auditeur présent.</p> <p>A - En tête-à-tête intime sans témoins ;</p> <p>B - En présence d'un public ;</p> <p>1 - A l'intention d'un seul récepteur ; le reste du public est juge et témoin,</p> <p>2 - A l'intention de tout le public :</p> <p>a - Public restreint et connu comme dans une école ou un couvent ;</p> <p>b - Public anonyme , comme dans la nef d'une église</p> <p>* - Clairsemé ou nombreux,</p> <p>* - Lettré / illettré / mixte,</p> <p>* - Citadin / campagnard / mixte,</p> <p>* - Appartenant, ou non, à toutes les classes sociales</p>
--

Autoři jako Oesterreicher (1998: 145), Chafe (1982: 36), Nencioni (1976: zejména 1 n.) nejprve rozpracovávají typologii komunikační situace a typů jazykového kontaktu pomocí dvojrozměrného popisu, při němž je jedním rozměrem *aspect médial* (medium materializace) nabývající hodnot *écrit (written, scritto)*¹¹³ nebo *oral (spoken, parlato)*, druhým pak *aspect conceptionnel (profil conceptionnel, komunikační vzdálenost)* nabývající hodnot *distance (formal, scritto)* nebo *proximité (informal, parlato)*. Výsledkem takového dvojrozměrného, dvoukriteriálního popisu jsou například identifikace typu: *informal written, informal spoken, informal written* (Chafe, Akinnaso); *parlato scritto, parlato parlato, scritto parlato* (Nencioni).

V dále rozpracované teorii Oesterreicher (1998: 146-147), Koch – Oesterreicher (1997) a Koch – Oesterreicher (2008: 2575) uvádějí, že se ukázalo, že zatímco parametr *aspect médial* (medium materializace) představuje dichotomii, protože nabývá pouze dvou hodnot, je potřeba u parametru *aspect conceptionnel* (komunikační vzdálenost) konkrétní varietu diasystému, konkrétní styl promluvy, konkrétní funkční styl, konkrétní registr jazyka identifikačně vztáhnout k nějakému bodu kontinua, které definují (Koch – Oesterreicher, 2008, 2575) jako „*un continuum universel qui s'étend entre les pôles de l'oralité et de la*

¹¹³ Terminologii jednotlivých kategoriálních hodnot uvádíme v tomto formátu: termín před závorkou je Oesterreicherův, první termín v závorce je Chafeův a Akinnasův, druhý Nencioniův.

*scripturalité*¹¹⁴, ou plus exactement entre l'immédiat communicatif et la distance communicative“.

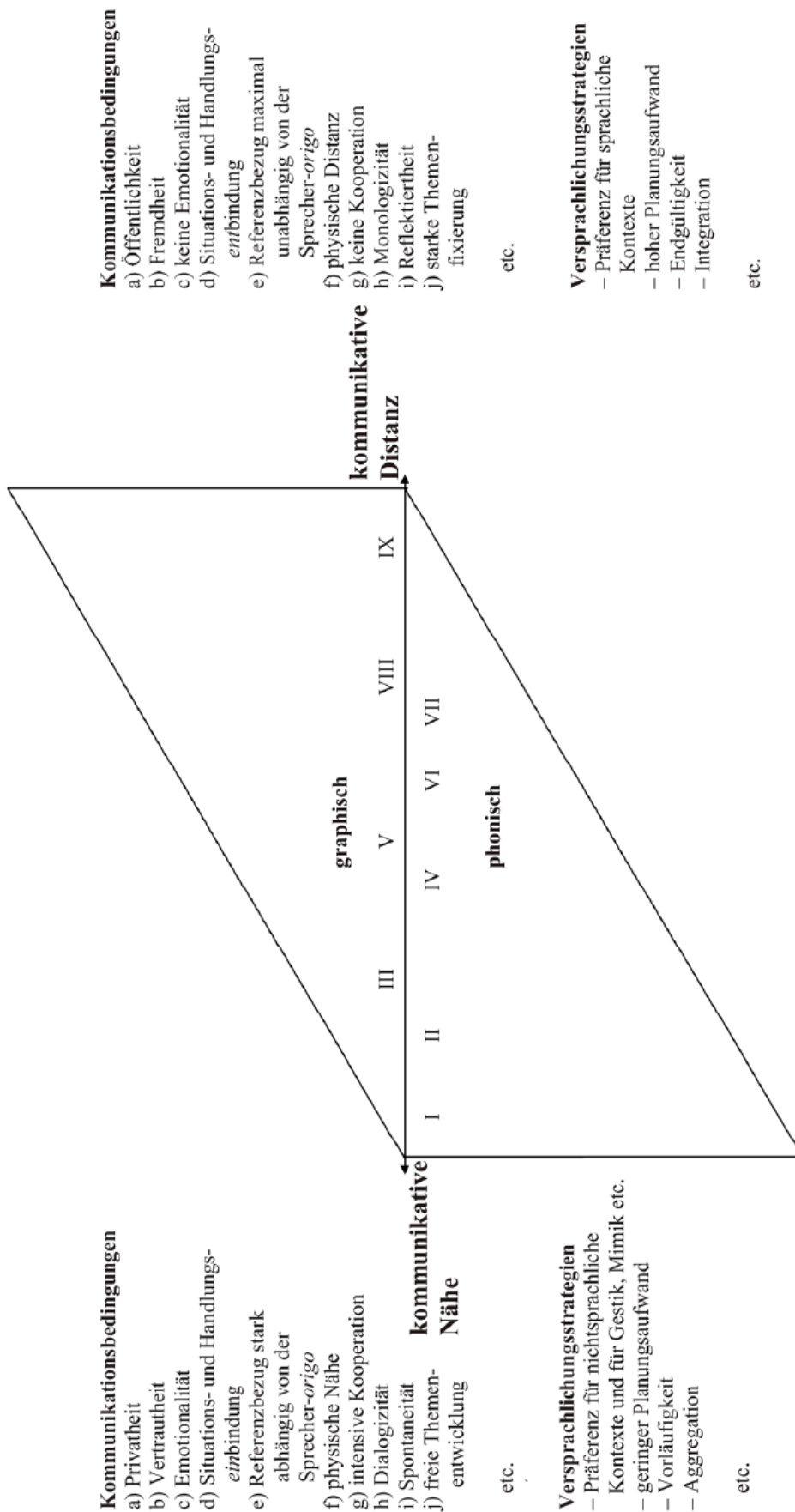
Typickým zobrazením tohoto kontinua je rovnoběžný obdélník, kosodélník (cf. obrázek *infra*, Koch – Oesterreicher, 1990, 13), jehož kratší úhlopříčka je ztotožněna se spojnicí pólů tohoto kontinua, pólu komunikační bezprostřednosti, vlevo, a pólu komunikační vzdálenosti, vpravo. Úhlopříčka delší je definována (vždy od místa průsečíku s úhlopříčkou kratší směrem k příslušnému vrcholu) orientací gradientů pravděpodobnosti společného výskytu parametrů.

Římské číslice vynesené na spojnici pólů jsou ilustrativními stupni a mezistupni škály odpovídající různým hodnotám, kterých nabývají parametry, jimiž autoři vyhodnocování komunikační vzdálenosti definovali (parametrizovali). Mezi ně patří (Koch – Oesterreicher, 1985, 1990) například:

- typ kontaktu účastníků komunikační situace (tváří v tvář / nadálku)
- stupeň formálnosti jejich vzájemného vztahu (formální – neformální)
- situační zakotvenost komunikace (spojená s konkrétní situací / neodvislá od konkrétní situace)
- stupeň interakce mezi účastníky komunikace
- stupeň spontaneity
- povaha komunikace (monologická / dialogická)
- stupeň emotivnosti komunikace
- pevnost / závaznost vymezení tematu komunikace (pevně vymezené / volné)

¹¹⁴ Cf. Koch – Oesterreicher (1985). Zde jsou v němčině používány termíny „Mündlichkeit“ a „Schriftlichkeit“.

Obrázek 7: Kontinuum komunikační blízkosti / komunikační vzdálenosti. Afinita parametrů

V takovémto pojetí bychom definovali (cf. Kramer, 2007, 13) spisovnou / literární / klasickou latinu tak, že ji na spojnici obou pólů charakterizujeme umístěním k pólu komunikační vzdálenosti (distance), zatímco latinu vulgární bychom umístili k pólu komunikační bezprostřednosti (cf. Kramer, 2007, 13). Jednoznačné umístění do jediného bodu spojnice však ani pro jednu z variet není možné a diamezickým popisem nebude jediný stupeň komunikační vzdálenosti. Vzhledem k faktu, že někteří autoři vulgární latinu vnímají, jak jsme vyložili *supra*, jako soubor (sub)variet, soubor funkčních stylů, soubor registrů, je diamezickým vymezením vulgární latiny na spojnici pólů spíše než jeden bod celá úsečka, jejíž délka se bude podle autorů lišit. Definici je proto třeba upřesnit pomocí teorie centra a periferie (cf. například Radimský, 2010; Enkvist, 1994; Daneš, 1966 a před vytvořením pojmů v analýzách i Mathesius, 1911) a říci, že vulgární latina je latina svými centrálními varietami umístěná blíže k pólu komunikační bezprostřednosti.

Podobné rozšíření je nutné udělat i pro latinu klasickou / spisovnou / literární, na jejíž mediální diverzitu poukazuje například Coşeriu (1978: 269):

Das klassische Latein ist eine nicht nur geschriebene sondern auch eine (von einer kleinen kulturellen und sozialen Aristokratie) gesprochene Sprache.

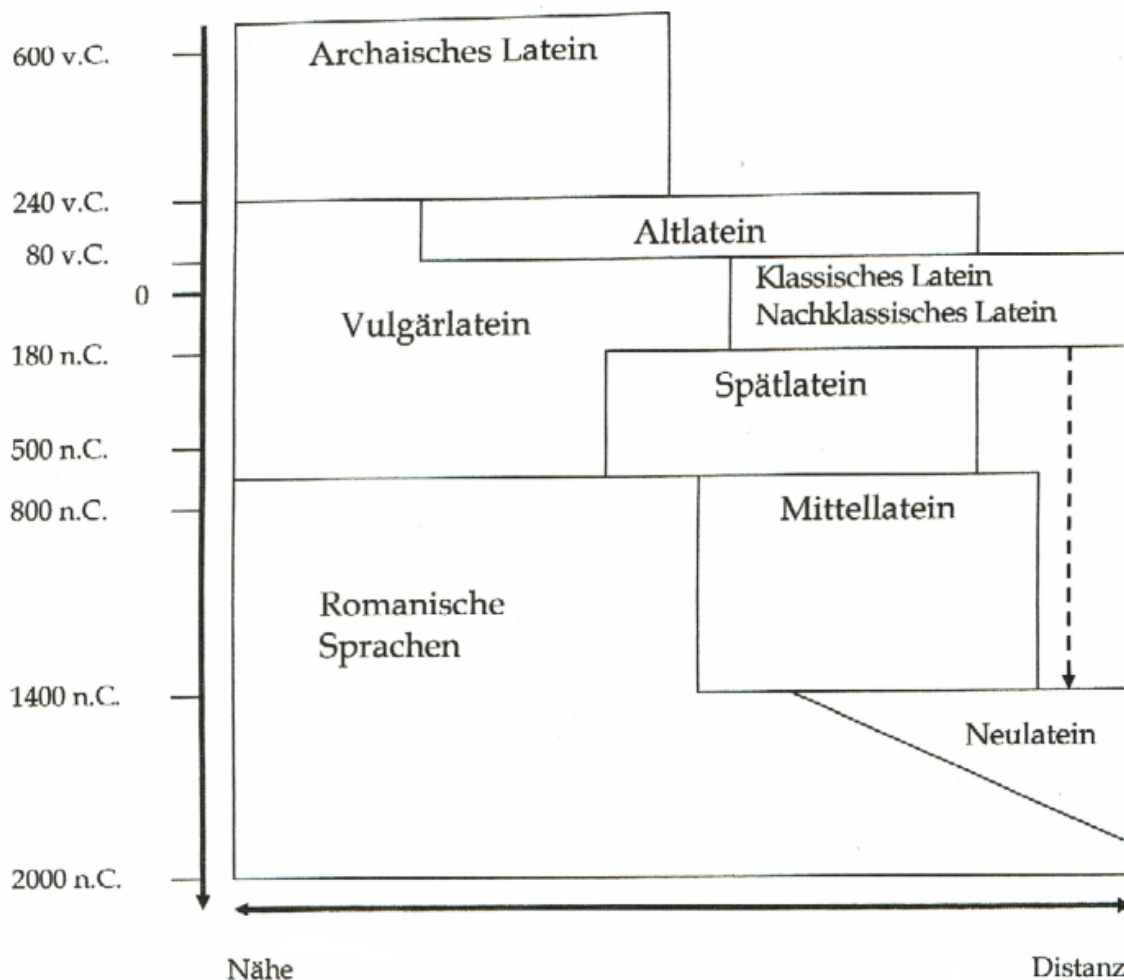
Její diamezické vymezení bychom mohli formulovat tedy takto: spisovná / literární / klasická latina je latina svými centrálními varietami umístěná blíže k pólu komunikační vzdálenosti (distance).

Reutner (2014: 205) k tomuto dodává, když komentuje *sermo humilis / sermo piscatorius*, že i samotné umístění na spojnici mezi póly může být výsledkem vědomé a cílené funkční stylizace během řečového aktu:

Les premières traductions de la Bible à partir du grec (Vetus Latina ou Itala du IIe siècle) sont effectuées partiellement par des auteurs peu instruits. Et même lorsqu'ils maîtrisent bien la norme écrite, ils s'adaptent souvent au langage de leur public, alors d'origine modeste, en privilégiant l'intelligibilité et la proximité communicative sur le bon usage : « Melius est reprehendant nos grammatici quam non intellegant populi » (Il vaut mieux être blâmé par les grammairiens que ne pas se faire comprendre du peuple) – écrit Saint Augustin (Enarr. in Psalm 138, 20).

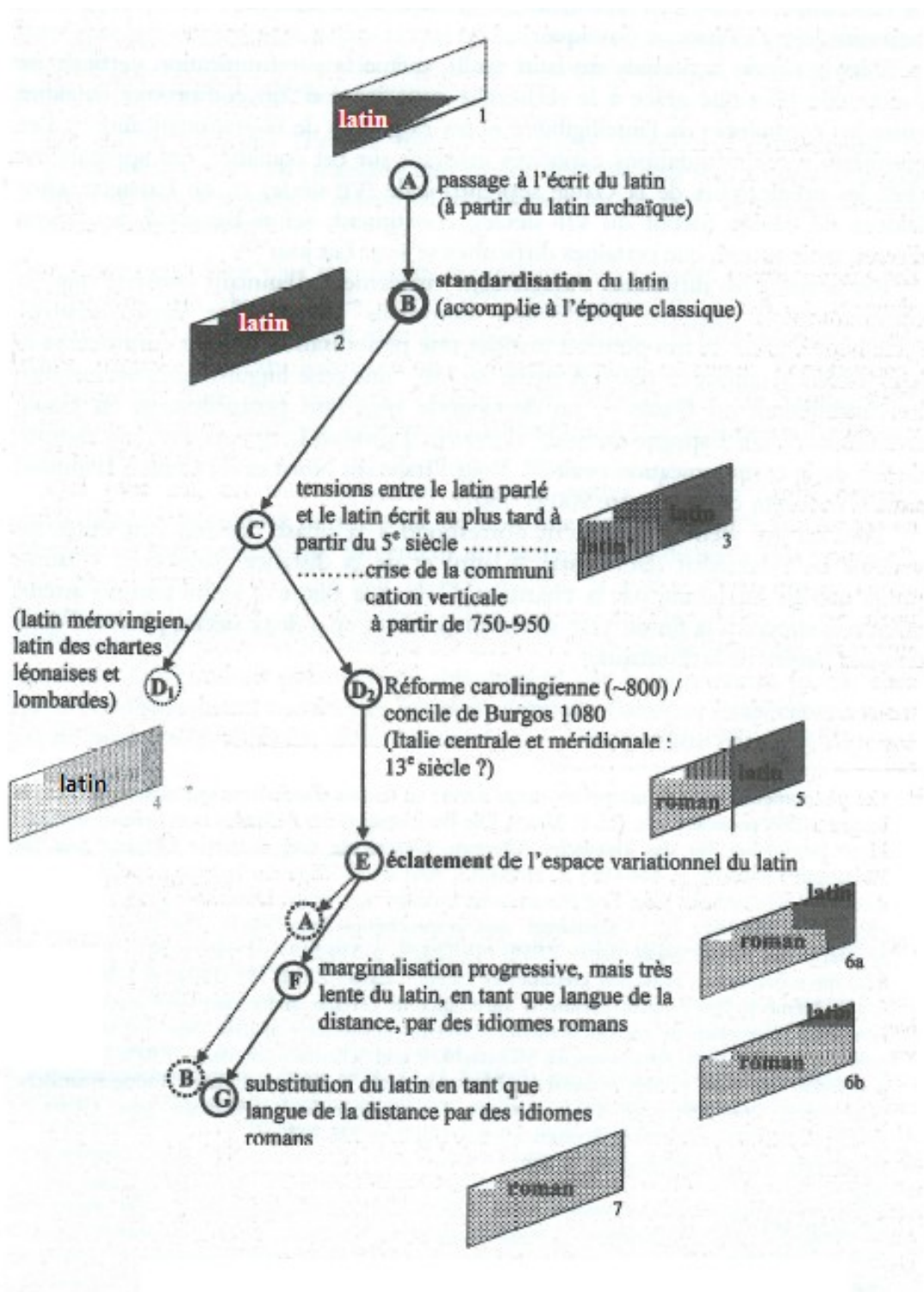
Pokud bychom tedy nyní nahlédli na latinu jako na celek, Müller-Lancé (2006: 69) schematizoval jednotlivé diachronní variety latinského diasystému z hlediska jejich diamezické parametrizace na škále mezi komunikační bezprostředností a komunikační distancí takto:

Obrázek 8: Velké epochy diachronie latinského diasystému a jejich afinity ke komunikační vzdálenosti

Koch (2008) ukazuje, jak je možné dvojrozměrný popis diamezické variace dále pro uchopení diachronie latiny a románských jazyků využít. Pokud se do sebe promítnou kosodélníkové schematizace diamezického vymezení různých (navzájem současných) variet latinského diasystému, získáme kosodélníkové schéma synchronního stavu diamezické variace celého diasystému. Sestavíme-li v diachronní logice řetěz kosodélníkových schemat po sobě jdoucích období, obdržíme souhrnné schéma diachronie jak horizontální, tak vertikální komunikace v jazykovém společenství. Koch (2008: 296) uvádí toto souhrnné schéma:

Obrázek 9: Diachronie horizontální a vertikální komunikace

Podobná planimetrické schematizace dobře postihuje vývoj vztahů mezi varietami, o němž pojednává Banniard (1992: 486):

La communication a subi une évolution au cours de laquelle les status respectifs de la langue savante et de la langue parlée populaire ont changé en profondeur, en même temps que leurs rapports mutuels se modifiaient aussi.

1.3.4.6 Vulgární latina jako varieta diaikanotická (diahikanotická)?

Navrhli jsme termíny *diaikanotická (diahikanotická) variace* a *diaikanotická (diahikanotická) varieta*, abychom variačně zastřešili a na jedné škále sjednotili tři termíny - *bazilekt*, *mezolekt* a *akrolekt*¹¹⁵ – jež přebíráme z prací kreolistů a sociolingvistů Stewarta (1965) a Bickertona (1973, 1975)¹¹⁶.

Tuto posloupnost stupňů však nechápeme zcela přesně tak jako jejich autoři a někteří latinisté a romanisté, jako například Van Acker (2007), to jest především jako škálu *neprestížní – poloprestížní – prestižní varianty* nějakého jazyka, nýbrž spolu s některými jinými romanisty, například Blampain – Goosse – Klinkenberg – Wilmet (1997: 322-324) pojímáme *bazilekt*, *mezolekt* a *akrolekt*¹¹⁷ jako stupnici *nízkého – středního – vysokého stupně komunikační / komunikativní kompetence* u mluvčích.

Komunikační / komunikativní kompetenci ve smyslu, v němž ji vymezují například Hymes (1966), Hymes (2001), Canale – Swain (1980), Průcha (2011: 11-113, 125, 130-133), Průcha (2010: 124-128) a Hendrich (1988: 186-187)¹¹⁸ lze definovat následovně. Průcha (2010: 125):

Komunikační kompetence je schopnost jedince používat v sociálním styku (pracovním, zájmovém, intimním aj.) různé dovednosti umožňující uskutečňovat za určitým účelem akty verbální komunikace (mluvení, naslouchání, psaní, čtení) a s nimi spojené také dovednosti neverbální komunikace.

Komunikační kompetence se zakládá na jazykové kompetenci ve významu, v jakém ji definují generativisté v tradici začínající od Chomského (1965) (cf. Turbová, 1988), dále pak například Daneš (2009: 23) a Průcha (2011: 18, 51). Turbová (1988) její různá vymezení shrnuje takto:

Kompetence je [...] především pojímána jako znalost jazyka (Chomsky, 1965, 4), jako znalost jazykové struktury (knowledge of linguistic structure, Thorne, 1966, 9), znalost jazykových

¹¹⁵ Explicitně definovány jsou sice pouze tyto tři konkrétní stupně, nicméně teoretici této koncepce obecně pracují s „kontinuem možných podsituací“ (cf. například Várvaro, 2010).

¹¹⁶ Mezi dalšími autory pracujícími s touto terminologií zmiňme například: Várvaro (2010), Paulin et alii (2005), Neumann-Holzschuh – Schneider (2001), Ngoumalet (1999), Moreau (1997), Arends – Muysken – Smith (1994), Sesepe (1993), Rickford (1987), Bernabé (1983), Gueunier (1982), Chaudenson – Carayol (1979), Manessy (1979), DeCamp – Hancock (1974) a DeCamp (1971).

¹¹⁷ Paulin et alii (2005) a Prudent (1981) mluví ještě o termínu *interlecte*, jímž označují obecně všechny mezistupně definovatelné mezi *acrolecte* a *basilecte*.

¹¹⁸ Hendrich používá terminologii *řečové dovednosti, komunikativní (komunikační) dovednosti*.

pravidel (knowledge of linguistic rules, *Widdowson, 1978, 3*), *znalost vět jazyka* (knowledge of the sentences of a language, *Hymes, 1972, 279*), *znalost formálních principů jazyka* (knowledge of the formal principles of language, *Lyons, 1970, 113*), *tedy jako znalost především v souvislosti s gramatičností, se schopností mluvčího rozeznat správně utvořené věty* (well-formed) *od nesprávně utvořených* (deviant sentences) *a s kreativností, se schopností mluvčího / posluchače vytvářet a chápat nové věty jazyka, takové, které nikdy předtím neřikal ani neslyšel.*

Nabývání / osvojování si jazyka či učení se jazyku spočívá v konstruování jazykové a komunikační kompetence skrze osvojování si jazykových prostředků, kterými podle Hendricha (1988: 129) jsou: (1) lexikální prostředky, to jest slovní zásoba, (2) gramatické prostředky, to jest mluvnické, (3) zvukové prostředky, (4) grafické prostředky.

Pro variační popis latiny by bylo tedy lze popsat jednotlivé paralelně existující variety diasystému, ale zejména varietu klasickou / písemnou / spisovnou / literární a varietu vulgární latiny, jako různé stupně osvojení si maximální projekce znalosti gramatických pravidel a znalosti lexikonu neboli normy latiny klasické: některé skupiny mluvčích – napříč celou římskou společností – by byly charakterizovány nízkým či nižším osvojením si těchto jazykových prostředků, jiné zase osvojením vysokým či vyšším. Neboli jinými slovy, první by vykazovali komunikační / komunikativní a jazykovou kompetenci nižší, druzí vyšší, vše v závislosti na době, po níž byli ve svém životě vystaveni vlivu zdrojů či projevů klasického úzu, normy latiny klasické (škola, preceptoři, literatura, zaměstnání a podobně).

I když například Reutner (2014: 220) explicitně líčí osvojování si jazykových prostředků na příkladě mluvčích národů a etnik kolonizovaných Římem:

Les peuples conquis s'efforçaient de maîtriser la langue latine – langue d'une civilisation supérieure et prérogative pour la collaboration avec le nouveau pouvoir en place. Les apprenants du latin étaient en contact avec les locuteurs natifs de cette langue : des anciens légionnaires installés dans les provinces, des fonctionnaires de Rome ou des marchands romains qui circulent dans l'Empire. [...] Le bon usage des aristocrates jouissait d'un haut prestige et servait de modèle d'orientation.

je třeba si představit zcela stejnou situaci i mezi rodilými mluvčími latiny samotnými. Od dětství se rodilí mluvčí, alespoň na některých místech, setkávají se zdroji a projevy klasického úzu a, alespoň částečně, si jeho znalost osvojují a tak si postupně konstruují svojí komunikační a jazykovou kompetenci. Její velikost se bude lišit a tím i jejich schopnost účastnit se autonomně řečových aktů v rámci jazykového společenství.

Vulgární latina, to jest menší stupeň osvojení, by mohla být identifikována jako bazilekt či mezolekt, latina klasická / písemná / spisovná / literární, to jest větší stupeň osvojení, potom jako akrolekt.

V podobném smyslu, to jest v závislosti na stupni osvojení si jazykových prostředků, analyzuje komunikační / komunikativní kompetence v rámci jazykového společenství mluvčích latiny i Oesterreicher (1998: 149-153), když předkládá typologii možných situací / konstelací pro psané produkce. Jeho přehled shrnujeme ve formě tabulky:

Tabulka 20: Typologie možných produkčních situací podle stupně osvojení si komunikační / komunikativní kompetence

Označení typu	Stupeň komunikační kompetence	Rysy produkce
Type I: Compétence d'écriture marquée par le langage de l'immédiat	Production de textes par des gens peu instruits ou même illettrés qui ne connaissent pas ou ne respectent pas les exigences de la communication écrite (<i>semicoliti</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - présence de caractéristiques du langage de l'immédiat - manque d'uniformité - manque de sûreté linguistique produit régulièrement des hypercorrections et des stéréotypes
Type II: Écriture de bilingues peu instruits dans une situation diglossique	Production de textes par des auteurs plus ou moins bilingues qui écrivent ou dictent des textes en une langue A, le latin, dans une situation de domination linguistique d'une langue B, le grec. Les auteurs ne connaissent que les variantes non-exemplaires de la langue dominée (et dominante)	<ul style="list-style-type: none"> - interférences linguistiques ou mélange de langues
Type III: Écriture relâchée	Production de textes par des auteurs qui connaissent parfaitement la variété exemplaire d'une langue et les exigences de la tradition discursive choisie, mais se permettent d'utiliser un matériel linguistique que l'on évite normalement dans la	<ul style="list-style-type: none"> - présence de caractéristiques du langage de l'immédiat - caractère strictement privé

	communication écrite	
Type IV: Témoignages informels enregistrés	Citations d'un langage informel, souvent grossier, que l'on a documenté	- <i>latinitas iuxta rusticitatem / latinitas iuxta plebeiam urbanitatem</i>
Type V: Écriture adaptée à la compétence linguistique des récepteurs dans des textes de traditions discursives ou genres "simples"	Production de textes relevant du <i>sermo humilis / sermo piscatorius</i>	- simplicité est relative
Type VI: Écriture qui se réclame explicitement d'une rhétorique du parlé	Production de textes selon la devise " <i>écris comme tu parles !</i> "	- <i>stilus planus</i>
Type VII: Oralité mimétique	Production de textes imitant l'oral	- absence de citations directes - jeu extrêmement subtil et raffiné d'allusions phoniques, morphosyntaxiques, lexicales et même discursivo-textuelles

V případě typů III, V a VII se naše koncepce diaikanotické (diahikanotické) variace protíná s koncepcí *bazilektu*, *mezolektu* a *akrolektu* autorů, kteří pojmy zavedli, a to v tom smyslu, že mluvčí má možnost *code-switchingu*, volby lektu v závislosti na situaci a receptorovi. Je však nutno mít na paměti, že tato volba je omezená konkrétním stupněm komunikační a jazykové kompetence mluvčího.

1.3.5 Ambivalentnost variačních vymezení vulgární latiny

V jednotlivých oddílech předchozího výkladu jsme si ukázali různé autorské koncepce hodnotící vulgární latinu a její pozici v rámci diasystému latiny z hlediska a) diachronní, b) diatopické, c) diastratické, d) diafazické, e) diamezické a f) diaikanotické (diahikanotické) variace. Pro každé z uchopení jsme zmínili autory, kteří s příslušným vymezením sami definičně pracují, a jiné, kteří jej naopak odmítají.

Z výkladu vyplynulo, že v průběhu dějin byl termín vulgární latina natolik zatížen nejrůznějšími asociacemi a interpretačními apriorismy, že došlo k tomu, že slovy Flobertovými (1998) „le terme est arbitraire et son contenu incohérent“.

Zdrojů problematičnosti bylo několik typů (cf. Kramer, 2007, 13; Quirós Rodríguez, 2004; Müller, 2001; Flobert, 1998; Lloyd, 1979; Coşeriu, 1978; Hall, 1974, 73, 78; Silva Neto, 1957; Mohrmann (1955) a Mohl, 1899): (1) určení přesného typu variace, jehož je vulgární latina výsledkem, (2) její přesné vymezení (parametrizace) v rámci daného variačního typu, (3) stanovení, jak velikou variační jednotkou vulgární latina je, (4) souběh více variací v jediné varietě / vícekriteriálnost variace, (5) stanovení variety či skupiny variet, vůči kterým vulgární latinu definičně kontrastivně vymezit, (6) stanovení, zda je vulgární latina variačně vnitřně homogenní a (7) stanovení parametru příznakovosti vulgární latiny.

K (1) jsme v předchozím výkladu ukázali, že v jistém slova smyslu je vulgární latina popsateľná v logice všech šesti typů variací.

K (2) jsme vyložili, že největší neshody panují ohledně upřesnění diachronního a diastratického, kde jsou v konfliktu teorie užšího vymezení a vymezení širšího.

K (3) proti sobě stojí stoupenci identifikace vulgární latiny jako jediné variety a autoři, například Sofer (1963), Reichenkron (1965) et Väänänen (2006), kteří ji berou jako souhrnné označení pro skupinu variet (*faisceau de variétés*), z nichž se alespoň některé sdružují do polynomického celku¹¹⁹. Autoři jako Herman (1996: 50-51) a Durante (1981) například pod ni zahrnují všechny variety nenormativního úzu. Kramer (2007: 13) přímo říká:

Unter dem Begriff Vulgärlatein faßt man die zwischen dem 3. Jahrhundert v. Chr. und dem 7. Jahrhundert n. Chr. überall im römischen Reich und in seinen Nachfolgestaaten auftretenden schriftsprachenfernen Varianten der lateinischen Umgangssprache zusammen [...]

Meillet (2009: 239) jde ve své analýze ještě dál, když místo o skupině variet mluví pouze o souboru tendencí:

[...] [le] « latin vulgaire » dont on se sert pour désigner le latin parlé au cours de l'époque impériale n'exprime à aucun moment ni en aucun lieu un état un, définissable avec quelque précision. On ne peut entendre par là qu'un ensemble de tendances qui se sont réalisées à des degrés divers suivant la condition et l'éducation des divers sujets parlants, suivant les temps et suivant les lieux.

Nejdále však jdou autoři, jako například Coşeriu (1978), kteří se k reálné existenci variety vulgární latina staví skepticky, vidí ji spíše jako jakousi abstraktní varietu, kterou jsme

¹¹⁹ Koncept *polynomie* přejímáme od Marcellesiho (1986a) a Marcellesiho (1986b).

museli historicky, na základě znalosti románských jazyků, rekonstruovat, abychom našli kořeny budoucích románských jazyků. Coşeriu (1978: 272) v tomto smyslu konkrétně říká:

Das „Vulgärlatein“ erscheint daher als eine Abstraktion, die einmal homogene, weiterhin heterogene, jedoch eine Tendenz zur Homogenität aufweisende Formen und schließlich einfach heterogene Formen umfaßt.

Tuto myšlenku Coşeriu (1978: 270) dále rozvíjí, nekonstatuje ani tendence, jako Meillet, nýbrž pouhé izoglosy:

Wenn wir [...] davon ausgehen, daß das „Vulgärlatein“ das auf der Grundlage der romanischen Sprachen rekonstruierte Latein ist, so kommen wir ebensowenig zu einer Sprache mit einer realen historischen Existenz, da [...] die jeweiligen Isoglossen nicht auf den gleichen historischen Zeitpunkt zurückgehen [...]

K (4) jsme ilustrovali, do jaké míry se některá variační vymezení v případě vulgární latiny protínají: zejména vymezení diafazická a diamezická a rovněž vymezení diastratická a diaikanotická (diahikanotická).

K (5) jsme vyložili, jak se liší podle typu variace, s níž vulgární latinu ztotožníme, identifikace variety či variet, proti nimž se vulgární latina kontrastivně vymezuje (cf. například Dickey – Chahoud, 2010; Quirós Rodríguez, 2004; Roelcke, 2003; Müller, 2001; Oesterreicher, 1998, 148; Banniard, 1992, 83, 449-450; Lloyd, 1979; Hall, 1974, 73, 78; Díaz y Díaz, 1960; Meyer-Lübke, 1904-1906, 456 a Schuchardt, 1866).

Podle kriteria diachronního to může být *latina stará / archaická* či naopak *pozdní* či *postklasická*, podle kriteria diatopického *sermo urbanus* či *sermo urbanorum*, podle kriteria diastratického *sermo eruditus*, *sermo perpolitus* či *viri eloquentis oratio*, podle kriteria diafazického *sermo delicatus*, *sermo festivus* či *sermo elegans*, podle kriteria diamezického *latina psaná / písemná / literární / klasická* a podle kriteria diaikanotického (diahikanotického) *latina klasická / latina literární*.

K (6) z našeho výkladu vyplývá, že to, co obvykle bývá označováno jako vulgární latina, odpovídá spíše celému jednomu subdiasystemu, jenž má svou vlastní variaci / diverzifikaci ve všech šesti parametrech.

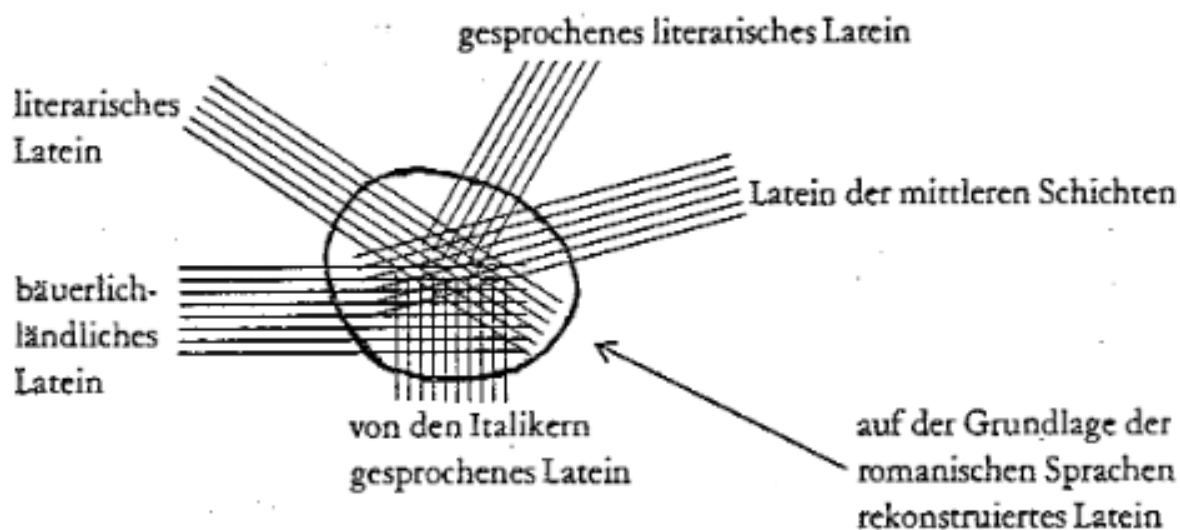
Autoři jako Coşeriu (1978: 270) a Migliorini (1948) proto navrhují, aby byl pojem *vulgární latina* z důvodu své přílišné heterogeneity zrušen a naopak byl vytvořen pojem nový – *Gemeinlatein*. Tuto koncepci Coşeriu (1978: 270) popisuje takto:

Für jeden Augenblick der Geschichte des Lateins können wir ein umfassendes System konzipieren, das wir „Gemeinlatein“ nennen möchten, und welches eine ganze Reihe von Subsystemen umfaßt: das geschriebene literarische Latein, das gesprochene literarische

Latein, das Latein der mittleren Schichten, das bäuerlich-ländliche Latein, das von den Italikern gesprochene Latein, usw. Jede dieser Formen des Lateins weist eine Reihe von Isoglossen auf, die alle anderen oder einige unter ihnen auch besitzen, und andere Isoglossen, die dagegen nur ihr selbst eigen und für sie kennzeichnend sind.

Svou představu schematizuje následovně:

Obrázek 10: Schematizace konceptu *Gemeinlatein* podle Coşeriu (1978: 270) a Miglioriniho (1948)

Takovýmto redefinováním konceptu by se bohatá vnitřní architektura vulgární latiny, o níž mluví například Oesterreicher (1998: 148), Coşeriu (1978: 270) a Migliorini (1948) propojila s bohatou vnitřní architekturou jiných tradičně vymezených variet, jako zejména latina klasická / písemná / spisovná / literární, a v rámci této velké spojené vnitřní architektury by byly popisovány velké variační útvary zcela jinak: popisem skupin variet synchronních, syntopických, synstratických, synfazických, synmezických a synhikanotických (synhikanotických).

K (7) z textu této kapitoly vyplývá, že zejména pro opozici vulgární latina – latina klasická / písemná / spisovná / literární není zcela jasné, který z obou členů má být chápán jako příznakový. Jinými slovy příznakovost můžeme konstatovat u každého z nich, podle kriteria nazírání, které pro identifikaci zvolíme.

1.3.6 Možnosti vědeckého popisu variet diasystému latiny

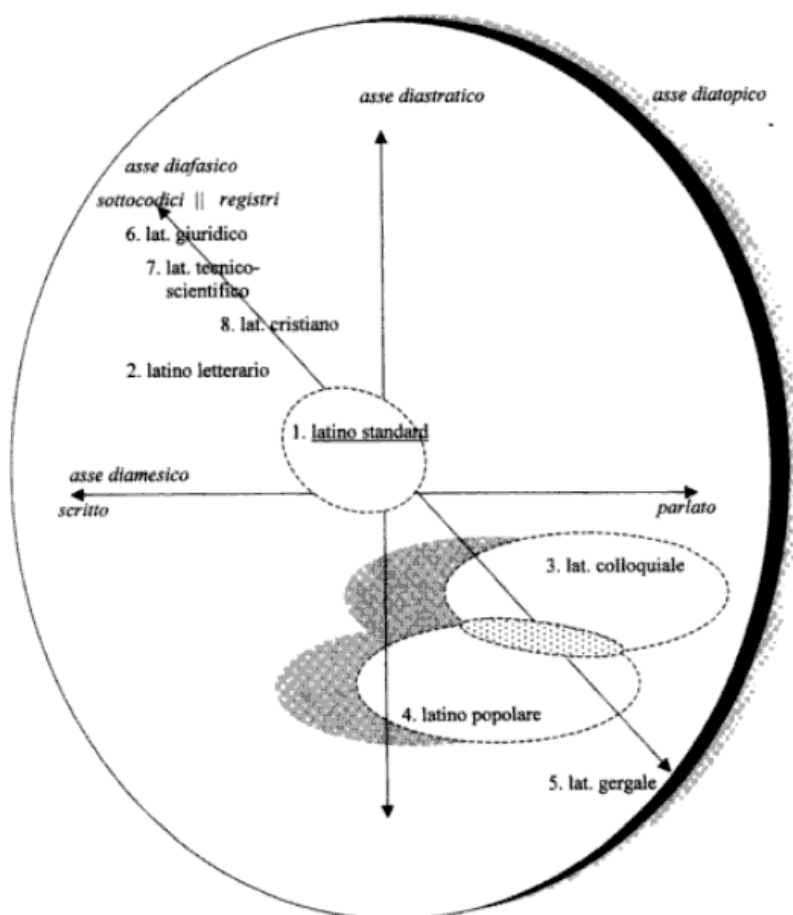
Viděli jsme, že diasystém latiny je diasystémem celé řady více či méně ustálených úzů / norem. Abychom mohli co nejlépe jednotlivé velké dialektální struktury této architektury jazyka variačně popsat, bylo by třeba použít vícerozměrnou identifikaci takovou, která by

každému dialektálnímu útvaru přiřadila šest vymežovacích parametrů: diachronní, diatopický, diastratický, diafazický, diamezický a diaikanotický (diahikanotický).

Jednalo by se vlastně o popis variety, který jako by ji vymežil na několika osách, pokud bychom si představili vícerozměrný model diasystému latiny. Rozměrů, a tím i samotných souřadnic, by mělo být ideálně právě šest, přesně jako variačních parametrů.

Podobnou koncepcí, ovšem vyvedenou jen v třírozměrné podobě, předkládá například Molinelli (2006: 472) pro jazykovou situaci latiny během prvních dvou století Císařství:

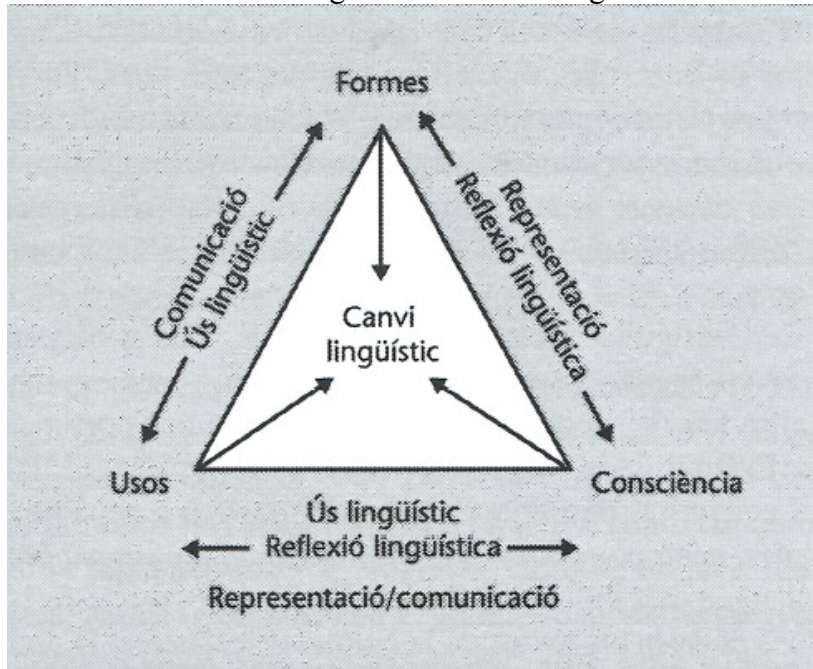
Obrázek 11: Diasystém latiny prvních dvou století Císařství v systému tří souřadnic

Celou takto vícerozměrnou koncepcí diasystému latiny je pak nutno analyzovat a nahlížet v rámci modelu ještě většího zohledňujícího rozměry další – psychologické (jazyková autoreflexe mluvčích, vědomí užívání nějaké konkrétní variety, vědomí kontrastu s varietami jinými), diskurzní (úzus, vědomí funkčních stylů, reflexe komunikační situace).

Návrh schématu podobného rámcového modelu variačního popisu koncipují ve své práci k historii katalánského jazyka Ferrando Francés – Nicolás Amorós (2005: 29):

Obrázek 12: Model filologického a dialektologického rámce variačního popisu diasystému

Výsledný systém variačního popisu by tak dosáhl celkového počtu devíti parametrů a umožnil by mnohem jednoznačnější popisy.

1.4 SUUS a ILLORUM v pozdně latinských gramatikách

V této kapitole budeme pro období pozdní latiny a pro rané protorománské období zkoumat svědectví o fázi vývoje sémioze lemmatu SUUS, lemmatu ILLORUM a proměnách povahy opozice SUUS – ILLORUM v rámci exponence posesivity 6. osob a o její případné diatopické variaci v rámci Románie.

Budeme vycházet z celkem dvou typů zdrojů: (a) prací dobových gramatiků latiny a (b) některých novodobých prací věnovaných historické diatopii.

Z pozdně latinských a protorománských¹²⁰ gramatiků jsme prošli práce celkem šesti autorů¹²¹ – jsou jimi Flavius Sosipater Charisius, Diomedes Grammaticus, Aelius Donatus, Priscianus Caesariensis, Virgilius Maro Grammaticus a Malchasanus.

Je to skupina autorů z různých oblastí latinského světa či jeho satelitních areálů a různých fází zkoumaného období: Flavius Sosipater Charisius (fl. 2. polovina IV. století) ze severní Afriky je autorem *Ars grammatica*¹²², Diomedes Grammaticus (fl. 2. polovina IV. století) z východní části Římské říše napsal rovněž *Ars grammatica*¹²³, Aelius Donatus (fl. 353) působící v Římě také s *Ars grammatica*¹²⁴, Priscianus Caesariensis (2. polovina V. století – 1. polovina VI. století) z Mauretánie je autorem *Institutiones grammaticae*¹²⁵, Virgilius Maro Grammaticus (fl. VII. století) sepsal *De octo partibus orationis (Epistolae I–VIII)*¹²⁶ a Malchasanus¹²⁷ (fl. VIII. či IX. století) z Irska s dílem pojmenovaným *Ars malsachani*¹²⁸.

Ačkoliv má každý z uvedených gramatiků ve své práci alespoň jeden větší oddíl či jednu kapitolu věnovanou zájmenům a Priscianus Caesariensis dokonce celou jednu knihu, nenacházíme v jejich textech o exponentech, kterým ve své práci věnujeme pozornost, než minimální zmínky, často spíše náznaky, drobná svědectví o jistých dobových pochybnostech mluvčích latiny, na něž autoři v určitém smyslu slova reagují¹²⁹.

¹²⁰ Označení *protorománský* zde používáme pouze ve významu časovém, pouze jako přiřazení k určitému období periodizace dějin dvojsystému latiny – románských jazyků, označujeme jím časový úsek následující po období pozdní latiny, jak jsme jej vymezili v kapitole 1.3.

¹²¹ Děkujeme PhDr. Janu Kalivodovi za pomoc s výběrem autorů.

¹²² Cf. Keil (2009a).

¹²³ Cf. *Corpus corporum*.

¹²⁴ Cf. Keil – Mommsen (2009).

¹²⁵ Cf. Copeland – Sluiter (2012) a Keil – Hertz (2010).

¹²⁶ Cf. Mai (1828-38, svazek V).

¹²⁷ Irským jménem Mac-Salchan.

¹²⁸ Cf. Löfstedt (1963).

¹²⁹ Některé části výkladu o zájmenech, které u autorů nalézáme, mají podobu pouhých výčtů pádových a rodových variací paradigmaticky. U některých z autorů – například Diomeda Grammatica – tvoří naprostou většinu textu.

Pozastavme se nejprve nad morfosyntaktickým uchopením posesiv, jež napříč gramatikami nalézáme¹³⁰: autoři vesměs shodně o posesivech pojednávají v částech následujících po výkladu o zájmenech osobních, po něm jsou uvedena jako *pronomina derivativa*, což je označení, kterým je poukazováno na jejich etymologickou¹³¹ a sémickou / sémantickou souvislost se zájmeny osobními – tento průnik mezi dvěma skupinami paradigmát – paradigmaty osobních zájmena a paradigmaty respektivních posesiv – je kromě samotného faktu, že je na oboje nahlíženo jako na *zájmena*, zřejmý také skrze skutečnost, že vztahy posesor – posesum jsou u autorů namnoze popisovány společně dvojicemi *mei – meus*, *tui – tuus*, *sui – suus* a podobně. Často jsou to tedy tyto dvojice, které jsou prezentovány jako exponenty posesivity s tím, že je poznamenáno, že se přeci jen funkčně a sémicky / sémanticky trochu liší, minimálně bohatostí svých paradigmátik a jednoznačností svého významu¹³².

Pokud jde o části výkladů, které se alespoň částečně týkají našeho tématu, začněme těmi drobnými a kusými informacemi¹³³, které popisují dobovou představu o zájmenech osobních¹³⁴. Gramatici Flavius Sosipater Charisius, Diomedes Grammaticus, Aelius Donatus a Malsachanus shodně uvádějí, ve zkratkovité podobě, to jest pouze pro 1. – 3. osoby, exponenty *ego*, *tu* a *ille*, pouze Priscianus Caesariensis svůj výklad pojímá obširněji a píše, že exponenci 3. osob odpovídá řada zájmenných paradigmát: *ille*, *ipse*, *iste*, *hic*, *is* a *sui* („kterému chybí nominativní tvar“).

Priscianus Caesariensis si klade otázku, proč je tolik různých exponentů, a v odpověď dělá analýzu odlišností mezi signifikací / referencí čistě exoforickou (on používá termín *demonstrativní*) 1. a 2. osoby a signifikací / referencí tří typů, mezi nimiž se musíme, v souladu se sémantikou celé věty, rozhodovat při volbě exponentu osob 3. – exoforickou

¹³⁰ Zvláštním rysem textu jednotlivých gramatik, který by zasluhoval samostatnou velkou studii, je skutečnost, že ve svém metajazyku gramatici používají mnohonásobně komplexnější systém endoforiky (a exoforiky) než je ten, který vykládají ve svém gramatickém popisu latiny.

¹³¹ Souvislost již staro-indo-germánskou. V textech autorů se však jako paralela, jako referenční model zmiňují obvykle paradigmaticky řecké s tím, že se mezi řeckými a latinskými exponenty ukazují korespondence.

¹³² Ohledně jednoznačnosti významů obou členů uvedených dvojic gramatici, někteří více, jiní méně, svým příslušným výkladem poukazují jednak k rozmanitosti škály prostředků, kterými latina disponuje k popisu vztahů posesor – posesum (cf. kapitola 1.2.1), jednak připomínají sémanticko-syntaktické typologii genitivů, jež v latině existují, a rozdílům, které v jejich interpretacích zaznamenáváme (zejména mezi typy *genitivus possessivus* / *genitivus possessoris*, *genitivus subiectivus* a *genitivus obiectivus*) (cf. kapitola 1.2.1).

¹³³ Kusost spočívá mimo jiné i ve schematičnosti, která zapřičiňuje to, že výklady popisují především nesupletivní paradigmata – to jest 1., 2., 4. a 5. osoby – a potom ještě osoby 3. Šestým osobám je věnováno pouze minimum pozornosti. Protože část výkladu pro 3. osoby je společná fungování exponentů osob 6., zmiňujeme jej.

¹³⁴ Tento popis připojujeme jako svědectví o stupni vývoje vztahů mezi latinskými supletivním paradigmaty řešícími chybějící exponence nereflexivních 3. a 6. osob. Pro supletivní exponence posesivity jsou používány stejná paradigmata, proto se i tento výklad týká otázky diachronních proměn sémioze posesivních lemmat SUUS a ILLORUM.

(demonstrativní paradigmata HIC a ISTE), endoforickou¹³⁵ (paradigmata IS a IPSE) a hybridní exo-endoforickou (pro referenty „přítomné a blízké“ paradigma ISTE, pro referenty „nepřítomné či daleké / vzdálené“ paradigma ILLE)¹³⁶. Priscianus Caesariensis ještě nastiňuje distribuční pravidla reflexivního SUI:

[...] *non solum tunc refertur ad tertiam personam, quando ipsa in se agit per reciprocationem, ut „ille sui miseretur“ vel „sibi prodest“ vel „se custodit“ sed etiam cum ipsa agit et sic alia in ipsam, id est cum retransitive dicitur, ut Terentius in Andria: Orare iussit era, si se ames, ut ad se venias.*

K posesivním exponentům je v textech uvedených gramatik ještě méně informací. Výčet posesiv má téměř u všech autorů tuto podobu: *meus, tuus, suus, noster, uester*¹³⁷. K exponenci 6. osob se nedodává explicitně nic, pouze se dále v textu objevuje, že *sui – suus* slouží pro vyjadřování posesivity jak singuláru, tak plurálu¹³⁸. Zájmeno *illorum* se objeví zmíněné u Flavia Sosipatera Charisia v jedné pasáži, kde ale ani není explicitně řeč o posesivech, autor jen popisuje jeden typ zájmen a ve svém ilustrativním výčtu se objevují posesiva pro 3. a 6. osobu: *pronomina quaedam [...] referuntur ad aliquid ut meus tuus noster illius illorum.*

Jediné větší svědectví o proměnách sémioze lemmat SUUS a ILLORUM, svědectví o váhání a možném rozkolísávání normy mezi mluvčími latiny, nalézáme na straně 25 u Virgilia Marona Grammatica:

Est et quaedam quaestio in pronomibus difficilis, et solutionis satis indiga : nam cum dicimus meus tuus suus, et in plurali numero noster vester, quaeritur quam tertiam personam huc ponere debeamus. Negant quidam tertiam personam in hoc loco sumi penitus oportere. Nonnulli pro quodam solatio scribentium ac legentium tertiam personam illam, pro qua pluralem posueramus, id est suus, communem esse definiunt, ut dicant sic, meus tuus suus, noster vester suus : quibus nec credere nec omnino discredere licenter audemus : maxime cum nullam rationem hoc loco inveniat, qua servent tertiam personam, nec praesumi irreprehensibiliter possit vel debeat.

¹³⁵ Autor sám používá termín vztažná (relativa), neboť stejně jako vztažná zájmena kanonická (paradigma QUI) odkazují k nějakému antecedentu (či postcedentu) mimo rámeček dané věty.

¹³⁶ Gramatik doplňuje ještě jedno upřesnění ohledně toho, co bychom mohli nazvat funkční větňou perspektivou: IS jako exponent je druhou zmínkou (druhým odkázáním se k referentu), HIC zmínkou první (prvním odkázáním se k referentu).

¹³⁷ Někteří z autorů, například Priscianus Caesariensis a Virgilius Maro Grammaticus k výčtu přidávají ještě i tvary *nostras* a *vestras*.

¹³⁸ Priscianus Caesariensis potom ještě doplňuje, že přesný morfologický rod a přesné morfologické číslo exponentů *sui – suus* zjistíme retrogradně v rámci kongruence podle morfologických kategorií antecedentu (či postcedentu).

Podívejme se nyní na druhou skupinu svědectví, na již nikoliv svědectví dobová, nýbrž moderní – novodobých gramatik diatopické variace latiny. Bohužel ani zde v řadě významných titulů nenalzáme informace k proměnám sémioze lemmat SUUS a ILLORUM.

Žádné informace k tématu nenalzáme v dílech J. N. Adams – *The regional diversification of Latin 200 BC - AD 600* (2007), J. Herman – *Du latin aux langues romanes II* (2006), E. Löfstedt – *Late Latin* (1959), R. Wright – *Late Latin and Early Romance in Spain and Carolingian France* (1982), E. Pulgram – *The tongues of Italy. Prehistory and history* (1958), G. Galdi – *Grammatica delle iscrizioni latine dell'Impero (province orientali)* (2004), I. Fischer – *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române* (1985), H. Mihăescu – *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman* (1960), P. Skok – *Zum Balkanlatein I* (1926), P. Skok – *Zum Balkanlatein II* (1928), P. Skok – *Zum Balkanlatein III* (1930), P. Skok – *Zum Balkanlatein IV* (1934) ani v P. Skok – *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije* (1915).

V druhé skupině děl zmiňme nejprve ta, v nichž je alespoň drobná zmínka o posesivním paradigmatu či o souvislostech posesivity s paradigmatem osobních zájmen a jejich diatopicky specifických distribucích. K. P. Harrington v díle *Medieval Latin* (1997) na stranách 34-35 poznamenává, že *illoru(m)* jako jeden z možných exponentů posesivity 6. osob se v románských diasystémech udržel všude, kromě Španělska.

J. Herman v knize *Du latin aux langues romanes* (1990) zařazuje na stranách 315-325 v kapitole nazvané *Le datif possessif dans la latinité balkanique* studii k jednomu důležitému aspektu latiny Balkanorománie – zvýšené distribuční frekvenci nominálních posesivních dativů jakožto exponentů posesivity¹³⁹.

Pak jsou ještě celkem čtyři autoři, u nichž je proměnám sémioze lemmat SUUS a ILLORUM věnována pozornost mnohem více – V. Väänänen – *Introduction au latin vulgaire* (1963), D. Norberg – *Manuel pratique de latin médiéval* (1968), P. Geyer – *Beiträge zur Kenntnis des gallischen Lateins* (1885), P. Stotz: *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Einleitung, lexikologische Praxis, Wörter und Sachen, Lehnwortgut* (2002) a P. Stotz: *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Formenlehre, Syntax und Stilistik* (1998). Zatímco u prvních dvou zmíněných se jedná o několik odstavců textu, ostatní dva problematice věnují pojednání obšírná.

¹³⁹ S takovou diatopickou preferencí dativů jakožto exponentů posesivity v latinském diasystému Balkanorománie lze pracovat jako s jednou z hypotéz pro vysvětlení současných preferencí v exponenci posesivity v diasystému rumunském.

Väänänen (1963: 132) nejprve na základě popisu proměn distribucí shrnuje vývojový trend a následně se vyjadřuje k průběhu příslušných izoglos, u nichž v souladu s Rohlfsem (1949) stanovuje i možný zdroj inovace:

[...] suus était originellement le possessif réfléchi de la troisième pers. sg. et pl. ; pour un autre possesseur, on se servait du génitif des démonstratifs. Toutefois, l'usage tardif confond souvent suus d'une part et eius, illius, eorum, illorum d'autre part [...] En roman, suus est en partie remplacé par illorum au pluriel, à savoir en roumain et en gallo-roman, d'où il semble avoir pénétré en italien littéraire (Rohlf, Ital. Sprache II, § 427, p. 147¹⁴⁰).

Norberg (1968: 27-28) rovněž nejprve vykládá proměny distribucí jednotlivých exponentů, situuje však počátky váhání mluvčích mnohem dále do historie, již do doby klasické:

Chez les auteurs classiques, l'adjectif possessif suus renvoie au sujet de la proposition où il se trouve, et dans certaines conditions au sujet de la proposition principale ; dans les autres cas, on se sert des pronoms démonstratifs eius, illius, eorum, illorum. On peut cependant trouver des exceptions à cette règle déjà à l'époque classique et dans les textes tardifs la confusion devient de plus en plus grande.

Z takovéto mathesiovské potenciality jazykového jevu vzchází trend, který dá zrod románské inovaci – novým distribučním pravidlům, a tím vlastně nové podobě posesivního makroparadigmatu. Konkrétně autor mluví o Galii, severní i jižní, v průběhu VI. a VII. století: *Mais dès le VIe siècle, un nouveau système commence à se dessiner dans les textes écrits en Gaule. Dans un document de 573, nous lisons ainsi uxor sua in libertate permaneat, « sa femme doit rester en liberté », au lieu de la construction latine uxor eius, et d'autre part, A. et P. cum uxoribus eorum, « A. et P. avec leurs femmes », au lieu de cum suis uxoribus. Cet emploi de suus et de eorum ou illorum, qui est celui du français et du provençal, gagne du terrain dans les textes du VIIe siècle. Cette évolution est achevée par exemple dans la Vie de saint Goar, écrite vers 700. Là le nouveau système syntaxique est tout à fait régulier et représente sans aucun doute l'état de la langue parlée.*

Geyer (1885: 35-41) rovněž na začátku svého výkladu připomíná existenci jasných distribučních pravidel:

Bekanntlich wird im Lateinischen bei Bezeichnung des Besitzers streng unterschieden, ob sich das Possessiv auf das grammatische oder logische Subjekt bezieht oder nicht. Im ersteren Fall wird das refl. suus, im letzteren der gen. des Dem. eius, eorum gebraucht; ebenso tritt in

¹⁴⁰ Väänänenův chybný bibliografický odkaz jsme opravili.

der oratio obliqua in allen Fällen, wo das Refl. statt des Dem. eintritt, auch das refl. Possess. für eius, eorum ein.

Autor dále popisuje románské distribuční vývojové trendy: v případě exponence posesivity jediného posesora vytlačuje exponent *suus* exponent *eius* (*illius*) téměř kompletně tím, že se rozšiřuje nejen do exponence (při)vlastnění syntaktickému předmětu věty, nýbrž i do popisů situací, kdy posesor ve větě dokonce není ani zmíněn. Tato část vývoje se týká všech románských jazyků společně. Ohledně druhé části změn – změn exponence posesivity 6. osob – je Románie již diatopicky rozrůzněná:

Während aber suus im Latein von einem wie von mehreren Besitzern gebraucht wurde, wurde es in den nordwestlichen und östlichen Sprachen, also im Ital., Walach., Franz., Provenz., auf die Einzahl beschränkt, in Beziehung auf die Mehrheit aber mußte es dem Demonstr. illorum (Sard. ipsorum) den Platz räumen. In Spanien un Portugal dagegen blieb das alte Verhältnis gewahrt.

V dalším textu Geyer hledá a excerpuje ilustrativní příklady jak přechodu mezi oběma distribučními modely, klasicky latinským a protorománským, tak prosazování románských tendencí (inovací) na jazyku merovejských listin¹⁴¹. Na něm skutečně konstatuje, že distribucí *suus* jako exponentu posesivity 6. osob (ať již jako ekvivalentu *suus* či *eorum* klasické normy) citelně ubylo:

(119) [...] *reges Francorum suarum praeceptionum auctoritate confirmarunt [...]*

(120) [...] *quod maximam partem de facultate sua delegassent [...]*

Nový trend v distribucích se projevuje na příkladech typu:

(121) [...] *B. et uxorem suam – eorum filius [...]* (listina z roku 533)

(122) [...] *cum coniuge sua et filiis eorum [...]*

Nalézá však již i příklady s *illorum* na distribučních pozicích *eorum*. Nejprve se jedná o málo četné, izolované okurence:

(123) [...] *persolvant per omnes generationes et successiones illorum [...]*

Až v listině z města Mety z roku 745 nalézá autor jazykový úzus, v němž *illorum* nahrazuje *eorum* systematicky¹⁴²:

¹⁴¹ Autorovým korpusem jsou texty shromážděné v Pardessus (1843-1849).

¹⁴² Autor ale přichází k závěru, že vzhledem k faktu, že se v případě kancléřských a notariálních textů jedná o velmi konzervativní funkční styl, jej je třeba vnímat jako jakousi umělou mluvu, která není přesným odrazem mluveného jazyka Galie.

(124) [...] *quicquid Rigoaldus et germanus **suus** per **illorum** strumenta delegaverunt et quicquid Bavo per **suum** strumentum delegavit. [...]*

(125) *Donamus vineas IV cum vinitoribus et **illorum** mulieres et **illorum** mausos et **illorum** sortes [...]*

Geyer si rovněž všimá vývoje slovosledu, kde je lze pozorovat, že se postupem času exponent *illorum* začíná systematicky umisťovat před svou řídící nominální frází. Je to tento okamžik, který autor ztotožňuje s okamžikem změny vnímání exponentu: *illorum* (či *eorum*) již není vnímán jako genitiv zájmena¹⁴³. Tvar se tedy v jazyce uvolňuje pro další exponence: (1) jako posesivní adjektivum (determinant)¹⁴⁴ či (2) exponent dativů plurálu / nepřímých předmětů či přízvučný exponent osob (přízvučné osobní zájmeno).

I Stotz (1998: 292-294) nejprve připomíná distribuční pravidla lemmat SUUS a ILLORUM v klasické / písemné / spisovné / literární latině¹⁴⁵ a poté vykládá jejich postupné rozvolňování v jazyce hovorovém:

Suus, genommen als ‚zugehörig, eigen‘, konnte sich von Anfang an auch auf andere Konstituenten als den Subjektbegriff des (übergeordneten) Satzes beziehen. Dies hat zunächst in volksnaher Sprechweise, später ziemlich allgemein um sich gegriffen. So hat man denn auch im Mittelalter mit aller Selbstverständlichkeit suus für eius / eorum (bzw. earum) verwendet. Recht gut verständlich ist dies in Fällen, in denen suus unmittelbar neben dem Bezugswort steht [...]

Dále popisuje vytvoření nového pozdně latinského či protorománského posesivního makroparadigmatu v Galii a explicitně zmiňuje dvě důležité inovace charakterizující gramatikalizaci exponentů posesivity – (a) neutralizaci opozice reflexivní – nereflexivní a (b) neutralizaci opozice morfologické kategorie rodu:

In der Volkssprache bahnte sich in der Übergangszeit, zumal in Gallien, ein Umbau des Systems an: Allmählich wurde der Gebrauch von suus einesteils auf die Besitzerschaft durch eine einzige Person eingeschränkt, andernteils in dem oben dargestellten Sinne allgemein auf nicht-reflexive Anwendungen ausgedehnt. Augenscheinlich bestand das Bedürfnis, eine Mehrzahl von Besitzern / -erinnen einer Sache zu kennzeichnen. Dies wurde mit eorum / earum bewerkstelligt, einerlei, ob ein nicht-reflexives oder ein reflexives Verhältnis vorlag.

¹⁴³ Zájmena osobního či demonstrativního.

¹⁴⁴ Zde jsme text upravili – nahradili jsme Geyerovo termín zájmeno za adjektivum (determinant), abychom zůstali koherentní ve vztahu ke svému výkladu.

¹⁴⁵ Ve svém připomenutí naznačuje mathesiovskou potenciálnost těchto predepsaných distribucí.

Allerdings setzte sich in der Folge im Romanischen hierfür dann illorum durch (und dies auch bei weiblicher Besizerschaft).

K popisu vzniku nového makroparadigmatu posesiv v galské latině se Stotz vrací ještě i v dalším svazku svého díla. V Stotz (2002: 92) jej shrnuje a ilustruje kontrastními příklady:

Eine weitere Eigenheit des gallischen Lateins im Frühmittelalter zeichnet sich im Ausdruck des possessiven Verhältnisses der 3. Person¹⁴⁶ ab [...] Hier bildete sich ein neues System, nach welchem suus allgemein für eine singularische, eorum bzw. illorum allgemein für eine pluralische Besizerschaft galt: uxor sua statt uxor eius, aber cum uxoribus eorum statt cum suis uxoribus.

Neutralizaci opozice morfologické kategorie rodu věnoval Stotz pozornost ještě v jiné části své knihy (cf. Stotz, 1998, 131), kde pro *eorum* – *earum* uvádí i konkrétní příklady:

Auch bei andern Pronomina treten verhältnismäßig häufig Masc.- an die Stelle der Fem.- (und Neutr.-)Formen. Besonders leicht ergab sich das bei den Gen. pl.-Formen auf -orum, welche im antiken Vlat. allmählich allgemeine Gültigkeit erlangten, also insoweit ungeschlechtig wurden: illorum setzte sich an die Stelle von illarum, vgl. it. loro, frz. leur. Im frühmittelalterlichen Latein kommt eorum für earum vor: opes [...] eorum (sc. matris et sororis), oder : infantes eorum (sc. pauperularum feminarum), auch: colonicas illas vel omnis (für -nes) adiecentias (für -iac-) eorum u. ä., utrorumque genealogiarum. Mitunter ist indessen mit Synesis zu rechnen [...]

Jako Geyer (1885: 35-41) věnuje i Stotz (1998: 138) ve svém popisu změn distribucí v pozdní latině a v protorománském období pozornost otázce synkretismu pádů a rekatégorizace pádových tvarů. V tomto konkrétním případě rekatégorizaci genitivních pronominálních tvarů jako dativy / exponenty nepřímého předmětu:

Die Form illius lebt (auf Grund von ill[a]eius [...]) in dativischer Funktion im Altprovenzalischen als lieis weiter, und Entsprechendes gilt für die Pl.-Form illorum in Bezug auf it. loro, frz. leur, rum. lor. Dativische Verwendung der Gen. pl.-Formen der Pronomina war offenbar in der Volkssprache lebendig. So finden wir in lat. Texten, die deren Einflüssen zugänglich waren, Entsprechendes: in der Fredegarchronik: qui eorum auxiliare presumpserant, in hagiographischen Texten des Frühmittelalters: quorum (für quibus, so einige Hss.) adiunctus Godigiselus, oder: quorum sanctus Eparchius dixit, auch: vir [...] fuit eorum (statt iis) obvius, in einer churrätischen Gesetzesammlung: licet ipsorum [...] coniunctionem facere, in einer langob. Quelle des 9. Jh's: honorem dignitatis eorum tribuit,

¹⁴⁶ To jest – v terminologii našeho výkladu – 3. a 6. osoba.

oder: erat eorum nuntiatum, quod [...], *in der Chronik von Salerno*: illorum resistens, illorum praeesse, eorum approximavit [...].

V následujících kapitolách detailně ukazujeme, jak se nové inovativní vývojové trendy, jež naznačila gramatická pojednání, která jsme právě dočetli, dále rozvinuly v diachronii konkrétních diasystémů Románie (cf. oddíl 2.1), a jakými vývojovými procesy prošla sémioze lemmat SUUS a ILLORUM, jíž se nastíněné vývojové trendy bezprostředně či zprostředkovaně týkaly, (cf. oddíly 2.2, 2.3 a 2.4).

2 Diachronní proměny sémioze SUUS a ILLORUM v románských jazycích

2.1 Proměny distribucí signifikantů

V předchozím oddílu, oddílu 1, jsme v dílčích kapitolách popsali sémiozi lemmat SUUS a ILLORUM v rámci diasystému latiny. Předložili jsme popis referenčního modelu distribucí – distribucí charakterizujících latinu klasickou / písemnou / spisovnou / literární – v jejichž rámci jsme definovali některé potenciálnosti (cf. Mathesius, 1911), jež byly zdrojem dalšího vývoje na cestě od diasystému latiny směrem k diasystémům současných románských jazyků.

V kapitolách 1.1 a 1.2 jsme vyložili podobu příslušných signifikátů a jejich úplnou alomorfii a alolexii v klasické latině, v kapitole 1.2 jsme definovali intenzi a extenzi signifikátů jednotlivých exponentů, identifikovali typy referencí s nimi spojených a definovali pro ně příslušné diferenční hodnoty skrze schematizovaný popis konkurenčních distribucí. V kapitole 1.4 jsme hledali doklady o jazykové a kognitivní reflexi měnícího se systému v dobových svědectvích gramatických, skripturálních, epigrafických a gramatikografických.

V oddílu 2 se zaměřujeme na popis sémioze pokračovatelů lemmat SUUS a ILLORUM v románských jazycích v jeho diachronních proměnách. V kapitole 2.1 popisujeme románskou část vývoje paradigmát SUUS a ILLORUM, jejich protorománskou a románskou paradigmaticku, diachronii veškerých distribucí, adjektiválních i pronominálních, obou lemmat v jednotlivých románských jazycích od jejich počátků až po současnou fázi. Distribuce dokumentujeme pomocí stanovení průběhu izoglos, nebo spíše izosyntax (izotax) či izolex. Tyto linie pro centrální i periferní distribuce studujeme v jejich časových variacích: zánik, redefinování či přibývání distribučních úseků nám přináší svědectví o šíření inovací v systému, jeho směrech, jeho povaze a o jeho zdrojích a pomáhá mapovat časový vývoj konkurence pokračovatelů obou lemmat. V kapitole 2.2 se věnujeme diachronním variacím morfematiky jednotlivých exponentů posesivity a v kapitole 2.3 proměnám příslušných signifikátů v závislosti, rovněž, na proměnách paradigmaticky souvisejících slovních druhů, zejména osobních zájmen. Sémantické aspekty procesu gramatikalizace okurencí analyzujeme skrze několik parametrů – počty a typy sémů příslušných sémických rozvoju a proměny typu reference. Kapitola 2.4 doplňuje popis sémioze pokračovatelů lemmat SUUS a ILLORUM v románských jazycích o stanovení jejich románské diferenční hodnoty: vykládá distribuce obou sérií exponentů posesivity 6. osoby v rámci distribucí konkurenčních paradigmát.

Ještě než přistoupíme k vytýčení jednotlivých izoglos / izosyntax (izotax) / izolex musíme zde učinit ještě čtyři metodologická upřesnění.

Pro základní, hrubé, vymezení průběhů izoglos / izosyntax (izotax) / izolex, uchopení jejich diachronních proměn, jakož i definování základních izoareálů vycházíme z autorů Ledgeway – Maiden (2016), Klump – Kramer – Willems (2014), Dessi Schmid – Hafner – Heinemann (2011), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2008), Bossong (2008), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2006), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2003), Sánchez-Miret (2001a), Sánchez-Miret (2001b), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1998), Harris – Vincent (1997), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1996), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995) a Posner – Green (1980)¹⁴⁷, pro popis některých konkrétních úseků izoglos / izosyntax (izotax) / izolex, další souvislosti jednotlivých paradigmát jazykového systému a upřesnění etymologických vztahů užíváme informace i z klasických prací starších¹⁴⁸. Jejich systematický popis doplňujeme kategoriálními studii, popisy jevů dílčích a pozorováními čerpanými z analytických prací přehledových, například autorů Mari (2016), Van Peteghem (2012), Ledgeway (2012), Frías Conde (2012), Pato (2010), Sapota – Sosnowski (2008), Loporcaro (2002), Miguel (2002), Coba Femenia (2005), Cardinaletti (1998), Mourin (1981), Togeby (1968) a Politzer (1952). Informace z těchto, obecnějších, prací doplňujeme pro každou dílčí oblast o zdroje na ni specializované.

Ve svém popisu rozdělujeme tu část současné Románie¹⁴⁹, jež byla alespoň v jeden okamžik svých dějin v rámci exponence 6. osoby charakterizována průběhem izoglosy / izosyntaxy (izotaxy) / izolexy SUUS či izoglosy / izosyntaxy (izotaxy) / izolexy ILLORUM¹⁵⁰ na celkem devět oblastí – Oil-Gallorománie (kapitola 2.1.1), Frankoprovensálská Gallorománie (kapitola 2.1.2), Oc-Gallorománie (kapitola 2.1.3), katalánská, aragonská,

¹⁴⁷ Velice litujeme toho, že jsme v okamžiku sepisování práce ještě neměli přístup k 11. svazku, *Morpho-syntaxe*, monumentálního projektu *Atlas Linguistique Roman* (ALiR), jehož koncepce se zrodila v roce 1987 při pracovišti Centre de Dialectologie de Grenoble na Université Stendhal-Grenoble 3. Jedná se o mezinárodní spolupráci celkem 85 badatelů či univerzitních pracovníků všech specializací románské lingvistiky z celkem 31 univerzit a dalších národních výzkumných ústavů osmi evropských zemí – Francie, Itálie, Belgie, Švýcarsko, Španělsko, Portugalsko, Rumunsko a Moldavsko. V čele vědecké rady projektu stojí jako její předseda profesor Joan Veny i Clar (Universitat de Barcelona), vědeckým ředitelem je profesor Michel Contini (Université Stendhal-Grenoble 3) a radu doplňuje dalších pět spolupracovníků. V rámci projektu, jehož oficiální webovou stránkou je <http://dialecto.u-grenoble3.fr/ALIR/alir.htm> (cit. 11. 6. 2017), měly postupně vycházet jednotlivé tematicky vymezené svazky atlasu Románie. Bohužel je tempo publikování pomalejší, než předpokládal původní ediční plán: od roku 1996 v Římě u Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato dosud vyšly pouze tři svazky z naplánovaných jedenácti – Volume I (1996), Volume IIa (2001), Volume IIb (2009). Svazek *Morpho-syntaxe* má podle projektového publikačního plánu jako 11. v řadě ediční řadu atlasu uzavírat.

¹⁴⁸ Konkrétně se jedná o Bec (1971), Bec (1970), Bourciez (1946), Meyer-Lübke (1906), Meyer-Lübke (1900), Meyer-Lübke (1895), Meyer-Lübke (1890), Diez (1882c), Diez (1882b) a Diez (1882a).

¹⁴⁹ Kromě území evropských států s některým románským jazykem jako úředním jazykem (*Romania continua*) sem zahrnujeme rovněž i území všech těch států jiných kontinentů, často bývalých evropských kolonií, či ta mimoevropská teritoria, které rovněž mají jako úřední jazyk románské jazyky (*Romania nova*).

¹⁵⁰ Tímto z popisu vylučujeme oblasti jako například sardofonní část Sardínie, kde z žádného okamžiku jejich románských jazykových dějin nemáme v rámci exponence posesivity 6. osoby doloženy okurence lemmat SUUS či ILLORUM (cf. Loporcaro, 2002, Blasco Ferrer, 1984, 89-90, 205-206).

navarská, riojanská, asturská a leonská Iberorománie (kapitola 2.1.4), galicijsko-portugalská a kastilská Iberorománie¹⁵¹ (kapitola 2.1.5), severní Itolorománie (kapitola 2.1.6), jižní a střední Itolorománie (kapitola 2.1.7), Rétorománie (kapitola 2.1.8) a Balkanorománie (kapitola 2.1.9). Bohužel nejsou doloženy všechny jazyky a dialekty stejným množstvím *scripta* – u některých nemáme k dispozici než doklady mnohem pozdější a mnohem méně hojné, proto se budou jednotlivé popisy konkrétních románských jazyků a dialektů lišit rozsahem a množstvím detailů, kterými jsme s to průběh příslušných izoglos / izosyntax (izotax) / izolex SUUS a izoglos / izosyntax (izotax) / izolex ILLORUM charakterizovat.

Posesivní distribuce okurencí lemmat SUUS a ILLORUM v jednotlivých románských jazycích jsou celkem čtverého typu. Pro přesnější identifikaci je ztotožníme s větnými členy, jejichž centrálními realizacemi jsou¹⁵²: (a) anteponovaný přívlastek (pozdější románský anteponovaný determinantoid, determinant či anteponované determinativní adjektivum) – *SUUS N: suam domum*, (b) postponovaný přívlastek *N SUUS: filium suum*, (c) jmenná část přísudku jmenného se sponou – *N est SUUS: Ancilla nunc sua est*. a (d) doplněk – *(N1) N2; facit SUUM_i: Agrum facere suum*.

Pátou distribuční pozicí, kterou by bylo lze uvažovat, jsou pozice podmětové, předmětové, přívlastkové¹⁵³ a přístavkové realizované posesivy nominalizovanými¹⁵⁴.

Každá z těchto pěti distribučních pozic měla svou vlastní dynamiku vývoje, proto se okurence v různých pozicích vyvíjely různým způsobem a různě rychle. I tyto rozdíly se ve svém popise snažíme zdokumentovat.

Již však na začátku je nutno zmínit vývoj, který se od fáze vulgární latiny a protorománské fáze dotkl distribučních pozic, které jsme ve svém výčtu označili jako (a) anteponovaný přívlastek – *SUUS N* a (b) postponovaný přívlastek *N SUUS*. Obě dvě se podrozdělily na situaci α , v níž je SUUS jediným aktualizátorem nominální fráze a situaci β , v níž se SUUS na aktualizaci pouze podílí, neboť je celé syntagma SUUS a nominální fráze aktualizováno dalším aktualizátorem. Tímto aktualizátorem se prototypicky stane skupina

¹⁵¹ Kromě příslušných území Portugalska a Španělska (*Romania continua*), bývalých koloniálních metropolí, sem zahrnujeme rovněž i ty státy dalších kontinentů (*Romania nova*), které jsou jejich bývalými koloniemi a nadále mají portugalsčinu a španělštinu jako úřední jazyk.

¹⁵² Vzhledem k faktu, že jsme se snažili popsat obecné pozice distribucí posesiv v klasickém slova smyslu (MEUS, TUUS, NOSTER, VESTER), použili jsme k popisu jednotlivých možností, z obou lemmat – SUUS a ILLORUM, to, které se formálně ostatním posesivům podobá více – SUUS. Důvodem byl kromě snahy o předložení co nejobecnějšího morfosyntaktického modelu i fakt, že charakteristikou vývoje posesivních distribucí lemmatu ILLORUM je tendenční snaha jazykového systému o vytvoření, tlakem analogií, jejich podoby takové, která by působila v rámci systému posesivních exponentů homogenně.

¹⁵³ Myslíme zde na přívlastek neshodný.

¹⁵⁴ Tuto distribuční pozici uvádíme odděleně, až po výčtu centrálních čtyř, neboť okurence lemmatu ILLORUM musí nejprve projít několika fázemi svého vývoje, než se pro ně tyto distribuce zpřístupní, otevřou.

paradigmat – členy určité, členy neurčité, členy dělivé¹⁵⁵, demonstrativa, interogativa, exklamativa, numeralia, relativa a indefinita – která se později sama přetvoří na veliké paradigma nové, paradigma determinantů.

Pro větší názornost popisu této typologie různých distribucí, představme si následující modelové latinské souvětí, v němž se všechny výše popsané distribuční pozice objevují současně¹⁵⁶:

Senatores vestros amicos faciunt SUOS (i), celebrant SUAS (ii) victorias et triumphos SUOS (iii), putant urbes SUAS (iv) esse et item existimant (omnes) SUOS (v) istos EORUM (vi) excessus pati.

Distribuční pozice (i) odpovídá syntakticky větnému členu doplňku, (ii) anteponovanému přívlastku (pozdějšímu románskému anteponovanému determinantoidu, determinantu či anteponovanému determinačnímu adjektivu) jakožto jedinému aktualizátoru nominální fráze, (iii) postponovanému přívlastku, (iv) jmenné části přísudku jmenného se sponou, (v) podmětu (vyjádřeného nominalizovaným posesivem) a (vi) anteponovanému přívlastku podílejícímu se na aktualizaci nominální fráze s dalším aktualizátorem, jenž mu předchází.

S existencí šesti možných pozic souvisí ovšem jedna komplikace. Jedná se o komplikaci terminologickou. Chceme-li označit distribuce v jednotlivých pozicích nějakým typovým označením, mohou nás napadnout celkem tři opozice, definované v celkem třech logikách: (a) fonologická: přízvukná – nepřízvukná forma, (b) morfonologická: autonomní forma – klitikum, (c) tagmémická: adjektivum – determinant (*article possessif*)¹⁵⁷ a (d) morfologická: pronominální tvar (zájmeno) – adjektivální tvar (přídavné jméno). Žádné z těchto čtyř vymezení opozic není neproblematické a nezavádějící¹⁵⁸. Ve svém textu tedy, stejně jako lingvisté, o jejichž práce se ve svých popisech a analýzách opíráme, budeme jednotlivé logiky typového vymezení kombinovat, a to tak, aby výsledný popis pozice a typu distribuce byl popsán co nejpřesněji, ideálně prostřednictvím kombinace definičních rysů jednotlivých logik vymezení.

Ve svém textu hovoříme o „vývoji lemmatu SUUS“ či o „diachronních proměnách izoglosy / izosyntaxy (izotaxy) / izolexy SUUS“. Tyto formulace však vyžadují komentář, bez nějž by byly nepřesné či vysloveně chybné. Jak detailněji vykládáme v kapitole 2.2, je

¹⁵⁵ Ve fázi vulgárně latinské a protorománské by bylo však lépe hovořit nikoliv o členech, nýbrž pouze o artikloidech.

¹⁵⁶ Děkujeme PhDr. Evě Kalfířtové za pomoc při sestavování tohoto modelového souvětí.

¹⁵⁷ Přesnější by byla, jak si ukážeme dále, označení *determinantoid* a *articuloïde*.

¹⁵⁸ Cf. například přehled pohledů na problematiku ve francouzské lingvistické tradici vyložený Buridantem (2000: 152-153).

představa lemmatu SUUS, s níž operují, příliš zjednodušená, neboť budí dojem kontinuálního vývoje jednoho a téhož koherentního lemmatu, jehož jednotlivé tvary se vyvíjí lineárně. Ve skutečnosti však během staletí došlo k porušení této vnitřní koherence, k přerušení této linearitě vývoje a celkově k několikanásobnému redefinování lemmatu – vlastně se nejedná o historický vývoj jediného lemmatu SUUS, nýbrž o historický vývoj lemmat SUUS dvou: alomorfií spojenou s přesunem pozice přízvuku se původní lemma jediné rozdvajilo na SÚUS a SUÚS. Pokračovateli prvního modelu jsou v románských jazycích posesivní tvary dlouhé, pokračovateli druhého tvary krátké¹⁵⁹. A ani tyto dvě větve se dále nevyvíjí lineárně – v každé z nich se nejedná o diachronii jediného lemmatu SUUS, nýbrž o diachronii lemmatu SUUS₁, diachronii lemmatu SUUS₂, diachronii lemmatu SUUS₃, ... diachronii lemmatu SUUS_n, přičemž lemmata SUUS₁, SUUS₂, SUUS₃, ... SUUS_n označují řetězcí se jednotlivá postupná redefinování¹⁶⁰ původního lemmatu SUUS.

Jak nás poučují Coba Femenia (1999: 76-77), Martínez Alcalde (1996), Jordan – Manoliu (1989: 299), Duarte i Montserrat – Alsina i Keith (1986), Lausberg (1962), Moll (1952), Badia i Margarit (1951), Bourciez (1946: 93-94, 357-456), Suchier (1906: 791-792), Meyer-Lübke (1895: 119-129), Diez (1882c: 810-813) a Diez (1882b: 464-486, 730), odehrála se tato redefinování v různých dialektálních areálech Románie v různých obdobích, některé variety románských diasystémů dále rozvíjely lemmata redefinovaná již ve vulgární či pozdní latině, jiné provedly první redefinování až ve fázi protorománské či románské, ale vždy pod vlivem analogie s jinými lemmaty, zejména lemmatem posesiv 1. osoby MEUS.

Lemma SUUS je ve své maximální projekci, v podobě, již má v klasické / spisovné / písemné / literární latině, tvořeno souhrnem rodových tvarů všech pro něj definovaných pádů singuláru a plurálu, některé z nich, zejména pak tvary maskulina singuláru, vlivem analogie s odpovídajícími tvary paradigmatu MEUS, přejímají zakončení alomorfu, který je pro tyto v příslušném období aktuální. Některé variety románských diasystémů vyvíjí své paradigma dlouhých tvarů SUUS' od paradigmatu SUUS, které již ve vulgární či pozdní latině¹⁶¹ vlivem analogie s *meus* nepokračuje *suu(s)*¹⁶², ale nahrazuje jej tvarem *seu(s)* (cf. Coba Femenia, 1999, 76-77; Jordan – Manoliu, 1989, 299), který se později vyvine například do podoby *seu* (kat.), *să* (rum.) a *seu* (port.). Jiné variety v paradigmatu SUUS uplatní až protorománské či

¹⁵⁹ Pochopitelně nerozvíjely všechny románské jazyky a dialekty obě paradigmatata tímž způsobem a nedefinovaly jejich zcela stejně široké distribuce.

¹⁶⁰ V romanistických pracích, jež dále citujeme, se pro tuto redefinování užívá termínu „odvozená“ (*derivado*, *derivat* apod.) lemmata / paradigmatata.

¹⁶¹ Bourciez (1946 : 94) umísťuje prosazení této analogie časově do období Císařství, zejména pokud jde o střední Itálii, jižní Galii a Lusitánii.

¹⁶² Přesněji je to ještě, doplníme-li pozici přízvuku, SÚUS.

románské analogie s paradigmatem MEUS – *mieus* a *miue* ovlivní vytvoření *sieu(s)* a *siue* (franc.) (cf. Bourciez, 1946, 357; Suchier, 1906, 791-792).

Rovněž pokračovatele ILLORUM tak, jak to ukazujeme v následujících kapitolách, je v jejich vývoji nutno analyzovat komplexněji. Pokud bylo v rámci klasické / spisovné / písemné / literární latiny lze mluvit o pouhé jediné, pronominální, distribuci genitivů *illorum* (m. pl.), *illarum* (f. pl.), *illorum* (n. pl.), u níž se pouze na základě sémantických a syntaktických kritérií rozlišovalo, zda se jedná o *genitivus possessivus* (*Gen possessoris*, *Gen proprietatis*), *genitivus subiectivus* (*Gen agentis*), *genitivus obiectivus* (*Gen patientis*), *genitivus partitivus* (*Gen totius*), *genitivus characteristicus*¹⁶³ či valenční genitiv¹⁶⁴, panuje v románských jazycích situace, kdy jsou nejprve, v nejstarších fázích diachronie, úhrnné latinské distribuce rozděleny, rozrůzněny na dva distribučně specifické typy – pronominální (osobní zájmena) a adjektivální (přivlastňovací přídavná jména). Vedle exponentů synkreze genitivu-dativu plurálu osobního zájmen 6. osoby, se vyvíjí adjektivální posesiva 6. osoby.

V dalších fázích jsme svědky dalšího rozrůžňování pronominálních distribucí v systému jednotlivých jazyků a variet. V jednotlivých románských diasystémech se, vedle – již na adjektivální a nominální rozrůzněných – distribucí posesivního paradigmatu ILLORUM₁, objevují – jako supletivní, analogická či synkretická řešení dílčích redefinic paradigmatu po jednotlivých fázích kolapsu původních personálních paradigmat latinských 6. osob ILLI, ILLAE a ILLA – postupně i distribuce pokračovatelů ILLORUM takových, jejichž množina ILLORUM₂¹⁶⁵ je součástí paradigmatu osobních zájmen, konkrétně subparadigmatu osobních zájmen 6. osoby mužského rodu a 6. osoby rodu ženského. Znamená to metodologicky to, že v kapitolách 2.1.1 až 2.1.9 kromě pronominálních distribucí posesivních, definovaných jak pro SUUS (například paradigmatu: soudobé katalánské EL SEU, soudobé portugalské O SEU,

¹⁶³ V této části svého výkladu jsme vybrali pouze hlavní typy genitivů přicházejících u *illorum* (m. pl.), *illarum* (f. pl.), *illorum* (n. pl.) v úvahu, výčet by ovšem bylo možno doplnit ještě o další typy.

¹⁶⁴ V jeho podtypech *genitivus adverbialis*, *genitivus adnominalis* a dalších.

¹⁶⁵ Jak bylo vyloženo v kapitole 1.2 pro jazykový systém klasické / spisovné / písemné / literární latiny a jak ukazujeme v textu kapitol 2.1.1 až 2.1.9 pro jazykové systémy jednotlivých dialektálních areálů Románie, dalo by se zde, místo o množině distribucí tvarů, eventuelně mluvit o *lemmatu*, neboť je tato množina v některých fázích své diachronie a v některých areálech své diatopie charakterizována alomorfií ne nepodobnou té, již zaznamenáváme v rámci posesivního paradigmatu ILLORUM₁ – (pseudo)alomorfií podle kategorie gramatického čísla (například předmětové *leur / leurs*, *leuz* v Oc-Gallorománii XV.-XVI. století či *lour / lours* ve varietě labastien v novějších dějinách Oc-Gallorománie), alomorfií podle kategorie gramatického rodu (například předmětové *illorum / illarum / illorum* v klasické latině, podmětové *lour i / lour lā* ve varietě areálu Le Pral v novějších dějinách Oc-Gallorománie či podmětové *lori / lore* ve varietě veneto a *luri / lure* ve varietě istriano v Italománii) či alomorfií pádovou (například hypotetický model složený ze situace jednotlivých variet Oc-Gallorománie *[klitické zájmeno nepřímého předmětu *lours* / proklitické podmětové *lour i* / enklitické podmětové *lour / přízvučné *lour*]). Hypotetický model, maximální projekci systémových distribučních typů, jsme sestavili jako model referenční – každá varieta diasystému Oc-Gallorománie může být poté ohledně distribucí ILLORUM₂ popsána jako varieta uplatňující 0, 1, 2, 3 či 4 prvky tohoto čtyřprvkového systému.*

soudobé španělské EL SUYO či soudobé furlanské IL SO), tak pro ILLORUM₁ (například paradigmata: soudobé francouzské LE LEUR, soudobé gaskoňské LO LOR, soudobé italské IL LORO, soudobé furlanské IL LÔR či soudobé rumunské AL LOR), dokumentujeme pro výklad v kapitolách 2.3 a 2.4 i distribuce množiny ILLORUM₂, osobních zájmen, s distribucemi totožnými s distribucemi příslušných tvarů paradigmát jiných osobních zájmen¹⁶⁶: distribuce proklitické podmětové (například soudobá okcitánská *lour i / lour lā*, soudobé italské *loro*¹⁶⁷ či soudobé furlanské *lôr*), enklitické podmětové (například soudobé okcitánské *-lhour*), klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé francouzské *leur*, soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, lhu, lhur, lhour, lhou*, soudobé italské *loro*¹⁶⁸ či soudobé furlanské *ur*), klitické předmětové přímého předmětu (například v diasystému staré italštiny¹⁶⁹ – *loro* v historické toskánské varietě, *lur, loru* v historické sicilské varietě a *lloro* v historické neapolské varietě – a *loro*¹⁷⁰ v současné italštině¹⁷¹), duplikující klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé furlanské *ur*) a přízvučné¹⁷² (například soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, ilhour, lhour*, historická sicilská *lloru, loru*, historické neapolské *lloro*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*)¹⁷³.

Přistupme nyní, po těchto metodologických a konceptuálních upřesněních, k popisu diachronního a diatopického průběhu izoglos / izosyntax (izotax) / izolex SUUS a izoglos /

¹⁶⁶ Abychom následující výčet nepřetížili, nezobrazujeme v jeho rámci možná zdvojení všech uvedených distribucí (například v diasystému Italománie) na klasické (endoforické) 6. osoby a 6. osoby (exoforické) jakožto diskurzivní / enunciační osoby komunikačního respektu / *pronomina reverentiae* (cf. kapitola 2.3.1.2).

¹⁶⁷ Diskuzi o tom, nakolik ve svých distribucích některé alomorfy paradigmatu osobních zájmen LORO mohou být v italském diasystému klitické povahy, předkládáme v kapitolách 2.1.6, 2.1.7 a 2.3.2.

¹⁶⁸ Cf. předchozí poznámka.

¹⁶⁹ Cf. předchozí poznámka.

¹⁷⁰ Cf. předchozí poznámka.

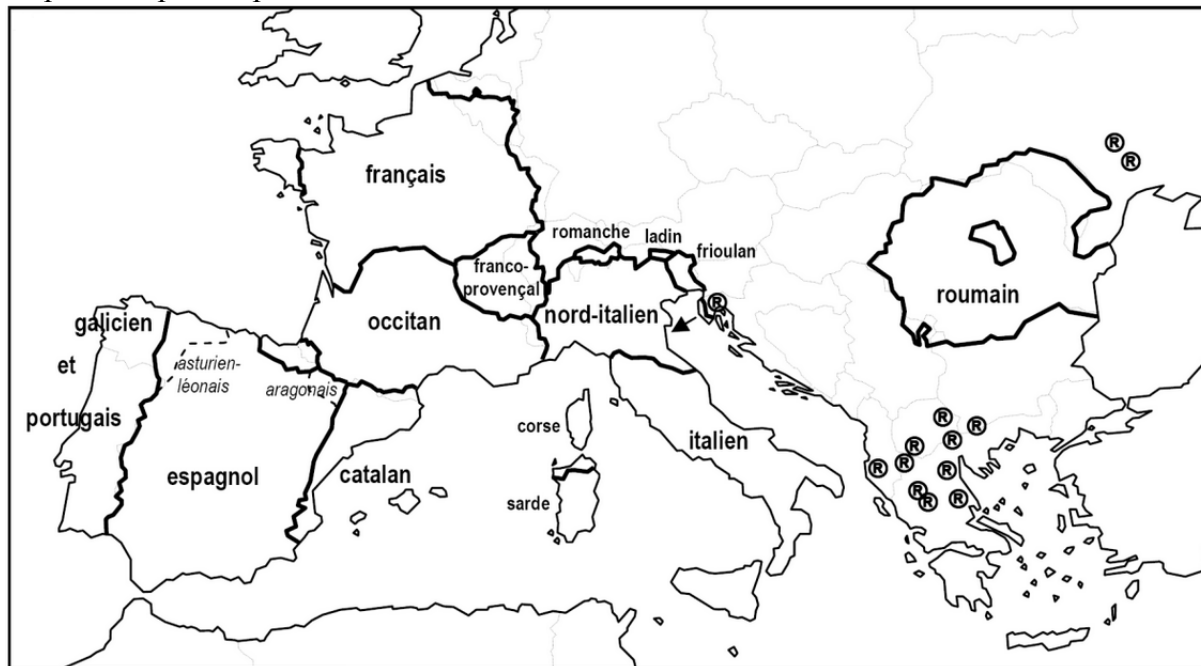
¹⁷¹ Pro starou italštinu cf. například Meyer-Lübke (1941: 160): již ve vulgární latině existující *laudat illóru* mělo ve staré italštině syntaktický protějšek *loda loro*. V italštině současné: *ho chiamato loro non voi* (cf. LORO. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/loro/>)

¹⁷² Užívané samostatně, či v prepozicionálních frázích. Někteří autoři v této logice skupinu podrozdělují na absolutní (či přízvučné / *disjunctiva*) podmětová zájmena (či postaru nominativy osobních zájmen) a na samostatná popředložková zájmena (či postaru akuzativy, eventuelně dativy osobních zájmen).

¹⁷³ Již samotné sestavení přesného výčtu prvků množiny ILLORUM₂ a jejich přesná kategoriální identifikace je velice komplexní otázkou: z hlediska diachronie pokračují, alespoň v nejstarších fázích, tvary spojené s konkrétními pády latinského jazykového systému, jež jsou, ve fázích nejnovějších, již nahlíženy (a reinterpretovány) v logice kategorií románských jazyků. Někteří tradicionalističtí lingvisté používají ve svých popisech termíny *vázaný (coniunctivus) nominativ, akuzativ* a eventuelně *dativ* a *absolutní (disiunctivus) nominativ, akuzativ* a eventuelně *dativ* až do poloviny XX. století. Ve starších pracích jsou předložkové distribuce ILLORUM₂ podrozděleny, ve svých prepozicionálních frázích, na pádové tvary *genitivu, dativu, akuzativu* a *ablativu*, podle toho, které latinské pády vyjadřovaly / překládaly, popřípadě identifikovány jako *cas sujet, cas régime génitif, cas régime datif (cas régime indirect)* a *cas régime accusatif (cas régime direct)*. My sami jsme se ve svém výkladu k novější fázi diachronie jednotlivých diasystémů rozhodli pro optiku současných románských gramatických konceptualizací, a mluvíme o *tvarech klitických (či nepřízvučných) podmětových, klitických (či nepřízvučných) předmětových* a *tvarech přízvučných*.

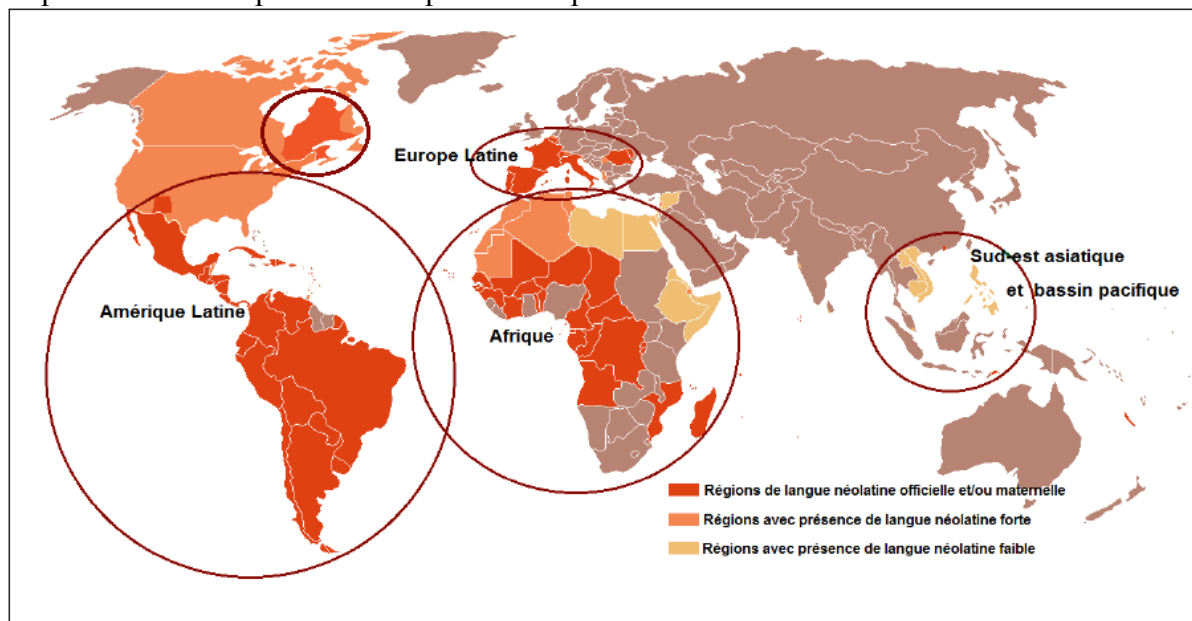
izosyntax (izotax) / izolex ILLORUM v jednotlivých areálech Románie. Pro lepší orientaci v diatopické strukturaci svého výkladu, upřesňujeme a situujeme jednotlivé dialektální areály evropské části Románie, *Romania continua*, na mapě 1 a jednotlivé dialektální areály mimoevropské části Románie, *Romania nova*, na mapě 2.

Mapa 1: Mapa evropské části Románie ve XXI. století¹⁷⁴

¹⁷⁴ *L'occitan, une langue. Du latin aux langues romanes.* [online]. Montpellier: Université Paul Valéry Montpellier 3 [cit. 11.7.2017]. Dostupné z: https://www.univ-montp3.fr/uoh/occitan/une_langue/co/module_L_occitan_une%20langue_7.html, u mapy je na stránce upřesněno, že jejím autorem je Domergue Sumien (2006).

Mapa 2: Úhrnná mapa mimoevropské a evropské části Románie ve XXI. století¹⁷⁵

2.1.1 Oil-Gallorománie

Ve svém dialektologickém popisu Oil-Gallorománie vycházíme, pokud jde o základní rámeček, z autorů Kremnitz (2015), Polzin-Haumann – Schweickard (2015), Grevisse – Goose (2011), Léglu (2010), Lewis (2010), Riegel – Pellat – Rioul (2009), Duval (2009), Courouau (2008), Lodge (2008b), Lodge (2008a), Cerquiligni (2007), Abalain (2007), Pujol (2005), Lusignan (2004), Cerquiligni (2003), Queffélec (2003), Dobias-Lalou (2003), Schmitt (2003), Moignet (2002), Joly (2002), Sampson – Ayres-Bennett (2002), Vielliard (2001), Buridant (2000), Sicard (2000), Marchello-Nizia (1999), Chaurand (1998), Blampain – Goose – Klinkenberg – Wilmet (1997), Wilmet (1997), Chevalier – Blanche-Benveniste – Arrivé – Peytard (1997), Šabršula (1996), Zink (1995), Grevisse – Goose (1995), Skårup (1994), Picoche – Marchello-Nizia (1994), Knecht – Marzys – Destraz (1993), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992b), Jensen (1990), Zink (1990a) a Zink (1990b)¹⁷⁶, doplňující historické výklady, konkrétní popisy lokálních variet, detaily diachronie některých forem a doplňující informace o exponentech pak čerpáme rovněž i z prací dalších¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Převzato z del Olmo (2012: 404), graficky upraveno.

¹⁷⁶ Bohužel jsme v okamžiku sepisování práce ještě neměli přístup k textu veliké práce o staré francouzštině, dvousvazkové *Grande grammaire historique du français* (ISBN 978-3-11-034553-7), napsané kolektivem autorů pod vedením Christiane Marchello-Nizia, Bernard Combettes, Sophie Prévost, Tobias Scheer, jejíž publikování tiskem bylo v edičním plánu nakladatelství *De Gruyter Mouton* naplánováno na březen 2019.

¹⁷⁷ Konkrétně se jedná o Grossel (2012), Ferro (2006), DUBY (2003), Loporcaro (2002: 96-98), Maurois (1994), von Wartburg (1993), Lodge (1993), Guillorel – Sibille (1993), Machonis (1990), de la Chaussée (1989), Bonnard – Régnier (1989), Rickard (1989), Vermes (1988), Blanche-Benveniste – Deulofeu – Stéfanini – van den Eynde (1987), Dees (1987), Vermes – Boutet (1987b), Vermes – Boutet (1987a), Dees (1985), Schøsler (1984), Dees (1980), Picoche (1979), Wunderli (1978), Ménard (1976), Ducháček – Bartoš (1976), Wagner (1974), Togeby (1974), Baylon – Fabre (1973), Straka (1972), Chaurand (1972), Bonnaud (1969), Mauger

Před začátkem samotného linguistického výkladu je nutno okomentovat problematičnost přesného geografického vymezení areálu Oil-Gallorománie a Oc-Gallorománie a tím i přesného a vyčerpávajícího popisu diatopické variace. Mapa 1 sice hranici mezi oběma areály definuje, ale činí tak v podobě, v níž existuje až ve XXI. století. Jak nás však poučují například autoři jako Trochet (2001), Bonnaud (1969), von Wartburg (1941) a de Tourtoulon – Bringuier (1876), došlo mezi IX. stoletím a XXI. stoletím k jejím výrazným posunům, zejména v jižním směru, na úkor areálu Oc-Gallorománie. Takto se od takzvané *von Wartburgovy linie*¹⁷⁸ či *Linie Nantes – Épinal*¹⁷⁹ rámcová hranice obou areálů postupně přesouvá na linii říční ústí (La) Gironde – Monts de la Madeleine¹⁸⁰. Pro přesnější představu popíšme tyto posuny mapou 3 převzatou z Bonnaudova textu.

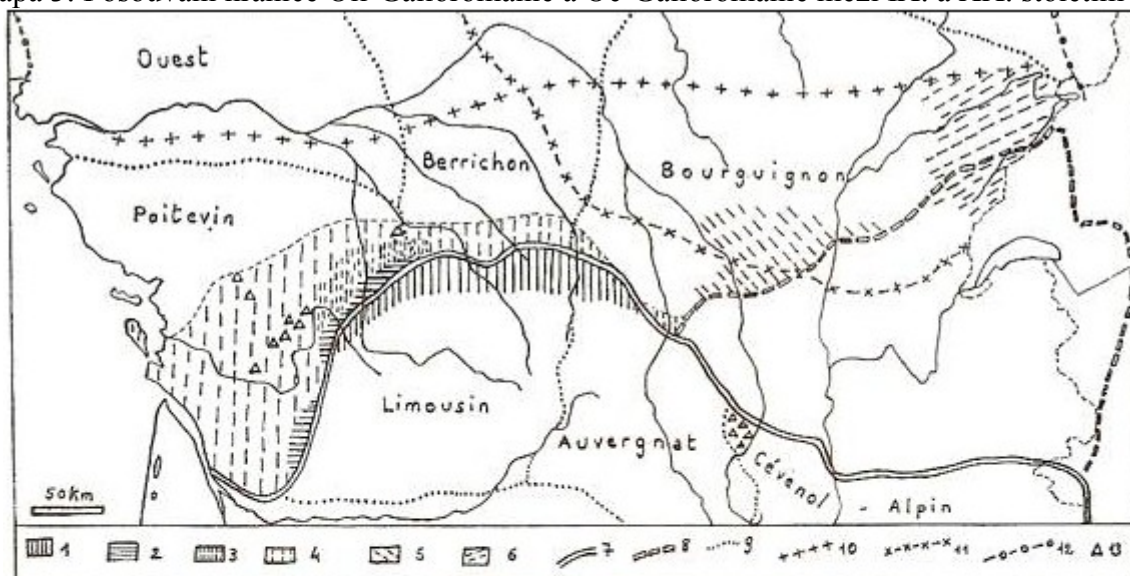
(1968), Rohlf (1968), Dauzat (1967), De Poerck (1964), Mańczak (1962), Ducháček (1962), Jodogne (1959), Gamillscheg (1957), Ewert (1956), Damourette – Pichon (1930-1952), Brunot (1947), Rocher-Skála (1946), Dauzat (1943), von Wartburg (1941), Darmesteter – Sudre (1934), Brunot (1933), Pei (1932), Nyrop (1930), Schwan – Behrens (1925), Nyrop (1925), Jordan (1923), Tilley (1922), Schwan – Behrens (1921), Klemperer (1921), Voretzsch (1918), Anglade (1918), Haas (1916), Schwan – Behrens (1914), Van Bever (1914), Meyer-Lübke (1913), Van Bever (1911), Van Bever (1909), Van Bever (1908), Tobler (1906b), Suchier (1906), Nyrop (1903), Schwan – Behrens (1901), Klein (1899), Darmesteter – Sudre (1897), Étienne (1895), Brakelmann (1870-1891), Goerlich (1889), Dittmer (1888), Goerlich (1882), Lücking (1877), Bourguignon (1873), Burguy (1869) a Beger (1863).

¹⁷⁸ Francouzsky *La ligne von Wartburg*, cf. křížová čára číslo 10 na mapě 3.

¹⁷⁹ Francouzsky *La ligne Nantes – Épinal*.

¹⁸⁰ Cf. levá část plné čáry číslo 7 až do místa jejího křížení s přerušovanou čarou číslo 8 na mapě 3. Tato linie dále pokračuje úsekem Monts de la Madeleine – Biel / Bienne / Bienna jakožto hranicí mezi Oil-Gallorománií a Frankoprovensálskou Gallorománií (cf. stoupající část přerušované čáry číslo 8 na mapě 3).

Mapa 3: Posouvání hranice Oil-Gallorománie a Oc-Gallorománie mezi IX. a XX. stoletím

Évolution dialectale de la France Centrale.

1. « Croissant ». — 2. Pertes de l'Occitan au XIXe siècle. — 3. Pertes de l'Occitan en Poitou depuis le XVIIe siècle. — 4. Pertes minima de l'Occitan dans le Centre-Ouest depuis le XIe siècle. — 5. Pertes minima du Franco-Provençal depuis le Moyen Age. — 6. Formes de transition Franco-Provençales/Bourguignonnes. — 7. Limite de l'Occitan. — 8. Limite N et E du Franco-Provençal. — 9. Limites dialectales. — 10. « Ligne Von WARTBURG ». — 11. Limite W. et S. du type -iacum mérovingien. — 12. Limites du Germanique et du Breton avec le Français. — 13. Secteurs où apparaissent les noms de lieux en -ec /-ecq issus de -acum.

N. B. — Le tracé adopté ici pour la « Ligne Von WARTBURG » représente une sorte de médiane dans un faisceau d'isoglosses. Il a été fixé en fonction de concordances toponymiques. Les isoglosses s'écartant à l'Est, un tracé un peu plus méridional est admissible en Bourgogne.

Oblast Oil-Gallorománie je, pokud jde o posesiva 6. osoby, ve svém majoritním úzu a ve svých majoritních tendencích po dobu celé své románské historie charakterizována izoglosou ILLORUM¹⁸¹. Tato izoglosa, svědčící o zániku latinské distribuční opozice SUUS – {EORUM, ILLORUM, ...}, redefinované jako distribuční opozice SUUS – ILLORUM ve prospěch druhého členu, popisuje historické regionální koiné jednotlivých oblastí oil-areálu, jednotlivé historické koiné interregionální a historickou koiné celého oil-areálu až po dnešní spisovný jazyk.

¹⁸¹ Politzer (1952: 70-71) uvádí jako jeden z důvodů zániku opozice nereflexivní – reflexivní posesivum (EORUM/ILLORUM – SUUS) a univerzalizace EORUM/ILLORUM v průběhu VI. a VII. století vliv germánského adstrátu a rozšíření gallorománsko-germánského bilingvismu. *For the usage of a possessive pronoun (at least for the masculine and neuter) in the singular and the use of the genitive of the personal pronoun as possessive for the plural is a Germanic feature: Old High German sin (his) and plural iro (their). Thus it would seem that the Germanic sin fixed the use of suus as the singular possessive while Germanic iro determined the use of illorum as the only plural possessive.* Politzer dále ve svém výkladu argumentuje rovněž i předchozí fází germánského vlivu. *The latter fact becomes even more plausible because the original impact of the Germanic was evidently not made on the form illorum, but rather on the classical eorum, which in the fifth or sixth century after the palatalization of the hiatus vowel, the fall of final -m, and the change of ū to o was pronounced ĩoro (Loporcaro, 2002, 61 výslovnost transkribuje jako [ˈjo:ro]). The general substitution of illorum for eorum apparently did not take place until the eighth century after the use of eorum as the only plural possessive had already become well established.*

Tvar *illōrum* se hláskovými změnami dostal do vulgárně latinské fáze *ellōru* > *elloro* > (*ē*)*llōro* a ta se dále vyvinula do podoby *lor* / *lur*. Tyto pokračovatelé ILLORUM se mohou v textech vyskytovat jak v přízvučných, tak nepřízvučných distribucích, to znamená jako posesivní adjektiva ((126), (127), (128) a (129)) a zájmena ((130), (131) a (132)), nebo jako posesivní determinantoidy ((133), (134) a (135)).

(126) *li lor sires* (Raimbert de Paris, *Chanson Ogier de Danemarche*, XII. století)

(127) *le lur voil* (*Vie de Saint Alexis*, okolo 1050)

(128) [...] *la parole qu'Anthenor et Anchisès et Eneas et Polidamas et Dolon, et tuit lor parent et lor enfant et lor femes, et toz lor proismes qui tenir se voudr[oi]ent a ceste convenance, en porroient porter totes lor chozes [...]* (Benoît de Sainte-Maure, *Roman de Troie*, okolo 1165)

(129) *Tote fust uostre e tote lor.* (Wace, *Roman de Rou*, po 1170)

(130) *L'anme del cors me seit oi departie, Entre les lur aluee e mise.* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)

(131) *Vunt par le camp, si requerent les lor [...]* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)

(132) [...] *ici perdront la lor [...]* (Wace, *Roman de Rou*, po 1170)

(133) *N'unt cure de lur vies.* (*Chanson de Roland* podle oxfordského rukopisu, 1170)

(134) *Plurent des oilz de doel e de tendrur Por lor parenz par coer e par amor.* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)

(135) *Vindrent parent e lor amic [de St Léger et d'Ebrouin].* (*La Vie de Saint Léger, évêque d'Autun*, 2. polovina X. století)

Obě varianty posesiva, *lor* i *lur*, jsou v diachronii neměnné, pokud jde o rodovou variaci¹⁸², a v raném středověku jsou neměnné rovněž, pokud jde o variaci podle gramatického čísla (cf. Jensen, 1990, 176):

(136) [...] *par cel saint ome sont lour anemes salvedes [...]* (*Vie de Saint Alexis*, okolo 1050)

(137) [...] *enz en lur mains [...]* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)

(138) [...] *puis sunt muntez sur lur curanz destrers [...]* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)

¹⁸² V rámci morfologie staré francouzštiny tento výrok není zcela správný či zcela přesný: ve staré francouzštině se přeci jen vyvinula opozice mezi paradigmatickým mužského a paradigmatickým ženského rodu. Tato opozice však nespočívá v existenci specifického morfematického řetězce pro ženský rod, nýbrž v šíři alomorfie bikazuálních paradigmat mužského a ženského rodu a jejich distribucích. Jinými slovy je proporcionální zastoupení (v singuláru a v plurálu) a rozložení sigmatických a asigmatických alomorfů v paradigmatu mužského rodu a v paradigmatu rodu ženského, od doby, kdy sigmatické alomorfy v paradigmatech existují, rodově specifické.

Tato druhá invariabilita však postupem času ustupuje tlaku vnitřních analogií a v rámci variace podle gramatického čísla se v bikazuálním systému mužského rodu objeví ještě tvary *lors*, *lurs* a *lorz*¹⁸³. Řada lingvistů – například Togeby (1974) a Moignet (1976) – umisťuje okamžik systematických alomorfů zakončených na *-s* (*-z*) do období závěru XIII. století či počátku století XIV., jiní – například Nyrop (1903) a Ménard (1976) – navrhují dokonce ještě pozdější dataci.

Nyrop (1903: 390) k tomuto píše:

*Au XIVe siècle, leur ayant perdu sa valeur démonstrative est regardé comme un pur adjectif, et on commence à le faire varier en nombre. La traduction de la Chirurgie de Henri de Mondeville (1314) en a deux exemples : à touz **leurz** navrez (§ 766), à **leurs** chienz (§ 1760)¹⁸⁴; partout ailleurs dans ce texte leur est invariable, mais peu à peu l'addition de -s au pluriel devient générale.*

Frede Jensen (cf. Jensen, 1976, 149 a Jensen, 1990, 177) ani s jednou z výše uvedených dvou datací počátků užívání analogického sigmatického plurálu nesouhlasí a předkládá tři příklady o řadu desetiletí starší:

(139) [...] *et avaloient leur braies et moustroient leur **leurs** cus [...]* (Robert de Clari¹⁸⁵, *La Conquête de Constantinople*, mezi 1205 a 1216)

(140) [...] *nis **lors** serjans n'en sorent rien [...]* (*La Vie de Saint Eustace*, 1. polovina XIII. století)

(141) [...] *cele nuit ont perdu **lors** caastés [...]* (*Le Roman d'Auberon*, napsaný pravděpodobně mezi léty 1260 a 1311)

Ačkoliv je koncové *-s* ve tvarech rozšířené už ve století XIV., nalzáme izolované příklady užívání *leur* namísto *leurs* ještě i v XVI. a XVII. století: konstatujeme je konkrétně například v *Mémoires* kardinála de Retz (1675-1677) či Racinově tvorbě z mládí (cf. Nyrop, 1903, 390).

Schwan – Behrens (1925: 186-187) další vývoj tvarů posesiva a jeho alomorfie popisují podle jeho distribučních pozic: v přízvučných distribucích se z *elloru* vyvíjí tvar *lour* (na konci VIII. století v severní Galii, podle de la Chaussée, 1989), v nepřízvučných se z *elloru* vyvíjí tvar *lur*. Nepřízvučné *lur* je později v písemných textech vytlačeno *lour* a *leur*. *Leur* se jako přízvučné posesivum objevuje od XII. století.

¹⁸³ Bikazuální systém ženského rodu je tvořen čtyřmi naprosto identickými tvary.

¹⁸⁴ Obě zvyraznění posesiva v textu jsou naše.

¹⁸⁵ Rytíř a autor svědectví o 4. kruciátě žijící v letech 1170?-1216?. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Robers de Clari či Robert de Cléry.

Ilustrujme jednotlivé exponenty na příkladech nepřízvučných pozic, jež uvádí *Trésor de la Langue Française* (1971-1994), Wunderli (1977) a Étienne (1895):

(142) **lor** peccatum (*Sermon sur Jonas*, ?937-952)

(143) *Que s'ent ralgent [St Léger et Ebroïn] in lor honors.* (*Vie de Saint Léger, évêque d'Autun*, 2. polovina X. století)

(144) **Lur** cumpainie fut bone ed honorethe. (*Vie de Saint Alexis*, okolo 1050)

(145) [...] *il tendent lors paveillons [...]* (*Chronique des ducs de Normandie*, okolo 1175)

(146) *Veient lor felunie, veient lor cruelte, [...]* (Wace, *Roman de Rou*, po 1170)

(147) [...] *nomma touz par leur nom [...]* (de Joinville¹⁸⁶, *Vie de saint Louis*, 1309)

(148) *Quant nous eumes desconfiz les Turs et chaciés de leur herberges [...]* (de Joinville, *Vie de saint Louis*, 1309)

(149) [...] *pour ce que leur coustume est teius et leur usaiges, que il courent toujours aus plus febles.* (de Joinville, *Vie de saint Louis*, 1309)

(150) [...] *pour vandre leur danrées aussi chier [...]* comme il porent [...] (de Joinville, *Vie de saint Louis*, 1309)

(151) **Lur** neis chargiérent de vitaille [...] (*Brut de Munich*, XII. století)

(152) **Lor** dous enfanz vuelent faire assembler [...] (*Vie de Saint Alexis*, okolo 1050)

(153) [...] *quant li muine la vindrent lur complie chanter [...]* (*Vie de saint Thomas*, 1174)

(154) [...] *cremir deivent leur princes païen e cristien [...]* (*Vie de saint Thomas*, 1174)

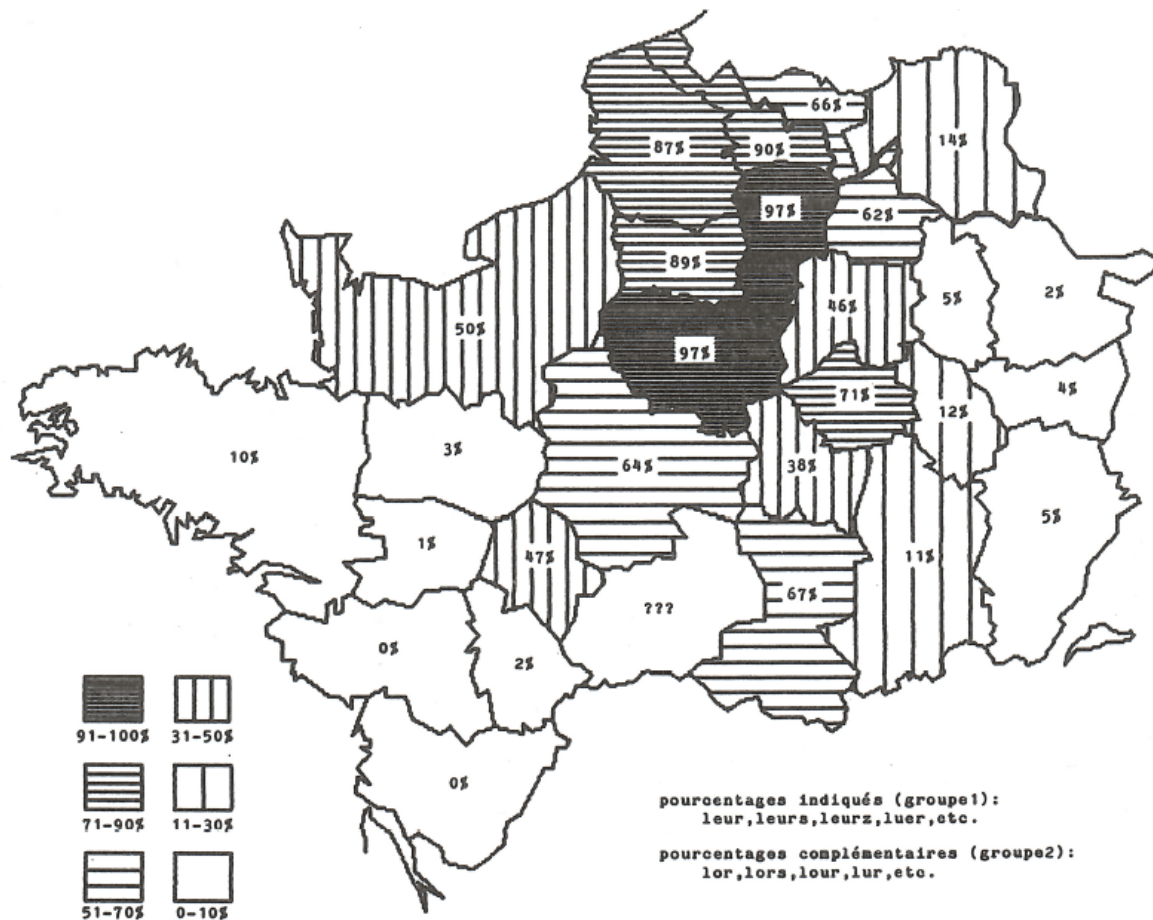
Formy exponentů se vyvíjely dále: Jordan (1923) přináší svědectví o rané redukci / oněmění koncového *-r* v pronominálních okurencích posesiva již ve XIV. století příklad *lou* v *Psautier lorrain*. Nyrop (1903: 390) zmiňuje potom další důležitá svědectví o rozšíření tohoto jevu, která máme ze XVII. století. Například gramatik Jean Hindret v tomto smyslu tehdejší výslovnost komentuje, konstatuje oněmění koncového *-r* jako velmi rozšířené a doporučuje jej vyslovovat ve všech fonologických kontextech: *leu(rs) pays, leu(r) oncle, leu(r)s enfants*.

Abychom lépe postihli šíři středověké alomorfní pokračovatelů ILLORUM, předložíme jednu mapu distribucí forem. Dees (1980: 93) zanáší do mapy oilové Francie výsledky svého

¹⁸⁶ Jean de Joinville (1224?-1317). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Jehan de Joinville, Jean de Jonville či Jean de Jonville.

výzkumu středověkých listin XIII. století a ukazuje proporce distribucí jednotlivých exponentů v různých krajích:

Mapa 4: Alternace tvarů *leur(s)*, *luer(s)* x *lor(s)*, *lour(s)*, *lur(s)* jako nepřízvučných exponentů vyjadřování posesivity 6. osoby (podle Deese, 1980, 93)

Nombre de chartes utilisées

région	total	groupe 1	groupe 2
01 Chte, Chte-Maritime	105	0.25	104.75
02 Vendée, Deux-Sèvres	18	0.00	18.00
03 Vienne	87	2.10	84.90
04 Berry	5	1.89	3.11
05 Orléanais	31	19.70	11.30
06 Indre-et-Loire	31	14.52	16.47
07 Maine-et-Loire	41	0.39	40.61
08 Mayenne, Sarthe	32	1.11	30.89
09 Bretagne	30	2.93	27.07
10 Normandie	51	25.33	25.67
11 Somme, Pas-de-Calais	93	80.66	12.34
12 Oise	63	55.93	7.07
13 Aisne	66	63.83	2.17
14 Nord	157	140.63	16.37
15 Hainaut	81	53.22	27.78
16 Wallonie	91	13.17	77.83
17 Ardennes	40	24.88	15.12
18 Harne	23	10.50	12.50
19 Région parisienne	57	55.07	1.93
20 Yonne	15	5.67	9.33
21 Aube	8	5.71	2.29
22 Haute-Marne	102	12.45	89.55
23 Neuse	48	2.40	45.60
24 Moselle, Mthe-et-Mlle	84	1.88	82.12
25 Vosges	46	2.00	44.00
26 Franche-Comté	107	5.12	101.88
27 Bourgogne	39	4.45	34.55
28 Bourbonnais, Nièvre	6	4.00	2.00
total	1557	609.79	947.21

Pourcentages

région	groupe 1	groupe 2
01 Chte, Chte-Maritime	0.24	99.76
02 Vendée, Deux-Sèvres	0.00	100.00
03 Vienne	2.41	97.59
04 Berry	???	???
05 Orléanais	63.55	36.45
06 Indre-et-Loire	46.85	53.15
07 Maine-et-Loire	0.96	99.04
08 Mayenne, Sarthe	3.47	96.53
09 Bretagne	9.78	90.22
10 Normandie	49.66	50.34
11 Somme, Pas-de-Calais	86.73	13.27
12 Oise	88.78	11.22
13 Aisne	96.72	3.28
14 Nord	89.58	10.42
15 Hainaut	65.70	34.30
16 Wallonie	14.47	85.53
17 Ardennes	62.21	37.79
18 Harne	45.65	54.35
19 Région parisienne	96.61	3.39
20 Yonne	37.78	62.22
21 Aube	71.38	28.62
22 Haute-Marne	12.20	87.80
23 Neuse	5.00	95.00
24 Moselle, Mthe-et-Mlle	2.24	97.76
25 Vosges	4.35	95.65
26 Franche-Comté	4.79	95.21
27 Bourgogne	11.41	88.59
28 Bourbonnais, Nièvre	66.67	33.33

Nutno dodat, že ačkoliv se v paradigmatu 6. osoby, jak jsme výše ukázali, vyvinula variace podle gramatického čísla, francouzština nikdy ve své historii nevykázala

v pokračovatelných ILLORUM tendenci k variaci rodové¹⁸⁷. Brunot (1933: 424) k otázce, proč vývoj *leur* nenásledoval vývoj *meilleur* -> *meilleure*, říká, že v době, kdy by se býval morfemický ženský rod mohl vytvořit, bylo *némé e*¹⁸⁸ tak artikulačně redukováno, že *la phonétique syntaxique eût plutôt poussé à éteindre cet e s'il eût existé, qu'à en donner un à un mot qui n'en avait pas*.

Paralelně k ILLORUM₁ posesivnímu existují v jazyce Oil-Gallorománie i distribuce tvarů z množiny osobních zájmen ILLORUM₂. Brunot (1933: 189) celkové paradigma personalii třetích a šestých osob staré francouzštiny představuje ve shrnující tabulce:

Tabulka 21: Paradigma osobních zájmen ve staré francouzštině

	iii ^e personne					
	Formes issues de <i>ille</i> tonique			Formes issues de <i>ille</i> proclitique		
	masc.	fémín.	neut.	masc.	fémín.	neut.
Sing. Suj.	<i>il</i> (élli)	<i>ele</i> (élla)	<i>el</i> (éllø)			
— Rég. ind.	<i>lui</i> (éllúi)	<i>li</i> (élléi)		<i>li</i> ((é)li)	<i>li</i> ((é)li)	
— Rég. dir.				<i>lo, le</i> ((é)lø)	<i>la</i> ((é)la)	<i>lo, le</i>
Plur. Suj.	<i>il</i> (élli)	<i>eles</i> (éllas)				((é)lo)
— Rég. ind.	<i>lor</i> (élløø)	<i>lor</i> (élløø)		<i>lor</i> ((é)lørø)	<i>lor</i> ((é)lørø)	
— Rég. dir.	<i>els, eus</i> (élløø)	<i>eles</i> (éllas)		<i>les</i> ((é)lørø)	<i>les</i> ((é)lørø)	

I u personalii existují dvě hlavní distribuce – přízvučná a nepřízvučná. V přízvučných distribucích dochází k aferezi rovněž i zde: Schwan – Behrens (1925) jako příčinu uvádějí resegmentaci promluvového řetězce: častá spojení zájmen s předložkami *de*, *od* a *por*, v nichž dochází ke krázi či k vytvoření morfemických švů, například *d'elløru*, bývají pak reinterpretovány jako *de lløru* / *de løur*. De la Chaussée (1989) aferezi ELLØRU > LØRU umísťuje nejpozději do druhé třetiny III. století, *Trésor de la Langue Française* (1971-1994) uvádí, že se odehrála pravděpodobně před rokem 271.

Schwan – Behrens (1925: 181) dodávají, že k posunu od distribucí genitivu plurálu k plurálovému dativu dochází u zájmen *løur* mužského rodu nejprve na východu země, dialektálně, což máme doloženo ve *scripta*, a rozšiřuje se postupně i na ženský rod. Schwan – Behrens (1925: 180), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995), Jordan (1923) a Goerlich (1889) zmiňují i další rozšíření distribucí *løur*, které se v některých dialektech, jako například ve východní části burgundského areálu, dialektech severovýchodu kraje Côte-d'Or, začalo užívat

¹⁸⁷ V komentářích u dalších dialektálních areálech románských jazyků si ukážeme, že v tomto aspektu se románské jazyky / dialekty a variety románských jazyků liší.

¹⁸⁸ Neboli, v jiných terminologiích, *e caduc*, *e intermittent*, *e instable*, *e féminin* či *e sombre*.

místo přízvučných zájmen předmětových plurálu *els* a *eus*¹⁸⁹: *entre lour, riere lour, avuec lour*¹⁹⁰.

I mezi zájmeny osobními zaznamenáváme u pokračovatelů ILLORUM alomorfii *lor*, *lur* a *lour*. Uvedme několik příkladů:

- (155) *Li freres lor jurerent e lor fei lor plevirent.* (Wace, *Roman de Rou*, po 1170)
(156) [...] *li Beduyn [...] en vausisse pis de chose que il lor eussent tolue ne robée [...]*
(de Joinville, *Vie de saint Louis*, 1309)
(157) *Vos lor avez juré, vos et vostre peres, la convenance a tenir que vos lor avez convent ; et vos chartes en ont. Vos ne lor avez mie si bien tenue com vos deüssiez.* (de Villehardouin¹⁹¹, *Conquête de Constantinople*, 1213)
(158) *Sire voici l'ost [...] car lor criez merci [...]* (de Villehardouin, *Conquête de Constantinople*, 1213)
(159) [...] *et Dieus lor aidera [...]* (de Joinville, *Vie de saint Louis*, 1309)
(160) [...] *e ço lor dist com s'en fuït par mer [...]* (*Vie de Saint Alexis*, XI. století)
(161) [...] *le nom lor dist del pedre e de la medre [...]* (*Chanson de Roland*, okolo 1100)
(162) [...] *ne lur fera en pièce faille [...]* (*Brut de Munich*, XII. století)
(163) [...] *qued enfant n'ourent peiset lor ent forment [...]* (*Vie de Saint Alexis*, XI. století)

V obdobích následujících – od XV. do XVI. století (Meyer-Lübke, 1913, 197) – se budou objevovat plurálová koncová *-s* i u tvarů osobního zájmeně, než se úzus ustálí na neměnném tvaru. Brunot (1947: 313) přináší svědectví o užívání plurálového koncového *-s* u osobních zájmen v XVI. století:

- (164) *i leuz a dit.*
(165) *g-è leûrs hai donè.* (Sylvius)
(166) *Leurs, de leurs, a leurs.* (Robert Estienne)
(167) *ce qu'il leurs a donné a entendre.* (Ramus)
(168) *veu qu'il leurs auoit donné de passe temps.* (Rabelais)
(169) *que leurs auez par cy dauant tenue.* (Rabelais)
(170) *il leurs transpercoyt la poictrine [...] leurs subuertissoyt l'estomach.* (Rabelais)
(171) *il leurs faudroit.* (Nicolas de Troyes)

¹⁸⁹ K tomuto vytvoření nové konkurenční formy pro přízvučná zájmena osobní se detailněji vracíme v kapitole 2.4.3, kde komentujeme dopady, které tato inovace měla pro distribuce posesiv 6. osoby.

¹⁹⁰ Poslední příklad je z raného XII. století, *Voyage de Charlemagne à Jerusalem et à Constantinople*.

¹⁹¹ Geoffroy de Villehardouin (1148-1213). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Geoffroi de Villehardouin, Geffroy de Villehardouin či Joffroi de Villehardouin.

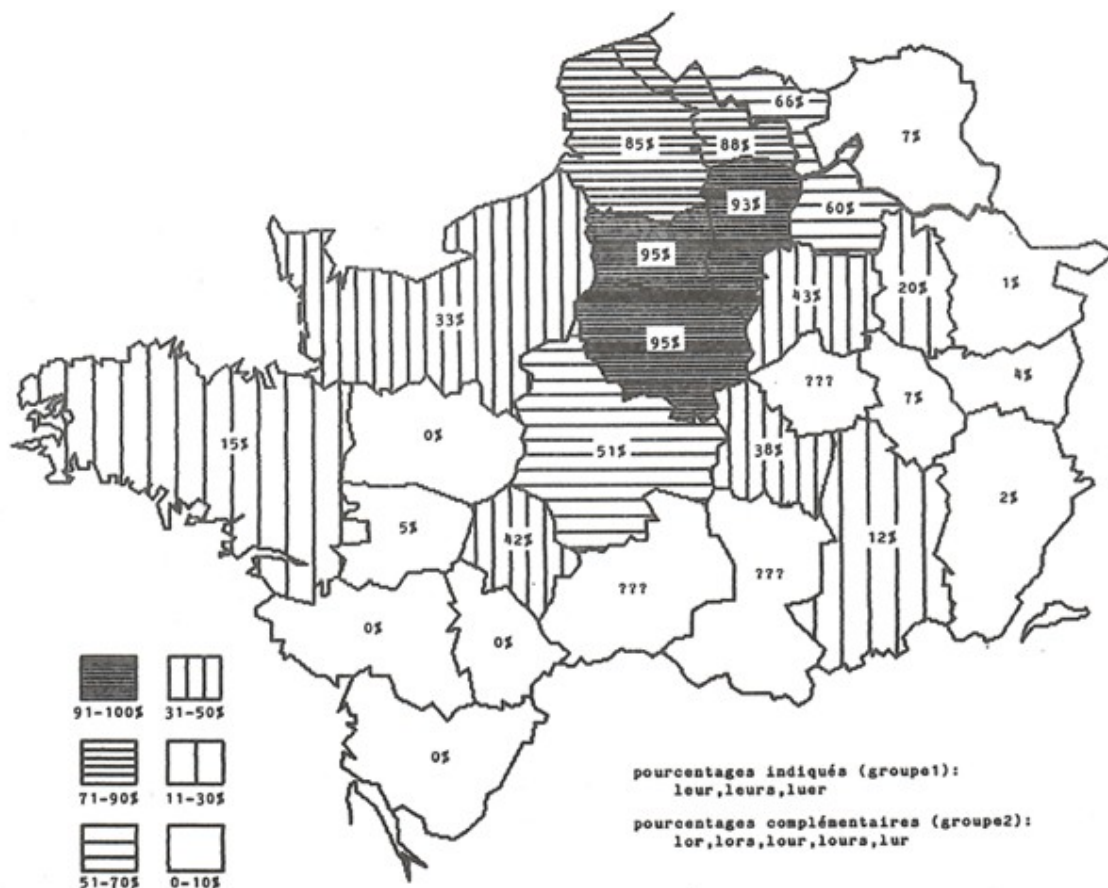
Od XII. století nahrazuje *leur* přízvučné *lor*¹⁹² a zablokuje tak (cf. Brunot, 1933) vývoj nepřízvučného *lor* na tvar *lour*.

Pro přesnější představu o regionálních distribucích jednotlivých alomorfů využijeme opět vyvedení na mapě. Dees (1980: 18) předkládá mapu, kde vizualizuje proporce distribucí konkurenčních alomorfů osobních zájmen nepřímého předmětu, pokračovatelů ILLORUM¹⁹³:

¹⁹² Bourciez (1946: 355) datuje alomorf *leur* až do XIII. století.

¹⁹³ Mapa dokumentuje, v rámci skupin, které stojí v opozici, rovněž i některé další alomorfy, o nichž jsme v textu nemluvili.

Mapa 5: Alternace tvarů *leur*, *luer* x *lor*, *lour*, *lur* jako nepřízvučných exponentů vyjadřování nepřímého předmětu 6. osoby (podle Deese, 1980, 18)

Nombre de chartes utilisées				Pourcentages			
région	total	groupe 1	groupe 2	région	groupe 1	groupe 2	
01 Chte, Chte-Maritime	72	0.00	72.00	01 Chte, Chte-Maritime	0.00	100.00	
02 Vendée, Deux-Sèvres	10	0.00	10.00	02 Vendée, Deux-Sèvres	0.00	100.00	
03 Vienne	17	0.00	17.00	03 Vienne	0.00	100.00	
04 Berry	5	2.00	3.00	04 Berry	???	???	
05 Orléanaise	18	9.25	8.75	05 Orléanaise	51.39	48.61	
06 Indre-et-Loire	8	3.35	4.65	06 Indre-et-Loire	41.67	58.33	
07 Maine-et-Loire	21	1.00	20.00	07 Maine-et-Loire	4.76	95.24	
08 Mayenne, Sarthe	13	0.00	13.00	08 Mayenne, Sarthe	0.00	100.00	
09 Bretagne	13	2.00	11.00	09 Bretagne	15.38	84.62	
10 Normandie	9	3.00	6.00	10 Normandie	35.33	64.67	
11 Somme, Pas-de-Calais	53	44.83	8.17	11 Somme, Pas-de-Calais	84.59	15.41	
12 Oise	52	49.25	2.75	12 Oise	94.71	5.29	
13 Aisne	30	28.00	2.00	13 Aisne	93.33	6.67	
14 Nord	91	80.13	10.87	14 Nord	88.06	11.94	
15 Hainaut	34	22.33	11.67	15 Hainaut	65.69	34.31	
16 Wallonie	44	3.00	41.00	16 Wallonie	6.82	93.18	
17 Ardenne	22	13.17	8.83	17 Ardenne	59.85	40.15	
18 Marne	21	9.00	12.00	18 Marne	42.86	57.14	
19 Région parisienne	19	18.00	1.00	19 Région parisienne	94.74	5.26	
20 Yonne	8	3.00	5.00	20 Yonne	37.50	62.50	
21 Aube	4	3.00	1.00	21 Aube	???	???	
22 Haute-Marne	72	5.00	67.00	22 Haute-Marne	6.94	93.06	
23 Meuse	23	4.50	18.50	23 Meuse	19.57	80.43	
24 Moselle, Mthe-et-Mlle	76	1.00	75.00	24 Moselle, Mthe-et-Mlle	1.32	98.68	
25 Vosges	26	1.00	25.00	25 Vosges	3.85	96.15	
26 Franche-Comté	65	1.56	63.44	26 Franche-Comté	2.40	97.60	
27 Bourgogne	24	2.83	21.17	27 Bourgogne	11.61	88.39	
28 Bourbonnais, Nièvre	4	3.00	1.00	28 Bourbonnais, Nièvre	???	???	
total	854	313.19	540.81				

Schwan – Behrens (1925: 180), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995), Jordan (1923) a Goerlich (1889) zmiňují i další rozšíření distribucí *lour*, které se v některých dialektech, jako například ve východní části burgundského areálu, při nejzazší východní hranici, dialektch severovýchodu kraje Côte-d'Or, začalo užívat místo přízvučných zájmen předmětových

plurálu *els* a *eus*¹⁹⁴: *entre lour, riere lour, avuec lour*¹⁹⁵; *entre lor, contre lor, por lor, de lour, par leur, a lour, avec leur, de lours / de lour, de leur, an tre leur, pour lour, a leur, de lour, entre leur, de lors*¹⁹⁶; [...] *qui apres lour vendrunt [...], [...] qui apres lour viendrunt [...]*¹⁹⁷; *pour lour, pour lourt, a lour, a leur, de lor*¹⁹⁸; *de lor, de lour, a lour, entre leur, envers lor, sur lor, sus lor, envers lour, dessor lour, contre lours, entre lour, vers lours, de leur, par lour, avec lour, por lours, pour lour, pour leur*¹⁹⁹; *entre lour, contre lor, a lour, encontre lour, vers lor, vers lour, [...] abandonassent lour et lor choses [...], uns de lor*²⁰⁰.

Jensen (1990: 152) a Nyrop (1930: § 187) uvádějí, že se tvarů pokračovatelů ILLORUM jako přízvučných osobních zájmen po XIII. století již nepoužívá. Toto však platí pouze pro majoritní úzus a utvářející se koiné, existují však – jak to dokládají předchozí příklady, z nichž některé jsou starší než ze XIII. století, a okurence další (cf. například Nyrop, 1930, § 529,3 Rem. a Moignet, 1976, 39) například v textech autorů jako de Villehardouin (*a lor* namísto *a eus*) a de Joinville (*entre lour* namísto *entre eus*) – některé diatopické variety, které takovéto distribuce pokračovatelů ILLORUM uchovávají i po XIII. století.

Pokud jsme na začátku kapitoly řekli, že Oil-Gallorománie je od počátku až po současnost charakterizována ve svém majoritním úzu izoglosou ILLORUM, je nutno nyní tuto restrikcí na *majoritní* úzus vysvětlit a informaci doplnit.

V nejstarších fázích svého jazykového vývoje, ve staré francouzštině, je areál, nebo spíše některé jeho části, dialektologicky definován ještě i průběhem izoglosy SUUS, svědčící rovněž o zániku latinské distribuční opozice SUUS – {EORUM, ILLORUM, ...}, redefinované jako distribuční opozice SUUS – ILLORUM, v tomto případě však spojenou s rozšířením distribucí SUUS i na exponenci referenčních situací, které klasická / spisovná / písemná / literární latina vyhrazovala lemmatu ILLORUM.

Informace o izoglose přinášejí například *Trésor de la Langue Française* (1971-1994), Wunderli (1977: 60-62), Schwan – Behrens (1925: 187), Sneyders de Vogel (1919), Meyer-Lübke (1913: 200), Tobler (1906a), Nyrop (1903) a Meyer (1886), kteří citují tyto konkrétní příklady:

¹⁹⁴ K tomuto vytvoření nové konkurenční formy pro přízvučná zájmena osobní se detailněji vracíme v kapitole 2.4.3, kde komentujeme dopady, které tato inovace měla pro distribuce posesiv 6. osoby.

¹⁹⁵ Příklad je z raného XII. století, z díla *Voyage de Charlemagne à Jerusalem et à Constantinople*.

¹⁹⁶ Všech 16 příkladů excerpoval Goerlich (1889) z Garnier (1867), Garnier (1868), Garnier (1877), jedná se o příklady ze *scripta* pocházejících z měst Auxonne, Bèze, Dijon, Thilchâtel, Is-sur-Tille, Dôle a dalších.

¹⁹⁷ Oba dva příklady v listinách města Moulins (Goerlich, 1889).

¹⁹⁸ Všech pět příkladů z kraje Haute-Marne a obcí Vignory a Coulans (Goerlich, 1889; d'Arbaumont, 1882).

¹⁹⁹ Všech 18 příkladů v listinách historického kraje Franche-Comté, z podprefektury Châlon-sur-Saône, z kantonu Faucogney, obce Luxeuil a obce Poligny (Goerlich, 1889; Perry, 1659).

²⁰⁰ Všech 8 příkladů v listinách z historického kraje Burgundsko.

- (172) [...] *per cel triduanum jejunium si contrition fisient e si corrovement fisient [...]* (Sermon sur Jonas, ?937-952)
- (173) [...] *a tant s'en sunt parti. Mais sun voil l'i eüssent e ocis e murdri [...]* (Guernes de Pont-Sainte-Maxence, *La Vie de Saint Thomas Le Martyr*, 1174)
- (174) [...] *ensi li homme neit en ceste avogleteit de son exil [...]* (*Li Dialogue Gregoire lo Pape*, okolo 1200)
- (175) [...] *totes choses ke deus at faites conoissent son creator [...]* (*Sermo de Sapientia, Li Dialogue Gregoire lo Pape*, okolo 1200)
- (176) *Li soleil e la lune perdirent ses clartez [...]* (Alexandre le Grand)²⁰¹
- (177) *Losengeors ne prise il niant, Ne sa parole plus que trespas de vant [...]* (Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, XIII. století)
- (178) *Mais il en ot deus biaus enfans Danselons de petit eage, Qui moult erent de grant linage. Li arcevesques de Ravenne Et l'arcevesques de Maience Erent si oncle par la mere [...]* (Philippe Mouskes, *Chronique rimée*, XIII. století)
- (179) [...] *ensi con par aatie Estoit (li tournois) pris en chelle partie Des Bourgheignons as Loherains Par l'acort de ses souverains [...]* (*Dits et contes de Baudouin de Condé et de son fils Jean de Condé*, XIII. století)
- (180) *L'ost de France tant chemina Par päis de gent habité Qu'il vint a Paris la cité. La virent aucun(s) ses commeres [...]* (Guillaume Guiart, *Histoire de S. Lovys*, začátek XIV. století)
- (181) *En tels visces et en ses brankes [...]* *Se ne se doit nuls hom ahierdre [...]* (báseň autora Gilles li Muisis, přelom XIII. a XIV. století)
- (182) *Li coer(s) sont endurcit, pluseur ne voient goute, Es vanités dou siecle mettent s'entente toute [...]* (báseň autora Gilles li Muisis, přelom XIII. a XIV. století)
- (183) *Mut est de malvais hommes qui onkes ne font bien, Altrui tolent le lor et poi donent del sien [...]* (*Poème moral*, počáteční roky XIII. století)
- (184) *Les deus en jura e les soes vertus.* (příklad uvedený v Meyer, 1886)
- (185) [...] *d'aus cure n'avoient Cil qui le sien ëu avoient [...]* (příklad uvedený v Montaiglon – Raynaud, 1890)
- (186) [...] *deux cités grans Avec touz ses estudians [...]* (Guillaume de Digulleville, *Pèlerinage de vie humaine, Sapience*, XIV. století)

²⁰¹ Příklad uvedený ve Sneyders de Vogel (1919: 54) a Meyer (1886).

Jedná se o případy konzervativního úzu, kdy příslušné oblasti, či příslušní mluvčí uplatňují širší distribuci SUUS tak, jak byla definována v latině klasické / spisovné / písemné / literární (viz kapitola 1.2), tedy i jako exponenci 6. osob. Jak vyplývá z analýz výše zmíněných autorů, zejména Toblera (1906a: 92), je u některých z uvedených příkladů nemožné, ztotožnit volbu lemmatu SUUS se záměrnou / programovou / umělou imitací klasických latinských modelů, jedná se o spontánní rozhodnutí mluvčích opírající se o distribuční model podobný tomu, definovanému pro klasickou / spisovnou / písemnou / literární latinu.

Zrušení morfosyntaktické a lexikální opozice SUUS – ILLORUM ve prospěch lemmatu ILLORUM, se, jako morfosyntaktická inovace, s postupující koineizací²⁰² jazykových úzů dialektálních areálů v exponenci 6. osob prosadí na úkor distribucí SUUS, ale toto prosazení nebude okamžité – bude se dít po fázích a některé zóny budou v tomto ohledu konzervativnější. Meyer-Lübke (1913: 200) píše, že nejdéle se distribuce SUUS udržely v severovýchodní oblasti Oil-Gallorománie a dále pak v jihovýchodní části Francie, na východě Oc-Gallorománie, v provensálském dialektálním areálu²⁰³.

Podívejme se nyní, jaký byl diachronní vývoj tvarů lemmatu SUUS. Opět je nutno odlišit vývoj v přízvučných a v nepřízvučných distribučních pozicích, jinými slovy vývoj lemmatu SÚUS a vývoj lemmatu SUÚS. Picoche (1979: 83-84) překládá souhrnnou tabulku, z níž zde představíme upravený výsek:

²⁰² Obecně k procesu koineizace a koiné cf. například Knecht – Marzys – Destraz (1993) a Martinet (1968), k procesu koineizace a koiné v Oil-Gallorománii konkrétně cf. například Lodge (2008b), Lodge (2008a), Dobias-Lalou (2003), Sampson – Ayres-Bennett (2002), Knecht – Marzys – Destraz (1993) a Dees (1985).

²⁰³ Další stopy prodlouženého zachování distribucí SUUS jsme odhalili v oblasti frankoprovensálského areálu, a to jak na francouzské, tak i švýcarské straně. O těchto přesazích, provensálském a frankoprovensálském, pojednáváme detailněji v příslušných kapitolách, 2.1.3 a 2.1.2.

Tabulka 22: Paradigma SUUS ve staré a moderní francouzštině (podle Picoche, 1979)

		FORMES ATONES			FORMES TONIQUES		
Nombre et genre de l'objet		Français moderne	Ancien français	Latin vulgaire	Latin classique	Ancien français	Français moderne
sg.	masc.	<i>son</i>	C. S. <i>ses</i> <	sūs <	sŪus	<i>suens</i>	<i>le sien</i>
			C. R. <i>son</i> <	sŭm <	sŪum >	<i>suen</i>	
	fém.	<i>sa</i> <i>son</i>	<i>sa</i> <	sa <	sŪs >	<i>soue, seue</i>	<i>la sienne</i>
pl.	masc.	<i>ses</i>	C. S. <i>si</i> <	sī <	sŪi	<i>suen</i>	<i>les siens</i>
			C. R. <i>ses</i> <	sōs <	sŪos	<i>suens</i>	
	fém.		<i>ses</i> <	sas <	sŪas	<i>soues, seues</i>	<i>les siennes</i>

V paradigmatu přízvučných tvarů posesiv však předkládá tabulka pro starou francouzštinu tvary hodně pozdní. Nejstarší tvary, doložené v západní části kontinentálního území Oil-Gallorómánie a z ostrovních území anglonormanštiny, byly *sum* a *sun*.

Epizodicky se v nejstarších textech objevily rovněž *suo* (*sou*) / *suos*²⁰⁴:

(187) *Al suo consiel* (*Vie de Saint Léger*, konec X. století / začátek XI. století)

(188) *Li suos corps* (*Vie de Saint Léger*, konec X. století / začátek XI. století)

či rovněž *suon*:

(189) *Lo suon element* (*Séquence de sainte Eulalie*, okolo 880)

Vývojová řada přízvučných tvarů mužského rodu šla podle de la Chaussée (1989) takto: SŪUM > (na konci III. / na začátku IV. století) *sòum* > *sòum* > (VI. století) *ò* se diftongizuje na *uò*: **suòum* > koncové *u* oněmi > **suòm* > ... > *suen* > *e* se nazalizuje /*suèn*/: C. S. sg. *suens*, C. R. sg. *suen*, C. S. pl. *suen*, C. R. pl. *suens* > (od XIII. století v koiné, dříve v dialektech) *sien* analogicky k *mien*.

Alomorfní přízvučných tvarů posesiv mužského rodu zahrnuje dále také exponenty *siu*, *seus*, *seu* (pikardština), *sen*, *son*, *seon* (všechny tři anglonormanština), *suns*, *sun*, *soens*, *soen*,

²⁰⁴ V celém výkladu o morfematice paradigmatu SUUS v Oil-Gallorómánii používáme příklady vztahující se k posesivitě, nikoliv 6. osoby, ale osoby 3. všude tam, kde pro daný alomorfní nemáme dochován příklad daný posesivitu plurálové. Domníváme se však, že i tyto příklady jsou pro výklad přínosné, vzhledem k faktu, že dokládají paradigmatické (v celé její šíři), jež byla pro paradigma SUUS obecně mluvčím k dispozici – ti mluvčí, kteří se v konkrétních kontextech plurálové posesivity rozhodovali pro exponenty z paradigmatu SUUS, vybírali ze stejných seznamů tvarů jako ostatní mluvčí pro posesivitu 3. osoby.

sens, *sen* (v normanském dialektu).

Vývojová řada přízvučných tvarů ženského rodu šla podle de la Chaussée (1989) takto: SŮA > přízvučné *u* se změnil na *ó*: *sóa* > (VI. století) *ó* se diftongizuje na *óu* a koncové *a* se oslabuje na střední *e*: *sóuę* > *sáę* (sg. *seue* / pl. *seues*) > analogií s mužským rodem *sien*: *sienne*, které se prosadí v XVI. století.

Přízvučných tvarů posesiv ženského rodu se v Oil-Gallorománii ale vyvinula celá řada: ve staré pikardštině byl ženský rod *si(e)ue*, analogií k *mi(e)ue*, dále také *soie*, *soe*, *soue*, *sue*, *seue*, v normanském dialektu *sene*, *seie*, *soe*, ve východofrancouzských dialektech byl ženský rod *seie*, analogií k *meie*, později, od XIII. století, se v koiné prosazuje ženský rod *soie*, analogií k *moie*. Ve XIV. století formy *soe*, *soue*, *seue* a *soie* ještě přetrvávají, ale již v rychle sílící konkurenci tvaru *sienne*, který, jak jsme uvedli, se prosadí ve století XVI.

I v distribucích nepřízvučných tvarů existují výrazné alomorfie. Zaznamenáváme třeba exponent mužského rodu *sum*:

(190) [...] *la vie de **sum** fiz* [...] (*Vie de Saint Alexis*, XI. století)

či *sun* a *son* vedle sebe:

(191) *A **sun** souev et a **son** repausement*. (*Sermon sur Jonas*, ?937-952)

V západofrancouzských dialektech, například v Saintonge a Poitou, se objevují plurálové formy *sis*, v pikardštině a části valonských dialektů se objevují formy *sen* a *se* místo *son* a *sa*. V burgundském dialektu, v dialektech západofrancouzských, jako například v normanském dialektu, se objevuje mužský rod *sun*, v burgundském ženský rod *sai*, v anglonormanském dialektu mužský rod *soun*. V Saintonge a Poitou vypadá paradigma mužského rodu takto: C. S. sg. *sons*, C. R. sg. *son*, C. S. pl. *son*, C. R. pl. *sons*.

Zvláštností nepřízvučných distribucí je také to, že v koiné od XIII. století a dialektálně dokonce již dříve, například v severních a severovýchodních dialektech již od konce XII. století, začínají být před podstatnými jmény rodu ženského, která nezačínají na souhlásku, užívány k zamezení hiátu tvary mužského rodu (Buridant, 2000, 148-149; Wunderli, 1977; Nyrop, 1903, 387-388). Jev se výrazněji prosazuje až ve XIV. století a je systematizován v první třetině století XV. Do definitivního prosazení byla fonologickým řešením *elize* / *kráze*: *s'amie*, *s'espee*, *s'enfance*.

Vraťme se nyní k odlišnostem jednotlivých distribučních pozic, které jsme vyložili výše, pro obě lemmata SUUS a ILLORUM. V nejranějších fázích vývoje oilových jazyků a dialektů byly od sebe oba typy distribucí, přízvučné a nepřízvučné distribuce, méně výrazně odlišené. Tento stav měl několik důvodů, z nichž dva hlavní: (a) dobová neustálenost

paradigmatu determinant(oid)ů a (b) dobové neustálené fonotaktické a para-fonotaktické charakteristiky posesivních exponentů.

(a) Na samém počátku se ještě často přízvučných tvarů posesiv, to jest posesivních adjektiv, používalo v přívlastkových distribucích bez je aktualizujících determinant(oid)ů. K tomu nutno ještě vzít v potaz fakt, že – jak si na následujících dobových příkladech konkrétně ukážeme – nepřízvučných tvarů, to jest tvarů posesivního determinantoidu, bylo užíváno někdy v kombinaci s dalšími determinant(oid)y. Jinými slovy formální opozice, v jejichž rámci proti sobě přízvučné a nepřízvučné distribuce stály, nejsou ještě utvořeny: fakt, že v jazykové reflexi mluvčích nepřízvučná distribuce posesiv, posesivní determinantoidy, netvoří jedno paradigma společně s determinant(oid)y ostatními – členem neurčitým, členem určitým, demonstrativy, interogativy, determinanty vztažnými, determinanty neurčitými a podobně – lze vyhodnotit sám o sobě jako důležité svědectví o procesu gramatikalizace posesiv a fázi, ve které se dobové oilové jazyky a dialekty v jeho rámci nacházely.

V roli přívlastků, anteponovaných či postponovaných, mohou být posesiva v nominálních frázích s těmito frázemi dále determinována / aktualizována: (1) determinantem neurčitým, (2) členem neurčitým, (3) členem určitým, (4) demonstrativním determinantem, (5) posesivním determinantoidem, (6) číslovkou a (7) vztažným determinantem. Jak jsme již naznačili, takováto determinovaná užití se ve staré francouzštině týkají obou distribucí – nepřízvučné i přízvučné, tvarů *ses / son* i *suens / suen* či *sien(s)* a tvarů *lur, lor, lour* i *lor, leur, lour* – v dalších stoletích se tato možnost postupně uzavírá pro posesiva nepřízvučná, to jak se budou více a více integrovat do paradigmatu determinantů. Ve století XVI. s nimi takové příklady nalézáme jen zřídka. Následující ilustrativní příklady čerpáme z Buridanta (2000: 153-156), Brunota (1947: 418-419), Kleina (1899) a Burguye (1869)²⁰⁵.

(A) kombinace determinant(oid)ů s nepřízvučnými tvary posesiv²⁰⁶:

(192) *Si'n apelat Gemalfin un sun drut [...] (Chanson de Roland, okolo 1100)*

(193) *[...] qui rien de ceste sa venue ne scet. (Cent Nouvelles nouvelles, 1462)*

²⁰⁵ Uvedené příklady okurencí SUUS (169) – (184) nejsou posesivy 6. osoby, mají pouze ilustrovat obecně možné distribuce lemmatu SUUS, u něhož jsme výše uvedli, že někdy, i ve staré francouzštině, sloužilo rovněž jako exponent posesivity 6. osoby.

²⁰⁶ V rámci širokých alomorfií posesiv přízvučných i posesiv nepřízvučných dochází k tomu, že jejich formální průnik není nulový – existuje řada posesivních exponentů, které mohou být jak přízvučnými, tak nepřízvučnými distribucemi. Jinými slovy, neplatí, že by existovala dokonalá formální, morfemická, opozice forem přízvučných a forem nepřízvučných.

- (194) [...] de **ceste son** aduventure beaucoup luy desplaisoit. (*Cent Nouvelles nouvelles*, 1462)
- (195) [...] entre **aultres ses** seruiteurs. (*Cent Nouvelles nouvelles*, 1462)
- (196) [...] conduit avec **les aultres ses** freres. (*Cent Nouvelles nouvelles*, 1462)
- (197) Ne fu nuls om **del son** juvent (*Vie de Saint Léger*, začátek XI. století)
- (198) **Lo son** cher amic (*Passion de Jésus-Christ*, X. století)
- (199) **un sen** fiz (*Vie Seinte Audree*, XIII. nebo XII. století)
- (200) **un sen** ami (*Vie Seinte Audree*, XIII. nebo XII. století)
- (201) Par **un son** fiz a il trop grant dehait [...] (*Poème anglo-normand sur l'Ancien Testament*, konec XIII. století)

(B) kombinace determinant(oid)ů s přízvučnými tvary posesiv:

- (202) **deux siens** enfans (Larivey)
- (203) **le père sien** (Garnier)
- (204) **une sienne** alliée (Rabelais)
- (205) **cette sienne** subjection (Montaigne)
- (206) **le sien** futur dommage (Ronsard)
- (207) Nature luy a donné assez de matière **sienne**. (Montaigne)
- (208) Paien recleiment **un lur** deu Tervagant [...] (*Chanson de Roland*, ms. před 1180)
- (209) Li amiralz il ne l' crent ne ne dutet. // **Cez lor** espées tutes nues i mustrent [...] (*Chanson de Roland*, ms. před 1180)
- (210) **un leur** familier amy (Jean d'Antioche, *Oisivetés des empereurs*, konec XIII. století)
- (211) **Li leur** signour (*Li abrejance de l'ordre de chevalerie*, konec XIII. nebo začátek XIV. století)
- (212) [...] De faire **les lor** volentes. (Philippe de Reimes, *Roman de la Manekine*, XIII. století)
- (213) Mais **les lor** cuers [des dames] fist il de miel. (*Partonopeus de Blois*, konec XII. století)

(b) Celkem dvě fonotaktické a para-fonotaktické charakteristiky budou ovlivňovat alomorfie přízvučných a nepřízvučných posesivních exponentů, a tím i formálně kontrastivní vymežitelnost přízvučných a nepřízvučných: vývoj diftongů a pozice přízvuku / sylabicitu exponentu. Tyto parametry ovlivňují konkrétně spíše pokračovatele lemmatu SUUS.

Snadnou oddělitelnost přízvučných a nepřízvučných forem ovlivňuje to (Buridant, 2000, 149), zda se v nich obsažený diftong svým vývojem redukuje (*uo > ue > u / o*), či zda zůstává zachován (*uo > ue > ie*): *son* může být jak nepřízvučný tvar posesiva (posesivní determinantoid), tak výsledek redukce diftongu ve tvaru přízvučném (posesivní adjektivum), který jinak tam, kde k redukci nedošlo, vývojem dospěl do fáze *suen > sien*. Velmi častým jevem je toto přiblížení se dvou alomorfií, dvou distribucí²⁰⁷, například v anglonormanštině. Buridant (2000: 151) při analýze souboru anglofrancouzských dopisů z let 1265-1399²⁰⁸ konstatuje, že zde nalézáme: *suen* v 18 (v letech 1274-1278) a v 66 případech (v letech 1274-1291), *soen* v 16 případech (v roce 1276), *seon* v 72 (v roce 1299) a v 10 případech (v letech 1272-1274) jako ekvivalenty nepřízvučného *son / sen*, přítomného celkem 38 krát (v roce 1283), a *son* v 12 (v letech 1278-1279) a v 56 případech (v roce 1286) odpovídajících *sien*.

Vedle oblasti dialektu anglonormanského, kde se redukce morfematického dimorfizmu mezi přízvučnými a nepřízvučným distribucemi týká všech typů okurencí, existují oblasti další, například severní a jihozápadní, v nichž došlo k rozšíření nepřízvučných tvarů pouze do některých typů okurencí tvarů přízvučných. Nejčastěji dochází k tomu, že se nepřízvučné podoby generalizují jako posesivní zájmena:

(214) *Contre les sons* (*Vie Seinte Audree*, XIII. nebo XII. století)

(215a) *En fist toutes voies ses buens, Et li lesse dire les suens [...]* (fabliau varianta 1)

(215b) *En fist toutes voies ses buens, Et cil li let fere le son [...]* (fabliau varianta 2)²⁰⁹

Druhou pak fonotaktickou / para-fonotaktickou charakteristikou, jež hraje svou roli, jak jsme uvedli výše, je pozice přízvuku / sylabicita exponentů. V nejstarších fázích v textech nalézáme formu *suo / sou*, tato však někdy je zápisem případů, kdy se nejedná o paroxyton, nýbrž o oxyton.

Podívejme se nyní, na závěr výkladu o historickém vývoji, na oboje distribuce, přízvučné a nepřízvučné, z hlediska morfosyntaktického. Otázky, které vyvstávají pro ranou fázi vývoje francouzštiny, ale jež budou zásadní v historické době rovněž pro jiné části Románie, jako například středověkou Kastilii, jsou celkem dvě. Viděli jsme, že přízvučná posesiva mohou být anteponovaným či postponovaným přívlastkem a musíme si tedy klást otázku, zda je jedna z obou pozic nějak sémanticky příznaková. Druhou pak otázkou je, zda okurence posesiv kombinovaných s determinant(oid)y, zejména se členem určitým, mění extenzi a intenzi posesivní reference, nebo jinými slovy, otázka, jakým typem opozice je

²⁰⁷ Tuto situaci jsme u předkládaných příkladů naznačili již v předchozím komentáři pod čarou.

²⁰⁸ Texty těchto dopisů jsou sebrány v Tanquerey (1916).

²⁰⁹ Obě varianty uvedeny v Buridant (2000).

opozice nepřízvučné posesivum (posesivní determinantoid) x kombinace člen²¹⁰ a přízvučné posesivum (posesivní adjektivum).

Na první otázku odpovídají svou analýzou například Darmesteter – Sudre (1897). Podle nich existují typická, běžná umístění – nepřízvučná posesiva jsou umístěna před řídicím podstatným jménem, přízvučná jsou obvykle umístěna mezi determinant(oid)em a řídicím podstatným jménem (například *un sien fils*), jedná se tedy vytvoření dvou různých fonotaktických a para-fonotaktických kontextů, jimž jsou přiřazeny dva různé tvary odvozené od SUUS a ILLORUM. V XVI. století ale nalézáme rovněž případy postpozice přízvučného posesiva. V takovýchto užitích má posesivum potom platnost vedlejší věty vztažné: [...] *les transporta en pays sien* [...] (François Rabelais, *Pantagruel*).

Na druhou otázku přinášejí odpověď Buridant (2000), Jensen (1990), Wunderli (1977), Ducháček (1962), Gamillscheg (1957: 169), Anglade (1918: 183) a Haas (1916). Nejprve slovy Jensenovými (1990: oddíly 369, 370 a 375²¹¹):

When used attributively, the tonic form is not normally emphatic, but is chosen strictly for stylistic or rhythmical reasons [...]. It may appear in coordination with unstressed form: sa moulliers fu et il li siens maris (Auberon) [...] Only exceptionally does the tonic form mark opposition when placed before the noun: la meie mort me rent si anguissus (Roland 2198) “my (or “my own“) death fills me with such great anguish“, this is the end of the passage relating the death of Roland’s companions.

[...]

Elsewhere²¹² the lack of a definite article with the tonic possessives seems restricted to a few prepositional phrases and fixed locutions [...]

Jensen (1990: 178) ukazuje podobnou syntaktickou situaci i pro tvary paradigmatu ILLORUM. I u něj dochází k tomu, že se v jedné větě vedle sebe může objevit přízvučná i nepřízvučná forma posesiva:

(216) [...] *meis la lur joie e lur leesce revertirat a grant tristesse* [...] (Guillaume de Berneville²¹³, *La Vie de Saint Gilles*, 2. polovina XII. století)

²¹⁰ Nebo případně i jiný determinant, který nominální frázi s posesivním adjektivem v konkrétní promluvě aktualizuje.

²¹¹ Strany 179, 180 a 181.

²¹² I tato část citace se vztahuje výhradně k užitím posesiv jakožto přívlastku, nikoliv k jeho distribucím jakožto jmenná část přísudku jmenného se sponou, doplňku či přístavku.

²¹³ Básník (fl. 2. polovina XII. století). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Guillaume de Barneville.

Gamillscheg (1957: 169-170) potvrzuje, že v případě volby mezi oběma typy distribucí, nepřízvučná posesiva a přízvučná posesiva s dalším determinant(oid)em, jsou aplikována výhradně rytmická a metrická kritéria. Ilustruje to na příkladě:

(217) *Tant que par tote la cité en sait l'on ja la verité et **le suen** nom et **le son** pere*²¹⁴.
(Chrétien de Troyes, *Cligès*, okolo 1176)

V tomto případě by konstrukce se členem určitým a přízvučným tvarem posesiva bývala musela vypadat *le **le suen** pere*.

Některé restriktce v distribucích posesivních exponentů však jsou přeci jen dány. Gamillscheg (1957: 169-170) zmiňuje distribuční pravidlo, které říká, že je-li aktualizujícím exponentem slovo s plným přízvukem, následuje po něm vždy posesivní forma nepřízvučná:

(218) *De pan et vin sanctificat **toz sos** fidels i saciat [...]* (*Passion de Jésus-Christ*, X. století)

(219) *Et si avoit por **sol son** dit laissé a faire son plaisir [...]* (Chrétien de Troyes, *Chevalier au lion*, 1176)

Apriorní nepříznavost přízvučných forem potvrzují Buridant (2000: 156), Jensen (1990), Gamillscheg (1957: 169-170) a Haas (1916). Slovy Buridantovými (2000: 156):
La concurrence entre l'article et l'adjectif possessif ne semble pas correspondre, de manière générale, à une insistance particulière dans l'emploi de ce dernier.

Buridant (2000: 156) však rovněž dodává:

Cette valeur [insistance particulière] peut apparaître dans certains cas:

(220) *L'autrui joie prise petit // Se il nen ad **le suen** delit [...]*²¹⁵ (*Lanval*, 256-257)

Přístupme nyní k analýze fungování procesu aktualizace a determinace v jednotlivých typech distribucí, v přívlastkové distribuci nepřízvučné (posesivní determinantoidy) a v přívlastkové distribuci přízvučné (posesivní adjektivum). V komentáři (a) jsme zmínili existenci historické fáze, v níž okurence posesivních adjektiv ještě nebyly nezbytně / automaticky aktualizovány dalším determinant(oid)em. Buridant (2000) zmiňuje i výjimečné příklady pozdější:

(221) *Tolomeu avec vos armez sor suen destrier [...]* (*Roman d'Alexandre*, XII. století)

²¹⁴ *Son pere* je zde genitivem, *le* je anaforikum, konstrukce *le son pere* je tedy ekvivalentem španělského syntagmatu *el de su padre*.

²¹⁵ *La joie des autres ne l'intéresse guère puisqu'il n'a pas lui-même l'objet de son désir.*

K této situaci Wunderli (1977) dodává, že v nejstarších *scripta* (*Passion de Jésus-Christ*, *Vie de Saint Léger*, *Vie de Saint Alexis* a podobně) byl navíc svou etymologií nepřízvučný posesivní tvar *son* používán ve všech výše definovaných distribucích i přízvučně, což bylo umožněno syntaktickou potenciálností exponentu existující již od VII. století (De Poerck 1964).

Když tato první historická fáze pominula a (a) distribuce přízvučných a (b) nepřízvučných exponentů se regularizovaly a systematizovaly, je lze jejich užívání popsat takto (Buridant, 2000):

(a) Posesivní forma nepřízvučná funguje jako člen²¹⁶ – aktualizuje řídicí nominální frázi a mění extenzi reference jí nesené – a zároveň endoforicky odkazuje ke gramatické osobě.

(b) Posesivnímu adjektivu předchází determinant(oid), jemuž adjektivum přenechává stanovování extenze a kvantifikaci řídicí nominální fráze, samo však nominální frázi charakterizuje.

Wunderli (1977: 50-53) však zdůrazňuje, že mimo jiné kvůli existenci distribucí, v nichž se kombinují se členy určitými či dalšími determinant(oid)y, fungují nepřízvučné posesivní tvary, spíše než jako pravý determinant, jako adjektiva, ale adjektiva se schopností aktualizovat řídicí nominální frázi a endoforicky odkazovat k posesorovi.

Přístupme nyní k popisu distribucí posesiv v současné francouzštině. Při něm vycházíme kromě referenčních prací gramatických Grevisse – Goosse (2011), Riegel – Pellat – Rioul (2009), Chevalier – Blanche-Benveniste – Arrivé – Peytard (1997), Wilmet (1997), Grevisse – Goosse (1995) a Baylon – Fabre (1973), také z výkladů v příslušných heslech velkých národních slovníků *Trésor de la Langue Française informatisé* (1971-1994), Robert – Rey (1967), *Le Littré* (1873-1874)²¹⁷.

Výhradními exponenty posesivity 6. osoby jsou v současné standardní francouzštině pokračovatelé ILLORUM²¹⁸. Přesto – z důvodu symetrie k historické fázi vývoje – zmíníme

²¹⁶ Plně začleněna do paradigmatu determinantů, jako posesivní determinant, bude ale až ve střední a moderní francouzštině (Wunderli, 1977).

²¹⁷ Z těchto rovněž přejímáme některé ilustrativní příklady popisovaných užití.

²¹⁸ Zůstal jen jediný kontext, v němž se mluvčí může při přivlastňování 6. osobě ještě rozhodovat mezi užitím pokračovatelů SUUS a ILLORUM – v distributivních konstrukcích s *chacun*. Ve skutečnosti se ale jedná o jev zcela jiný, než je volba mezi reflexivním a nereflexivním posesivem tak, jako tomu bylo v latině a regionálně v počáteční fázi oilových jazyků a dialektů. V příkladech (a) *Les deux sexes mourront chacun de son côté*. (de Vigny), (b) *Les deux clercs écrivaient, chacun à sa table*. (Hugo), (c) *Ils reprirent chacun sa route*. (Barrès), (d) *Ils fondent chacun son existence sur l'inexistence des mots*. (Valéry), (e) *Ils auraient mieux fait de s'en aller délirer chacun dans son coin*. (de Beauvoir), (f) *De ces configurations spéciales qui décrivent chacune à sa manière la continuité taxinomique*. (Foucault) bylo SUUS zvoleno jako reference k *chacun*, zatímco v příkladech (g) *Ma mère et ma sœur déjeunaient chacune dans leur chambre*. (de Chateaubriand), (h) *Tous les deux étaient arrivés rue de l'Homme-Armé [...] absorbés chacun dans leur préoccupation personnelle*. (Hugo), (ch) *Le maître de Nemours put voir son oncle donnant le bras à la jeune fille nommée Ursule, tenant chacun leur*

referenčně pro jednotlivé výše definované distribuce i fáze, do nichž dospělo (singulárové) SUUS.

Jako nepřízvučné posesivum, posesivní determinant, je lemma LEUR plnohodnotným determinantem, proto se vyskytuje pouze v komplementární distribuci vůči dalším determinantům. Vykazuje variaci podle gramatického čísla – *leur x leurs* – ale nikoliv variaci rodovou – *leur x leur; leurs x leurs*:

(222) *Les arbres perdent leurs feuilles.*

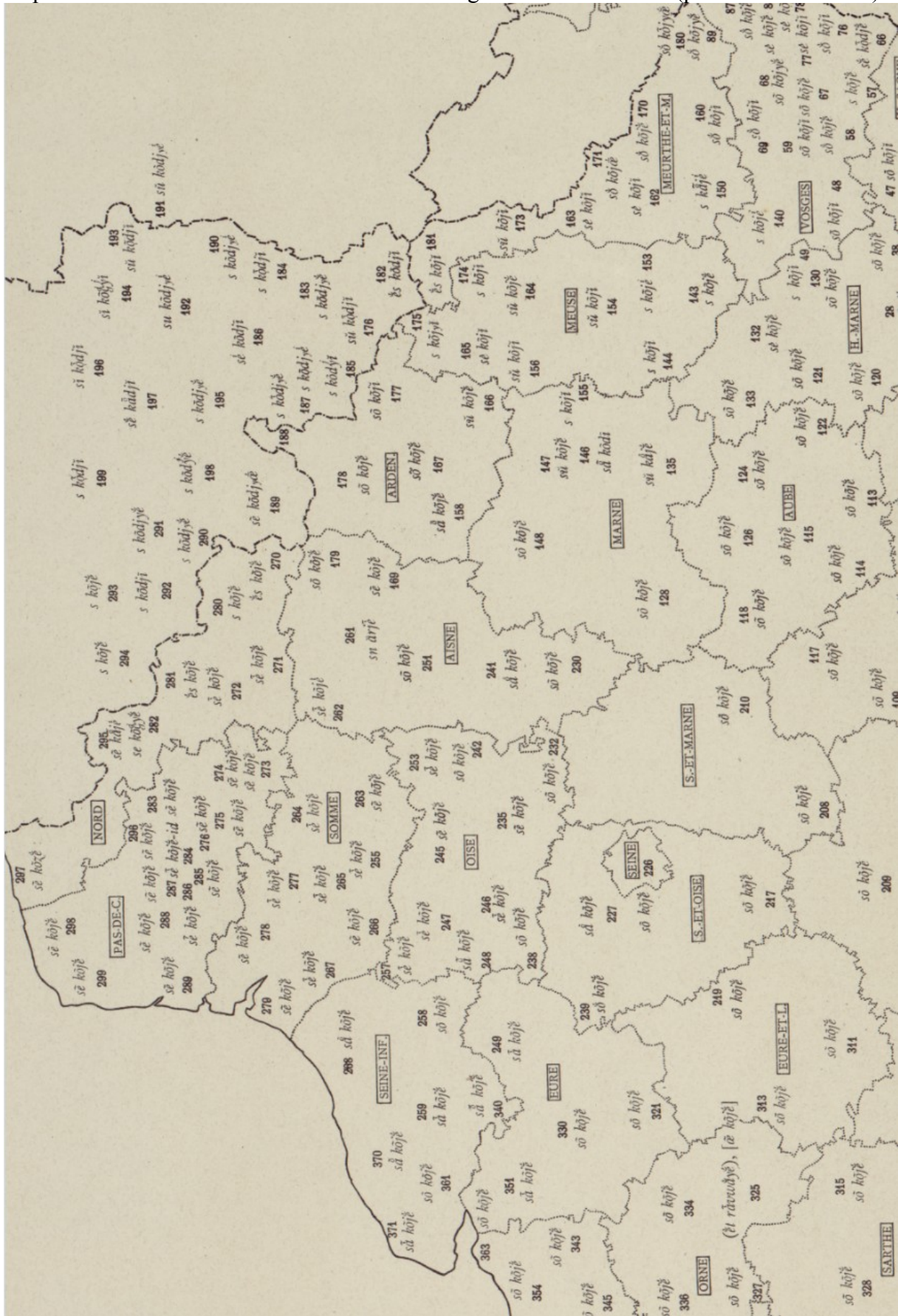
(223) *Elles ont mis leur chapeau / leurs chapeaux.*

Nepřízvučným pokračovatelem SUUS je lemma SON. I SON je plnohodnotným determinantem. Vykazuje jak variaci podle gramatického čísla – *son, sa x ses* – i variaci rodovou – *son x son / sa*. Pouze pro úplnost představy o diachronním vývoji forem paradigmatu v rámci diatopie Oil-Gallorománie uveďme výsek z mapy převzaté z *Atlas linguistique de la France*²¹⁹. Jedná se konkrétně o část Carte N°. 316 « (recevoir) son congé » dokládající na tvaru mužského rodu singuláru pokročilý stupeň, do nějž dospěla ke konci XIX. století formální eroze tvarů lemmatu SON. Z celé mapy jsme vyňali tu část, která ukazuje eroze nejvyšší míry, to jest severní a severovýchodní část areálu Oil-Gallorománie.

Paroissien. (de Balzac) (i) *L'employé et l'ancien commissaire avaient jugé chacun de leur côté qu'ils pouvaient reprendre leurs chères habitudes*. (Zola), (j) *Il semblait que les choses eussent perdu chacune leur sens particulier*. (Bernanos), (k) *Ils mènent chacun leur campagne*. (Chabrol) bylo zvoleno ILLORUM jako reference k plurálovému podmětu. Grevisse – Goosse (2011) označují první řešení jako rozšířenější a rovněž jako vhodnější. Ve středověkých dialektech zaznamenáváme silnou tendenci chápat a užívat posesivní exponent spíše jako referenci k *chacun* (*chascuns / chascun*) (Jensen, 1990: 178-179): (l) [...] *li compaignon de la Table Reonde s'asieent chascuns en son leu [...]*, (*La Queste del Saint Graal*), (m) [...] *et s'en alerent les damoiseles chascune en son país [...]* (*La Queste del Saint Graal*), (n) [...] *li Grezois sanz plus d'atente repeirent chascuns a sa tente [...]* (*Cligés*), protipříklady však existují.

²¹⁹ Gillieron – Edmont (1902-1910). Práce předkládá výsledky terénních výzkumů a sběrů provedených v letech 1897-1900.

Mapa 6: Formální eroze tvaru mužského rodu singuláru lemmatu SON (podle Carte N°. 316)

Jak je vidět, jsou – vedle *sō, sū, sũ, sã, sã, sō* – podoby, jež mužský rod singuláru v průběhu staletí nabyly, rovněž i *sē, sē, se, sē, sē, sī, sè, sé* (ve varietách střední a severní části kraje Oise, kraje Somme, kraje Pas-de-Calais, severní a jihozápadní části kraje Nord, severozápadní části kraje Aisne, severní, střední a dílu jižní části Valonska, severní části kraje Meuse, západní části kraje Meurthe-et-Moselle a severovýchodní části kraje Haute-Marne), *és* (ve varietách severovýchodní a východní části kraje Nord, jižní části Valonska při hranicích s krajem Meurthe-et-Moselle a v severní části kraje Meurthe-et-Moselle) a pouhé *s* (ve varietách většiny Valonska, východní části kraje Nord, severní a jižní části kraje Meuse, východní části kraje Haute-Marne a severozápadní části Vosges).

Jako přízvuchné posesivum, posesivní adjektivum, ztratilo lemma LEUR, s alomorfií *leur x leurs*, velikou část svých distribucí. Distribuce na pozicích jiným determinant(oid)em aktualizovaného shodného přívlastku, hojně v diachronii jazyka:

(224) *En la terre hongroise, en un leur bel manage [...] (Berthe aux grands pieds, konec XIII. století)*

(225) *Cette leur mauvaise intention s'est encores rendue plus manifeste depuis que [...] (D'Aubigné, Histoire universelle depuis 1550 jusqu'en 1601, 1620)*

zanikly zcela, distribuce ve funkci (a) jmenné části přísudku jmenného se sponou a (b) doplňku, časté v historických fázích vývoje jazyka:

(226) *Espeigne ert lor, de ce se vont vantant [...] (Cycle de Roncevaux, XII. století)*

(227) *Li primier colp deit estre lor. (Wace, Roman de Rou, po 1170)*

(228) *D'autre partie les meres scevent mielx que les enfans sont leur, que les peres ne scevent que il sont leur [...] (Oresme, Ethiques, 1372)*

(229) *Criants que tout estoit leur, et qu'ils vinssent au gain. (de Commines²²⁰, Mémoires, 1489-1498)*

(230) *Ils eussent bien voulu le dit royaume leur, car ils y avoient meilleur droit que ceux qui l'ont possédé [...] (de Commines, Mémoires, 1489-1498)*

jsou nyní vnímány jako projevy velice vybraného jazyka. Užití jako (a) jmenná část přísudku jmenného se sponou působí již knižně:

(231) *Devant cette richesse qui était leur. (Dutourd, Au Bon Beurre)*

užití ve funkci (b) doplňku, uvedeného předložkou či nikoliv, jsou běžnější:

²²⁰ Philippe de Commines, jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Philippe de Comines či Philippe de Commynes.

(232) *Ils regardent cette terre comme leur.*

(233) *Ils considèrent comme leur votre succès.*

(234) *La plupart de ceux qui suivirent la semaine de prières auraient fait leur [...] le propos qu'un des fidèles devait tenir devant le docteur Rieux. (Camus, Peste)*

(235) *Les soviets déclaraient faire leurs toutes les revendications turques. (Grousset, Réveil de l'Asie)*

Jako přízvuchné posesivum, posesivní adjektivum, má rovněž i lemma SIEN, s alomorfií *sien* x *sienne*, *siens* x *siennes*, distribuce v soudobém úzu výrazně redukovány. Distribuce na pozicích jiným determinant(oid)em aktualizovaného shodného přívlastku jsou v diachronii doloženy jako systematické až do XVII. století (Gamillscheg, 1957, 169-170). V té době jejich užívání není již některými gramatiky uznávané jako adekvátní, správné či elegantní, zmiňme například autory jako Vaugelas, kteří se k těmto užitím vyjadřují kriticky. Od XVII. století okurencí rapidně ubylo. Zmiňme některé z pozdějších příkladů:

(236) *Le patron jura qu'un vieux sien matelot était un cuisinier estimable [...] (Mérimée, Colomba)*

(237) *Il se rendit chez un sien voisin. (France, Le Petit Pierre).*

(238) *Un poète contemporain place en exergue d'une sienne étude cette prière. (Benda, France byzantine)*

(239) *On l'avait fiancée sur le tard à un sien cousin. (Yourcenar, Œuvre au noir)*

Do současné francouzštiny se dochovalo pouze několik izolovaných příkladů, které jsou vnímány jako archaizmy či příznaková užití odrážející slovní humor (Buridant, 2000, 156; Gamillscheg, 1957, 169-170):

(240) *un sien cousin*

(241) *un sien ami*

Z distribucí ve funkci (a) jmenné části přísudku jmenného se sponou a (b) doplňku, které máme doložené z historického jazyka hojně:

(242) *Mes n'est mie soe la force. (Chrétien de Troyes, Cligès, okolo 1176)*

(243) *[...] la dame est moie et je sui suens. (Chrétien de Troyes, Erec et Enide, druhá polovina XII. století)*

(244) *Nus, par reson de garde ne par reson de bail, ne pot faire siens les fruis des vilenages [...] (de Beaumanoir, Les coutumes du Beauvoisis, 1283)*

v jazyce zůstala pouze malá část. Jednotlivé okurence jsou příznakové, jsou konotovány s jazykem stylistické / literární vytríbenosti. Nejvíce se dochovalo z distribucí ve funkci doplňku, ať již uvedeného předložkou nebo nikoliv:

(245) *L'un de ces hommes que Dieu a marqués comme **siens**.* (Balzac, *Le Lys dans la Vallée*)

(246) *Ses yeux se mouillaient à la sentir **sienne**.* (Zola, *Le Docteur Pascal*)

(247) *Il essayait de faire **siennes** les connaissances acquises avant lui par l'humanité.* (Maurois, *Art de vivre*)

V posledním typu distribucí, distribucích pronominálních, v nichž se jedná o substantivizovaná užívání posesivních adjektiv, zůstalo lemma LEUR zastoupeno. Jeho alomorfii je lze popsat touto množinou {*le leur, la leur, les leur, les leurs*}. Jak je vidět, přibyla variace rodová, zajištěná nikoliv morfematikou samotného *leur*, nýbrž přidanými exponenty morfologického rodu a čísla. Uvedme několik ilustrativních příkladů tohoto užívání:

(248) *Bicêtre est avec sa femme, Linois et Caffin sont avec **la leur**, Hotot est avec Félicité, chacun sa chacune [...]* (Vidocq, *Mémoires*)

(249) *Mon frère, mon frère, la malédiction de nos enfants est épouvantable ; ils peuvent appeler de la nôtre, mais **la leur** est irrévocable.* (Balzac, *Eugénie Grandet*)

(250) *Nos généraux et nos états-majors ne le cèdent en rien **aux leurs**.* (De Gaulle, *Mémoires de guerre*)

(251) *La tombe où les proches vont cherchant à petits pas la pierre **des leurs** parmi les pierres* (de Saint-Exupéry, *Citadelle*)

(252) *Nous recevons trois couronnes [pour la fête] [...] Marie et Anais essayent **les leurs**.* (Colette – Willy, *Claudine à l'école*)

V pronominálních distribucích zůstalo dodnes zastoupeno i lemma SIEN, jehož alomorfie odpovídá množině {*le sien, la sienne, les sien, les siennes*}. V případě jeho variací si všímáme, že jak variace podle gramatického rodu, tak variace podle čísla jsou realizovány dvojitě – jednak proměnou morfematiky samotného *sien*, jednak proměnou morfematiky členu určitého, který jednotlivé tvary paradigmatu aktualizuje.

Ukažme si to na několika příkladech užití:

(253) *Barrès n'aidait guère à s'épanouir [...] des personnalités différentes de **la sienne**.* (Gide, *Feuillets d'automne*)

(254) *À toutes les phases de l'histoire, le Paris de la haute classe [...] a eu son centre, comme le Paris vulgaire aura toujours **le sien**.* (Balzac, *Duchesse de Langeais*)

(255) *La disgrâce de son protecteur a entraîné **la sienne**.*

Novým rysem pronominálních distribucí je také to, že v současné době již nemohou být odvozovány z nepřízvučných tvarů SUUS, *son, son / sa, ses, ses*.

2.1.2 Frankoprovensálská Gallorománie

Svůj dialektologický popis Frankoprovensálské Gallorománie opíráme v jeho hlavní části o práce autorů Gauchat – Jeanjaquet – Tappolet – Muret – Aebischer – Jaquenod – Schüle (1924-2018), Kristol (2016), Glessgen – Carles – Duval – Videsott (2016), Polzin-Haumann – Schweickard (2015), Viret (2015), Kremnitz (2015), Kristol (2013), Dotte – Muni Toke – Sibille (2012), *Lo Trèzor Arpitan* (2011), Ammann-Doubliez – Dahhaoui – Derron (2009), Courouau (2008), Abalain (2007), Pujol (2005), Gal (2005), Cerquiligni (2003), Vitali (2003), Stich (2001), Tuailon (2001), Menapace (2001), Stich (1998), Guillorel – Sibille (1993) a Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992b)²²¹, ohledně doplňujících historických upřesnění, popisů konkrétních diatopických a diachronních variet a detailů popisu posesivních paradigmat poté čerpáme také i z pramenů dalších²²².

Rovněž i oblast Frankoprovensálské Gallorománie je, pokud jde o posesiva 6. osoby, ve svém majoritním úzu a ve svých majoritních tendencích po dobu celé své románské historie charakterizována izoglosou ILLORUM. Tato izoglosa popisuje historické regionální koiné jednotlivých oblastí frankoprovensálského areálu a jednotlivé historické interregionální koiné²²³ frankoprovensálského areálu až po dnešní variety.

²²¹ Tak, jako jsme učinili v rámci popisu diachronie dialektů a jazyků Oil-Gallorománie, vyjadřujeme i zde svou lítost ohledně nemožnosti konzultovat *Grande grammaire historique du français* (ISBN 978-3-11-034553-7), sepsanou kolektivem autorů pod vedením Christiane Marchello-Nizia, Bernard Combettes, Sophie Prévost, Tobias Scheer a připravovanou do tisku nakladatelstvím De Gruyter Mouton.

²²² Claustre (2016), Lorcín (2010), Vitali (2007), Ferro (2006), Zwanenburg (2004), DUBY (2003), Lorcín (1995), Maurois (1994), Knecht – Marzys – Destraz (1993), Vermes et alii (1988), Vermes – Boutet (1987b), Vermes – Boutet (1987a), Chenal (1986), Betemps (1985), Klingebiel (1985), Kattenbusch (1982), Brusson (1982), Melillo (1981), Müller (1981), Reymond – Bossard (1979), Marzys (1978), Jochnowitz (1973), Horiot (1972), Durdilly (1972), Straka (1972), Gossen (1970), Gossen (1965), Olszyna-Marzys (1964), Fédou (1964), Zumthor (1962), Stimm (1953), Aebischer (1950), Dupraz (1939), Dupraz (1938), Duraffour (1932), Jordan (1923), Désormaux (1918), Van Bever (1914), Veř (1911), Van Bever (1911), Meyer (1909), Van Bever (1909), Cerlogne (1907), Constantin – Désormaux (1907), Jeanjaquet (1905), Constantin – Désormaux (1903), Vignon (1903), Fenouillet (1902), Byland (1902), Guillemaut (1902), Godefroy (1881–1902), Philipon (1901), Grammont (1901), de Lavallaz (1899), Urtel (1897), Duret – Koschwitz – Ritter (1893), Philipon (1893), Devaux (1892), Morosi (1892), Villefranche (1891), Tisseur (1891), Goerlich (1889), Philipon (1887), Hingre (1887), Devillard (1887), Clédat (1887), Montet (1885), Jarrin (1885), Constantin (1882), Gillieron (1880), Ascoli (1878), Ritter (1875), Meyer (1874), Tissot (1865), Onofrio (1864), Bridel – Favrat (1866), Gras (1863) a de Werro (1839).

²²³ Narozdíl od diasystému Oil-Gallorománie, v rámci jehož diatopie se postupem času formovala koiné pro – ve své maximální projekci – celý dialektální areál, je diasystém frankoprovensálské Gallorománie charakterizován varietami tak odlišnými jedny od druhých, že historicky vznikly pouze koiné regionální a interregionální, celoareálová koiné v klasickém slova smyslu se však nezformovala. Tuailon (1993) tuto situaci popsal takto: *Le francoprovençal est la langue romane (ou, si l'on désire une autre terminologie, la variété de roman) qui représente le mieux le produit de la latinisation de la Gaule du nord, à partir de sa capitale, Lyon. Cette langue n'existe nulle part à l'état pur, elle existe dans tous les patois, mais partout associée à d'assez fortes particularités locales. C'est cela une langue dialectale, une langue qui n'existe que sous la forme de l'infinie variation géolinguistique. [Sa] délimitation repose sur l'existence [d'une série de traits partagés].* Vzniklo ovšem několik lokálních koiné jiného typu, jistých koiné dílčích, koiné funkčních či diafazických zasahujících pouze určitý typ jazykových produkcí – významná oblastní notářství, například v historických provinciích Le Lyonnais a Le Forez, tvořila jakási ohniska postupně se rozrůstajících spádových areálů, z nichž se právní tradicí

Aby bylo snazší situování jednotlivých regionálních úzů, jednotlivých variet a dialektálních areálů, ke kterým ve svém textu odkazujeme, vymežeme prostor Frankoprovensálské Gallorománie na dvou mapách: na první z nich, zobrazující aktuální situaci, jsou vyznačeny velké kraje a kantony spolu s krajskými a významnými městy, na mapě druhé, historické, jsou naznačena podrozdělení historická (například Le Forez či Le Lyonnais), v jejichž logice jsou podrozděleny skupiny *scripta*²²⁴, jež v textu zmiňujeme²²⁵.

a imitací šířil určitý jazykový úzus (cf. například Claustre, 2016, Lorcin, 2010, Vitali, 2007, Zwanenburg, 2004, Lorcin, 1995 a Fédou, 1964). Pokud jde o areál celý, zaznamenáváme nicméně, jak uvádí například Stich (2001), v novějších dějinách několik, individuálních či kolektivních, návrhů alespoň jednotícího interdialektálního pravopisu (*orthographe supra-dialectale* / *graphie supra-dialectale* / *graphie globalisante* / *graphie standard*) odrážejícími jednotící vůli některých profesionálů jazyka a lingvistů. Zmíňme například následující návrhy: *Graphie de Bridel* – Philippe Sirice Bridel a Louis Favrat (v jejich *Glossaire du patois de la Suisse romande*, 1866), *Graphie de Constantin et Désormaux* – Aimé Constantin a Joseph Désormaux (v jejich *Dictionnaire savoyard*, 1902), *Graphie de Conflans* – Gaston Tuaillon, Christian Abry a jejich pracovní skupina *Groupe de Conflans* (v čísle 135 jejich časopisu *Cahiers du Vieux Conflans*, první trimestr 1983), *Orthographe de Référence A (ORA)* – Dominique Stich (v jeho *Parlons francoprovençal*, 1998) a *Orthographe de Référence B (ORB)* – Dominique Stich (v jeho *Francoprovençal. Proposition d'une orthographe supra-dialectale standardisée*, 2001).

²²⁴ První texty ve frankoprovensálských dialekttech se objevují v druhé polovině XIII. století. Celkově, jak na to ve své práci poukazuje Courouau (2008: 44-45), jsou pro lingvistické analýzy frankoprovensálská *scripta* spojená s jednou velikou interpretační obtíží: *Ces textes en langue vulgaire se présentent sous des formes variées. Il peut s'agir de documents où entre, selon des proportions très variables, une quantité plus ou moins grande de formes d'oïl à côté des formes francoprovençales [...] On trouve aussi des textes « en dialecte pur ». [...] Ce processus d'émergence à l'écrit d'un vulgaire distinct à la fois du latin et du français pose la question du degré de conscience linguistique des scribes francoprovençaux. Ceux-ci sont principalement constitués par le corps des notaires, très actif dans la prospère ville de Lyon entre le milieu du XIIIe siècle et la fin du XIVe siècle [...]]. Pro jazykové rozbory je však nezbytné vědět, jaký přesně je vztah, který mají písaři k jazyku, jež používají, a do jaké míry vnímají jeho odlišnosti od oílových dialektů. Jinými slovy vědět, jak svou písemnou produkci vnímají tito uživatelé z hlediska stylistiky. Courouau (2008: 44-45) tyto aspekty komentuje následujícím způsobem: *Selon Pierre Gardette (1968), il y a, chez les rédacteurs d'actes en francoprovençal (quel qu'en soit le degré de dialectalité) « la conscience d'appartenir à une unité linguistique qui s'exprimait dans ce francoprovençal qui est la base de nos vieux textes littéraires » (Gardette, 1968, 88). Ce point de vue a été contesté par Zygmunt Marzys (1978). Celui-ci, s'appuyant principalement sur les déclarations de l'écrivain lyonnais francographe Aimon de Varennes, établit que le parler local est perçu par ses locuteurs (et les scribes qui en font usage) comme une variété basse du français. Lorsque le français supplantera à l'écrit le francoprovençal, il s'agira moins d'une substitution d'une langue par une autre que d'une « évolution continue, [le] dialecte n'étant qu'une variété régionale de la langue d'oïl » (Vurpas, 1995, 397). [...] comme le fait aussi remarquer Anne-Marie Vurpas (1995), il est clair que pendant les XIIIe et XIVe siècles, auxquels on pourrait ajouter la première moitié du XVe, on a bien affaire à une pratique scriptique linguistiquement différenciée du français. Ces traits et d'autres encore se distinguent si nettement des habitudes scriptiques du domaine d'oïl qu'il paraît légitime d'envisager, de la part des scribes, un acte délibéré dans l'emploi d'une langue plus ou moins marquée par l'oralité. Les scribes francoprovençalographes ont peut-être le sentiment, comme l'affirme Z. Marzys, que les formes qu'ils emploient, ne représentent qu'une modalité, inférieure en prestige, de la langue française, mais ils ne peuvent ignorer ce en quoi ces formes ne correspondent pas à la langue de leurs homologues du domaine d'oïl, de la chancellerie, voire du roi. K této komplexní situaci je nutno přičíst rovněž ještě jednu skutečnost, jeden stylistický faktor, týkající se komunikace v rámci jazykového společenství a konkrétněji komunikace vertikální, o které jsme pro přechod mezi komunikací v latině a komunikací v jazycích (proto)románských pojednali v kapitole 1.3.4.3. Courouau (2008: 44-45) problematiku formuluje takto: [Les notaires francoprovençalographes] obéissent en fait d'abord à un impératif empirique d'ordre communicationnel: l'acte doit pouvoir être immédiatement compris par les parties et être lu en public [...]. Le choix linguistique est opéré par élimination : les parties ignorant et le latin et le français recourent à la langue locale.**

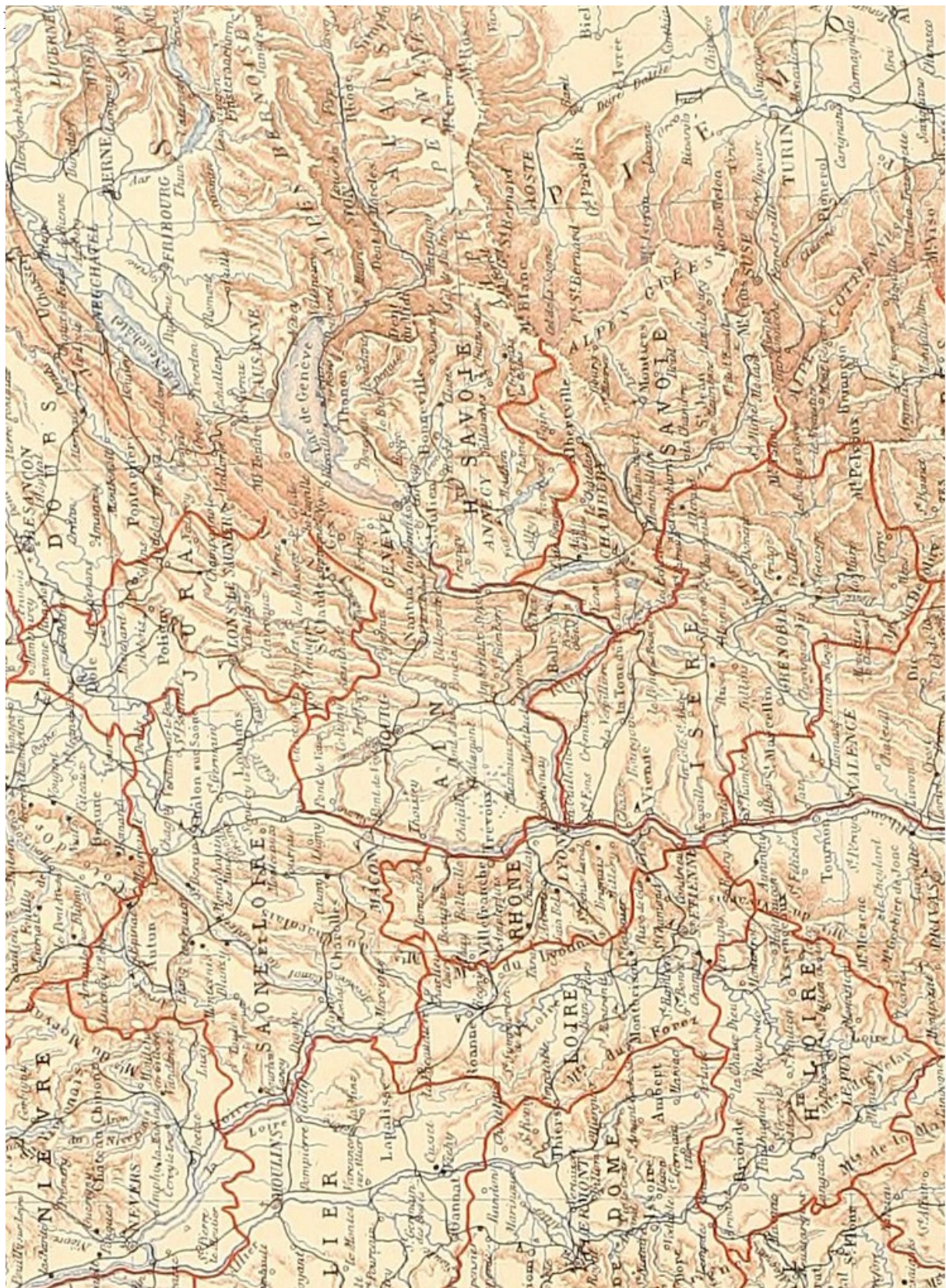
²²⁵ U komentovaných či jako ilustrativní příklad uváděných vět frankoprovensálských *scripta* uvádíme jako identifikaci zdrojového dokumentu název dokumentu – v případě textů známých či podle svého názvu

Mapa 7: Mapa Frankoprovensálské Gallorománie v současnosti²²⁶

diatopicky identifikovatelných – a název a upřesnění konkrétního dialektálního areálu pomocí upřesnění (historického) administrativního kraje, v němž byl dokument vyhotoven – v případech textů méně známých či neznámých. Upřesnění dialektálního areálu je uvedeno za citovanou větou v závorkách po názvu citovaného dokumentu a před upřesněním data vyhotovení či potvrzení.

²²⁶ Zdrojem této mapy, kterou jsme upravili, je anglicky popsaná mapa Francoprovençal-Geo-Map-1.jpg převzatá z Wikimedia Commons dne 11. 8. 2017. Mapa z Wikimedia Commons je anglickým překladem frankoprovensálsky popsané mapy ze stránek Aliance culturèla arpitàna (www.arpitàna.eu).

227 Mapa nadepsaná „Carte politique et administrative de la France et de ses principales colonies dressée par A. Vuillemin, géographe, Officier d'Académie“ tvořící součást atlasu Vuillemin (1892) a datovaná rokem 1890.

Etymon *illōrum* se hláskovými změnami z vulgárně latinské fáze *ellōru* > *ellōro* > (*ē*)*llōro* ve středověkém jazyce dále vyvinul do podoby *lor* / *lur*:

(256) [...] *li seignor del chapitre Sen Menbuf de Munbelier ont mis lor seel en ces present escrit. (Accord entre l'abbé et le couvent de Bellelay, d'une part, et Hugues de Buix, d'autre part; kraj Jura, 1244a)*

(257) [...] *per la terra que lor pare achatet de Johan Guy [...] (Redevances dues à la maison de Montchausson dans les paroisses de Sainte-Consorte, Marcy, Jullié, Grézieu, Brindas et Dardilly; kraj Lyon, XIII. století)*

(258) *Juhannet Durant et Guillermet Durant so fraro deivont dimey bichet de froment a la mesure de Vimies per .j. vercheri qui est josta la terra Pero Durant lur unclo. (Co est li servis de Meunay qui est a Madama l'abessa de Sant Pero, 1317)*

Vzhledem k faktu, že je Frankoprovensálská Gallorománie historicky výrazně dialektálně roztržštěná, je alomorfie posesivních pokračovatelů ILLORUM bohatá: vedle *lor*, *lour*, *lur* (všechny tři, Philipon, 1887), zaznamenáváme rovněž *leu* / *leu-z*²²⁸ (Philipon, 1887), *leur*, *loū*, *lō*, *lō*, *lū* (*lyū*), *lœ* (*lyœ*)²²⁹ (všech sedm Devaux, 1892), posesivní adjektivum *lyour* a posesivní determinant *lyou* (oba uvedeny Devauxovým textem jako varianta z Saint-Maurice-l'Exil)²³⁰.

I v diachronních frankoprovensálských dialektech nalézáme pokračovatele ILLORUM jak v distribucích přízvučných, tak nepřízvučných tak, jak jsme je definovali v kapitole 2.1: jako posesivní adjektiva ((259), (260) a (261)) a zájmena ((262), (263), (264) a (265)), nebo jako posesivní determinanty ((266), (267) a (268))²³¹.

(259) *Item, Ponci et Johanna Pachones, .II. d. per la lor part de les choses Thomas Pachon. (Redevances dues à la maison de Montchausson dans les paroisses de Sainte-Consorte, Marcy, Jullié, Grézieu, Brindas et Dardilly; kraj Lyon, XIII. století)*

²²⁸ Obecně platí, že se u frankoprovensálských adjektiválních posesiv 6. osoby systematicky vyvinuly na foném [z] zakončené alomorfy, které jsou alomorfy pozičními, pozičními variantami, distribuovanými všude v kontextech následujícího vokalického začátku determinované jmenné fráze. Jednotlivé z-alomorfy se v následujících přehledech pokoušíme dokumentovat. Alomorf *leu-z* je poziční variantou, pro niž Philipon (1887) uvádí příklad: *Dé perdon per leu-z argen [...] (Chanfon de la complanta et desolafion dé pairé, t. j. Chanson de la complainte et désolation des prêtres, 1535)*. Ve francouzské fonologii v případě takového fonému, jenž zabraňuje hiátu, hovoříme o *consonne de transition* (nebo ve starších pojednáních *lettre de liaison*), přechodovém konsonantu.

²²⁹ U této poslední dvojice autor ale uvádí, že se jedná o francouzštinu.

²³⁰ Devaux (1892) ve své studii přesně uvádí formulaci: „posesivní adjektivum *gliour* (psané *lyour*) a posesivní determinant *gliou* (psané *lyou*)“.

²³¹ Hlavním zdrojem historických příkladů v této podkapitole je, vedle uvedených gramatických prací, zejména korpus Glessgen – Carles – Duval – Videsott (2016).

(260) *Cilli meesma raisons est de celles choses que il ant de part la mare o d'otra part, o si alguns **lor** amius lor a ren laisse en sa mort [...]* (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

(261) *Le pare non est tenus de fermer ni de prometre a son fil que el meneit a mesura les choses del fil, jaseit zo que li autri homen estranjo donant cesta fermanci quant ant l'us de les **lor** choses.* (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)²³²

(262) *[...] ses devantelx de toux les mesfaix qu'il unques firent a-la masson de Bellelan et **es lours**.* (Accord entre l'abbé et le couvent de Bellelay, d'une part, et Hugues de Buix, d'autre part; kraj Jura, 1244b)

(263) *Cellour ambes parties ensi havoent promis pour lour et tout **les lours** perpetuelmant d'atteinir et sain corrompre observé tot quant qui seroit per les-dit quatre amis concordablemant prononcé [...]* (Charte, Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bulo; kraj Fribourg, 1426)

(264) *[...] nos [...] fasons la prononciation cy après escriptes per les-dictes ambes parties et per **les-lours** [...]* (Charte, Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bulo; kraj Fribourg, 1426)

(265) *[...] adonques toutes les lettres sus-dictes en main commune mises per les dictes parties reire lo dit Peterman Malchy se devront adonques auxi toutes cancelley en la presence deis ambes parties ou **deis lours** quel desus [...]* (Charte, Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bulo; kraj Fribourg, 1426)

(266) *E si om ni femna s-enfuit au²³³ **lor** avoir en outra villa segrant lo-lai [...]* (Charte de coutumes octroyée par Robert, seigneur de Saint-Bonnet-le-Château, aux hommes de son mandement; kraj Forez, vydání 1270, potvrzení 1272)

(267) *Item, li eyr Guillermo Burdin. vj. d. per **lor** maison; item, .xij. d. et. j. gallina per **lor** curtil qui fu Jordanetan [...]* (Charta de Meunay; kraj Ain, 1275-1300)

(268) *Item, les files a la Peliarda, per **lor** curtil [...]* (Redevances dues à la maison de Montchausson dans les paroisses de Sainte-Consorte, Marcy, Jullié, Grézieu, Brindas et Dardilly; kraj Lyon, XIII. století)

²³² V tomtéž dokumentu, hned v následující větě však čteme: *Atressi non est tenus le pare que el faze raison a sos effant de l'aministracion de **lor** choses [...]*. Jedná se stále o tytéž věci / záležitosti, jež připomínáme, jsou však užity bez členu určitého.

²³³ V případě *au* se nejedná o morfematically uzel, tj. předložku kontrahovanou se členem určitým, nýbrž o podobu, do níž dospěla samotná předložka ve své diachronii.

Popis posesivního paradigmatu 6. osoby je třeba doplnit ještě o historické pádové tvary bikazuálního systému. Pro severní areály kraje Dauphiné ve středověku uvádí Devaux (1892) následující paradigma: C. R. sg. m. *lor*, C. S. pl. m. *lors*, C. R. pl. m. *lour*, *lors*; C. R. sg. f. *lour*, C. R. pl. f. *lour*. Philipon (1901) pro lyonský dialekt v období mezi XIII. a XIV. stoletím pak: sg. *lor*, *lour*; pl. *lor*, *lour*, *lors*, *lours*, *lurs*. V dalších dialektech se objevuje i *leurs*.

(269) *per lor curtil (Charta de Meulnay, polovina XIII. století)*

(270) *per lor mayson (Terrier de Chazelles, 1290)*

(271) [...] *li devant dit Hameys et Henris et leurs sorours se sunt mis dou-tout outremant de faire les parties de lor herietaige sor nos [...] (Partage par Thierrri [III] de Montfaucon-Montbéliard des biens d'Amédée de Neuchâtel, de Henri de Neuchâtel, de Marguerite et d'Agnelet; kraj Neuchâtel, 1278)*²³⁴

(272) [...] *se li-diz Jehans et Sebile avoent aucuns hoirs de lors dous cors loialmant engandrez ou procreez [...] (Octroi de faveurs par Gauthier [II] de Montfaucon-Montbéliard [...] à Jean dit Clerc d'Avoudrey; kraj Neuchâtel, 1300)*

(273) *Prometant par la foy de leurs cors donnee en la main des dis jurez et seur l-obligacion de touz leurs biens et des biens de lor hoirs muebles et non muebles, presenz et avenir [...] (Reconnaissance par Geoffroi de Granges et sa femme de la vente [...] de toutes leurs possessions à Marolles-sous-Lignièeres et à Montieramey [...]; kraj Neuchâtel, 1300)*

(274) *Estevenez Odez [...] confesse [...] qu'il deivont II s. v. et una gelina per lo fua ; et czo deivont per lor maison et curtil [...] (Terrier du Temple de Maillisola, 1341)*

(275) *Item a IIII. manovrey qui vannaront lo blaz dou greneir per II. jour, pour lor loye et pour lor despens XV s. VI d. (Comptes du Monastère d'Hauterive; kraj Fribourg, 1411-1412)*

(276) [...] *ly maistre dou poix recovreit son poix apar la ville, et ly maistre regardiour lor peine ordinae. (Ordonnance concernant la vente de la laine; kraj Fribourg, 1414)*

(277) *A paié [...] tant a Jehan Rey, Jehan Durand Vernay, Jehan Roux, Mathé du Chastel par leurs frais [...] (Comptes de la prévôté de Virigneux, rendus par Pierre Trolhet jusqu'en 1416, puis par Benoît Neyreu; kraj Forez, 1410-1424)*²³⁵

²³⁴ Ve zcela stejném syntaktickém kontextu je v textu užíváno jinde i *lor sorours*.

²³⁵ Ve zdrojovém korpusu je uvedeno upozornění, že text tohoto dokumentu celkově vykazuje vysoký vliv normy šířící se z Oil-Gallorománie. Toto je obecně problém míst, jež jsou sídly oblastních notářství – podléhají rychleji a intenzivněji vlivu oil-tradice (oil-normy) šířené z center královské moci a svou vlastní hojnou produkcí písemností převzaté jazykové modely dále šíří. V areálech, jejichž jsou póly, poté vznikají jazykově hybridní texty.

(278) [...] *lez grands desplaisirs que eulx ont heu de telx vexations et molestes par moy et mon dit filz contre eulx comme dit est faictes du grand prejudice et contraire de leurs franchises, privileges et anciennes coustumes [...]* (Antoine de Saliceto, suite à sa libération par la ville de Fribourg, promet de ne pas porter préjudice à la ville; kraj Fribourg, 1454)

(279) [...] *noz les sur-nommez Loys d'Estavayé, Caspar zem Stein et Nicklaus de Scharnachtal à la instant priere et requeste des-dits Anthoine, Katherine et leurs enfans, confessons avoyr fait [...]* (Antoine de Saliceto, suite à sa libération par la ville de Fribourg, promet de ne pas porter préjudice à la ville; kraj Fribourg, 1454)²³⁶

Ve středověkých dialektech, pokud jde o variaci rodovou, je nutno okomentovat celkem dva aspekty distribucí. (a) Pro některé dialekty existuje alomorfní dvou, rodových, paradigmatického bikazuálního systému. Rodová opozice je v jednotlivých pádech systému nesena opozicí dvou alomorfů. Jako příklad jsme, výše, citovali Devauxův popis posesivních paradigmatického dialektu středověkého severního Dauphiné: pro některé pády v jednotlivých rodech je opozice *lor / lors* versus *lour* opozicí mužské a ženské deklinace. (b) Pokud však jde o rodovou variaci spočívající ve změně tvaroslovného formantu, tvaroslovného sufixu, nepodařilo se nám pro středověké dialekty v excerpovaných dobových textech nalézt žádné příklady²³⁷.

Obecně k otázce variace podle gramatického čísla uvádějí někteří autoři (například Devaux, 1892; Philipon, 1893 a Philipon, 1887) explicitně, že v jimi popisovaných dialektech je posesivum *lor* neměnné. Devaux (1892) upřesňuje dataci variace: *lor* se objevuje s koncovým analogickým *-s* v textu v roce 1276, jeho systematizace není ale rychlá, a tak nalézáme ještě na začátku XV. století případy užití neměnných exponentů, bez *-s*.

(280) **lour** *chivaus* (*Compte de Richard Blont, pour les terres de Demptézieu et du Passage, 1401*)

Ilustrujme si různá užívání exponentů, neměnná a podle gramatického čísla variující, na následujících několika příkladech napříč jednotlivými historickými frankoprovensálskými dialekty. Nejprve série beze shod:

²³⁶ Z dokumentu citujeme dva příklady užití *leurs* popisujícího situaci, kdy posesivum je plurálové, v textu ale není v takovéto situaci *leurs* jediným exponentem. Nalézáme zde okurence *lours*, a to dokonce v identických kontextech jako *leurs*: *de leurs appartenans sus-dits x à leurs appartenans*. I v situacích, kdy je posesivum singulárové, konstatujeme paralelní užívání exponentů *leur* a *lour*: *par leur faveur* a *sans leur charge quelconque* vedle *eulx precedant leur defiance* a *leur propre auctorité*.

²³⁷ Takové příklady se nám však podařilo identifikovat v některých dialektech mnohem pozdější doby. Věnujeme jim pozornost v závěru této kapitoly, v popisu současného stavu paradigmatického posesiv 6. osoby.

(281) [...] que il [...] puissent par Sallins et par nostre terre porter et fayre porter a **lor** masions sent piage [...] (Charte, Jean, conte de Bourgogne, acquitte l'abbaye de Thielle du péage du sel; kraj Vaud, 1249)

(282) Ici comenze le VI liuros, e parle deut sers qui se fuiont de **lor** segnors. (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

(283) [...] zo que tuit li homen la pount fare, laissant **lor** choses a **lor** effant o a outros homenz. (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

(284) Et li diz chastelans de Saint Andrer diset que il aviunt deffendu à les genz de la dite contesse que **lor** beistes ne metissant ne tenissant en terre de guerre [...] (Charte, Sentence arbitrale rendue par Girard de la Palu sur les différends survenus entre le Dauphin de Viennois et Isabelle, dame de Beaujeu; kraj Ain, 1285)²³⁸

(285) Pieros del Vergiel et Matheus diz li gros fiz confessont per euz et per **lor** parers [...] Et czo confessont per eux et per **lor** parer[s]. (Terrier du Temple de Maillisola; kraj Ain, 1341)²³⁹

(286) [...] .iiij. bichetes et dimè d'aveina p **lor** terres et possessions qui furont Estient Veisons de la Batailli [...] (Terrier du Temple de Mallissole; kraj Ain, 1341)

A nyní série s kongruencí:

(287) Nos, Jehanz, cuens de Bergogne et sires de Salins [...] avuns doné et outroié a l'abbé et a covent de Beonmont [...] que **lors** choses propres [...] que que eles soient, movables et non movables, soient quites de nostre paaije de Chalemon [...]. (Charte, Jean, conte de Bourgogne, octroie à l'abbaye de Beaumont le libre passage, 1251)

(289) Johannez Crestinons et Johanz sos frare, Martina et Marions, **lours** serours [...] (Terrier de Bâgé, 1325)

(290) [...] lo pastoriage de **lours** oyes qui pastorgent es pasquirs del dit lue. (Terrier de Bâgé, 1325)

(291) Pour cze, vous mandons que vous facis retrahere les homes et **lours** bien de dens le fort [...] (Lettres du régent du comté au prévôt de Néronde; kraj Forez, 1364)²⁴⁰

²³⁸ V textu má i tvar nepřímého předmětu podobu *lor*: [...] les genz de la dite contesse **lor** aviunt comandé que il les preysant [...].

²³⁹ Jak můžeme vidět, je tento text příkladem dokumentu, v němž se vedle sebe zdánlivě vyskytuje několik různých alomorfů exponentu posesivity. Zde konkrétně vedle sebe nalézáme *lor* a *lour*. Spíše však než o alomorfy se jedná o alografy přinášející, skrze váhání písaře, svědectví o proměnách výslovnosti lexému.

²⁴⁰ V textu má tvar nepřímého předmětu však podobu *lor*: [...] demandent choses que en nulle manyere on no **lor** poureyt accoudre [...].

(292) [...] *car chascun jour leur convient vouler pour acesmer **leurs** faucons [...]* (*Comptes de recettes et dépenses de l'hôtel du comte de Forez, rendu par Étienne d'Entraigues, trésorier de Forez; kraj Forez, 1394-1397*)²⁴¹

(293) .IIII^{xx}. *gellines neccessaires a **leurs** faucons [...]* (*Comptes de la prévôté de la Tour-en-Jarez, rendus par Pierre Thévenard, prévôt; kraj Forez, 1392-1398*)

I ve Frankoprovensálské Gallorómánii existují souběžně s posesivním ILLORUM i distribuce pokračovatelů ILLORUM jakožto osobních zájmen. Paradigma osobních zájmen 6. osoby je paradigmatickým, v němž během staletí vývoje docházelo a nadále dochází k proměnám distribucí jednotlivých konkurenčních exponentů: distribuce jedněch se zužují, distribuce druhých se rozšiřují. O soupeření konkurenčních distribucí jednotlivých exponentů v rámci celé Gallorómánie rámcově pojednává například Meyer-Lübke (1895: 100-119):

Tandis que, en français, leur a été supplanté par eux dans son emploi de pronom accentué, les parlars de l'Est ont, au contraire, préféré leur. Déjà les anciens textes et documents de la Haute-Marne, de la Franche-Comté et de Neuchâtel (p. ex. Estavayer 7. II. 1325, M. 372) présentent concurremment eux et leur, et aujourd'hui le représentant du second est seul usité dans la vallée supérieure de la Moselle à partir de La Bresse et Vagney, puis dans la Bourgogne, la Franche-Comté, le Lyonnais, le Dauphiné, la Suisse française depuis Neuchâtel jusqu'au Valais, dans la Savoie et le canton de Vaud.

Z celé plurálové části supletivního paradigmatu ILLE:

Tabulka 23: Paradigma ILLE v plurálu

Pád	Plurál
Nominativ	<i>illī</i>
Genitiv	<i>illōrum</i>
Dativ	<i>illīs</i>
Akusativ	<i>illōs</i>
Vokativ	-
Ablativ	<i>illīs</i>

se jedná konkrétně o pokračovatele ILLORUM, ILLIS a ILLOS, jejichž diferenční hodnota bude redefinována.

Ve frankoprovensálských dialektech zaznamenáváme podobné proměny paradigmatu osobních zájmen či alespoň podobné tendence, jaké zaznamenáváme v dialektech italských – pokračovatelé ILLORUM distribučně se rozšiřující na úkor pokračovatelů ILLIS a ILLOS.

²⁴¹ Jak můžeme vidět zde, je ve stejném textu tvar nepřímého předmětu *leur*.

Frankoprovensálské dialekty se svým vývojem ale jedny od druhých liší: (a) tato izosyntaxa²⁴² ILLORUM necharakterizuje úplně všechny diachronní a diatopické dialekty a (b) jednotlivé dialekty se vyznačují různou měrou redefinice distribucí jednotlivých exponentů.

(a) Pro popis přesného průběhu izosyntaxy ILLORUM, pokud jde o personalia středověkých frankoprovensálských dialektů, nedisponujeme dostatečným množstvím dat, proto se k této otázce vyjádříme až na závěr kapitoly, v komentářích k novějším dějinám frankoprovensálských dialektů.

(b) Paradigma osobních zájmen je makroparadigmatem. Jednotlivá jeho dílčí paradigmata – osobní zájmena nepřízvučná²⁴³ podmětová (*casus recti*), osobní zájmena nepřízvučná předmětová (*casus obliqui*) a osobní zájmena přízvučná²⁴⁴ – vykazují různé dynamiky přejímání inovací, jinými slovy distribuční konkurence dvou exponentů musí být popisována a vyhodnocována odděleně pro každé z nich. Ve frankoprovensálských dialektech se konkrétně pokračovatelé ILLORUM v některých dialektech staly exponentem nepřízvučného předmětu a v některých exponentem přízvučných absolutních či předložkových pronominálních užití²⁴⁵, přičemž došlo v určité části dialektů k setkání obou typů inovací v jednom makroparadigmatu.

Jak si ukážeme na příkladech v následujícím textu, je identifikace konkrétního exponentu 6. osoby dílčího paradigmatu často velice obtížná, neboť buď jej jeho hláskový vývoj příliš vzdálil od etymonu, nebo je fáze hláskového vývoje, do níž se dostal, odvoditelná od několika různých, konkurenčních, etymonů²⁴⁶. I tento rys si detailněji vyložíme až v rámci popisu podoby frankoprovensálských dialektů XIX., XX. a XXI. století.

Podívejme se nyní na podobu, jež mělo paradigma osobních zájmen ve dvou konkrétních dialektech, které máme diachronně blíže popsané – lyonský dialekt ve XIII. a XIV. století (Philipon, 1901) a jazyk středověkého severního Dauphiné (Devaux, 1892).

V lyonském dialektu mají osobní zájmena nepřízvučného podmětu 6. osoby podobu *il / yl* (m.) a *eles / elles* (f.), osobní zájmena nepřízvučného předmětu nepřímého *lor, lour* (m.) a

²⁴² Jak jsme vyložili v kapitole 2.1 a jak vyplyne z následujících odstavců, bylo by lepší a přesnější hovořit v množném čísle – o izosyntaxách ILLORUM.

²⁴³ Zvaná též nesamostatná, enklitická a podobně.

²⁴⁴ Zvaná též samostatná. V lingvistických pracích z XIX. a první poloviny XX. století bývá občas toto dílčí paradigma označováno jako „akuzativ absolutní“. Tato zájmena a jejich význam a fungování jakožto exponenty posesivity 6. osoby napříč celou Románií detailněji rozebíráme v kapitole 2.4.

²⁴⁵ Jak si ukážeme v kapitole 2.3, zdá se, že okurence pokračovatelů ILLORUM nejspíše pronikly dokonce i do tradičních distribucí zájmen dalších, například předmětových klitik SE.

²⁴⁶ Takováto situace charakterizuje nejen personalia, nýbrž rovněž paradigma posesivní. Šíří alomorfní exponenty posesivity 6. osoby si budeme ilustrovat na závěr kapitoly na situaci v dialektech XIX., XX. a XXI. století.

lor (f.) a osobní zájmena přízvučná pro mužský rod *els, elz, euz, ellos, elos, lor, lour* (například: *entre els, davant elz, per ellos, maugre lor*²⁴⁷) a pro rod ženský *lour, liey* (například: *dedenz lour; [...] et les autres traiant tota cela a lour [...]; dedenz liey; por lour*).

V jazyce severního Dauphiné je popsána alomorfie nepřízvučných podmětových zájmen 6. osoby v mužském rodě tvary *il / ils*²⁴⁸ / *iz / ij / él / éz / éj / ul / uz / uj / l'* a *i / é / è / œ*²⁴⁹ a v rodě ženském tvary *èle / ale / le / -i / lye* a *ailye / élye, èlye*²⁵⁰. Exponenty nepřízvučného nepřímého předmětu jsou *lor / lour* a alomorfií přízvučných osobních zájmen pak *lor / lour* (například: *sans lor, per lor, de lour*).

Ilustrujme si různé distribuce personalii 6. osoby na následujících příkladech. Nejprve dílčí paradigma osobních zájmen přízvučných:

(294) *E cisti raison qui est dita per que alcuns pot querre servitu no [se] pert al meint tro a X anz si andui sunt en la terra, l'actors o le colpablos, o autre per **lor***. (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

(295) *Item, Johannez de la Riveri, .I. ras et. I^r. copa d'aveyna per .II. comblos chouchies et per .II. ras que il deivont comunalment entro **lour** per lour curtil [...]* (Redevances dues à la maison de Montchausson dans les paroisses de Sainte-Consorte, Marcy, Jullié, Grézieu, Brindas et Dardilly; kraj Lyon, XIII. století)

(296) *[...] donet [...] seigner de Saint Bonet als [h]omenz e ales femnes de Saint Bonet e mandet **lor** en faire chartra*. (Charte de coutumes octroyée par Robert, seigneur de Saint-Bonnet-le-Château, aux hommes de son mandement; kraj Forez, vydání 1270, potvrzení 1272)²⁵¹

(297) *[...] celui drap que ils auront devant **lour** a main [...]* (Traduction de la Charte dite Handfeste, XV. století)²⁵²

(298) *[...] li quatre amis sus-nommeys didant lo temps que ly prononciation se deveit faire havoent fait concordablement entre **lour** quatre lour prononciation*. (Charte,

²⁴⁷ Popis příkladů obsahujících *maugre* (sfranc. *mal gré / mau gré / maugré*, v moderní francouzštině *malgré*) je velice komplexní otázkou: syntakticky se v očích některých mluvčích jedná o čistou předložku, od jejíž etymologie je odhlíženo, a tím o strukturu *maugre* Pron., pro jiné pak o podle své etymologie nadále jako *mau gre* (odvozené od substantiva *gre* < lat. *gratum* (subst.) < lat. *gratus* (adj.)) strukturované syntagma, a tím o konstrukci *mau gre* Pos. adj.

²⁴⁸ Devaux sám však o formě *ils* vyjadřuje svou pochybnost a naznačuje, že může eventuelně být i špatnou četbou manuskriptu popřípadě neočekávaným uplatněním analogického *-s* ze strany písaře a dodává, že *il* jako exponent nepřízvučného předmětu 6. osoby je ve Vienne spontánní území ještě v roce 1389.

²⁴⁹ Tato druhá série tvarů je tvořena alomorfy objevujícími se ve větách tázacích, v nichž dochází k inverzi slovosledu mezi předmětem a přísudkem a tím k situaci postpozice předmětového zájmena.

²⁵⁰ Tato druhá série je opět popisem alomorfie fonologického kontextu postpozice.

²⁵¹ V tomtéž dokumentu má i posesivní adjektivum podobu *lor*: *Li ome de Saint Bonet deviunt ajuar al-seignor de Saint Bonet de sa guerra e lo devunt segre .I. jor e una nueit a-lor mession [...]*.

²⁵² V tomtéž dokumentu má posesivní adjektivum tvar *leur*: *[...] mais que tant loins quen y cel meysme jour [ils] puissent repaier en **leur** maison*.

Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bulo; kraj Fribourg, 1426)

A dále pak dílčí paradigma osobních zájmen nepřízvučných předmětových (*casus obliqui*):

(299) [...] *li devandit Ameys, Henris et lours serours [...] ont promis [...] tenir fermement et lealment les perties de lour heritaige ainsi come nos **lour** ferons et ordenerons. (Partage par Thierrri [III] de Montfaucon-Montbéliard des biens d'Amédée de Neuchâtel, de Henri de Neuchâtel, de Marguerite et d'Agnelet; kraj Neuchâtel 1278)*

(300) [...] *nous volissant enduyre les dit quatre amis de **lour** delivrer lour pronunciation [...] (Charte, Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bulo; kraj Fribourg, 1426)*

V některých historických textech zaznamenáváme okurence alomorfů s analogickým plurálovým -s:

(301) [...] *le servis que je **lours** ai fait duranz lour guerre qu'il ont ahue contres Berneis. (Charte – quittance, Girard d'Arberg reconnaît avoir reçu de Fribourg 400 florins de Florance et 5 gros tournois par jour, kraj Fribourg, 1333)*

(302) [...] *c'est assavoir dame Agnex, nonne dou Sauvement, et Nichole, nonne de Baumes, soient paies chescom anz sus mom piage de Vautravert entierement de ce que **lours** est outroiez [...] (Testament de Rodolphe [IV] de Neuchâtel établissant son fils, Louis de Neuchâtel, héritier; kraj Neuchâtel, 1338)*

(303) [...] *et se rien estoit retenuz dou temps passez, je vuil que **lours** soit païé et rendu. (Testament de Rodolphe [IV] de Neuchâtel établissant son fils, Louis de Neuchâtel, héritier; kraj Neuchâtel, 1338)*

Ačkoliv jsme Frankoprovensálskou Gallorománii ohledně exponence posesivity 6. osoby definovali jako oblast ve svém majoritním úzu a ve svých majoritních tendencích diachronně charakterizovanou izoglosou ILLORUM, musíme opět – tak, jak jsme již učinili v případě Oil-Gallorománie – zmínit i izoglosu SUUS, jež ohraničuje areály některých provensálských dialektů.

To, co je však ve srovnání s oilovými jazyky jiné, je fakt, že zatímco v jejich případě izoglosa SUUS popisovala středověkou fázi vývoje jazyka a do novodobých dějin se již neudržela (tzn. že se inovace zániku distribuční opozice SUUS – {EORUM, ILLORUM, ...}, redefinované jako SUUS – ILLORUM ve prospěch ILLORUM rozšířila nakonec i do konzervativnějších oblastí východních), máme v případě dialektů frankoprovensálských

zdokumentovány spíše distribuce SUUS novějších fází dějin a pro historická období máme příkladů zcela minimálně. Konkrétně se nám při procházení historických *scripta* podařilo excerpovat všehovšudy dva příklady, kde podle našeho názoru jsou okurence SUUS exponenty posesivity 6. osoby:

(304) *Si alcuns fait maison en sa terra de les peres d'autrui. (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)*

(305) *Et ont ausi obligiez li dit vendour, tuit en ensemble et uns chescuns par lui, et les dites plaiges, et obligent en la main dou dit Gerdon et de-ses²⁵³ hoirs (et) lour biens moubles et non moubles, [...] (Vente de terres par Willemin dit Chiant, par Agnès, sa femme, par Perrete, leur fille [...] à Simonet dit Gerdon, de Roches, [...] Acte établi au nom et sous le sceau de l'official de Besançon par Jean de Mandeure, notaire; kraj Jura, 1326)*

Navzdory této naprosto minimální přítomnosti ve fázích historických, jež ani systematické užívání pokračovatelů SUUS jakožto exponentů posesivity 6. osoby nedokládá, nyní alespoň v nárysu²⁵⁴ popíšeme historickou paradigmaticku pokračovatelů SUUS, jimž věnujeme větší pozornost na závěr kapitoly, při popisu novějších fázích vývoje jazyka, v nichž tyto okurence jsou v některých dialektálních areálech doložitelně a zcela průkazně systémovým exponentem plurálové posesivity. Ve svém popisu se opíráme zejména o pět prací: Veř (1911), Philipon (1901), Philipon (1893), Devaux (1892), Philipon (1887):

V lyonském dialektu v období XIII. a XIV. století měla paradigmata posesivity 6. osoby následující podoby. Paradigma determinantů (nepřízvučných tvarů) v mužském rodě bylo tvořeno tvary *sos*, *son*, *san* v singuláru a *si*, *sos*, *sous* v plurálu, v rodě ženském pak *si*, *sa* v singuláru a *ses* v plurálu. Posesivní adjektiva (přízvučné tvary) nabývala v bikazuálním systému v mužském rodě těchto tvarů: C. S. **sins*, C. R. **sin* v singuláru a C. S. **sin*, C. R. *sins* v plurálu. Posesivní pronomina jsou odvozena od posesivních adjektiv přidáním členu určitého: C. S. m. sg. **li sins*, C. R. m. sg. *lo sin*, C. S. m. pl. *li sin*, C. R. m. pl. *los sins*; C. S. f. sg. **li sin*, C. R. f. pl. *la sin*.

V dialektu historického kraje Bresse v období XIII. a XIV. století čítá paradigma posesivních determinantů (nepřízvučných tvarů) exponenty: C. S. m. sg. *sos*, C. R. m. sg. *son*,

²⁵³ Což by při užití alomorfu pokračujícího ILLORUM bylo vyjádřeno exponentem *lors*.

²⁵⁴ Předkládáme pouhý nárys také z důvodu fragmentárnosti dat, která máme k tomuto účelu k dispozici. Tato fragmentárnost je dvojího typu: jednak bohužel nemáme k dispozici morfologické popisy všech středověkých dialektů, jednak v jednotlivých morfologických popisech nejsou obsaženy vyčerpávající přehledy jednotlivých exponentů a jejich alomorfí. Některé z podobných mezer jsme se sice sami snažili doplnit z excerpce historických *scripta*, nebylo tak však možné učinit vždy a v uspokojivé míře, proto i v uváděných výčtech zůstávají některé mezery.

C. S. m. pl. *si*, C. R. m. pl. *sos*; C. S. f. sg. *sa*, *si*, C. R. f. pl. *ses*. Posesivní adjektiva (přízvučné tvary) mají v mužském rodě singuláru tvar *sin* a v rodě ženském *sin* a *soa*. Posesivní zájmena jsou opět tvořena členem určitým a tvarem posesivního adjektiva: C. S. m. pl. *li sin*, C. R. f. sg. *lassin*.

V dialektu historického kraje Forez (v areálu před tokem Loiry) v období XIII. a XIV. století je paradigma posesivních determinantů (nepřízvučných tvarů) charakterizováno tvary C. S. m. sg. *sos*, C. R. m. sg. *son*, C. S. m. pl. *si*, *sei*, C. R. m. pl. *sos*, C. S. f. sg. *sa*, C. R. f. sg. *sa*, *si*. Posesivní adjektiva (přízvučné tvary) jsou doložena jen jediným tvarem, f. sg. – *sia*. Stejně tak i posesivní zájmena jsou ilustrována jedinou formou – *la soa*.

V dialektu města Saint-Étienne ve století XVII. je paradigma posesivních determinantů (nepřízvučných forem) charakterizováno exponenty *son* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou / sous* (m. pl.), *se / ses* (f. pl.) a paradigma posesivních zájmen exponenty *lou sió*, *le sie*.

Pokud se nyní vrátíme k typologii jednotlivých distribučních pozic lemmat SUUS a ILLORUM, jež jsme popsali v kapitole 2.1, můžeme definovat historické distribuce pokračovatelů obou následujícím způsobem.

V přízvučných pozicích jakožto posesivní adjektiva v roli přívlastku jsme exponenty pokračující ILLORUM našli naprosto výjimečně. V jediných třech příkladech (viz výše (259), (260) a (261)), které jsme objevili, se vyskytuje *lor* dvakrát determinováno členem určitým (*la lor part*, *les lor choses*) a jednou neurčitým determinantem (*alcuns lor amius*). Pro pokračovatele SUUS jsou takovéto distribuce četnější, na rozdíl od situace v oilových jazycích však mnohem méně rozšířené a mnohem méně typologicky pestré: nejčastěji jsou posesivní adjektiva v roli přívlastku, anteponovaného či postponovaného, aktualizována členy, určitým či neurčitým²⁵⁵:

(306) *per lo sin voleir* (*Légendes en prose*, kraj Dauphiné, Vienne?, XII. století)

(307) *Peros mos filt seit mos hers; e, si el non o est o si el est mort dedint XIII anz o, si est fenna, dedint XII anz, Juanz mos filt seit el sen lue [...]* (*Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble*, XIII. století)

(308) *la sua partia* (části jednoho z *terriers lyonnais*, pozemkových knih, XIV. století)

(309) *la sua part* (části jednoho z *terriers lyonnais*, pozemkových knih, XIV. století)

(310) *la vercheri sua* (jeden z *terriers*, pozemkových knih, Archives du Rhône, XIV. století)

²⁵⁵ Zvláštním případem je okurence *malgra sin*, jež odráží povědomí o nominální etymologii *mal gre / mau gre* (odvozené od substantiva *gre* < lat. *gratum* (subst.) < lat. *gratus* (adj.)) a kde *sin* je přívlastkem rozvíjejícím podstatné jméno *gre*.

(311) *per la vercheri soa* (jeden z *terriers*, pozemkových knih, Archives du Rhône, XIV. století)

(312) [...] *de la sin gloriosa mare* [...] (*Œuvres de Marguerite d'Oyngt, prieure de Poleteins*; opis ze XIV. století)

(313) [...] *per la sin partia de la terra de la Buisseri* [...] (jeden z *terriers*, pozemkových knih, Archives du Rhône, XIV. století)

(314) *per la sin part* (*Terrier de Saint-Germain-au-Mont-d'Or et de Poleymieux, Rhône, okolo 1260*)

(315) *una son*²⁵⁶ *filli* (*Légendes en prose, kraj Dauphiné, Vienne?, XII. století*)

(316) *per una sin vigni* (*Terrier de Miribel, Archives du Rhône, první polovina XIV. století*)

(317) [...] *per un notairo a saiellar un sin wis* [...] (*Taille communale, 1341*)

Z jiných determinantů se objevují jako aktualizátory posesivních adjektiv, anteponovaných či postponovaných, ještě i determinanty neurčité:

(318) *Atressi si le pare del menor, o autre hom de cui el est hereters, laiset alcuna chosa a alcun sen amiu quant el morie* [...] (*Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století*)

(319) [...] *le segner me deit metre en possession de totes ses choses que el tint* [...] (*Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století*)

(320) [...] *per alguns eysimenz sins* [...] (*Li contios de allar abatre Peyraud, 1350*)

Přízvučná posesivní adjektiva se objevují jako jmenné části přísudku jmenného se sponou:

(321) [...] *les leingues sont lour*. (*Usages du Mistral des Comtes de Vienne, XIII. století*)

(322) *Mais si el cuidave que li chosa fust soa, e non ere, l'ereters non est constraint de rendre la chosa ne lo preis*. (*Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století*)

(323) [...] *si cel qui l'a fait l'avit fait en bona fei, que cuidave que li terra fust soa*. (*Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století*)

²⁵⁶ V textu manuskriptu opraveno na *sin*.

(324) *Si cel qui tint alcuna chosa per bona fei en est vencus en plait, tuit li fruit que el en [a] au per son travail sunt **sen** [...]* (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

V přízvučných distribucích pronominálních jsou tvary přízvučných posesivních adjektiv aktualizovány a nominalizovány členy určitými:

(325) *Item, .III. sol. per lo pra que oront de Johan Ganaor, qui est en pra Chanbon, josta lo pra P. Helysent e **lo lor** que il tinont a feou de l'esphital franc.* (Terrier de la commanderie de Chazelles, kraj Forez, 1290)

(326) **lo lor** (Censier de la Commanderie de Chazelles-sur-Lyon, 1290)

(327) [...] *de tot **lo lor**.* (Fragment du journal des dépenses faites pour le voyage de Montbrison à Paris et le séjour à Paris de Renaud et Jean, fils du comte de Forez, kraj Forez, 1322-1323)

(328) [...] *pour lour et pour **les lour** [...]* (Vente par Cléménçon [...] à Perrin [...] et à Henri [...] de la succession de Guillaume de Champey; kraj Neuchâtel, 1328)

(329) [...] *li diz recivares [...]* **lo rendrit** ou diz generaux commissaires comme p. perdu et li dit commissour **lo retindrant** comme **lo lour**. (Convention passée entre les commissaires et Aymonet de Nevro, receveur de l'imposition, kraj Lyon, 1359)

(330) [...] *issi qu'el avit espandu **lo sin** [...]* (Légendes en prose, kraj Dauphiné, Vienne?, XII. století)

(331) *E si l'arbros est posas entre mi e mon veisin, si que el vive de ma terra e de **la soa** [...]* (Somme du code, texte dauphinois de la région de Grenoble, XIII. století)

(332) *Se aucuns drapers vost marchiandar d'altro meiter que **del sin** [...]* (Règlement fiscal promulgué par le consultat de Lyon, 1351)

(333) [...] *plus crois que **li sin** [...]* (Li contios de allar abatre Peyraud, 1350)

(334) [...] *lo dit Piero et **loz sinz** en quittent [...]* (Compte rendu aux religieuses de Saint-Martin-le-Paul par Pierre de la Bête, cleric, leur receveur, kraj Rhône, 1373)

(335) [...] *d'altra main segnia et aprova de **la sin** [...]* (Convention passée entre le consulat de Lyon et Bernard de Varey, sur le fait des fortifications, 1358)

Poslední skupinou posesivních distribucí jsou distribuce nepřízvučné, determinální²⁵⁷:

²⁵⁷ Ve svém pojednání mluvíme, v rámci morfosyntaktického popisu francoprovensálského dialektálního areálu, o „determinantech“ a nikoliv o „determinantoidech“, neboť jsme nenalezli žádné důkazy o tom, že by se zde opakovala distribuční situace z Oil-Gallorománie, v níž byly tvary, které jsou tradičně označovány obvykle jako nepřízvučné, v některých případech aktualizovány determinanem, tzn. situace, v jejímž rámci exponenty nepřízvučných posesiv nejsou v komplementární distribuci s exponenty paradigmatu determinantů.

(336) *Li ome de Saint Bonet deviunt ajuar al-seignor de Saint Bonet de sa guerra e lo devunt segre .I. jor e una nueit a-lor mession [...] (Charte de coutumes octroyée par Robert, seigneur de Saint-Bonnet-le-Château, aux hommes de son mandement; kraj Forez, vydání 1270, potvrzení 1272)*

(337) *Item, Johannez de la Riveri, .I. ras et. Ire. copa d'aveyna per .II. comblos chouchies et per .II. ras que il doivent comunablement entro lour per **lour** curtil [...] (Redevances dues à la maison de Montchausson dans les paroisses de Sainte-Consorte, Marcy, Jullié, Grézieu, Brindas et Dardilly; kraj Lyon, XIII. století)*

(338) *[...] p **lour** maison et vercheri qui se tinont, qui fut aquisa de Johan de la Rua [...] (Terrier du Temple de Mallissole; kraj Ain, 1341)*

(339) *[...] et li. vij. d. et melli sunt p **lor** dreit del mas del Verney, et li. iiij. d. et melli sunt p **lour** dreit de la Ribauderi et de Bovinel. (Terrier du Temple de Mallissole; kraj Ain, 1341)*

(340) *[...] Girins de Liay et Lorenz Poncet doivent communalment .II. d. et ob. per **lor** maison [...] (Terrier du Breuil; kraj Vaud, 1303)*

(341) *Nos, Rechars dit Saichaulx [...], Mergueron, sa fome, et Katherine, **lour** fille [...] (Charte, Vente par Richard dit Séchaux, sa femme et sa fille de deux setiers de vin blanc; kraj Vaud, 1406)*

(342) *Et après celle election de apreciaz et justifiez solong **lour** regart et bonne discretion et cognissance lo pris de celles possessions esliettes. (Charte, Sentence arbitrale prononcée lors de la querelle entre Heintzli Bonvisin et Jaquet de Bullo; kraj Fribourg, 1426)*

(343) *Item laysse Stevenin **son** frauro deu fey et la soa, **sos** efans [...] (Testament de Johan de Bourbon, 1289)*

(344) *[...] comande que Peros **sos** fils, le annas de **sos** enfans, prene .x. livres de parisis de melurament [...] et salve **si** mare come **sa** chere mare [...] (Testament de Johan de Bourbon, 1289)²⁵⁸*

Ve svém výkladu se nyní dostáváme do novějších dějin frankoprovensálských dialektů. Jako novější dějiny vnímáme část vývoje jdoucí od druhé poloviny XIX. století po dnešek. Vzhledem k faktu, že je bibliografie k danému období hojnější, disponujeme lepší představou o šíři a pestrosti forem alomorfie exponentů posesivity 6. osoby.

²⁵⁸ Oba dva poslední příklady jsou převzaty z Philipon (1893).

Začneme popisem²⁵⁹ nepronominální alomorfe pokračovatelů ILLORUM. Jako posesivní determinant (nepřízvučný tvar) či jako posesivní adjektivum (přízvučný tvar)²⁶⁰ je paradigma tvořeno tvary²⁶¹: (a) v historickém kraji Lyonnais – *lou / lou-z*²⁶² (m. sg.), *lou / leur* (f. sg.), *lou / lou-z* (m. pl.), *lou / leur-z* (f. pl.)²⁶³; *lu / lu* (m. sg.), *lu / luz* (m. pl.)²⁶⁴; (b) v historickém kraji Savoie – *lòi* (m. sg.), *lúra* (f. sg.), *lòi / lòi-z* (m. pl.), *lúre* (f. pl.); *léc* (m. sg.), *léc* (f. sg.), *léc / léc-z* (m. pl.), *léc / léc-z* (f. pl.)²⁶⁵; *lòi / lòi-z* (m. sg.), *lòi / lòi-z* (f. sg.), *lòi / lòi-z* (m. pl.), *lòi / lòi-z* (f. pl.); *lòù / lòù-z* (m. sg.), *lòù / lòù-z* (f. sg.), *lòù / lòù-z* (m. pl.), *lòù / lòù-z* (f. pl.); *leu; la; làw; lô*²⁶⁶; *léc / léz* (m. sg.), *léc / léz* (f. sg.), *léc / léz* (m. pl.), *léc / léz* (f. pl.)²⁶⁷; *leu / leur* (m. sg.), *leu / leur* (f. sg.), *leu / leuz* (m. pl.), *leu / leuz* (f. pl.)²⁶⁸; *léc / léc z* (m. sg.), *léc / léc z* (f. sg.), *léc / léc z* (m. pl.), *léc / léc z* (f. pl.)²⁶⁹; *la', la', la' / la'z, la' / la'z, lâ / lâz, lâ / lâz, lâ / lâz, lâ / lâz; lô / lôz, lô / lôz, lô / lôz, lô / lôz; laor, laor, laor, laor; leu / leur, leu / leur; leu / leuz, leu / leuz, leu / leuz, leu / leuz; leuz* (m. pl.), *leuz* (f. pl.); *leû / leûz, leû / leûz, leû / leûz, leû / leûz; leû / leûr, leû / leûr; lo, lo; lô, lô; lo' / lo'z, lo' / lo'z, lo' / lo'z, lo' / lo'z; lou / louz, lou / louz, lou / louz, lou / louz; low / lowz, low / lowz, low / lowz, low / lowz; lôy / lôyz, lôy / lôyz, lôy / lôyz, lôy / lôyz; leûy / leûyz, leûy / leûyz, leûy / leûyz, leûy / leûyz; leur, leur; law; laô, laô, laô, laô; lào* (m. pl.), *lào* (f. pl.); *leuye* (m. sg.), *leuye / leuy* (f. sg.), *leuye* (m. pl.), *leuye / leuyz* (f. pl.); *lu* (m. pl.), *lu* (f. pl.); *lyeû* (m. pl.), *lyeû* (f. pl.)²⁷⁰; *loron*²⁷¹; *lów*

²⁵⁹ Vzhledem k faktu, že zdrojové gramatiky konkrétních dialektů často samy uvádí pouze některé tvary posesivního paradigmatu 6. osoby, chybí v našem výčtu pro některá paradigmata alomorfů některé exponenty buď rodové, nebo kategorie čísla.

²⁶⁰ Pokud se v některém konkrétním dialektu exponenty těchto dvou distribucí, posesivního determinantu (nepřízvučného tvaru) a posesivního adjektiva (přízvučného tvaru), liší, explicitně tuto odlišnost zmiňujeme.

²⁶¹ Ačkoliv se nám podařilo pro období 1863-2015 shromáždit morfosyntaktické popisy celé řady dialektů napříč celým frankoprovensálským areálem, jsme si vědomi, že námi předkládaný popis není než částí celkové bohatosti alomorfe a že by bylo lze přidat spoustu forem dalších.

²⁶² Šikmým lomítkem oddělujeme ve výčtech poziční varianty exponentů způsobem, že schéma X_1 / X_2 označuje existenci poziční varianty X_1 takové, která se objeví v distribucích před bezprostředně následujícím morfém začínajícím na vyslovovaný konsonant, a X_2 pak poziční variantu takovou, která se objeví ve fonologickém kontextu následujícího morfému se začátkem vokalickým. Varianta X_2 je charakterizována přítomností koncové *consonne de transition* (nebo ve starších pojednáních *lettre de liaison*), přechodového konsonantu zabraňujícího vzniku hiátu v promluvě řetězci v místě setkání slov: nejčastěji je varianta X_2 na foném [z], či na foném [R], eventuálně na skupinu fonémů [Rz] zakončeným alomorfem.

²⁶³ Tisseur (1887-1890).

²⁶⁴ Villefranche (1891).

²⁶⁵ Obě dvě série exponentů Duret – Koschwitz – Ritter (1893).

²⁶⁶ Všech osm sérií exponentů Constantin – Désormaux (1907).

²⁶⁷ Dupraz (1938).

²⁶⁸ Viret (2015).

²⁶⁹ Brusson (1982).

²⁷⁰ Všech dvacet tři sérií Viret (2013).

²⁷¹ *Loron* či *lórô / lórôn-*, používaný v údolí Maurienne například v dialektu Saint-André, jsou alomorfy vytvořené analogicky k posesivům *noutron* (*nutrô; notrô; notron, noutron, nontron, nóton, neton*) a *voutron* (*vutrô, votrô*) (Stich, 2001), které byly vytvořeny analogicky k posesivním determinantům *mon* a *ton* (Kristol, 2016; Cerquiligni, 2003; Stich, 2001; Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1992b) nebo jsou přímými pokračovateli latinských posesiv NOSTRUM, *VOSTRUM (Stich, 2001), či výsledkem kombinace obou vývojových postupů

(m. sg.), *lôwssa* (f. sg.), *lôwssu / lôwssuz* (m. pl.), ? (f. pl.); *lor* (m. sg.), *lorsa* (f. sg.), *lorsos* (m. pl.), ? (f. pl.)²⁷²; (c) v kraji Loire – *lourou* (pl.)²⁷³; *lio, lio, lio / lioz, lio / lioz*²⁷⁴; *leur, leur, ?*, *leur*; *liou, liou, liou / liouz, lious*; *lios* (f. pl.); *lours* (m. pl.); ?, *liur, liurs, liure / liures*; (d) v kraji Doubs – *leu, leu, leu / leu-s-, leu / leu-s-*²⁷⁵; (e) v historickém kraji Forez – *là* (m. sg.); *liou; liour; lour; louar; liou; liour; lour; louar*²⁷⁶; *liou; lyor, lyors*²⁷⁷; (f) v kraji Puglia²⁷⁸ – *lau*²⁷⁹; (*law*), (*law*), -, -²⁸⁰ (přízvučná posesivní adjektiva mají podobu *lávə, lāvə, lāvə, lāvə*)²⁸¹; (g) v kraji Val d’Aosta – *leur, leur, leur, leur* (v některých částech se používají i jako přízvučná posesivní adjektiva, *lo leur N*)²⁸²; (h) v kraji Bresse – *jo / yo* (sg.), *yo* (pl.)²⁸³; *ló / ló-z-, ló / ló-z-, lós, lós*; (ch) v kraji Fribourg – *lou*²⁸⁴; (i) v kraji Beaujolais – *yeû; lyær, lyærs*²⁸⁵; (j) v kraji Ženeva – *leu; lær, lærs*²⁸⁶; (k) v kraji Vaud – *lâo*²⁸⁷; (l) v kraji Ain – *làu, làu, làu / làu-z-, làu / làu-z-*²⁸⁸; (m) v kraji Dauphiné – *lour, lour / lourz;oura; lourèy / lourèyz*²⁸⁹; (n) v kraji Valais – *lyõ, lyõ, lyõ, lyõ*²⁹⁰; *lou, lou, lou-j, lou-j-*²⁹¹; *lyor, lyor, lyors, lyors*²⁹²; (o) další tvary napříč dialektu – *lor, lors, lyor, lyors*²⁹³; *lyeu; loz* (pl.); *lou; leur; leu; leû; llau; lour* (sg.), *lour* (pl.); *laõ; liou* (přízvučné posesivní adjektivum)²⁹⁴; *lyær, lyærs; lær, lærs*²⁹⁵.

(Stich, 2001). Bec (1971) uvádí ještě i „sporadicky užívaný“ tvar *l’otron* stejného významu, ale ten v žádné jiné z prací, které jsme prošli, nebyl potvrzen.

²⁷² Stich (2001).

²⁷³ Chassagneux (2005).

²⁷⁴ Veř (1911). Autor exponent ale jinak zapisuje jako *lios*.

²⁷⁵ Tissot (1865).

²⁷⁶ Všechny čtyři poslední Gras (1863).

²⁷⁷ Obě série *Lo Trèzor Arpitan* (2011).

²⁷⁸ Kraj v jižní Itálii, kde se ve dvou obcích – Faeto (it.) / Faíte (frankoprov.) a Celle di San Vito (it.) / Cèlle de Sant Uite / Vite (frankoprov.) – mluví frankoprovensálskými dialektu.

²⁷⁹ Morosi (1892).

²⁸⁰ Tvary nepřízvučné, determinační exponenty, nejsou ve Faeto příliš užívané.

²⁸¹ Kattenbusch (1982).

²⁸² Chenal (1986).

²⁸³ Meune (2016-2018).

²⁸⁴ *Lo Trèzor Arpitan* (2011).

²⁸⁵ Obě série *ibid.*

²⁸⁶ Obě série *ibid.*

²⁸⁷ Raymond – Bossard (1979).

²⁸⁸ Duraffour (1932).

²⁸⁹ Děkujeme dr. Dominique Stichovi za upozornění na existenci těchto alomorfů a za poukázání na problematičnost jejich jednoznačného přiřazení k formám čistě frankoprovensálským: jedná se o formy vzniklé na pomezí dvou jazykových areálů, frankoprovensálského a okciténského.

²⁹⁰ Gilliéron (1880).

²⁹¹ De Lavallaz (1899).

²⁹² Meune (2016-2018).

²⁹³ *Lo Trèzor Arpitan* (2011) a Meune (2016-2018).

²⁹⁴ Všech deset sérií Stich (1998).

²⁹⁵ Všechny tři série Stich (2001).

Ilustrujme užití zmíněných exponentů na třech příkladech excerptovaných z *Atlas linguistique audiovisuel des dialectes francoprovençaux du Valais romand* (ALAVAL)²⁹⁶

(345) [sɛŋ b'i:zə kɛ partiʃj'ɛvðn aw'v **lɔʁ** œf'an]²⁹⁷

(346) [waɑ̃ v'i:kə pə lɔ prɔmj'ɛ j'azə **lu** nœ'u d amɛr'ikjɛ]²⁹⁸

(347) [vɛr'an **lɔʁ** ɛʁœʁ - **lu** f'otə]²⁹⁹

K tomuto popisu alomorfie exponentů posesivity 6. osoby je třeba doplnit dva komentáře.

(a) Determinačních (nepřízvučných) či adjektiválních exponentů jsme našli ještě více, ale u těchto dalších případů jsme se ocitli v situaci, kdy u nalezených tvarů, kvůli pokročilému stupni (často oblastně specifického) hláskového vývoje či uplatněním série analogií, nebylo snadné či vůbec možné rozhodnout, zda je latinským etymonem daného exponentu ILLORUM, nebo jiný tvar plurálové části paradigmatu ILLI, či dokonce zcela jiné latinské anaforium. Uvedme k tomuto, za všechny, dva konkrétní příklady. V kraji Haut-Jura zaznamenáváme například posesiva *yout*, *youta* / *yout'*, *youté* / *youtéz*, *youté* / *youtéz*³⁰⁰ vzniklá na pomezí dvou jazykových areálů, frankoprovensálského a okciténského³⁰¹. Dále pak ve Franche-Montagne (v kraji Franche-Comté) exponenty *iu* (sg.) a *iu* (pl.), které Grammont (1901) označuje bez jakékoliv pochybnosti jako pokračovatele EORUM³⁰².

(b) Pokud jsme pro historickou fázi konstatovali, že co se týká rodové variace spočívající ve změně tvaroslovného formantu, tvaroslovného suffixu, jsou exponenty neměnné, nalzáme v novější fázi dějin frankoprovensálských dialektů alomorfy dimorfní. Dimorfismus je v nalezených případech buď úplný, to znamená, že se projevuje v obou číslech, nebo je částečný a charakterizuje pouze jedno z obou čísel. Příkladem dialektu, v němž se uplatňuje první typ, jsou, jak jsme v přehledu tvarů alomorfie viděli, například dialekty historického

²⁹⁶ Berchtold – Boeri – Bonvin – Diémoz – Kristol – Maître – Marquis – Pannatier – Reusser-Elzingre – Sauzet (2017-2018).

²⁹⁷ [...] *cinq biches que partaient avec **leur(s)** enfant(s)*.

²⁹⁸ [...] *ils vont voir pour la première fois **leur** neveu d'Amérique*.

²⁹⁹ [...] *ils verraient **leur** erreur... **leur** faute*.

³⁰⁰ I v tomto případě děkujeme dr. Dominique Stichovi za upozornění na existenci těchto alomorfů a za poukázání na problematičnost jejich jednoznačného přiřazení k formám čistě frankoprovensálským.

³⁰¹ Exponentům začínajícím na *y-* / (*ll-*) / *i-* a exponentům zakončeným na *-t* / *-te* se věnujeme detailněji, ač především na příkladech posesiv 6. osoby oblasti Oil-Gallorománie, v kapitole 2.4.3.

³⁰² V kapitole 2.1.3 ukazujeme, že podobného názoru, ohledně části novodobých exponentů osobních zájmen nepřímého předmětu 6. osoby (formy typu [yü(s)]) a snad i v historických posesivních na palatalizovaný konsonant začínajících exponentech 6. osoby v dialektech okcitéanstiny, je například i Ronjat (1937). Oba autoři tak vykazují snahu, přispět k diskusi spojené s hledáním odpovědi na otázku, co, proč a jak se stalo s pokračovateli EORUM, jakožto exponenty posesivity 6. osoby, v prostoru Románie, a obecněji na otázku, jak v prostoru Románie přesně probíhalo soupeření konkurenčních exponentů SUUS / ILLORUM a EORUM, což jsou otázky, které jsme sami naznačili v úvodu dizertační práce.

kraje Savoie: *lòi* (m. sg.), *lúra* (f. sg.), *lòi / lòi-z* (m. pl.), *lúre* (f. pl.)³⁰³; *lów* (m. sg.), *lówssa* (f. sg.), *lówssu / lówssuz* (m. pl.), ? (f. pl.); *lor* (m. sg.), *lorsa* (f. sg.), *lorsos* (m. pl.), ? (f. pl.)³⁰⁴. Druhý typ může být ilustrován například dialektem obce Saint-Bonnet-le-Château (kraj Loire), kde se středověké *lor* rozrůznilo na ? (m. sg.)³⁰⁵, *liur* (f. sg.), *liurs*, *liure / liures*.

Pronominální alomorfie pokračovatelů ILLORUM neboli přízvučné, nominalizované tvary posesiv 6. osoby jsou tvořeny příslušným diatopicky specifickým tvarem posesivního determinantu / posesivního adjektiva aktualizovaného členem určitým. Ve výše popsáných dialektálních oblastech – v historickém kraji Lyonnais, v historickém kraji Savoie, v kraji Loire, v kraji Doubs, v historickém kraji Forez, v kraji Puglia, v kraji Val d’Aosta, v kraji Bresse, v kraji Fribourg, v kraji Beaujolais, v kraji Ženeva, v kraji Vaud, v kraji Ain, v kraji Valais a ve zbývajících oblastech frankoprovensálského areálu – se tedy jedná o tvary: maskulinum singuláru – *le lu*, *le lâ*, *le laô*, *l’leu*, *le leu*, *l(e) leû*, *l’leuye*, *l’lò* a tak dále; femininum singuláru – *la lu*, *la lâ*, *la laô*, *la leu*, *la leû*, *la leuye*, *la lò* a tak dále; maskulinum plurál – *le lu*, *leu leu*, *lo leur*, *lò lò*, *lò leu / lò leur*, *lou lâ*, *lou laô*, *lou leû*, *lé leuye* a tak dále; femininum plurál – *lé lu*, *lé lâ*, *lé laô*, *lé leu / lé leur*, *lé leû*, *lé lò*, *lè leu*, *lè leuye* a tak dále.

Jak jsme již zmínili v komentáři ke středověkým posesivům, v novějších dějinách frankoprovensálských dialektů byly na několika místech doloženy distribuce pokračovatelů SUUS jakožto exponentů posesivity 6. osoby.

V kapitole 2.1.1 jsme v Oil-Gallorománii pro posesivitu 6. osoby popisovali ústup isoglosy SUUS od západu k východu a konstatovali jsme, že nejkonzervativnější oblastí, to je oblastí, kde se morfosyntaktická inovace ILLORUM ve středověku prosadila nejpozději, byla severovýchodní část Oil-Gallorománie.

V části frankoprovensálského dialektálního areálu, jež leží této zóně nejbližší, byly takovéto distribuce SUUS rovněž zaznamenány a popsány pro dialekty novějších fází jazyka. Jak nás poučuje Vignon (1903), existují v období, které ve svém článku popisuje, to jest konec XIX. a začátek XX. století, v této části frankoprovensálského areálu takové oblasti minimálně dvě: „několik obcí seskupených při hranicích okresů Pontarlier a Montbéliard³⁰⁶ (Lac-ou-Villers³⁰⁷ v kantonu Morteau, La Chenalotte v kantonu Le Russey)“.

Ve svém článku, v němž komentoval text (Constantin – Désormaux, 1903) popisující dialektologický výzkum provedený v různých částech frankoprovensálského areálu, při němž

³⁰³ Duret – Koschwitz – Ritter (1893).

³⁰⁴ Obě série dialekt obce Tignes, Stich (2001).

³⁰⁵ V gramatických popisech tvar mužského rodu singuláru nebyl explicitně uveden, ale můžeme předpokládat právě formu *liur*.

³⁰⁶ Obě obce se nalézají v kraji Doubs.

³⁰⁷ Dne 5. 2. 1948 byl Lac-ou-Villers přejmenován na Villers-le-Lac.

autoři sesbírali dialektální verze podobenství o marnotratném synovi, Vignon z tohoto souboru upozorňuje na jednu verzi, v níž se objevuje **sou** *vzin* (= leurs voisins):

(348) [...] *lě p' jhwênõ a vându tô sou drê à ion d' **sou** vzin [...]*³⁰⁸

Dialekt, který byl tímto řešením zastoupen, je dialektem obce Clusaz (v kantonu Thônes, v historickém kraji Savoie)³⁰⁹.

Izoglosa SUUS charakterizuje rovněž dialekty obcí Savièse (v kraji Valais), Isérables (v kraji Valais) a Savagnier (v kraji Neuchâtel)³¹⁰. Zatímco pro dialekty obcí Savièse a Savagnier toto užívání exponentů pokračovatelů SUUS *Glossaire des Patois de la Suisse romande*³¹¹ označuje jako přežívající pozůstatky distribucí³¹², jsou okurence SUUS jakožto exponenty posesivity 6. osoby v Isérables volbou spontánní³¹³:

(349) [e jø: læm b'ɪʃɛ - foj'e aw've **ʃə** dɔ'ɛ̃]³¹⁴

Zde připojujeme příslušnou mapu z *Atlas linguistique audiovisuel des dialectes francoprovençaux du Valais romand*:

³⁰⁸ Constantin – Désormaux (1903: 15): [...] *le plus jeune a vendu tous ses droits à un de **leurs** voisins [...]*.

³⁰⁹ Na tento úzus v dialektu Clusaz upozorňují i další autoři, za všechny zmiňme například Jordan (1923: 214).

³¹⁰ Děkujeme dr. Andreji Kristolovi za upozornění na existenci těchto tří oblastí SUUS.

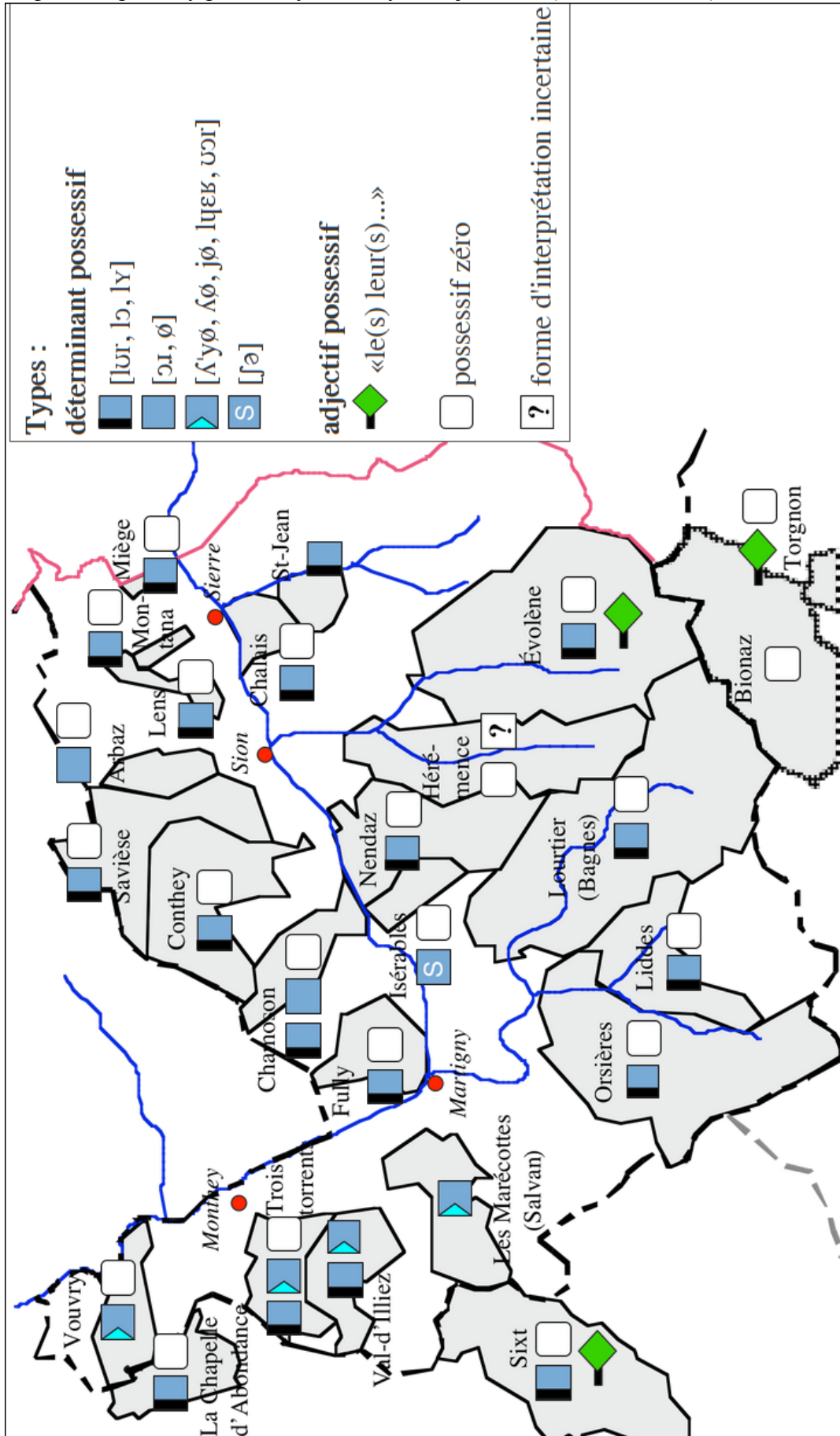
³¹¹ Gauchat – Jeanjaquet – Tappolet – Muret – Aebischer – Jaquenod – Schüle (1924-2018), ve 3. svazku, str. 601.

³¹² Z tohoto důvodu není pro Savièse zachyceno v Pannatier, G., Reusser-Elzingre, A., Sauzet, M. (ed.) (2017-2018): *Atlas linguistique audiovisuel des dialectes francoprovençaux du Valais romand* (ALAVAL), ten uvádí pouze exponent [lo:].

³¹³ Jak – v ústním sdělení – vyložil dr. Kristol rovněž, je ovšem nemožné vystopovat užívání SUUS v kraji Valais dále do minulosti a pokusit se nějakým způsobem v dané dialektální zóně rekonstruovat diachronii tohoto úzu, neboť pro Valais nedisponujeme *scripta* staršími než z XIX. století.

³¹⁴ Exponent [ʃə]: *J'ai vu cinq biches ... fuir avec ses (=leurs) petits.*

Mapa 9: Exponenty posesivity 6. osoby v kraji Valais (Carte n° 23060)

Vzhledem k faktu, že nemáme k dispozici úplný morfologický popis posesivního paradigmatu pro výše zmíněné zóny charakterizované průběhem izoglosy SUUS, předkládáme zde buď ty jeho části, které v morfologických pracích uvedeny byly, nebo – pro vytvoření určité představy o fázi, do níž ve své diachronii regionální pokračovatelé SUUS dospěly – podobu, již posesivní paradigma má v jiných lokalitách téhož kraje.

V Isérables (v kraji Valais), jak vyplývá z příslušných map v *Atlas linguistique audiovisuel des dialectes francoprovençaux du Valais romand*³¹⁵, je posesivní paradigma tvořeno tvary ? (m. sg.)³¹⁶, [s:a] (f. sg.), [fə] (m. pl.), [fʏ] (f. pl.), v okrese Pontarlier³¹⁷ (v kraji Doubs) *son / s'n* (m. sg.), *sot / s'n* (f. sg.), *sès* (m. pl.), *sès* (f. pl.), v historickém kraji Savoie *sou* (m. pl.)³¹⁸, *sòn / s'n* (m. sg.), *sa / s'n* (f. sg.), *só / só-z-* (m. pl.), *sé / sé-z-* (f. pl.) či *soŭn* (m. sg.), *sa / soŭn'* (f. sg.), *su / su-z* (m. pl.), *sè / sè-z* (f. pl.)³¹⁹ či *sõ / sõn* (m. sg.), *sa / sõn – sn – s* (f. sg.), *su / suz* (m. pl.), *sé / séz* (f. pl.)³²⁰ a obecně v návrhu supradialektálního frankoprovensálského pravopisu *son* (m. sg.), *sa / son* (f. sg.), *sos / ses* (m. pl.), *ses* (f. pl.)³²¹.

Podívejme se rovněž i na distribuce pronominální. Pro kraj dolní Valais je posesivní pronominální paradigma tvořeno tvary *lè sâẽ* (m. sg.), *la saina* (f. sg.), *lu sâẽ* (m. pl.), *lé sainé* (f. pl.)³²², v okrese Pontarlier³²³ (v kraji Doubs) *l'sin* (m. sg.), *lot sinnot* (f. sg.), *lès sins* (m. pl.), *lès sinnès* (f. pl.), v historickém kraji Savoie *lo sìn* (m. sg.), *la sìnna* (f. sg.), *lu sìn* (m. pl.), *lé sìnne* (f. pl.) či *le sèn / le sènne* (m. sg.), *la sènna* (f. sg.), *lò sèn / lo sènne* (m. pl.), *lé sènne* (f. pl.) či *le sènno* (m. sg.), *la sènna* (f. sg.), *ló sènne* (m. pl.), *lé sènne* (f. pl.)³²⁴ či *l'sènnõ* (m. sg.), *la sènnã* (f. sg.), *lou sènnõ* (m. pl.), *lé sènně* (f. pl.)³²⁵ či *lè sěne* (m. sg.), *la sěna* (f. sg.), *lu sěne* (m. pl.), *lé sěne* (f. pl.)³²⁶ či *l chěno* (m. sg.), *la chěna* (f. sg.), *lu chěno* (m. pl.), *lé chěn(e)* (f. pl.)³²⁷ a obecně v návrhu supradialektálního frankoprovensálského pravopisu *lo sio* (m. sg.) *la siena – la suva* (f. sg.), ? (m. pl.), *les sienes – les suves* (f. pl.)³²⁸.

³¹⁵ *Carte n° 23032: «Son», Carte n° 23030: «Sa» a Carte n° 23034: «Ses».*

³¹⁶ V jiných lokalitách kraje Valais mají exponenty posesiva v maskulinu singuláru tvary [sũ], [fõ:ŋ], [fõŋ], [sõðm], [sõ], [fõ:], [fõŋ], [fõn], [žõ], [sõŋ], [sõ^m], [sn], [sõ], [fon], [fõ], [fõm], [fõm], [sõm], [fũm], [fõ:], [sõ], [sõn], [sõ], [eõ], [sõm].

³¹⁷ Tento popis se týká konkrétně obce Les Fourgs (Tissot, 1865).

³¹⁸ Constantin – Désormaux (1903).

³¹⁹ Obě série Duret – Koschwitz – Ritter (1893).

³²⁰ Dupraz (1938).

³²¹ Stich (2001).

³²² Gilliéron (1880).

³²³ Tento popis se týká konkrétně obce Les Fourgs (Tissot, 1865).

³²⁴ Všechny tři série Duret – Koschwitz – Ritter (1893).

³²⁵ Constantin – Désormaux (1907).

³²⁶ Dupraz (1938).

³²⁷ Brusson (1982).

³²⁸ Stich (2001).

Mapa 9 se ve svém dialektologickém popisu dotknula ještě jednoho tématu, které je nutno pro frankoprovensálské dialekty okomentovat. V předchozí kapitole jsme analyzovali, zejména pro středověkou fázi, zda existují významové rozdíly mezi distribucemi posesivních determinantů (Typ I) a posesivních adjektiv (Typ II), to jest mezi samostatnými a determinantem aktualizovanými distribucemi exponentů posesivity 6. osoby, ve funkci přívlastku shodného.

Pro frankoprovensálské dialekty se tato otázka klade spíše pro novější fáze vývoje. Jak se dočítáme u Kristola (2016: 359-360), jsou kontrastivní popisy³²⁹ distribucí typu I a typu II, jak je předkládají různí autoři, namnoze kontradiktorní. Podívejme se nyní na jejich přehled (Kristol, 2016, 359-360).

Podle Bjerroma (1956: 76) jsou v úzu obce Bagnes typ I a typ II distribučně zaměnitelné, v některých kontextech však konstatujeme pro některý z typů lehkou preferenci. Marzys (1964: 60-65) uvádí pro kraj Valais celkem dvě tendence: v části označované jako biskupské Valais (horní Valais) se vedle sebe udržují oba dva typy, zatímco část označovaná jako savojské Valais (dolní Valais) vykazuje tendenci opouštění distribucí typu II. Podle Gauchata – Jeanjaqueta – Tappoleta – Mureta – Aebischera – Jaquenoda – Schüleho (1924-2018) svědčí přítomnost distribucí typu I ve východním Valais o francouzském vlivu. Zbývající část švýcarské části frankoprovensálského areálu obecně zachovává pouze typ I. Keller (1958: 141 f.) přičítá téměř výhradní užívání typu II ve Val d'Aosta piemontskému vlivu, jenž se, jak se zdá, postupně rozšiřuje i do střední a horní části údolí, kde dosud typ I a typ II existují jeden vedle druhého³³⁰. Pro francouzskou část frankoprovensálského areálu nebyla ještě žádná podobná studie provedena.

Kristol (2016) k těmto pozorováním připojuje ještě svá vlastní, odrážející úzus krajů Haute-Savoie, Valais a Val d'Aosta. V krajích Chablais v jejich francouzské a valaiské části, v obci Liddes (v údolí Val d'Entremont) a v bývalé obci Saint-Jean (dnes součást obce Anniviers) vykazují dialekty pouze distribuce typu I. Souhrnně v zóně levého břehu Rhône od obce Évolène (v údolí Val d'Hérens, v kraji Valais) až po obec Orsières (v údolí Val d'Entremont, v kraji Valais) včetně obce Sixt (v kraji Haute-Savoie) typ I a typ II koexistují s tím, že v Évolène typ II jasně převažuje. V kantonu Chalais a podél pravého břehu Rhône je užíváno pouze distribucí typu I. Malá skupina variet užívaných v obcích Nendaz, Iséables a Hérérence, v kraji Valais, zachovává oba dva typy, ale vykazuje jasnou tendenci místo nich

³²⁹ Jedná se o dílčí popisy – autoři se ve svých pracích věnují popisu konkrétních částí frankoprovensálského areálu a nikoliv území celému.

³³⁰ Podle Kristola (2016) je ovšem u této interpretace problematickým aspektem to, že tradiční typ II užívá i východní Valais, u něhož můžeme jakýkoliv severoitalský vliv naprosto vyloučit.

užívat raději pouze určitého členu. V obci Bionaz (v kraji Val d'Aosta) jsou doložena užívání obou typů, ale uživatelé upřednostňují jiné exponenty posesivity; v obci Torgnon (v kraji Val d'Aosta) se sice oba typy užívají, typ I je ovšem jasně upřednostňován.

V komentáři ke *Carte n° 23060*, již uvádíme výše, Berchtold – Boeri – Bonvin – Diémoz – Kristol – Maître – Marquis – Pannatier – Reusser-Elzingre – Sauzet (2017-2018) doplňují, že se posesivní adjektivum aktualizované členem určitým objevuje v dialektech obcí Évolène, Sixt et Torgnon s tím, že není vyloučeno, že se v případě posledního jmenovaného jedná o úzus podepřený skutečností, že v italštině posesivní fráze obsahuje člen určitý (cf. *le loro camice*):

(350) [le lɛ ʎ'ɔɪ tsym'i:ze ɛ bl'aãtse]³³¹

Pokud všechna tato pozorování shrneme, je vidět, že rozhodnutí mezi prvním a druhým typem přívlastkových distribucí je otázkou diatopických odlišností úzů. Jinými slovy se v případě opozice obou typů nejedná o významovou opozici, nýbrž o situaci, kdy jsou jednotlivé dialektální zóny charakterizovány systémovou preferencí jednoho z obou typů, danou opozicí bychom tedy mohli označit za opozici³³² nepříznakového a příznakového členu.

Abychom ukázali, jak komplexní je situace v jednotlivých oblastech, ukážeme si jeden kraj – kraj Valais – podrobně. V následující tabulce³³³, která popisuje konkrétními výčty exponentů a jejich přesným geografickým umístěním výše uvedenou dialektální mapu Valais (mapa 9), jsou modře podbarveny všechny posesivní exponenty typu I a zeleně všechny posesivní exponenty typu II.

³³¹ *Les les leurs chemises (c')est blanches.* (sic)

³³² Tato opozice typ I :: typ II však ve své úplnosti není ani binární, jelikož existuje i několik exponentů posesivity zcela jiného typu (takže se vlastně jedná jen o část celého vyjádření opozice – typ I :: typ II :: ... :: typ N), ani definovaná pro každou dialektální oblast, neboť některé jeden z obou typů nepoužívají.

³³³ Jedná se o tabulku, která je jedním z automaticky generovaných výstupů vyvolání mapy *Carte n° 23060* v Berchtold – Boeri – Bonvin – Diémoz – Kristol – Maître – Marquis – Pannatier – Reusser-Elzingre – Sauzet (2017-2018).

Tabulka 24: Geografická rozložení přívlastkových distribucí typu I a typu II v kraji Valais³³⁴

	parler de	témoin féminin	témoin masculin		parler de	témoin féminin	témoin masculin
1	Arbaz	uɔr ɔɪ □	ur □	14	Lourtier	□	lø
2	Bionaz	□	□	15	Miège	□	lu lɔr
3	Chalais	-	lɔɕ □	16	Montana	lur lur □	□
4	Chamoson	ly ø □	□	17	Nendaz	ly lɔɛ □	□
5	Conthey	lø □	□	18	Orsières	lɔɛ: □	□
6	Évolène	lɔ lɔ lɔ ^r □	□	19	St-Jean	lur lu lu	ly
7	Fully	lɔ: □	□	20	Savièse	lɔ: □	□
8	Hérémece	□	□	21	Sixt	lɔ lɔ le lwe	lɔɕ lɔ: □
9	Isérables	□	□ ^S	22	Torgnon	lɛ ʔɔɪ □	□
10	La Chapelle- d'Abondance	lɔɛ: □	lɔɛ	23	Troistorrents	lɔɕ lɔɕ	jø □
11	Lens	lɔɕ ly lur lur	ly □	24	Val-d'Illiez	lɔɛ: lɔɛ	lɔɛ lɔɕɔɕ
12	Les Marécottes	ʔyø ʔyø	ʔiy	25	Vouvry	ʔɔ □	ʔø
13	Liddes	ly □	□				

³³⁴ Jak vyplývá již z popisku mapy 9, označuje symbol bílého *S* na modrém pozadí případ, kde je exponentem posesivity 6. osoby pokračovatel SUUS, symbol bílého čtverce s černým otazníkem uvnitř označuje případ, kde nebylo možné jednoznačně rozhodnout, zda daný informátor ve své promluvě použil posesivum či člen určitý.

Na závěr kapitoly se musíme ještě vrátit k jednomu bodu svého předchozího výkladu. V pasáži věnované středověké fázi dějin frankoprovensálských dialektů jsme se dotkli tematu pokračovatelů ILLORUM jakožto součásti makroparadigmatu osobních zájmen 6. osoby. V této souvislosti jsme poznamenali, že mezi frankoprovensálskými dialekty a dialekty italskými zaznamenáváme podobné proměny makroparadigmatu osobních zájmen či alespoň podobné vývojové tendence.

Dílčí paradigma nesamostatných nepřímých předmětů (*casus obliqui*)³³⁵ nabývá těchto podob: obecně v návrhu supradialektálního frankoprovensálského pravopisu *lor*; *lyor*³³⁶; v historickém kraji Savoie *lòŭ* / *lòŭ-z*; *lé* / *lé-z*; *lô* / *lô-z*; *lieu*³³⁷; *lœ* / *lœz*³³⁸; v kraji Loire *lour* / *lours*³³⁹, v kraji Val d'Aosta *leur*³⁴⁰; v kraji Fribourg *lou*; *lô*³⁴¹; v kraji Ain *lau* / *lauz*³⁴² a podobně. Dílčí paradigma osobních zájmen přízvučných je pak popsáno následujícími tvary: v historickém kraji Savoie *lòŭ*, *lòŭ*³⁴³; *lœ*, *lœ*³⁴⁴; *lœ*, *lœ*³⁴⁵; *leur*³⁴⁶; v kraji Valais *lou*³⁴⁷; v kraji Ain *léro*, *lere*³⁴⁸; ve frankoprovensálských dialektech jižní Itálie *lœue*³⁴⁹.

Otázka, která se klade, je, zda se ve frankoprovensálských dialektech, tak jak se stalo v dialektech italských, během následujících staletí neproměnilo rovněž i dílčí paradigma nepřízvučných podmětových zájmen osobních (*casus recti*), jinými slovy, zda nedošlo k dalšímu rozšiřování distribucí ILLORUM na úkor distribucí ILLI, ILLIS a ILLOS. Přehledové morfologické práce a studie (práce v úvodu kapitoly a dále Dubois, 2010, Kristol, 2009, Diémoz, 2009) ani gramatiky novějších podob dílčích dialektů však takovému rozšíření pro žádný z dialektů nekonstatují. Dalším důkazem nerozšíření distribucí ILLORUM budiž následující dvě mapy převzaté z *Atlas linguistique de la France*³⁵⁰. Pro úplnost důkazu jsme zvolili mapy (Carte N°. 509 « *ils sont (morts)* », Carte N^o. B 1433 « *(il faut) qu'ils aillent* »

³³⁵ Některé tvary, jež jsme našli v morfologických pracích, necháváme stranou, neboť buď je jejich hláskový vývoj příliš vzdálen od latinského etymonu, nebo je fáze hláskového vývoje, do níž se dostaly, odvoditelná od několika různých, konkurenčních, etymonů

³³⁶ Oba exponenty Stich (2001).

³³⁷ Všech sedm alomorfů Constantin – Désormaux (1907).

³³⁸ Dupraz (1938).

³³⁹ Veý (1911).

³⁴⁰ Chenal (1986).

³⁴¹ Oba exponenty Meune (2016-2018).

³⁴² Duraffour (1932).

³⁴³ Constantin – Désormaux (1907).

³⁴⁴ Dupraz (1939).

³⁴⁵ Brusson (1982).

³⁴⁶ Chenal (1986).

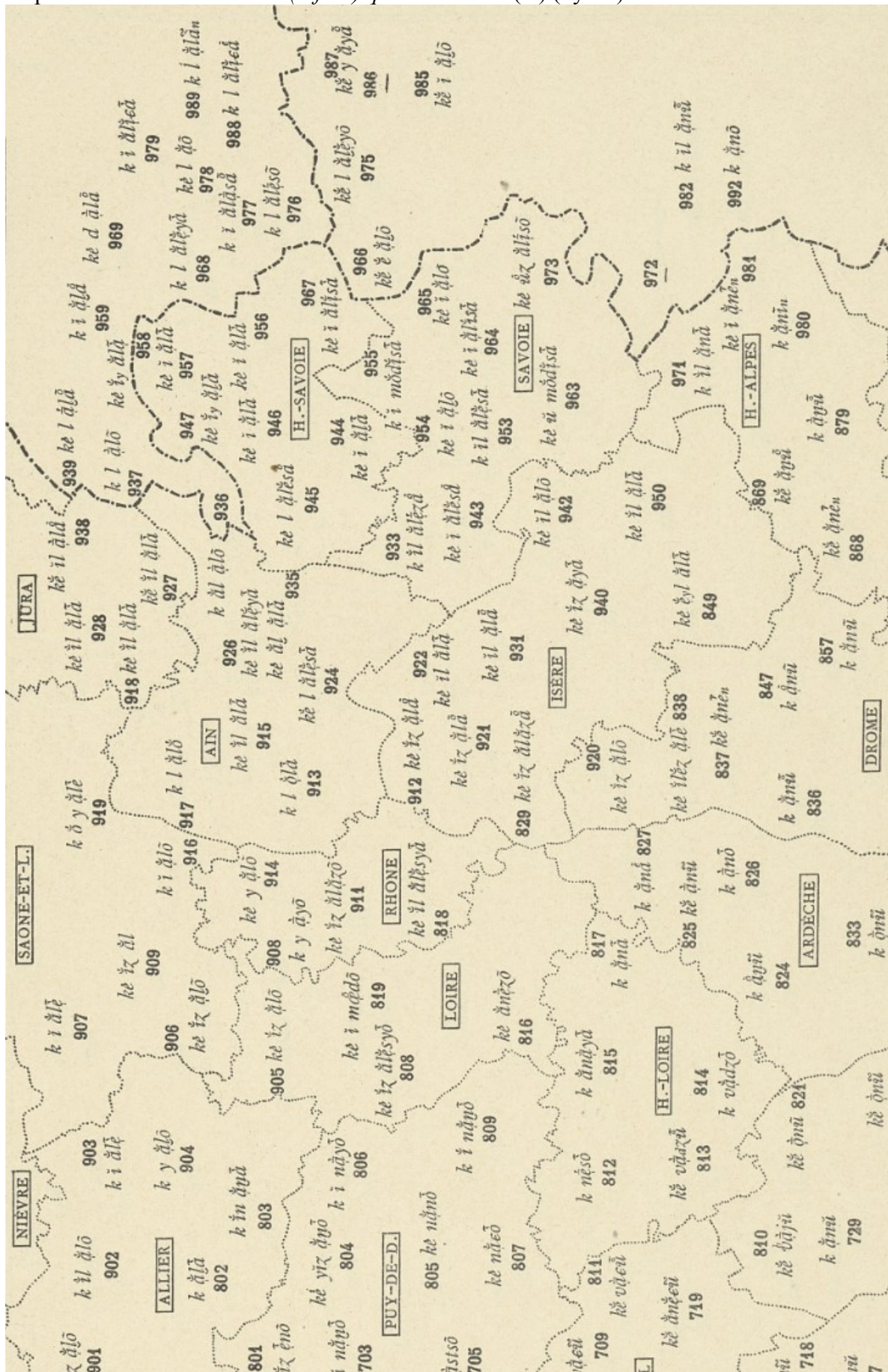
³⁴⁷ De Lavallaz (1899).

³⁴⁸ Duraffour (1932).

³⁴⁹ Morosi (1892).

³⁵⁰ Gilliéron – Edmont (1902-1910). Práce předkládá výsledky terénních výzkumů a sběrů provedených v letech 1897-1900.

Mapa 11: Carte N°. B 1433 « (il faut) qu'ils aillent » (A) (výsek)

Vnitřní pojetí následujících kapitol 2.1.3 a 2.1.4 se od kapitol 2.1.1 a 2.1.2 poněkud liší. Příslušný výklad a dialektologický popis rozdělujeme pokaždé na dvě části – první z nich předkládáme v příslušně označených kapitolách, druhou, jež svým obsahem propojuje dohromady celkem tři velké dialektální areály, potom připojujeme v druhé polovině kapitoly 2.1.5.

2.1.3 Oc-Gallorománie

V dialektologické charakteristice Oc-Gallorománie čerpáme zejména z prací autorů Glessgen – Carles – Duval – Videsott (2016), Polzin-Haumann – Schweickard (2015), Sumien (2009), Courouau (2008), Grange (2008), Romieu – Bianchi (2006), Rourret (2006), Romieu – Bianchi (2005), de Cantalauza (2003), Allières (2001), Paden (1998), Allières (1995), Meriz Sargent (1994), Jensen (1994), Blanchet (1992), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1991), Jensen (1990), Jensen (1986), Fernández González (1985), Durand (1983), Kremnitz (1981), Rohlf s (1977), Jensen (1976), Alibèrt (1976), Jensen (1972), Grafström (1968), Gamillscheg (1957) a Ronjat (1937), pokud se jedná o další dílčí aspekty historického rámce, diachronii lokálních variet a proměn souborů exponentů posesivity, vycházíme také z autorů dalších³⁵².

Již v kapitole 2.1.1 jsme poukázali na jednu z obtíží dialektologického studia Oc-Gallorománie, veliké územní proměny jejího areálu mezi IX. a XXI. stoletím. Během této doby ztratila Oc-Gallorománie posunem své hranice s Oil-Gallorománií³⁵³ – od *von Wartburgovy linie* či *Linie Nantes – Épinal* na úroveň linie říční ústí (La) Gironde – Monts de la Madeleine³⁵⁴ – a vznikem, mezi údolím řeky la Tardoire v kraji La Charente a Monts de la Madeleine, přechodového areálu *croissant / creissant*, v němž se oba dva diasystémy prolínají, veliké území (cf. Trochet, 2001, Bonnaud, 1969, von Wartburg, 1941 a de Tourtoulon – Bringuier, 1876).

³⁵² Kremnitz (2015), Olivieri (2015), Kabatek (2013), Dotte – Muni Toke – Sibille (2012), Léglu (2010), Lemaître – Vieillard (2009), Abalain (2007), Stasyk (2006), Ferro (2006), Haines (2004), Wölfflin – Mommsen (2004), Cerquignani (2003), Sibille (2003), DUBY (2003), Loporcaro (2002: 97), Lemaître (2000), Zuchetto (1998), Akehurst – Davis (1995), Maurois (1994), Guillorel – Sibille (1993), Paterson (1993), Lodge (1993), Knecht – Marzys – Destraz (1993), Vermes (1988), Vermes – Boutet (1987b), Vermes – Boutet (1987a), Bec (1986), Marrou (1983), Escoffier (1973), Bec (1973), Kelly (1973), Gallacher (1973), D’Heur (1973), Rohlf s (1968), Roncaglia (1965), De Poerck (1964), Salvat (1954), Salvat (1943), Ronjat (1941), Schultz-Gora (1936), Ronjat (1932), Ronjat (1930), Brunel (1926), Crescini (1926), Ford (1921), Anglade (1921), Sneyders de Vogel (1919), Zaun (1917), Haas (1916), Van Bever (1914), Ronjat (1913), Van Bever (1911), Grandgent (1909), Meyer (1909), Van Bever (1909), Sicre (1908d), Sicre (1908c), Sicre (1908b), Sicre (1908a), Van Bever (1908), Sicre (1907), Suchier (1906), Bruswitz (1905), Lamouche (1902), Appel (1895), Castet (1895), Koschwitz (1894), Meyer (1891), Zanardelli (1891), Goerlich (1889), Bohnhardt (1888), Kitchin (1887), Mahn (1885), Geyer (1885), Diez – Bartsch (1883), Suchier – Rohde (1883), Suchier (1883), Lhermite (1882), Lespy (1880), Bayle (1879), Stengel (1878), Chabaneau (1876), Chabaneau (1875), Meyer (1874), Arboud (1864), Craig (1863), Arboud (1862), Meyer (1860), Noulet (1859), Guessard (1858), Bartsch (1856), Raynouard (1844f), Raynouard (1844e), Raynouard (1844d), Raynouard (1844c), Raynouard (1844b), Raynouard (1844a), Fuchs (1840), Ollivier (1836), Chabaud (1826), de Rochemont (1819), Raynouard (1816b), Raynouard (1816a), Molinier (1356b) a Molinier (1356a).

³⁵³ Cf. mapa 3 v kapitole 2.1.1.

³⁵⁴ Cf. levá část plné čáry číslo 7 až do místa jejího křížení s přerušovanou čarou číslo 8 na mapě 3 (v kapitole 2.1.1). Oc-Gallorománštinu je třeba rámcově ohraničit i vůči Frankoprovensálské Gallorománii: zmíněná hraniční linie Oil-Gallorománie – Oc-Gallorománie dále pokračuje úsekem Monts de la Madeleine – Les Vallées occitanes / Las Valadas occitanas jakožto hranicí mezi Oc-Gallorománií a Frankoprovensálskou Gallorománií (cf. zbývající část plné čáry číslo 7 na mapě 3).

Obtíží druhou je současná velká dialektální roztržitost areálu. Tento rys nebyl stejné intenzity po celé dějiny diasystému, zaznamenával období jednotících snah i období nárůstu divergencí.

Pokud jde o odstředivý vývoj, je možno pozorovat, že se zejména od XV. století rozdílily mezi jednotlivými diatopickými varietami začínají prohlubovat tak, že postupem času dochází až k fragmentarizaci území a vytvoření tří velkých podareálů – le nord-occitan, le sud-occitan (l'occitan méridional) a le gascon.

Vedle novějších debat a snah o vytvoření celoareálního standardu (politika standardizace pravopisu od roku 1935, jazykově politické diskuze k jazykovému standardu zejména od roku 1968 a podobně) či spontánního nárůstu prestiže některých diatopických variet (například languedocien / lengadocian cf. Bec, 1973, 20-21), které rovněž vede k interregionálním exportům jazykových modelů, zmiňme mezi velkými obdobími jednotící politiky zejména období středověku, a konkrétně dobu mezi druhou polovinou XI. století a koncem století XIV., v jehož průběhu zaznamenáváme vznik dvou funkčních či diafazických koiné (cf. například Kabatek 2013, 29-32, Swiggers, 2011 a Bec, 1986: 68-75) – koiné právní³⁵⁵ a administrativní a koiné trubadúrské – které, jak ukazujeme v kapitole 2.1.5, budou mít evropskou důležitost³⁵⁶.

Bec (1986) ohledně stavu vzájemné srozumitelnosti jednotlivých dialektů té doby říká, že ve XII. a XIII. století je blízkost jednotlivých variet ještě vysoká (cf. Gleßgen – Pfister, 1995, 408, Wüest, 1979, 43, 391, 397 a Straka, 1987, 411), vyšší než ve století XIV., které je již obdobím fragmentarizace. Kabatek (2013: 29-32) tento vývoj dává do souvislosti s úpadkem velkých kulturních a jazykových center, ohnisek šíření jazykových modelů, následkem křížové války proti albigenským (samotná kruciáta 1209-1229, další vojenské konfrontace až do 50. let XIII. století). Dalším důvodem může být postupné připojování jednotlivých panství Okcitanie k území francouzského království a tím jejich začleňování do nových logik exportů a importů jazykových úzů.

Pokud jde o právní a administrativní koiné³⁵⁷, její vznik je spojen s působením nejprve úřadů vévodských, knížecích a hraběcích notářů a později se vznikem lokálních notářství veřejných (*notariats publics*), center, z nichž se šířily nejen modely právní, ale i – jakožto

³⁵⁵ Či úžeji *notariální a kancléřská koiné*.

³⁵⁶ K tematice koiné a koineizace v prostoru Oc-Gallorománie cf. například Kabatek (2013), Lafitte – Féraud (2006), Gleßgen – Pfister (1995), Knecht – Marzys – Destraz (1993), Bec (1986) a Bec (1973).

³⁵⁷ Bylo by nejspíše lépe, jak na to poukazují Gleßgen – Pfister (1995: 410) a jiní, hovořit, při popisu areálu Oc-Gallorománie samotného, o právních a administrativních koiné v plurálu – právních a administrativních koiné interregionálních vytvářejících se, pro čím dál větší spádové zóny, okolo velkých oblastních notářství – a používat právní a administrativní koiné v singuláru pro popis situace, která bude panovat na poli mezinárodním – například mezi Occitánií a feudálními panstvími Iberského poloostrova během středověku (cf. kapitola 2.1.5).

jejich neodmyslitelné vehikulum – rovněž modely jazykové. V období od začátku XII. století až po první polovinu století XIII. postupně v rámci Okcitanie vznikají veliká, městská či krajská, notářství či kancléřství, zmiňme například notářství v Béziers, Arles, Narbonne (La Septimanie), Saint-Gilles-du-Gard, Nîmes, Montpellier, Marseille, Avignon, Toulouse, Carcassonne, Béarn a Le Tarn³⁵⁸.

Trubadúrská koiné (cf. Swiggers, 2011) je literární koiné ustanovená zejména v a pro poezii a fungující na principu *imitatio*: tvorba mající ambici odrážet poetiku (estetiku) trubadúrské poezie³⁵⁹ by měla užívat jazyk odpovídající jazyku³⁶⁰ trubadúrů literárního kánonu (například Guilhem IX.³⁶¹, 1071-1127, Marcabru³⁶², fl. 1130-1140, Cercamon, 2. třetina XII. století a Jaufré Rudel³⁶³, fl. 1. polovina XII. století). Velice časně vznikají k této koiné gramatická pojednání – ve XIII. století *Lo Donatz proensals* (Uc Faidit³⁶⁴) a *Las razós de trobar* (Raimon Vidal³⁶⁵) a ve XIV. století *Las Flors del gay saber – Las Leys d'amors* (Guilhem Molinier³⁶⁶).

Pro dialektický popis to znamená, že se nalzáme před realitou polynomického jazyka a je tedy třeba popisovat nejen přirozené a spontánní diatopické variety, jež se v diasystému vyvinuly, nýbrž i tendence, které zaznamenáváme v obou koiné.

K otázce diachronie distribucí obou posesivních lemmat, SUUS a ILLORUM v prostoru Oc-Gallorománie se blíže vyjadřují zejména Ronjat (1937: 84), Meyer-Lübke (1913: 200),

³⁵⁸ K tematice veřejných notářství a jejich fungování jako zdroje právního a jazykového úzu cf. například Débax (2017), Desachy (2017), Lorcin (2010), Desachy (2010), Balossino (2008), Bidot-Germa (2008), Verdon (2007), Gouron (2006), Stouff (2004), Chastang (2001), Kabatek (2000), Gouron (2000), Lemaitre (2000), Lesné-Ferret (1998), Smail (1998), Laux (1997), Molinier (1996), Laux (1995b), Laux (1995a), Bréchon (1995), Gouron (1995), Gouron (1993), Bréchon (1993), Laffont (1992), Bautier (1990), Gouron (1987), Doumerc (1987), Gérard (1987), Hilaire (1974), Cayla (1964), Dossat (1956), Léonard (1956), Sinegre (1950) a Aubenas (1931).

³⁵⁹ Ke kultuře a literární produkci trubadúrů cf. například Haines (2004), Akehurst – Davis (1995), Paterson (1993), Marrou (1983), D'Heur (1973) a van der Werf (1972), pro komentované ukázky z jejich tvory cf. například Gambino (2003), Zuchetto (1998), Diez – Bartsch (1883), Bartsch (1856) a Bayle (1879).

³⁶⁰ K jazyku trubadúrů cf. například Swiggers (2011), Romieu – Bianchi (2006), Rourret, R. (2006), Stasyk, M. (2006), Roncaglia (1965), Stengel (1878), Guessard (1858), Raynouard (1844f), Raynouard (1844e), Raynouard (1844d), Raynouard (1844c), Raynouard (1844b), Raynouard (1844a), Raynouard (1816a), Molinier (1356b) a Molinier (1356a).

³⁶¹ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách (jako vévoda akvitánský) Guillem IX., Guillaume IX., Guillaume d'Aquitaine; (jako hrabě z Poitiers) Guilhem VII., Guillaume VII., Guilhem de Peitieu, Guilhem de Peiteus, Guilhem de Peitieu, Guillaume de Poitiers a Guillaume le Troubadour.

³⁶² Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Marcabru či Marcabrun.

³⁶³ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Jaufré Rudel de Blaia, Jaufré Rudel de Blaye, Geoffroi Rudel, Geoffroy Rudel či Geoffroy de Blaye.

³⁶⁴ Trubadúr (přibližně 1185-1216). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Hugues Faidit, Gaucelm Faidit, Gauselms Faidiz, Ugo Faiditus či Ugo Faidicus.

³⁶⁵ Trubadúr katalánského původu (fl. rané XIII. století). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Ramon Vidal, Ramon Vidal de Besalú, Raimon Vidal de Bezaudun, Ramon Vidal de Besalú či Raimon Vidal de Bezaudun.

³⁶⁶ Trubadúr (fl. 1341-1356). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Guillaume Molinier.

Zanardelli (1891: 253-255) a Chabaneau (1875: 344-347)³⁶⁷. Jak se domnívá rovněž i profesor Patrick Sauzet³⁶⁸ z Université Toulouse II – Jean Jaurès, byla Oc-Gallorománie latinizována varietou latiny, jejíž úzus byl, pokud jde o exponenci posesivity 6. osob, charakterizován ještě funkční distribuční opozicí SUUS – {EORUM, ILLORUM, ...}, jež se postupem času redefinovala na opozici SUUS – ILLORUM. V průběhu staletí postupně opozice SUUS – ILLORUM v jednotlivých diatopických varietách zanikaly tak, že se jeden z obou členů opozice stal exponentem výhradním. V některých oblastech to byli pokračovatelé SUUS, v jiných pokračovatelé ILLORUM³⁶⁹. A ačkoliv existují do dnešních dnů variety, v nichž zůstala zachována lemmata obě, původní latinská distribuční opozice zanikla i v nich, byla redefinována: kritérium volby mezi oběma, na jehož základě se mluvčí variety pro jedno ve svém úzu rozhodují, je jiné.

Ronjat (1937: 84) situaci explicitně popisuje tak, že ve středověkém diasystému jako exponent posesivity 6. osoby užívaly pokračovatele latinského *(il)lōru* / **(il)lūru*³⁷⁰ zřejmě všechny diatopické variety. Ačkoliv historickým vývojem až do XX. století řada variet tento exponent opustila, uchovává jich v době, kdy Ronjat svou historickou mluvnicí sepisuje³⁷¹, ještě více než polovina románské pokračovatele *(il)lōru* / **(il)lūru*³⁷². Variety, v nichž se tehdy již tohoto exponentu neužívá, jsou následující³⁷³: provençal littéraire / provençau literari³⁷⁴, provençal rhodanien populaire / provençau rodanenc popular³⁷⁵ včetně nîmois /

³⁶⁷ Jednotliví autoři se liší zvolenou optikou svých popisů – všichni mají tendenci, vyjadřovat se v termínech „konzervativní vývoj“ a „innovace“, přiřazení termínů ke konkrétním lemmatům se ale liší.

³⁶⁸ V rámci osobní korespondence s autorem.

³⁶⁹ Logika konkurence exponentů posesivity 6. osoby ovšem není pouze binární, konkurence mezi SUUS a ILLORUM. V rámci areálu Oc-Gallorománie existuje dodnes ještě třetí lemma, lemma pokračovatelů latinského EORUM (cf. Rohlf's, 1977, 186-187 a Wölfflin – Mommsen, 2004, u hesla *Is*). Okurence tohoto lemmatu zaznamenáváme v části areálu variety gascon / gascon. Rohlf's uvádí tvar v grafické podobě *jou* (ve varietě horní části údolí řeky Aspe), Wölfflin – Mommsen tvar potvrzují, zapisují jej ale *jou* a uvádějí u něj dialektální identifikaci „vascon.“ (= *vasconice*, tato identifikace figuruje na seznamu zkratk mezi *Romance languages*). Rohlf's odvozuje pravděpodobnou etymologii *jou* následovně: *eorum* (v klasické / spisovné / písemné / literární latině) > *eiorum* (ve vulgární latině) > *jou* (v gascon / gascon). Ve svém popisu uvádí několik příkladů užití: **era jou may** (odpovídá oilovému **leur mère**), **et jou àsou** (odpovídá oilovému **leur âne**), **et jou casàu** (odpovídá oilovému **leur jardin**) a **era jou maysoù** (odpovídá oilovému **leur maison**). Jak si ukážeme níže zachoval se i druhý typ distribucí EORUM, distribuce, kde EORUM je součástí paradigmatu osobních zájmen, jako exponent klitického nepřímého předmětu.

³⁷⁰ Bec (1970: 437) ohledně tvaru **illūrum* upřesňuje, že vznikl analogií s **illuius* a **illū*.

³⁷¹ Jules Ronjat umírá 1925, čtyři svazky jeho díla *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes* jsou vydány posmrtně, první svazek roku 1930.

³⁷² Politzer (1952: 66) ovšem poznamenává: *Since Ronjat's evidence for the former use of lur in areas which today have a derivative of suus is of course based on written texts, one can perhaps question the veracity of the assertion, keeping in mind the Italian discrepancy between the testimony of the written and standard language and the actual usage of the dialects.*

³⁷³ Francouzské názvy přejímáme od Ronjata (1941), Ronjata (1937), Ronjata (1932) a Ronjata (1930), doplňujeme je ještě o názvy okcitánské, abychom umožnili jejich identifikaci v obou mapách následujících v textu.

³⁷⁴ Toto označení odkazuje k varietě jazyka, jakou ve svých dílech píše Frédéric Mistral (Frederic Mistral).

nimesenc, forcalquiérain / forcaquierés, méditerranéen / mediterranèu³⁷⁶, niçard / niçard³⁷⁷, montpelliérain / montpelhierenc³⁷⁸, lodevois / lodevés³⁷⁹, hovorová varieta dialektu obce Foix³⁸⁰, couseranais / coseranés, agenais / agenés, gascon / gascon³⁸¹, aranais / aranés, armagnagais / armanhaqués oblastí Gabardan, Bazadais a Albret, variety areálu Grande Lande / Lana Gran oblastí Buch, Born, Marensin, Maremne, Seignanx, Brassens a většiny Marsan. V těchto areálech se užívá exponentů pokračujících SUUS³⁸².

Ilustrujme si tyto distribuce SUUS několika novodobými příklady³⁸³:

(351) *Les belos santos campanos // Ant pardu **soun** beou sounar ; // Les auceous doou vert bouscagi // Ant pardu **soun** beou vourar ; // Les peissouns de la riviero // Ant pardu **soun** beou nedar [...]* (píseň *La Passien*, historická provincie Provence, přelom 50. a 60. let XIX. století)³⁸⁴

(352) [...] *troubèguen **sous** drolles è **sas** fennos.* (začátek XX. století hovorová varieta dialektu obce Foix³⁸⁵)

(353) *Qu'es **la sou***³⁸⁶ (v varietě kraje Les Landes, XX. století)

(354) *la suo / era souò ad éris*³⁸⁷ (v gascon / gascon, XX. století)

Chabaneau (1875: 344-347) se k změnám v geografickém rozšíření distribucí SUUS a ILLORUM vyjadřuje takto:

*Le provençal classique*³⁸⁸, *comme le français et l'italien, ne retint des significations de l'adjectif latin suus que celle de possession par une seule personne, se servant exclusivement,*

³⁷⁵ Tuto varietu Ronjat vymezuje jako souhrn forem variety provençal rhodanien / provençau rodanenc, jež nejsou přijatelné v rámci provençal littéraire / provençau literari.

³⁷⁶ Takto Ronjat označuje variety, jimiž se mluví v Marseille, Aix-en-Provence, Toulon, Cannes a podobně.

³⁷⁷ Varieta užívaná ve městě Nice a jeho předměstí.

³⁷⁸ Varieta užívaná ve městě Montpellier a jeho okolí.

³⁷⁹ Varieta užívaná ve městě Lodève a jeho okolí.

³⁸⁰ Cf. Sicre (1908a: 283-284), jenž nás poučuje, že „les adjectifs *leur, leurs* se traduisent vulgairement par *soun, sa, sous (ses), sas* et les pronoms *le leur, la leur, les leurs*, par *le ou la siu ; les ou las sius*“.

³⁸¹ Varieta užívaná v centrální části historické provincie Gascogne, zejména obce Auch a jejího okolí. Rohlfs (1977: 186-187) k tomuto Ronjatovu ohraničení ještě explicitně doplňuje variety kraje Les Landes, oblasti Bigorre, kraje La Haute-Garonne a východní variety gascon / gascon.

³⁸² Jak jsme však konstatovali výše, existují areály další, které ve svých varietách používají obě série exponentů jako synonymní: Romieu – Bianchi (2005: 163-166) zmiňují například jižní a jihovýchodní část areálu gascon / gascon – ve varietě historického hrabství La Bigorre, ve varietě oblasti Le pays de Comminges (Le Comminges) a dalších. Zde se vedle sebe v rámci exponence posesivity 6. osoby objevují paradigmata *loé* (m. sg.), *loa* (f. sg.), *loés* (m. pl.), *loas* (f. pl.) a *son* (m. sg.), *soa* (f. sg.), *sons* (m. pl.), *suas* (f. pl.).

³⁸³ V rámci celého textu kapitoly 2.1.3 uvádíme oilový ekvivalent jako překlad příkladových vět tam, kde jsme se domnívali, že by originální podoba mohla způsobovat jisté obtíže při interpretaci užitých syntaktických struktur. Znění překladu pro co největší autentičnost přejímáme v takových případech od v přehledu citovaných autorů antologií a texty komentujících gramatických pojednání.

³⁸⁴ Text otištěný v Arbaud (1862: 47-48). Jedná se o text v Provence sebraný a zdokumentovaný v době, kdy autor svou knihu sepisoval, což je odhad data, který uvádíme u příkladových veršů.

³⁸⁵ Příklad uvedený v Sicre (1908a: 283-284).

³⁸⁶ Odpovídá oilovému: *c'est la leur*.

³⁸⁷ Obě odpovídají oilovému: *la leur*.

pour désigner la pluralité des possesseurs, de lor = illorum. Mais plusieurs dialectes, entre autres ceux de la Provence propre et du bas Languedoc, conservèrent en son entier, de même que l'espagnol, l'usage latin [de suus] et l'ont gardé [...] jusqu'à nos jours.

[...] comme la langue commune avait substitué suus à ejus, ces dialectes ont été naturellement conduits à le substituer pareillement à eorum et à dire par exemple soun paire, dans une proposition indépendante, aussi bien pour pater eorum que pour pater ejus.

[...] Je crois que cet emploi de son est général dans la partie méridionale du Languedoc et dans la Gascogne ; mais il paraît inconnu à Toulouse et dans la contrée environnante. Je ne l'ai rencontré ni dans Goudoli³⁸⁹, ni dans Augier Gaillard³⁹⁰, ni dans les divers ouvrages composés de nos jours en dialecte toulousain que j'ai pu lire. Je ne me rappelle pas non plus l'avoir vu dans Jasmin³⁹¹. Je suis sûr cependant qu'il est très-répandu dans le Lot-et-Garonne.

Je vidět, že se Ronjatem, Meyerem-Lübkem, Zanardellim a Chabaneauem zmíněné dialektální areály, kde opozice SUUS – ILLORUM zanikla ve prospěch prvního členu, nalézají všechny ve východní a jižní části současné Oc-Gallorománie, v rámci zón, jež jsou v následující mapě označeny jako areály variety gascon (fialová barva) a variet sud-occitan (světle zelená barva).

³⁸⁸ Tímto termínem zde autory není míněna s historickou provincií Provence spojená diatopická varieta provensálština, nýbrž souhrn historických variet diasystému Oc-Gallorománie.

³⁸⁹ Básník žijící v letech 1580-1649 a píšící v toulousain / tolosan. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Pèire Godolin, Pèire Godolin, Pierré Goudouli, Pierre Goudouli, Pierre Goudelin, Pierre Goudelin, Pierre Godelin, Pierre Godolin, Pierre Goudoulin či Pierre Goudouly.

³⁹⁰ Básník z Languedocu žijící v letech 1530?-1595. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Augièr Galhard, Auger Galhard, Auger Gaillard či Auger Gaillard.

³⁹¹ Básník Jacques Jasmin, vlastním jménem Jacme Boèr, žijící v letech 1798-1864. Jména se uvádí někdy rovněž v podobách Gensemin či Jansemin a Jacques Boé.

Mapa 12: Velké dialektální areály Oc-Gallorománie (syntéza podle Sumien, 2009, 18)

Pro upřesnění geografického rozmístění jevu podle Ronjatova podrobného výčtu jednotlivé variety, jež ILLORUM, podle jeho interpretace, nezachovaly, pro názornost označujeme černými křížky do dialektální mapy detailnější.

Mapa 13: Mapa diatopických variet Oc-Gallorománie podle Frédérica Mistrala (upraveno)³⁹²

Jako nejstarší tvary paradigmatu ILLORUM se objevují *lor* a *lur* (cf. Mahn, 1885, 296, Grandgent, 1909, 106, Ronjat, 1937, 84-85, Roncaglia, 1965, 95, Jensen, 1972, 88-89 a Fernández González, 1985, 297). Grandgent, jenž tvary uvádí pouze v jejich fonetickém přepisu, jejich výslovnost upřesňuje takto: [lɔr] a [lür].

Ronjat (1937: 84-85) k postupné proměně areálního rozšíření pokračovatelů ILLORUM a SUUS dodává, že *lur* nalézáme ještě v *Règlement de la rève de Saint-Rémi* (1429) a v *Chansons nouvelles en lengaige prouensal* (pravděpodobně mezi 1520 a 1550)³⁹³, *lor* vyslovující se však již bezpochyby [lur] v *Affouagement de Maillane* (1471), *lour* v *Obros et rimos prouenssalos de Loys de la Bellaudiero* (1595)³⁹⁴ a zatímco *son* s významem *leur* zaznamenáváme již v policejním nařízení z Antibes v roce 1500 (cf. Meyer, 1909), dochovávají texty z obce Aniane *lor / lur* až do roku 1572 (cf. Zaun, 1917, 193-194).

Vývoj paradigmatu ILLORUM napříč jednotlivými varietami je velmi komplexní a je diachronií několika alomorfií (cf. Ronjat, 1937, 84-85), jež částečně vykazují kolize: (a) alomorfie gramatické kategorie čísla, (b) alomorfie gramatické kategorie rodu, (c) alomorfie poziční a (d) dalších alomorfií diatopických.

³⁹² Mapu podle Mistral (1879-1886) graficky vypracoval Sumien (2009: 2). Do mapy jsme sami doplnili další variety, jak to vyžadoval výklad, a křížky označili ty z nich, které exponenty pokračovatele ILLORUM opustily.

³⁹³ Jak nás poučuje Ronjat (1937), je autorem člověk, který sám sebe označuje jako *carrateyrou*, což odpovídá ve francouzštině překladu *petit charretier*, a pokud jde o jeho původ, Ronjat uvádí, že je nejspíš „Aixois“ (z Aix-en-Provence?).

³⁹⁴ Jak již název díla naznačuje, je autorem Louis Bellaud řečený *Bellaud de la Bellaudière*. Souborné dílo vyšlo až po jeho smrti v Marseille v nakladatelství Pierre Mascaron (1595).

Molinier (1356b) ve svých průvodních textech, svém výkladu i svých ilustrativních příkladech dokládá existenci bikazuálního systému a do něj integrovaného lemmatu ILLORUM. Uvádí jednak, že *lor* a *lors* mohou být exponenty jak singuláru, tak plurálu, a dokládá to příklady typu:

(355) *lors abatzes bos homs* (C. S. m. sg.)

(356) [...] *per so que-l dig .VII. senhor poguesso auzir e vezer lor saber, lor subtilitat e lors bonas opinios* [...] (C. R. m. sg., C. R. f. sg. a C. R. f. pl.)

(357) [...] *lors uzatges es aytals* [...] (C. S. m. sg.)

(358) [...] *lors sens es bos* [...] (C. S. m. sg.)

Jensen (1994: 118-119) také uvádí řadu příkladů *lors*, jež jsou exponenty C. S. jednotného čísla:

(359) [...] *tot so qe lurs seinhers lur di* [...] (Bernart de Bondeilh³⁹⁵, *poezie*, 2. polovina XIII. století)

(360) [...] *quar lurs reiregarda non pot esser tan fortz* [...] (Raimbaut de Vaqueiras³⁹⁶, *poezie*, 2. polovina XII. století, či začátek století XIII.)

(361) [...] *ans m'es lurs brutz honors* [...] (Aimeric de Peguilhan³⁹⁷, přelom XII. a XIII. století)

Jensen (1976: 133) se v rámci kapitoly *Cases of Mechanical Form-Leveling* k sigmatickému tvaru C. S. sg. vyjadřuje takto:

The occurrence of a nom. sing. lurs, as in: e mendicx es totz lurs afars (R[aimon] Vidal³⁹⁸, v. 1522); quan venra lurs fis ([Lo] Breviari d'Amor³⁹⁹, v. 2586), likewise points in the direction of a purely mechanical addition of s under pressure from surrounding forms with a similar ending. Just as mechanically, s is removed from rics, because it appears in connection with the asigmatic nominatives senher and bar in this example: vos al mati cum senher e ric bar volgues l'oste fort be guazardonar ([Raimbaut de] Vaqueiras, Epic Letter III⁴⁰⁰, 71-72).

³⁹⁵ Trubadúr (fl. 2. polovina XIII. století). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Bernart de Bondelhs či Bernart de Bondeills.

³⁹⁶ Trubadúr (fl. 1155–1207). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Raimbaut de Vacqueiras, Raimbaut de Vacqueyras, Rambaud de Vaqueiras, Raimbaut de Vaqeyras či Raimbautz de Vaqueiras.

³⁹⁷ Trubadúr (fl. 1190–1221). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Aimeric de Peguillan, Aimeric de Péguilain, Aimeric Péguilain, Aimeric de Peguilla či Aimeric de Péguilhan.

³⁹⁸ XIII. století.

³⁹⁹ Matfre Ermengaud de Béziers, jehož jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Matfre Ermengau, Matfres Ermengaus či Maître Ermengaud, začíná sepisovat *Lo Breviari d'Amor* v roce 1288 a dokončuje jej pravděpodobně okolo 1292.

⁴⁰⁰ Soubor jeho díla rámcově spadá do období 2. poloviny XII. století, či začátku století XIII.

V *Règlement de la rève de Saint-Rémi* a v *Chansons nouvelles en lengaige prouensal* je *lur* užíváno v zásadě bez variace podle gramatické kategorie čísla, to jest zcela v souladu z latinskou etymologií lemmatu. Jako neměnné uvádí *lor* / *lur* pro trubadúrskou tvorbu rovněž Roncaglia (1965: 95), Raynouard (1816a: 108-114) a pro klasické období i Fernández González (1985: 297). Neměnnost exponentů můžeme ilustrovat například na:

(362) *El regnes de Suria estortz. // Qu'els Turcx o trobon en lur sortz.* (Raimbaut de Vaqueiras, poezie, 2. polovina XII. století)

(363) *Als homes ai mostrat assatz // Lur mals astres e lur peccatz [...]* (Matfre Ermengaud de Béziers, *Lo Breviari d'Amor*, XIII. století)

Jensen (1994: 115, 118-119), Jensen (1990: 177) a Jensen (1986: 126) k plurálovému alomorfu *lors* uvádí, že se v systému jazyka objevuje mnohem dříve v diasystému Oc-Gallorománie než v diasystému Oil-Gallorománie a že, zejména v pozdějších středověkých textech, představuje jev rozšířený. Jensen a Raynouard (1844d) jej dokládají dalšími příklady:

(364) *[...] totas lurs molhers [...]* (*Lo romans de Daurel e de Betó*, chanson de geste, konec XII. století⁴⁰¹)

(365) *lurs sermos* (*Perdigon*⁴⁰², píseň, přelom XII. a XIII. století)

(366) *[...] e derumpen lors vels [...]* (Bertrands de Masselha⁴⁰³, *La vida de Santa Enimia*, 1. polovina XIII. století)

(367) *[...] per lurs sanctas predicazos [...]* (Bertrands de Masselha, *La vida de Santa Enimia*, 1. polovina XIII. století)

(368) *[...] totz lors vestimens [...]* (*La Canso de la Crosada*, XIII. století)

(369) *[...] fan garnir las lors gens [...]* (*La Canso de la Crosada*, XIII. století)

(370) *Pois lo reys e 'l coms Richartz // M'an perdonat lurs mals talans*⁴⁰⁴. (Bertran de Born⁴⁰⁵, poezie, 2. polovina XII. století, či začátek století XIII.)

Jak vypadá středověké bikazuální paradigma ve své úplnosti? Projděme si pro lepší představu dva konkrétní modely ilustrující dvě konkrétní variety. Grafström (1968: 66) pro nejstarší listiny oblasti Languedoc uvádí takovouto podobu paradigmatu ILLORUM: *lor*, *lur* (C. S. m. sg.), *lor*, *lur* (C. R. m. sg.), *lor* (C. S. m. pl.), *lor*, *lors*, *lur* (C. R. m. pl.), *lor* (C. S. f. sg.), *lor* (C. R. f. sg.), *lor* (C. S. f. pl.), *lor*, *lors* (C. R. f. pl.).

⁴⁰¹ Dochován v ms. ze XIV. století.

⁴⁰² Trubadúr (fl. 1192-1212). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Perdigo.

⁴⁰³ Básník (fl. 1230-1240). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Bertran de Marseille či Bertrand de Marseille.

⁴⁰⁴ Odpovídá oilovému: *Puisque le roi et le comte Richard m'ont pardonné leurs mauvaises volontés.*

⁴⁰⁵ Trubadúr (1140?-121.). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Bertrand de Born.

Molinier (1356b) v *Las Flors del gay saber – Las Leys d'amors* popisuje tehdejší paradigma ILLORUM takto: *lors*, *lor*⁴⁰⁶ (C. S. sg.), *lor* (C. R. sg.), *lor*, *lors* (C. S. m. a f., pl.), *lors* (C. R. pl.). A na stranách 124-125 jednotlivé distribuce singuláru upřesňuje. V mužském rodě je v singuláru u posesiva *lor* v roli přívlastku shodného koncové *-s* vždy. V rodě ženském se v singuláru u posesiva v roli přívlastku shodného *-s* neobjevuje. Je-li však posesivum v distribuci jmenné části přísudku jmenného se sponou a je-li předsunuto před sponové sloveso a podmět, koncové *-s* připojováno je. Vyskytuje-li se tato posesivní jmenná část ve struktuře věty až po podmětu a sponovém slovesu, užívá se pro singulárové posesivum mužského i ženského rodu alomorf *lors*. Tyto distribuční zásady ilustruje autor na následujících příkladech:

(371) *lors senhors – lor dona*

(372) *aytals es lor natura*

(373) *grands es lor saviza*

(374) *lor naus es garnida*

(375) *lors es la vila*

(376) *lors es la tors*

(377) *l'espaviors es lors*

(378) *la plassa es lors*

(379) *aquesta partz es lors*

Systematičtější užívání plurálového tvaru zaznamenáváme od přelomu XIII. a XIV. století. Ve varietách, v nichž se posesiva pokračovatelé *(il)lōru* / **(il)lūru* dochovaly do moderní doby, jsou tu variace podle čísla přítomny, tu tradicí etymologické logiky tvarů blokovány.

Existenci sigmatických plurálových forem zaznamenáváme například ve varietách údolí Le Queyras⁴⁰⁷, v údolí Le Valgaudemar, v rouergat / roergàs / roergat, v montalbanais / montalbanés a v bergeracois / brageiragués / brajairagués – *lours*, ve varietách historické provincie Le Gévaudan – *lhours* a *lurs*, ve vivaro-alpin / vivaroaupenc obecně – *lhors* / *lhòrs* / *lhurs* a ve vivaro-alpin / vivaroaupenc v severní části historické provincie Le Velay a historické provincie Le Vivarais – *lhurs* / *lhures* (m. pl.) a *lhurs* / *lhuras* (f. pl.) (cf. Grange, 2008, 29).

⁴⁰⁶ Molinier (1356b: 116) zdůrazňuje, že v případě řídících podstatných jmen ženských rodů zakončených na *-a* je je aktualizujícím alomorfem posesiva *lor* bez koncového *-s*.

⁴⁰⁷ Údolí řeky Guil a údolí jejích přítoků.

(380) *lors vacas* (variety oblasti Languedoc)⁴⁰⁸

(381) [...] *lhor façon de viure, lhors qualitats e tanben lhors desfaits, los botatz dins vòstres libres* [...] (Alphonse Boncompain, kanton Yssingeaux)

(382) [...] *los ases per gasar tròçon pas lhoras braias* [...] (Jean-Louis Chambonnet, obec Bas-en-Basset)⁴⁰⁹

(383) *lhòrs enfants – lhòrs paraulas* (v některých varietách vivaro-alpin / vivaroaupenc)

Neměnný je exponent posesivity 6. osoby například ve varietách Valdenských údolí, v gapençais / gapencés a v údolí Le Champsaur – *lour*, v ambertois / embertés – *lhour*, v obci Annonay – [l'ø], ve varietě obce Vinzelles – *lhu* a v Le Puy – [l'œr]⁴¹⁰.

Je nutno konstatovat existenci zvláštní situace neutralizace formální opozice gramatického čísla. Dialekt obce Alès rozšířil distribuce formy *lus* z plurálu rovněž i na singulár. Podobné neutralizace jsme zaznamenali však i v historii. V *La vida de Santa Enimia* (1. polovina XIII. století⁴¹¹) před souhláskou nalézáme plurálové posesivum *lus*, podle něhož usuzujeme na variaci *lur* (sg.) – *lus* (pl.) (cf. Ronjat, 1937, 84-85). Rovněž v textech z obce Aniane zaznamenáváme standartně plurálové tvary *lors*, *lurs* a *lus* a v roce 1373 singulárové *lus* (cf. Zaun, 1917, 193-194).

Je-li variace podle gramatické kategorie čísla v novějších dějinách diasystému jevem rozšířeným, je variace podle gramatické kategorie rodu podle Ronjata (1937: 85) omezena pouze na aquitain / aquitan – souhrn subvariet mezi řekou Garonne a Pyrenejemi – některé variety oblasti Auvergne, některé variety gascon / gascon a variety západní části Languedocu, zejména Carcassonne, Le Lauragais, Le Toulousain a obci Foix. Konkrétně v oblasti Auvergne vypadá posesivní paradigma *liour* (m. sg.), *liouro* (f. sg.), *liouris* (m. pl.), *liouras* (f. pl.) (cf. Durand, 1983, 182), ve varietách gascon / gascon mohou vypadat PT *lor* (m. sg.), *loa* (f. sg.), *lors* (m. pl.), *loas* (f. pl.)⁴¹² či *loé* (m. sg.), *loa* (f. sg.), *loés* (m. pl.), *loas* (f. pl.), v historických varietách gascon / gascon a béarnais / béarnés / biarnés nalézáme tvar *lures* (f.

⁴⁰⁸ Cf. de Cantalauza (2003).

⁴⁰⁹ Alphonse Boncompain (Boncompanh) (1885-1962) a Jean-Louis Chambonnet (Lois Chambonet) (1857-1909),

jsou dva básníci, již tvořili ve varietě vivaro-alpin / vivaroaupenc užívané v severní části historické provincie le Velay a historické provincie le Vivarais (cf. Grange, 2008, 79 a 150).

⁴¹⁰ V celém svém výkladu jsme modernizovali pravopis toponym citovaných jednotlivými autory na podobu, jakou mají v současné standartní francouzštině (například *Le Queiras* > *Le Queyras*, *Le Velai* > *Le Velay*, *Annonai* > *Annonay*, *Pui* > *Le Puy*, *Alais* > *Alès* a podobně).

⁴¹¹ Jedná se o báseň zkomponovanou ve XIII. století, která se však dochovala v jediném exempláři v manuskriptu z 1. poloviny století XIV.

⁴¹² Takováto podoba paradigmatu je výsledkem působení analogie s ženskými rody posesiv 2. a 3. osoby, *toa* a *soa*. Uplatnění této analogie je ovšem jen jedna z možných podob paradigmatu, jinak může zůstat rodově neměnné (cf. Romieu – Bianchi, 2005, 163-166).

pl.), v novějších dějinách zaznamenáváme v některých varietách béarnais / bearnés / biarnés *lou* (m. sg.), *loue* (f. sg.), *lous* (m. pl.), *loues* (f. pl.), ve varietě obce Foix je rodová variace exponentů *lour* (m. sg.), *louro* (f. sg.), *louris* (m. pl.) a *louros* (f. pl.) (cf. Ronjat, 1937, 85) a ve vivaro-alpin / vivaroaupenc v severní části historické provincie Le Velay a historické provincie Le Vivarais je rodová variace exponentů *lhur* (m. sg.) – *lhur* / *lhura* (f. sg.) a *lhurs* / *lhures* (m. pl.) – *lhurs* / *lhuras* (f. pl.) (cf. Grange, 2008, 29). V jiných varietách je exponent v kategorii morfologického rodu neměnný – v historickém jazyce to můžeme ilustrovat například na:

(384) *E-l boscal d'Aimert al Pas donero Matfres Bec e sos fraire e **llor** maire.* (listina, oblast L'Albigeois, okolo roku 1120)

v novějších dějinách například v některých současných varietách vivaro-alpin / vivaroaupenc nebo ve varietách oblasti Languedoc:

(385) *lhòr travalh – lhòr paraula*

(386) *Fan lhòr viá.*

(387) *lor paire, lor fraire – lor maire*⁴¹³

Narozdíl od situace, která, jak jsme si ukázali v kapitole 2.1.2, existovala v některých frankoprovensálských varietách, jež byly charakterizovány poziční alomorfií takovou, že užívaly jeden alomorf⁴¹⁴ pro situace, kdy po posesivním determinantu či posesivním adjektivu následoval vokál, a alomorf druhý⁴¹⁵, následoval-li konsonant, Ronjat (1937: 85) konstatuje, že se podobná systematická opozice pozičních variant⁴¹⁶ v žádné z novodobých variet Oc-Gallorománie nevyskytuje.

Diatopickou variaci, kterou však v prostoru Oc-Gallorománie zaznamenáváme, jsou diatopická alomorfie *lh-* a *l-*⁴¹⁷ a alomorfie přítomnosti a absence koncového fonému [R]: například *lhour* (doložené v novějších dějinách například ve varietách historické provincie Le Gévaudan, v ambertois / embertés a v albigeois / albigés) – *lour* (doložené v novějších dějinách například v obci Foix, v Toulouse, v obci Châtillon-en-Diois, v limousin / lemosin, ve varietách Valdenských údolí, v gapençais / gapencés, v údolí Le Champsaur, v obci Sardent, v obci Barcelonnette, ve varietě historické provincie Le Quercy, v sarladais / sarladés, v oblasti Ségala, v obci Villefranche-de-Rouergue, v obci Najac, v obci Narbonne a

⁴¹³ Cf. de Cantalansa (2003).

⁴¹⁴ Zakončený na konsonant – na foném [z] či na foném [R], eventuálně na skupinu fonémů [Rz].

⁴¹⁵ Zakončený na vokál.

⁴¹⁶ Kladoucí do opozice *hur* / *lour* a *lu* / *lou*.

⁴¹⁷ Což je opozice palatalizovaná verze versus nepalatalizovaná verze.

jejím okolí, v obci Carcassonne a jejím okolí a v lauragais / lauragués), *lhor* / *lhòr* (doložené v novějších dějinách například ve vivaro-alpin / vivaropenc v severní části historické provincie Le Velay a historické provincie Le Vivarais)⁴¹⁸ – *lor* (doložené v novějších dějinách například ve varietách oblasti Languedoc)⁴¹⁹, *lhur* (doložené v novějších dějinách například ve vivaro-alpin / vivaropenc v severní části historické provincie Le Velay a historické provincie Le Vivarais)⁴²⁰ – *lur* (doložené v novějších dějinách například ve varietě obce Coux a ve varietách historické provincie Le Gévaudan), *lhu* (doložené v novějších dějinách například v obcích Montregard a Vinzelles) – *lu* (doložené v novějších dějinách například v obci Arès), *lhou* (doložené v novějších dějinách například v obci Gilhoc-sur-Ormèze) – *lou* (doložené v novějších dějinách například v dialektu béarnais / bearnés / biarnés) a podobně.

Dalšími podobami exponentu posesivity 6. osoby jsou [l'ò] (doložené v novějších dějinách například v obci Annonay) a [l'ør] (doložené v novějších dějinách například v Le Puy)⁴²¹.

(388) *la loue maysoù*⁴²² (v gascon / gascon, XX. století)

(389) *lous lous maynadyes*⁴²³ (v gascon / gascon, XX. století)

Zvláštním alomorfem je, jak nás poučuje Rohlfs (1977: 186-187) tvar, který mají pokračovatelé ILLORUM v pyrenejské části areálu variety gascon / gascon⁴²⁴ a konkrétně ve varietě obce Barèges – *airoù*:

(390) *era airoù càso*⁴²⁵

(391) *que soun éres airoùs òlhes*⁴²⁶

(392) *en 'ayroubo maysoù*⁴²⁷

Etymologicky Rohlfs upřesňuje, že se v případě exponentu *airoù* jedná o výsledek derivace: lexikální báze *illorum* > **eroù*, k níž byl přidán prefix *ai-*, který známe z historické fáze jazyka Oc-Gallorománie ze slov jako *aicel*, *aiso*, *aila* a v současných varietách gascon /

⁴¹⁸ Cf. například Grange (2008: 29).

⁴¹⁹ Cf. například de Cantalauza (2003).

⁴²⁰ Cf. například Grange ibid.

⁴²¹ Konkrétní geografické lokalizace (cf. Ronjat, 1937, 85), kterými v celém odstavci jednotlivé historické exponenty popisujeme, odkazují (pokud není specifikováno jinak) k jejich rozšíření v době, kdy Ronjat sepisuje třetí svazek své *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*.

⁴²² Odpovídá oilovému: *leur maison*.

⁴²³ Odpovídá oilovému: *leurs enfants*.

⁴²⁴ *Gascon pyrénéen* / gascon pirenenc.

⁴²⁵ Odpovídá oilovému: *leur maison*.

⁴²⁶ Odpovídá oilovému: *ce sont leurs brebis*.

⁴²⁷ Odpovídá oilovému: *dans leur maison*.

gascon ze slova *airà*, jež odpovídá oilovému *là*. Etymologie prefixu *ai-* je *ecce* (cf. Kitchin, 1887, 45, *note*).

Při popisu souboru tvarů lemmatu ILLORUM jsme dosud uvedli již několik skupin alomorfů, kontrastivně vymezených v logice několika různých diatopických a diachronních alomorfii. Zvláštností diasystému Oc-Gallorománie je však alomorfie jiná. Ačkoliv se jedná o opozici pro ILLORUM velice vzácnou, přesto ji v několika varietách zdokumentovanou máme. Jde o – ve své maximální projekci pro oba rody a obě čísla specifickou – opozici dvou alomorfů ILLORUM⁴²⁸ takovou, že příslušná varieta užívá jeden alomorf pro situace, kdy se jedná o distribuci pronominální či o distribuci přívlastkovou adjektivální aktualizovanou dalším, anteponovaným, determinantem, a alomorf druhý, jde-li o distribuci přívlastkovou adjektivální, v nichž je posesivum jediným determinantem⁴²⁹.

Jako ilustraci zmiňme jeden konkrétní příklad (cf. Ronjat, 1937, 85): ve varietě obce Gerde: přívlastkový adjektivální exponent ženského rodu je *loua* [lwa] (sg.), *louas* (pl.) (vedle mužského rodu *loué* [lwe] (sg.), *loués* (pl.)), zatímco pronominální exponent ženského rodu je *louo* [lúo] (sg.), *louos* (pl.).

V oblastech, jež v průběhu staletí opustily pokračovatele ILLORUM, se ve vyjadřování posesivity 6. osoby exponenty stali pokračovatelé SUUS. Suchier (1906: 791-792) konstatuje, že se z tvarů paradigmatu SÚUS do období sepsání nejstarších textů („*Passion d’Augsburg*“, X. století; básni *Boeci*⁴³⁰, *okolo roku 1000*; části *Evangelia podle Svatého Jana, konec XI. nebo začátek XII. století*) dochoval pouze plurálový tvar mužského rodu *soi* a singulárový tvar ženského rodu *soa* (< *suam*).

Ve středověkém diasystému bylo paradigma SUUS tvořeno, pokud jde o subparadigma SÚUS > *SĚUS, těmito tvary (cf. Ronjat, 1937, 75): **sou* (m. sg.), *sóa / sua* (f. sg.). Ronjat (1937, 75) a Jensen (1972: 29-30 a 67-69) doplňují ještě přehled tvarů, které se v historickém diasystému Oc-Gallorománie vyvinuly, v rámci subparadigmatu SUÚS, ze zkrácených latinských posesiv⁴³¹ **sum*, **sa*, **sōs*, **sās* > *sō(n)*⁴³², *sōa*, *sōs*, *sas*.

Posesivní paradigmatata spojená s jednotlivými zájmeny osobními se utvářela a proměňovala pod vlivem analogií, jež se mezi nimi uplatňovaly (cf. například Jensen, 1972,

⁴²⁸ Podobné alomorfie pro paradigma SUUS jsme popsali jak pro Oil-Gallorománii, tak pro Frankoprovensálskou Gallorománii a popisujeme rovněž i pro Oc-Gallorománii níže.

⁴²⁹ Níže, v části věnované popisu alomorfii lemmatu SUUS, v jejichž rámci se jedná o jev systematický, budeme pro odlišení obou typu distribucí v souladu s Ronjatem (1937) používat, respektivně, označení *plné tvary* (*formes pleines*) a *zkrácené tvary* (*formes réduites*).

⁴³⁰ Báseň o Boethiovi je napsaná v limousin / lemosin.

⁴³¹ Neboli pokračovatelů latinských alomorfů jako například *suús* a *suám* (cf. Suchier, 1906, 791-792).

⁴³² Alomorf *son* se objevuje ve fonologickém kontextu následujícího vokalickeho začátku aktualizovaného podstatného jména či jej rozvíjejícího anteponovaného adjektiva.

29-30 a 67-69, Ronjat, 1937, 75, Schultz-Gora, 1936, 77-78, Suchier, 1906, 791-792, Koschwitz, 1894, 87): podle *m̄eu* vzniká *s̄eu*; analogicky s *m̄eu*, v němž se v přízvučných distribucích diftongizuje *ē* > *mīeu*, se diftongizuje *ē* rovněž v *s̄eu* > *sīeu*; analogicky s *m̄eu*, v němž se v nepřízvučných (proklitických) distribucích zavírá *ē* > *m̄eu*, se zavírá *ē* rovněž v *s̄eu* > *s̄eu*. Pod vlivem analogií vznikají rovněž tvary *sía* podle *mía*, **siu* k *sía*, *sīeua* k *sīeu* a **siua* k **siu*.

Celkově bikazuální systém středověkého subparadigmatu SÚUS shrnuje v přehledu Schultz-Gora (1936: 77):

Tabulka 25: Přehled tvarů posesivního subparadigmatu SÚUS
(podle Schultz-Gora, 1936, 77, upraveno)

Číslo	Pád	Mužský rod	Ženský rod	Střední rod
Sg.	C. S.	<i>seus / sieus</i>	<i>soa / sua / sieua</i>	<i>seu / sieu</i>
	C. R.	<i>seu / sieu</i>	<i>soa / sua / sieua</i>	
Pl.	C. S.	<i>soi⁴³³ / sei / siei</i>	<i>soas / suas / sieuas</i>	-
	C. R.	<i>sieus</i>	<i>soas / suas / sieuas</i>	-

Tabulka 26: Přehled tvarů posesivního subparadigmatu SUÚS
(podle Schultz-Gora, 1936, 77, upraveno)

Číslo	Pád	Mužský rod	Ženský rod
Sg.	C. S.	<i>sos</i>	<i>sa</i>
	C. R.	<i>son / so</i>	<i>sa</i>
Pl.	C. S.		<i>sas</i>
	C. R.	<i>sos</i>	<i>sas</i>

Zde konstatujeme zvláštní situaci – plurálový tvar mužského rodu C. S. chybí. Raynouard (1816b: 54), bez dalšího komentáře, předkládá podobu paradigmatu SUÚS pro mužský rod tak, jak jej nalézáme například v básni *Boeci (okolo roku 1000)*: v singuláru C. S. *sos*, C. R. *son* a v plurálu C. S. *si* a *soi*, C. R. *sos*. Fernández González (1985: 297), rovněž bez dalšího komentáře, ve svém přehledu uvádí tvary *siei*, *sei*. Komentář k tomuto pádovému tvaru a jeho defektnosti nalézáme v textu Schultze-Gory (1936: 77). Autor k plurálové formě C. S. mužského rodu, kterou ve své tabulce neuvádí, podotýká, že se pro ni nevyvinuly žádné specifické tvary subparadigmatu SUÚS a že se proto v tomto pádě užívá odpovídajícího exponentu ze subparadigmatu SÚUS. Jensen (1994: 115) se o situaci vyjadřuje tak, že konstatuje, že je forma C. S. m. pl. paradigmatu SUÚS totožná s C. S. m. pl. paradigmatu SÚUS.

⁴³³ Fernández González (1985: 296) zde ještě přidává alomorfy *sui*.

Autoři Jensen (1994: 118-119) a Schultz-Gora (1936, 126) zmiňují historické příklady, kde výše zmíněné alomorfy SUUS zaujímají distribuce pokračovatelů ILLORUM:

(393) [...] *cilh que de son peccat si vanto son ministre del diable* [...] ⁴³⁴ (*Lo Libre de Sidrac*, XIV. století)

(394) [...] *li Genoes lo meneron pres en sa terra* [...] ⁴³⁵

V průběhu staletí do novější doby se z uvedených historických tvarů vyvinuly v rámci diatopické variace tyto formy (cf. Ronjat, 1937, 75-82) ⁴³⁶: (a) ze *sièu* > *siéu* (v provençal / provençau ⁴³⁷ a v ambertois / embertés), *sièu* (ve varietách jižní části historické provincie Velay), *seu* (v některých varietách Valdenských údolí a ve varietě obce Pragela(s)), *séu* (v dialektu obce Béziers a jejího okolí, ve varietě obce Albi a jejího okolí, v montalbanais / montalbanés, v agenais / agenés, v aurillacois / carladès ⁴³⁸ a v limousin / lemosin); (b) ze **siu* > *sìu* (v některých varietách alpin / aupenc, ve varietách historické provincie Le Gévaudan, v severní varietě rouergat / roergàs / roergat, ve varietě oblasti Ségala, obce Villefranche-de-Rouergue, obce Najac a dalších a v toulousain / tolosan), *siòu* (ve varietě oblasti Diois) ⁴³⁹; (c) **sou* > *so* (v některých varietách Valdenských údolí a ve varietě údolí Le Biros); (d) *soa* > *soue* (ve varietě obce Pragela(s) a v béarnais / bearnés / biarnés), *souò* ⁴⁴⁰ (v limousin / lemosin); (e) *sua* > analogií *suo* (v některých varietách Valdenských údolí, ve varietě oblasti La Lomagne, zejména obce Lectoure a v bigourdan / bigordan, zejména v obci Gerde), *sua* ⁴⁴¹ (v bigourdan / bigordan, zejména v obci Gerde), *suò* ⁴⁴² (v aurillacois / carladès); (f) *sua* > *sûa* (v mentonnais / mentonasc); (g) *sía* ⁴⁴³ > analogií *siò* (ve varietách údolí Le Queyras, ve varietách historické provincie Le Gévaudan, ve varietě oblasti Ségala, obce Villefranche-de-Rouergue, obce Najac a dalších, v toulousain / tolosan, ve varietě obce Albi a jejího okolí, v montalbanais / montalbanés, v agenais / agenés a v sarladais / sarladés); (h) *sièua* > *siéuva* (v niçard / niçard), analogií *siéu* (v niçard / niçard); (ch) **siua* > sg. *sibo*, pl. *sibos*

⁴³⁴ Jensen (1994: 118-119) naznačuje opodstatnění takového úzu v tomto příkladě tím, že se může jednat o explicitaci distributivnosti přivlastnění.

⁴³⁵ Příklad uvedený v Schultz-Gora (1936: 126).

⁴³⁶ Ronjat nepředkládá specificky nové exponenty posesivity 6. osoby areálů, u nichž ve svém výkladu konstatoval odklon od pokračovatelů ILLORUM, nýbrž podává obecně výklad o vývoji pokračovatelů SUUS v rámci diasystému Oc-Gallorománie celé. Aby paradigmata nových exponentů byla popsána alespoň rámcově, skrze popis větších tendencí, shrnujeme ve svém textu k paradigmatu SUUS tedy jeho výklad obecný, nerozlišený na exponenci posesivity 3. a 6. osoby.

⁴³⁷ Takto Ronjat (1937) označuje variety historické provincie Provence včetně Marche Nîmoise.

⁴³⁸ V jiné terminologii též orilhagués.

⁴³⁹ Ronjat (1937: 75) ovšem sám poznamenává, že tvary některých z variet vyjmenovaných v sérii (b) mohou být rovněž odvozeny od *sièu*.

⁴⁴⁰ Jedná se o tvar se synerezí.

⁴⁴¹ Jedná se o tvar se synerezí.

⁴⁴² Jedná se o tvar se synerezí.

⁴⁴³ Jedná se o tvar se synerezí.

(v toulousain / tolosan a v dialektu obce Foix⁴⁴⁴); (i) *son, soa* > *soun, souna / souno* (*soun* v dialektu obce Foix⁴⁴⁵).

Formy *siéun-* (v provençal / provençau⁴⁴⁶ a v ambertois / embertés), *siòun-* (ve varietě oblasti Diois), *séun-* (v varietě obce Béziers a jejího okolí a v sarladais / sarladés) a *siun-* (v nîmois / nimesenc) jsou výsledkem zkřížení mezi pokračovateli *sièu / seü / *siu* a pokračovateli *son*. Mužský rod *sué* (v bigourdan / bigordan, zejména v obci Gerde) je analogicky vytvořený podle ženského rodu *sua*.

Forma *soun*, jež je v aquitain / aquitan nejrozšířenější, pokračuje foneticky latinské **sum*, v béarnais / bearnés / biarnés oněmělo koncové *-n* > *sou*. V mentonnais / mentonasc vzniká tvar *sen* analogií k *men*, jež může být buď odvozeno buď z latinského krátkého tvaru **mem*, nebo pocházet ze zkřížení raných románských tvarů *mō(n)* a *mēu*⁴⁴⁷. Tvar posesiva *son* [sɔ̃] ve varietě obce Bagnères-de-Luchon je výsledkem zkřížení **sou* a *son*.

Výsledkem popsaného fonetického vývoje a působení analogií je podle Ronjata (1937: 76) stav, ve kterém má většina variet diasystému Oc-Gallormánie v novějších dějinách k dispozici dvě série tvarů posesiv. Ronjat (1937: 75) však upozorňuje, že se v jejich případě jedná o opozici jinou, redefinovanou, neboť středověká opozice přízvučného a nepřízvučného tvaru *sièu* x *seü* se do současnosti nezachovala, distribuce se podobají tomu, co jsme, v kapitole 2.1.1, vyložili již pro nejstarší fáze dějin jazyků a dialektů Oil-Gallorománie: jako determinant(oid)y či determinační adjektiva se mohou objevovat jak tvary, které byly v nejstarších dějinách spojeny s okurencemi přízvučnými, tak tvary, historicky identifikované s distribucemi nepřízvučnými.

Z obavy z koncepčního a terminologického zmatení⁴⁴⁸ používá Ronjat, jak jsme již zmínili výše, ve svém dialektologickém popisu, ať jsou aktuální distribuce přízvučné či nepřízvučné, terminologii *zkrácené tvary* (*formes réduites*) pro exponenty, jež se historicky vyskytovaly v nepřízvučných pozicích (typu *so(n)* > *soun*), a *plné tvary* (*formes pleines*) pro exponenty, jež se historicky vyskytovaly v pozicích přízvučných (typu *seü* > *sièu*)⁴⁴⁹.

⁴⁴⁴ Pro úzus obce Foix cf. Zanardelli (1891: 253-255), Sicre (1908a: 283-284) a Sicre (1908d).

⁴⁴⁵ Cf. ibid.

⁴⁴⁶ Variety historické provincie Provence včetně Marche Nîmoise.

⁴⁴⁷ Druhá zmíněná hypotéza je jedinou, která přichází do úvahy jako možná pro tvar *mèn* ve varietě obce Bagnères-de-Luchon.

⁴⁴⁸ Tradiční terminologie *přízvučné* (*formes toniques*) a *nepřízvučné tvary* (*formes atones*) není od určité fáze historického vývoje vhodná: obě dvě série tvarů, o nichž chce Ronjat pojednávat, se totiž mohou objevovat jak v přízvučných, tak v nepřízvučných (klitických) distribucích.

⁴⁴⁹ Důvodem je mimo jiné i to, že se v novodobých varietách diasystému objevují historické nepřízvučné tvary v distribucích přízvučných a naopak (cf. Ronjat, 1937, 76-77). Podobná křížení distribucí konstatuje Grandgent (1909) i v nejranějších textech.

Jako přívlastky mohou být okurence tvarů lemmatu SUUS jediným aktualizátorem nominální fráze, nebo mohou nominální frázi koaktualizovat spolu s anteponovaným determinantem. U zmíněných *zkrácených tvarů* je nutno v této souvislosti zmínit ještě jednu, fonologicky podmíněnou, alomorfii. Pokud je jich užíváno bez dalšího aktualizátoru, je v novějších dějinách diasystému v ženském rodě před podstatnými jmény, či před anteponovanými adjektivy, jež se rozvíjejí, v případě, že nezačínají na souhlásku, užíváno tvaru posesiva rodu mužského. Tento úzus máme doložen v limousin / lemosin již od XV. století. Ještě do druhé poloviny století XVIII. však zaznamenáváme příklady kontextové alomorfie starší, elize koncového vokálu posesivního tvaru ženského rodu⁴⁵⁰.

Ronjat (1937: 78-82)⁴⁵¹ své pojednání o paradigmatu SUUS zakončuje přehledem sérií *plných tvarů (PT)* a *zkrácených tvarů (ZT)* jednotlivých diatopických variet v novějších dějinách⁴⁵², které na základě geografického umístění od východu k západu a typologie velkých modelů alomorfií posesiv podrozděluje do celkem pěti skupin⁴⁵³.

(1) Provençal littéraire / provençau literari a provençal rhodanien populaire / provençau rodanenc popular má paradigma tvořené PT *siéu* (m. sg.), *siéuno* (f. sg.), *siéu* (m. pl.), *siéuno* (f. pl.), jako proklitika *siéu(s)* (m. pl.), *siéuni(s)* (f. pl.)⁴⁵⁴ a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *si(s)* (m. pl.), *si(s)* (f. pl.)⁴⁵⁵. Nîmois / nimesenc má, kromě zmíněných tvarů, v mužském rodě ještě alomorfy *siu*, *siéune* a *siune*, forcalquiérain / forcaquierés má v proklitických plurálech, místo uvedených, tvary *ses* / *sei*, méditerranéen / mediterranèu pak *sei* / *seis*, varieta obce

⁴⁵⁰ Přímo v textu příklady z limousin / lemosin neuvádíme, protože tato varieta sama používá v novějších dějinách exponent plurálové posesivity *lour*. V rámci exponence posesivity 3. osoby je však v novějších dějinách při vokalickém začátku aktualizovaného podstatného jména či jej rozvíjejícího anteponovaného adjektiva exponent ženského rodu *soun* (například *soun eipéyo*), zatímco jinak je *sa* (*so*) (například *sa maire*). Starší příklady této situace elidovaly tvar ženského rodu na pouhé *s'*: v XIII. století nalézáme například *s'eichino* a Diez (1882b: 476) uvádí historické příklady jako *s'anta*, *s'onors* a *s'onor*.

⁴⁵¹ Ronjatův přehledový výklad jsme zpřesnili a doplnili na základě textů dalších, například Lamouche (1902, 56-59), Castet (1895: 22) a Lhermite (1882: 24-25, 33-34).

⁴⁵² Ronjat ve svém popisu konkrétně zachycuje stav paradigmaticky posesiva a jeho geografických distribucí v době, kdy svou historickou mluvnici sepisuje: jak jsme uvedli výše, Jules Ronjat umírá 1925 a čtyři svazky jeho díla *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes* jsou vydány až posmrtně, první svazek roku 1930. Pro areál Oc-Gallorománie se nám podobně detailní popis pro novější fáze dějin nalézt bohužel nepodařilo.

⁴⁵³ Vnitřní strukturace každé skupiny je následující. Morfologicky je charakterizováno několik podoblastí. Ronjat vždy nejprve uvádí velké schéma dané podoblasti, to popíše popisem alomorfie mužského rodu singuláru, ženského rodu singuláru, mužského rodu plurálu a ženského rodu plurálu. Za tímto úplným popisem následují popisy částečné, které pro některé z mikroareálů upřesňují lokální odlišnosti či rozšíření exponence oproti onomu velkému schématu.

⁴⁵⁴ V celém tomto přehledu pro plurálové tvary posesiv platí, že alomorfy s koncovým *-s* jsou pozičními variantami před následujícím vokalickým začátkem aktualizovaného podstatného jména či anteponovaného jej rozvíjejícího adjektiva, alomorfy bez něj jsou mobilizovány začátkem konsonantickým.

⁴⁵⁵ Pro ZT napříč diatopií Oc-Gallorománie velice často platí, že mají stejná zakončení morfémů jako tvary členu určitého v příslušném areálu.

Cannes *sei*, varieta obce Antibes *si*⁴⁵⁶. Frederic Mistral někdy užívá v ženském rodě *siéu* tak, jako to je v niçard / niçard.

Varieta obce Nice užívá pouze plné tvary – *siéu* (m. sg.), *siéuva* (f. sg.), *siéu* (m. pl.), *sieuvi* (f. pl.) – před podstatným jménem, před nimi stojí člen určitý a v této distribuční pozici má ženský rod nejčastěji podobu *siéu*.

Mentonnais / mentonasc má paradigma tvořené PT *sen* (m. sg.), *sûa* (f. sg.), *se* (m. pl.), *sûe* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), – (m. pl.), *se* (f. pl.).

(2) Varieta údolí Val Saint-Martin je charakterizována PT *séu* (m. sg.), *sùo* (f. sg.), *séu* (m. pl.), *sùa* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *si* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.). Varieta údolí Bourcet se liší v PT *séu* (m. sg.), *sùa* (f. sg.), *sei* (m. pl.), *sùa(s)* (f. pl.). Varieta obce Pragela(s) PT *séu* (m. sg.), [súę] (f. sg.), *séu(s)* (m. pl.), [súa] (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.).

Varieta obce Angrogna má *sei* (m. pl.), dialekt obce Bobbio *so* (m. sg.), *soi* (m. pl.)⁴⁵⁷, dialekt obce Torre Pellici *so* (m. sg.).

Ve varietách údolí Le Queyras jsou PT *sìu* (m. sg.), *siò* (f. sg.), *sìus* (m. pl.), *siès* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *ses* (m. pl.), *ses* (f. pl.). V dialektu obce Guillestre je plurál mužského rodu *ses*, nebo při vokalickém začátku aktualizovaného podstatného jména, či jej rozvíjejícího anteponovaného adjektiva *seis*.

Ve varietě údolí Le Champsaur jsou PT *sìu* (m. sg.), *sìa*, *sìuna* a *sìana* (f. sg.), *sìu(s)* (m. pl.), *sìas*, *sìunas* a *sìanas / sìanei* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *ses / sei* (m. pl.), *sas / sei* (f. pl.). Ve varietě údolí Valgaudemar je tvar mužského rodu singuláru *sous*, v dialektu obce (Le) Dévoluy ZT *sous* (m. sg.) a *sei* (f. pl.).

Ve varietách krajů Les Alpes-de-Haute-Provence a Les Hautes-Alpes a v oblasti Le Trièves jsou PT *sìu* (m. sg.), *sìun-* (f. sg.), v gapençais / gapencés ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *ses / sei* (m. pl.), *ses / sei* (f. pl.), v embrunais / ambrunés jsou ZT *sous* (m. pl.), *sas* (f. pl.), ve varietách obcí Serres a Orpierre jsou plurálové tvary *sei* a *ses*, přičemž druhý zmíněný je vyhrazen fonologickému kontextu následující velarizované souhlásky.

V dialektu obce Barcelonnette PT *sìuna* (f. sg.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sous* (m. pl.), *sas* (f. pl.).

Ve varietě obce Châtillon-en-Diois a obecně oblasti Haut Diois PT *siòu* a *siòune* (m. sg.), *siòuno* (f. sg.), *siòu(s)* a *siòunei(s)* (m. pl.), *siòuna(s)* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f.

⁴⁵⁶ A to i ve fonologickém kontextu následujícího vokalického začátku aktualizovaného podstatného jména či jej rozvíjejícího anteponovaného adjektiva.

⁴⁵⁷ Pravděpodobně jak jako PT, tak jako ZT.

sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.). Ve varietě obce Die *siune* (m. sg.), *siuno* (f. sg.), *siunei(s)* (m. pl.), *siuna(s)* (f. pl.), ve varietách obcí Chabrillan a Loriol PT *siòune* (m. sg.), *siòuno* (f. sg.), *siòunei(s)* (m. pl.), *siòuna(s)* (f. pl.), řidčeji *siu* (m. sg.), *siò* (f. sg.), *siu(s)* (m. pl.), *sià(s)* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.).

V dialektu obce Annonay PT *siau*⁴⁵⁸ (m. sg.), *siò* (f. sg.), *siau(s)* (m. pl.), *sià(s)* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.), v dialektu obce Gilhoc-sur-Ormèze ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.), v dialektu obce Coux v plurálových tvarech alternují *-s* / *-i*, v dialektu obce Vals *si* (f. pl.), v dialektu obce Largentière *so* (f. sg.), *sos* (f. pl.), v dialektu obce Montregard PT *séu* (m. sg.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.).

V dialektu jižní části historické provincie Le Velay (zejména v obcích Monistrol-d'Allier a Solignac) *sièu*, v severní části jsou užívány pokročilé fáze vývoje forem odvozených ze *siune*. V Le Puy PT *sièu* a *sione* [syónə] (m. sg.), *siona* (f. sg.), *sièu(s)* a *sione(s)* (m. pl.), *siona(s)* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.).

(3) Plné tvary v auvergnat / auvernhat / auvernhàs⁴⁵⁹ jsou sérií velmi komplikovaných křížení často velmi pokročilých pokračovatelů typů *siu* a *siune*. ZT *soun* / *son* [sõ]⁴⁶⁰ (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.).

V ambertois / embertés PT *siéu* [šœü] (m. sg.), *siéuno* (f. sg.), *siéu(s)* (m. pl.), *siéuna(s)* [šœüna] (f. pl.) a ZT *soun* / *son* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)*⁴⁶¹ (m. pl.), *sa(s)*⁴⁶² (f. pl.).

Ve varietě obce Vinzelles PT *siune* [šúnə] (m. sg.), *siuna* [šúnâ] (f. sg.), *siune(s)* [šúnə] (m. pl.), *siuna(s)* [šúnâ] (f. pl.) a ZT *soun* / *son* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *su(s)* (m. pl.), *sa(s)* (f. pl.). Existuje ještě posesivum neutra *siéu* [šœü]. Ve varietě obce Les Martres-de-Veyre tento tvar dal vzniknout tvarům [šou] (m. sg.), [šwə] (f. sg.), [šou] (m. pl.), [šwə] (f. pl.).

Ve varietě obce Nontron je paradigma charakterizováno PT *séu* (m. sg.) a *séus* (m. pl.) vyslovovanými [šœü] / [šœ] a *souò* (f. sg.), *souà(s)* (f. pl.). Takováto podoba paradigmatu převažuje v périgourdin / perigordin⁴⁶³ a v bas-limousin / bas-lemosin, v haut-limousin / haut-lemosin se *-éu* ve výslovnosti nejčastěji redukuje na [œ]. V bergeracois / brageiragués / brajairagués mají exponenty podobu: PT *séu* (m. sg.), *siò* (f. sg.), *séu(s)* (m. pl.), *siò(s)* (f. pl.). ZT jsou *soun* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sā(s)* (f. pl.) ve varietách celého historického

⁴⁵⁸ Digraf *au* se zde vyslovuje [o] (Cf. Ronjat, 1937, 79).

⁴⁵⁹ Ronjat (1937) takto označuje variety historického kraje Auvergne vyjma obce Aurillac a jejího okolí.

⁴⁶⁰ Alomorff *son* se objevuje jako poziční varianta před následujícím konsonantem v těch varietách, které mají nazály francouzského typu.

⁴⁶¹ Digraf *ou* se zde vyslovuje jako [u].

⁴⁶² *-a-* se zde vyslovuje jako [æ].

⁴⁶³ Ronjat (1937) takto označuje variety oblasti odpovídající historickému hrabství Le Périgord vyjma oblasti Le Sarladais.

kraje Le Limousin a v celé oblasti odpovídající historickému hrabství Le Périgord a *ses* a *seis*⁴⁶⁴ / *sei*⁴⁶⁵ (m. pl.) či *su(s)* (m. pl.), *ses* a *seis*⁴⁶⁶ / *sei*⁴⁶⁷ (f. pl) v bergeracois / brageiragués / brajairagués. V dialektu obce Saint-Yrieix-la-Montagne a obecně ve východní části areálu variety marchois / marchés⁴⁶⁸ PT *siòu* (m. sg.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f. sg.), *sòus* (m. pl.), *sās*⁴⁶⁹ (f. pl.), v Saint-Yrieix-la-Montagne je plurál ženského rodu rovněž i *so(s)*.

V sarladais / sarladés PT *séu* (m. sg.), *siò* (f. sg.), *séu(s)* (m. pl.), *siòs* / *sioi* (f. pl.) a *séune* (m. sg.), *séuno* (f. sg.), *séune(s)* (m. pl.), *séunos* / *séunoi* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *so* (f. sg.), *sou(s)* (m. pl.), *sos* / *soi* (f. pl.).

(4) V languedocien / lengadocian a guyennais / guianés zaznamenáváme ZT *soun* (m. sg.), *sa* a *so* (f. sg.), *sous*⁴⁷⁰ (m. pl.), *sas*, *sos*, *sas* / *sai* a *sos* / *soi* (f. pl.). V dialektu obce Aurillac je posesivní paradigma tvořeno PT *séu* (m. sg.), *suò* (f. sg.), *séus* (m. pl.), *suòs* / *suoi* (f. pl.), v obci Vic-sur-Cère PT *siù* (m. sg.) a *siùs* (m. pl.). Ve varietě obce Alès jsou užívány PT *siù* a *siùne* (m. sg.), *siùno* (f. sg.), *siù(s)* a *siùne(s)* (m. pl.), *siùno(s)* (f. pl.). V montpelliérain / montpelhierenc a lodevois / lodevés PT *siù* (m. sg.), *siùs* (m. pl.) či někdy *siùne* (m. sg.), *siùnes* (m. pl.), *siùna* (f. sg.), *siùnas* (f. pl.). Lamouche (1902, 56-59) pro Montpellier a Lodève uvádí PT *siéu* a *siéune* (m. sg.), *siéuna* (f. sg.), *siéus* a *siéunes* (m. pl.), *siéunas* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* / *soun*⁴⁷¹ (f. sg.), *sous* (m. pl.), *sas* (f. pl.). V Béziers a jeho okolí tvoří paradigma PT *séu* (m. sg.), *séuno* (f. sg.), *séunes* (m. pl.), *séunos* (f. pl.). V jižní varietě lauragais / lauragués (v obci Castelnaudary) jsou PT *siù* (m. sg.), *siùno* (f. sg.), *siùs* a *siùnis* (m. pl.), *siùnos* (f. pl.), v obcích Rodez a Millau *séu* (m. sg.), *siò* a *séuno* (f. sg.), *séus* (m. pl.), *siòs* a *séunos* (f. pl.). Zbývající část areálu variet languedocien / lengadocian a guyennais / guianés je rozdělena na variety s modelem *siù* (severní varieta rouergat / roergàs / roergat, variety historické provincie Le Gévaudan, varieta oblasti Ségala, obce Villefranche-de-Rouergue, obce Najac a dalších, toulousain / tolosan a varieta obce Foix) a variety s modelem *séu* (severní a centrální varieta lauragais / lauragués, albigeois / albigés, montalbanais / montalbanés, agenais / agenés a varieta obce Cahors). V Toulouse se užívá v mužském rodě obou tvarů, *siù* a *séu*.

⁴⁶⁴ Oba dva alomorfy ve fonologickém kontextu následujícího vokálu.

⁴⁶⁵ Alomorf spojený s fonologickým kontextem následujícího konsonantu.

⁴⁶⁶ Oba dva alomorfy ve fonologickém kontextu následujícího vokálu.

⁴⁶⁷ Alomorf spojený s fonologickým kontextem následujícího konsonantu.

⁴⁶⁸ Ronjat (1937) dialektálně upřesňuje, že tímto termínem rozumí příslušnou podvarietu limousin / lemosin, nikoliv varianty existující na přechodovém území mezi Oil-Gallorománií a Oc-Gallorománií, označovaném jako *croissant* / *creissant*.

⁴⁶⁹ Koncové *-s* se ve fonologickém kontextu následující samohlásky vyslovuje jako [z]; následuje-li souhláska, je němé.

⁴⁷⁰ V některých varietách také dochází k alternacím *sous* / *soui* (m. pl.).

⁴⁷¹ Poziční varianta ve fonologickém kontextu následující samohlásky.

Tvarům mužského rodu *siu* a *séu* odpovídají tvary ženského rodu *siò* (sg.) a *siòs* (pl.) či v některých dialektech *siòs* / *sioi* (pl.).

(5) V jižních varietách aquitain / aquitan⁴⁷² jsou ZT *soun* (m. sg.), *sa* a *se*⁴⁷³ (f. sg.), *sous* (m. pl.), *sas* a *ses* (f. pl.), v obci Arès *sos* (m. pl.), v couseranais / coseranés v plurálu alternují zakončení na *-s* a *-i*, v jihozápadních varietách aquitain / aquitan je užívání plurálového koncového *-s* náchylné k odpadání, v obci Fleurance *sus* / *sui* (m. pl.), *sas* / *sai* (f. pl.).

Plné tvary nabývají v couseranais / coseranés podob *siéu* (m. sg.), *siéuo* a *siò* (f. sg.)⁴⁷⁴, *siéui(s)* (m. pl.), *siéuos* / *siéuoi* / *siòs* (f. pl.), ve varietě údolí Le Biros *so* (m. sg.), *sùà* (f. sg.), ve varietě obce Bagnères-de-Luchon *son* [sɔ̃] (m. sg.), *siò* (f. sg.), *sos* [sɔs] (m. pl.), *siés* (f. pl.), ve varietě obce Lectoure *soun* (m. sg.), *suò* [sɔ̃] (f. sg.), *sous* (m. pl.), *suòs* (f. pl.) přičemž v pronominálních distribucích se objevuje tvar dvouslabičný – *sùo*, ve varietě obce Garos jsou dvouslabičné *i* exponenty před podstatným jménem nebo jej rozvíjejícím adjektivem, v béarnais / bearnés / biarnés *sou* (m. sg.), *sous* (m. pl.) a dvouslabičné *soue* (f. sg.), *soues* (f. pl.), v bigourdan / bigordan *sué* [sɔ̃], ve varietě obce Gerde a v dalších je v ženském rodě singuláru rozlišováno mezi pronominálními distribucemi *la sùo* [sɔ̃] a jednoslabičnými proklitickými distribucemi (*s* anteponovaným členem určitým, nebo bez něj) adjektiválními *sua* [sɔ̃], v bayonnais / baionés a landais / landés a v kraji La Gironde *soun* (m. sg.), *soue* / *sou*⁴⁷⁵ (f. sg.) a ve varietě obce Aire-sur-l'Adour *soun* (m. sg.), *soue* / *sou*⁴⁷⁶ (f. sg.).

V aranais / aranés jsou PT *sòn* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *sòns* (m. pl.), *sues* (f. pl.) a ZT *son* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sons* (m. pl.), *ses* (f. pl.)⁴⁷⁷, v jižní a jihovýchodní část areálu gascon / gascon – ve varietě historického hrabství La Bigorre, ve varietě oblasti Le pays de Comminges (Le Comminges) a dalších PT *son* (m. sg.), *soa* (f. sg.), *sons* (m. pl.), *suas* (f. pl.)⁴⁷⁸. V hovorové varietě obce Foix jsou PT *siu* (m. sg.), *siu* (f. sg.), *sius* (m. pl.), *sius* (f. pl.) a ZT *soun* (m. sg.), *sa* / *soun* (f. sg.), *sous* / *ses* (m. pl.), *sas* (f. pl.).

⁴⁷² Jejich ohraničení přibližně půli kraje Les Landes a Gers.

⁴⁷³ Koncové *-e* se ale vyslovuje jako [ə].

⁴⁷⁴ Ronjat (1937: 81) v komentáři předkládá názor, že tuto dvojici tvarů singuláru ženského rodu je třeba identifikovat jako distribuční alomorfii takovou, která vyhrazuje tvar *siéuo* s anteponovaným členem určitým pronominálním užitím, odpovídajícím oilovému *la sienne*, a tvar *siò* (*s* anteponovaným členem určitým) distribucím adjektiválním, přívlastkovým.

⁴⁷⁵ Tuto alomorfii v ženském rodě vyvinuly téměř všechny variety bayonnais / baionés a landais / landés: alomorf *sou* se objevuje ve fonologickém kontextu vnitřku rytmické skupiny (to jest následuje-li po něm ještě jeden nebo více vyslovovaných morfémů tvořící s ním rytmickou skupinu) včetně případů následující souhlásky (například *le sou boucote* – oilové *sa petite bouche*).

⁴⁷⁶ Příklad stejné pozíční alomorfie jako předchozí.

⁴⁷⁷ Jak uvádí Romieu – Bianchi (2005: 60-62) je toto paradigma exponentem jak posesivity 3. osob, tak posesivity osob 6.

⁴⁷⁸ Cf. Romieu – Bianchi (2005: 163-166).

Poté, co jsme vyložili pro jednotlivé variety podobu obou sérií posesivních exponentů, sérii plných a sérii zkrácených tvarů, přistupme nyní k otázce jejich distribucí v textech: (a) volbě, v distribucích přívlastkových, mezi užívání adjektiválních posesivních exponentů jako jediných aktualizátorů řídicí nominální fráze či adjektiválních posesivních exponentů, jež se na aktualizaci řídicí nominální fráze pouze podílí, neboť je celé syntagma posesivum a nominální fráze koaktualizováno ještě aktualizátorem dalším, (b) distribuci posesiv v různých distribučních pozicích ve větě.

(a) V prvním aspektu se kombinují ve skutečnosti jevy dva – volba mezi plnými a zkrácenými tvary a samotný typ jejich užívání, s koaktualizujícím determinanem či bez něj. Řada variet diasytému Oc-Gallorománie používá tvary plné i tvary zkrácené, některé variety (zejména variety *aquitain / aquitan*) však opustily užívání plných tvarů ve všech možných distribučních pozicích, adjektiválních i nominalizovaných, jiné (například *niçard / niçard*) v nich zase užívají plných tvarů výlučně. Jednotlivé variety se od sebe liší způsobem, jakým užívají jednotlivých typů přívlastkových distribucí. Některé nevyužívají dalším determinanem koaktualizovaných tvarů téměř vůbec, jiné výrazně omezují užívání tvarů jiným determinanem již nekoaktualizovaných. Pokud víme, neexistuje žádná detailní studie k přesné diachronii a diatopii distribucí jednotlivých přívlastkových typů, proto uvádíme alespoň dílčí informace o geografickém rozšíření, které se nám podařilo nashromáždit.

V historické fázi (cf. Allières, 1995, 453) je užívání plných tvarů se členem určitým běžné například v jižní části areálu variet *gascon / gascon* a *béarnais / béarnés / biarnés*. V novějších fázích dějin (cf. Oliviéri – Sauzet, 2016, 332, Rohlf, 1977, 186-187, Ronjat, 1937, 75-82, Ronjat, 1913, 32, Zanardelli, 1891, 253-255) se plné tvary se členem určitým výhradně užívají v některých varietách *provençal / provençau*, v *gascon / gascon*, ve varietě obce Foix, téměř výhradně například v jižních varietách *aquitain / aquitan*⁴⁷⁹ a rovnocenně vedle tvarů bez dalšího determinantu například v *lauragais / lauragués* a *toulousain / tolosan*. Tvary bez dalšího determinantu se užívají například ve varietě obce La Bastide v kraji *L'Ariège*, a v *rhodanien / provençau rodanenc*).

Určitou představu o geografickém rozšíření užívání posesiva se členem určitým a bez něj si pro lemma SUUS můžeme udělat rovněž na základě některých map z *Atlas linguistique de la France*⁴⁸⁰. Vzhledem k faktu, že mapa k posesivnímu lemmatu LEUR

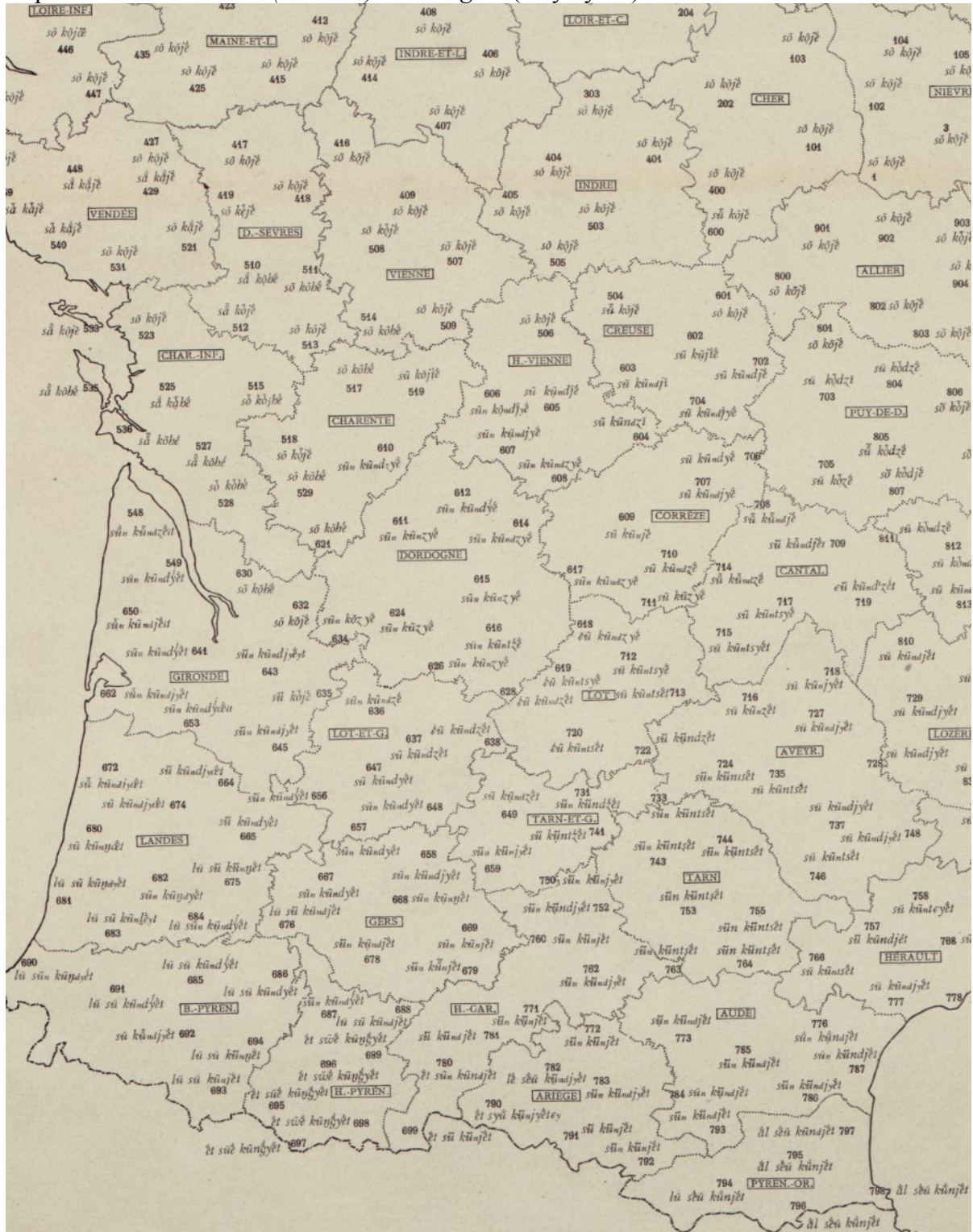
⁴⁷⁹ Jejich ohraničení přibližně pólí kraje Les Landes a Gers.

⁴⁸⁰ Gilliéron – Edmont (1902-1910). Práce předkládá výsledky terénních výzkumů a sběrů provedených v letech 1897-1900.

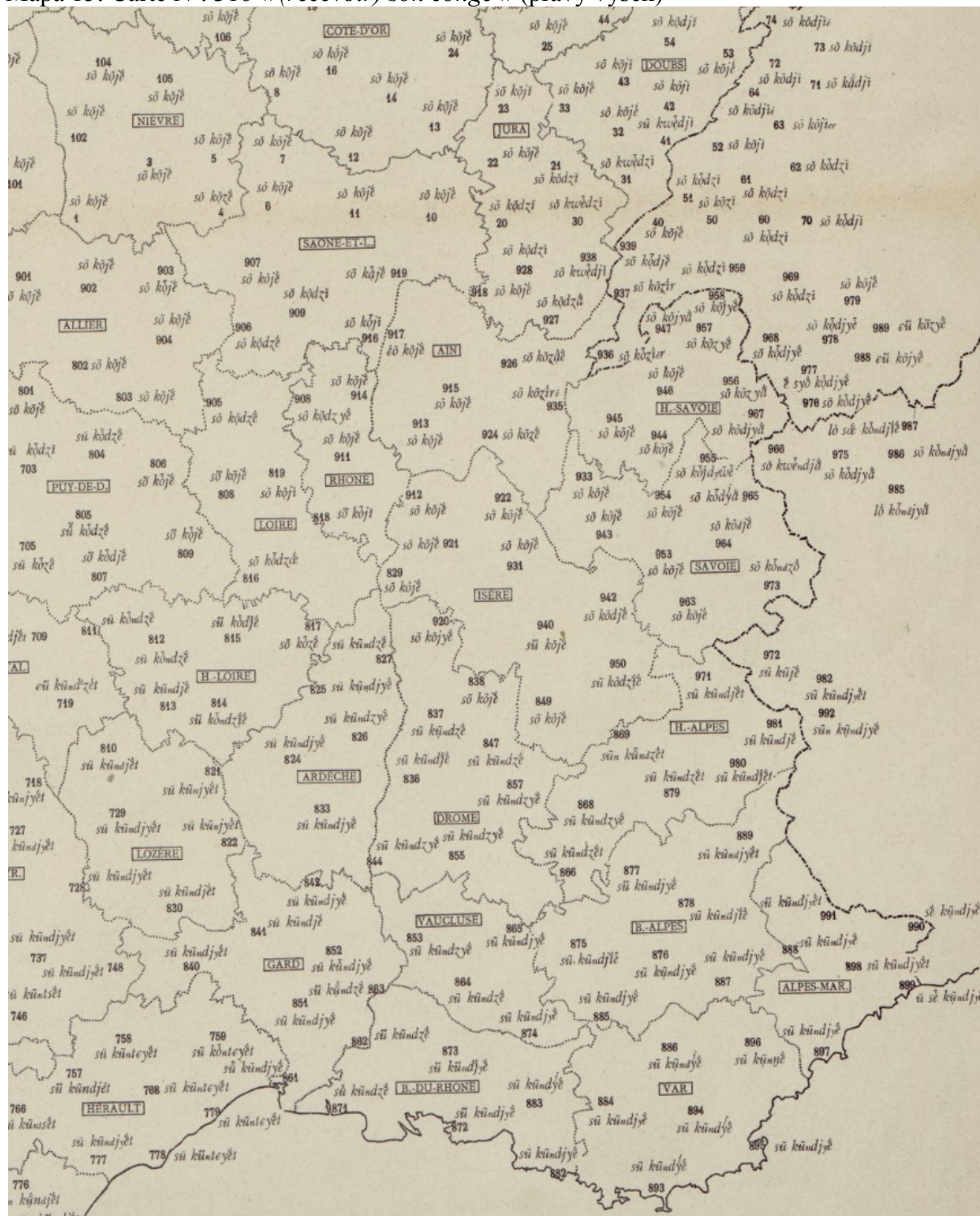
v atlase chybí, používáme k ilustraci mapu k lemmatu SON, Carte N°. 316 « *(recevoir) son congé* ».

Jak je z mapy vidět, je užívání členu s posesivem zdokumentováno v přípyrenejské oblasti (v krajích Les Landes, Les Pyrénées-Atlantiques, Les Hautes-Pyrénées, La Haute-Garonne, L'Ariège, Les Pyrénées-Orientales) a v oblasti při italských hranicích (v kraji Les Alpes-Maritimes).

Mapa 14: Carte N°. 316 « (recevoir) son congé » (levý výsek)

Mapa 15: Carte N°. 316 « (recevoir) son congé » (pravý výšek)

(b) I ve varietách diasystému Oc-Gallorománie mohou být distribuce obou posesivních lemmat, SUUS a ILLORUM, celkem pěti typů. Mohou být (1) v adjektiválních distribucích v syntaktické roli anteponovaného přívlastku (morfologicky jakožto determinant(oid)y či determinační adjektiva), postponovaného přívlastku, jmenné části přísudku jmenného se sponou a doplňku (množiny příkladů (A) až (I)), či (2) v pronominálních distribucích v těchto

syntaktických rolích jako bývají nominální fráze (podmět, předmět přímý, předmět nepřímý, doplněk, přívlastek neshodný a podobně) (množina příkladů (J)). Ilustrujme jednotlivé distribuční pozice následujícími příkladovými větami, v nichž se objevují obě lemmata.

(A) Historické anteponované přívlastky shodné jako výhradní aktualizátory nominální fráze:

(395) *Que meton sellas als destriers, // E tragon **lor** garnimentz fors*⁴⁸¹. (*Roman de Jaufre*, pravděpodobně 2. polovina XII. století či začátek století XIII.)

(396) *Tant es grans **lur** cobeytatz, // Que dreytura n'es a jos*⁴⁸². (Guilhem Anelier de Tolosa⁴⁸³, báseň *Ara farai*, XIII. století)

(397) *Ben saps que tota gentz // Desiran **sa** salut.* (*La vida de Sant Honorat*⁴⁸⁴, XIII. století)

(398) *Mais los deldit Marmanda son yssits de la dita vila e **sos** enemics son venguts frapar.* (*La Canso de la Crozada*⁴⁸⁵, prozaická verze, XV. století)

(399) [...] *la glory, & lou renom, de dous que n'an **son** par dintre de la Provenço.* (Bellaud de la Bellaudière⁴⁸⁶, 2. polovina XVI. století)

(400) *Dont preguy ben à Diou, lour donnar longo vido, Encreissant **son** houstau, **son** ben & **sa** bastido*⁴⁸⁷. (Bellaud de la Bellaudière, 2. polovina XVI. století)

(401) [...] *Oun ere teng **sas** arrasics [...]*⁴⁸⁸ (Louis Baron, *Ode a Pouyloubrein*, historická provincie La Gascogne, XVII. století)

(402) *Vesien descoufla **soun** jabot [...]* (abbé Joan Baptista Fabre, *Siège de Caderousse*, XVIII. století)

(B) Novodobé anteponované přívlastky shodné jako výhradní aktualizátory nominální fráze:

(403) *Nostres bonis amics nous han embouiat **lours** saluts.* (ve varietě obce La Bastide v kraji Ariège, 2. polovina XIX. století)

⁴⁸¹ Odpovídá oilovému: *Que mettent selles aux chevaux, // Et tirent **leurs** harnois dehors.*

⁴⁸² Odpovídá oilovému: *Tant est grande **leur** convoitise, // Que droiture en est à bas.*

⁴⁸³ Kronikář a básník (fl. okolo 1277). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guilhem Anelier de Tolosa Guillem Anelier de Tolosa či Guillaume Anelier de Toulouse.

⁴⁸⁴ Tradiční název ve francouzštině *Vie de Saint-Honorat*.

⁴⁸⁵ Tradiční název ve francouzštině *Chanson de la croisade contre les Albigeois*.

⁴⁸⁶ Básník žijící v letech 1543?-1588. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Loïs Bellaud de la Bellaudière, Loys de La Bellaudiero, Louys de La Bellaudière, Louis Bellaud či Louis Bellaud de La Bellaudière.

⁴⁸⁷ V příkladové větě se setkali pokračovatele SUUS jako posesiva 6. osoby a pokračovatel ILLORUM jako předmětové osobní zájmeno 6. osoby.

⁴⁸⁸ Odpovídá oilovému: [...] *Où elles tiennent **leurs** ébats [...]*.

(404) *E de beire [...] // Lours crestos è lours roucolhados [...]*⁴⁸⁹ (Arsène Vermeuouze, báseň *Les suts è les prêts*, oblast L' Auvergne, přelom XIX. a XX. století)

(405) *Lour ai envouya lur malā*⁴⁹⁰. (v novodobém limousin / lemosin)

(406) *Qu voou entendre la coumplainto // de tres pichots enfants ? // Sa mair' es morto, soun paire // S'en tourna maridar.* (píseň *Les ourphelins*, historická provincie Provence, přelom 50. a 60. let XIX. století⁴⁹¹)

(407) *N'erount pas en etat de prendre sa voulado [...]* (Joseph-Jacques-Léon d'Astros, *La Coouquilhado et seis pichots, eme lou mestre d'un loou*, XIX. století)

(408) *Leis aoubres chanjou seis coulous [...]* (Louis Aubanel, *Anacréon languedocien*, XIX. století)

(409) *Pèr si beloio // Et soun parla pounchu [...]*⁴⁹² (Pierre Dévoluy, báseň *Lou dou d'amour*, historické panství Le Dauphiné, 1907)

(410) *Aquels gosses mossegan son mèstre.* (v novodobém languedocien / lengadocien)

(411) *Troubèguen sous drolles è sas fennos.* (v novodobé hovorové varietě obce Foix)

(C) Historické anteponované přívlastky shodné jako koaktualizátory nominální fráze se členem určitým jako druhým koaktualizátorem:

(412) *las lur parzos* (listina, historická provincie Le Rouergue, 1185)

(413) *los lors delictes, las lors pregaris* (*Fors de Béarn, For d'Aspe*, XIII. a XIV. století)

(414) *[...] deben prometer per las lors fees [...]* (*Fors de Béarn, For d'Aspe*, XIII. a XIV. století)

(415) *E mos propris parenz // Totaz tas autras gens // Qu'eu dic pater noster pel seu entendemen.* (poezie s náboženskou tematikou⁴⁹³, XII. století)

(D) Historické anteponované přívlastky shodné jako koaktualizátory nominální fráze s jiným determinant(oid)em jako druhým koaktualizátorem:

(416) *[...] per totas lur voluntatz a far [...]* (listina, historická provincie Le Rouergue, 1195)

(417) *Seigner Coines, jois e pretz et amors // Vos commandon que jujatz un lor plai*⁴⁹⁴. (Raimbaut de Vaqueiras, poezie, 2. polovina XII. století, či začátek století XIII.)

⁴⁸⁹ Odpovídá oilovému: *Et de voir [...] // Leurs crêtes et leurs rocailles [...]*.

⁴⁹⁰ Odpovídá oilovému: *Je leur ai envoyé leurs malles.*

⁴⁹¹ Text otištěný v Arbaud (1862: 73). Jedná se o text v Provence sebraný a zdokumentovaný v době, kdy autor svou knihu sepisoval, což je odhad data, který uvádíme u příkladových veršů.

⁴⁹² Odpovídá oilovému: *Pour leur parure // Et leur parler pointu [...]*.

⁴⁹³ Zmíněno v rámci textu předloženého v Meyer (1860: 255-258).

(418) [...] *ab **aque** **lur** dompneyamen [...]* (Daude de Pradas⁴⁹⁵, poezie, XIII. století)

(419) ***un lur** vezi* (*Evangelium Nicodemi*, konec XIII., či začátek XIV. století)

(420) [...] *los deitz senhors dean et capitre de la deita gleysa ni lurs successors ne pergossan o perdre pogossan o degossan lurs vendas o lurs reyre-vendas o lurs senhorias o **lurs autres** dreitz o devers ne fossan o pogossan estre amermatz o assolatz en tot o en partida en aucun temps o en alcuna maneyra.* (*Chartes des abbayes du diocèse de Bordeaux*, Bordeaux, 1405)

(E) Novodobé anteponované přívlastky shodné jako koaktualizátory nominální fráze se členem určitým jako druhým koaktualizátorem:

(421) *Troubadous que cantau tout dous **las loues** cantes [...]* (Al-Cartero⁴⁹⁶, báseň *Ortès la Flourida*, historická provincie Le Béarn, přelom XIX. a XX. století)

(422) ***lou lou** hilh, **la loue** hilhe* (v novodobém béarnais / bearnés / biarnés)

(423) ***la lor** hilha* (v gascon / gascon, XXI. století)

(424) [...] *doun Flora e Poumouna // An fissat **lou siéu** regn [...]*⁴⁹⁷ (Joseph-Rosalinde Rancher, *Description de Cimiez*, v historickém kraji Provence, 1. polovina XIX. století)

(425) ***era suo caso***⁴⁹⁸ (v gascon / gascon, XX. století)

(426) *Que li diriatz als catalans sus **lo sieu** passat comun amb los occitans?* (Christian Andreu, XXI. století)

(F) Historické postponované přívlastky shodné jako koaktualizátory nominální fráze⁴⁹⁹:

(427) [...] ***l'estars d'a Berniz lur** [...]* (*For du Béarn*, 1168)

(428) [...] *li Crestian viron **las baneyras lors** sus en las tors [...]* (*La prise de Damiette en 1219*, XIII. století)

(429) [...] *vituperava **los Dieus lurs** quan prezicava, e volgron li per forsa far **las ydolas lurs** adorar [...]* (Matfre Ermengaud de Béziers, *Lo Breviari d'Amor*, XIII. století)

⁴⁹⁴ Odpovídá oilovému: *Seigneur comte, joie et prix et amour // Vous commendent que vous jugiez **un leur** procès.*

⁴⁹⁵ Trubadúr a básník (fl. 1241-1282). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Deude de Pradas, Daurde de Pradas, či Daudé de Pradas.

⁴⁹⁶ Umělecký pseudonym autora vlastním jménem Marie-Louis-Léonce Lacoarret.

⁴⁹⁷ Odpovídá oilovému: [...] *où Flore et Pomone // Ont fixé **leur** règne [...]*.

⁴⁹⁸ Odpovídá oilovému: ***leur** maison.*

⁴⁹⁹ Pouze Jensen (1994: 118-119) se vyjadřuje ve svých analýzách k sémantickému rozdílu mezi antepozitivní a postpozitivní distribucí posesiva *lors* v roli shodných přívlastků – podle něj je postpozice *lors* distribucí příznakovou, zdůrazňující. Autor ovšem současně poukazuje na nejednoznačnost morfematických analýz promluvového řetězce (zápisu jazykové produkce): konstatujeme-li ve *scripta* okurence *lors*, nemusí se vždy jednat o postponované posesivum, *lors* by v textu mohlo být rovněž okurencí příslovečného určení času, příslovcem *lors*.

(430) *Bel m'es quan d'armatz aug refrim // de trompas, lai on om s'escrim, // e trazon prim // l'arquier melhor, // nostri e lor [...]* (Guilhem de Montanhago⁵⁰⁰, XIII. století)

(431) *las vacas lors* (*La Passion de Saint André*, Briançon, 1512)

(432) *[...] e pueys tornan s'en en aquella terra lur [...]* (*Lettre envoyée à l'Empereur Frédéric de la part du Prêtre Jean Empereur des Indes*, XIV. století)

(G) Novodobé postponedé přívlastky shodné jako koaktualizátory nominální fráze:

(433) *[...] an chanja sa flahuto contro un vióloun pas siéu⁵⁰¹*. (Frederic Mistral, *L'Aiòli, que vai cremant tres cop pèr mes⁵⁰²*, 1895)

(434) *aquel palher lor⁵⁰³*

(H) Historické jmenné části přísudku jmenného se sponou:

(435) *[...] et es lor lo mas au Lonc de Bria [...]* (*Censier de Clareuil*, XII. století)

(436) *[...] Que totz lo mons es lurs [...]* (Peire Cardenal⁵⁰⁴, *Sirventes*, XIII. století)

(437) *[...] sobre la glizie e la demne de Lobencs que-ls ditz canonjhes monstraven per lors cartes que id la tien e ere lor [...]* (*Cartulaires de Sainte-Marie d'Auch*, kraj Gers, gascon / gascon, 1259)

(438) *[...] lors es la ciutatz [...]* (Guilhem Molinier, *Las Flors del gay saber – Las Leys d'amors*, 1356b)

(439) *[...] las calhas non fosson lurs [...]* („*Le livre de l'Épervier*“, *Cartulaire de Millau⁵⁰⁵*)

(440) *Per so car aquest a ostat alz altres so que era lur, hom li a ostat so que era sieu.* (překlad *Dits des philosophes* autora Guillaume de Tignonville, XV. století)

(CH) Novodobé jmenné části přísudku jmenného se sponou:

(441) *aquel palher es lor⁵⁰⁶*

(442) *Aquelo terro es siéuno* (v novodobém v provençal / provençau)

(443) *D'autres reprenon la lenga e la fan viure, en fòra dels ancians circuits de transmission seculars. Descobrisson qu'aquela lenga es la sieuna e la reconquistan, e*

⁵⁰⁰ Trubadúr (fl. 1233-1268). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guilhem Montanhago, Guilhem de Montagnac, Guilhem Montagnac, Guilem de Montanago či Guillaume de Montagnagout.

⁵⁰¹ Příklad citovaný Ronjatem (1937: 77): *[...] ont changé leur flûte contre un violon qui ne leur convenait pas.*

⁵⁰² Časopis. Rok 1895, číslo 159, str. 1.

⁵⁰³ Příklad uvedený v Fernández González (1985: 299-301).

⁵⁰⁴ Trubadúr (1180?-127.?). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Peire Cardinal.

⁵⁰⁵ Kartulář, jehož poslední zápisy datují přibližně z poloviny XIV. století.

⁵⁰⁶ Příklad uvedený v Fernández González (1985: 299-301).

fan de causas novèlas, enlucernantas, amb ela... (Joan Frederic Brun, Montpellier, XXI. století)

(I) Doplnky:

(444) **Siéuno** an la colo e la planuro⁵⁰⁷. (Frederic Mistral, *Nerto*, 1884)

(445) *Los Bomians son pas jamai refastinhoses per faire sieuna la religion dels autres.* (Max Roqueta, XX. století)

(J) Nominalizované posesivní exponenty:

(446) *Seigner Dieus, cui non platz // Mortz de negun peccador, // Ans per aucire la lor, // Sofritz, vos, la vostra en patz*⁵⁰⁸. (Folquet de Marselha⁵⁰⁹, poezie, 2. polovina XII. století či začátek století XIII.)

(447) [...] *tornan en la cambra e despuelhan si d'aquellas vestiduras, e en contenen avantan, que nos non sabem, que si sien fachas e pueys vieston si las lurs.* (*Lettre envoyée à l'Empereur Frédéric de la part du Prêtre Jean Empereur des Indes*, XIV. století)

(448) *Et sill que fan als sieus contra dever [...]* (Jacmes Mote d'Arle⁵¹⁰, XIII. století)

(449) *Cinc centz milia dyables formeron aytals dieus // Que si laysan enblar et aucire los sieus.* (*La vida de Sant Honorat*, XIII. století)

(450) *Mal creyre fay tals dieus // Que fan morir los sieus [...]* (*La vida de Sant Honorat*, XIII. století)

(451) *Élis cercaran les sius.* (v novodobé hovorové varietě obce Foix)

Jak jsme vyložili v kapitole 2.1, začaly se při přechodu od latiny do románských jazyků distribuce pokračovatelů ILLORUM syntakticky rozrůžňovat na pronominální (osobní zájmena) a adjektivální (přivlastňovací přídavná jména). V Oc-Gallorománii se adjektivální distribuce, posesivní paradigma ILLORUM₁, jež jsme popsali v předchozím textu, vyvíjely vedle distribucí tvořících množinu ILLORUM₂ osobních zájmen. Tato množina, jež je součástí paradigm 6. osob ILLI a ILLAE, obsahuje pro jednotlivé variety celkem 0 – 4 prvky⁵¹¹ – může být tvořena (a) klitickým zájmenem nepřímého předmětu, (b) proklitickým

⁵⁰⁷ Příklad citovaný Ronjatem (1937: 77): *Ils ont à eux la montagne et la plaine.*

⁵⁰⁸ Odpovídá oilovému: *Seigneur Dieu, à qui ne plaît // mort de nul pécheur, // mais (qui) pour détruire la leur, // souffrîtes, vous, la vôtre en paix.*

⁵⁰⁹ Trubadúr (1155?-1231). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Folquet de Marceilla, Folc de Marseille, Folque de Marseille, Foulques de Marseille, Folquet de Marseille či Fulco Anfos.

⁵¹⁰ Trubadúr. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Jacme Motet, Mote, Mota či Moter d'Arles.

⁵¹¹ V každém z těchto čtyř podtypů se bude rozvíjet alomorfe *illorum* specificky – kasuisticky specificky rychle, specificky bohatě, specificky rovněž, pokud jde o neutralizaci opozic morfologického rodu a čísla.

podmětovým zájmenem⁵¹², (c) enklitických podmětovým zájmenem či (d) přízvučným zájmenem (cf. Oliviéri, 2015, Jensen, 1994, Rohlf, 1977, Alibèrt, 1976, Ronjat, 1937, Anglade, 1921, Ronjat, 1913, Grandgent, 1909, Brusewitz, 1905, Meyer-Lübke, 1895, Castet, 1895, Zanardelli, 1891, Bohnhardt, 1888, Lespy, 1880, Bayle, 1879, Chabaneau, 1876 a Raynouard, 1816a)⁵¹³.

(a) Formy klitického zájmeně nepřímého předmětu v historické fázi vývoje byly *lor*, *lur*, (s alomorfií *lór*, *loor*, *luur*⁵¹⁴) a velice řídce i *lors*⁵¹⁵, *lurs*:

(452) [...] *que Dieus lor o pot perdonar [...]* (Marcabré, poezie, 1. polovina XII. století)

(453) [...] *que l baptisimes de Jordana lur notz e ls perilha [...]* (Marcabré, poezie, 1. polovina XII. století)

(454) *S'elhas se genson, no vos tir ; // Abans lur o devetz grazir*⁵¹⁶. (Lo Monge de Montaudon⁵¹⁷, 2. polovina XII. století či začátek století XIII.)

(455) *Si las donas trobas, digas lor.* (Guilhem Molinier, *Las Flors del gay saber – Las Leys d'amors*, 1356a)

Příklady okurence sigmatického alomorfu *lurs*:

(456) [...] *lurs maisons, lurs possessions, lurs bens lurs sont levas [...]*⁵¹⁸ (Adam Vento, *Harangue à l'hôtel de ville de Marseille*, 1489)

(457) *E aneron als vazes e non y troberon oses ni carn. E torneron al pobol e diseron lurs o*⁵¹⁹. (*Evangelium Nicodemi* v próze, verze D, XV. století)

⁵¹² Variety diasystému Oc-Gallorománie jsou pro-drop varietami. V oznamovacích větách užívají proklitických podmětových zájmen pouze vyjíměčně, většinou v kontextech, kdy je třeba explicitovat podmět, který jednoznačně nevyplývá z morfemické podoby užitého predikátu, či kontrastivně zdůraznit podmět-agens, podmět-paciens, podmět-experiencer a podobně. Jiná situace vládne ve větách tázacích, v nich se podmětová zájmena objevují častěji, neboť jsou vedle dalších markerů, například tázacích částic, exponenty tázacího postoje mluvčího.

⁵¹³ Ve svém výkladu jsme nepoužili latinskou logiku pádové posloupnosti jdoucí od nominativu, přes dativ až po ablativ, nýbrž logiku fází / funkčních distribucí, do nichž pokračovatelé ILLORUM postupem času rozšiřují svou extenzi signifikátu.

⁵¹⁴ Cf. Allières (1995).

⁵¹⁵ Grandgent (1909: 103) k formě *lors* dokonce poznamenává, že se mu jeví jako zkřížení, kontaminace exponentů *lor* a *los*.

⁵¹⁶ Odpovídá oilovému: *Si elles s'embellissent, qu'il ne vous peine ; // avant vous le devez agréer à elles.*

⁵¹⁷ Trubadúr (1145?-122.). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Lo Monge de Montaudo, Lo Monge Montaudo, Lo Morgue de Montaudo, Le moine de Montaudon, Pèire de Vic či Pierre de Vic.

⁵¹⁸ V této větě samozřejmě je poněkud problematickým fonologickým kontextem následujícího neznělého fonému [s], který mohl být během fonomorfemické / fonografické konverze při sepisování textu zdrojem zdvojení grafému -s – do iniciálního v lexému *sont* a finálního v lexému *lors*.

⁵¹⁹ Je problematické s jistotou rozhodnout, zda se jedná o sigmatický alomorf, v němž je -s morfemem analogickým k -s jiných plurálů, nominálních či posesivních, či zda se jedná o distribuci poziční varianty, alomorfu, jehož koncový foném má (při hypoartikulovaném či již oněmělém -r segmentu), pouze zabránit hiátu.

V novějších dějinách je jejich diatopická alomorfie tvořena tvary *lour*, *lur*, *lhour*, *lhou*⁵²⁰, *lhur*, *lhu*⁵²¹, *lours*: *lour* (ve varietě obce Pragela(s), varietách Valdenských údolí, varietě údolí Bourcet, dialektu obce Barcelonnette, v gapençais / gapencés, ve varietě údolí Le Champsaur, varietě údolí Le Valgaudemar, v dialektu obce (Le) Dévoluy, v oblasti Le Trièves, ve varietách horní a dolní části údolí řeky Drôme, v jižní části areálu variety auvergnat / auvernhat / auvernhàs, v aurillacois / carladès, ve varietě historické provincie Le Quercy, v toulousain / tolosan, v dialektu oblasti Ségala, v obci Villefranche-de-Rouergue, v obci Najac a dalších, v montalbanais / montalbanés, v sarladais / sarladés, v albigeois / albigés, v rouergat / roergàs / roergat, v bergeracois / brageiragués / brajairagués a v limousin / lemosin), *lur* (ve varietách historické provincie Le Gévaudan, ve varietě obce Séverac, v limousin / lemosin a ve varietě obcí Excideuil a Mussidan), *lhour* (v ambertois / embertés a ve varietách historické provincie Le Gévaudan), *lhou* (ve varietě obce Gilhoc-sur-Ormèze a ve varietě obce Saint-Agrève), *lhur* / [l'ur] / [yur] (ve varietách historické provincie Le Velay), *lhu* / [l'u] / [yu] (ve varietách historické provincie Le Velay) a *lours* (ve varietě obce La Bastide v kraji L'Ariège).

Než se jazykový úzus vyvine do této diatopické distribuce, budou tyto exponenty v příslušných fázích diachronie soupeřit v rámci celé diatopie Oc-Gallorománie, různě úspěšně v různých varietách, s celkem čtyřmi skupinami konkurenčních forem rozdílných původů. Jsou jimi nejprve původně výhradně singulárová osobní zájmena nepřímého předmětu, jejichž extenze signifikátu se rozšířila na endoforiku plurálovou⁵²² – *li* (m. a f.), *lhi* (m. a f.), *ly* (m. a f.), *i* (m. a f.). Druhou sérií jsou exponenty odvozené rovněž z původních genitivů klasické / spisovné / písemné / literární latiny či synkretických genitivů-dativů latiny vulgární či pozdní – *ius* (m. a f.), [yus] (m. a f.) a [yü(s)] (m. a f.). Třetí skupinou jsou morfematické inovace vzniklé resegmentací (reinterpretací) řetězce série předmětové klitikum + předmětové klitikum či předmětové klitikum + predikát – *ié* / *yé* / *i'* / *i* (m. a f.) – a čtvrtou skupinou pak tvary klitického přímého předmětu plurálu, jež svou extenzi signifikátu rozšířily na endoforiku předmětů nepřímých – *los*, *lous*.

Tvary *li* (m. a f.), *lhi* (m. a f.) a *ly* (m. a f.) jsou pokračovateli latinského dativu singuláru *illī*, forma *i* je výsledkem souběhu a kontaminace vývoje dvou různých etymonů –

⁵²⁰ K *lhour* a *lhou* Ronjat (1937: 62) upřesňuje, že palatalizace počátečního *l-* je analogií k singulárovým tvarům *lhi* a [l'] ve fonologickém kontextu následujícího vokálního začátku.

⁵²¹ K *lhur* a *lhu* Ronjat (1937: 62) upřesňuje, že palatalizace počátečního *l-* v *lur* je buď jevem spojeným s fonetickým vývojem některých dialektů, nebo výsledkem kontaminace singulárovými tvary.

⁵²² Podobný vývoj zaznamenáváme i v jiných částech Románie. Například v Italománii konstatujeme, v diatopických varietách areálu i diastratických varietách koiné, tendenci exponentů nepřímého předmětu 3. osoby mužského rodu rozšiřovat své distribuce i do exponence 6. osob – *gli*, jež se vyskytuje v některých úzích jako exponent nepřímého předmětu 6. osob, mužského i ženského rodu, místo *loro*.

na jedné straně etymonu *illī* a, na straně druhé, etymonu *ibi*⁵²³. Brusewitz (1905: 115-117) k historii distribucí uvádí, že v oc-gallorománských *scripta* nenalézají jednoznačné příklady užívání *ly / li / l'y*⁵²⁴ pro plurálové reference před XVI. stoletím, *ly / li / l'y*, jakožto exponenty 3. osob, se objevují vedle *lour*, exponentu osob 6. (cf. Brusewitz, 1905, 115-117, Ronjat, 1937, 126). V XVI. století jsou v provençal / provençau v rámci vyjadřování posesivity 6. osob distribuce exponentů *li* a *lour* konkurenční. *Lur* nalézáme ještě v *Chansons nouvelles en lengaige prouensal* (pravděpodobně mezi 1520 a 1550). Ve století XVII. je exponentů *ly / li / l'y* již běžně užíváno jako endoforik 3. i 6. osoby. V XVIII. století je *ly* ještě užíváno marseillskými autory, mluvčí variety rhodanien / rodanenc však již částečně (to jest konkurenčně s *ly*) či výhradně užívají inovace, exponentu *ié / yé*. Ronjat (1937: 126) situaci v jihovýchodním a východním areálu Oc-Galloroméie shrnuje ve dvou komentářích. V XVIII. století se ustálí výhradní užívání *li* v méditerranéen / mediterranèu a *ié* v rhodanien / rodanenc a exponent *lour* se definitivně ztrácí. Zánik *lour* jakožto exponentu nepřímého předmětu 6. osob zapříčiní zánik *lour* rovněž jakožto posesiva 6. osob, to bude v areálu Provence nahrazeno exponentem *soun*.

Exponenty *ius*, [yus], [yü(s)] Ronjat (1913: 125-126) a Ronjat (1937: 62) vysvětluje dvěma způsoby – jedná se, v některých varietách, o formy, jež se vyvinuly z pokračovatelů paradigmatu ILLE, z exponentů začínajících na [l'-] > [y], nebo, v jiných, o pokračovatele EORUM.

V případě *ié / yé / i' / i* (m. a f.) se jedná o inovativní exponenty, jež jsou výsledkem chybné resegmentace (reinterpretace) morfematického řetězce skupiny klitických předmětových osobních zájmen. Zatímco Brusewitz (1905: 115-117) tuto resegmentaci popisuje jako výsledek vývoje sekvence, skupiny klitických předmětových zájmen, *li en*: počáteční [l-] v [lien] v XVIII. století odpadá v rámci všeobecné ztráty [l-] před přízvučným *ié*⁵²⁵ a výsledkem je tvar *ien*, jenž byl zpětně rozložen na *ié* a *en*, tak jako se ostatní, podobné tvary *m'en*, *t'en* rozloží na *me + en* a *te + en*. Ronjat (1937: 62) původ zájmen *ie* odvozuje z chybné resegmentace (reinterpretace) sekvencí *i'es*⁵²⁶ > *ie-s* a *i'en*⁵²⁷ > *ie-n*.

⁵²³ Situace je podobná, ačkoliv ji svou extenzí a šíří distribuce přesahuje, situaci existující i v Oil-Galloroméii, kde – například v soudobé podobě exponentů – jsou endoforiky 3. osob a 6. osob vedle sebe *lui – y* a *à eux / à elles / leur – y* (u nichž stanovuje požadavek komplementárních distribucí kategoricky odlišujících životné a neživotné referenty pouze norma spisovného jazyka).

⁵²⁴ Brusewitz podobu *l'y* uvádí mezi ostatními exponenty jako ukázkou chybné resegmentace promluvového řetězce.

⁵²⁵ Takovýto vývoj je v daném období doložitelný ze *scripta* minimálně pro areál obce Arles.

⁵²⁶ Sekvence *i'es* vznikla setkáním morfémů *i + es – y est* a *lui est*, přiblížíme-li ji oilové morfologii.

⁵²⁷ Sekvence *i'en* vznikla setkáním morfémů *i + en – y en* a *lui en*, přiblížíme-li ji oilové morfologii.

Většina variet aquitain / aquitan využívá k exponenci nepřímého předmětu tvarů předmětu přímého, nejčastěji tvarů rodu mužského jako exponentu referentů obou rodů. K diachronii tohoto jevu nutno poznamenat, že je starý a že jeho geografické rozšíření bylo v minulosti mnohem větší než v novějších dějinách. Různé alomorfy nalézáme od XIII. století. Tvar *los* v této distribuci nalézáme ve *scripta* v aquitain / aquitan – v notářských listinách obcí Beaumont-de-Lomagne, Casteljalous, Eauze a dalších – v archivech obce Agen, v několika okurencích v *La Canso de la Crosada* a v *Histoire de la guerre de Navarre* autora Guilhema Aneliera de Tolosa, v *Blandin de Cornoalha*, v béarnais / bearnés / biarnés se objevuje od roku 1251; tvaru *les* je užíváno v *La Canso de la Crosada*, v *Histoire de la guerre de Navarre*, v *Lo Breviari d'Amor* a od XIV. století je velmi hojný v toulousain / tolosan, rovněž v novodobém gascon / gascon⁵²⁸:

(458) *didélles* / *didéu-les*⁵²⁹ (v novodobém gascon / gascon oblastí Vallée de Luchon – Saint-Mamet a Vallée du Lez – Bethmale)

tvar *lous* zaznamenáváme u Augiera Gaillarda v XVI. století:

(459) *Lou rèi als pouètos douno acò qu'on li demando // Noun lous déuriò pas da uno causo trop grando*⁵³⁰.

Důvody rozšíření takovéto distribuce mohou být několikeré. Ronjat (1937: 64) poukazuje například na možnou analogii s 1., 2., 4. a 5. osobou, jejichž exponenty klitických přímých a nepřímých předmětů jsou identické, či na souběh vývoje dvou etymonů – *illorum* a *illum* – tvar *lor* (< *illorum*) velice časně ve varietách, které výše uvádíme, ztrácí, minimálně v některých pozicích, koncové [-r], čímž se svým vývojem přiblíží fázi vývoje etymonu *illum* > *lo* a stane se předmětem kontaminace alomorfií⁵³¹ (cf. také Rohlf, 1977, 182).

Abychom ilustrovali tuto exponenci, dva příklady:

(460) *Léncous mourtes [...] que lous manque ?* (v západní subvarietě béarnais / bearnés / biarnés)

(461) [...] *qu'ous at bàlhi [...]* (v béarnais / bearnés / biarnés)

(462) [...] *qu'ous a proumetùt [...]* (v novodobém gascon / gascon oblasti Vallée d'Ossau – Bilhères)

⁵²⁸ Cf. například Rohlf (1977: 182).

⁵²⁹ Odpovídají oilovému: *Dites-leur !*

⁵³⁰ Jak vyplývá z příkladu, vyskytují se konkurenční exponenty nepřímého předmětu 6. osoby v textu vedle sebe synonymně: *li* – *lous*.

⁵³¹ To vlivem této kontaminace, uvádí Ronjat, došlo ke vzniku rodově dimorfních posesivních alomorfů *lou lou* (m. sg.) – *la lou* (f. sg.).

Velmi často zaznamenáváme rovněž okurence kombinace exponentu přímého předmětu a exponentu *i* / *hi*⁵³², například v béarnais / bearnés / biarnés, v agenais / agenés, v dialektu obce Foix:

- (463) [...] *qui-**ls hi** fare tort* [...] (ve *scripta* obce Monségur, 1265)
 (464) [...] *ni torbament **los i** fes ni-**ls i** magos* [...] (ve *scripta* obce La Réole, 1293)
 (465) [...] ***los i** liurar* [...] (*Récit d'histoire sainte en béarnais*, ms. XV století)
 (466) [...] *que-**us i** diseram* [...] (v béarnais / bearnés / biarnés)
 (467) [...] ***lous i** douna* [...] (v agenais / agenés)
 (468) *lisi* (< *les* + *i*) (ve varietě historické provincie Le Couserans)
 (469) *lous y / vous y* (v dialektu obce Foix)
 (470) *Lous y cousinabo de bounos càusos*. (v dialektu obce Foix)

(b) Naprostá většina variet diasystému Oc-Gallorománie vyvinula plurálová klitická podmětová zájmena od nominativů plurálu ILLI a ILLAE či akuzativů plurálu ILLOS a ILLAS. V historii je jejich diatopická alomorfie tvořená tvary⁵³³ *il / ilh / ill / elh / el / elh / eli – elas / elhas*, v novějších dějinách je jejich diatopická alomorfie tvořena tvary *éli – éli, élei – élei, élu – ele, eles / élei – eles / élei, veles / vélei – veles / vélei, élous* (m.), *éus – elas, elles* (m.), *eles – elas, élis – elos, eli – eli, ellis – elos, eros / eres / eras* (f.), *élou(s) – ela(s), élou(s) – ela(s) / iela(s), zéli – zéla(s)*⁵³⁴, *iélou(s) – iela(s), zéli – zéla(s), i(s) [ī] (m), [yī] (m.), î (m.), ilhs* (m.), *els / elis / eles – elas, eths – eras, etz – eres, eri – eros*.

Vedle nich se však v diachronii některých variet objevily i distribuce pokračovatelů ILLORUM, které rozšířily svou extenzi signifikátu *i* na exponenci podmětů 6. osob. V historických fázích jazyka zaznamenáváme izolované okurence:

- (471) [...] *dixon que **lor** eren presents quant las femnes fon bruslades* [...] (v béarnais / bearnés / biarnés, zápis o čarodejnicích z roku 1536⁵³⁵)
 (472) [...] *lo [baroo] de Coarrasse no se meto en lo lhey, ni **lor** tant pauc* [...] ⁵³⁶ (v béarnais / bearnés / biarnés, XV. století⁵³⁷)

⁵³² V rámci homonymií *i* pravděpodobně příslovce (či příslovečného zájmena) *i* < *ibi*.

⁵³³ Jednotlivé alomorfy v celém následujícím přehledu uvádíme ve formátu ALOMORF1 – ALOMORF2, kde první je alomorfem mužského rodu a druhý alomorfem rodu ženského. Pokud jsme u některých variet zjistili alomorf pouze jednoho z obou rodů, uvádíme jej samotný s upřesněním rodu v závorce.

⁵³⁴ Ronjat (1937) počáteční foném [z-] připojený k exponentům *éli – éla(s)* označuje jako *phonème intercalaire*, protezi či přechodový foném – foném zabraňující hiátu.

⁵³⁵ Příklad převzatý z Lespy (1875).

⁵³⁶ Jedná se o konstrukci, kde příslušný o 6. osobě predikující predikát není morfematically realizován, ale je rekonstruovatelný z kontextu věty předchozí – jedná se o koordinační skupinu vzniklou elipsou v souvětí s koordinací.

⁵³⁷ Příklad uvedený v Lespy – Raymond (1878).

Do novějších dějin se vyvinuly podmětové distribuce například u alomorfu *lhour* a *ilhour* (pouze m., v ambertois / embertés) a lexikalizovaných sekvencí *lour i – lour lā*⁵³⁸ (ve varietě obce Le Pral):

(473) *lour i mingen / lour lā mingen.*

(c) V novějších dějinách je v některých varietách, například v auvergnat / auvernhat / auvernhàs, obvyklé, že se v tázacím typu vět zájmenný podmět objevuje (cf. Ronjat, 1937, 622)⁵³⁹, typem distribuce je inverze slovosledu podmětu a přísudku. V těchto distribucích se často objevují tvary standartních (nepříznakových) klitických podmětů:

(474) *Pàrloun-li*⁵⁴⁰.

(475) *Gui vendran-t-elas* ? (limousin / lemosin – ve varietě obce Mussidan)

I v tomto syntaktickém kontextu se ale mohou objevit pokračovatelé ILLORUM. Enklitickým podmětovým zájmenem je takto například ve varietě obce Ambert *lhour*:

(476) *Venon-lhour* ?⁵⁴¹

(d) Pokud jde o přízvučná osobní zájmena 6. osob nereflexivní, naprostá většina variet vyvinula přízvučná zájmena od nominativů plurálu ILLI a ILLAE či akuzativů plurálu ILLOS a ILLAS. V historii je jejich diatopická alomorfie tvořena tvary: *els / elhs / euz / ęus / ęl – ellas / elhas*, v novějších dějinách je jejich diatopická alomorfie tvořena tvary *éli – éli, élei – élei, élu – ele, eles / élei – eles / élei, veles / vélei – veles / vélei, élous* (m.), *éus – elas, éu* (m.), *yéu* (m.), [ó] (m.), [yó] (m.), *eü* (m.), *yau* (m.), *elses* (m.), *eles – elas, elos* (f.), *élis – elos, eros / eres / eras* (f.), *élou(s) – ela(s), élou(s) – ela(s) / iela(s), els / elis / eles – elas, ellis – elos, zéli – zéla(s), iélou(s) – iela(s), zéli – zéla(s), vélous / véloui – velas / vélai*⁵⁴², *eths – eras, etz – eres, éres / éri / éris / its / it – éros / éres / ire / iros / it.*

⁵³⁸ Jak plyne z etymologického původu této formy, původně se jednalo o tematizující obrat, který by v oilovém jazyce vypadal [*eux, ils*] – [*elles, elles*] s tím, že první z obou elementů je přízvučným osobním zájmenem, druhý nepřízvučným, proklitickým, podmětovým osobním zájmenem. V průběhu času však došlo k vývoji, který obrat lexikalizoval a syntakticky přiblížil ke komplexní jednotce o funkci téměř identické s oilovými proklitickými podmětovými zájmeny *ils – elles*.

⁵³⁹ Syntaktický kontext tázacího typu vět je velice komplexní – tázací příznakovost věty může být explicitována (a) výhradně vzájemným slovosledem predikátu a funkčních pozic gramatického větného vzorce, (b) kombinací slovosledu se standartním klitickým podmětovým zájmenem, (c) kombinací slovosledu s enklitickým podmětovým zájmenem či (d) kombinací slovosledu s nějakou ze specifických tázacích částic.

⁵⁴⁰ *Li* jako alomorf například *éli*.

⁵⁴¹ Existující paralelně vedle: *Venon-li* ?

⁵⁴² Ronjat (1937) počáteční fonémy [z-] a [v-] připojené k exponentům *éli – éla(s)* a *élous / éloui – elas / élai* označuje jako *phonèmes intercalaires*, protože či přechodové fonémy – fonémy zabraňující hiátu.

Vedle těchto majoritních tvarů, však v rámci exponence 6. osob můžeme pozorovat i okurence pokračovatelů ILLORUM. Jejich historickými tvary byly *lor* (m. a f., například ve varietách Valdenských údolí, v auvergnat / auvernhat / auvernhàs), *lur* (m. a f.):

(477) [...] *el non remanria ab lor* [...] (Marcabrúv poezie, 1. polovina XII. století)

(478) [...] *a mon joy suy revertitz ; // Et laus en lieys e Dieu e lhor*⁵⁴³. (Jaufré Rudel, poezie, 1. polovina XII. století)

(479) [...] *quar tan volon guerra mest lor* [...] (Raimon Vidal, rané XIII. století)

v novějších dějinách tvary *lour* (m., většina variet Valdenských údolí), *lour* (m. a f., ve varietě obce Le Pral), *lour* (m. a f., ve varietě údolí Bourcet) a *lhour* a *ilhour* (pouze m., v ambertois / embertés).

Jak nás ve své studii poučuje Meriz Sargent (1994) dochází v průběhu staletí k vývoji konkurence distribucí exponentů plurálové reflexivity 6. osoby. Románským pokračovatelům latinského kmenu **se(-)* v oc-diasystému – *se*, *si* a řidčeji i *sei* – začínají čím dál více konkurovat tvary původně výlučně nereflexivní – *lur*, *lor* a další alomorfy či, v menší míře, *els* / *eus* (cf. Jensen 1990, 169-171, Jensen, 1986, 117-118, Schultz-Gora, 1936, 125, Brusewitz, 1905, 94-97, 118-119).

V historickém jazyce se užívalo *se* pro referenci k podmětu téže věty, po předložkách se ovšem pro plurálovou referenci užívaly tvary osobních zájmen nereflexivních (cf. například Brusewitz, 1905, 95, Diez, 1882c, 805-807, Bohnhardt, 1888, 113-114)⁵⁴⁴.

Diez (1882c: 806) toto upřednostňování nereflexivních osobních zájmen *lor* a *els* v rámci exponence reflexivity plurálového antecedentu ilustruje na příkladech:

(480) *Que las dompnas valens lo partan entre lor* [...] (Bertrand d'Alamanon⁵⁴⁵, XIII. století)

(481) *Cil que non volunt que hom sapcha lor vida, sunt abraizat en els mezeus* [...] (Béda Ctíhodný, *Un tractat de divèrsas vertuts*, románský překlad, XIII. století)

Existují ovšem výjimky, příklady užití *se* po předložce i v takovémto kontextu. Textem s velkým zastoupením tohoto úzu je například román *Flamenca* (XIII. století).

⁵⁴³ Odpovídá oilovému: [...] *à ma joie je suis retourné ; // Et j'en loue elle et Dieu et eux*.

⁵⁴⁴ Zásada rozdělení distribucí na exponent *se* pro singulárovou reflexivitu a užívání nereflexivních přízvučných osobních zájmen v předložkové frázi jako exponenci reflexivity plurálové je dodržována až do XVIII. století (cf. Brusewitz, 1905, 95), následně je užíváno nereflexivních osobních zájmen přízvučných i v exponenci reflexivity singulárové.

⁵⁴⁵ Trubadúr (fl. 1229–1266). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Bertran de Lamanon či Bertran d'Alamano.

Autentická reflexivní zájmena se sice ve *scripta* udrželi až do XV. století, minimálně však již od začátku století XII.⁵⁴⁶ nepředstavují majoritní řešení reflexivní reference plurálového antecedentu.

Meriz Sargent ohledně konkurenčních distribucí cituje z gramatického pojednání *Las Flors del gay saber – Las Leys d’amors* (cf. Molinier, 1356a, 118-120):

[...] *en lo plural genitiu [deu hom dire] de nos, de vos, de lor [...] d’els, d’elas [...] Alqu dizon en aquest genitiu plural de se o de si, pero miels es dig de se meteysbes o de lor meteysbes.*

[...]

En lo [datiu] plural diretz: a nos, a vos; a lor [...] et algunas vetz lor ses a, coma: digas lor ad els, ad elas [...] Alqu dizon a se, a si, pero miels es dig a si meteysbes o a lor meteysbes.

[...]

En [l’acuzatiu] plural nos, vos, se, coma: be se garniso, els, elas [...]

*En [l’ablatiu] plural am nos, am vos, am se, oz ab si; ab lor [...] ab els, ab elas [...]*⁵⁴⁷.

Původně bylo obou sérií exponentů užíváno v komplementární distribuci ve vztahu k ještě jednomu parametru reference. Meriz Sargent (1994: 382-385) popisuje opozici obou typů takto:

Se / si is generally used whenever the noun with which the pronoun is coreferential has generic reference, lor / els whenever the noun has specific or unique reference [...] The choice of pronoun serves to indicate whether the action expressed by the verb bears on the group [of the plural antecedent] as a whole (se / si) or on the individuals comprising the group (lor / els).

Zmíňme tři příklady⁵⁴⁸, které autorka sama jako ilustraci podobného kontrastivního užití uvádí:

(482) *Que los avandichs cossols, en son nom e de la dicha communitat, fan, leven e demanden o requeren, per se o per totz autres, recollecciou o talhada a chascu en singular de la dicha communitat, de totes chauzas tant movatblas que no movatblas, quant n’auran mestier ni expedienssa o necessitat. (Cartulaire du consulat de Limoges, záznam mezi 1322 a 1359)*

⁵⁴⁶ Meriz Sargent (1994: 381) ve svém textu explicitně zmiňuje začátek XII. století, protože se jedná o historickou dataci nejmladších textů, které ve svém pracovním korpusu analyzuje.

⁵⁴⁷ Tučně jsme exponenty, které nás v rámci výkladu zajímají, označili pro přehlednost sami.

⁵⁴⁸ Všechny tři spadají do rubriky *Coutumes, ordonnances et statuts*.

(483) *Que li cossols, de jorn o de noch, claven e obren las portas deu dich chasteu, quant lor es avith expedien, per lor e per autres, quant se volran, las fan ubrir e claure.* (Cartulaire du consulat de Limoges, záznam mezi 1322 a 1359)

(484) *E eyssso jurerent [los senhors cossols qui eren per lo temps] ouz S. Avangelis a far be e lealment, segont las ordenanssas dessus, e volgren que las chauzas desus aguessan fermetat e valor a tot temps y a jamays, per eus e per lors successors, de la volontat de tot lo commu.* (Cartulaire du consulat de Limoges, záznam z 1359)

Meriz Sargent však vykládá dále, jak se i přes původně jasně definovaná distribuční kritéria postupem času stávají obě dvě série záměnné. Svůj komentář doprovází řadou příkladů, my zde uvedeme dva z literárních:

(485) *Peire, qui ama, desena, // car las trichairitz entre lor // an tout joi e pretz e valor.* (Bernart de Ventadorn⁵⁴⁹, báseň, 2. polovina XII. století)

(486) *Las trichairitz – e.il fals trichador var - // fan un mercat q'a pretz non aperte: // lai n'auran un e sai un autr' ab se // e laissan cel qi pot mais pretz donar.* (Guilhem de Saint-Didier⁵⁵⁰, 2. polovina XII. století)

K přesnému vymezení diferenční hodnoty exponentů *se*, *si* a *sei*, jež se zase podílí na definování diferenční hodnoty pokračovatelů ILLORUM jakožto osobních zájmen, je nutno ještě na závěr doplnit dva rysy diachronie jejich distribucí.

Jak nás poučuje Brusewitz (1905: 97), existují v historickém jazyce rovněž i případy, kdy se exponentů *se*, *si* a *sei* jako předložkových předmětů užívalo i jako endoforik odkazující k jinému antecedentu či postcedentu než podmětu věty – jednalo se o věty, kde podmětem byly 1., 2., 4. či 5. osoba a předložkové předměty *se*, *si* a *sei* odkazovaly k osobě 3. či 6.

Existuje však i další distribuční pozice, do níž mohou okurence *se*, *si* a *sei* proniknout. Diez (1882b: 478) přejímá komentář z Fuchse (1840: 287), v němž na příkladu z novodobého limousin / lemosin můžeme pozorovat záměnu *se* za *lor* dokonce i mezi předmětovými zájmeny klitickými:

(487) *Se dissit ello*⁵⁵¹.

⁵⁴⁹ Trubadúr (fl. 1152-1195). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Bernat de Ventadorn či Bernard de Ventadour.

⁵⁵⁰ Trubadúr (fl. 1165-1195). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guillem de San Desdier, Guillem de San Disder, Guilhem de Sant Leidier či Guillem de Saint Liedier.

⁵⁵¹ Ve významu *Leur dit-elle*. Příklad podobné záměny uvádí Fuchs rovněž pro antecedent singulárový, 3. osoby: *Se dissit eu – lui dit-il*.

V této kapitole jsme věnovali velký prostor popisu adjektiválních a pronominálních distribucí posesivních lemmat SUUS a ILLORUM a popisu distribucí množiny pokračovatelů ILLORUM, kteří se stali součástí paradigmatu osobních zájmen 6. osob. Jak jsme naznačili v kapitole 2.1, je tento výklad základem popisu izoglos SUUS a ILLORUM v rámci Katalánské, aragonské, navarské, asturské a leonéské části Iberorománie (kapitola 2.1.4) a Galicijsko-portugalské a kastilské části Iberorománie (kapitola 2.1.5), který shrnujeme v komentáři na závěr kapitoly 2.1.5.

2.1.4 Katalánská, aragonská, navarská, riojánská, asturská a leónská Iberorománie

Rámcové geografické a variacionistické vymezení jednotlivých dialektálních areálů Iberorománie, to jest dialektologické uchopení fragmentarizace, kterou ve své diachronii prošly protorománština a románština na území Iberského poloostrova, k dnešnímu Španělskému království a k dnešní Portugalské republice příslušících nekontinentálních či mimoevropských území (například Baleárské ostrovy, Kanárské ostrovy, Ceuta, Melilla, Souostroví Madeira či Azorské ostrovy), některých území, jež byla dříve součástí feudálních státních útvarů areálu Iberorománie a zůstala jazykovou enklávou (například S'Alighera) a území hispanofonní a lusofonní *Romania nova* (bývalé části španělského a portugalského koloniálního panství, dnes svébytné státní útvary Jižní, Střední a Severní Ameriky, Afriky a Asie), je velice komplexní otázkou.

Jednak se jedná o rozsáhlý areál, jehož jednotlivé diasystémy se v dějinách jazykově různě přibližovaly, či vzdalovaly, čímž daly vzniku jazykovým útvarům, varietám, jako asturo-leonés, navarro-aragonés, gallego-asturiano, gallego-leonés, gallego-portugués-leonés a dalším⁵⁵², jednak v rámci a v logice velikých socio-demograficko-politických procesů jako je *conquista* – *reconquista*, sňatkové a dobytelské politiky jednotlivých středověkých křesťanských státních útvarů a budování dominantního postavení a hegemonie Kastilie docházelo i k velikým změnám areálů rozšíření příslušných diasystémů (cf. například Chalupa, 2016, Klíma, 1996, Echenique, 1995, Ubieto Artera – Reglá Campistol – Jover Zamora, 1995, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1994, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1992a, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1991).

Diasystémy, jimž se budeme v této kapitole věnovat individualizovaně, jsou v souladu s koncepcí díla Holtus – Metzeltin – Schmitt (1988-2005) diasystém katalánský, aragonský, navarský, riojánský⁵⁵³, asturský a leónský. Toto rozhodnutí odráží určité zaujetí pozice v rámci mezinárodních dialektologických sporů, v nichž zazněly i argumenty proti vyčleňování navarského a riojánského diasystému z aragonského, proti rozdělování astur-leónského diasystému na diasystémy dva a rovněž argumenty pro vyčlenění valencijštiny z diasystému katalánského a její nahlížení jako diasystému svébytného.

Při popisu jejich diachronie používáme pro jednotlivé diasystémy tyto zdrojové texty. Pro katalánský vycházíme především z Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui –

⁵⁵² Otázce přibližování se dialektů (*dialect levelling*) – dedialektalizaci – se věnují ve svých pracích například Trudgill (1986) a Kerswill (2002).

⁵⁵³ Diasystém riojánský jako svébytný s určitými výhradami uznávají a vykládají i Holtus – Metzeltin – Schmitt (1988-2005). Ani v Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995) ani v Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a) mu sice není věnována samostatná kapitola, nicméně v obou pracích se jím zabírá část textu velké kapitoly.

Rabella i Ribas (2016), de Andrés Díaz (2013), Alcover – Moll (2006), Moll (2006), Coba Femenia (2005), Zimmermann (2003), Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002c), Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002b), Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002a), Martí i Castell (2001), Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia (1980-2001), Saragossà (2000), Coba Femenia (1999), Badia i Margarit (1995), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1991), Duarte – Alsina (1984-1986), Ruaix i Vinyet (1984-1986), Colón (1978), Coromines i Vigneaux (1971) a Badia i Margarit (1951), jejich výklady však doplňujeme o informace a analýzy z prací dalších⁵⁵⁴.

Pro diasystémy aragonský, navarský a riojanský se při charakterizaci opíráme zejména o Martínez Cortés – Paricio Martín – Rodés Orquín (2017), de Andrés Díaz (2013), Enguita Utrilla (2009), Hilty (1995), Pérez-Salazar Resano (1993), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a), Umphrey (1987), Kerkhof (1987), Nagore Laín (1979), Alvar (1976), González Ollé (1970b), García de Diego (1970), Alvar (1962), Alvar (1953), Alvar (1952), Yndurain (1945) a Dobelmann (1937), jejichž popisy obohacujeme ještě i o rozборы a upřesnění z dílčích prací jiných⁵⁵⁵.

Situaci v diasystémech asturském a leónském vykládáme hlavně na základě de Andrés Díaz (2013), Pato (2010), Rodríguez Diez (2004), García Arias (2003), *Gramática de la Llingua Asturiana* (2001), Egido (1999), Lapesa Melgar (1998), Orazi (1997), García Arias (1995), Egido (1993), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a), Valle Cuesta (1992), Junquera Huergo – García Arias (1991), Alvar (1962), Rodríguez-Castellano (1957), Rodríguez-Castellano (1952), Staaff (1907) a Gessner (1867), jejichž variační charakteristiky a výklady morfematiky rozvíjíme texty doplňující bibliografie⁵⁵⁶.

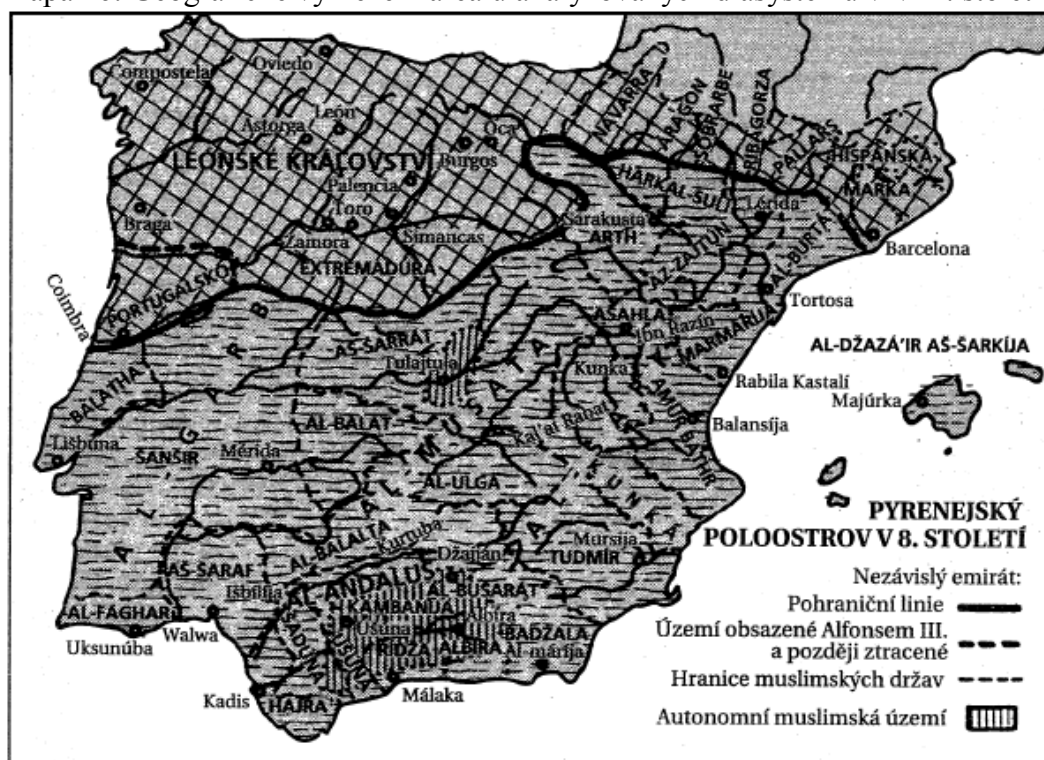
⁵⁵⁴ Jedná se zejména o Gómez Duran (2011), Fabra (2006), *Gramàtica normativa valenciana* (2006), de Abadal y Vinyals (2006b), de Abadal y Vinyals (2006a), Ferrando Francés – Nicolás Amorós (2005), Corbera Pou (2003), de Abadal y Vinyals (2003b), de Abadal y Vinyals (2003a), de Abadal y Vinyals (1999c), de Abadal y Vinyals (1999b), de Abadal y Vinyals (1999a), Lleal (1992), Martí i Castell – Moran (1986), de Abadal y Vinyals (1986), Rubio García (1979), de Riquer (1972), Salvador i Gimeno (1972), Tvrdá-Moixová (1968), de Montoliu (1957), de Abadal y Vinyals (1955b), de Abadal y Vinyals (1955a), de Abadal y Vinyals (1952), de Abadal y Vinyals (1950), Griera (1931), Huber (1929), Meyer-Lübke (1925), Fouché (1924), Moliné y Brasés (1911), Rigol (1908), Amade (1908), Bulbena i Tosell (1907), Grandia (1901), Zanardelli (1891), Farré y Carrió (1884), de Bofarull – Blanch (1867), Pers y Ramona (1857), Estorch y Siqués (1857) a Amengual (1835).

⁵⁵⁵ Zmiňujeme například González Ollé (2011), Barrios Martínez (2010), Martinena (2009), González Ollé (2008), González Ollé (2004), Nagore Laín (2002), Vázquez Obrador (1999), González Ollé (1996), Pérez-Salazar Resano (1995), González Ollé (1995), González Ollé (1990), Gili Gaya (1989), Menéndez Pidal (1986), González Ollé (1983), Alvar (1978), Alvar (1973), Ciérvide (1972), González Ollé (1970a), Ciérvide (1970), Badia Margarit (1963), Rubio García (1963), Navarro Tomás (1957), Alvar (1948), Umphrey (1911), Hanssen (1898) a Pérez de Bordialúa (1534).

⁵⁵⁶ Uvádíme další popisy a komentáře například z Cano González (2008), García Gil (2008), Frago Gracia (2004), Viejo Fernández (2004), Viejo Fernández (2003), García Alvarez (1983), Pensado Tomé (1964), Farish (1957), Lapesa Melgar (1948), Alonso Garrote (1947), Hanssen (1911), Menéndez Pidal (1906), Hanssen (1898), Canella Secades (1886) a Laverde Ruiz (1879b).

Abychom pro popisované diasystémy rámcově ilustrovali problém vymezení jejich přesného dialektálního areálu, předkládáme sérii pěti map zobrazující pět fází dějin vývoje jejich areálů – VIII. století, polovina X. století, přelom X. a XI. století, XIII.-XIV. století a těsně před rokem 1492. Vzhledem k faktu, že na mapách není vyobrazena La Rioja⁵⁵⁷ a geopolitické logiky, jejichž byl riojanský diasystém v historii součástí, připojujeme mapu šestou, jež výklad doplňuje o územní vývoj týkající se tohoto diasystému a poskytuje rovněž určitou představu o současné podobě jednotlivých areálů v jejich souvislosti s autonomními oblastmi / provinciemi (comunidades autónomas) v rámci současného Španělského království: Comunidad Autónoma de Cataluña – Comunidad Valenciana – Comunidad Autónoma de las Islas Baleares, Comunidad Autónoma de Aragón, Comunidad Foral de Navarra, Comunidad Autónoma de La Rioja, Comunidad Autónoma del Principado de Asturias a Comunidad de Castilla y León. Toto administrativní teritoriální rozdělení samozřejmě neodpovídá přesným dialektálním areálům jednotlivých diasystémů v současnosti – administrativní realita se neprotíná přesně s realitou dialektální, neboť každý z diasystémů má přesahy do administrativních oblastí dalších, je však svědectvím o teritoriálním vývoji – změně v rozloze a v geografické poloze v rámci států Iberského poloostrova – historických centrálních částí (teritorií-pólů) jednotlivých dialektálních areálů.

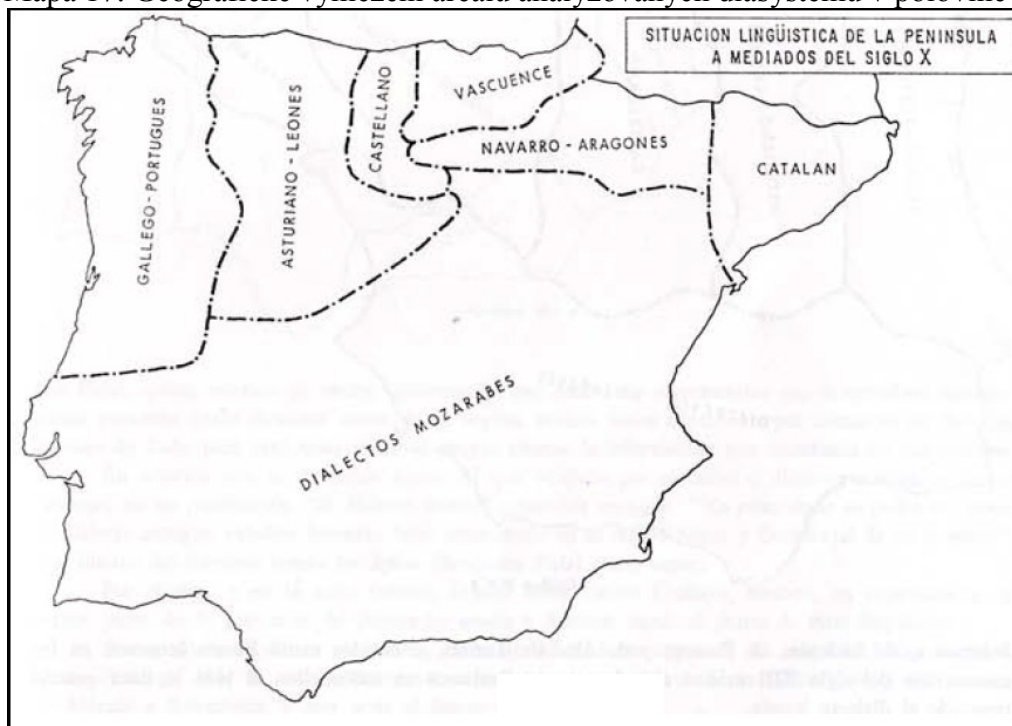
Mapa 16: Geografické vymezení areálů analyzovaných diasystémů v VIII. století⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Toponymum, od něž odvozuje riojanský diasystém svůj název.

⁵⁵⁸ Mapa převzata z Ubieto Artera – Reglá Campistol – Jover Zamora (1995: 63).

Mapa 17: Geografické vymezení areálů analyzovaných diasystémů v polovině X. století⁵⁵⁹

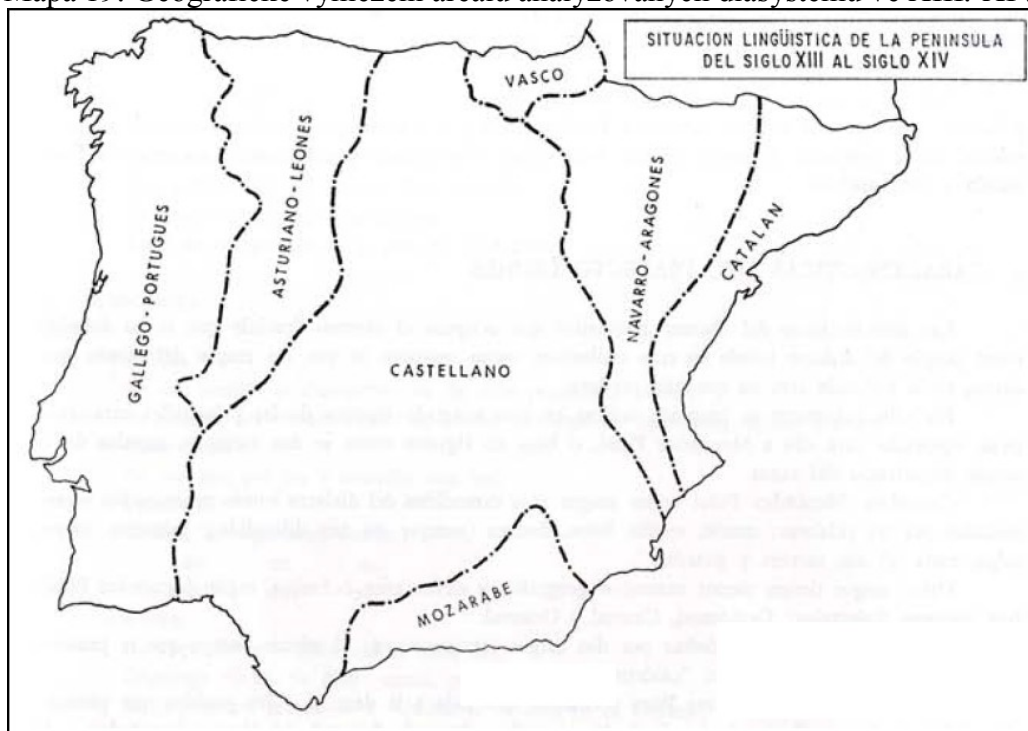
Mapa 18: Geografické vymezení areálů analyzovaných diasystémů na přelomu X. a XI. století⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Mapa převzata z García Alvarez (1983: 89).

⁵⁶⁰ Mapa převzata z Klíma (1996: 20).

Mapa 19: Geografické vymezení areálů analyzovaných diasystémů ve XIII.-XIV. století⁵⁶¹

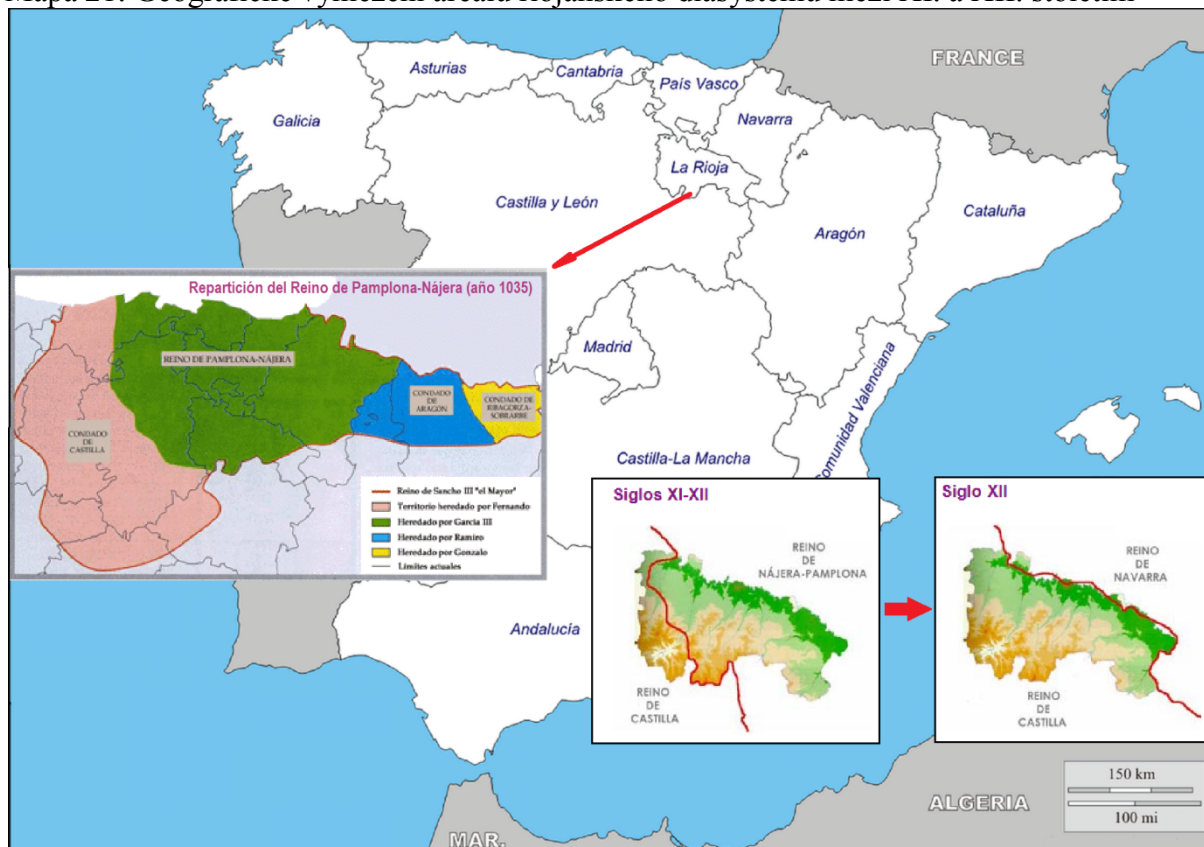
Mapa 20: Geografické vymezení areálů analyzovaných diasystémů těsně před rokem 1492⁵⁶²

⁵⁶¹ Mapa převzata z García Alvarez (1983: 91).

⁵⁶² Mapa převzata z Chalupa (2016: 166).

Mapa 21: Geografické vymezení areálu riojánského diasystému mezi XI. a XII. stoletím⁵⁶³

Jak si ukážeme v následujícím textu detailněji, zaznamenáváme v rámci exponence posesivity 6. osob ve všech zkoumaných diasystémech – diasystému katalánském, aragonském, navarském, riojánském, asturském i leónském – alespoň v části jejich diachronie okurence lemmatu ILLORUM. Zásadní otázka, která při nich však vyvstává, je jejich autenticita, jejich původnost. Jak u konkrétních diasystémů vyložíme dále, vyjádřili ohledně pokračovatelů lemmatu ILLORUM v některých z nich lingvisté v tomto smyslu své pochybnosti. Důvody a argumenty identifikace příslušných exponentů obecně jako přejímek, či přesněji jako okcitanismů, katalanismů, aragonesizmů, riojanizmů a podobně jsou různé: jejich malá frekvence v příslušných *scripta* obecně, či úzce časově omezené období jejich

⁵⁶³ Mapa zobrazuje část vývoje územně-politických logik, do nichž v průběhu staletí spadal areál, v němž byly užívány variety riojánského diasystému: od rozdělení mezi Reino Pamplona-Nájera (Reino Nájera-Pamplona) a Reino de Castilla, přes přerozdělení mezi Reino de Castilla a Reino de Navarra, až po začlenění do Reino de Castilla (Reino de España). Ve svých dějinách však oblast byla součástí i dalších království – Reino de León a Reino de Aragón. Mapa byla složena ze tří různých zdrojů. Rámcová, velká mapa – mapa celého Španělského království s jeho autonomními oblastmi / provinciemi v současnosti – byla převzata z *Landkarte Spanien - Reino de España - Grenzen, autonome Gemeinschaften, Namen*. Server *d-maps.com* [online]. [cit. 9.8.2017]. Dostupné z: https://d-maps.com/carte.php?num_car=2210&lang=de. Levá vložená mapa – mapa Reino Pamplona-Nájera (Reino Nájera-Pamplona) – byla převzata z *El Desmembramiento del Reino de Pamplona-Nájera* [online]. [cit. 9.8.2017]. Dostupné z: <http://www.kondaira.net/esp/Historia0013.html> a upravena. Obě vpravo vložené mapy – Siglos XI-XII a Siglo XII – byly převzaty z *Historia de La Rioja* [online]. [cit. 9.8.2017]. Dostupné z: <https://www.riojanosenlared.com/index.php/la-rioja/historia>. Červené čáry na mapě představují hranice jednotlivých království.

hojnějších výskytů⁵⁶⁴, typ *scripta*⁵⁶⁵, v němž je zaznamenáváme nebo heterogennost exponentů v rámci fonetismu daného diasystému a jeho fonotakticky pozicně odlišeného vývoje podle hláskových zákonů⁵⁶⁶.

Přistupme nyní k popisu situace v jednotlivých diasystémech zkoumané části Iberorománie. Jak nadpis kapitoly již naznačuje, zaměříme svou pozornost postupně na diasystém katalánský, aragonský, navarský, riojánský, asturský a leónský.

Otázka exponence posesivity 6. osob je i v případě katalánského diasystému spojena s oběma izoglosami, SUUS a ILLORUM, co však je jiné oproti diasystémům Gallorománie, jež jsme popsali v kapitolách 2.1.1, 2.1.2 a 2.1.3, jsou jednak období, v němž se v diachronii katalánštiny jedna a druhá objeví, a jednak způsob, jakým se objeví, to jest zejména otázka, jak jsou centrální / periferní, jak se alternují a jak se protínají. Pro přesné vytyčení jejich průběhu je budeme ve svém popisu muset sledovat nejen v dimenzi času a prostoru, nýbrž i napříč diamezií (a diastratií a diafází⁵⁶⁷).

Jak nás poučuje například Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) v hesle *Llur*, charakterizuje izoglosa ILLORUM exponenci posesivity 6. osob katalánského diasystému již od jeho nejranějších fází, během nich popisuje celou jeho diatopii⁵⁶⁸:

⁵⁶⁴ Často ztotožnitelné s významnými událostmi socio-demograficko-politického vývoje dobových státních útvarů Iberského poloostrova či momenty vyšší kulturní prestiže předpokládaného zdrojového diasystému.

⁵⁶⁵ (a) Překladové texty bývají jazykovým kontextem různých interferencí, (b) jazykový úzus překladatelů žijících dlouhodobě v logice vícejazyčnosti a *code-switching* bývá ovlivněn jednotlivými složkami jejich jazykové znalosti, (c) překladatelské dílny či později nakladatelská centra / nakladatelství bývají z hlediska produkce a auktoriality textů místem superpozicí několika jazykových úzů, kdy se ve výsledném textu odráží volba a způsob užívání jazykových prostředků více osob – od autora originálu, přes překladatele, lektory / korektory správnosti překladu, lektory / korektory textu v cílovém jazyce až po člověka zodpovědného za práci celé dílny (později zodpovědného redaktora), (d) literární texty jsou často místem imitace jazyka určitých kulturně a literárně ceněných autorů či prestižnějších literárních stylů, (e) formálnost některých typů *scripta*, jako jsou například notářské či kancléřské texty, vede k rekurzivnímu a šablonovitému užívání některých rutinních částí kompozice textu či k přejímání některých pasáží právně přesně a vyčerpávajícím způsobem formulovaných, (f) u textů (definičně) charakterizovaných vysokou cirkulací, například v rámci sítě klášterních center, sítě odborných center (například univerzitních, vědeckých či lékařských), sítě právních center a podobně, se odráží jiný, na předpokládanou funkční či cílovou oblast orientovaný, jazyková úzus a (g) existují i případy, kdy texty (zejména ty určené k cirkulaci) fungují jako jisté tribuny jazykových revindikací a záměrně předkládají (zrakům všech čtenářů na trase cirkulace) autorův úzus.

⁵⁶⁶ Takto nejčastěji působí exponenty typu *lur* (*lures*), kde kmenový foném -u- neodpovídá typickým výsledkům hláskového vývoje podobných latinských etymologických hláskových skupin, kterými by oněch konkrétních případech byl spíše například exponent *lor*.

⁵⁶⁷ Jak vyplývá z dalšího výkladu, budou průběhy obou izoglos ovlivněny také parametry dokumentovaných komunikačních situací, pro něž se je budeme snažit vytyčit: způsob materializace komunikace, sociologický rámec a komunikační blízkost / bezprostřednost (*l'immédiat communicatif*) – komunikační distance (*la distance communicative*).

⁵⁶⁸ Část příkladů svého výkladu ke katalánskému diasystému přejímáme z korpusů excerpcí autorů Moll (2006), Coba Femenia (2005), Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia (1980-2001: V, 309-311) a Griera (1931: 78), jiné přímo z korpusů, sborníků textů a chrestomatí, z nichž čerpali i oni (cf. úvodní bibliografie).

(488) [...] per l'afan de **lur** lavor que-i trairan en jurar et en altres coses [...] (Libre jutge⁵⁶⁹, mezi léty 1180 a 1190)

(489) E responeren Ferer draper e-n Balager e Na Barcenona que, ja vertuds de frare Ponz no-ls pogessen proo tenir, que no-i avien **lur** fe. (Informe per qüestió d'heretges, 1250)

(490) [...] per tal que coneguessen en **lur** pena que éls s'eren, per **lur** vil delit, liuratz a pudor de mort eternal. (Diàlegs de Sant Gregori, 2. polovina XIII. století)

(491) [...] en aquella ora los pastors sobre **lur** bestiar veytlaven. (Vides de sants rosselloneses, konec XIII. století)

(492) [A]çò són lo[s] Usatges dels usamens de la cort; los quals establiren a tenir en tota **lur** terra per tots temps lo senyor Ramon, veyl compte, e Alamurs, sa muler, ab consel e [volen]tat dels grans hòmens d'aquela terra [...] (Usatges de Barcelona⁵⁷⁰, XIII. století)

(493) [...] donant semblants joyes que l any passat foren donades als trobadors qui per **lur** sciencia e bon enginy mils les merexeran. (list, v němž se Bernat Metge jménem Joana I. obrací na barcelonské radní, 1396)

Základní alomorfní paradigmatu je tvořena nejstarším tvarem *lor*⁵⁷¹, tvarem *lur* a pozdějším tvarem *llur* (cf. Moll, 2006, 177-179, Coba Femenia, 2005, Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311):

(494) [...] que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro **lor** dret los en sia exid. (Els greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet⁵⁷², mezi léty 1080 a 1095)

(495) [...] que del sol colc tro lai on naixs tot dia // no en remanc us de **lor** secta malvada [...] ⁵⁷³ (Sirventesc, Andreu Febrer, začátek XV. století)

(496) [...] dels ditz habitants qui la ciutat de Tortosa [...] salvaren e obtengueren [...] anz encara lo regne de Mayorca e de València baronilment per **lur** propri moviment e volentat aydaren a pendre e conquerir [...] (Costums de Tortosa, 1272)

(497) E els davan ditz P. de Tamarit e P. Gil volentz esser obedientz a les pregueries de la dita universsitat de tot **lur** poder [...] (Costums de Tortosa, 1272)

⁵⁶⁹ Fragmentární starokatalánská verze textu sbírku vizigothského zákonů neboli *Liber iudiciorum*.

⁵⁷⁰ Latinsky *Usatici Barchinonae*.

⁵⁷¹ Autoří Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas (2016: 250) zmiňují ještě starokatalánský tvar *llor*, který jsme v jiných historických gramatikách však zmíněný nenalezli.

⁵⁷² Soupis křivd spáchaných na Guitardu Isarnovi, pánu z Caboet.

⁵⁷³ *Lor* = *dels infels*.

(498) [...] *clara cosa e notòria és a tot lo món la gran naturalesa e servir que los catalans han feit a llur senyor natural [...] (Proposició del rei Martí a les corts de Perpinyà, 1406)*

V rámci popisu alomorfií paradigmatu je třeba připojit jeden komentář. Jedná se o otázku autenticity, původnosti jednotlivých základních alomorfů. Zatímco tvar s kmenovým fonémem [o] odpovídá vnitřnímu fonetickému vývoji katalánštiny, tvary s kmenovým fonémem [u] byly a jsou předmětem vědeckých diskuzí. Na jedné straně v nich stojí stoupení názoru, že tvary *lur* a *llur* jsou autentickými, původními katalánskými tvary. K nim se řadí například Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311), jenž *lur* a *llur* vysvětluje jako tvary odvozené od tvaru nepřímého předmětu (dativu) osobního zájme 6. osob *lur*, jenž sám o sobě byl vytvořen analogií s tvarem nepřímého předmětu (dativu) osobního zájme osoby 3. *lui* < vlat. **illūi*⁵⁷⁴, jenž byl společný všem románským jazykům. Na druhé straně stojí lingvisté, již se domnívají, že exponenty *lur* a *llur* původní katalánské nejsou. Mezi nimi můžeme jmenovat Togebyho (1968: 67), který zastává názor, že foném [u] v *lur* / *llur* jasně ukazuje, že je tvar cizího původu, neboť v katalánštině se latinské *ō* vyvinulo do zavřeného [o]. Podle autora je tedy lépe v exponentech s kmenovým fonémem [u] vidět výpůjčku z diasystému Oc-Gallorómánie, v němž se latinské *ō* často vyvíjí na [u] – jako ilustraci uvádí *melhorar – melhura, pejorar – pejura*. Podobně i Politzer (1952: 66), který uvádí, že *the use of lur [in Catalan] is most likely due to infusion of the usage from France*⁵⁷⁵, a dále dodává, že *diffusion of the French speech habit, [is] probably the reason for the lur forms in Catalan [...]*. Existuje však ještě jeden možný názor, jak jsme vyložili již v kapitole 2.1.3 i pro Oc-Gallorómánii – Bourciez (1946: 355) a Ronjat (1937) vysvětlují tvary *lur* (*lhur* a podobně), které zaznamenáváme v Oc-Gallorómánii, a Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas (2016), Badia i Margarit (1995), Badia i Margarit (1951) a Fouché (1924) katalánské *lur* a *llur* jako výsledek etymologického vývoje od etymonu **ILLŪRUM*, což však znamená pouze to, že jsou postaveni před stejnou otázkou – vysvětlit hláskovou změnu *Ō > Ū* – pouze se tak děje v rámci jiného diasystému, diasystému latinského⁵⁷⁶.

Lor a *lur* byly v souladu se svou latinskou etymologií v nejstarších fázích dějin katalánského diasystému neměnné, jak v rámci morfologické kategorie čísla, tak v rámci

⁵⁷⁴ Vlat. **illūi* je vulgárně latinské přetvoření klasického tvaru dativu singuláru *illī* analogií s dativem singuláru *cuī*, který je *casus obliquus* zájme *quī*.

⁵⁷⁵ Neupřesňuje zde však, ze které části přesně.

⁵⁷⁶ Jak jsme rovněž uvedli v kapitole 2.1.3, Bec (1970: 437) vznik tvaru **illūrum* vysvětluje analogií s **illuius* a **illūi*. Stejný názor sdílí i autoři Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas (2016: 250).

morfologické kategorie rodu (cf. například Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 251 a Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311):

(499) *Item, que usen e an totz temps acostumat contínuament que an les carreres de la ciutat e de tot lo termen a **lur** propnis usus francament e deliure e ingènuia [...] (Costums de Tortosa, 1272)*

(500) *Començà lo macip [...] a cridar als frares qui denant li estaven, e destorbar **lur** oració [...] (Diàlegs de Sant Gregori, 2. polovina XIII. století)*

Vlivem analogií s dalšími posesivy – například *seus*, *vostres* a podobně – však netrvalo dlouho a byly vytvořeny rovněž tvary plurálové (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311):

(501) *[...] in **lurs** animas et in lurs filios et in lures averes, et in totas lurs causas, stent in lures casas et in lurs manus [...] (dokument⁵⁷⁷ z roku 1148)*

(502) *Alcunes vegades s'esdevén que les ànimes, estant en **lurs** cors, vesen alcunes penes dels esperitz [...] (Diàlegs de Sant Gregori, 2. polovina XIII. století)*

(503) *[...] éls lo pregueren que pregués Déus per éls per so que-ls perdonés **lurs** pecats. (Vides de sants rosselloneses, De Sent Feliu de Girona, konec XIII. století)*

(504) *[...] aqela sement qi cadeg en les espines demostra la paraula de Deu qi cad entrels auers dels rics omens daqest segle qar pensen de **lurs** riqezes e no segeixen la paraula de Deu [...] (Homilies d'Organyà, konec XII. století, či začátek století XIII.)*

(505) *[...] e aquells, los Sans Avangellis da Déu de **lurs** mans corporalments (sic) tocats, juraran denant lo dit senyor batle [...] (Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV, 1357-1360)*

Velice brzy zaznamenáváme rovněž svědectví o redukci skupiny fonémů -rs > -s v *lurs* (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 310, Fouché, 1924, 60-61):

(506) *[...] que acssò degessen dir [...] als altres prohomes de **lus** mesters [...] (dokument z roku 1308)*

Viděli jsme, že pokračovatelé ILLORUM představují exponent přítomný v katalánském diasystému již v jeho nejstarších fázích vývoje. Tehdy se napříč celou diatopií jednalo o

⁵⁷⁷ Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia (1980-2001, V, 309-311) upřesňují, že se jedná o dokument, v němž jsou části textu napsány latinsky, části katalánsky.

výhradní exponent posesivity 6. osob. Ještě ve středověku si zachovává dominantní postavení, v průběhu století dalších jsme však svědky jeho postupného ústupu, který není zcela lineární, neboť jak ukážeme níže, v určitých obdobích dojde v exponenci posesivity k částečnému posílení jeho přítomnosti.

Ústup exponentu začíná, již během středověké fáze (cf. Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 250, Badia i Margarit, 1951, 275-278) nejprve váháními v jeho užívání – izolovanými chybami v distribucích, kdy se místo něj objevují pokračovatelé SUUS. Děje se tak jak v pasážích textů latinských:

(507) *Et si de vos Ramonde chomte suprascripto mens venia, de istos kastelos che vos mi comendates, et de vestra muliere et vestro filio ad qui vos o dubitaretes, per directa fede ende atenero sines **su**o e[n]gano [...]* (lenní přísaha, 1035-1055)

tak v pasážích textů románských:

(508) [...] *car per menjar pa a soles, los infants no hi troben tal sabor que costrenguen a natura **ses** operacions per molt menjar [...]* (Llibre d'Evast i d'Aloma i de Blanquerna son fill, Ramon Llull, mezi 1274 a 1283)

(509) [...] *aquels de qui seran los ditz peixes, puschen a **ssa** voluntat fer d'aquels segons que dit és [...]* dels autres peixes [...] (dokument z roku 1298⁵⁷⁸)

(510) [...] *o alcun de **sos**⁵⁷⁹ amadors [...]* (v textu autora Bernata Metge⁵⁸⁰, 2. polovina XIV. století, či začátek století XV.)

Nalézáme rovněž případy užívání pokračovatelů ILLORUM v distribucích SUUS:

(511) *Damanat ell ssi sab e qual moch la braga d'aquells ne qual és pus culpable, e dix no res ssaber, cor en **lo lur** comanssament no ffo⁵⁸¹.* (Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV, 1357-1360)

(512) [...] *quan mor una persona e va a infern per **la llur** mala vida que ha tenguda [...]*⁵⁸² (Els Sermons, Sant Vicent Ferrer⁵⁸³, začátek XV. století)

⁵⁷⁸ Příklad citovaný v Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia (1980-2001, V, 309-311). Coba Femenia (1999: 161) se pozastavuje nad skutečností, že tento příklad, který je jedním z nejstarších dokladů váhání / chybné distribuce SUUS – ILLORUM, pochází právě z variety rossellonès. To je paradoxní vzhledem ke skutečnosti, že je rossellonès tou varietou katalánského diasystému, která posesivní paradigma ILLORUM do dnešní doby uchovala nejlépe.

⁵⁷⁹ Amadors jsou zde přivlastňování ženám.

⁵⁸⁰ Bernat Metge (1340/46-1413) barcelonský spisovatel.

⁵⁸¹ Coba Femenia (2005: 119), který tuto příkladovou větu předkládá, se podle kontextu úryvku domnívá, že je řeč o „començament de la brega d'aquells“, a že tudíž by se zde měl objevit exponent *seu*.

⁵⁸² Coromines i Vigneaux, jenž příklad zmiňuje (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311), však píše, že by se toto užití, dříve než jej prohlásíme za vysloveně chybné, mělo důkladně prověřit sémanticko-syntakticky, aby se vyloučila možná shoda *ad sensum*.

Od XV. století se případy chybných distribucí množí, zejména těch, kdy je užíváno exponentů paradigmatu SEU namísto paradigmatu LLUR. Uvedme několik ilustrativních příkladů:

(513) *Faent, senyor, encara a vós mes gràcies (aquelles que humils vassalls deuen fer a son senyor) de les llaors que la vostra senyoria nos ha dades [...]* (v odpovědi vikomta d'Illa a de Canet, Pere de Fenollet, na návrh krále Martího, 1406)

(514) *[...] pres son comiat, tengueren son camí [...]* (*Curial e Güelfa*, pravděpodobně mezi 1435 a 1462)

V tomto ohledu se dostáváme k nezbytnému rozměru diastratickému (a diafázickému a diafázickému), který jsme zmínili jako nutný výše. Někteří autoři, zmiňme například Saragossà (2000: 258), považují za možné, že se v reakci na obecný ústup okurencí LLUR v hovorovém jazyce objevuje v psaných textech mezi literáty a jinými profesionály psaného slova vyvažující tendence užívat exponent více⁵⁸⁴ – nejen tam, kde užíván být má, ale rovněž i v distribučních pozicích SEU. Dokládaly by to například věty:

(515) *E com les dites coses no solament donen mal exemple mas encara diffamacio al dit monestir, e a vos se pertanya corregir tals insolencies e forfeys qui hauets llur presidencia.* (dopis členů direktoria města València představenému kláštera, Julianu Talladovi, 1421)

(516) *[...] envergonyida, al natural // lloc maternal de fer infants, // de fulles grans de les figueres // verdes, lleteres, féu cobertura; // en llur fisura tocà-hi la llet [...]* (*Spill o Libre de les dones*, Jacme Roig, XV. století)

Rychlost a průběh ústupu LLUR v obecném spontánním jazyce byl v různých částech diatopie katalánského diasystému různý. Minimálně ve valencià na konci XV. století již exponent *llur* zřejmě nebyl spontánní.

V dalších stoletích užívání *llur* ustupuje výrazně: okolo poloviny XVII. století je proces zániku exponentu naplněn pro valencià a zřejmě i pro některé další variety. V jiných varietách, soudíme tak například pro alguerès, si *llur* však vitalitu udržuje.

Rychlý systémový ústup LLUR komentují Coba Femenia (2005: 120) a Badia i Margarit (1994: 506) proto takto:

[...] llur no fou mai una forma arrelada de manera pregona i universal al nostre domini lingüístic.

⁵⁸³ Jedná se o valencijského autora.

⁵⁸⁴ V tomto smyslu by to byla první vlna umělého kompenzování distribucí SUUS – ILLORUM.

Exponent *llur* však nevyrazil z užívání úplně, a to dokonce ani v català central. Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) uvádí, že v XIX. století dochází k oživení jeho distribucí: začíná se opět objevovat hojněji u „dobrých autorů“, zejména v rámci literárního hnutí Renaixença. Příkladem může být zejména dílo *L'Atlàntida* z pera Jacinta Verdaguera, a to hlavně v jeho definitivní podobě sepsané v letech 1877-1878:

(517) *Y, a raig a raig, Alcides de més a prop sent ploure // palets que servirian per moles de molí; // y bromereig y tràngol darere seu remoure // y estendre per garfir-lo llurs brassos de rampí [...]* (*L'Atlàntida*, Jacint Verdager, 1878)

(518) *[...] foragitant los fosos tresors de ses entranyes, // que copsan en llur falda les planes verdejants [...]* (*L'Atlàntida*, Jacint Verdager, 1878)

(519) *[...] al veure que ses llàgrimes no poden apagar-los, // girant-s'hi s'escabellan y fugen los pastors: // al llur darrera belan anyells y, sens tocar-los, // fugen ab ells los óssos y llops udoladors [...]*⁵⁸⁵ (*L'Atlàntida*, Jacint Verdager, 1878)

Autoři hnutí Renaixença však *llur* neužívají jako výhradní exponent posesivity 6. osob, často jej dokonce střídají v rámci téhož textu s tvary pokračovatelů SUUS:

(520) *Ha pres á son cárrech lo recordar á sos compatricis llur passada grandesa, y desterrat la vergonya y criminal indiferencia ab que alguns miran lo que pertany á sa patria [...]* (prolog díla *Poesies*, Joaquim Rubió i Ors, 1841)

(521) *Los noms de llinatje semblaven més dignitosos y'ls de fonts y llurs diminutius més agraciats [...]*

[...] més de lo que volen los felibres per sos dialectes provensal o llenguadociá [...] (*Discurs d'obertura dels Jochs florals de Barcelona*, Manuel Milà i Fontanals, 1883)

Pokud Corominas (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) míní, že se *llur* stává ke konci XIX. století opět hojnější, může to být pravda maximálně pro literární texty či pečlivý psaný projev, jistě se to však netýká jazyka mluveného a spontánního (cf. Coda Femenia, 2005, 126)⁵⁸⁶, a proto představují tyto snahy literátů druhou velkou vlnu umělého zásahu do distribucí SUUS – ILLORUM. Tento zvláštní

⁵⁸⁵ Zatímco v dřívější verzi z roku 1867 bylo: *[...] al veure que ses llàgrimes no poden apagar-los, // girant-s'hi s'escabellan y fugen los pastors: // al seu darrera belan anyells y, sens tocar-los, // fugen ab ells los óssos y llops udoladors [...]*.

⁵⁸⁶ Zvláštním případem je varietaě algerèš. V ní došlo (cf. Moll, 2006, 177-179, Duarte – Alsina, 1984-1986, II, 73 a Blasco Ferrer, 1984, 121) v diachronii k náhradě exponentů *llur*, *llurs* za analytické tvary *d'ellos*, *d'elles*. Extenze exponentů *sou* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *sous* (m. pl.), *sues* (f. pl.) se tedy nezměnila, označují pouze posesivitu 3. osob.

status dokládají i dobové gramatické debaty. Hojnější užívání exponentu *llur* ke konci XIX. století sice nebylo spojeno s jakoukoliv preskriptivní snahou gramatiků, ale v jazykových diskuzích se vyskytly rovněž i názory extrémní: některé byly proti užívání *llur* jako projev protifrancouzské postoje, jiné zase volaly po ustanovení jeho závaznosti, a to buď z geopolitických důvodů, ve snaze odlišit se od španělštiny, nebo jako důkaz velikého bohatství jazykových prostředků, jimiž katalánský diasystém disponuje.

Na počátku XX. století je užívání exponentu *llur* mezi literárními autory nerovnoměrné, ale někteří jej užívají hodně, i později, po celé délce století, například Josep Vicenç Foix:

(522) *Sols en tals condicions la tribu se sometia, pacífica i respectuosa, acceptant en llur delimitació la presència justificada dels homes d'estudi [...]* (kapitola *Una d'indis*, prózy *Hores vagaroses*, Josep Aixalà, 1932)

(523) *Què em pot sorprendre si avui he vist saltar de cops els lloms dels meus llibres i he descobert la putrefacció cancerosa que destrossa llurs entranyes?* (*Gertrudis*, Josep Vicenç Foix, 1927)

(524) *[...] a considerar les anomenades escoles literàries no pas com a tals amb llurs preceptes, ans bé com a gèneres.* (teoretické pojednání o literatuře, Josep Vicenç Foix, 1972)

Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) pro novější fázi dějin uvádí, že exponent *llur* v neliterárním jazyce zůstává vitální a spontánní v krajích před pohořím Serra de l'Albera / Massif des Albères, v předhůří Pyrenejí – zóně zahrnující okresy Osona, Guillerics, Lluçanès, Ripollès a Garrotxa – a v oblasti Roussillon. Coba Femenia (2005) a Badia i Margarit (1951: 309) toto tvrzení opravují a upřesňují, že LLUR zůstává opravdu vitální a spontánní pouze na severu katalanofonního areálu, v oblasti Roussillon. V dalších oblastech jako jsou Plana de Vic, Collsacabra, Lluçanè, Olot, Camprodon a další se exponent dochoval pouze v některých ustálených spojeních (například *casa llur*) a to ještě ne zcela systematicky (cf. Badia i Margarit, 1951, 309). Coromines i Vigneaux i Coba Femenia uvádí pro rossellonès tvary *llurt*, *llura*, *llurs*, *llures*, k této alomorfii ILLORUM Coromines i Vigneaux pro ostatní oblasti, které ve svém výčtu uvedl, přidává ještě tvary *llu* (například: *a casa llu*) a tvar *lúra*⁵⁸⁷.

Illustrujme si úzus variety rossellonès těmito příklady ze dvou povídek:

⁵⁸⁷ Ve varietě města Saint-André. V katalánštině se město jmenuje Sant Andreu de Sureda.

(525) *Com de Sant Jaume era la festa, d'hortolans, de pertot, n'hi havia un regiment! Amb els llurs carriots, sus del sorral, campaven [...]* (povídka *Una partida de mar*⁵⁸⁸, ve sbírce *Catalanades del Rosselló*, Albert Saisset, 1842-1894)

(526) *L'un dels tres minyonets caigué de bicicleta // i se va esberlar el cap. L'altre volgué pujar en un aeroplà i a mar va anar a parar. En fi, el tercer quan la guerra ab el barbre, ne va respirar el gas i quedà asfixiat. I, plorant, el bon vell gravà sus de llur marbre ço que vos he contat [...]* (povídka *El vell i els tres minyons*, Esteve Caseponce, 1983)

V ostatních areálech katalánské diatopie se mimo literární texty LLUR v systematickém úzu nedochovalo (cf. Moll, 2006, 177-179, Badia i Margarit, 1951, 275-278). Izolované, a nejčastěji chybné příklady, však ještě nalézáme. Coba Femenia (2005: 126) cituje dva příklady⁵⁸⁹ chybného užití llur typické pro nejnovější fázi dějin, kde llur je užito jako exponent posesivity 3. osob.

(527) *El director està orgullós de llurs fills.*

(528) [un amic que transmet per Nadal] *llurs vius desig (sic) de prosperitat.*

Posesivum *lur / llur* má ovšem v diachronii katalánského diasystému rovněž adjektivální distribuce koaktualizované členem určitým⁵⁹⁰. Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) uvádí, že takováto užití zaznamenáváme už od *Vides de sants rosselloneses* (konec XIII. století), Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjuregui – Rabella i Ribas (2016: 250) a Coba Femenia (2005: 135) zmiňuje okurence již v *Diàlegs de Sant Gregori* (2. polovina XIII. století):

(529) [...] *adés de ça [...] adés de la: aquí·l tenien, no podia soferir lo lur esgart.* (*Diàlegs de Sant Gregori*, 2. polovina XIII. století)

(530) [...] *les dites monges no havien refrenada ne restreta la lur lenga [...]* (*Diàlegs de Sant Gregori*, 2. polovina XIII. století)

Konstrukce se členem je od té doby užívána různými autory často, i když se užívání posesiva bez členu zdá být rozšířenější. Uvedme několik příkladů:

(531) [...] *que·s raonaven de les lurs teras e lochs [...]* (*Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, 1357-1360)

⁵⁸⁸ Pravopis je modernizován, odpovídá normě vydání z roku 1987.

⁵⁸⁹ Převzaté z Jané (1973: 12).

⁵⁹⁰ Tři příklady takového užití jsme ve výkladu uvedli již výše – první ve středověkého textu *Els Sermons* z pera svatého Vicenta Ferrera, druhý v rámci komentáře o snahách o oživení exponentu *llur* ve tvorbě hnutí Renaixença a třetí při ilustrování distribucí LLUR v rossellonès.

(532) [...] *del pa fresc de pura farina pastat, de les faves seques e de la llur aiga [...]*
(*Lo somni*, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)

(533) *Ell e tots quants eren en la sua galera són estats morts míserament [...]* *los seus ossos no han obtenguda sepultura, ans les llurs carns, menjades de cans [...]* (*Curial e Güelfa*, pravděpodobně mezi 1435 a 1462)

(534) [...] *los millors homes d'armes los llurs caps y han deixat [...]* (*Cobles d'Alguer*, XVI. století)

K možnostem obou typů distribucí se vyjadřuje rovněž Fabra (2006: 56-57):

En canvi, en igual cas, llur és preferible a el llur. Ex.: Els nombres vint i trenta i llurs divisors comuns (preferible a ELS LLURS divisors comuns).

Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002a: 551-556) jsou v popise současného katalánského diasystému ještě kategoričtější:

Excepte llur(s), tots els altres [possessius tònic en català] s'usen amb l'article definit al davant en les formes prenominals.

Přesto pro rossellonès koaktualizaci členem určitým zmiňují jako běžnou (cf. Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556):

Aquest possessiu s'usa també amb l'article definit al davant prenominalment ([...] per fer guanyar als pecadors el perdó de les llures faltes).

Jak jsme uvedli výše, začínají se od vrcholného středověku objevovat případy, kdy jsou exponenty posesivity 6. osob pokračovatelé lemmatu SUUS. I v rámci katalánského diasystému se vyvinuli pokračovatelé obou podob, do nichž se variací pozice přízvuku rozdvajil původní etymon – SÚUS a SUÚS. Pokračovately prvního modelu jsou posesivní tvary dlouhé, plné, pokračovately modelu druhého tvary zkrácené (cf. například Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, VII, 883-885, Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 247 a Moll, 2006, 177-179).

Tvary plné prošly vývojem vlat. SÚUS analogií s *meus, mea* > vlat. *seus* (m. sg.), *sua* (f. sg.)⁵⁹¹ > skat. *seu* (m. sg.), *sua* (f. sg.). Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, VII, 883-885) uvádí, že se tvar *sua* (f. sg.) ve *scripta* objevuje až do konce středověku a ještě i krátce po něm a až poté se objevují tvary ženského rodu analogické k rodu mužskému. V jazyce mluveném byl proces přechodu k analogickému tvaru mnohem pomalejší a pozvolnější a začíná i mnohem dříve, zejména v severní části

⁵⁹¹ Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas (2016: 247) jako vlat. podobu uvádějí tvary *seu* (m. sg.), *soa* (f. sg.), *seos* (m. pl.) a *soas* (f. pl.).

areálu. Vývoj tvaru ženského rodu je následující: nejprve se začíná používat tvar *seua*, jako se užívá dodnes v rossellonès, valencià, baleàric a v mnoha venkovských zónách historické oblasti Principat de Catalunya, tento tvar se postupně objevil v celé katalánské diatopii. V historickém rossellonès se tvar *seua* objevuje v několika užitích již ve *Vides de sants rosselloneses* na konci XIII. století, vedle *sua*. Tato kodistribuce je způsobena faktem, že se při práci na textu tohoto díla setkalo velké množství různých překladatelů a písařů. Respektivní plurály, které se zde objevují, jsou *seues*, *sues*. V dokumentech v rossellonès z 2. poloviny XIV. století je tvar *seua* již hojný. Na Mallorce se *seua* a *seuas* objevují již v dokumentech z let 1558 a 1560 s tím, že není jasné, zda se realizovaly jako [séuə] či [sévnə]. V konzervativních kruzích mluvčích se tvar *sua* udržel dlouho po konci středověku, ve větší míře ve střední a jižní části historického Principat de Catalunya – u těchto mluvčích nalézáme jeho okurence v prozaické tvorbě ještě okolo roku 1800.

Tvar *seua* se dále v některých částech katalanofonního areálu vyvíjí (cf. Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 247, Moll, 2006, 177-179, Duarte – Alsina, 1984-1986 a Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, VII, 883-885) na *seva*, *seves*, které dnes charakterizují úzus català oriental, català central a velké části català nord-occidental (například v Urgell, Alt Urgell a Segarra) a v nichž v části areálu došlo k vývoji intervokalického fonému [w] > [v] > [β]. V částech ostatních (valencià, tortosí, català nord-occidental, rossellonès, části baleàric a català central – například empordanès, tarragoní) se uchoval původní tvar *seua* s plurálem *seues* (cf. například Fabra, 2006, Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556, Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, VII, 883-885 a Griera, 1931, 78 a 105-107). Exponenty *seua*, *seues* dlouho ale nebyl přijímán normou spisovného jazyka, o jeho uznání se zasadil Institut d'Estudis Catalans (cf. Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556).

Uvedme několik okurencí paradigmatu SEU jako exponentu posesivity 6. osob napříč staletími:

(535) *Mortz que-ls bos vos tol eus fa-l seu cors tenir [...] (Plant d'En Ramon de Cardona, Cerverí de Girona⁵⁹², XIII. století)*

(536) *[...] aquestz dos capitans [...] jutjat han ésser bela e gloriosa manera de morir e offerir la sua vida per la pròpria terra [...] (Scipiò e Aníbal, Antoni Canals⁵⁹³, po roce 1395)*

⁵⁹² Trubadúr (fl. 1259-1285?). Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Cerverí de Girone, Serverí de Girona, Guilhem de Cervera, Guillem de Cervera či Guiylem de Cervera.

⁵⁹³ Valencijský dominikánský mnich, řečník a spisovatel žijící v letech 1352-1418.

- (537) *Elles primerament se meten davant un gran e clar espill, e a vegades dos, per tal que en aquells se puixen veure de cascuna part, e conèixer qual d'aquells dos mostra mills **la sua** figura. (Lo somni, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)*
- (538) *[...] e, desenvolupades de totes les passions passades, **les sues** ànimes sentien un refrigeri e un plaer tan gran, que [...]* (Curial e Güelfa, pravděpodobně mezi 1435 a 1462)
- (539) *[...] la jornada que Ramon Montaner escriu que feren los catalans en Constantinoble, aont tant se detingueren y tantes asanyes y obraren, no sols a honrra y glòria **sua** mas encara de tota Espanya [...]* (Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa, Cristòfor Despuig, 1557)
- (540) *[...] per la molta abundància que hi ha de subjectes que els pareix que tota **la sua** autoritat consistix en parlar en castellà [...]* (Siglo cuarto de la conquista de València, Marc Antoni Ortí, 1640)
- (541) *Item, que, si les guardes, atalayes, soldats o atalladors prenguessen algun moro en **la sua** estància [...]* (Les Ordinacions de la costa marítima del Regne de València, 1673)
- (542) *És un dañy irreperable lo errar la vocació; perquè los matexos medis que Déu té instituïts en la Relligió per nostra quietut, per nostra seguretat, per nòstron bé, per nostra salut, per lograr la divina gràcia, y la eterna glòria, si no los crida Déu per aquells medis, ni [Vosestès]⁵⁹⁴ es conformen gustosos ab ells, serviran per **la sua** mejor desgràcia, per **el seu** desasociego fins a perdra **la sua** ànima [...]* (Plàtica per professar novicis, opat Guillem Riera, 2. polovina XVIII. století)
- (543) *Y era hermosíssim l'aspecte que feyen tants y tants homes, tots joves, bullanguers, xarrayres, presentant una varietat de tons y matisos en **los seus** vestits, parles y gustos. (Del cuartel y la Manigua (impresions d'un soldat), José Juan Carbonell Alsina, 1898)*
- (544) *Als catalans amb aptitud i vocació ideal i literària, els ha succeït que, dintre d'ells i en **el seu** contacte amb la realitat es trobaven amb un llenguatge íntim i afectiu propi [...]* (El catalanisme en el llenguatge, Joan Maragall, 1893)
- (545) *Per això an els escriptors i oradors catalans en castellà, per a poder donar alguna apariència de vida i alguna virtut a **les seves** obres, se'ls ha acudit generalment un medi [...]* (El catalanisme en el llenguatge, Joan Maragall, 1893)

⁵⁹⁴ Jedná se o další enunciační / diskurzivní osobu, příklad *pronomina reverentiae* / honorifik, jež bude pro vyjádření své posedivity sdílet exponenty klasických 6. osob. K této inovaci se vracíme na konci této kapitoly a poté v rámci kapitoly 2.3.1.2.

(546) *els infants i els seus pares*. (XX. a XXI. století)

Ve varietě alguerès (cf. například Moll, 2006, 177-179, Duarte – Alsina, 1984-1986, II, 73 a Blasco Ferrer, 1984, 121) došlo v diachronii, analogií k vývoji sardské exponence posesivity, k náhradě exponentů mužského rodu *seu* (sg.), *seus* (pl.) exponenty *sou* (sg.), *sous* (pl.). Nové paradigma *sou, sua, sous, sues* však – jak jsme již uvedli výše – není exponentem posesivity 6. osob: *llur, llurs* byly nahrazeny analytickými tvary *d'ellos* a *d'elles*:

(547) *És la casa d'elles*.

Zkrácené tvary, pokračovatelé paradigmatu SUÚS, se objevují od samých počátků katalánského diasystému a stejně jako tvary plné jsou i ony původně exponenty výhradně 3. osob (cf. Moll, 2006, 177-179, Coba Femenia, 2005, 37-45 a Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, VII, 883-885).

Obecně o zkrácených tvarech posesiv všech osob platí, že ač byly jejich okurence v nejstarších fázích dějin diasystému velice hojné, tyto tvary byly mnohem užívanější než tvary plné (cf. například Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556, Martí Mestre, 1994, 150 a Farreny i Sistac, 1986, 150), došlo postupem času k jejich ústupu a do současnosti se dochovala pouze část celého paradigmatu, v zásadě pouze exponenty 1., 2. a 3. osoby⁵⁹⁵, a to pouze v některých kolokacích jako například ve spojení s označením rodinných příslušníků, s protokolárními oslovenými (například *ses majestats, ses senyories*) a s podstatnými jmény *casa* a *vida*⁵⁹⁶ (cf. například *Gramàtica normativa valenciana*, 2006, 136-139, Fabra, 2006, 56-57, Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556, Duarte – Alsina, 1984-1986, II, 78, Saragossà, 2000, 248-249 a Fouché, 1924, 60-61).

Historické paradigma SUÚS je tvořeno tvary *son* (< vlat. *sum*), *sa* (< vlat. *sa*), *sos* (< vlat. *sos*), *ses* (< vlat. *sas*) (cf. například Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 252 a Griera, 1931, 78 a 105-107) a v takovéto podobě se základní paradigma zachovalo dodnes (cf. například Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556). V průběhu staletí se však objevily ještě dva tvary ženského rodu. Jednak se analogií s vývojem plných tvarů *sua* > *seua* objevují, i když méně často, tvary feminina odvozené od maskulina: *son* [sun] (m. sg.) > *suna* (f. sg.). Pokud se jedná o nominální frázi se

⁵⁹⁵ Zdá se, že ohledně povahy paradigmatu zkrácených tvarů v diachronii katalánského diasystému nepanuje mezi jednotlivými autory úplná shoda. Někteří autoři mluví pro historické fáze o úplném paradigmatu, jiní zmiňují explicitně pouze 1., 2. a 3. osobu. Podobně je tomu v komentářích o vitalitě paradigmatu v nejnovějších dějinách diasystému: někteří, jako například Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas (2016: 252), Fabra (2006: 56-57) a *Gramàtica normativa valenciana* (2006: 136-139), zmiňují jako přezívající pouze 1., 2. a 3. osobu, jiní, jako Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002a: 551-556), mluví o varietách, například v rámci *valencià*, v nichž přezívají tvary osob všech.

⁵⁹⁶ V případě slova *vida* se jedná o obraty posilující slovesný zápor: *en sa vida*.

substantivem ženského rodu či anteponovaným adjektivem v ženském rodě začínajícím na samohlásku, váhá úzus mezi synalefou a hiátem⁵⁹⁷: jako exponenty ženského rodu se tak mohou, často se tak děje v básnickém jazyce (cf. Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya, 2002a, 551-556), objevit tvary maskulina jako ve varietách Oil-Gallorománie – pro katalánštinu toto však není řešením spontánním a vlastním.

Pozastavme se nyní nad otázkou distribucí zkrácených a plných tvarů. Podle autora Coba Femenia (2005: 37-45) byly v textech až do XV. století obě série volně zaměnitelné: exponenty obou dokonce mohly být v předliterární fázi buď koaktualizovány členem určitým či být jediným aktualizátorem řídicí nominální fráze⁵⁹⁸. Od XV. století je však minimálně v psaném jazyce plných tvarů užíváno čím dál méně. Saragossà (2000: 242) v tomto smyslu tendence vývoje diamezicky odlišuje: zatímco psaný jazyk v široké míře uchovával zkrácené tvary, kterých užíval místo tvarů plných, v jazyce hovorovém zkrácených tvarů ubývalo. Konzervativní postoj psaného jazyka se spontánně udržel až do poloviny XIX. století⁵⁹⁹. V XIX. století jsme dále dokonce svědky zvláštního jevu: jako kdyby většina profesionálů slova, dobových spisovatelů, imitací jazyka autorů starších programově odmítavě reagovala na tendence vývoje jazyka mluveného, v němž se plné tvary v úzu generalizovaly a tvary zkrácené, například v *català central*, téměř zcela vymizely. Do konce XIX. století zkrácené tvary z mluveného jazyka až na pár ustálených spojení a několik stereotypizovaných distribucí vymizely zcela.

Distribuce zkrácených tvarů v novějších fázích dějin katalánského diasystému se však zdají být spojené s hovorovým jazykem (cf. Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 246 a 253, Fabra, 2006, 56-57, Rabella, 1998, 246-248 a Farreny i Sistac, 1986, 241-244), s lokálními odlišnostmi četnosti – mnohem četnější jsou v západních varietách, a s jazykem básnickým (cf. Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 246 a 253 a *Gramàtica normativa valenciana*, 2006, 136-139).

Jak jsme ilustrovali na příkladech již ve výkladu k paradigmatu L(L)UR, neobjevují se v diachronii *son, sa, sos, ses* pouze jako exponenty posesivity 3. osob, nýbrž i osob 6. Postupné pronikání exponentů do takovýchto distribucí zaznamenáváme již ve starých fázích

⁵⁹⁷ Základními modely řešení, která se nabízí, jsou *sa ànima x son ànima*.

⁵⁹⁸ Někdy zaznamenáváme vedle sebe v tomtéž textu všechny tyto možné distribuce: plné a zkrácené tvary ve stejných distribučních pozicích se členem určitým i bez něj.

⁵⁹⁹ Dokonce zřejmě frekvence užívání narůstá. Coba Femenia (2005: 37-45) dokonce říká: [...] *cap a mitjan segle XIX els textos escrits són envaïts de manera quantitativament molt remarcable pels possessius contractes*.

jazyka, zejména v *Llibre dels feits del rei En Jaume* neboli *Crònica de Jaume I*, sepsaná po částech v průběhu XIII. století a nejspíše začátku století XIV.⁶⁰⁰:

(548) [...] *éls atorgaren-nos que ells nos havien enviat missatge, e que faries ses cartes ab Nós.*

(549) [...] *al dia que Nós iriem en Elx dixeren que-ns darien la torre per nom de Calahorra, e farien ses cartes e ses convinences.*

(550) [...] *faem aquela justícia que-s deu fer d'òmens que aytal cosa fan a son senyor.*

(551) [...] *aqueus de Suera mogueren sa demanda e son pleyt [...]*

Často se dokonce ocitnou oba druhy exponentů, LUR a SON, v téže větě:

(552) *De un any a enant que porien tornar a lur terra e fer ses faenes.*

(553) [...] *fo aquesta la primera demanda que-ns fajen: que poguessen tenir sa ley en cridar e en jutjar los sarraïns, així con lur ley era e havien acostumat [...]*

(554) [...] *aqueus qui-s volran metre en nostra mercè, que estien en lurs cases, e tenguen ses possessions, e tenguen lur ley [...]*

(555) [...] *que s'appareylen de exir del regne de València, ab ses moylers e lurs fiyls [...]*⁶⁰¹

Ukažme si další příklady distribucí paradigmatu SON jakožto exponentu 6. osob napříč diachronií:

(556) [...] *les hones se amaguen e se'n entren dins la terra e après de poch temps tornen e ixen a son loch [...]* (*De providència*, Antoni Canals, mezi léty 1396 a 1404)

(557) *E aquestes en un matí (que aitant com una missa baixa se diu estan solament en l'esgleia) saben [...] ab qui dorm sa veïna, de qui és prenys l'altra [...]* (*Lo somni*, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)

(558) *Enfadats i enojats alguns d'ells i cegos de sa propria passió, conexent que lo dany d'esta mudança exia com de caussa de las plàticas i persuasions del Pare Ignasi [...]* (*Ignasi de Loiola reforma el convent dels Àngels de Barcelona*, 1582)

(559) [...] *en la major part dels que posen sa felicitat en açò [...]* (*Siglo cuarto de la conquista de València*, Marc Antoni Ortí, 1640)

(560) [...] *quin dany pot fer als Valencians donarlos regles clares, y segures pera que no olviden sa Lengua [...]* (*Tractat d'adagis*, Carles Ros, València, 1736)

⁶⁰⁰ Dochovaná v rukopisu ze XIV. století.

⁶⁰¹ Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, 883-885) k tomuto příkladu poznamenává, že se jedná o situaci, v níž se vedle sebe ocitly dvě podoby, dvě modality plurality: jednoduchá pluralita a pluralita násobná, exponentem první je lemma SON, exponentem druhé LUR.

(561) [...] *los pecadors hi troban motius poderosos per convertir se al Senyor de tot **son** cor y sens dilació [...]* (Regla de Vida, Simon Salamó i Melcior Gelabert, 1755)

(562) *Los richs ohint aquella veu tota poderosa del Senyor [...]* poràn animar se à desapegar **son** cor de *sas* riqueses [...] (Regla de Vida, Simon Salamó i Melcior Gelabert, 1755)

(563) [...] *com tots aquells y aquellas que se vèyan córrer per la ciutat, anant-se'n a **sas** casas [...]* (Festes reals a Barcelona, Barcelona, 1783)

(564) *Les diferents llengües que's parlen a Espanya s'usaven allí sense tractar de desfigurar-les ni castellanisar-les, am tota **sa** pureza [...]* (Del cuartel y la Manigua (impresions d'un soldat), José Juan Carbonell Alsina, 1898)

Zajímavé svědectví o rozkolísání distribučních pravidel L(L)UR a SON (/ SEU) přináší Farreny i Sistac (2004: 241-244), jež zkoumala texty dokumentace soudních přelíčení v Lleidě během XVI. století. Z jejího korpusu uvádíme příklady užívání tvarů paradigmatu L(L)UR jako exponentů posesivity 3. osob:

(565) *Interrogat si no ere culpable [...] per qué / se és apartat de **lur** casa.*

(566) [...] *demanant li **llur**_i mare a dita minyonai [...]*

(567) [...] *ja (en) abans de dit mitg dia ab dit micer Pere Viana_j / y en **llur**_j casa [...]*

(568) *Pose que dita na Falses_k [...] li ha objectat [...] de haver / comés violència en **llur**_k filla [...]*

(569) [...] *pose que lo haver dita filla_m de na Falses / dit y depositat lo que ha depositat és estat a menasses / y inductió de **llur**_m mare [...]*

Pokud bychom měli popsat celkově distribuce všech tří paradigmat, mohou se obecně tvary paradigmat L(L)UR, SEU a SON vyskytovat v následujících typech distribucí⁶⁰²:

(a) jako anteponované shodné přívlastky, koaktualizované nebo ne:

(570) *Totes aquestes coses sien reservades a **son** temps [...]* (De providència, Antoni Canals, mezi léty 1396 a 1404)

(571) *E aquestes en un matí (que aitant com una missa baixa se diu estan solament en l'esgleia) saben [...] quants ous fa dins l'any la gallina de **la sua** veïna [...]*. (Lo somni, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)

⁶⁰² Pro paradigma SON jsou některé distribuce zablokované: postponovaný přívlastek shodný, jmenná část přísudku jmenného se sponou, doplněk, a nominalizované distribuce.

(572) *Aquesta desviació contracorrent és un d'aquells fets històrics que en el seu mateix contrasentit aparent, superficial, duen la senyal de la força misteriosa a què obeeixen [...]* (*El catalanisme en el llenguatge*, Joan Maragall, 1893)

(573) *un seu germà, aquest seu germà* (XX. a XXI. století)

(574) *Tots aquets que son en poder de lur pare, mort lo pare, son feyts de lur poder, e son de lur dret.* (*Costums de Tortosa*, 1272)

(575) *Mas si feerem lo contract ab conseyl e ab voluntat de lur curador, lo llur curador, e tots los seus bens son obligats als adults [...]* (*Costums de Tortosa*, 1272)

(b) jako postponované shodné přívlastky, koaktualizované nebo ne:

(576) *un germà seu, aquest germà seu* (XX. a XXI. století)

(577) *E si be catalans e aragonesos son tots de un senyor, la llengua llur es molt departida.* (*Crònica*, Ramon Muntaner, mezi 1325 a přibližně 1328)

(578) *Tot allò es tèrra llur.* (varietà oblasti Pyrenejí, začátek XX. století⁶⁰³)

(c) jako jmenná část přísudku jmenného se sponou:

(579) *El PSOE [...] vol que Sa Nostra deixa de ser nostra, és a dir, del conjunt de la societat civil de les illes Balears i Pitiüses, i passi a ésser seva, és a dir dels forasters de la península!* (XXI. století)

(580) *Els nostres traductors presenten els llibres com si foren seus.* (XXI. století)

(581) *En lo temps rey feu la gracia, que tot quant havien guanyat que fos llur, que no volgué quinta ni res [...]* (*Crònica*, Ramon Muntaner, mezi 1325 a přibližně 1328)

(582) *No gasten rès que no sigui llur*⁶⁰⁴.

(583) *No ens hi fiquem perquè això és lura*⁶⁰⁵. (varietà obce Saint-André, XX. století)

(584) *Aquesta vinya és llura*⁶⁰⁶. (rossellonès, XXI. století)

(d) jako doplněk:

(585) *[...] Estellés és un gran poeta, sense cap dubte, i [els catalans] l'haurien de considerar com a seu.* (Josep Lozano, XXI. století)

(e) nominalizované distribuce

(586) *[...] que giraren contra los seus, tornant atràs totz orats [...]* (*Scipió e Anibal*, Antoni Canals, po 1395)

⁶⁰³ Příklad citovaný v Rigol (1908).

⁶⁰⁴ Ibid.

⁶⁰⁵ Příklad citovaný v Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia (1980-2001: V, 309-311).

⁶⁰⁶ Příklad citovaný v Solà – Lloret – Mascaró – Pérez Saldanya (2002a: 551-556).

(587) [...] *plus valia la nostra raó que **la llur** [...]* (*Llibre dels feits del rei En Jaume* neboli *Crònica de Jaume I*, XIII. století a nejspíše ještě i začátek století XIV.)

I v katalánském diasystému se vedle adjektiválních distribucí, posesivního paradigmatu ILLORUM₁, jež jsme popsali v předchozím textu, vyvíjely distribuce tvořících množin ILLORUM₂ osobních zájmen. Tato množina je tvořena tvary klitických zájmen plurálového nepřímého předmětu (cf. Batlle – Martí i Castell – Moran i Ocerinjauregui – Rabella i Ribas, 2016, 235 a 250, Coba Femenia, 2005, 133, Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311, Badia i Margarit, 1951, 266, Griera, 1931, 105-107, Fouché, 1924, 37 a 60-61, Rigol, 1908 a Grandia, 1901).

Podle některých autorů se v diachronii katalánského diasystému jedná o jednu sérii alomorfů, podle jiných o série dvě. Jsou to tedy nejprve všeobecně přijímané exponenty *lur* – *lurs* / *llur* – *llurs*, které zaznamenáváme v nejstarších fázích jazyka, XIII. – XV. století:

(588) [...] *li demaná com era esdevengut del blat qui tot l'any **lur** avia bastat [...]* (*Llibre d'Evast e Blanquerna*, Ramon Llull, pravděpodobně mezi léty 1283 a 1285)

(589) [...] *ad aquel dia lavet nostre S[fennor] los pes als apostols; e lavet **lur** las armas e los corses e donet **lur** lo seu cors [...]* (*Homilies, Text de Tortosa*, konec XIII. století)

(590) [...] *segons que **lur** sera vigares [...]* (rossellonès, dokument z období 1292-1294)

(591) [...] *que'l balle lo'l **lur** dega liurar [...]* (rossellonès, dokument z období 1292-1294)

(592) [...] *tota hora que per eyls **lur** sia request [...]* (rossellonès, dokument z 1295)

(593) [...] *ço que ara **lurs** plau, adés **lurs** desplaurà [...]* (*Lo somni*, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)

(594) [...] *qui tantost **lurs** ho donen [...]* (*Lo somni*, Bernat Metge, mezi 1398 a 1399)

(595) [...] *lo leo e l'ors prenien la ouella: e jo la **lurs** tolia [...]* (katalánská verze knihy *Genesis*⁶⁰⁷, Guillem Serra, 1451)

(596) *Massa m costà // **llur** consellar [...]* (*Spill o Libre de les dones*, Jacme Roig, XV. století)

(597) *Per l'escoltar // **lur** consellar // salud gran rey // cercant remey // trobà la mort.* (*Spill o Libre de les dones*, Jacme Roig, XV. století)

⁶⁰⁷ Jedná se o překlad z oc-verze.

Druhou sérií alomorfů, již řada autorů jako pokračovatele ILLORUM neidentifikuje, jsou *los* (m. pl.) a *los* (f. pl.). Coromines i Vigneaux (cf. Coromines i Vigneaux – Gulsoy – Cahner i Garcia, 1980-2001, V, 309-311) a Rigol (1908) se domnívají, že není odvozen od latinského *illos*, nýbrž že pochází z tvaru posesiva *lur*. K základnímu tvaru posesiva byl přidán analogický plurálový morfém *-s*, takto vzniklé *lurs* se redukovalo na *lus* a začalo foneticky i graficky splývat s tvarem *los* (< *illos*) přímého předmětu. Takovouto etymologii nepřímého předmětu *los* na základě fonetické analýzy ale vyvrací například Martí i Castell (1981: 17).

Pokud jde o aragonský diasystém, i v něm v nejstarších fázích středověku nalzáme velice hojné okurence pokračovatelů ILLORUM. Jedná se v naprosté většině případů o tvary s kmenovým fonémem [u]⁶⁰⁸, který se objevuje i v diasystému katalánském:

(598) [...] *qui tingen lures faces* [...] (*Glosas Silenses*, 2. polovina X. století⁶⁰⁹)

(599) *lure arbitrio, lure pertinencia* (závěť krále Ramira I., 1059)

(600) [...] *cum lures cartas* [...] (dokument, Santa Cruz de Jaca, 1094)

(601) [...] *tota lur almehalla* [...] (dokument, Huesca, 1095)

(602) [...] *de lures parentes* [...] (dokument, Huesca?, 1097)

Menéndez Pidal (1986: 365-367) konstatuje, že ve *scripta* nalzáme pouze málo tvarů s aragonskému diasystému vlastním fonémem [o]. Vzácné příklady, jež sám excerpoval, jsou:

(603) *lor mercede* (2. závěť krále Ramira I., 1061)

(604) *Tutu illo precio* [...] *abent illores donnos* [...] (*Cartulario visigótico de la catedral de Huesca*, okolo 1063)

(605) [...] *reddat ad illos seniores lor auer* [...] (dokument, Mont Aragón, 1172)

I v případě aragonského diasystému existují veliké diskuze ohledně původnosti těchto exponentů. Například Bourciez (1946: 450-451) se domnívá, že by se v případě *lur* mohlo jednat o výpůjčku z diasystému katalánského. Podobně uvádí i Yndurain (1945) identifikaci posesiva jako přejímky z katalánského či oc-diasystému. Rovněž Rubio García (1963), který se kloní k „určitému vlivu“ katalánského diasystému. I Politzer (1952: 66) předpokládá cizí původ a uvádí, že *the use of lur [in Aragonese] is most likely due to infusion of the usage from France*⁶¹⁰, a dále dodává, že *diffusion of the French speech habit, [is] probably the reason for the lur forms in [...] Aragonese*. Na druhé straně Gili Gaya (1989: 313) na základě tvaru

⁶⁰⁸ Alvar (1953) jako etymon uvádí **illūrum*.

⁶⁰⁹ Tato datace je podle Menéndeze Pidala (1986), Lapesa Melgar (1981) je datuje do století XI.

⁶¹⁰ Neupřesňuje zde však, ze které části přesně.

illores z *Cartulario visigótico de la catedral de Huesca* dokazuje, že se jedná o exponent, který se v aragonském diasystému objevuje ještě před příchodem provensalizmů⁶¹¹ a katalanizmů.

Izoglosa ILLORUM aragonský areál ale charakterizuje pouze krátce (cf. Kerkhof, 1987, 92-96). Základní tvar *lur* s alomorfy *illor*, *ellur*, *llur*, *lor*, *luer*, *lures*, *lores* a *lueres* jsou v nejranějších fázích dějin diasystému nejrozšířenějšími⁶¹² exponenty posesivity 6. osoby – nalzáme je ve všech textech staroaragonštiny (cf. Umphrey, 1987), ale již během XIII. a XIV. století se vedle nich užívají rovněž exponenty *su* a *sus*. Tyto nové exponenty, které aragonský diasystém sdílí s kastilským, nakonec paradigma LUR v jeho distribucích vytlačí úplně. Začátek procesu ústupu je lze pozorovat již v 1. polovině XIV. století (cf. Kerkhof, 1987: 92-96).

Kerkhof (1987: 92-96) ve svém výkladu předkládá několik svědectví o postupných proměnách distribucí paradigmát LUR a SU. Prvním z nich je práce Badíy Margarita (1963: 329-330), v níž autor poukazuje na okurence *su* a *sus* v první části díla *Grant Coronica de los conquiridores* (XIV. století) od autora Juana Fernándeze de Heredia⁶¹³. Na druhou stranu, ohledně druhé poloviny této kroniky konstatoval Umphrey (1911: 31), že v ní je užíváno pravidelně a systematicky *lur*. Ke stejnému závěru jako Badía Margarit dochází, tentokrát pro dokumenty notariální, i Navarro Tomás (1957). Abychom vyčíslili distribuční proporce konstatované jeho studií, uveďme, že v korpusu textů z let 1258-1299 bylo v celkem 17 dokumentech užito 51 krát exponentů posesivity 6. osoby, z toho 19 krát *so(s)* nebo *sus* (to jest celkem 37,3 % výskytů) a 32 krát *ellur*, *llur*, *lur(es)* nebo *luer(es)* (to jest celkem 62,7 % výskytů). V některých dokumentech navíc zaznamenáváme paralelně distribuce jak pokračovatelů ILLORUM, tak i SUUS:

(606) [...] *aquellos todos [...] con sos entradas e lures exidas, e todos lures dreytos e lures pertinencias [...]*⁶¹⁴

(607) [...] *e los ricos omnes que ayan las pagas a sant Miguel cum lures colonias e sus açenblas [...]*

⁶¹¹ Vzhledem k faktu, že oba možné termíny *okcitanizmus* i *provensalizmus* jsou etymologicky nevhodné, zvolili jsme menší zlo a zachovali termín autenticky použitý autorem – provensalizmus.

⁶¹² Pato (2010: 17-18) naopak na základě celé série prací tvrdí, že *lur* a *lures* jsou v aragonském a navarském diasystému řešenými menšinovými a *su* a *sus* většinovými.

⁶¹³ Žil v letech 1310?-1399.

⁶¹⁴ Ponechali jsme tento příklad v Patově autorském výkladu o aragonštině, kde se hodil jako popis určité vývojové tendence, ve výkladu našem by ovšem případ spadal až do pasáže následující – do popisu navarského diasystému.

V aragonském překladu díla *In Excelsis Dei Thesauris* (2. polovina XIII. století) autora Vidala de Canellas je distribuční proporce 31 krát *lur(es)* (to jest 68,9 %) oproti 14 krát *su(s)* (to jest 31,1 %). I ve *Fueros de Aragón* (ms. z počátku XIV. století) a ve *Fuero de Teruel* (ms. z konce XIII. století, či začátku století XIV.) nalzáme exponenty *su(s)*, ačkoliv *lur(es)* je exponentem převažujícím. V textech Juana Fernándeze de Heredia převažuje *lur*, i když se od sebe jeho distribucemi jednotlivá díla liší: v *Tucídides romanceado en el siglo XIV* (konec XIV. století) se *lur*, *lurs* či *lures* vyskytují téměř jako výhradní exponenty, v *Crónica de San Juan de la Peña* (z poloviny XIV. století) se paradigmatu LUR a SU vyskytují paralelně napříč textem. V textech notariálních ztrácí LUR svou spontánnost v první polovině XIV. století.

Dalším svědectvím je studie Pato (2010) provedená na korpusu notariálních dokumentů CODEA pro tři po sobě jdoucí století – XIII., XIV. a XV. Přejímáme jeho tabulku s výsledky (cf. Pato, 2010,19-20):

Tabulka 27: Počty okurencí *lur* – *lures* podle století a provincií (podle CODEA)

	XIII	XIV	XV	Totales
1. Navarra	4 - 6	10 - 3	0 - 0	23/39
2. Huesca	2 - 1	0 - 0	0 - 0	3/28
3. Zaragoza	0 - 0	3 - 2	1 - 0	6/70
4. Teruel	0 - 0	2 - 2	2 - 0	6/39
Totales	6 - 7	15 - 7	3 - 0	38 docs.

Autor předkládá ještě i druhou tabulku, kde je statistický přehled okurencí i pro paradigma SU:

Tabulka 28: Souhrnné frekvence okurencí *lur* / *lures* a *su* / *sus* (podle CODEA)

	Singular	Plural	Totales
1. ILLORUM > <i>lur</i>	26 (52%)	24 (48%)	50
2. SUUS > <i>su</i>	46 (56%)	36 (44%)	82
Totales	72	60	132

Badía Margarit (1963: 330) se k užívání tvarů paradigmatu L(L)UR v textu *Grant Coronica de los conquiridores* vyjadřuje takto:

[...] *lur* no sería un rasgo de lengua muy seguro en el aragonés que podríamos llamar «medieval clásico» (en oposición al arcaico), ni aun en la persona que le consiguió un tono de verdadera categoría literaria. En una palabra, sospechamos que Heredia no habría

usado, espontáneamente, el posesivo lur en muchas ocasiones en que una actitud reflexiva se lo hace insertar en sus escritos. Si ésta fuese la realidad, bastaría el menor descuido para que saliera a flote la construcción más natural: el posesivo su con tendencia a hacerse único y universal.

Kerkhof (1987: 92-96) povahu izoglosy ILLORUM v aragonském diasystému shrnuje několika pozorováními. Do současné podoby jazyka se *lur* nedochovalo⁶¹⁵, takže je možné, že ke konci XIII. století a v průběhu století XIV. již exponent *su* patřil v rámci exponence posesivity 6. osob do běžného úzu, zatímco *lur* patřilo do jazyka kultivovaného. *Lur* se šířilo do jazyka ze skriptorií až do doby, kdy zvýšení kulturní a jazykové prestiže a politické přítomnosti kastilštiny vedlo k jeho vytlačení. I v tomto smyslu však byla samotná kastilština pouze faktorem, který urychlil již probíhající procesy restrukturační distribucí.

Jak jsme vyložili výše, začínají se již ve XIII. a XIV. století objevovat distribuce konkurenčních zkrácených exponentů *su* a *sus*. Kromě nich však ve stejném období zaznamenáváme i tvary přízvučné *suyo*, *suya*, *suyos* a *suyas*. Obě dvě série se mohou vyskytovat koaktualizované určitými členy – o takovýchto distribucích pro tvary zkrácené v oblasti Alto Aragón (ale nevyskytujících se nikde v oblasti Zaragoza) píše například Enguita Utrilla (2009) a obecně i Egido (1999: 157-158). Jedná se například o konstrukce typu *al su mal propósito* či *de la su defunción*.

Distribuce, které se v diasystému nakonec rozšířily a zůstaly exponencí posesivity 6. osob až do dnešní doby, jsou právě tvary přízvučné⁶¹⁶ – *suyo*, *suya*, *suyos* a *suyas*, koaktualizované členy určitými nebo neurčitými⁶¹⁷: anteponované *o suo amigo*, *a sua casa*, *os suyos amigos*, *as suas casas*, či postponované *l'amigo suo*, *a casa sua*, *os amigos suyos*, *as casas suas*. Tvary zkrácené (cf. de Andrés Díaz, 2013, 376) se zachovaly jen pro 3. osoby a jen v některých kolokacích – například s podstatnými jmény označujícími příbuzenské vztahy.

Jak nás poučují například Pérez-Salazar Resano (1993), Saralegui (1992: 48), Yndurain (1945) a Hanssen (1898), jsou i pro středověký diasystém Navarry zdokumentovány okurence paradigmatu ILLORUM: *lur*, *lures*.

⁶¹⁵ Nagore Laín (2002) ovšem ve svém textu přidává jisté diamezické upřesnění: *Hoy no está documentado su uso en el habla viva; no obstante, alguna vez se utilizan en el aragonés literario.*

⁶¹⁶ Cf. Martínez Cortés – Paricio Martín – Rodés Orquín (2017), Nagore Laín (2002), de Andrés Díaz (2013: 375-376), Egido (1999: 157-158) a Saralegui (1992).

⁶¹⁷ Jak nás poučuje Nagore Laín (2002), je alomorfní členů určitých napříč aragonskou diatopií velká, skládá se z několika sérií alomorfů: (1) základní série *o*, *a*, *os*, *as*, (2) poziční varianty po samohláске *ro*, *ra*, *ros*, *ras*, (3) série *lo*, *la*, *los*, *las* či (4) série *el*, *la*, *es* [*los*], *las*.

(608) [...] oviessen **lures** establimentos jurados et escriptos; [...] et escrivieron **lures** fueros con conseio de los lombardos et franceses [...] (*Fuero general de Navarra*, XIII. století)

(609) [...] por las almas de **lur** padre et de **lur** madre deven fazer almosna [...] (*Fuero general de Navarra*, XIII. století)

(610) [...] exprimiendo de **lures** bocas las palabras que siguen [...] (zápis o složení královské přísahy Filipa III. a jeho chotě Jany II., 1329)

(611) [...] todas las fuerças que a **lures** successors et a eillos por nuestros antecessores fueron fechas en **lures** tiempos [...] (zápis *La sucesión y la recepción del juramento del rey: sesión de Cortes Generales sobre sucesión de Carlos III y juramento de las infantas*, 1396)

Vedle nich však v rámci exponence posesivity 6. osob již ve středověku nalézáme distribuce paradigmatu SUUS: *su, sus* (cf. například Pérez-Salazar Resano, 1993, 123-124 a Hanssen, 1898).

Na korpusu listin královské diplomacie z let 1234-1253 Pérez-Salazar Resano (1993, 123-124) ilustruje tyto paralelní distribuce. Nejprve příklady dokumentů, kde jsou exponentem tvary paradigmatu LUR:

(612) [...] otorgamos a Far e a sus hermanos la heredit de Lamí, **lur** tio [...] (dokument z roku 1236)

(613) [...] Pedro de la Figuera et Martin de Calahorra es tenençia **lur** mollolo [...] (dokument z roku 1244)

(614) [...] a nuestros successors o a **lur** message [...] (dokument z roku 1257)

(615) [...] nuestros labradores de Villatuerta por taiar leina en **lures** montes [...] (dokument z roku 1234)

(616) [...] que fagan la presa [...] por abrir a ssi et a **lures** vecinos [...] (dokument z roku 1236-1237)

A nyní dokumenty, kde jsou exponentem tvary paradigmatu SU:

(617) [...] las quales casas e collaços do con todo **su** heredamiento [...] (dokument z roku 1252)

(618) [...] que las demanden segont **so** fuero [...] (dokument z roku 1237)

(619) [...] las uillas denanditas con todos **sus** dreitos [...] (dokument z roku 1238)

(620) *Aytorgo-lis* [...] que ningúnun merino no entre en **sus** ganados [...] (dokument z roku 1251)

(621) [...] *d'aqueillos palacios con **sos** vertos [...]* (dokument z roku 1252)

(622) *Estos palacios sobrescriutos [...] con todos **sos** dreitos et **sas** apertenencias [...]*
(dokument z roku 1252)

Pérez-Salazar Resano (1993:123-124) dále morfologicky popisuje paradigma SU, exponentu posesivity 6. osob, v celé jeho šíři: ačkoliv je velice často užíváno tvarů *so / su* (sg.) a *sos / sus* (pl.) pro oba dva rody, zaznamenáváme ve *scripta* rovněž, méně četné, případy rodových opozic: *suo – sua, sos – sas, suos – suas*.

Pérez-Salazar Resano rovněž komentuje distribuce tvarů plných⁶¹⁸, pro něž zmiňuje možnost postpozice a koaktualizace jiným determinantem:

Postponované posesivum

(623) [...] *los mandaderos nuestros e **suios** [...]* (dokument z roku 1238)

(624) [...] *las razones nostras e **suias** [...]* (dokument z roku 1238)

U paradigmatu LUR Pérez-Salazar Resano nejprve připomíná, že se obvykle považuje za paradigma exponentů pocházejících z katalánského nebo oc-diasystému.

Na otázku, jakým způsobem izoglosa LUR navarský diasystém popisuje, uvádí Pérez-Salazar Resano, že okurence paradigmatu LUR máme v oblasti Navarra doložené v období od XII. do XV. století. Svědectvím tohoto vymezení je i skutečnost, že ve *Fuero Reducido de Navarra* (XVI. století) byl tvar *lures*, který se objevuje ve *Fuero General de Navarra* (XIII. století), nahrazen tvarem *sus*.

Představu o jistém váhání rodilých mluvčích v rámci distribucí exponentů již ve XIII. století potvrzuje a ilustruje i fakt, že existují rovněž příklady, kdy je tvarů paradigmatu LUR užito v exponenci posesivity 3. osob (cf. Pérez-Salazar Resano, 1993, 123-124):

(625) *Este donatiuo [...] façemos nos al concello_i de Miranda et a **lur**_i generation [...]*
(dokument z roku 1236-1237)

(626) [...] *et toda su compayna_j con todas **lures**_j cosas [...]* (dokument z roku 1248)

Na závěr svého výkladu Pérez-Salazar Resano dokonce uvádí jednu okurenci *lur* jakožto osobního zájmene:

(627) [...] *nos auemos defendido a todos los peones [...] e a du **lur** defendemos [...]*
(dokument z roku 1249)

⁶¹⁸ Autor sám termín *plný tvar* neuvádí, doplňujeme jej my v zájmu koherence výkladu jako celku.

Posesivum *lor / lur* se rozšířilo i do oblasti La Rioja (cf. Menéndez Pidal, 1986, 365-367, Alvar, 1953) a Alvar – Pottier (1983: 100), Alvar (1976) a Alvar (1962) jej v rámci riojánského diasystému označují jako aragonesismus.

Jedním z nejstarších doložených příkladů je:

(628) [...] *duas bakas con lures annolios* [...] (*Libro becerro del monasterio de Valbanera*, 1078)

García de Diego (1970: 220) však zastává názor jiný:

Los documentos de la Rioja prueban que era allí un rasgo local.

Ačkoliv Alvar – Pottier (1983, 100) tvrdí, že se *lor / lur* rámci riojánského diasystému udržel jen do poloviny XII. století, uvádí Menéndez Pidal (1986: 365-367), dva příklady z 1. poloviny století XIII.:

(629) *la lur parte* (Rioja Alta, dokument z roku 1217)

(630) *con lures entradas e lures exidas* (Rioja Baja, dokument z roku 1246)

Dobelmann (1937) potvrzuje rychlý a výrazný ústup okurencí, když uvádí, že v listinách v Rioja Alta ve XIII. století nalézáme pouhý jediný výskyt *lur*.

V rámci asturském dialektálního areálu sice v nejstarších fázích zaznamenáváme několik výskytů pokračovatelů ILLORUM, například:

(631) [...] *et aiant sobre coto lor iuditio ambes dos.* (*Fuero de Avilés*, 1085, ms. 1155)

lingvisté se však shodli, že se nejedná o tvary původní, autentické asturské. Lapesa Melgar (1948) a Alvar – Pottier (1983: 100) se domnívají, že tyto okurence *lur* pochází z oc-diasystému.

Asturský diasystém je jak pro 3. osoby, tak pro osoby 6. charakterizován izoglosou SUUS. Okurence paradigmatu máme doloženy od nejstarších dob:

(632) [...] *cuerpos dellos e de sus muyeres* [...] (*Fuero de Zamora*, ms. 1289)

Paradigmatika SUUS je v nejstarších fázích charakterizována úplnou alomorfií podle rodu a podle čísla (cf. například García Arias, 2003, Lapesa Melgar, 1998, 59-60 a Menéndez Pidal, 1906, 298). Základními tvary jsou *so, sua, sos, suas* či *sou, sua, sous, suas*, které se mohou objevovat v přízvučných i nepřízvučných distribučních pozicích:

(633) [...] *lo fezieron por so* [...] (dokument z roku 1274)

(634) [...] *deuen fazer por so* [...] (dokument z roku 1297)

Postupně se však paradigma rozšiřuje o alomorfie další a množství tvarů narůstá. Zaznamenáváme tvary jako *suo, sue, soa, sieu, seu, soy, súę, súęs*.

Od 2. poloviny XIV. století a po celé století XV. začíná docházet k neutralizacím rodových opozic a vedle distribucí rodově diferencovaných *so – sua* a *sou – sua* se začínají objevovat okurence *so* a *sos*, jež jsou posesivy pro oba rody (cf. například García Arias, 2003 a Menéndez Pidal, 1906, 298).

Záměny rodových tvarů však zaznamenáváme již ve *Fuero de Avilés* (1085, ms. 1155), kde se *so* a *sos* objevují i u podstatných jmen ženského rodu.

Posesiva se ve středověku mohou objevovat i v distribucích koaktualizaovanými dalšími determinanty. Takovéto užívání se udrželo až do současné doby.

Gramática de la Llingua Asturiana (2001: 107-114) uvádí pro aktuální podobu asturského diasystému takovéto paradigma: (a) *el so, la so, los sos, las sos* (pro anteponovaná posesivní adjektiva 3. a 6. osoby) – například *el so pueblu, los sos pueblos, la so xera*, (b) *so, so, sos, sos* (model A pro postponovaná posesivní adjektiva a predikativní adjektiva) – například *el pueblu so, esos pueblos yeren sos, les xeres sos*, (c) *suyu, suya, suyo*⁶¹⁹, *suyos, suyes* (model B pro postponovaná posesivní adjektiva a predikativní adjektiva) – například *l'amigu suyu, la casa suya, los amigos suyos, les cases suyes, esa lleña ye suyo*.

Tato posesiva se obvykle užívají se členem určitým, výjimkou jsou případy užití s podstatnými jmény označujícími blízké příbuzenské vztahy, podstatnými jmény *casa* a *vida* a v několika kolokacích.

Rodríguez-Castellano (1957) popisuje diatopickou variaci: v bable occidental jsou tvary *sóu, súa, sóus, súas* nebo *só / suyu*, v bable centro-oriental *só, só, sós, sós* nebo *sós / suyos, sós / suyes* a v oblasti okolo Avilés *sóu / só / súyu* (m.) a *súa / swá / só / súya* (f.).

Leónský diasystém je rovněž ve své diachronii popsán izoglosou SUUS. Pro středověký jazyk popsal základní alomorfii paradigmatu SUUS Hanssen (1898: 6-7) výčtem forem: *so* (*suo, su*), *sua* (*su, sue, so*), *sos* (*suos, sus*), *suas* (*sus, sues, sos*). Detailnější popis podoby paradigmatu pro XIII. století v textech listin předkládá Staaff (1907: 273-278 a 279-280), jenž stanovil několik možných sestav paradigmatu SUUS: (a) skupina I se základní alomorfii *so, so, sos, sos* s dalšími alternacemi *su, sua* (f.), *sue* (f.), *suo* (f.), *su* (f.), *sues, sus*, (b) skupina II se základní alomorfii *so, sua, sos, suas* s dalšími alternacemi *sus, sous, so* (f.), *sus* (f.), *sos* (f.) a (c) skupina III se základní alomorfii *sou, sua, sous, suas* s dalšími alternacemi *suo, sos*. Staaff popisuje rovněž paradigma přízvučných tvarů se základní alomorfii *suyo, suya, suyos*,

⁶¹⁹ Tvar označovaný jako *neutrum*.

suyas s dalšími alternacemi *so*, *sou*, *sos*. Podobné podoby paradigmatu uvádí ve svých analýzách i Egido (1993), Rodríguez Díez (2004: 385-386, 388-390) a Orazi (1997: 380-382).

Ve XIV. století zaznamenáváme ve *scripta* nárůst počtu neutralizací rodových opozic, ale je to jev, který je v exponenci posesivity přítomný již od XIII. století v severní a východní části astur-leónského areálu. V západní části se opozice držela a drží dodnes.

I v leónském diasystému jsou posesivní exponenty užívání koaktualizované dalšími determinanty, zejména členy určitými. Jak nás poučuje Egido (1999: 157-158), ale v próze v polovině XV. století k poklesu užívání členů a ve století XVI. próza užívání členů opouští úplně. V poezii se členy v distribucích posesiv nadále udržují.

Zvláštnosti celé v této kapitole popisované části Iberorománie je ve vztahu k exponencím posesivity 6. osob ale ještě jeden rys příslušných diasystémů, ve všech došlo k tomu, že se jednotlivým exponentům posesivity jako znakům rozšířila extenze. Narozdíl od všech tří diasystémů Gallorománie, kde byla k tomuto účelu využita jiná diskurzivní / enunciační / morfologická osoba, zejména 5., došlo v této části Iberorománie k založení nové diskurzivní / enunciační / morfologické osoby v rámci osoby 3. tak, že byla zavedena taková opozice, kde byla pronominální materializaci nepříznačkové, základní podoby 3. osoby, a příznačkové, honorifické podobě 3. osoby, přiřazena různá exponence, což vede k tomu, že při komunikaci s více takto referovanými osobami se, v rámci osob 6. vytvoří rovněž opozice nepříznačková, základní podoba, a příznačková, honorifická podoba. K této plurálové honorifické osobě pak bude přináležet a odkazovat posesivní paradigma 6. osoby⁶²⁰.

K tomuto aspektu diachronní proměny paradigmatické osobních zájmen a s ní souvisejícím proměnám paradigmát posesivních se vracíme v kapitole 2.3.1.2., zde však uzavřeme kapitolu výčtem nových plurálových *pronomina reverentiae*, která se v příslušných diasystémech vyvinula: *vostès* (*vostés*) (kat.), *vustés* / *bustez* (arag.), *ustedes* / *vustedes* (asturleon.).

⁶²⁰ Lorenzo Renzi (cf. Maiden – Parry, 1997, 113-115) například pro italský diasystém tuto otázku analyzuje v diskurzivním a pragmatickém kontextu, v kapitole nazvané *Expression of allocutionary distance*. Z hlediska širšího rámce tato otázka spadá do problematiky diafázické / diasituativní / situativní variace a variace podle komunikační blízkosti / bezprostřednosti (*l'immédiat communicatif*) – komunikační distance (*la distance communicative*) (cf. například Koch – Oesterreicher, 1985 a Koch – Oesterreicher, 2008).

2.1.5 Galicijsko-portugalská a kastilská Iberorománie

V kapitole 2.1.4 jsme vyložili, jak obtížné je vymezit, v rámci diachronie, jednotlivé diasystémy Iberorománie skrze popis a vymezení areálů, s nimiž jsou spojeny. Na mapách (16) – (21) jsme ilustrovali teritoriální vývoj jednotlivých území v průběhu staletí. Podobný prudký vývoj zaznamenávají i oba diasystémy, které nás zajímají v této kapitole – galicijsko-portugalský a kastilský.

Pro dialektální popis prvního z nich vycházíme primárně z prací Martins – Carrilho (2016), Boissellier – Darbord – Menjot (2012), Mattos e Silva (2006), Mateus – Brito – Duarte – Faria (2004), da Cunha – Cintra (2002), Silva Domínguez (2002), de Moura Neves (2000), Bechara (1999), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1994), Hermida Gulías (1994), Lleal (1990), Álvarez Blanco – Monteagudo Romero – Regueira Fernández (1986), Haury (1989), da Cunha (1980), Saco y Arce (1967), Said Ali (1964), De Poerck – Mourin (1961), da Silva Neto (1952) a García de Diego (1909), doplňující informace jsme čerpali i z materiálů dalších⁶²¹.

Pro diasystém kastilský jsme našli oporu především v pracích Cifuentes Honrubia (2015), Boissellier – Darbord – Menjot (2012), *Nueva gramática de la lengua española* (2009), Bosque – Demonte (1999), Satorre Grau (1999), Martínez Alcalde (1996), Kratschmer – Metzeltin (1995), Lyons (1993), Cano Aguilar (1992), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a), Lleal (1990), Menéndez Pidal (1986), Lapesa Melgar (1981), Costa Olid (1981), Alvar (1962) a De Poerck – Mourin (1961), vhodné doplnění těchto základních pramenů nám poskytly rovněž práce jiné⁶²².

Pokud jde o exponenci posesivity 6. osob, jsou oba diasystémy popsány výhradně průběhem izoglosy SUUS. Jak si dále ukážeme, je toto tvrzení více pravdivé pro galicijsko-portugalský diasystém⁶²³, jakkoliv zní tato formulace na první poslech absurdně. Začneme svůj popis právě jím.

Mattos e Silva (2006: 110-112), Lleal (1990: 221), De Poerck – Mourin (1961: 47-48), da Silva Neto (1952: 234-235) a Gessner (1867: 22) nás poučují, že se v rámci středověkého

⁶²¹ Jedná se především o Hricsina (2015), de Andrés Díaz (2013), Castro (2006), Klíma (1996), Wright (1994), Navaza Blanco – Pena Sánchez – Regueira Fernández – Fernández Freixanes (1991), Fernández Rei (1987) a Marques da Cruz (1954).

⁶²² Zmiňme především Chalupa (2016), Zavadil (2015), de Andrés Díaz (2013), Ruiz Asencio – Ruiz Albi – Herrero Jiménez (2010b), Ruiz Asencio – Ruiz Albi – Herrero Jiménez (2010a), Glick (2005), Zavadil (2004), Zavadil (1998), Ubieto Artera – Reglá Campistol – Jover Zamora (1995), Wright (1994), Cornu, J. (1897) a Farré y Carrió (1884).

⁶²³ Děkujeme Ivu Josému de Castro, Ph.D. z Faculdade de Letras, Universidade de Lisboa, a prof. dr. Clarindě de Azevedo Maia, z Centro de Estudos de Linguística Geral e Aplicada, Universidade de Coimbra, za potvrzení skutečnosti, že v žádných *scripta* galicijsko-portugalského diasystému nikde pokračovatelé ILLORUM nejsou doloženy.

galicijsko-portugalského diasystému vyvinula dvě paradigmata odvozená od SUUS – paradigma přízvučné a paradigma nepřízvučné. První je tvořeno ve své základní podobě mužským tvarem *seu*, jenž byl vytvořen na základě analogie s exponentem posesivity 1. osoby, *meu*, a tvarem ženským, *sua*, jenž je výsledkem normálního vývoje. Tyto exponenty se obvykle ve svých distribucích užívají se členem určitým. Vedle nich existovaly až do poloviny XIV. století (cf. Lleal, 1990, 221) tvary *sa* a *sas* z druhého paradigmatu, který se užíval vždy bez členu. Tuto horní limitu období soužití Mattos e Silva (2006: 110-112) uvádí jinak, když říká, že nepřízvučné paradigma zaniká až v průběhu století XV. De Andrés Díaz (2013) situuje zánik nepřízvučných paradigmat až do století XVI.

Je to rovněž Mattos e Silva, která popisuje alomorfie paradigmatu v jejich úplnosti: *seu, sua, seus, suas* vedle *sa, sas*.

Ilustrujme si nyní distribuce těchto exponentů⁶²⁴ na textu *Notícia de Torto* (mezi 1214 a 1216) a *Actos dos Apóstolos*⁶²⁵ (1252-1253). Nejprve adjektivální:

(635) [...] *Ramiro Gõçaluiz e Gõçaluo Gõçaluiz e Eluira Gõçaluiz forũ fiadores de sua irmana que otorgase aquelle plazo come illos.* (*Notícia de Torto*)

(636) [...] *que ia mais nõ ueeriã a sa façe* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

(637) [...] *eles tornarõ-sse pera seus logares* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

(638) [...] *el ouue seu cõsselho* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

(639) [...] *logo forõ afirmadas a[s] solas dos seus pees* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

(640) [...] *trasposerõ-nos os discipolos cõ sas mulheres e cõ seus filhos* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

(641) [...] *eles que braadauã e deitauã sas uesteduras ã terra* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

A pronominalizované:

(642) [...] *ueerõ-se pera os seus* [...] (*Actos dos Apóstolos*)

Distribuce přízvučné a distribuce koaktualizované dalšími determinanty uvádí Mattos e Silva (2006: 110-112):

(643) *E o enmiigo britou en toda sa felonía e toda sa sobérvha.*

(644) *Non tirara a calça sua.*

(645) *A terra muito alongada da sua.*

⁶²⁴ Ne ve všech excerpovaných příkladech se v případě jednotlivých pokračovatelů paradigmatu SUUS jedná o exponenty posesivity 6. osob. I když některé věty ilustrují exponenty posesivity 3. osob, nevypustili jsme je z ilustrativního vzorku, neboť se domníváme, že jsou-li exponenty posesivity 3. a 6. osob identické, jsou svými distribucemi reprezentativní pro oboje dvojce.

⁶²⁵ Cf. De Poerck – Mourin (1961: 47-48).

- (646) *aquele seu sobriho*
 (647) *hũa sa ama delas*
 (648) *en aquel dia dous seus frades*
 (649) *algũũ seu discipulo*
 (650) *outros seus companheiros*

Současná paradigmatica posesiv 6. osob v galicijském diasystému (*seu, seus, súa, súas*) i v portugalském diasystému (*seu, sua, seus, suas*) odpovídá podobě i distribucím středověkého přízvučného paradigmatu. De Andrés Díaz (2013) jen podotýká, že ve středověkém portugalském diasystému nebylo užívání posesiva se členem určitým tak rozšířené a že se stane obvyklým až v průběhu XIX. a XX. století.

Míra této obvyklosti není ale v rámci diatopie portugalského diasystému všude stejná. da Cunha – Cintra (2002: 216) v tomto smyslu upřesňují:

*A presença do artigo antes de pronome adjetivo possessivo ocorre com menos frequência no português do Brasil do que no de Portugal, onde, com exceção dos casos adiante mencionados, ela é praticamente obrigatória*⁶²⁶.

Diasystém kastilský a veškeré dedialektizující (cf. například Trudgill, 1986 a Kerswill, 2002) a koineizující konstelace (Tuten, 2003, Andrés Díaz, 2013), které jeho historicky narůstající kulturní a jazyková prestiž a uplatnění politické dominance v průběhu staletí na území Iberského polostrova vytvořily, jsou popsány naprosto majoritně izoglosou SUUS.

Středověké paradigma SUUS, společné exponenci 3. a 6. osob je velice komplexní, neboť se v něm setkává celá řada alomorfií, vzniklých v různých logikách (cf. Martínez Alcalde, 1996, 33 a 45-54, Kratschmer – Metzeltin, 1995, 579-580, Cano Aguilar, 1992, 141-143, De Poerck – Mourin, 1961, 121-123, Hanssen, 1898). Nalézáme v něm alomorfy *so / su / suo, sos / sus / suos, sua, suas, súa, suó, suyo, súa, suá, sue, sué, suya*, které se objevují v distribucích determinačních anteponovaných (jako anteponovaný přívlastek shodný), v determinačních postponovaných (jako postponovaný přívlastek shodný) a dále v přízvučných samostatných (jako jmenná část přísudku jmenného se sponou či jako nominalizované posesivum). Martínez Alcalde (1996: 33 a 45-54) tvrdí, že ve středověku kastilský diasystém neznal takové rozlišování na krátké a dlouhé tvary, jako je to v diasystému současném, to jest jako tvary, které jsou předurčeny pro tu či onu distribuci: všechny tvary v něm se mohly objevovat ve stejných distribučních pozicích.

⁶²⁶ Pro detailnější studie k tématu cf. například Castro (2001) a Brito (2001).

Martínez Alcalde (1996: 33 a 45-54), De Poerck – Mourin (1961: 121-123) a Cornu (1897)⁶²⁷ je ilustrují následujícími příklady:

- (651) *sos filios*
- (652) *Asdrubal, so hermano*
- (653) *de los sos*
- (654) *mataron le los sos*
- (655) *suos filios*
- (656) *con suos solares*
- (657) *suo gerno [...] so sobrino Pedro*
- (658) *denante ela sua face*
- (659) *sua ecclesia*
- (660) *cum toda sua hereditad*
- (661) *es la sua meetad de los frares nomnados*
- (662) *con toda sue heredad*
- (663) *ellos tornaron se a sus casas*
- (664) *el ovo so consejo*
- (665) *des hy fue su via*
- (666) *con su sangre*
- (667) *cayeron las cadenas de sus manos*
- (668) *que no l vendassen que no l diessen a comer de lo so*
- (669) *dixo que odiera a sue madre*
- (670) *a Él significava la sué carne mortal*
- (671) *sus heredades del monasterio*
- (672) *en todas sus granchas*
- (673) *mantoviesen la su ley et la su creença*
- (674) *Myo Çid con los suyos cae en alcança*
- (675) *por fazer dello lo que quissiere como de suyo*
- (676) *cortar e defender por suyo*
- (677) *valie la nuestra tierra mas que la suya*
- (678) *este suo vasallo*
- (679) *esta sua carta*
- (680) *aquel suo tio*

⁶²⁷ Martínez Alcalde svou excerpci dělá z celé řady nejrůznějších historických textů, De Poerck – Mourin z díla *Actos de los Apóstoles* (polovina XIII. století) a Cornu z *Fuero viejo de Castiella* (XIII. století).

- (681) *un **suo** vecino*
 (682) *algund **suo** vasallo*
 (683) *ningund **suo** vasallo*
 (684) *todo **suo** poder*
 (685) *todos **suos** amigos*
 (686) *toda **sua** tierra*
 (687) *dos **suos** ermanos*
 (688) *probando que era **suo***
 (689) *aquel termino [...] es **suo***
 (670) *faciendo **sua** la cosa*
 (671) *lo domandare por **suo***

Martínez Alcalde (1996: 33 a 45-54) shrnuje rovněž pro jednotlivé alomorfy uznávané návrhy přesné etymologie. *So* může být odvozeno (a) ze SŮUM, nejspíše přes fázi *soo* či **sou* (cf. Cornu), (b) z krátkého tvaru SUM (cf. Lyons, 1993, Carnoy, 1906 a Lausberg, 1956), (c) ze *suo* > *so*. Alomorf *suo* může být analogií k *sua*. Alomorf *sua* < SŮAM, *sue* může být výsledkem diftongace *so* (cf. Gessner), *su* je apokopou *súe*. U alomorfů *suyo* / *suya* se může sbíhat celá řada vývojových cest: *suyo* analogií ke *cuyo*, *suya* < *súa* s vloženým *y*, aby se zabránilo hiátu, alomorf *suyo* může být i prostým přiblížením se k *mío* (cf. Malkiel).

Tento velice heterogenní systém alomorfií, toto kompozitní paradigma, se postupem času vyvíjelo – došlo ke zredukování počtu alomorfií a k vnitřní funkční restrukturační. Výsledkem je podoba, jakou má paradigma s současným diasystémem: je tvořeno dvěma subparadigmaty – zkráceným (*su*, *su*, *sus*, *sus*) a plným (*suyo*, *suya*, *suyos*, *suyas*). Obě subparadigmata jsou odlišena možnými distribučními pozicemi i možností kombinovat se se členem určitým – první je spojeno s proklitickými anteponovanými adjektiválními přívlastkovými distribucemi a nikdy se nekombinuje se členem či dalšími determinanty:

- (672) ***su** casa, **su** familia, **su** padre*
 (673) ***sus** cosas, **sus** hermanos, **sus** problemas*

druhé pak je spojeno s přízvučnými distribucemi, postponovanými adjektiválními přívlastkovými či nominalizovanými samostatnými:

- (674) *un amigo **suyo**, dos colegas **suyas***
 (675) *el coche no es **suyo**, las sillas no son **suyas***
 (676) *éstos no son **los suyos**, **los suyos** llegan ahora*

Rodríguez Díez (2004: 384-385) vývoj paradigmatu shrnuje takto:

En la tercera persona conviven sua / sue, suo / so durante todo el siglo XII hasta mediados del XIII. Tras una primera simplificación encontramos su / so que perdurarán hasta el último tercio del siglo XIII, período en el que se generaliza el paradigma actual.

Užívání členu určitého před anteponovanými posesivy začíná být řídké od XV. století (cf. například de Andrés Díaz, 2013, 458 a Lapesa Melgar, 1981, 281).

Na začátku popisu situace kastilského diasystému jsme naznačili, že je sice charakterizován výhradně izoglosou SUUS, že je však toto tvrzení v takto absolutním znění poněkud problematické.

Ve skutečnosti v rámci území, jež je dialektálně spjato s kastilským diasystémem, exponenty *lur*, *lur*, *lures*, *lures* nalézáme také (cf. například Martínez Alcalde, 1996, Kratschmer – Metzeltin, 1995, 579-580 a Menéndez Pidal, 1986, 345-347). Nalézáme je, v nepříliš hojných výskytech, například v židovských dokumentech XIII. století či i v dalších *textos aljamiados*⁶²⁸, sepsaných v arabském písmu, v některých raných textech, *lures* se objevuje v *Glosas Silenses*, různé okurence paradigmatu LUR se objevují v textech státního kancléřství z doby Alfonse VII. Kastilského (1126-1157), také ve středověkém judeoespañol na severu Kastilie (cf. Martínez Alcalde, 1996):

(677) [...] *fagan en ella **lur** voluntad [...] razonador de los ujnientes de **lur** fuerza, fasta ques affirme en **lur** mano [...] sobre **lures** eredadores despos ellos sobre tod **lures** ganados [...]* (dokument o prodeji mlýna, Aguilar de Campó, 1219)

(678) [...] *por seer en **lur** mano [...] fagan en ella **lur** voluntad [...] affirmes en **lures** manos esta uendida [...]* (dokument o prodeji mlýna, Aguilar de Campó, 1220)

(679) *Allegaron a la çerca a todo **lur** pesar [...]* (*Libro de Alexandre*, XIII. století)

v mluvě obce Soria (Menéndez Pidal, 1986, 345-347):

(680) [...] *ego Aldefonsus imperator [...] concedo [...] ad homines de Soria totos **lures** foros qui habent scriptos en **lur** carta et los qui habuerunt in dias del rege de Aragonia [...] et dono eis **lures** estremos de terminis istis in antea [...]* (Soria?, 1143)

objevují se i ve *Fuero de Avilés* (1085, ms. 1155), ve *Fuero de Sepúlveda* (1076) vydaném Alfonsem VI. Kastilským:

(681) *lur fonsado et lur apellido*

⁶²⁸ Cf. například Cennarne (2016), Glick (2005), Galmés de Fuentes (1996), Lüdtke (1996: 201-508), Galmés de Fuentes (1995), Ferrando Frutos (1995), López-Morillas (1994), Galmés de Fuentes (1983), Galmés de Fuentes (1975b), Galmés de Fuentes (1975a), Kontzi (1974b), Kontzi (1974a), Klenk (1974) a Gil – Ribera – Sanchez (1888).

To vše jsou fakta. Je však nutno se podívat na jejich dobový kontext a jejich vysvětlení. V případě židovských dokumentů XIII. století se podle Kratschmera – Metzeltina (1995: 579-580) pravděpodobně jedná o výpůjčku z aragonštiny. Přítomnost okurencí paradigmatu LUR v raných textech interpretuje Menéndez Pidal (1986) jako jasný riojánský vliv, v *Glosas Silenses* konstatujeme výraznou přítomnost rysů „riojánských“ podle Menéndeze Pidala (1986: 347) či „riojánských nebo navarských“ podle Cano Aguilara (1992: 141-143) a úzus textů státního kancléřství z doby Alfonse VII. Kastilského je podle Menéndeze Pidala (1986) svědectvím o výrazném aragonském vlivu v Kastilii a Leonu. Jazykové společenství variety judeoespañol na severu Kastilie je tvořeno i kolonií navaroaragonských Židů, kteří zřejmě byli zdrojem navaroaragonských rysů importovaných do jazyka části Kastilie. V něm se ještě projevil i výrazný navarský vliv za vlády krále Sancha III. Navarského (1004-1035) (cf. Martínez Alcalde, 1996). I *textos aljamiados* sepsané v arabském písmu v řadě případů vykazují aragonský vliv. Pokud jde o obci Soria, je pravděpodobné, že v její tehdejší varietě bylo spousta aragonesizmů, neboť byla osídlena v roce 1119 za vlády Alfonse I. Aragonského (1104-1134). *Lures ve Fuero de Avilés* je podle Lapesy (1948) bezpochyby původem z oc-diasystému. *Fuero de Sepúlveda* bylo sice vydáno Alfonsem VI. Kastilským, ale text jeho potvrzení je od Alfonse VII (1126-1157).

Pokud bychom v rámci areálu Iberorománie měli pro období X. – XIV. století vymezit směr a podobu exportace ILLORUM, definovali bychom pro jejich přesný popis linii Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie jako linii, podél níž k šíření inovace ILLORUM došlo. Stanovení směru šíření předpokládá identifikaci zdroje (zdrojového diasystému) a logiky šíření, geografické i jazykové.

Ohledně zdroje se nalzáme ve velice těžké situaci: jak jsme vyložili výše, v kapitole 2.1.4 a v rámci aktuální kapitoly, ve všech diasystémech Iberorománie, v nichž se pokračovatelé ILLORUM objevili, v jejich distribucích velice záhy zaznamenáváme váhání a záměny, spontánní užívání je spojeno s relativně krátkými obdobími a existují i četné názory o jejich respektivních nepůvodnostech v jednotlivých diasystémech. Vše je ztíženo faktem, že ve středověku bylo Středomoří místem cirkulace myšlenek, textů, skripturárních tradic a jejich nositelů. Tyto cirkulace tedy přinášely i různé jazykové modely, které mohly být inspirací pro úzy domácí, v rámci Iberorománie. Ohledně námi zmíněné linie vyvstávají další otázky: (a) Byly dobře stanoveny krajní body – Oc-Gallorománie a Kastilie? (b) Jak se vůči této linii má galicijsko-portugalský diasystém? (c) Existuje ve středověku i nějaká linie Oc-Gallorománie (– Asturie? – Leon?) – království Galicie, portugalská hrabství? (d) Nepatří

Kastilie spíše na tuto druhou linii? Jako její koncový bod? (e) Není Kastilie koncovým bodem obou linií?

Vraťme se nyní k nositelům jazykových úzů a inovací v logice této středověké cirkulace. Jsou jimi jednak trubadúři, pokud jde o cirkulaci jazykových modelů mezi varietami s vysokou kulturní, literární a jazykovou prestiží a varietami jejich obdivovatelů a imitátorů, jednak písaři a notáři, pokud jde o cirkulaci skripturní tradice notářství a státního kancléřství, jednak studenti středověkých univerzit, kteří si s sebou přinášejí zpět do domova také jisté jazykové inspirace a vzácné knihy, ze kterých se v univerzitních městech učili, a v neposlední řadě se přesouvají i celé početné komunity mluvčích jiných diasystémů, kteří si s sebou přinášejí jazykové modely rovněž – jedná se zejména o dvě skupiny: *francos*, to jest obyvatelé Gallorománie, zejména Oc-Gallorománie, a židovské komunity.

V té části středověku, které zde věnujeme pozornost, se kromě klasických cirkulací již několikasetletých, připojují kontexty další, které musíme vzít v potaz. Kromě cirkulací spojených s trasami velkých náboženských poutí směřujících na Iberský poloostrov, jsou to především velké socio-demograficko-politické proměny areálů jednotlivých diasystémů Iberorománie v souvislosti jednak s Reconquistou a jednak s přeskupováním feudálních útvarů Iberského poloostrova mezi jednotlivými velkými křesťanskými královstvími.

Pokud jde o trubadúry a jejich literární produkci, existovala mezi Oc-Gallorománií a Iberským poloostrovem logika výměny korespondence, vzájemných návštěv a tvůrčích pobytů, vyměňování textů, vztah učitelů / modelů a žáků / imitátorů⁶²⁹, zrodila se celá řada trubadúrů iberských, ať již králů-básníků – například Alfons X. Kastilský (1221-1284), Theobald I. Navarský (1201-1253) a Dinis I. Portugalský (1261-1325) – či místních trubadúrů – například Guillem de Cabestany⁶³⁰ (1162?-1212?), Ramon Vidal de Besalú (rané XIII. století) či Jofre de Foixa (XIII. století)⁶³¹ – nebo gramatiků Jofre de Foixa (cf. Beltrán – Martínez Romero – Capdevila, 2014, Léglu, 2010, López-Aydillo, 2008, Beltrán – Simó – Roig, 2006, Stasyk, 2006, Haines, 2004, Viejo Fernández, 2004, Akehurst – Davis, 1995, Paterson, 1993, de Riquer, 1972, Bělič, 1964, del Río, 1963, de Montoliu, 1957, López-Aydillo, 1923, Balaguer, 1878, Milá y Fontanals, 1861). Exportace literárních a jazykových modelů se dělá dvěma cestami – přímou (Oc-Gallorománie – Katalánsko, Aragon, Navarra (–

⁶²⁹ V tomto smyslu samozřejmě došlo k určitému vývoji, kdy došlo postupem času k jisté emancipaci iberské trubadúrské tvorby.

⁶³⁰ Roussillonský trubadúr. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guilhem de Cabestanh, Guilem de Cabestanh, Guillaume de Cabestany, Guillaume de Cabestan či Guillaume de Cabestaing.

⁶³¹ Katalánský trubadúr a autor gramatiky. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guifré de Foixà, Jofre de Foixà, Jofre Foxà, Jufre de Foxà, Jaufre de Foixà, Lo Monge de Foixa, Lo Monge de Foissan či Gaufridus de Fuxano.

Asturie – Leon)) a nepřímou (Oc-Gallorománie – království Galicie, portugalská hrabství / Portugalské království). Kastilie byla nejspíš napojena na obě dvě.

Pro katalánsko-aragonsko-navarskou část exportací bylo specifické to, že geografická blízkost, transpyrenejské feudální vztahy a sňatková politika byly důležitými faktory, jež přispěly k vytvoření reality určitého jazykového kontinua a vytvoření makroareálu, v němž byla, alespoň pro část jazykových produkcí, závazná trubadúrská koiné (cf. například Kabatek, 2013, 29-32, Gleßgen – Pfister, 1995, 408 a de Montoliu, 1957, 16-21).

Mezi XI. a XII. stoletím, kdy ještě takové rozdíly mezi varietami oc-diasystému a varietami katalánského diasystému nebyly, existovala duchovní a jazyková jednota Oc-Gallorománie a katalánské části Iberorománie: v básnickém jazyce XII. a XIII. století bylo, i přes některé drobné diatopické lexikální a morfologické rozdíly, velice těžké jakkoliv identifikovat, zda text pochází z Oc-Gallorománie, katalánské části Iberorománie či z Itolorománie. Ve stoletích XIV. a XV. již rozdíly byly výraznější a čím dál zřejmější. Literární produkce katalánského diasystému se rozštěpila: zatímco v próze spisovatelé píší katalánským jazykem, v poezii se uplatňuje trubadúrská koiné, jejíž dodržování sledují a komentují oc-trubadúři. V průběhu XIII. a XIV. století se oba jazyky citelně vzdalují, částečně se na katalánské straně jedná o emancipační proces, který je završen v XV. století rozhodnutím spisovatele Auziàse Marcha, který opouští styl trubadúrů a začíná psát živým jazykem lidu (cf. de Montoliu, 1957, 16-21).

V případě galicijsko-portugalské části exportací sice galicijští a portugalská autoři trubadúrské texty znali často v originále, z něhož často přímo citují, ale sami píší v jazyce místním, ve středověké galaikoportugalštině (cf. například D'Heur, 1973).

Druhá skupina nositelů jazykových inovací, písaři skriptorií, písaři překladatelských dílen, písaři notářství a feudálního či státního kancléřství představují skupinu odborníků, která cirkuluje podle aktuálních potřeb skripturární produkce v logice sítí církevních skriptorií, sítí překladatelských dílen a jejich poboček či sítí feudálních či veřejných notářství a feudálních či státních kancléřství.

Všichni ve svém stylu kombinují odraz, tu jimi lépe, tu hůře ovládaného, jazykového úzu oblasti, v níž pracují, jazykového úzu diasystému svého původu⁶³² a jazykového úzu překládaného textu / právních modelů. Pohyb těchto písařů a notářů se zintenzivní během

⁶³² Občas konstatujeme i prvek psychologický – promítnutí jistých jazykových revindikací: například Lapesa (1985) se domnívá, že autor glos *Glosas Silenses* chtěl, aby v rámci cirkulace textů mezi jednotlivými kláštéry po celé Kastilii kastiljští mluvčí četli text odrážející varietu oblasti Silos.

Reconquisty, kdy každá fáze zatlačením muslimů dále od již konsolidovaných křesťanských území vytváří rozsáhlá území právního vakua, kde je třeba co nejrychleji právo zavést.

Mapa 22: Vývoj Reconquisty na Iberském poloostrově ve XII. století (cf. Alonso, 1972, 161)⁶³³

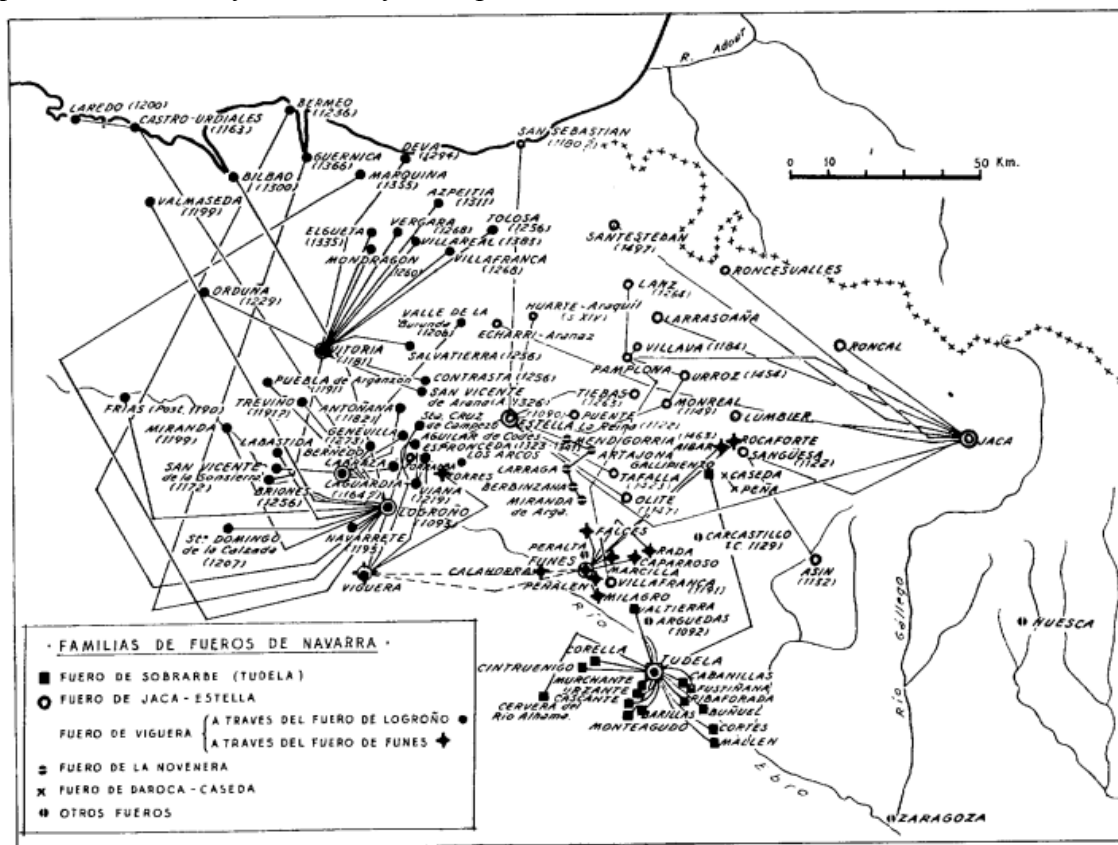
Povolávají se noví a noví písaři a notáři (často mluvčí jiných diasystémů), používají se již hotové modely feudálních a městských práv a privilegií (*fueros*), které se přizpůsobují na novou lokalitu. Uprávně kvalitně zpracovaných práv, jsou přejímány znění celá a pouze pozměňovány místní názvy lokality. Vznikají takto takzvané *familias de fueros*, skupiny od sebe odvozených práv, jež jsou, vzhledem k často velikým vzdálenostem, které dělí původní lokalitu od přejímající, kontextem přejímání jazykových modelů. Ilustrujme si tyto *familias de fueros* na mapách 23 a 24.

⁶³³ Původní mapu jsme přeložili a upravili.

Mapa 23: Středověké *familias de fueros* (podle Pro – Rivero, 1999, 53)

Mapa 24: Středověké *familias de fueros* pro Navarru⁶³⁴

Familias de fueros municipales según Antonio Ubieta Arteta

O velkých městských či krajských notářstvích a kancléřstvích, jež postupně vznikla v období od začátku XII. století až po první polovinu století XIII. v rámci Okcitanie v Béziers, Arles, Narbonne (La Septimanie), Saint-Gilles-du-Gard, Nîmes, Montpellier, Marseille, Avignon, Toulouse, Carcassonne, Béarn a Le Tarn jsme pojednali již v kapitole 2.1.3⁶³⁵. Budou to i tyto notariální tradice (*ars notandi / ars notariae / ars notaria / ars dictandi*), jež budou využity na nově dobytých územích (cf. například a Kabatek, 2013, 29-32, Léglu, 2010, Martinena, 2009, Gleßgen – Pfister, 1995, 407, Ciérvide, 1988, González Ollé, 1969 a Colón, 1978).

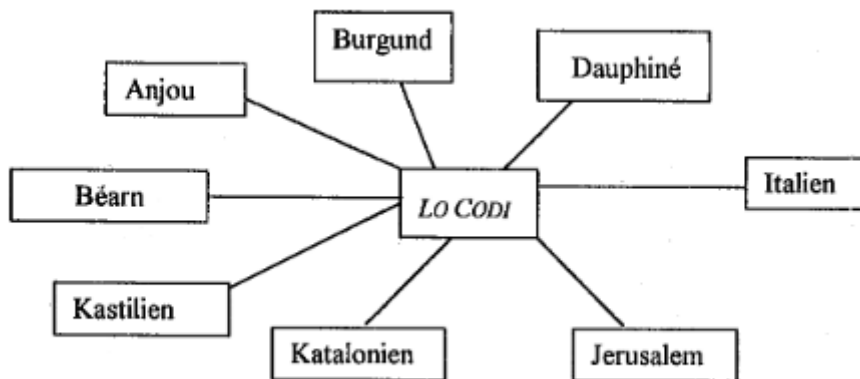
Abychom uvedli konkrétní příklad exportací právních modelů, zmiňme *lo Codi*, série knih justiniánské kodifikace práva, sepsaná v Oc-Gallorománii mezi léty 1149-1170. Kabatek

⁶³⁴ Cf. *Familias de Fueros Municipales*. Auñamendi Entziklopedia [on line]. [cit. 9. 5. 2017]. Dostupné z: <http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/eu/familias-de-fueros-municipales/ar-63264/>

⁶³⁵ K tematice veřejných notářství a jejich fungování jako zdroje právního a jazykového úzu jsme uvedli výběrovou bibliografii v kapitole 2.1.3. Připomeňme ji i zde: například Débax (2017), Desachy (2017), Lorcín (2010), Desachy (2010), Balossino (2008), Bido-Germa (2008), Verdon (2007), Gouron (2006), Stoff (2004), Chastang (2001), Kabatek (2000), Gouron (2000), Lemaître (2000), Lesné-Ferret (1998), Smail (1998), Laux (1997), Molinier (1996), Laux (1995b), Laux (1995a), Bréchon (1995), Gouron (1995), Gouron (1993), Bréchon (1993), Laffont (1992), Bautier (1990), Gouron (1987), Doumerc (1987), Gérard (1987), Hilaire (1974), Cayla (1964), Dossat (1956), Léonard (1956), Sinegre (1950) a Aubenas (1931).

(2000: 151) ve svém textu schematizuje exportaci tohoto právního modelu v rámci Evropy XII. a XIII. století:

Obrázek 13: *Lo Codi*, rozšíření a vliv na další právní řády (podle Kabatek, 2000, 151)

O přítomnosti a vlivu komunit Franků na území Iberského poloostrova podávají podrobnější svědectví například Pfister (1988), Colón (1978), Alvar (1976), Lapesa Melgar (1964).

2.1.6 Severní Italomomé

Pro potreby svého výkladu rozdělujeme území Italomomé na severní část (v této kapitole) a na část jižní a střední (cf. kapitola 2.1.7). V mapě, již přejímáme z Vignuzzi (2010), odpovídá první části makroareál severoitalský / hornoitalský (*macroarea italiana settentrionale* / *macroarea alto-italiana*), tvořený celky areál galloitalický (*area gallo-italica*), areál benátský (*area veneta*) a areál istrijský (*area istriana*)⁶³⁶, druhé pak souhrn toskánský makroareál (*macroarea toscana*), *area mediana*, *area meridionale* a *area meridionale estrema*⁶³⁷.

Mapa 25: Rozdělení Italomomé na dialektální makroareály (podle Vignuzzi, 2010)

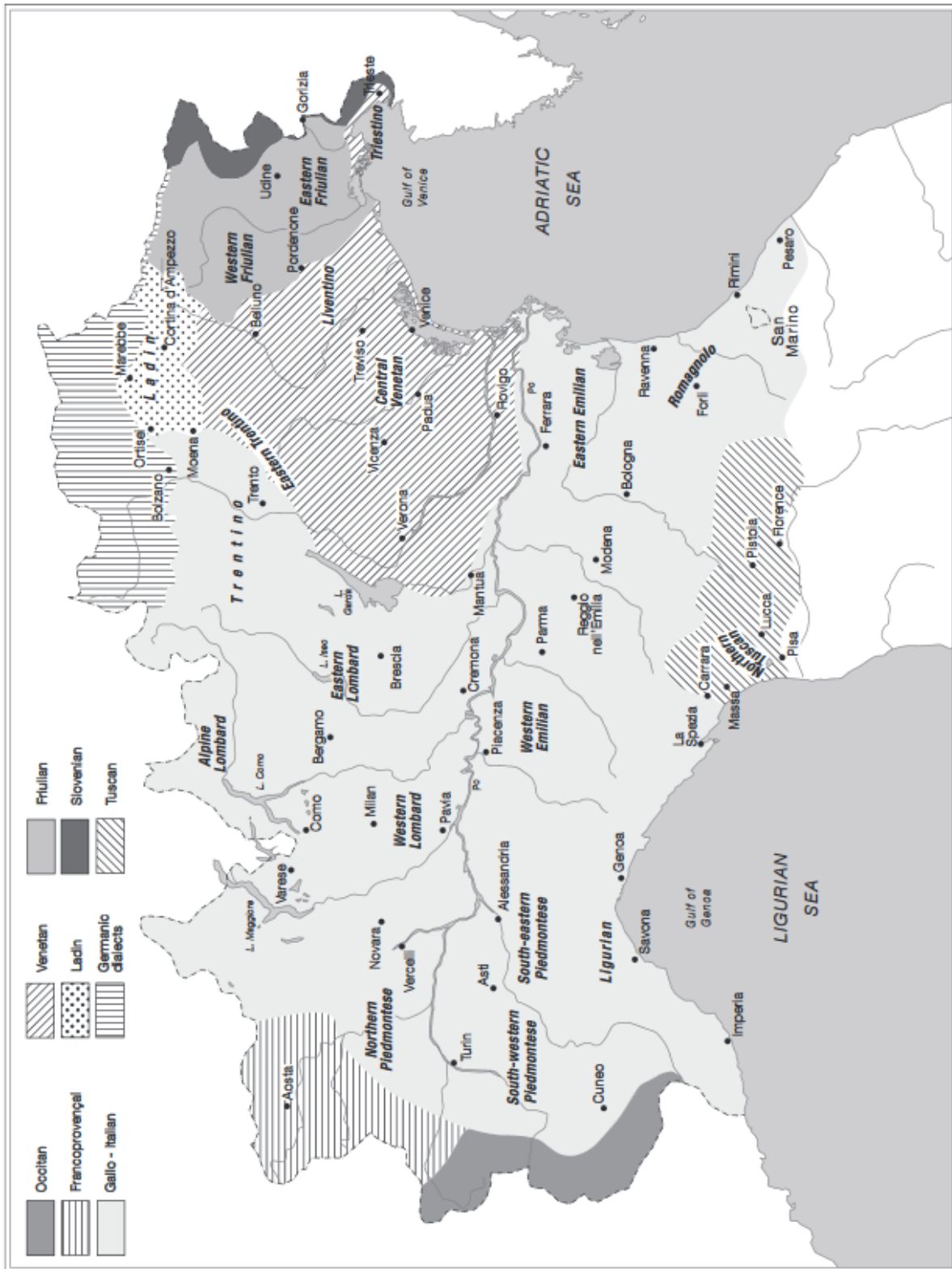

Pro detailnější lokalizaci jednotlivých diatopických variant vkládáme ještě mapu severní Italomomé samotné, již přejímáme z Benincà – Parry – Pescarini (2016: 186):

⁶³⁶ Areály furlanského, ladinského a rétorománského diasystému v užším slova smyslu vyčleňujeme z Italomomé a vyhrazujeme jim areální identifikaci Rétoromé (cf. kapitola 2.1.8).

⁶³⁷ Z důvodů, jež jsme vyložili ve svém textu výše, ponecháváme stranou sardský diasystém.

Mapa 26: Variety severní Italomrománie (podle Benincà – Parry – Pescarini, 2016, 186)

Při popisu obou částí Italomrománie, v kapitolách 2.1.6 a 2.1.7, vycházíme ze stejné základní literatury – Lubello (2016), Salvi – Renzi (2010), Loporcaro (2009), Tortora (2003), Redon (2002), Loporcaro (2002), Egerland (2002), Inglese (2002), Migliorini (2001), Alexiadou – Wilder (1998), Cardinaletti (1998), Maiden – Parry (1997), Maiden (1995),

Renzi – Salvi – Cardinaletti (1995), Ostrá (1990), Serianni (1989), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1988), Palermo (1978), Tekavčić (1972), Devoto – Giacomelli (1972), Politzer (1952), Rohlf s (1950b), Rohlf s (1949), Meyer-Lübke (1941), Grandgent (1940), Bertoni (1907) a Tobler (1906b) a některých doplňujících prací dalších⁶³⁸. Areálně specifické charakteristiky čerpáme pak z jiných, areálně specializovaných, pramenů.

Kapitoly 2.1.6 a 2.1.7 pojmáme strukturně a obsahově tak, že každá předkládá specifický portrét jedné velké části Italománie, na začátku kapitoly 2.1.6 je nadto popsána situace v současné italské koiné, jež slouží jako referenční model pro oba dva portréty, na konci kapitoly 2.1.7 pak výklady obou kapitol spojujeme v diskuzi ohledně vztahů izoglos ILLORUM Italománie a ostatní Románie. Výklad kapitoly 2.1.6 je tak rozdělen do celkem dvou částí, stejně jako výklad kapitoly 2.1.7.

V současné koiné, ve standartní varietě italského diasystému je výhradním exponentem posesivity 6. osob lemma LORO, zatímco lemma SUO je exponentem výhradně posesivity 3. osob (cf. například Inglese, 2002, Cardinaletti, 1998, Renzi – Salvi – Cardinaletti, 1995, Serianni, 1989, *La grammatica italiana Treccani*⁶³⁹ a *Enciclopedia dell'Italiano*⁶⁴⁰). Paradigmatikou LORO⁶⁴¹ v současné standartní varietě italského diasystému jsou anteponované či postponované adjektivální přivlastkové okurence *il loro* (m. sg.), *la loro* (f. sg.), *i loro* (m. pl.) a *le loro* (f. pl.)⁶⁴²; samotné *loro* (m. sg.), *loro* (f. sg.), *loro* (m. pl.) a *loro* (f. pl.)⁶⁴³; *il* [NP] *loro* (m. sg.), *l'*[NP] *loro* (m. sg.), *lo* [NP] *loro* (m. sg.), *la* [NP] *loro* (f. sg.), *l'*[NP] *loro* (f. sg.), *i* [NP] *loro* (m. pl.), *gli* [NP] *loro* (m. pl.), *gli* [NP] *loro* (m. pl.), *le* [NP] *loro* (f. pl.) a *le* [NP] *loro* (f. pl.); samotné [NP] *loro* (m. sg.), [NP] *loro* (f. sg.), [NP] *loro* (m. pl.) a [NP] *loro* (f. pl.)⁶⁴⁴, samotné *loro* (m. sg.), *loro* (f. sg.), *loro* (m. pl.) a *loro* (f. pl.) jako

⁶³⁸ Například Benincà – Ledgeway – Vincent (2014), Maiden – Robustelli (2013), d'Alessandro – Ledgeway – Roberts (2010), Manzini – Savoia (2005), Hamplová (2002), Giusti (2002), Procacci (1997), Dardano – Trifone (1995), Serianni – Trifone (1994b), Serianni – Trifone (1994a), Serianni – Trifone (1993), Casapullo (1999), Sabatini (1991), Fogarasi (1990), Serianni (1988), Kudrna (1983), Prosdociami (1978), Castellani (1973), Migliorini (1963), Pulgram (1958), Ugolini (1942), Monteverdi (1941), Monteverdi (1935), Monaci (1912), D'Ovidio – Meyer-Lübke (1906), Parodi (1896), Menger (1893) a D'Ovidio (1886).

⁶³⁹ *Possessivi, aggettivi e pronomi*. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_%28La-grammatica-italiana%29/.

⁶⁴⁰ Ramaglia, F.: *Possessivi, aggettivi e pronomi*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2011 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

⁶⁴¹ Cf. například LORO. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/loro/>

⁶⁴² Na distribučních pozicích členů určitých se mohou vyskytovat další koaktualizátory nominální fráze – členy neurčité či jiné determinanty.

⁶⁴³ Na distribučních pozicích, na nichž jsou zablokovány distribuce členů určitých či jiných determinantů.

⁶⁴⁴ Na distribučních pozicích, na nichž jsou zablokovány distribuce členů určitých či jiných determinantů.

doplňěk a jako jmenná část přísudku jmenného se sponou a pronominální okurence *il loro* (m. sg.), *la loro* (f. sg.), *i loro* (m. pl.) a *le loro* (f. pl.)⁶⁴⁵:

(682) **il loro** padre, **i loro** desideri, **le loro** lagnanze, **la loro** storia

(683) [...] lui andò poi via con **la loro** macchina e **i loro** vestiti [...]

(684) *E sarà proprio necessario in loro presenza fingere... ?*

(685) *Ciò che accadrà agli altri non è problema loro.*

(686) *a casa loro*

(687) [...] metà di quelli che consideriamo nostri amici, in realtà non pensano affatto che siamo amici loro.

(688) *Tutte hanno un fortissimo legame col territorio, che considerano come loro [...]*

(689) *Possiamo sperare che si uniscano agli scout, che giochino a pallone, prendano lezioni di musica, e possiamo anche incoraggiarli in quel senso, ma la decisione finale è loro.*

(690) *Raccomandando loro di non piangere per le Sue sofferenze, ma per le loro e per quelle del suo popolo, Gesù fa sentire che [...] (Via crucis, Cammino di dolore e luce)*

(691) [...] mi pento di non averti scritto a tempo che la mia lettera potesse venirti insieme colla loro, e te ne chiedo scusa.

(692) *la mia casa è più ampia della loro*

(693) *è uno dei loro*

(694) *Hanno speso tutto il loro per far studiare il figlio.*

(695) *Questa matita è loro. -> È la loro.*

(696) *Queste matite sono loro. -> Sono le loro.*

(697) *Questo calamaio è loro. -> È il loro.*

(698) *Questi calamai sono loro. -> Sono i loro.*

(699) *io sto dalla loro, s'è messo dalla loro*

(700) *ne hanno pensata un'altra delle loro*

Na rozdíl od jiných posesiv v současné italské koiné není anteponované *loro* v nominální frázi s řídícím substantivem označujícím příbuzenský vztah nikdy jediným aktualizátorem dané nominální fráze – vždy mají společně s tvary paradigmatu určitého členu status koaktualizátorů. Je-li *loro* v rámci nominální fráze vůči svému řídícímu členu

⁶⁴⁵ Základní ilustrativní příklady přejímáme z *LORO*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/loro/> a doplňujeme je excerpcemi svými.

postponováno, výhradním aktualizátorem dané nominální fráze může být (cf. například Giusti, 2002, 100-103 a Cardinaletti, 1998, 103-107):

(701) *papà loro, mamma loro, nonno loro*⁶⁴⁶

Paradigma *SUO*⁶⁴⁷ je v současné standartní varietě italského diasystému charakterizováno alomorfií anteponovaných či postponovaných adjektiválních přívlastkových okurencí *il suo* (m. sg.), *la suo* (f. sg.), *i suoi* (m. pl.) a *le sue* (f. pl.)⁶⁴⁸; samotných *suo* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *suoi* (m. pl.) a *sue* (f. pl.)⁶⁴⁹; *il* [NP] *suo* (m. sg.), *l'*[NP] *suo* (m. sg.), *lo* [NP] *suo* (m. sg.), *la* [NP] *sua* (f. sg.), *l'*[NP] *sua* (f. sg.), *i* [NP] *suoi* (m. pl.), *gli* [NP] *suoi* (m. pl.), *gli* [NP] *suoi* (m. pl.), *le* [NP] *sue* (f. pl.) a *le* [NP] *sue* (f. pl.); samotných [NP] *suo* (m. sg.), [NP] *sua* (f. sg.), [NP] *suoi* (m. pl.) a [NP] *sue* (f. pl.)⁶⁵⁰; adjektiválních jmenných částí přívlastku jmenného se sponou *suo* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *suoi* (m. pl.) a *sue* (f. pl.); adjektiválních *suo* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *suoi* (m. pl.) a *sue* (f. pl.) ve funkci doplňku a pronominálních okurencí *il suo* (m. sg.), *la sua* (f. sg.), *i suoi* (m. pl.) a *le sue* (f. pl.) a samotného *suo*⁶⁵¹:

(702) *Giovanni è tornato al suo paese d'origine.*

(703) *La tigre difendeva i suoi piccoli.*

(704) *Ogni medaglia ha il suo rovescio.*

(705) *Lo ha fatto per la sua salvezza.*

(706) *Gianni conosce lei e sua madre.*

(707) *Lo ha scritto di suo pugno.*

(708) *È suo amico da molti anni.*

(709) *La lepre va cotta in salmì: è quella la morte sua.*

(710) *Questo libro qui suo di sintassi non mi convince.*

(711) *la casa sua, non tua*

(712) *la casa sua e tua*

(713) *l'ho fatto per amor suo*

(714) *Questo libro è suo.*

⁶⁴⁶ Příklady přejímáme z Giusti (2002: 101).

⁶⁴⁷ Cf. například *SUO*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/suo/>

⁶⁴⁸ Na distribučních pozicích členů určitých se mohou vyskytovat další koaktualizátory nominální fráze – členy neurčité či jiné determinanty.

⁶⁴⁹ Na distribučních pozicích, na nichž jsou zablokovány distribuce členů určitých či jiných determinantů.

⁶⁵⁰ Na distribučních pozicích, na nichž jsou zablokovány distribuce členů určitých či jiných determinantů.

⁶⁵¹ Základní ilustrativní příklady přejímáme ze *SUO*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/suo/> a z Cardinaletti (1998), je doplňujeme excerpceci svými.

(715) *Ritengo questo quadro suo.*

(716) *Ma “Via col vento“ e “Il mago di Oz“ li consideriamo suoi o di Fleming?*

(717) *[...] nessuno aveva reclamato la proprietà del costoso appezzamento per 20 anni, quindi l'uomo poteva considerarlo suo.*

(718) *Il mio intervento è meno desiderato del suo.*

(719) *Ha ricevuto notizie dai suoi.*

(720) *I suoi di casa lo aspettano.*

(721) *Anche lei vorrà dire la sua.*

(722) *Lo fece erede di tutto il suo.*

(723) *In quel libro non c'è quasi nulla di suo.*

Toto byly izoglosy a distribuce popisující současnou koiné a standartní varietu italského diasystému, situace v diachronních varietách a v současné diatopii italského diasystému však je zcela jiná.

Velice komplexní je zejména otázka původnosti, autenticity lemmatu LORO v exponenci posesivity 6. osob, a to napříč celou diatopii italštiny v průběhu staletí. Tekavčič (1972: II, 181-182) k tomuto poznamenává:

Dal latino tardo [lɔru] o [lɔro] provengono l'italiano loro, il francese leur e il romeno lor. Va precisato, tuttavia, che loro non è diventato popolare né nell'Italia settentrionale né in quella meridionale né nella stessa Toscana: la maggioranza dei dialetti italiani conservano infatti i continuatori di SUU.

Otázce původu inovace – lemmatu LORO – se detailněji věnujeme v druhé polovině kapitoly 2.1.7, v níž předkládáme hlavní existující názory o napojení jihoitalského a středoitalského úseku izoglosy ILLORUM na izoglosy ILLORUM severoitalské a mimoitalské.

Než přistoupíme k samotné diachronní a diatopické charakterizaci situace v jednotlivých areálech, severní Italománii (v této kapitole) a Italománii jižní a střední (v kapitole 2.1.7), je nutno vyložit jednu korelaci, která jednotlivé subdiasystémy popisuje. Tak, jak jsme pro diasystémy Románie vyložili obecně, v maximální projekci, v kapitole 2.1, vyvinuly se vedle distribucí posesivního paradigmatu ILLORUM₁ i v italském diasystému rovněž distribuce množiny ILLORUM₂, osobních zájmen, s distribucemi totožnými s distribucemi příslušných tvarů paradigmat jiných osobních zájmen. Pro italský diasystém je počet jejích syntakticky vymezených distribučních podtypů nižší, neboť se některé podtypy maximální projekce románské nerealizovaly, a rovněž i z fonotaktického hlediska je status

jednotlivých typů exponentů komplexnější – řada podtypů, a zejména některé z jejich alomorfů, nedospěla v rámci svého podtypově specifického procesu gramatikalizace do stádia exponentu s klitickými distribucemi⁶⁵² (cf. například Loporcaro, 2002, Inglese, 2002 a Cardinaletti, 1998). Konkrétně jsou, napříč diachronií a diatopií, italskými podtypy množiny ILLORUM₂ anteponované i postponované distribuce podmětové endoforické, anteponované i postponované distribuce podmětové exoforické, distribuce předmětové nepřímého předmětu endoforického, distribuce předmětové nepřímého předmětu exoforického, distribuce předmětové přímého předmětu endoforického, distribuce předmětové přímého předmětu exoforického⁶⁵⁴. Ilustrujme je na několika příkladech⁶⁵⁵:

(724) *come **Loro** sanno*

(725) ***Loro** sanno consigliarmi un buon ristorante?*

(726) *facciano **loro***

(727) *sono stati **loro** a dirmelo*

(728) *Perché non vengono a cena con noi anche **Loro**, signori Rossi?*

(729) *se li vedete, dite **loro***

(730) *Sto parlando a **Loro/Loro**.*

(731) *Ho chiamato **loro** non voi.*

(732) *Ho visto **loro***

(733) *loda **loro***

(734) *uno di **loro**, tocca a **loro**, dipende da **loro**, rispondo io per **loro***

(735) *Si consolano fra (di) **loro**.*

(736) *Vorrei parlare con **Loro**.*

(737) *Dopo di **Loro**, signori.*

⁶⁵² To znamená, že se svými distribucemi vymykají standartnímu distribučnímu modelu ostatních personalií.

⁶⁵³ Užívané samostatně, či v prepozicionálních frázích.

⁶⁵⁴ Jak jsme schematicky vyložili již v kapitole 2.1 a dále vykládáme v kapitole 2.3.1.2, odpovídají tyto opozice endoforická – exoforická distribuce zdvojení všech uvedených distribucí na klasické (endoforické), nepříznačové, 6. osoby a 6. osoby (exoforické) příznačové jakožto diskurzvní / enunciační osoby komunikačního respektu / *pronomina reverentiae*.

⁶⁵⁵ Základní ilustrativní příklady přejímáme z *LORO*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/loro/>, *Allocutivi, pronomi*. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_%28La-grammatica-italiana%29/, Molinelli, P.: *Allocutivi, pronomi*. Elektronická verze [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2010 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/), Meyer-Lübke (1941: 160) a doplňujeme je excerpce svými.

Korelace, kterou jsme zmínili výše, existuje konkrétně mezi distribucemi posesivního paradigmatu LORO a distribucemi předmětovými nepřímého předmětu (endoforického) LORO a je na základě analýzy distribucí posesivního paradigmatu ILLORUM₁ a distribucí množiny osobních zájmen ILLORUM₂⁶⁵⁶ principiálně formulovaná v Cardinaletti (1998: 88) takto:

*Those languages which do not have the dative weak pronoun corresponding to loro also do not have the genitive counterpart.*⁶⁵⁷

Ve stejném smyslu se již dříve vyjádřili i Politzer (1952) a Togeby (1968: 67), který píše:

*L'emploi de ILLORUM comme possessif n'apparaît que là où l'on trouve également l'emploi de illorum, illui, illaei comme datif tonique du pronom personnel. Il doit donc y avoir un rapport entre ces deux emplois [...]*⁶⁵⁸.

V historické fázi vývoje je italský diasystém v rámci exponence posesivity 6. osob charakterizován izoglosou SUUS (cf. Tekavčić, 1972, II, 181-182), konkrétněji pak pokračovateli **sōus* (cf. Rohlfs, 1949, 147).

Podoba historického paradigmatu je v rámci diasystému severní Italománie charakterizována následujícími diatopickými alomorfiemi⁶⁵⁹ (cf. Benincà – Parry – Pescarini, 2016, 197-198, Rognoni, 2005, Belloni, 2006, Costa, 1993, Rohlfs, 1949, 147-148, Ive, 1900 a Meyer-Lübke, 1895, 122-123, 128).

V nejstarších fázích jsou přizvučnými alomorfiemi [sò] (m. sg.), *soa* (f. sg.) (varieta areálu Padova); *soi* (m. pl.), *soi* (f. pl.) (variety kraje Veneto); *suoi* (m. pl.), *suoi* (f. pl.) (pisano).

Ve velké části diatopických variet severní Italománie zůstalo paradigma SUO jediným exponentem dodnes. Meyer-Lübke (1895: 129) jmenovitě zmiňuje:

⁶⁵⁶ Cf. kapitola 2.1 našeho textu.

⁶⁵⁷ Opakem / negací / komplementární situací k „má distribuce posesivního paradigmatu LORO“ je „má distribuce posesivního paradigmatu SUO“, opakem / negací / komplementární situací k „má předmětové distribuce nepřímého předmětu endoforického LORO“ je „má předmětové distribuce nepřímého předmětu endoforického GLI (< lat. ILLIS) či exponentů odvozených z latinských příslovci (například < *HINCE < HINC, < ECCE-HIC / HICCE a < INDE)“. Jako GLI označujeme (souhrnně v rámci diasystémů severní Italománie a jižní a střední Italománie) souhrn všech alomorfií – *li, lli, gli, igli, i, gni, gne, ni, ne, igi, gi, ge, g', ígi, íg, ígi, íge, ji, ghe, la, ddi, agh, 'gh, ra* a podobně (cf. například Rohlfs, 1949, 185-188 a 196-198).

⁶⁵⁸ Togeby (ibid.) však zdůrazňuje ještě jeden důležitý aspekt: „[...] *l'unique forme possessive doit présupposer l'existence des trois datifs du pronom personnel, et non inversement*“. Řeč je konkrétně o distribucích tvarů *illorum, illui* a *illaei* jakožto „datif tonique du pronom personnel“ v autorově terminologii.

⁶⁵⁹ Diatopické variace jsou velice bohaté, nebylo možné jejich bohatost popsat vyčerpávajícím způsobem, proto vybíráme, pro historické i novější fáze vývoje, několik různých variet napříč dialektálním areálem, jejímiž alomorfiemi tuto bohatost alespoň ilustrujeme.

[...] ancien vénitien (*Exempl., Apollonio, Panfilo, etc.*), puis le padouan (*p. ex. Ruzante*), le mantouan et toute la Lombardie.

V novějších fázích vývoje jsou přízvučnými alomorfiemi [ʃuóvo] / [ʃuójo] (m. sg.), [ʃuóva] (f. sg.), [ʃuóvi] / [ʃuóí] (m. pl.), [ʃuóve] (f. pl.) (varietà obce Rovigno, Istria⁶⁶⁰); [ʃó] / [ʃójo] (m. sg.), [ʃója] (f. sg.) (varietà obce Valle, Istria); [βóvo] (m. sg.), [βóva] (f. sg.), [βóvi] (m. pl.), [βóve] (f. pl.) (varietà obce Pirano, Istria); [ʃǒjo] / [ʃó] (varietà obce Dignano, Istria); [ʃuójo] / [ʃó] (varietà areálu Gallesano, Istria); [ʃó^u(v)u] (varietà areálu Fasana, Istria); [ʃúo] (m. sg.), [ʃúa] (f. sg.), [ʃúí] (m. pl.), [ʃúe] (f. pl.) (varietà obce Pola, Istria); [ʃójo] (m. sg.), [ʃója] (f. sg.), [ʃóí] (m. pl.), [ʃóje] (f. pl.) (varietà obce Sissano, Istria); [sò] (varietà Ligurie); [sò] (sg.), [sǒ] (pl.) (piemontese, varietà areálu Castellinaldo); [sǒ] (m. sg.), *sua* (f. sg.) (piemontese, varietà areálu Valsesia); [sò] / [sǒ] (milanese); *su* (romagnolo); [sǒ] (ve varietě kraje Tessin); [sè] (m. sg.), *sua* (f. sg.) (ve varietě areálu Poschiavo); [sè] (ve varietě obce Livigno); *sova*⁶⁶¹ (f. sg.) (ve varietě obce Parma); [sòvo] (m. sg.), [sòva] (f. sg.) (gradese); *sova* (f. sg.) romagnolo; *so* (m. sg.), ['soa] (f. sg.), *so* (m. pl.), ['soe] (f. pl.) (torinese); *so* (m. sg.), *so* (f. sg.), *soj* (m. pl.), *so* (f. pl.) (cairese); [sǒ] (m. sg.), ['sua] (f. sg.), [sǒ] (m. pl.), [sǒ] (f. pl.) (milanese); *so* (milanese); [sò] (m. sg.), *sua* (f. sg.), [sò] (m. pl.), *sue* (f. pl.) (lodigiano); [sò] (pavese); *soo* (m. sg.), *soa* (f. sg.), *soi* (m. pl.), *soe* (f. pl.)⁶⁶² (mantovano) a *so* (m. sg.), *so* (f. sg.), *so* (m. pl.), [sǎu] (f. pl.) (bolognese).

Vedle exponentů přízvučných existují v diachronii od starších fází až po současnost rovněž exponenty nepřízvučné, proklitické⁶⁶³. V historických fázích vývoje jsou to například *so* (m. sg.), *so* (f. sg.) (padovano); [sò] (m. sg.), [sò] (f. sg.) (padovano). V novějších fázích pak [ʃu] (m. sg.), [ʃu] (f. sg.), [ʃu] (m. pl.), [ʃu] (f. pl.) (varietà obce Rovigno, Istria); [ʃo] (varietà obce Valle, Istria); [βo] (varietà obce Pirano, Istria); [ʃu] (varietà obce Dignano, Istria); [ʃo] (varietà areálu Gallesano, Istria); [ʃu] (varietà areálu Fasana, Istria); [ʃo] (varietà obce Pola, Istria); *so* (m. sg.), *so* (f. sg.), *so* (m. pl.), *so* (f. pl.) (mantovano); *so* (m. sg.), *so* (f. sg.) (bolognese) a *su* (m. sg.), *su* (f. sg.), *su* (m. pl.), *su* (f. pl.) romagnolo.

Ilustrujme si diachronii užívání exponentu na následujících příkladech⁶⁶⁴:

⁶⁶⁰ Ve svém výčtu exponentů geograficky identifikujeme, v souladu s Ivem (1900), veškeré variety areálu Istrie podle jejich italského, nikoliv současného chorvatského názvu.

⁶⁶¹ Historicky bylo *soa*.

⁶⁶² Carlo Agarotti (cf. Rognoni, 2005, 270) upřesňuje, že alomorfy, které jsou v mantovano užívány v pronominálních distribucích posesiv, se od adjektiválních exponentů liší a pro pronominální distribuce uvádí alomorfy *soi* (m. sg.), *sue* (f. sg.), *soi* (m. pl.), *sue* (f. pl.).

⁶⁶³ V jižní a střední Italománii, jak ukazujeme v kapitole 2.1.7, existují nepřízvučné tvary rovněž jako enklitika.

⁶⁶⁴ Většinu příkladů jsme excerpovali z Monaci (1912) a Salvi – Renzi (2010).

(738) *Oi deu, com de grande gloria era plen sto çardino [...] // e de rosignoleti qe braiva en so latino [...]* (*Proverbia que dicuntur super natura feminarum*⁶⁶⁵, areál Veneto, XIII. století)

(739) [...] *onde se varde li omini de la soa triçaria.* (*Proverbia que dicuntur super natura feminarum*, areál Veneto, XIII. století)

(740) *Li servi co le soe man proprie devan la carità [...]* (Bonvesin da Riva, *Poemetti*, areál Lombardia, 2. polovina XIII. století, či začátek století XIV.)

(741) [...] *li cavaler e le done // il soe belle man me portano, no miga tute persone, // le nobel polzellete de mi fan soe corone [...]* (Bonvesin da Riva, *Poemetti*, areál Lombardia, 2. polovina XIII. století, či začátek století XIV.)

(742) [...] *da tute persone ke te voleno, tu no poi fi tollegia, // se no pur da quellor ke t'han in soa destregia.* (Bonvesin da Riva, *Poemetti*, areál Lombardia, 2. polovina XIII. století, či začátek století XIV.)

(743) [...] *che bela vista era lantor // de segnoi, comiti e nozhe, // soversagenti con uge, // tuti ordenai a so lavor!* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

(744) [...] *la quar trega in monte guise // queli Veneciam rompin, // tegnando culti soi vexim [...]* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

Celkově se ale alomorfní paradigmata SUUS během staletí rozrostla do mnohem širší podoby, o níž nám poskytuje jistou představu mapa 27, *infra*, jež mapuje diatopii paradigmata v novějších fázích vývoje jazyka.

Pokud jde o užívání paradigmata LORO ve varietách severní Itálie, uvádí Rohlfs (1949: 148)⁶⁶⁶:

Was 'loro' betrifft, so kommt es in den alten Texten nicht häufig vor (vgl. Monaci, Crest.⁶⁶⁷ S. 605[-606]⁶⁶⁸). Üblicher ist 'suo', vgl. altlomb.:

⁶⁶⁵ Připisované Gherardu Patecchiovu da Cremona, ohledně tohoto autorství však nemáme žádnou bezpečnou oporu.

⁶⁶⁶ Obecněji, souhrnně pro oba velké areály Itálie, se k otázce původnosti exponence LORO v rámci italského diasystému vracíme v kapitole 2.1.7, kde vykládáme jednotlivé hypotézy významných autorů, kteří se k tématu vyjádřili. Důvodem umístění tohoto přehledu až do kapitoly 2.1.7 je fakt, že dvěma z hlavních zvažovaných možností je gallorománský a severoitalský původ exponence. V tomto smyslu se u areálu jihoitalského, který s Gallorománií přímo nesousedí, klade otázka případného zprostředkovatele šíření inovace.

⁶⁶⁷ Míni tím vydání Monacih chrestomatie, jejíž sami v textu používáme verzi Monaci, E. (1912): *Crestomazia italiana dei primi secoli. Prospetto grammaticale e glossario*. Città di Castello: S. Lapi.

⁶⁶⁸ Doplňujeme.

(745) [...] li madrane [...] veçando **li soi** filiol [...] (*Pietro da Bascapè*⁶⁶⁹, [Sermone, areál Lombardia, 1264, či nejpozději 1274]⁶⁷⁰)

(746) [...] li porci no poi tolere de **la soa** noritura [...] ([Proverbia que dicuntur super natura feminarum, areál Veneto, XIII. století]⁶⁷¹)

In den heutigen Mundarten ist 'loro' nirgends populär, vgl. ven. lig. piem. so barba, tess. el sö barba, emil. so zio 'il loro zio' (AIS. K. 19⁶⁷²).

Přesto některé okurence LORO v historických textech nalzáme⁶⁷³:

(747) *E lo sentientiarun, per lor granda crudelità, // che in la crox fos pandù e crucifià [...] (Laude, areál Piemont, XIII. století)*

(748) [...] *e illi mel parcirano, scicomo sarà de lor plasere.* (Guido Fava⁶⁷⁴, *Parlamenti ed epistole*, areál Emilia, 1242, či 1243)

(749) [...] *e pregemo per lo loro honore quilli che averanno la ventura d'aleçere [...]* (Guido Fava, *Parlamenti ed epistole*, areál Emilia, 1242, či 1243)

(750) [...] *remosso odio amore timore prego et spetiale proe u dampno loro o altrui [...]* (Guido Fava, *Parlamenti ed epistole*, areál Emilia, 1242, či 1243)

(751) [...] *in quello ke sia loro placimento [...]* (Pietro da Bascapè, *Sermone*, areál Lombardia, 1264, či nejpozději 1274)

(752) *Como De vosse a la per fim // far honor de tanta guerra, // fo lo lor stantà per terra [...]* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

(753) [...] *la bià scrittura lor [...]* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

(754) [...] *che de sì lonzi eram vegnui // per cerchali a casa lor.* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

(755) [...] *ma li borgesi chi so stol [...] le cosse lor portà n'aveam [...]* (*Rime genovesi*, areál Metropolitního města Genova, konec XIII. století a začátek století XIV.)

(756) [...] *li loro mal fati è scoverti e conosuti.* (*Proverbia que dicuntur super natura feminarum*, areál Veneto, XIII. století)

⁶⁶⁹ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Pietro da Barsegapè.

⁶⁷⁰ Doplňujeme, aby formát příkladu odpovídal formátu příkladů ostatních.

⁶⁷¹ Rohlfs tento verš identifikuje jako verš z pera Bonvesina da Riva, je to však přiřazení chybné, proto údaj v jeho citaci opravujeme.

⁶⁷² Zkratka odkazuje k mapě (K.) číslo 19 v díle *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale* (AIS.).

⁶⁷³ Většinu příkladů jsme excerpovali z Monaci (1912) a Salvi – Renzi (2010).

⁶⁷⁴ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Guido Faba.

(757) De **li loro** mal veci lo cor m'art et encende [...] (*Proverbia que dicuntur super natura feminarum*, areál Veneto, XIII. století)

(758) [...] or dirai qualqe caosa de **la lor** malvasia [...] (*Proverbia que dicuntur super natura feminarum*, areál Veneto, XIII. století)

Uvedené příklady nám poskytují jistou představu⁶⁷⁵ o středověkém paradigmatu LORO, v jeho alomorfii nalézáme tvary jak zkrácené *lor*, tak plné *loro*, tvary užívané jako jediné aktualizátory nominální fráze *lor*, *loro* a tvary, jež jsou, spolu se členy určitými, koaktualizátory nominálních frází *lo lor*, *la lor*, *lo loro* a *li loro*. Další alomorfy doplňuje Meyer-Lübke (1895: 128): *loro* (m. sg.), *lori* (m. pl.) (varietá obce Chioggia); *lora* (f. sg.) (*Lettere Bolognesi*, XIV. století) a *loru*.

Rohlf (1949: 152) obecně, k distribucím všech posesivních adjektiv v novějších fázích vývoje, upřesňuje pravidla, která je řídí. Zkrácené tvary (nepřízvučné exponenty) stojí, v severní Itolorománii, v nominální frázi obvykle před substantivem. V historických fázích nebyla stanovena předepsaná pozice zcela fixně – relativní pořadí posesiva a jeho řídicího substantiva bylo volnější. Poté bylo užíváno plných tvarů (přízvučných tvarů) postnominálně. Pokud se tvary zkrácené objevily v nominální frázi s modifikující adjektivální frází⁶⁷⁶, byla jim vyhrazena také postnominální pozice, mezi řídicím substantivem a adjektivální frází.

Jak nás poučují Benincà – Parry – Pescarini (2016: 198) a Maiden – Parry (1997: 164), objevuje se v nejnovějších fázích vývoje posesivum ve varietách severní Itolorománie v prenominálních distribucích.

O možnosti dvojích distribucí, se členem určitým a bez něj, v historických fázích vývoje jazyka pojednávají například Giusti (2002: 85-86), Rohlf (1949: 154-155) a Renzi (1988). Giusti tamtéž upozorňuje na interpretační obtíž, před níž stojíme:

It is difficult to find the semantic value of the missing article, or to explain the optionality of it.

⁶⁷⁵ Tak jako pro SUO, tak i pro paradigma LORO platí, že bohatost alomorfii je příliš veliká, a my můžeme předložit jen jejich určitý výsek – naším cílem je tak opět především popisovat alomorfie spíše alomorfy nejběžnějšími (popisující více areálů) či naopak alomorfy vykazující velkou morfematickou divergenci (popisující maximální divergence výsledků proměn exponentů).

⁶⁷⁶ Termín „modifikující“ (adjektivální fráze) zde chápeme a užíváme ve dvojím smyslu / ve dvojí logice: (a) v klasickém syntaktickém smyslu, v jakém s ním pracuje generativní syntax (cf. *modifier*) a (b) v sémiotickém smyslu jako vlastnost znaku B měnicího (to jest modifikujícího) svým referenčním spojením se znakem A původní extenzi a intenzi reference znaku A.

V současné italské koiné, ve standartní varietě italského diasystému, se v distribucích, jež splňují sérii kritérií⁶⁷⁷, užívá posesiva typu SUO bez členu pouze⁶⁷⁸ v nominálních frázích, jejichž řídicím členem je podstatné jméno označující příbuzenský vztah. Posesivum typu LORO je doprovázeno v prenominálních pozicích v nominálních frázích členem určitým vždy⁶⁷⁹.

V historických fázích vývoje se, v severní části Italománie, člen určitý objevuje i u označení příbuzenských vztahů (Rohlf s tento úzus zmiňuje konkrétně například v genovese, v lombardo, ve varietě areálu Veneto)⁶⁸⁰. Podobně ještě třeba na začátku XIX. století, dialektálně, i v jazyce spisovatelů (například Vittorio Alfieri – *Vita di Vittorio Alfieri da Asti scritta da esso*, 1803) nalézáme distribuce, které tato pravidla nerespektují (cf. Rohlf s, 1949, 153). V novějších fázích se však ve většině diatopických variet rozšířilo vypouštění / vynechávání členu určitého u označení příbuzenských vztahů, v některých varietách, například ve veneziano a v areálu Piemonte, se tak děje i v plurálu⁶⁸¹. Užívání členu určitého si u označení příbuzenských vztahů i v singuláru udržely variety kraje Lombardia⁶⁸², severní části kraje Piemonte, kantonu Ticino / Tessin a v romagnolo⁶⁸³.

Benincà – Parry – Pescarini (2016: 198) a Manzini – Savoia (2005: III) doplňují:
[...] *some central Piedmontese dialects, such as Turinese, omit the definite article with all common nouns, except for the masculine plural [...]*

Abychom si mohli udělat představu, do jaké podoby v areálu celé Italománie dospěla diatopie distribucí LORO a SUUS během svého vývoje od středověku až do novějších fází, pohlédněme do *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale*. K našemu tématu přinášejí takovéto informace zejména dvě mapy: Mapa číslo 19 „*il loro zio, i loro zii*“ a Mapa číslo 20 „*la loro zia, le loro zie*“. Použijme jako ilustraci první z nich, Mapu

⁶⁷⁷ Těmito kritérii jsou následující podmínky: (1) posesivum se nalézá v prenominální pozici, (2) jedná se pouze o singulárové distribuce, (3) alolex označující příbuzenský vztah není příznakový ve smyslu opozice neutrální exponent – hypokoristikum a (4) nominální fráze není modifikována adjektivální frází.

⁶⁷⁸ Necháme-li samozřejmě stranou všechny syntaktické kontexty, kde se často člen určitý vypouští / vynechává – apozice, jmenná část přísudku jmenného se sponou a některé doplňky. V nich však obecně nejde o vypouštění / vynechávání pravidelné a předepsané a závazné pro všechny případy, nýbrž o vypouštění / vynechávání členu okazionální, řídicí se aktuálním typem aktualizace / determinace, selektovaným v rámci textových a diskurzivních makrojevů *koherence* a *koheze* konkrétního řečového aktu.

⁶⁷⁹ Cf. distribuční výklad v kapitole 2.1.6.

⁶⁸⁰ V celé následující pasáži míníme, u distribucí spojených s nominálními frázemi označujícími příbuzenský vztah, *nedodržováním pravidel* implicitně nedodržování té části pravidel, která ošetřuje přítomnost / nepřítomnost členu u posesivní distribuce typu SUO.

⁶⁸¹ Cf. například Maiden – Parry (1997: 164) a Rohlf s (1949: 153).

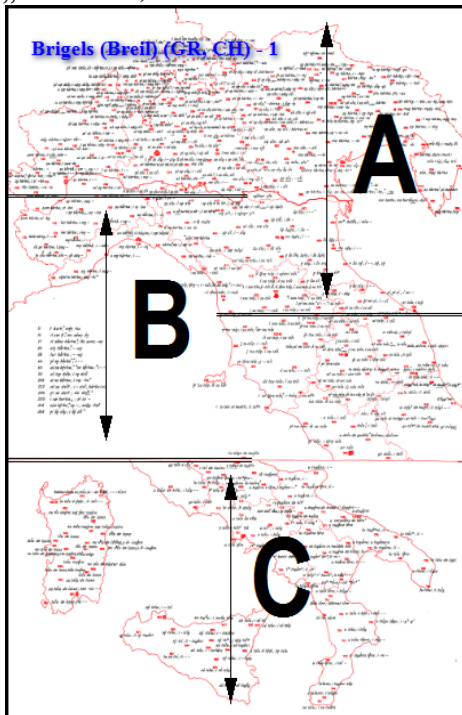
⁶⁸² Benincà – Parry – Pescarini (2016: 198) upřesňují, že se jedná o *eastern and Alpine Lombard*.

⁶⁸³ Romagnolo v tomto ohledu doplňují Benincà – Parry – Pescarini (2016: 198).

19⁶⁸⁴, kterou v této a následující kapitole reprodukuje. Vzhledem k velikosti formátu a kvůli dobré čitelnosti do ní zanesených údajů jsme mapu museli rozdělit na tři části podle klíče, jež schematizujeme na obrázku číslo 14.

Obrázek 14: Rozdělení mapy AIS. K. 19

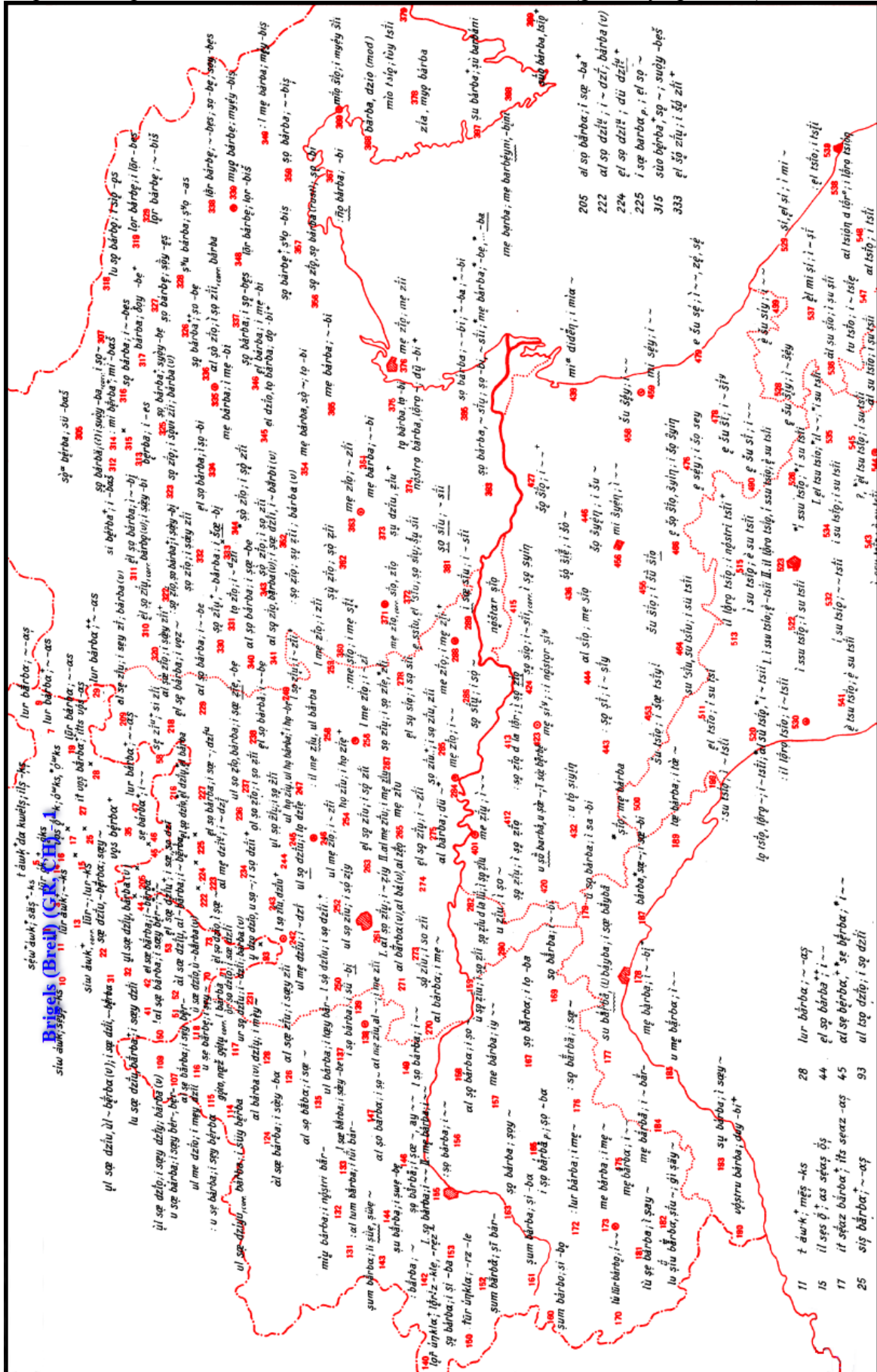
„il loro zio, i loro zii“

Severní Italománii popisuje první část mapy (část A), kterou reprodukuje v následujícím textu aktuální kapitoly. Jižní a střední Italománii pak popisují části druhá a třetí (části B a C), jež připojujeme do textu v kapitole 2.1.7.

⁶⁸⁴ Jaberg, K., Jud, J., Tisato, G. G. (2009): *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale (AIS)*. Tisato, G. G. – AIS Digital Atlas and Navigation Software (NavigAIS) – version 1.47 [online]. Istituto di Scienze e Tecnologie della Cognizione (ISTC) – Sede di Padova / Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR). © 2009-2018 [cit. 2.5.2017]. Dostupné z: <http://www3.pd.istc.cnr.it/navigais-web/>

Mapa 27: Mapa AIS. K. 19 „il loro zio, i loro zii“ – část A (graficky upraveno)

Pozorování k diatopii distribucí, jež je na základě mapy lze učinit, jsou následující. (a) V areálu severní Italománie jednoznačně převažuje exponent SUUS. (b) V případě oblastí exponentu ILLORUM se jedná o menší areály rozseté zejména při vnějších okrajích areálu. (c) Ve vnitřních částech areálu se vyskytuje kompaktní území užívání exponentu SUUS. (d) ILLORUM a SUUS nejsou jedinými exponenty posesivity 6. osob v rámci severní Italománie, jsou dvěma z několika hlavních typů.

Pro obě dvě části Italománie, severní a jižní a střední, konstatujeme v celé jejich diachronii velice bohatou alomorfii paradigmát ILLORUM – posesivního paradigmatu ILLORUM₁ a množiny ILLORUM₂ osobních zájmen. Ilustrujme si tento rozvinutý polymorfismus na podobě, již má v nejnovější části svého vývoje ILLORUM₂ v Italománii severní.

Subparadigma osobních zájmen podmětových LORO⁶⁸⁵ je ve své diachronii popsáno následujícími exponenty (cf. zejména Cappellaro, 2016, Maiden – Perry, 1997, Rohlfs, 1966-1969, II, Ive, 1900 a Meyer-Lübke, 1895, 99-118): [lúri] (m. pl.), [lúre] (f. pl.) (varietà obce Rovigno, Istria); [lóri] (m. pl.) (varietà obce Valle, Istria); [lóri] (m. pl.), [lóre] (f. pl.) (varietà obce Pirano, Istria); [lúri] (m. pl.), [lúre] (f. pl.)⁶⁸⁶ (varietà obce Dignano, Istria); [lúri] (m. pl.), [lúre] (f. pl.)⁶⁸⁷ (varietà areálu Gallesano, Istria); [lúri] (m. pl.), [lúri] (f. pl.)⁶⁸⁸ (varietà areálu Fasana, Istria); [lóri] (m. pl.) (varietà obce Pola, Istria); [lóri] (m. pl.) (varietà obce Sissano, Istria); *lor*⁶⁸⁹ (milanese); *lur*⁶⁹⁰ (lodigiano); *lur*⁶⁹¹ (pavese); [lür] / [lór]⁶⁹² (mantovano); *lur* / [lu'raŭtri]⁶⁹³ (torinese); [lu:] (genovese); *lur* (m. pl.); *lure* (f. pl.) (varietà obce Brescia, Lombardia); *lur* (m. pl.), [lùre] (f. pl.) (varietà obce Salò, Lombardia); [lòr(i)] (m. pl.), [lòr(e)] (f. pl.) (varietà obce Bigarello, Lombardia); *lur* (m. pl.), [ler]⁶⁹⁴ (f. pl.) (historická varietà obce Villa di Chiavenna, Lombardia); *luur* (varietà obce Como, Lombardia); [lur] (m. pl.), ['lure] (f. pl.) (bergamasco); ['lori] (m. pl.), ['lore] (f. pl.) (Veneto);

⁶⁸⁵ Výčet tvarů subparadigmatu osobních zájmen podmětových LORO obsahuje i alomorfy, které tvoří paradigma osobních zájmen přízvučných LORO, užívaných samostatně, či v prepozicionálních frázích.

⁶⁸⁶ Tyto exponenty však v areálu existují vedle *jili* (m. pl.) a *jile* (f. pl.).

⁶⁸⁷ Exponent ženského rodu však v areálu existuje vedle *jéle* (f. pl.).

⁶⁸⁸ Tyto exponenty však v areálu existují vedle *jil* / *gil* / *jila* (m. pl.) a *gile* / *jile* (f. pl.).

⁶⁸⁹ Samotný tvar podmětového zájmen je *lor*, v rámci predikace však dochází k reduplikaci reference k podmětu, a tak je *lor* ve výpovědích doprovázeno (referenčně zdvojeno) klitickým exponentem *a*.

⁶⁹⁰ Ekvivalentem klitického reduplikujícího exponentu podmětu *a* z milanese je v lodigiano klitikum *i*.

⁶⁹¹ Ekvivalentem klitického reduplikujícího exponentu podmětu *a* z milanese je v pavese klitikum *i*.

⁶⁹² Ekvivalentem klitického reduplikujícího exponentu podmětu *a* z milanese je v mantovano klitikum *i*.

⁶⁹³ Tvar rozšířený o lexém *altri*.

⁶⁹⁴ Rohlfs (1966-1969: II, 135f) vysvětluje alomorf [ler] ([lèr]) jako výsledek působení analogie se singulárním tvarem ženského rodu *lei*.

[lúri] (m. pl.), [lúre]⁶⁹⁵ (f. pl.) (varieta obce Contarina, Veneto); [löre] (m. pl.)⁶⁹⁶ (varieta obce Campolongo, Veneto); [lùri] (m. pl.)⁶⁹⁷ (varieta obce Adria, Veneto); [löre] (m. pl.)⁶⁹⁸ (varieta obce Campolongo di Cadore, Veneto); [lóri] (m. pl.), [lóre] (f. pl.) (varieta obce Valle, Veneto); [lòri] (m. pl.), [lòre] (f. pl.) (varieta obce Revine Lago, Veneto); [luòre] (varieta obce Lozzo, Veneto); [lujátri] (m. pl.), [lujátre] (f. pl.)⁶⁹⁹ (varieta obce Val Graveglia, Liguria); [luř] (m. pl.)⁷⁰⁰ (varieta obce Castellinaldo, Piemonte); ['lu:r] (m. pl.), ['luratre] (f. pl.)⁷⁰¹ (varieta obce Sèrole, Piemonte); *lor* (varieta obce Valsesia, Piemonte); ['laur] (varieta obce Comacchio, Emilia-Romagna); [lùjatri] / [lu'jatri] / [lu'rantri] / [lu'jetar]⁷⁰² (historické variety krajů Liguria, Piemonte, Emilia-Romagna), [loráut] / [lurać]⁷⁰³ (historické variety kraje Piemonte), [loćci]⁷⁰⁴ (historická varieta obce Ormea, Piemonte), [lurètə]⁷⁰⁵ (historická varieta obce Villa Minozzo, Emilia) a [lujétər]⁷⁰⁶ (historické variety kraje Romagna).

U některých variet se vyvinuly dokonce poziční alomorfie – vznikly specifické tvary enklitické spojené syntaktickými kontexty postpozice pronominálního exponentu podmětu (například ve formálním typu větě tázací, realizované inverzí): *lu* (torinese) (cf. Maiden – Parry, 1997, 241).

Jak z přehledu tvarů vyplývá, vznikly pro podmětová zájmena nové, románské, opozice rodových tvarů, opozice jejich tvaroslovných formantů – podmětová zájmena jsou dokonce subparadigmatem, kde je rodový dimorfismus mezi zájmeny osobními nejhojnější.

Mnohem méně hojný je podobný dimorfismus u osobních zájmen nepřímého předmětu. Přesto podobné případy zaznamenáváme: například *lori* (m. pl.), *lore* (f. pl.) (padovano) (cf. Benincà, 1983).

Další zvláštností subparadigmatu osobních zájmen nepřímého předmětu 6. osob je, jak jsme naznačili již v kapitole 2.1, jejich zvláštní status⁷⁰⁷ mezi ostatními osobními zájmeny nepřímého předmětu. Wanner (1987) v příslušných srovnávacích pasážích a Loporcuro (2002)

⁶⁹⁵ Exponent *lúre* je jedním ze dvou možných exponentů ženského rodu – konkurenčním exponentem je *éle* (< *illae*).

⁶⁹⁶ Paradigma je mixtní, ženským rodem je exponent *ele* (< *illae*).

⁶⁹⁷ Paradigma je mixtní, ženským rodem je exponent *éle* (< *illae*).

⁶⁹⁸ Paradigma je mixtní, ženským rodem je exponent *ele* (< *illae*).

⁶⁹⁹ Tvary rozšířené o lexémy *altri* a *altre*.

⁷⁰⁰ Paradigma je mixtní, ženským rodem je exponent *kile* (< *eccu illae*).

⁷⁰¹ Paradigma je mixtní, ženským rodem je exponent rozšířený o lexém *altre*.

⁷⁰² Tvary rozšířené o lexém *altri*.

⁷⁰³ Tvary rozšířené o lexém *altri*.

⁷⁰⁴ Tvar rozšířený o lexém *altri*.

⁷⁰⁵ Tvar rozšířený o lexém *altri*.

⁷⁰⁶ Tvar rozšířený o lexém *altri*.

⁷⁰⁷ Přesný status členů těchto paradigmat (respektive jejich fonotaktické a morfemické charakteristiky jej popisující) má v historii jazyka pro jednotlivé exponenty závažné dopady – mimo jiné také to, do jaké míry budou jejich distribuce řídit Wackernagelův zákon a Tobler-Mussaffiův zákon.

napříč svým textem upozorňují na skutečnost, že se LORO z paradigmatu nepřímých předmětů osobních zájmen různých osob vymyká⁷⁰⁸ tím, že je na rozdíl od ostatních dvouslabičný, a tím i přízvučný. Jednotlivé exponenty tohoto subparadigmatu – *loro*, *loru*, *lori*, *lore* a podobně – z hlediska fonologického klitiky nejsou, vycházíme-li z tradiční definice postulující jejich nezbytnou nepřízvučnost. Modernější definice klitik ovšem již toto kritérium jako rozhodující nemají: některé z nich (cf. například Nespor, 1999, Corver – Delfitto, 1999, Berendsen, 1986, Zwicky, 1977) tak, že definují několik podtypů klitik a pouze u některých (fonologická klitika) ponechají definiční kritérium nepřízvučnosti, zatímco u jiných ne (syntaktická klitika), jiné (cf. například Krčmová, 2009, Čermák, 1997 a Palková, 1994) multikriteriálním vyhodnocováním⁷⁰⁹ klitičnosti.

Přesto existují i tvary nepřímého předmětu, které jsou zkrácené, například ve varietě obce Busto Arsizio (areál Lombardia) je exponentem nepřímého předmětu 6. osob *lui* (< *luri* < *lor i* / *lor e*⁷¹⁰) (cf. Rohlfs, 1949, 162).

A na závěr zmiňme ještě poslední subparadigma množiny ILLLORUM₂, jehož distribuce jsme v severní Itolorománii rovněž zaznamenali. Jedná se o tvary spojené s novými, románskými diskurzivními / enunciačními osobami a s *pronomina reverentiae*⁷¹¹. V některých varietách zaznamenáváme paradigma LORO jako exponent příznakové 6. osoby, diskurzivní / enunciační osoby vyjadřující formálnost, respekt, zdvořilost a úctu ve styku se skupinou osob, u nichž platí, že alespoň jedné z nich vykážeme. Jako ilustraci za všechna paradigma⁷¹² uveďme osobní zájmena podmětová: *loro* (milanese) *lur* (lodigiano), *lur* (pavese).

⁷⁰⁸ Vymyká se nejen v rámci italského diasystému, nýbrž i v rámci diasystémů románských.

⁷⁰⁹ Čermák (1997: 226) tuto skutečnost naznačuje již v definici klitik: *Klitika [...] zřetelně propojují v podobě určitého kompromisu stránku redukčně zvukovou (přízvukovou) a funkční [...]*.

⁷¹⁰ Sekvence *lor i* / *lor e* jsou sekvencemi přízvučného tvaru podmětového osobního zájmena *lor* (< ILLLORUM) a nepřízvučného, proklitického tvaru podmětového osobního zájmena *i* / *e*, například *lor i cantan*, *lor e portan*. Pro modelovou syntaktickou, sémantickou a textologickou interpretaci těchto konstrukcí na příkladu promluv ve furlanštině cf. Jančík (2019).

⁷¹¹ Teoretický výklad k nim samým a k jejich souvislostem se sémiozí posesiv 6. osob předkládáme v kapitole 0 a v kapitole 2.3.1.2.

⁷¹² Každá v systému jazyka vymezená diskurzivní / enunciační osoba (signifikát) je signifikována několika paradigmaty zájmen a přídavných jmen / determinantů (signifikanty): v případě izoglosy ILLLORUM, jak jsme vyložili *supra* (cf. kapitola 2.1), se v maximální možné projekci jedná o posesivní paradigma ILLLORUM₁ (posesivní paradigma s adjektiválními distribucemi a posesivní paradigma s nominálními distribucemi) a celou množinu paradigmat osobních zájmen ILLLORUM₂. Zde tedy k existenci této příznakové diskurzivní / enunciační osobě odvozené od nepřízvučných 6. osob jako ilustraci uvádíme pouze výsek ze všech paradigmat signifikantů.

2.1.7 Jižní a střední Italománie

Areál jsme geograficky vymezili a v rámci map Itálie situovali již na začátku kapitoly 2.1.6. Popis sémioze paradigmat SUUS a ILLORUM v diasystému dialektálního areálu jižní a střední Italománie rozdělíme na celkem dvě části: v první části popíšeme paradigmatickou obou tak, jak ji nalzáme ve *scripta* tohoto areálu, v druhé pak přistoupíme k dialektologické kontextualizaci pozorovaných distribucí, k identifikaci průběhu izoglos a k diskuzi ohledně areální původnosti obou lemmat.

Salvi – Renzi (2010: II, 1401-1408) shrnují základní alomorfní paradigmat SUUS a ILLORUM ve středověkém italském diasystému v rámci souhrnné tabulky paradigmatické posesiv. V následující tabulce předkládáme výseč z tohoto přehledu.

Tabulka 29: Historické alomorfní posesiv 3. a 6. osob (podle Salvi – Renzi, 2010, II, 1402)

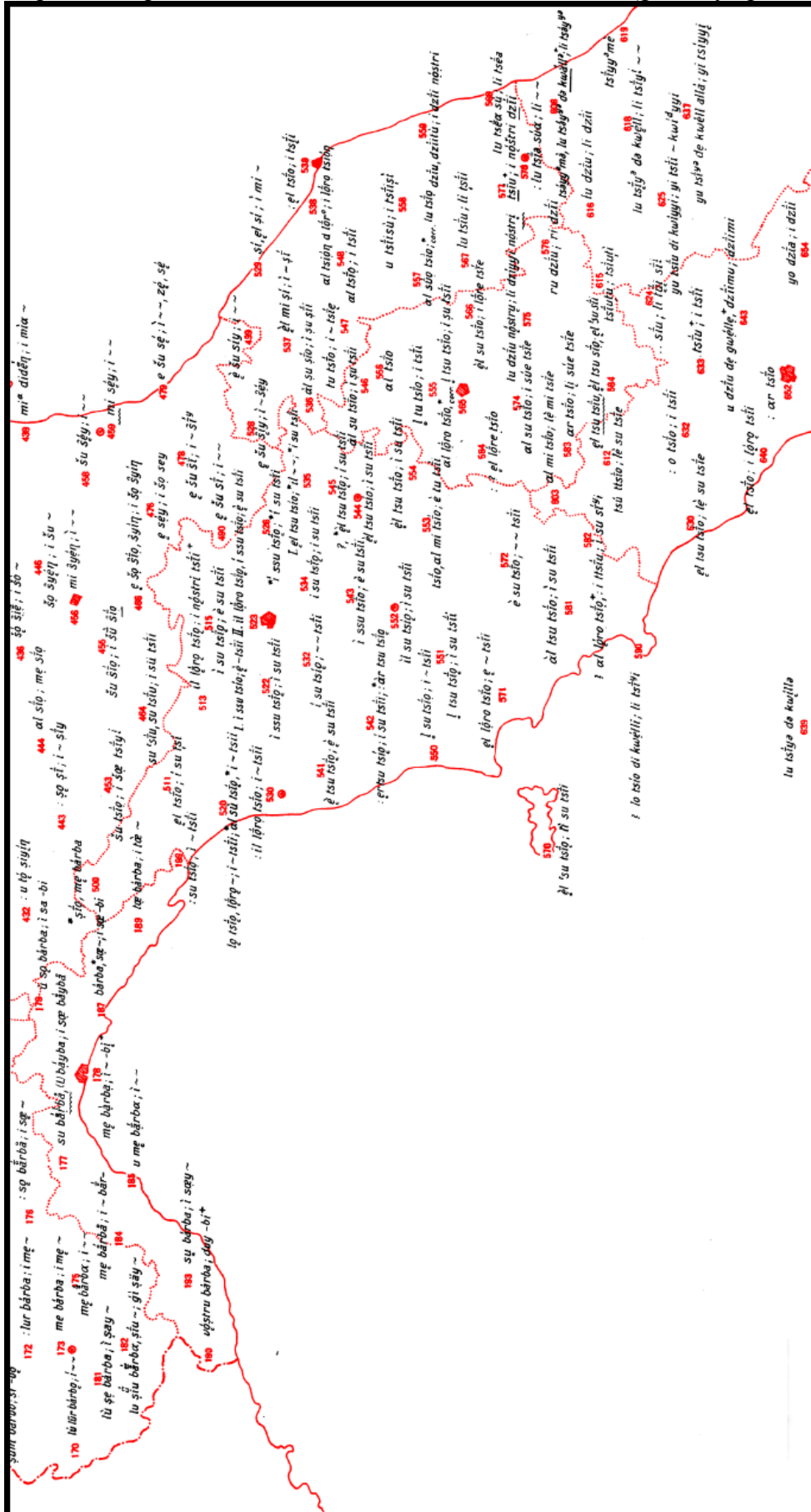
POSESOR	POSESUM			
	m. sg.	f. sg.	m. pl.	f. pl.
3. osoby	<i>suo / so / su'</i>	<i>sua / soa / su'</i>	<i>suoi / sui / soi / suo' / su'</i>	<i>sue / su'</i>
6. osoby	<i>loro / lor, suo</i>	<i>loro / lor, sua</i>	<i>loro / lor, suoi</i>	<i>loro / lor, sue</i>

Jak z tabulky vyplývá, charakterizují obecně celé území Italománie obě izoglosy – SUUS i ILLORUM, byť, jak ukážeme v následujícím textu, každá jinou měrou. Z Tekavčičova citátu (1972: II, 181-182), jež jsme uvedli v kapitole 2.1.6, vyplývá, že ačkoliv je v současné době paradigma LORO výhradní exponencí posesivity 6. osob v italské koiné, v rámci diasystému areálu jižní a střední Italománie se mimo varietu koiné nikdy výrazně nerozšířilo, a to dokonce ani v Toskaně. Pro názornost připojujeme mapu dokumentující příslušné distribuce v celém areálu v novějších fázích vývoje. Jedná se o části B a C mapy AIS. K. 19 „il loro zio, i loro zii“ z *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale (AIS)*⁷¹³, jejíž první část, část A, jsme již předložili v kapitole 2.1.6⁷¹⁴.

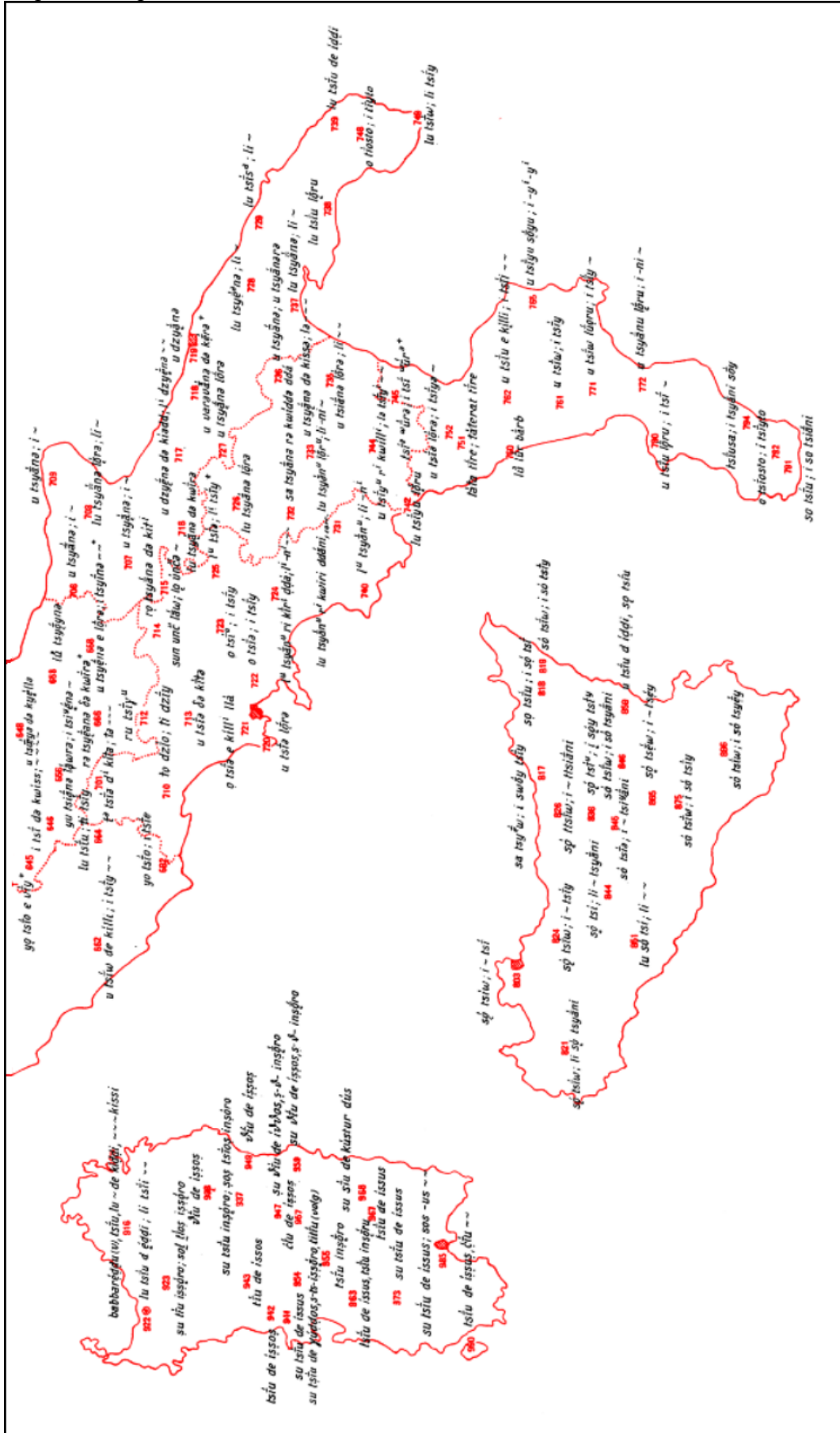
⁷¹³ Jaberg, K., Jud, J., Tisato, G. G. (2009): *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale (AIS)*. Tisato, G. G. – AIS Digital Atlas and Navigation Software (NavigAIS) – version 1.47 [online]. Istituto di Scienze e Tecnologie della Cognizione (ISTC) – Sede di Padova / Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR). © 2009-2018 [cit. 2.5.2017]. Dostupné z: <http://www3.pd.istc.cnr.it/navigais-web/>

⁷¹⁴ Přesný popis rozvržení námi provedených výseků je vyobrazen na obrázku 14 (cf. kapitola 2.1.6).

Mapa 28: Mapa AIS. K. 19 „il loro zio, i loro zii“ – část B (graficky upraveno)

Mapa 29: Mapa AIS. K. 19 „il loro zio, i loro zii“ – část C

Začneme tedy izoglosou SUUS. V rámci diasystému jižní a střední Itálie zaznamenáváme tři série exponentů⁷¹⁵ – sérii tvarů plných, sérii tvarů zkrácených a sérii klitických tvarů morfematically a graficky nesamostatných⁷¹⁶.

Paradigma SUO je ve své základní podobě tvořeno pokračovateli latinského **sōus* (cf. Rohlfs, 1949, 147) a ve své zkrácené formě pokračovateli latinského **sōum* (cf. Rohlfs, 1966, 151)⁷¹⁷. V historických fázích je charakterizováno těmito tvary (cf. například Ledgeway, 2016a, Ledgeway, 2016b, Loporcaro – Paciaroni, 2016, Salvi – Renzi, 2010, I, 359-375, Coda Femenia, 2004, Durand, 2003, 209-213, Loporcaro, 2002, Inglese, 2002, Hamplová, 2002, 71, Maiden, 1995, 113, Rohlfs, 1949, 145-147 a 148-156, D’Ovidio – Meyer-Lübke, 1906, 168-169, Crocioni, 1905, Salvioni, 1899, Parodi, 1896, Meyer-Lübke, 1895, 122-123, Menger, 1893 a D’Ovidio, 1886): *suo* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *suoi* (m. pl.), *sue* (f. pl.); *sui* (m. pl.) (toscano); *suoie* (f. pl.) (pisano); *suoi* (f. pl.) (senese, pisano, lucchese); *sui* (f. pl.) (například Dante Alighieri); *suo* (m. sg.), *suo* (f. sg.), *suo* (m. pl.), *suo* (f. pl.)⁷¹⁸ (zejména senese ale i další); *suo*’ (m. pl.), *suo*’ (f. pl.) (zejména fiorentino, toscano ale i další); *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.)⁷¹⁹ (u spisovatelů variety fiorentino zejména v XV. a XVI. století); *seo*⁷²⁰ (romanesco); *sio*⁷²¹ (romanesco); *sio* (umbro); *sio* (prosazující se ze střední Itálie přes Lazio až do areálu Abruzzo a částečně i do areálu Campania); *séu* (varietá obce Subiaco); *sio* (varietá obce Velletri); *séo* (varietá obce Cervara); *seju* (varietá obce Castelmadama); *sé* (abruzzese); *sé* (m.), *sia* (f.) (varietá obce Sora, provincie Caserta); *sio* (m. sg.), *sea* (f. sg.)⁷²²; *sia*⁷²³ (romanesco, umbro, varietá obce L’Aquila, abruzzese); *sujo* (varietá obce Napoli); *sue* (m. sg.), *sue* (f. sg.), *sue* (m. pl.), *sue* (f. pl.) (varietá obce Cosenza, severní část areálu Calabria);

⁷¹⁵ V této trojí podobě existují rovněž posesivní paradigmata 1. a 2. osoby. U osob ostatních sice v některých varietách existují, kromě základních plných tvarů, i některé tvary morfematically redukované a fonologicky nesamostatné, nejedná se však o jev stejně rozšířený a systematický jako u 1. a 2. osob.

⁷¹⁶ U třetí série míníme ty tvary, jež se svým morfematicallykým statutem nacházejí mezi morfěmy typu *klitika* a morfěmy typu *kmenotvorný formant*, *slovotvorný formant* či *tvaroslovný formant*. Terminologicky se u typologie formantů opíráme například o práce Rusínová (2017), Osolsobě (2017a) a Osolsobě (2017b).

⁷¹⁷ Jako v případě severní Itálie (cf. kapitola 2.1.6), tak i v Itálii jižní a střední jsou diatopické variace, historické i novodobé, příliš bohaté, naše excerpce proto zachycují spíše nejčastější alomorfy (nejreprezentativnější napříč jednotlivými areály), či naopak výsledky morfematicallykých proměn, které svědčí o největší divergenci řešení (největší diatopické variace).

⁷¹⁸ Rohlfs (1949: 145) se domnívá, že by se mohlo jednat o tvary vzniklé redukcí očekávaných tvarů **suoo* (m. pl.) a **suoa* (f. pl.) motivovanou fonologicky, snahou vyhnout se vytváření triftongů.

⁷¹⁹ Rohlfs (1949: 146) označuje v tomto případě jako *málo pravěpodobnou* D’Ovidiovou interpretaci (1886: 54) jako *una bella continuazione del neutro plurale latino* a domnívá se, že [...] *es liegt eher [in den Formen mia, tua, sua] satzphonetische Entwicklung vor, indem i mie’ frati zu i mia frati geworden, später diese Form auch in der betonten Stellung eingetreten ist (i frati mia)*.

⁷²⁰ Tvar vytvořený analogií s *meo* (cf. Rohlfs, 1949, 146).

⁷²¹ Tvar vytvořený analogií s *mio* (cf. Rohlfs, 1949, 146).

⁷²² Tvary *tio* – *tea* a *sio* – *sea* jsou výsledkem analogie s posesivou 1. osoby.

⁷²³ Tvar *sia* byl, spolu s *tia*, vytvořen analogií s *mia* (cf. D’Ovidio – Meyer-Lübke, 1906, 168-169).

sò (m. sg.) (varieta jižní části areálu Calabria); *sò* (varieta areálu Sicilia) a *sua* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.) (varieta jižní části areálu Apulia). Ilustrujme si jejich distribuce následujícími příklady⁷²⁴:

(759) *le suoie capre* (pisano)⁷²⁵

(760) *le suoi capre*

(761) *la suo pena* (zejména senese ale i další)

(762) *le suo ale* (zejména senese ale i další)

(763) *li parenti sue* (varieta obce Cosenza)

(764) *i sò vèsti* (varieta jižní části areálu Calabria)

(765) *a sò casa* (varieta areálu Sicilia)

(766) *lo sua aintu* (*Il Libro di Sydrac*, areál Otranto, XV. století)

(767) *lo sua paisi* (*Il Libro di Sydrac*, areál Otranto, XV. století)

(768) *li sua miracoli* (*Il Libro di Sydrac*, areál Otranto, XV. století)

Historické paradigma zkrácených exponentů je tvořeno tvary: *sò* (m. sg.), *sò* (m. pl.), *sò* (f. sg.), *sò* (f. pl.) (varieta jižní části areálu Calabria); *sa* (m. sg.), *sa* (m. pl.), *sa* (f. sg.), *sa* (f. pl.) (varieta areálu Calabria) a *sò* (varieta areálu Sicilia).

V následujících příkladech předkládáme o distribucích obou paradigmat ještě historická svědectví literární:

(769) [...] *li homine trovano sua disia* (Erasmus Pèrcopo, *Bagni di Pozzuoli*, areál Napolí, pozdní XIII. století)

(770) [...] *ed avean su' legnaggio, // su' corso e su' viaggio* [...] (Brunetto Latini, *Il Tesoretto*, XIII. století)

(771) [...] *sì aveano inviscate l'ale sue* [...] (Dante Alighieri, *Commedia, Inferno*, 1321)

(772) [...] *suo cimitero hanno con Epicuro tutti i suoi seguaci* [...] (Dante Alighieri, *Commedia, Inferno*, 1321)

(773) *Non son rimase acerbe nè mature // Le membra mie di là, ma son qui meco // Col sangue suo, e colle sue giunture.* (Dante Alighieri, *Commedia, Purgatorio*, 1321)

(774) *Che potran dir li Persi a' vostri Regi, // Com'e' vedranno quel volume aperto, // Nel qual si scrivon tutti i suoi dispregi?* (Dante Alighieri, *Commedia, Paradiso*, 1321)

⁷²⁴ Uvedené základní krátké příklady přejímáme z bibliografie, z níž jsme čerpali informace o šíři alomorfie paradigmátu.

⁷²⁵ Vzhledem k faktu, že v gramatických pojednáních nejčastěji autoři uvádí příklady exponence posesivity 3. osob, používáme k ilustraci jednotlivých forem historické paradigmaticky SUUS v tomto případě, kdy je paradigmátu užíváno k označování posesora jak singulárového, tak plurálového, také zmíněné ukázky jako stejnou měrou reprezentativní a ilustrativní rovněž i pro posesora plurálového.

- (775) *Armati costoro montarono a cavallo e con silenzio uscendo **dal** campo **suo** [...]*
(Guido da Pisa, 1. polovina XIV. století)
- (776) *[...] e tutta la marina riempirono **coi suoi** lacrimosi stridori.* (Guido da Pisa, 1. polovina XIV. století)
- (777) *Elefanti sono in terra grandissimi animali [...] e **delle** ossa **sue** è l'avolio.*
(Francesco da Buti, *Commento, ovvero Lettura della Commedia di Dante*, 1385-1395: část věnovaná sekci *Inferno*)
- (778) *[...] li⁷²⁶ gerosolimitani cessan **sua** mintioni.* (*Quaedam profetia*, areál Sicílie, XIV. století)
- (779) *Non così agevolmente tralignano, o vero si partono **dalla sua** generazione.*
(překlad z latiny textu Pietro de' Crescenzi, *Trattato dell'agricoltura [Opus ruralium commodorum libri XII]*, století ?)
- (780) *L'acetose, e acerbe [mele] generano flemma, e putredini, e febbri per la proprietà **del suo** umore, e **della sua** crudità.* (překlad z latiny textu Pietro de' Crescenzi, *Trattato dell'agricoltura [Opus ruralium commodorum libri XII]*, století ?)
- (781) *Alli tribuni parve luogo e tempo d'assalire **i suoi** avversarii.* (překlad z latiny, *Prima Deca di Tito Livio*, století ?)
- (782) *[...] desiderosi di provare **sua** ventura chiesero da loro buona licenza [...]*
(Giovanni Francesco Straparola da Caravaggio, *Le piacevoli notti*, 50. léta XVI. století)
- (783) *I capitani, e i cavalier robusti // Quindi usciran [...] // Ricuperar tutti gli onor vetusti // Dell'arme invitte **alla sua** Italia denno.* (Ludovico Ariosto, *Orlando Furioso*, 1516)
- (784) *[...] dispone ch'essi un di loro scelgano a **sua** voglia [...]* (Torquato Tasso, *La Gerusalemme liberata*, 1581)

Paradigma SUO novějších fází vývoje diasystému je tvořeno plnými tvary: *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.) (v hovorovém jazyce areálů Firenze a Siena a ve varietách areálů Roma a Le Marche); *soi*, *soe*, *suoy*, *soy*, *sogi*, *soio* (marchigiano); *suu* (ve varietě areálu Le Marche); *sé* (abruzzese); *sóiu* (sg.), *sóiu* (pl.) (còrso), *soi* (m. pl.), *soii* (f. pl.) (còrso)⁷²⁷; *soie* (f. pl.)

⁷²⁶ Do příkladu jsme opravili původní *di* na *li* ve smyslu návrhu opravy, který u textu uvádí v poznámce Monaci (1912).

⁷²⁷ Jsou-li tato posesiva užita se členem, *i soi*, *i soii*, je jejich výslovnost [izói] [izóji] (cf. Durand, 2003, 209-213), což jsou další alomorfy (alomorfony), které je třeba doplnit do popisu paradigmaticky.

(còrso)⁷²⁸; *soia* (m. pl.), *soia* (f. pl.) (còrso) a *sua* (m. sg.), *sua* (m. pl.), *sua* (f. sg.), *sua* (f. pl.) (varietà jižní části areálu Apulia). Ilustrujme si jejich distribuce na příkladech:

(785) *i fatti sua* (hovorový jazyk areálů Firenze a Siena)

(786) *li nipoti sua* (varietà areálu Roma)

(787) *li piccati sua* (varietà jižní části areálu Apulia)

Druhým subparadigmatem je soubor tvarů zkrácených: *su* / *su'* (v hovorovém jazyce areálu Toscana); *so* [sɔ] (m. sg.), *so* [sɔ] (m. pl.), *so* [sɔ] (f. sg.), *so* [sɔ] (f. pl.) (còrso); [ʒɔ] (m. sg.), [ʒɔ] (m. pl.), [ʒɔ] (f. sg.), [ʒɔ] (f. pl.) (còrso) a *s'* (m. sg.), *s'* (m. pl.), *s'* (f. sg.), *s'* (f. pl.)⁷²⁹ (hovorová varieta, còrso):

(788) [...] *i nostri vicini hanno venduto la su' casa, hanno affittato il su' giardino* [...] (lidový jazyk, areál Toscana, XX. století)

(789) [...] *i contadini portavano i su' prodotti* [...] (lidový jazyk, areál Toscana, XX. století)

(790) [...] *i soldati hanno gettato via i su' fucili* [...] (lidový jazyk, areál Toscana, XX. století)

(791) *su madre* (hovorová varieta toscano)

(792) *e so bestie* (còrso)

(793) *a so mamma* (còrso)

(794) *i so nomi*⁷³⁰ (còrso)

(795) *i s'animali* (hovorová varieta còrso)

(796) *Perde i s'amici* (hovorová varieta còrso)

(797) *Tuttu u s'amòre è tutta a s'aligrìa.* (hovorová varieta còrso)

Jak je však patrné z map 28 a 29, celková alomorfie paradigmatu SUO novějších fází dějin jižní a střední Itolorománie je mnohem bohatší.

Jak jsme vyložili *supra*, vyvinulo se v jižní a střední Itolorománii ještě třetí subparadigma – paradigma zkrácených, enklitických tvarů tvořených vázanými morfémy (cf. například Ledgeway, 2016a, Ledgeway, 2016b, Loporcaro – Paciaroni, 2016, Maiden – Parry, 1997, Rohlfs, 1949, 149-151, Meyer-Lübke, 1895, 122-123 a D'Ovidio, 1886, 45-48) sloužící k přiřazování členů rodiny (příbuzenských vztahů), sídel (*casa*), pánů (*signor(e)*) a, okrajově,

⁷²⁸ Je-li toto posesivum užito se členem, *e soie*, je jeho výslovnost [ezóje] (cf. Durand, 2003, 209-213).

⁷²⁹ Všechny čtyři tvary jsou pozičními alomorfy v distribučním kontextu následujícího vokalického začátku morfemického řetězce zbytku nominální fráze.

⁷³⁰ Zde se jedná o příklad exponence posesivity 6. osob (= *i loro nomi*).

rovněž i jiných referentů (posesum) 1., 2. či 3. morfologické osobě, eventuelně, vzácněji, morfologickým osobám jiným (jako posesorovi).

Vedle historických alomorfů: *-sa* (f. sg.) (senese a calabrese); *-so* (toscano); *-su* (varietà obce Servigliano); *-se* (varietà areálu Teramo); *-se* (m. sg.), *-sa* (varietà areálu Campobasso); *-se* (varietà obce Gessopalena); *-sa* (m. sg.), *-sa* (f. sg.) (varietà jižní části areálu Apulia); *-sə* (varietà jižní části areálu Apulia) a *-sa* (napoletano):

(798) *zisa*⁷³¹ (calabrese)

(799) *signorso* (Dante Alighieri)

(800) *zisu*⁷³² (varietà obce Servigliano)

(801) *sírša*⁷³³ (varietà jižní části areálu Apulia)

(802) *cagnátusa*⁷³⁴ (varietà jižní části areálu Apulia)

(803) *zíusa* (varietà jižní části areálu Apulia)

(804) *sòrsa*⁷³⁵ (varietà jižní části areálu Apulia)

(805) [mánəsə]⁷³⁶ (varietà jižní části areálu Apulia)

(806) *a ccásasa* (napoletano)

zaznamenáváme i v novějších fázích vývoje diasystému okurence tohoto subparadigmatu: například [si / -e] (maceratese). Jedním z vzácných případů užití těchto tvarů i v rámci exponence 6. osob může být příklad následující (cf. Loporcaro – Paciaroni, 2016, 237):

(807) [tʰi:si / -e]⁷³⁷ (maceratese)

Druhou izoglosou, která, byť v mnohem menší míře než SUUS, charakterizuje exponenci posesivity 6. osob v některých částech areálu jižní a střední Italománie, je, jak jsme uvedli *supra*, ILLORUM.

Diachronní podobu paradigmaticky LORO tvoří celkem dvě subparadigmata – paradigma plných tvarů a paradigma tvarů zkrácených (cf. například Ledgeway, 2016a, Ledgeway, 2016b, Loporcaro – Paciaroni, 2016, Salvi – Renzi, 2010, I, 359-375, Coda Femenia, 2004, Durand, 2003, 209-213, Loporcaro, 2002, Inglese, 2002, Hamplová, 2002, 71, Maiden, 1995, 113, Rohlf, 1949, 145-147 a 148-156, D'Ovidio – Meyer-Lübke, 1906, 168-169, Crocioni, 1905, Salvioni, 1899, Parodi, 1896, Meyer-Lübke, 1895, 122-123, Menger,

⁷³¹ Ve významu *sua zia*.

⁷³² Ve významu *suo zio*.

⁷³³ Ve významu *suo padre*.

⁷³⁴ Ve významu *suo cognato*.

⁷³⁵ Ve významu *sua sorella*.

⁷³⁶ Ve významu *sua mano*.

⁷³⁷ Ve významu *loro zii / loro zie*.

1893 a D'Ovidio, 1886)⁷³⁸. Subparadigma první popisují v historických fázích vývoje následující alomorfiie: *loro* (romanesco); *luoru* (calabrese); *lorə* (lucchanese); *lora*⁷³⁹ (marchigiano); *lloro*⁷⁴⁰ / *loro* (napoletano); *llore*⁷⁴¹ / *lore* (napoletano); *loro* (m.), *lora* (f.) (campano); *loru* (siciliano); *loro* (siciliano); *luru* (siciliano) a *lor* / *hur* (siciliano).

K nim zde nejprve pár krátkých příkladů izolovaných syntagmat:

(808) *il comodo lora* (marchigiano)

(809) *i torti lora* (marchigiano)

(810) *uno loro fa(m)meglio* (napoletano)

(811) *co llore dire* (napoletano)

a poté několik historických příkladů literárních z období XIII. – XV. století a napříč celou diatopií areálu⁷⁴²:

(812) [...] *le polzelle de Roma giano spesso ad lo dicto templo con loro vótora* [...] (*Miracole de Roma*⁷⁴³, areál Roma, XIII. století)

(813) [...] *de la loro metade* [...] (*Ricordi domestici*, areál Toscana, 1255)

(814) [...] *dimandando et fermando da la loro parte* [...] (*Trattato di pace fra i Pisani e l'emiro di Tunisi*, areál Toscana, 1264)

(815) *E lo re commandao a li soi et disse, ke fosse caçata de tucto loro tenimento.* (*Storie de Troja et de Roma*⁷⁴⁴, areál Roma, XIII. století)

(816) *Stajenno in Grecia Jason et Hercules et li compangi loro* [...] (*Storie de Troja et de Roma*, areál Roma, XIII. století)

(817) [...] *sì enganna l'omo stolto con lor falçificate.* (Jacopone da Todi, *Poesie*, areál Umbria, XIII. století)

(818) *Perciò che sono molti [...] che in loro perturbamento d'animo non ànno consilio nè confortamento* [...] (Andrea da Grosseto, Soffredi da Pistoja, *Trattati morali*⁷⁴⁵, areál Toscana, 60. a 70. léta XIII. století)

⁷³⁸ Ani paradigmaticu LORO nejsme v jejich alomorfiích s to popsat vyčerpávajícím způsobem: velikou šíří jejich diatopických variací tedy pouze reprezentujeme seznamem nejběžnějších alomorfů (v logice diatopie) a seznamem alomorfů, v nichž morfematically vývoj dospěl od podoby etymonu nejdál (nejprogressivnější exponenty).

⁷³⁹ Rohlfs (1949: 146) vznik tohoto tvaru vysvětluje takto: analogií s vývojem *mie* > *mia* vznikají v marchigiano nejen exponenty *tua* a *sua*, ale rovněž i *lora*.

⁷⁴⁰ Jak ovšem zdůrazňuje Loporcaro (2002: 69, 91-95) nejedná se v případě geminovaného *l* o alomorfii, která by byla podmíněna fonologickým kontextem distribuce (tak zvané *raddoppiamento fonosintattico*).

⁷⁴¹ Cf. předchozí poznámka.

⁷⁴² Většinu příkladů v celém výkladu k izoglose LORO jsme excerpovali z Monaci (1912), Loporcaro (2002) a Rohlfs (1949: 145-147 a 148-156).

⁷⁴³ Překlad do variety romanesco díla *Mirabilia Urbis Romae*.

⁷⁴⁴ Překlad do variety romanesco díla *Liber Ystoriarum Romanorum*.

- (819) [...] *isti carti debeno venire in manu et in potestate loro* [...] (*Scritta amalfitana*, areál Campania, 1288)
- (820) *Or quisti sone li exerciti // ke senpre se conbacte // ne lu lor peregrinaju. (La giostra delle virtù e dei vizj, areál Le Marche, ms. z konce XIII. století, či začátku století XIV.)*
- (821) [*Quilli di Babillonia*] *Per loro insengna portace, // multo forte ad vedere, // un serpente feroce. (La giostra delle virtù e dei vizj, areál Le Marche, ms. z konce XIII. století, či začátku století XIV.)*
- (822) [...] *sencza licencia deli loro // mas[tri]* [...] (*Statuti dei disciplinati di Maddaloni*, areál Campania, začátek XIV. století)
- (823) [...] *no(n) lu deçano ali fratele loro* [...] (*Statuti dei disciplinati di Maddaloni*, areál Campania, začátek XIV. století)
- (824) [...] *lur amunianu li lur mati* [...] (Accurso di Cremona, *Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi*⁷⁴⁶, areál Sicilia, po roce 1320)
- (825) [...] *a li loro Diey ben fo grata tanta perdenza* [...] (románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)
- (826) [...] *colle schere loro ordinate intraro a la vattaglya* [...] (románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)
- (827) *Banderi et stindali prisiru* [...] // *li loro armi inchi prisiru* [...] (*Quaedam profetia*, areál Sicilia, XIV. století)
- (828) [...] *li gran burgisi fuginu da li loro chitati* [...] (*Quaedam profetia*, areál Sicilia, XIV. století)
- (829) [...] *li ry che ànno sengnoriato Napole, ànno fatto vinire da loro paise ly meglio che so state a loro paise.* (Loyse de Rosa, *Lodi di Napoli*, areál Napoli, přibližně mezi 1452 a 1471)
- (830) [...] *ly napoletane so de loro natura ly meglio omene de lo mmundo* [...] (Loyse de Rosa, *Lodi di Napoli*, areál Napoli, přibližně mezi 1452 a 1471)
- (831) *Per multe manere li homini moreno po che àuno complito loro termino chi Deo à loro dato.* (*Il Libro di Sydrac*, areál Otranto, XV. století)

⁷⁴⁵ Románský překlad latinského originálu traktátů autora Albertana da Brescia.

⁷⁴⁶ Překlad do variety siciliano díla *Factorum et dictorum memorabilium libri IX* autora Valeria Maxima.

(832) [...] *li altri moreno per grande forfacto che elli fauno verso lo loro creatore [...]*
(*Il Libro di Sydrac*, areál Otranto, XV. století)

V novějších fázích dějin diasystému je subparadigma popsáno těmito alomorfiemi: *lore* (barese); [ˈluɔru] (varieta střední a severní části areálu Calabria); [ˈloʊr] (altamura); [lórə] (varieta obce Mattinata); [ˈlo:ro] (colonnese); [lurə] (sorano); [lorə] (tarantino); [lorə] (lucchese); [ˈl:ɔ:rə] (napoletano); [ˈʋɔ:rə] (varieta obce Trebisacce); [lorē] (pignolese); [dd̥ɔrə] (varieta obce Monte di Procida); [dd̥ɔrə] / [dd̥ɔrə] (ischitano); [g̊g̊ɔrə] / *ghiore* / *gghiore*⁷⁴⁷ (ischitano) a [l̥ɔrə] (campano).

K nim několik ilustrativních příkladů:

(833) [Queđđē è u canē **lorē**]⁷⁴⁸. (pignolese)

(834) [u nēvodē **lorē**]⁷⁴⁹ (pignolese)

(835) [u tsíā **l̥ɔrə**] (campano)

(836) *Arress 'a mo, sciù pe la faccia gghiore.* (ischitano)

Pokud jde o zkrácené subparadigma, nalézáme jediný alomorf, historický exponent *lo'* (cf. Egerland, 2005, sekce 4)⁷⁵⁰:

(837) *De la elezzione de'rectori e del lo' officio [...]* (*Statuto dell'Arte della lana di Radicondoli*, provincie Siena, 1308-1367)

Ostatní pokračovatelé ILLORUM – množina osobních zájmen ILLORUM₂ – jsou tvořeny subparadigmatem osobních zájmen nepřímého předmětu, subparadigmatem osobních zájmen přímého předmětu, subparadigmatem podmětových osobních zájmen a subparadigmatem přízvučných osobních zájmen.

Pokud jde o osobní zájmena nepřímého předmětu, nalézáme jak tvary plné, dvojslabičné či jednoslabičné, tak tvary zkrácené. U tvarů plných se opět klade otázka přesného statusu exponentů (cf. kapitola 2.1 a kapitola 2.1.6): přítomností přízvuku a svou případnou dvouslabičností se odlišují od předmětových exponentů ostatních osob, které jsou klitické povahy. Loporcaro (2002: 99) v komentáři k historické fázi variety siciliano říká, že:

Le forme monosillabiche sono prosodicamente ridotte e come tali candidate alla enclisi/proclisi.

⁷⁴⁷ Digraf *g̊g̊*, trigraf *ghi* a tetragraf *gghi* označují palatální artikulaci.

⁷⁴⁸ Ve významu *quello è il loro cane*.

⁷⁴⁹ Ve významu *il loro nipote*.

⁷⁵⁰ Egerland našel v rámci korpusového šetření ke své studii jedinou okurenci *lo'* jako exponentu posesivity. My tvar uvádíme zejména jako ilustraci bohatosti alomorfie paradigmatu a vývoje morfematického řetězce ILLORUM.

V historickém diasystému můžeme napříč diatopií zmínit například tyto alomorfy: *loro* (toscano); *loro* (abruzzese); *loro* (napoletano); *loru / loro / lor / lur* (siciliano). Jako příklady jejich distribucí, několik okurencí v literárních textech:

- (838) *Non mi volsero più udire // quel che loro i' volea dire [...]* (Jacopone da Todi⁷⁵¹, areál Umbria, XIII. století)
- (839) *[...] et loro offerta donaro.* (Buccio di Ranallo⁷⁵², *Storia di Santa Caterina*, provincie L'Aquila, XIII. století)
- (840) *[...] placimentu lor fu di consultari lu deu Apollu [...]* (Accurso di Cremona, *Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi*, areál Sicília, po roce 1320)
- (841) *[...] placimentu lor fu di consultari lu deu Apollu [...]* (Accurso di Cremona, *Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi*, areál Sicília, po roce 1320)
- (842) *Dissi lor Scipio [...]* (Accurso di Cremona, *Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi*, areál Sicília, po roce 1320)
- (843) *[...] quandu lor plachirà [...]* (*Capituli di la prima Cumpagna di la Disciplina di Palermu*, areál Sicília, 1343)
- (844) *Et Sancto Benedictu loro pirdunau la culpa et dixu loro [...]* (*Libru de lu Dialagu di Sanctu Gregoriu*, areál Sicília, XIV. století)
- (845) *Undi eu, partendumi da Pollidoru, andaimindi a li mei cumpagnuni et narrau loro tucti kisti cosi [...]* (Angilu di Capua, *Istoria di Eneas*⁷⁵³, areál Sicília, XIV. století)
- (846) *[...] mandau loro unu ventu ki li minau ad unu locu [...]* (Angilu di Capua, *Istoria di Eneas*, areál Sicília, XIV. století)
- (847) *[...] e loro propose [...]* (Giovanni Boccaccio, areál Toscana, XIV. století)
- (848) *[...] promettendo loro ferma perdonanza [...]* („Coda Ceffi“, románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)
- (849) *E tutto questo intrebeneva loro per la belleçe delle dicte polcelle [...]* („Coda Ceffi“, románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)

⁷⁵¹ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě *bl. Jacopo dei Benedetti*.

⁷⁵² Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Boetio di Rainaldo, Boetio di Rainaldo di Poppleto, Buccio da Poppleto, Buccio di Renallo, Buccio Di Ranallo, Iacobuccio di Ranallo, Jacobuccio di Ranallo a podobně.

⁷⁵³ Překlad, nebo spíše úprava, do variety siciliano, překladu, který byl předtím zhotoven do variety toscano, původně latinského díla *Aeneis* z pera Publia Vergilia Mara. Pokud jde o jeho přesnější dataci, je starosicilská verze jen o něco starší než verze starotuskánská, sepsaná autorem Andreou Lanciou mezi lety 1314 a 1337.

(850) [...] *e lo re Acasto il quale allora signoreggiava il Regno, disse loro* [...] („Coda Ceffi“, románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)

(851) [...] *e declarao loro inprimo la qualitate de la visione* [...] („Coda Ceffi“, románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)

(852) [...] *dedero loro la intrata* [...] („Coda Ceffi“, románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, pařížský ms., 2. polovina XIV. století)

(853) [...] *dede loro adosso* [...] (románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, oxfordský ms., 1. polovina XV. století)

Zkrácené tvary předmětového paradigmatu LORO, které se redukcí morfemického řetězce, typu apokopa či afereze, přiblížily morfemickému modelu předmětových zájmen ostatních osob a distribučním charakteristikám z něj plynoucím, nalézáme častěji než podobně zkrácené tvary posesivního paradigmatu LORO⁷⁵⁴.

Autoři Egerland (2005), Loporcaro (2002: 107), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995: 143), Rohlf s (1949: 197) a Meyer-Lübke (1895: 115) uvádějí pro historickou fázi vývoje tyto alomorfy: *lo' / lo* (marchigiano, cortonese, senese a umbro) a *'ro / ro* (aretino a còrso)⁷⁵⁵. Ilustrujme si jejich distribuce na následujících příkladech:

(854) [...] *pur ket Deu lo' desse alcuna rede* [...] ⁷⁵⁶ (marchigiano)

(855) [...] *apena l'avisar, lo' fo nascoso* [...] ⁷⁵⁷ (cortonese)

(856) [...] *i quali lo' diè Cione Bagnese posti in pagamento* [...] ⁷⁵⁸ (senese)

(857) [...] *possano essere prese ei fante loro e toltolo le bestie* [...] ⁷⁵⁹ (umbro)

(858) [...] *e quando elli se apressa a loro e vene al primo ponto de libra, che'ro va sopra capo* [...] ⁷⁶⁰ (aretino)

(859) *Quale dato [et] pastinam[en]to 'ro dede, tale car[ta]* [...] ⁷⁶¹ (còrso)

⁷⁵⁴ U posesivního paradigmatu LORO se nám podařilo zaznamenat pouze apokopované tvary (cf. *supra*).

⁷⁵⁵ Egerland (2005: sekce 4) k tomuto poznamenává: *Dative lo' is essentially the only Italian object pronoun that turned into a clitic during a relatively late period.*

⁷⁵⁶ Příklad citovaný v Loporcaro (2002: 107).

⁷⁵⁷ Příklad citovaný ibid.

⁷⁵⁸ Příklad citovaný ibid.

⁷⁵⁹ Příklad citovaný v Rohlf s (1949: 197).

⁷⁶⁰ Příklad citovaný Loporcaro (2002: 107).

⁷⁶¹ Příklad citovaný ibid.

Mezi dalšími tvary paradigmatu, tvary, jež tvoří paradigma LORO v novějších fázích dějin, zmiňme například alomorfy *gǵora* / *ghiore* / *gghiore* (ischitano)⁷⁶².

V exponenci nepřímého předmětu 6. osob je však paradigma LORO pouze jedním z možných exponentů – konkurenčními paradigmaty, tak, jak jsme to vyložili již v kapitole 2.1.6, jsou alomorfy paradigmatu GLI a exponenty odvozené z latinských příslovcí (například < *HINCE < HINC a < INDE)⁷⁶³, jež jsou zejména v historických fázích vývoje diasystému ve *scripta* jako exponenty nepřímého předmětu 6. osob mnohem hojnější.

Podobnou situaci zaznamenáváme v historické fázi vývoje jazyka i exponenci přímého předmětu 6. osob. Paradigmatu LORO, jež bylo exponentem přímého předmětu:

(860) [...] *e loro lasciò andare [...]* (Giovanni Boccaccio, *Decameròn*, pravděpodobně mezi 1348/1349 a 1351/1353)

konkuruje paradigma GLI (cf. například Rohlfs (1949: 195). Zde několik příkladů:

(861) *Quali i fioretti dal notturno gelo // Chinati e chiusi, poi che il sol **gl'** imbianca [...]* (Dante Alighieri)

(862) *Altri [animali], però che 'l gran lume **gli** offende // non escon fuor [...]* (Francesco Petrarca)

(863) *[Conti, Regi, Imperadori] // [...] // Morte **gli** ha sì ben trattati [...]* (Jacopone da Todi)

(864) *E' se ne vanno, e' si fuggono. Lassarem**gli** andare via, lassarem**gli** fuggire a questo modo?* (senese)

(865) *E' non vi sono in casa tanti sacchi [...] e fa ch'egli te ne impresti duo: [...] io **gli** voglio per andar questa sera al molino.* (Giovanni Francesco Straparola⁷⁶⁴)

(866) *[...] condusseng**li** al legato [...]* (Giambattista Cristoforo Giraldi⁷⁶⁵)

(867) *[...] si cavava gli occhiali e **gli** riponeva nel libricciuolo.* (Alessandro Manzoni)

Toto konkurenční paradigma se udrželo do novějších fází vývoje v nejsevernější části areálu Toscana:

⁷⁶² Nepředkládáme přehled alomorfií úplný, chtěli jsme jen poukázat na alomorfy, jež se od podoby svého etymonu hláskovým a analogickým vývojem vzdálily nejvíce. Jinak například uvedené historické alomorfy (cf. *supra*) však v diasystému pokračovaly všechny i do novějších fází vývoje.

⁷⁶³ Uvedený výčet konkurenčních paradigmat není zcela vyčerpávající, pokud nahlížíme exponenci celkovou: v rámci klitických exponentů to sice jediná konkurenční paradigmatata jsou, v rámci dalších exponentů však zaznamenáváme, vedle například *ad loro* (romanesco) a *a lloru* (siciliano), neklitická řešení například *ad essi* (romanesco) nebo *ad ip[s]i* / *ad isse* (napoletano), románské realizace modelu *AD IPSĪ.

⁷⁶⁴ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Gian Francesco Straparola.

⁷⁶⁵ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Giambattista Giraldi Cinzio, Giovan Battista Giraldi Cinzio, Cinzio, Cynthius, Cinthio či Giralduus Cynthius.

(868) [...] *il Re allora per rappaciargli disse [...]* (Gherardo Nerucci)

(869) [...] *canocchiali di bona qualità chi gli compra [...]* (Gherardo Nerucci)

Paradigmata osobních zájmen podmětových 6. osoby a osobních zájmen přízvučných 6. osoby jsou v historické fázi charakterizována těmito alomorfiemi: [lorə] (varieta jižní části areálu Apulia, campano a lucchese); *luoru* / *lluoru* (varieta severní části areálu Calabria), [lóru] / *luoru*⁷⁶⁶ (varieta areálu Cosenza); *lar* (materano); *loru* / *luoru* (varieta severní části areálu Calabria); *lloro* (napoletano)⁷⁶⁷:

(870) [ppə **lorə**] (varieta jižní části areálu Apulia, campano a lucchese)

(871) *de luoru* (varieta severní části areálu Calabria)

(872) *a lluoru* (varieta severní části areálu Calabria)

(873) [...] *li quali a lloro pareano multo gran gentili huomini [...]* (románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guido dalle Colonne, areál Napoli, XIV. století)

V novějších fázích vývoje zaznamenáváme alomorfie tyto (cf. například Cappellaro, 2016, Maiden – Perry, 1997, 108 a Ive, 1900): [lóra] (varieta obce Osimo, Marche); *lora* (m. pl.) (varieta obce Filottrano, Marche); [lorə] (varieta obce Cassino, Lazio); ['lo:rə] (varieta obce Vaglio, Basilicata); [lɔrə] (varieta obce Calvello, Basilicata); [louɾ] (varieta obce Altamura, Puglia); [laurə] (varieta obce Trani, Puglia); ['lɔro] (varieta obce San Giorgio del Sannio, Campania) a *lloro* [llòro] (napoletano).

Maiden – Perry (1997: 108) k šíření se distribucí paradigmatu LORO na úkor původních etymologických podmětových zájmen 6. osob poznamenávají:

Replacement of the old plurals with derivatives of ILLORU(M) was even commoner, extending down into Lazio (including Rome), Umbria, Marche and various points southward.

I v jižní a střední Italománii se setkáváme s distribucemi exponentů nových, románských diskurzivních / enunciačních osob, s *pronomina reverentiae*⁷⁶⁸ 6. osoby. Necháme-li stranou variety, kde se obě paradigmata všemi svými alomorfiemi shodují, dokumentuje Lorenzo Renzi (cf. Maiden – Parry, 1997, 114) v sekci *Expression of allocutionary distance* například případ, kdy došlo ke vzniku zcela nového paradigmatu pro honorifika, a tak opozice příznakových a nepříznakových 6. osob, to jest diskurzivních / enunciačních a morfologických osob odpovídá opozici dvou sérií různých morfematických

⁷⁶⁶ Rohlfs (1949: 162) oba tvary na základě fonetických rysů (*uo* a [ó] < [ò]) identifikuje jako v areálu Cosenza nepůvodní, importované exponenty.

⁷⁶⁷ Tyto exponenty nejsou v materano, ve varietě severní části areálu Calabria a v napoletano ale původní (cf. například Ledgeway, 2016a a Loporcaro – Paciaroni, 2016).

⁷⁶⁸ Teoretický výklad k nim samým a k jejich souvislostem se sémiozí posesiv 6. osob předkládáme v kapitole 0 a v kapitole 2.3.1.2.

řetězců: [nə'lur] (m.), [nə'lur] (f.) (příznakové), ['lur] (m.), [la'lur] (f.) (nepříznakové) (varietà obce Pontremoli).

Ale vraťme se ještě k posesivním paradigmátům SUO a LORO, neboť zbývá ještě popsat jejich distribuce ze dvou hledisek: (a) podle relativní pozice vůči řídicímu substantivu v rámci nominální fráze a (b) podle nutnosti doprovázet je nebo ne v rámci nominální fráze dalšími koaktualizátory, například členy.

Rohlf's (1949: 151-152) shrnuje distribuční pravidla takto⁷⁶⁹. V novějších fázích vývoje stojí ve spisovném jazyce a v toscano posesiva obvykle v prenominální pozici a pouze pokud je mluvčí chce zdůraznit, postponuje je. Stojí-li před substantivem adjektivální přívlastky, bývají posesiva zpravidla před nimi. Někdy však stojí i za nimi, v tom případě je na adjektiva kladen důraz.

Ve velké části jižní Itálie – v celém kontinentálním areálu až k Římu, jižní části kraje Umbria a v areálu Ancona a v některých varietách areálu Sicília (například areál Girgenti) – je posesiv užíváno v postnominálních distribucích (cf. Benincà – Parry – Pescarini, 2016, 198, Ledgeway, 2016a, Ledgeway, 2016b, Loporcaro – Paciaroni, 2016, Maiden – Parry, 1997, 164 a Rohlf's, 1949, 151-152). Celkově však platí, že se vlivem severoitalského úzu v areálu Sicília distribuční pozice mění a posesivum se objevuje prenominálně. Dalšími areály s prenominálními distribucemi posesiv jsou areál Potentino (kraj Toscana) a nejj jižnější části kraje Calabria (cf. Ledgeway, 2016a, Ledgeway, 2016b, Loporcaro – Paciaroni, 2016).

Pokud jde o morfologický status posesiv, o otázku, zda byly výhradními aktualizátory či pouhými koaktualizátory, platí, že v historických fázích s nimi bylo v toscano členu určitého užíváno relativně velice volně. Hamplová (2002: 77-78) a Rohlf's (1949: 153) upřesňují některá základní distribuční pravidla. Nejprve, slovy Rohlf'sovými:

Es ist klar, daß die Einführung des Artikels eine Neuerung darstellt. Sie hat sich erst in jüngerer Zeit allgemeiner durchgesetzt. Der bestimmte Artikel war in ältester Zeit nur dann selbstverständlich, wenn das Possessivum dem Substantivum folgte [...].

Od takovýchto koaktualizujících distribucí se snadno, zobecněním schematu, přešlo k distribucím prenominálním a užívání členu určitého⁷⁷⁰ se stalo pravidelným územ.

⁷⁶⁹ Z Rohlf'sova popisu jsme vypustili podpravidla řídicí distribuce v osloveních a zvoláních – z povahy definice příslušných morfologických a diskurzivních / enunciačních osob takovéto distribuční kontexty pro posesiva nastat nemohou. Jedinou výjimku tvoří, v rámci portugalského diasystému, konstrukce typu *Seu mentiroso!* či *Seu ladrão!*, kterým se věnujeme v kapitole 2.3.2.

⁷⁷⁰ Mluvíme-li v popisu distribucí posesiv o *členu určitém*, jedná se pouze o snahu označit určitý model chování, v konkrétních distribucích se ovšem na pozici námi označované člen určitý může vyskytovat jakýkoliv exponent

V současné italské koiné, ve standartní varietě italského diasystému, se člen, jak jsme viděli v kapitole 2.1.6, vypouští / vynechává pouze v přesně definovaných kontextech jeho užití se singulárovým označením příbuzenského vztahu.

Dialektálně, i v jazyce spisovatelů (například Gabriele D'Annunzio – *Figlia di Iorio*, 1903) však, ve střední Italománii, nalézáme v novějších fázích vývoje distribuce, které tato pravidla nerespektují⁷⁷¹ a členu určitého užívají i v singuláru (cf. Rohlfs, 1949, 153-154). Stejně tak se děje i v lidovém jazyce v kraji Toscana a v areálu Corsica. Variety jiných areálů (například Umbria a severní Lazio) se řídí v distribucích posesiv podle pravidel italské koiné. V jižní Italománii je užívání členu určitého u označení příbuzenského vztahu běžné a také v souladu s pravidly koiné: v některých varietách – například calabrese, napolitano, barese a ve varietě jižní části areálu Apulia – je tomu tak z důvodu postnominálního úzu posesiva, v jiných vlivem spisovné italštiny – například siciliano a ve varietě jižní části areálu Calabria.

Nyní se, v druhé části této kapitoly, dostáváme k italománské a románské kontextualizaci pozorování distribucí posesiv 6. osob v severní Italománii a v jižní a střední Italománii, paradigmatických posesiv a jejich vývoje v průběhu staletí. Jak jsme vyložili v kapitole 2.1.6, klade se pro celý areál Italománie a ještě více pro jižní a střední část tohoto areálu především otázka autochtonnosti, původnosti obou izoglos ve zkoumaných areálech.

Následující text je strukturován do dvou částí – první shrne hlavní názory lingvistů a hlavní možné hypotézy k tématu autochtonnosti, původnosti obou izoglos, druhá pak poslouží jako ilustrace komplexnosti otázky vývoje distribuční opozice SUO – LORO v průběhu staletí a vyloží dva konkrétní velké jevy, které měly dopad na jazykovou situaci v Italománii.

Italománie se nalézá v samém středu Románie, je kombinací dvou kontextů – kontextu tradice latinského diasystému v samotném jeho středu a kontextu křížovatky exportů inovací a cirkulace jazykových modelů z jednotlivých částí Románie⁷⁷².

Loporcaro (2002) v tomto smyslu velice dobře poukázal na to, jak komplexní otázkou určení původu jednotlivých jazykových inovací a jazykových modelů, jež v italském diasystému nalézáme, bude. Ve svém textu vyložil, že si na začátku identifikace původu

z jakéhokoliv jiného subparadigmatu paradigmatických posesiv. Mezi všemi subparadigmaty představuje člen určitý subparadigma nepříznakové.

⁷⁷¹ V celé pasáži míníme, u distribucí spojených s nominálními frázemi označujícími příbuzenský vztah, *nedodržením pravidel* implicitně nedodržením té části pravidel, která ošetřuje přítomnost / nepřítomnost členu u posesivní distribuce typu SUO.

⁷⁷² Nalézt odpovědi k otázce původu exponentů posesivity 6. osob v italském diasystému tak znamená nalézt velice důležitý díl *puzzle* tras exportů / importů jazykových inovací a jazykových modelů v rámci celé Románie, rekonstruovat důležitou část sítě románských filií jednotlivých supletivních řešení.

všech pokračovatelů latinských SUUS a ILLORUM, jež v diasystémech⁷⁷³ Itolorománie konstatujeme, musíme položit celkem dvě naprosto klíčové otázky, které správně nasměrují náš výzkum. V případě tématu naší práce se stanovování původnosti může, tak, jak k problematice přistupují klíčoví lingvisté, zúžit na otázku původnosti lokálních pokračovatelů ILLORUM, takto si obě otázky můžeme klást pouze pro ně⁷⁷⁴.

První otázkou, již explicitně formuluje, je, zda se v tom konkrétním případě jedná o exponent / distribuci / úzus, který je přímým pokračováním exponentu / distribuce / úzu latinských⁷⁷⁵, či o exponent / distribuci / úzus nové, románské⁷⁷⁶. Druhou otázkou je pak, jaký je přesně etymon zkoumaného exponentu: pokud je pro nás hlavním zdrojem informací o původu románského exponentu rekonstrukce vývoje od morfematického řetězce latinského etymonu k morfematickému řetězci románského výsledku, potom je stanovení přesného etymonu klíčové. Pro paradigma LORO Loporcaro předkládá celkem čtyři možné etymony: ILLŌRUM, *ILLŌRO, *ILLŌRU(M) a *ILLŪRUM⁷⁷⁷.

Jak vyplývá z kombinace obou otázek, jsou možnými výsledky tohoto rozboru identifikace dvě: dané exponent / distribuce / úzus jsou identifikovány buď jako původní, to znamená pokračující situaci latinského diasystému, či jako nepůvodní, tedy jako románská inovace. V druhém případě se dostáváme k otázce zdrojové variety. Jak vyložíme v následujícím textu, byly pro paradigma LORO v areálu Itolorománie formulovány celkem tři velké hypotézy: (a) původ gallorománský, (b) původ severoitalský a (c) původ ve spisovném / písemném / literárním jazyce Itolorománie. Tyto tři hypotézy ovšem popisují původ bezprostřední, není tak tedy možno neuvažovat rovněž jejich kombinace: (A) LORO pocházející ze spisovného / písemného / literárního jazyka, do něž se dostalo z Gallorománie, či (B) LORO pocházející ze severoitalského úzu, do něž se dostalo z Gallorománie.

⁷⁷³ Z logiky, v jaké jsme rozdělili areál Itolorománie na dvě části – severní Itolorománii (cf. kapitola 2.1.6) a Itolorománii jižní a střední (cf. aktuální kapitola) – a z jazykových popisů obou vyplývá, že během staletí, než se dovršilo ustanovení jediné celoitalské koiné, současné standardní variety (jediného) italského diasystému, existovalo v různých staletích několik samostatných, makroareálových diasystémů (s jistou formou lokální koiné či alespoň vykazující tendence interregionální / supraregionální koineizace – například *lingua padanese* / *koinè padana* / *koinè alto-italiana*, *koinè franco-italiana*, *koinè meridionale*, *koinè isolana* (areál Sicília) či některé *koinè di tipo cancelleresco* cf. například Ellena (2011), Coluccia (2010), Coluccia (2008), Vårvaro (2004), Sanga (1995), Sanga (1990)).

⁷⁷⁴ V binární logice této problematiky stačí, když u jednoho z konkurenčních paradigmat konstatujeme nepůvodnost, druhý je touto cestou identifikován jako původní.

⁷⁷⁵ To jest spadající do nepřerušené tradice, do kontinuity vývoje od latinského diasystému do diasystému románského.

⁷⁷⁶ *Nové* je myšleno ve vztahu pouze k dané konkrétní zóně, to znamená, může se jednat o exponent / distribuci / úzus zůstávající v kontinuitě vývoje od latinského diasystému do diasystému románského v nějaké jiné části Románie, které byly přeneseny / exportovány do části jiné.

⁷⁷⁷ Příkladem rozdílů identifikací původu v závislosti na identifikaci etymonu je například aplikovatelnost vokalické harmonizace / vokalická harmonie, metafonie: jen u některých ze zmíněných etymonů je možné použít při hledání původu, při rekonstrukci jednotlivých fází vývoje, metafonii.

Kontinuitu vývoje od latinského posesivního paradigmatu ILLORUM k italománským posesivním paradigmátům LORO zpochybňují ve svých textech například Loporcaro (2002) a Togeby (1968). Togeby (1968: 66-67) své odmítnutí kontinuálního vývoje konkrétně formuluje takto:

La généralisation de illorum comme possessif est très postérieure à celle de suus, comme il ressort déjà de l'indication chronologique de Bourciez [(1946)], mais, qui plus est, elle n'a été rendue possible que par la création préalable d'un illorum comme datif tonique du pronom personnel. Il y aurait donc, en principe, interruption entre l'emploi possessif de illorum en latin, renvoyant d'une proposition à une autre, et son emploi dans certaines langues romanes.

Na možný cizí⁷⁷⁸ původ paradigmat LORO poukázal ve své syntéze Loporcaro (2002: 60):

Insomma, il quadro cui si trova dinanzi chi consulti le grammatiche storiche di riferimento è quello di una forma che, in tutte le funzioni sintattiche in cui ricorre, è sostanzialmente estranea al patrimonio ereditario del Meridione e che inoltre può forse ritenersi d'importazione, almeno in alcune delle sue funzioni, anche in Toscana e nell'Italia del Nord.

Před ním tak učinili již například Rohlfs (1949), Politzer (1952), Väänänen (1981), Maiden (1995), De Dardel (1999), Hamplová (2002) a po něm například Pato (2010).

(a) Hypotézu gallorománského či severoitalského původu formuloval Rohlfs (1949: 147)⁷⁷⁹:

*Das in der neueren Schriftsprache in der dritten Person des Plurals gebräuliche loro scheint auf Einflüssen zu beruhen, die aus Frankreich oder Oberitalien gekommen sind. Es findet sich schon bei Dante, vgl. quivi le brutte Arpie **lor** nido fanno ([Commedia,] Inf[erno], [1321]).*

Rohlfsův názor následují další lingvisté:

Politzer (1952: 66)⁷⁸⁰: *While the Italian standard language uses loro < illorum, it is also well known that in Italy the generalization of loro for the written standard language is of comparatively recent date, and that the older written language still used suo quite frequently as the possessive pronoun for the plural also. What is even more important, the use of loro does not seem to be native to any of the Italian dialects. North, Central, and South Italian dialects agree in the use of a derivative of suus for the third person plural. If forms like luoru or lorə appear in Southern Italian they are direct borrowings from the standard language.*

⁷⁷⁸ Cizí a priori ve smyslu pocházející z oblasti mimo areál Italománie.

⁷⁷⁹ V pozdější, italské, edici – Rohlfs (1966-1969: § 427): *Il loro usato dall'odierna lingua scolastica per la terza persona del plurale par dovuto ad influssi venuti di Francia o dal Settentrione.*

⁷⁸⁰ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1950b: 145 ff.).

A doplňuje, že „by and large then the use of a derivative from *illorum* appears to be a definitely French phenomenon. Whenever an *illorum* derivative has become generalized elsewhere, the reason seems to be conscious imitation of the French custom, as was probably the case in [...] Italian [...]“.

Väänänen (1981: 124)⁷⁸¹: *En roman, suus est en partie remplacé par illōrum au pluriel, à savoir en roumain et en gallo-roman, d'où il semble avoir pénétré en italien littéraire.*

Maiden (1995: 113)⁷⁸²: *The Italian third person plural possessive loro [...] is probably of Gallo-Romance origin and the dialectal evidence indicates that it is not indigenous in central and southern Italy, including Tuscany.*

De Dardel (1999: 43)⁷⁸³: *Illōru[m] en fonction de génitif ne se généralise que relativement tard ; cela tient sans doute à la concurrence de suus [...] en italien central, loro adnominal⁷⁸⁴ est attribué à une influence gallo-romane ou septentrionale ; en italien septentrional, il est peu fréquent dans les textes anciens et n'est populaire dans aucun des dialectes actuels ; en italien méridional, il est circonscrit à quelques zones et provient de la langue littéraire.*

Pato (2010: 16)⁷⁸⁵ ve svém textu Rohlfsovův názor předkládá jako vysvětlení pravděpodobné.

Hamplová (2002: 71): *[U]žívání [loro] se rozšířilo zřejmě vlivem Francie nebo území severní Itálie, poněvadž stará italština původně užívala suoi, sue.*

V některých analýzách se autoři, například Bonfante (1962) či Sabatini (1962), nevyjadřovali k původu paradigmát LORO celého italského diasystému, nýbrž jejich původ stanovovali pouze pro dílčí areály / dílčí diasystémy.

Bonfante (1962: 204) dochází k závěru, že: *loru [(con le varianti lor / lur)] della letteratura siciliana tre e quattrocentesca è un gallicismo*, ale pro paradigmata LORO v historických varietách napoletano a romanesco uvádí, že tomu tak není. Ke stejnému závěru pro siciliano dochází i Sabatini (1962: 28f)⁷⁸⁶, jenž upřesňuje, že *loru [(con le varianti lor / lur)] è la forma usuale nei testi siciliani antichi [ma] del tutto sconosciuta ai dialetti siciliani moderni, sia nell'uso possessivo (il loro zio ecc.), sia nell'uso di pronome al nominativo plurale (anche loro ne anno abbastanza), sia nell'obliquo (tanto peggio per loro)*. V poznámce 49 vstoupení paradigmát LORO do místního jazykového systému charakterizuje: *Bisogna*

⁷⁸¹ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1950b: 145 ff.).

⁷⁸² Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1966-1969: II, 122-124).

⁷⁸³ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1966-1969: II, 122-124).

⁷⁸⁴ To jest *loro* jako exponent posesivity 6. osob.

⁷⁸⁵ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1966-1969: II, 122-124).

⁷⁸⁶ Ve svém textu z Bonfantových analýz vychází.

tener conto invece di codeste più antiche testimonianze che inducono a supporre una mutuazione dal francese: com'è naturale più rapidamente e stabilmente acquisita alla lingua scritta e scarsamente penetrata nei dialetti. Jako galicismsy vnímá Sabatini rovněž paradigmata LORO v kontinentální části jižní Itálie.

Podívejme se nyní, kteří lingvisté se svými analýzami staví proti gallorománskému původu. Zmíníme pět konkrétních jmen – Coromines i Vigneaux (1956), Ernst (1970), Tekavčić (1972: II), Loporcaro (2002) a Coba Femenia (2005).

Coromines i Vigneaux (1956: 176): *¿Quién va a creer, por ejemplo, que ancora [...], medesimo [...], el pronombre loro [...] se tomaron de allende los Alpes? ¡Habría para creer que los franceses enseñaron a hablar a sus vecinos!*

Tekavčić (1972: II, 182-183) se domnívá, že není nutné vidět v paradigmatu LORO itálie diasystémů nezbytně import jazykových modelů z jiných areálů Románie: *[...] il possessivo loro [...] non deve essere necessariamente una voce di origine settentrionale o galloromanza* a formuluje další možnost, autochtonní, již by posesivní paradigma bylo lze vysvětlit: *bensì può trattarsi di un'estensione funzionale del sostituto personale alla funzione possessiva, per rimediare all'ambiguità di suo.*

Loporcaro (2002: 67 a 109-110) dochází pro různé areály Itálie k různým závěrům. Sice tvrdí, že pro areál Sicílie *[...] loro [dell'antico siciliano] corrisponde ad un influsso francese in età normanna*, ale pro jiné areály gallorománský původ buď přímo odmítá: (a) *[...] che il loro toscano, possessivo e clitico, sia importato di Gallia resta indimostrato [...]*, (b) *[...] lloro dell'antico napoletano mostra una fonetica⁷⁸⁷ ed una sintassi inconciliabili con il suo presunto carattere avventizio.* nebo (c) se vyjadřuje skepticky ohledně stanovenitelnosti přesného původu: pokud jde o romanesco, sice zaznamenáváme pravidelné užívání posesivního paradigmatu LORO již ve XIII. a XIV. století, například v textech jako *Miracole de Roma*, *Storie de Troja et de Roma* a anonymní *Cronica*⁷⁸⁸, nedokážeme však říci, zda před tímto obdobím posesivní LORO bylo rysem domácího úzu či inovací, jež přišla odjinud. Tuto nemožnost vyjádřit se o původu posesivních distribucí konstatoval již dříve rovněž Ernst (1970: 129).

Loporcaro (2002: 109-110) a Coba Femenia (2005: 129) při odmítání gallorománského původu paradigmatu LORO v Itálii formuluje možnost polygeneze v rámci Románie.

Loporcaro (2002: 109-110): *Questo fatto [...] può essere bene inserito entro la generale dinamica romanza che ha visto l'espansione delle funzioni di ILLŌRUM, da un lato come*

⁷⁸⁷ Loporcaro (2002: 91-95) rozebírá například přítomnost iniciální gemináty LL v *lloro*.

⁷⁸⁸ Ve filologické tradici označovaná jako *Cronica di Anonimo Romano*.

*possessivo di III plurale e dall'altro in funzione di obliquo entro il sistema tricasuale proto-romanzo. Se oggi molti dialetti del Meridione ne sono privi, è perché esso è successivamente scomparso cedendo ai suoi concorrenti così come, ancor più generalmente, è scomparso quel lui che pure indubbiamente nell'italo-romanzo dell'Italia meridionale dovè in origine esser presente (teste l'ultimum **illui** spiritum ut exciperet di CIL X 2564) e le cui ultime tracce si spingono fino al lui, obliquo in funzione di possessivo, attestato nel salentino del secolo XI.*

Coba Femenia (2005: 129): [...] *també alguns autors – p. ex. Politzer (1952: 65-71) o Rohlfs ([1966-1969]: II, 122) – hagen defensat la possibilitat que la forma loro siga deguda a influència provinent de França o del Septentrió [...] Opinem nosaltres que difícilment podem parlar d'influència gal-loromànica respecte a un estat de coses que – en determinats segles – fou general a tota la Romània.*

(b) Lingvisty, již zastávali hypotézu úzu variet severní Italománie jako možného zdroje inovace LORO v jiných areálech Italománie, jsme zmínili již výše – Rohlfs (1949), De Dardel (1999) a Hamplová (2002). K lingvistům, jež ji vnímají jako jednu z možných, nikoliv však nezbytně hlavní, patří, jak jsme uvedli *supra*, například Tekavčić (1972: II, 182-183).

(c) Poslední hypotézou je původ ve spisovném / písemném / literárním jazyce, odvozeném z jedné z variet mikrodiasystému toscano⁷⁸⁹, jenž se v Italománii vyvinul v historických fázích a z nějž se do variet ostatních šířily jazykové inovace a jazykové modely. Autory, kteří jej postulují v absolutní platnosti, jsou například Rohlfs (1949) a Togeby (1968). Jiní lingvisté, například Loporcaro (2002), uvažují import jazykových inovací pouze pro některé ze všech existujících paradigmat LORO⁷⁹⁰.

Rohlfs (1949: 149)⁷⁹¹ se vyjadřuje konkrétně o jižní Italománii: *Nur in einigen Teilen von Süddalien wird mit Bezug auf eine Mehrheit von Besitzern die Form 'loro' [...] gebraucht; sie ist aus der Schriftsprache entlehnt. Die einheimische Ausdrucksform ist 'suo' oder 'di quelli', z. B. abr[uzzesisch] lu pajesə sé 'il loro paese', kalabr[isch] a casa de chilli 'la loro casa'.*

Loporcaro (2002: 65-66) ve svém textu shrnuje Rohlfsovu fonetickou argumentaci ve prospěch toskánského původu inovace LORO:

Queste perturbazioni sono invocate dal Rohlfs a favore dell'ipotesi del toscanismo letterario:

⁷⁸⁹ Úzus této prestižní variety se postupně rozšiřuje do jednotlivých areálů Italománie v rámci procesu, jež označujeme *toscanizzazione*.

⁷⁹⁰ To jest z paradigmatu ILLORUM₁ a množiny paradigmat ILLORUM₂.

⁷⁹¹ V pozdější, italské, edici – Rohlfs (1966-1969: § 429): *L'uso della forma 'loro' (cal. luoru, luc. e tarant. loro) è nell'Italia meridionale circoscritto ad alcune zone, e proviene dalla lingua letteraria. L'espressione indigena è 'suo' o 'di quelli', per esempio abruzzese lu pajesə sé 'il loro paese', calabrese a casa de chilli 'la loro casa'.*

(a) -o finale, in luogo dell'attesa -u (area mediana);

(b) vocale tonica come se da *ō* non metafonizzata (area mediana; alto Meridione: ad es. ant. napoletano);

(c) vocale tonica come se da *ō* non metafonizzata (alto Meridione: ad es. altamurano; Meridione estremo: ad es. ant. siciliano);

(d) vocale tonica come se da *ō* metafonizzata (Meridione estremo: diall. calabresi centro-settentrionali).

Rovněž Togeby (1968: 68)⁷⁹² své pozorování formuluje pro jižní Italománii:

Enfin, dans l'Italie du Sud, le datif est toujours a issi, a esse⁷⁹³, le possessif suus : abruzz. lu pajese sé 'il loro paese', et si loro s'y rencontre, il s'agit d'un emprunt à la langue littéraire.

Kromě exportu posesivního paradigmatu LORO, popisuje Rohlfs (1966-1969: § 440) i šíření exponentů množiny osobních zájmen ILLORUM₂: *Solo qua e là [nel Sud] ha avuto successo la forma obliqua [del pronome personale], per esempio tarantino lorə, napoletano lloro, a Ischia dдорə, in provincia di Cosenza luoru o lurə. Le ultime due forme di rivelano chiaramente un'importazione per il loro uo (ovvero u da uo).*

Loporcaro (2002) celkem ve dvou pasážích explicitně odmítá absolutní formulaci a absolutní platnost Rohlfsova modelu.

Di fronte al dato anche solo meramente cronologico, dunque, l'ipotesi che il loro dei volgari meridionali antichi si debba, in toto ed ab origine, al toscano, risulta insostenibile. (cf. Loporcaro, 2002, 72).

[...] che al toscano letterario si debbano in toto le forme del tipo loro dei dialetti meridionali è dimostrabilmente falso, per ragioni tanto storico-documentarie [...] quanto strutturali [...] (cf. Loporcaro, 2002, 109-110).

Loporcaro sám svůj vlastní výklad rozdělí na analýzy situací v několika areálech Italománie. Prvním pozorováním je, že LORO v areálu Toscana není přejímka, nýbrž je doloženo už v nejstarších dokumentech (cf. str. 106-107). Druhým pozorováním je, že je třeba jednotlivá paradigmata LORO analyzovat a až k jejich původu sledovat každé zvlášť. Autor se poté věnuje konkrétně varietě romanesco a varietě napoletano.

Ve varietě romanesco (cf. str. 66-68) se LORO jako osobní zájmeno podmětové objevuje poprvé až v průběhu XV. století, kdy již probíhá toskanizace, proto jej s ní můžeme kauzálně spojit (cf. Ernst, 1970, 130). V areálu Toscana je podmětové LORO poprvé

⁷⁹² Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1950b: § 429).

⁷⁹³ Italománští pokračovatelé latinského paradigmatu IPSI.

doloženo ve XIII. století a v průběhu století XIV. a XV. významně narůstá počet jeho okurencí (cf. D'Achille, 1990, 324-329).

Distribuce LORO jako osobního zájme nepříмого předmětu zaznamenáváme (cf. str. 67-68) rovněž již od XIII. století – v *Miracole de Roma* se LORO objevuje pouze jako posesivum, v textech dvou ze tří skriptorů *Storie de Troja et de Roma*, jejichž jazyk nebyl zasažen tak silnou toskanizací a kteří jsou vcelku věrnými svědectvími o dobovém romanesco, však vedle distribucí posesivních, nalézáme rovněž LORO přízvučného osobního zájme (*infra loro, enfra loro, entre loro*) a jeden příklad LORO jako osobního zájme nepříмого předmětu, *ad loro (Et dixit tutto lo facto ad loro et lo facto ad tutti placke)*. Je však nutno podotknout, že v distribučních pozicích všech neposesivních paradigmat LORO zaznamenáváme i okurence konkurenčních paradigmat osobních zájmen ESSI (podmětové *essi, essi* přímého předmětu, *ad essi, da essi*).

Pro popis situace ve varietě napoletano Loporcaro analyzuje (cf. str. 68-70) v logice proti toku času⁷⁹⁴ situaci celkem tří století – XV., XIV. a XIII. – ve snaze identifikovat projevy toskanizace a odfiltrovat je od tendencí autochtonního vývoje.

V XV. století, ilustrovaném textem *Ricordi* autora Loise de Rosa, nalézáme okurence podmětového zájme osobního LORO, předmětového zájme osobního LORO nepříмого předmětu (*ad loro*), přízvučného zájme osobního LORO (*de lloro*)⁷⁹⁵. Ve všech těchto distribučních pozicích se ovšem mohou, jak ukazují autorovy excerpcce, objevovat tvary konkurenčních paradigmat osobních ISSE. Máme doloženo rovněž užívání posesivního LORO (*s loro, lloro* a další alomorfy).

Jako svědectví o podobě jazyka ve XIV. století máme k dispozici text románské verze díla *Historia destructionis Troiae* autora Guida dalle Colonne. V celém textu nenalézáme ani jednu okurenci podmětovou, můžeme tedy, u pozdějšího exponentu LORO, pomýšlet i ve varietě napoletano na možný vliv variety toscano. Ostatní distribuce paradigmat LORO osobních zájmen i posesivního paradigmatu LORO se v textu vyskytují. Podobnou situaci konstatujeme v dalších dobových *scripta* areálů Napoli a Campania (například *Statuti dei disciplinati di Maddaloni*, začátek XIV. století).

Napoletano pozdního XIII. století Loporcaro ilustruje dvěma díly – básní *Bagni di Pozzuoli* autora Erasma Pèrcopa v jeho nejstarší, a tím nejméně toskanizované verzi a

⁷⁹⁴ A tím proti logice sílící toskanizace.

⁷⁹⁵ Ve své identifikaci jednotlivých typů pronominálních distribucí vychází Loporcaro z jiné distribuční logiky, než jakou používáme ve své práci my sami: nejproblematičtější, pokud jde o sjednocení našich analýz, se ukazuje právě distribuční model *a(d) loro* a jeho identifikace jako *osobního zájme nepříмого předmětu* či jako prepozicionální užití *osobního zájme přízvučného*. Při výkladu autorova rozboru jsme proto přistoupili k některým terminologickým úpravám.

Regimen Sanitatis. Zatímco v prvním nenalzáme paradigma LORO žádné a jako exponent posesivity 6. osob se zde objevuje pouze paradigma SUO, v druhém se okurence LORO vyskytují, a to právě jako posesiva.

Loporcaro své observace shrnuje a pojmenovává hlavní obtíž pátrání po historickém původu paradigmat LORO: zatímco je možné stanovit pro areály Roma a Campania dataci první historické okurence podmětového LORO, v případě posesivního LORO a LORO nepodmětových osobních zájmen nejsme s to říci, odkdy jsou v příslušných varietách v exponenci 6. osob přítomny.

V závěrečné části této kapitoly bychom chtěli ještě ilustrovat komplexitu vývoje jazykové situace v Italománii a zmínit dva příklady velkých jevů, jež zasáhly do podoby, v níž se lokální diasystémy nalézaly. Prvním jevem, který popíšeme, je působení prestižní Sicilské básnické školy, druhým jsou pak velké demografické projekty normanských feudálů a normanských králů v areálu Sicilia a částečně rovněž v kontinentální části jižní Italománie.

Sicilská básnická škola je seskupení básníků trubadúrské oc-gallorománské tradice, jež vzniklo při *Magna Curia* Fridricha II. Štaufského a jeho synů. Její působení můžeme datovat do období prvních tří čtvrtin XIII. století. Tato škola sdružovala básníky-trubadúry z různých oblastí Italománie – básníky-trubadúry z areálu Sicilia jako například Giacomo da Lentini, Odo delle Colonne, Rugieri d'Amici, Stefano Protonotaro, Guido delle Colonne, Mazzeo di Ricco, Tommaso di Sasso, Ruggero da Palermo⁷⁹⁶, básníky-trubadúry z jižní Italománie jako například Pietro della Vigna, Rinaldo d'Aquino, Giacomino Pugliese, Folco di Calabria, Iacopo d'Aquino, básníky-trubadúry ze severní Italománie jako například Percivalle Doria⁷⁹⁷, Iacopo Mostacci jakož i básníky-trubadúry z dalších areálů jako například Folcacchiero Folcacchieri⁷⁹⁸, Paganino di Sarzana⁷⁹⁹, Tiberio Galliziani, Compagnetto da Prato, Inghilfredi a další.

Do Italománie vliv trubadúrské literatury Oc-Gallorománie, tak, jak jsme o něm pojednali v kapitolách 2.1.3 a 2.1.5, pronikl několika cestami, jak ukazuje mapa 30. Jednotlivé cesty a jednotlivé z nich vzniklé místní školy se od sebe lišily (cf. například Guida – Larghi, 2014, Gossel, 2012, Migliorini, 2001, 119-129, Akehurst – Davis, 1995, Bertoni,

⁷⁹⁶ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Ruggerone da Palermo.

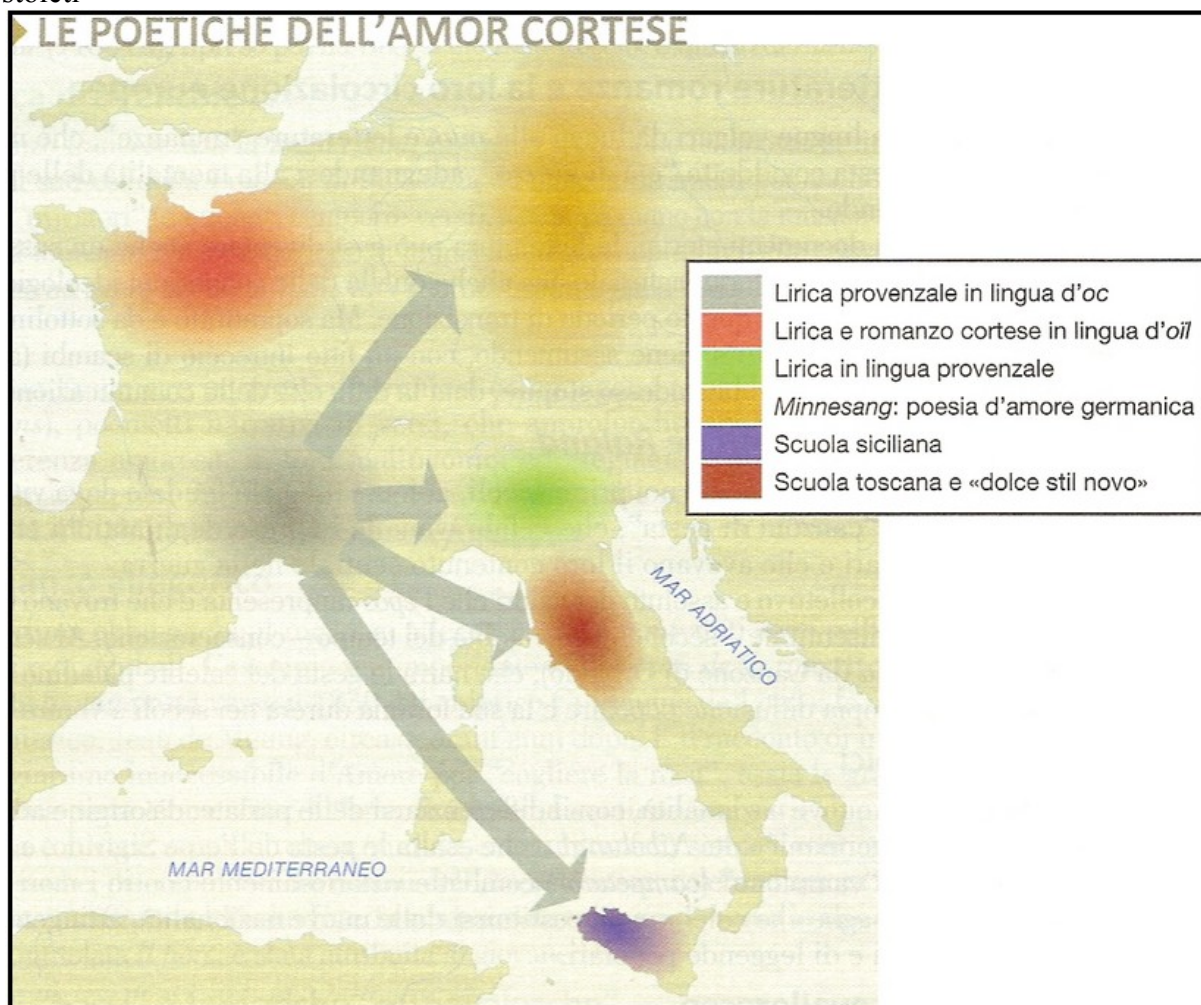
⁷⁹⁷ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobě Perzivalle Doria.

⁷⁹⁸ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Folcacchiero da Siena či Folcacchiero dei Folcacchieri.

⁷⁹⁹ Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Paganino da Sarzana, Paganino da Sarzana či Paganino de Serçano.

1974, Brakelmann, 1870-1891 a heslo *Scuola siciliana* v *Encyklopedii Treccani*⁸⁰⁰). Zatímco třeba severní škola, reprezentovaná básníky-trubadúry jako Lanfranco Cigala či Sordello da Goito, sdružovala autory, kteří oc-trubadúrskou tvorbu imitovali zcela a své texty psali v oc, společným cílem básníků-trubadúřů bylo svým poetickým vyjádřením přispět k vytvoření vlastního *volgare illustre – siciliano illustre*: jazyk otevřeli inspiraci prestižními varietami oil, prestižními varietami oc⁸⁰¹ a latinou a zbavovali jej příliš vyhraněně lokálních dialektálních rysů.

Mapa 30: Mapa rozšíření trubadúrské tradice z Oc-Gallorománie do Evropy ve XII. a XIII. století⁸⁰²

V areálu Sicílie se touto cestou zrodilo centrum trubadúrské poezie, jehož vysoká prestiž přispěje k šíření děl jeho básníků-trubadúřů po celé Itálorománii (cf. například

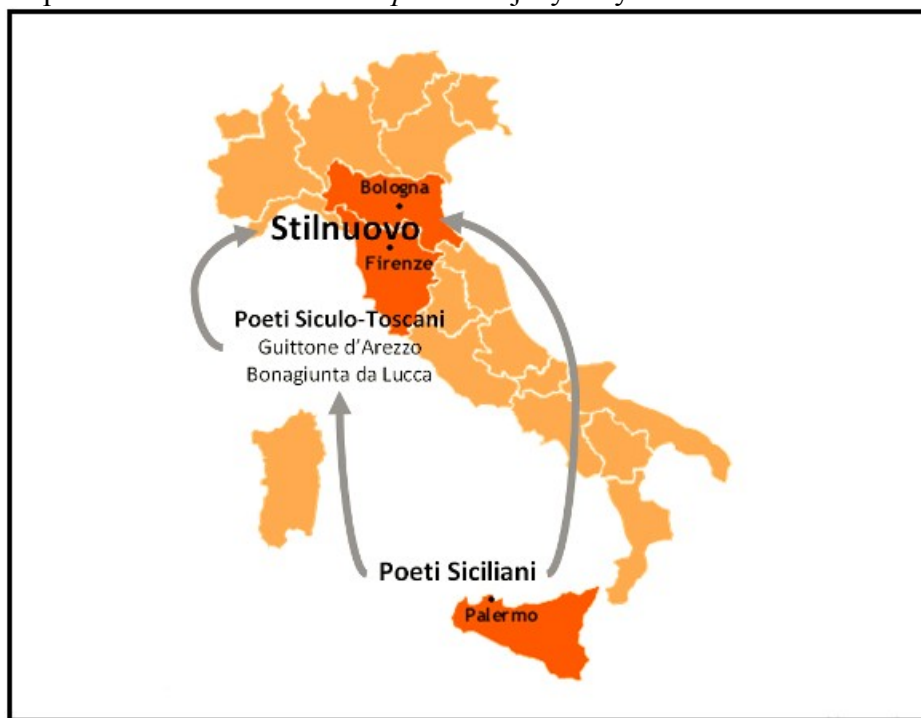
⁸⁰⁰ Scuola siciliana [online]. Treccani. *Enciclopedia on line* [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/scuola-siciliana/>

⁸⁰¹ Trubadúrská koiné.

⁸⁰² Mapa převzata z Le poetiche dell'amor cortese. LA CULTURA CORTESE. IL MEDIOEVO E LA CULTURA CORTESE [online]. [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://canuti.wdfiles.com/local--files/canuti/cartina%20poetiche%20dell%27amor%20cortese.jpg>

Migliorini, 2001, 123-129, Coletti, 2000, 5-17, Casapullo, 1999, 219-227 a heslo *Scuola siciliana* v *Encyklopedii Treccani*⁸⁰³). S literárními díly a jejich poetikou se rovněž šíří jazykové inovace a jazykové modely – je to období, kdy se úzy této variety siciliano rozšiřují do dalších oblastí Itálie. Na následujících mapách, mapě 31 a mapě 32⁸⁰⁴, předkládáme schematizovanou podobu šíření těchto vlivů po Itálii ve XIII. století.

Mapa 31: Schematizace šíření *poiesis* a jazykových modelů Sicilské básnické školy I⁸⁰⁵

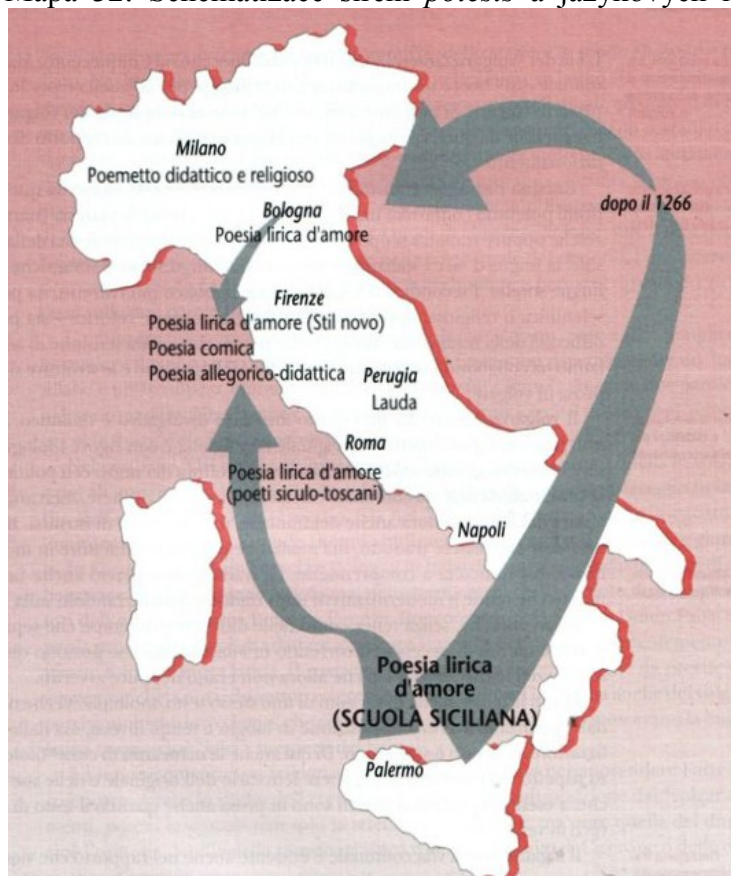

⁸⁰³ Scuola siciliana [online]. Treccani. *Enciclopedia on line* [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/scuola-siciliana/>

⁸⁰⁴ Příkladáme mapy dvě, protože každá z nich doplňuje informace.

⁸⁰⁵ Zdrojem mapy je Mariani, C. (2013): *Lo Stilnuovo. Storia di un'esperienza poetica alla fine del Duecento* [online]. Dolce Stil Nuovo. Didattica della letteratura & Organizzazione scolastica [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://carlomariani.altervista.org/wp-content/uploads/2013/10/stilnuovo.png>

Mapa 32: Schematizace šíření *poiesis* a jazykových modelů Sicilské básnické školy II⁸⁰⁶

Básnické školy, jež ze Školy sicilské vycházejí, je například krátce po polovině XIII. století škola „*Poeti siculo-toscani*“ spojená s básníky Guittone d’Arezzo, Bonagiunta Orbicciani, Monte Andrea či Chiaro Davanzati, kteří byli prostředníky, skrze které se sicilská poetická tradice rozšířila až do severní Itálie, či florentská škola *Dolce stil novo* seskupující básníky jako Guido Cavalcanti, Cino da Pistoia, Guido Orlandi, Gianni Alfani, Lapo Gianni, Dino Frescobaldi či Dante Alighieri.

Druhým příkladem velké události, jež může pozměnit jazykovou situaci nějakého areálu, jsou případy, kdy jazykové modely a jazykové inovace putují napříč územími tím, že putují jejich nositelé. Příkladem takového velkého demografického projektu jsou velké demografické přesuny uskutečňované či alespoň podporované normanskými feudály v rámci středověké Itálie. Jak ukazuje mapa 33, dostali se Normané zejména v XI. a XII. století až do Itálie – částečně jako vazalové při různých místních feudálních dvorech napříč celým areálem, částečně jako feudální pánové v rámci kontinentálního území jižní Itálie a v rámci Sicilského království. Normané byli v areálu celkem dvakrát

⁸⁰⁶ Zdrojem mapy je Colombo, A.: *Cos'è una scuola poetica* [online]. [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <https://slideplayer.it/slide/3961291/>

konfrontování s demografickou situací, kterou bylo třeba řešit. Nejprve po vytlačení byzantské feudální přítomnosti z kontinentální části jižní Itálie okolo roku 1071 a poté v okamžiku, kdy se zmocnili areálu Sicílie během bojových akcí v období mezi léty 1060 a 1091. Rozhodli se k velikému demografickému projektu, projektu osídlení dobytých území (cf. například Trofimova, 2017, Loud, 2016, Schilirò, 2014, Metcalfe, 2009, Giaffreda, 2007, Isaacs, 2007, Dalli, 2006, Di Bartolo, 2004, Metcalfe, 2003, Metcalfe, 2002, Loud, 2000, Privitera – Privitera, 2000, Abulafia, 1990, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1998, Aymard – Bresc, 1973, Petracco Sicardi, 1969, Petracco Sicardi, 1965, Rohlf, 1950a a Finocchiaro, 1950).

Mapa 33: Normanské územní výdobytky a Sicilské království⁸⁰⁷

Demograficky byla situace problematictější v areálu Sicílie, kde část muslimského obyvatelstva odešla rovnou s poraženou armádou Sicilského emirátu a kde další velké

⁸⁰⁷ Zdrojem mapy je Les conquêtes normandes et le royaume de Sicile, XIe-XIIe siècle [online]. L'Histoire [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: https://www.lhistoire.fr/sites/lhistoire.fr/files/img_portfolio/Carre%20Conquetes%20normandes.PNG

skupiny odcházely již v období normanské nadvlády: velká města se vylidnila, celé oblasti zůstaly prázdné a navíc se toto nedělo pozvolným odchodem, nýbrž spíše nárazovým masivním opouštěním země. V XI. a XII. století normanští feudálové a jejich králové Roger II. a Ferdinand I. částečně přímo sami uskutečnili a částečně alespoň podporovali masivní přesuny křesťanského obyvatelstva ze severní Itálie. Feudálové i poddaní z této oblasti přišli postupem času v množství několik desítek tisíců. Ačkoliv se pro ně užívá často označení *lumbardi (lombardi)*, a tím i potom pro výslednou demografickou situaci ostrova označení *Sicilia lombarda* či *Lombardia siciliana*, jejich původ je otázkou mnohem komplexnější, existuje dokonce několik teorií, z nichž dvě hlavní – jedna klade jejich původ do Markrabství Montferrat a západní části kraje Liguria, jiná do skupiny krajů Piemonte, Lombardia cispadana, Piacenza a část Liguria.

Ať byl jejich přesný původ už jakýkoliv, přišly s nimi do jižní Itálie s velkými proudy mluvčích jazykové modely a jazykové inovace Itálie severní.

2.1.8 Rétorománie

Oblast Rétorománie se skládá z celkem tří velkých dialektálních areálů a tří velkých diasystémů: furlanského, ladinského (Dolomitenladinisch) a rumantsch (Bündnerromanisch).

V jejich popisech vycházíme z těchto pramenů: pro furlanský diasystém Hull (2017a), Hull (2017b), Benincà – Vanelli (2016), Heinemann – Melchior (2015), Maiden – Parry (1997), Haiman – Benincà (1992), Fogarasi (1990), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1989) a některé příručky další⁸⁰⁸, pro ladinský diasystém Hull (2017a), Hull (2017b), Salvi (2016), Maiden – Parry (1997), Fogarasi (1990), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1989), Kramer (1976) a De Poerck – Mourin (1964) a některé texty doplňující⁸⁰⁹, pro rumantsch Hull (2017a), Hull (2017b), Anderson (2016), Caduff – Caprez – Darms (2009), Loporcaro (2002: 53), Ebnetter (1994), Haiman – Benincà (1992), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1989), De Poerck – Mourin (1964), *Dicziunari Rumantsch Grischun* (1939-dodnes)⁸¹⁰ a Gartner (1883) a jiné prameny dílčí⁸¹¹.

Na následujících mapách 34, 35 a 36 jednak situujeme jednotlivé areály v rámci Rétorománie, jednak představujeme rozmístění jejich diatopických variet.

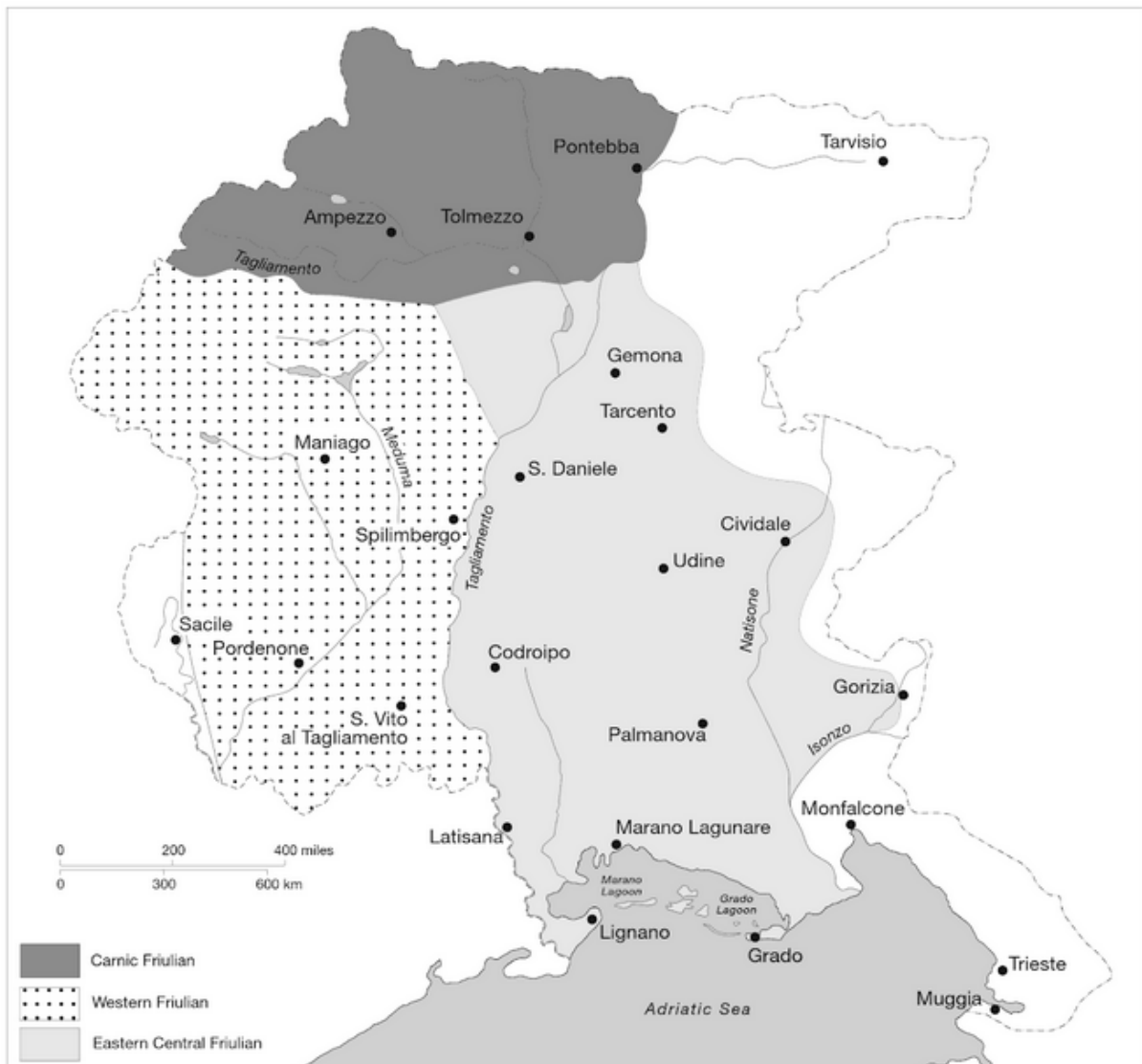
⁸⁰⁸ Například *Ǧhiviano – dal dialet a la lenghe – Gramadie contrastive* (2003), Carrozzo (2000), Zof (1999), della Porta (1922) a Ascoli (1873).

⁸⁰⁹ Například Valentini (2001), Alton (1879) a Ascoli (1873).

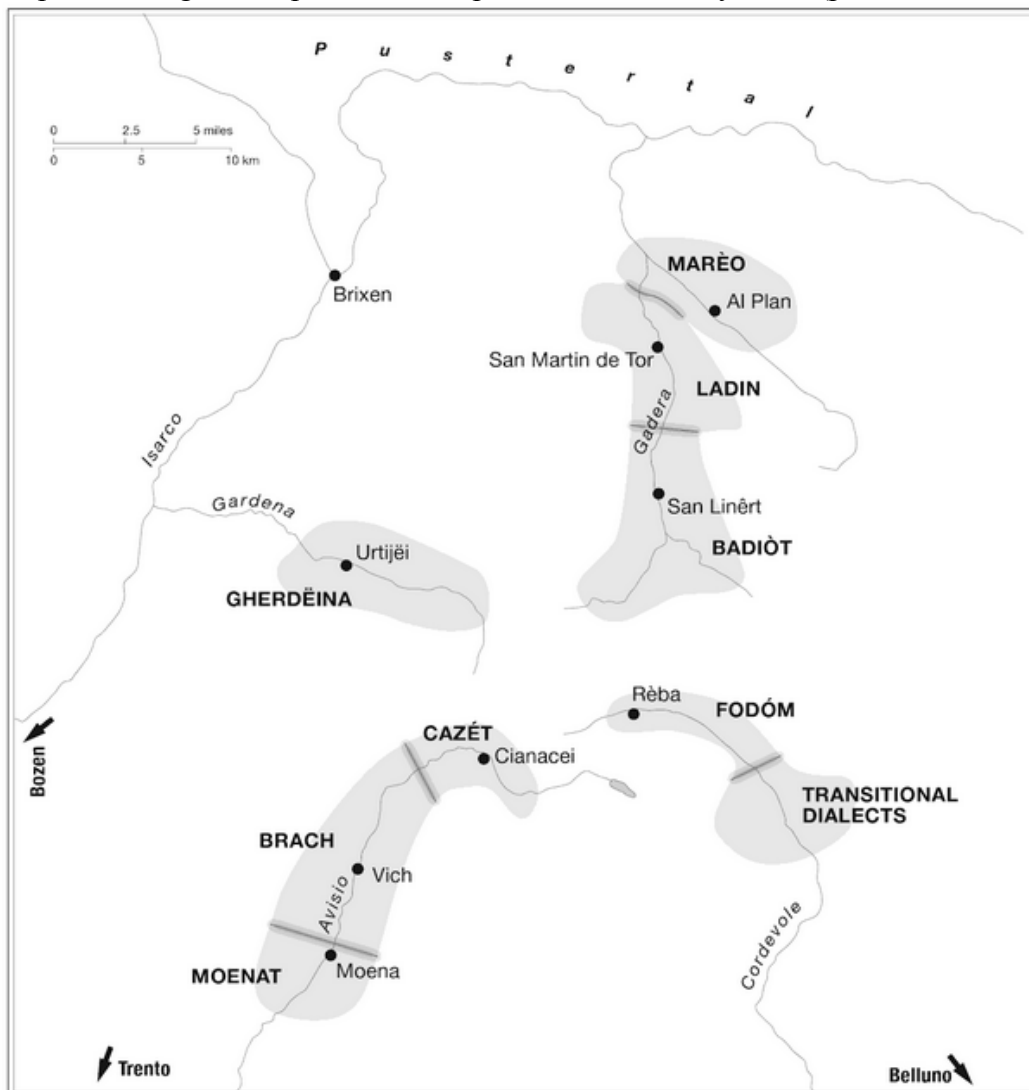
⁸¹⁰ V něm zejména etymologický, morfologický a syntaktický výklad u hesla LUR (cf. svazek 11: 567-573).

⁸¹¹ Například Liver (1999), Spescha (1989), Linder (1987), Nay (1983), Kramer (1976: 59-61), Velleman (1915), Tobler (1906) a Ascoli (1873).

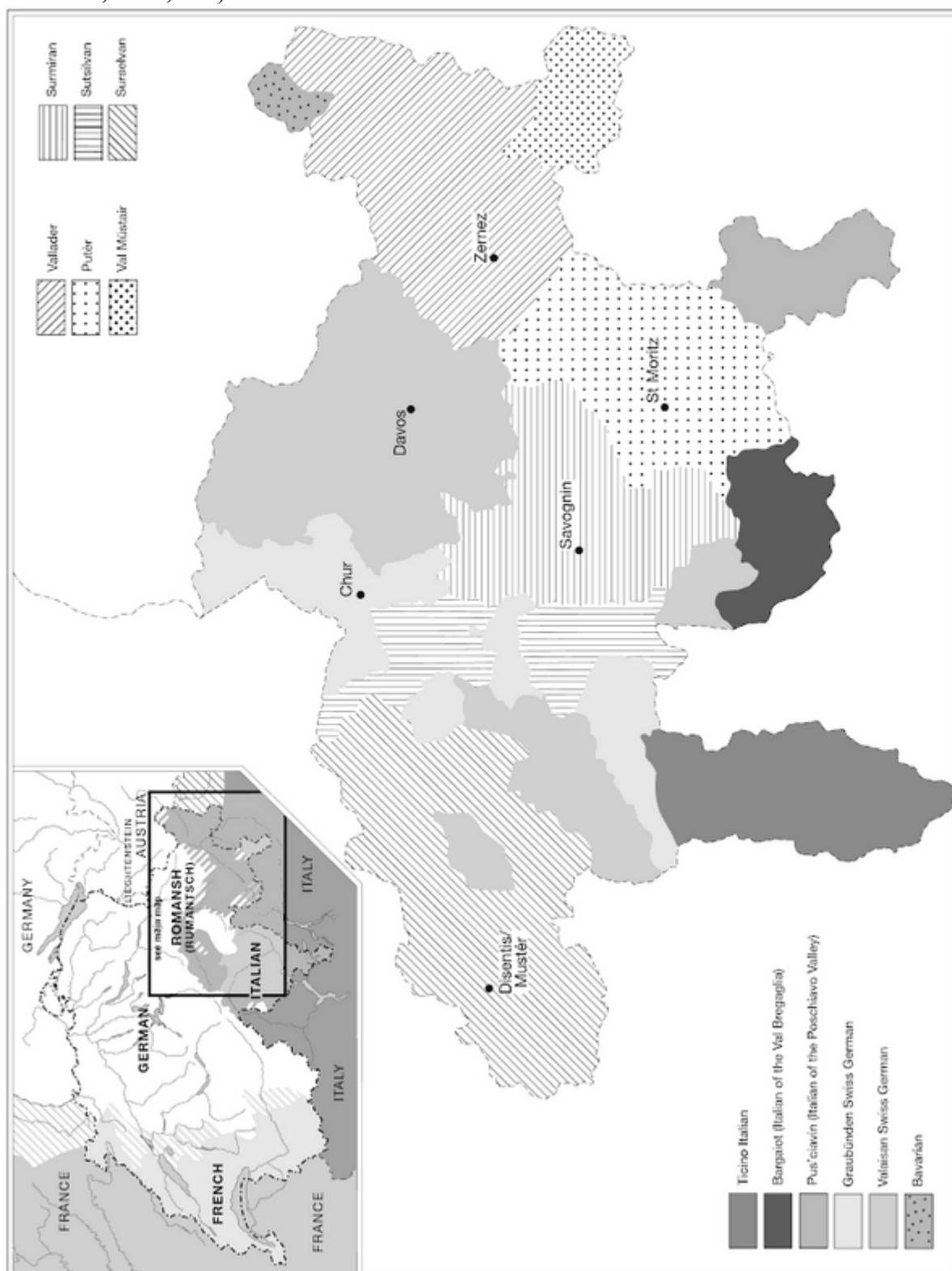
Mapa 34: Geografická poloha a diatopie furlanského diasystému (podle Benincà – Vanelli, 2016, 140)

Mapa 35: Geografická poloha a diatopie ladinského diasystému (podle Salvi, 2016, 155)

Mapa 36: Geografická poloha a diatopie diasystému rumantsch (Bündnerromanisch) (podle Anderson, 2016, 170)

V současné podobě furlanské koiné⁸¹² je exponentem posesivity 6. osob pouze paradigma ILLORUM s tvary *il lôr* (m. sg.), *la lôr* (f. sg.), *i lôr* (m. pl.), *lis lôr* (f. pl.) či pouze samotnými *lôr* (m. sg.), *lôr* (f. sg.), *lôr* (m. pl.), *lôr* (f. pl.). Alograf *lôr* je podobou, jakou předepisuje návrh oficiálního pravopisu (*grafie uficiâl de lenghe furlane*), jiné alografy či jiné alomorfy, jež nalézáme ve varietách furlanského diasystému, které jsou rovněž charakterizovány izoglosou LÔR, jsou [lo:r] či *luor*. Ilustrujme si tuto exponenci několika příklady:

(874) [...] *ancje i nestrîs emigrants furlans a tornin dongje cualchi zornade tal lôr*⁸¹³
paîs a respirâ un fregul di aiar di cjase.

(875) *I lôr difiets a crešin cu l'etât.*⁸¹⁴

(876) *Ju luor difiets ei creš cu l'etât.*

Ne všechny variety jsou ale touto izoglosou charakterizovány. Jak nás poučuje například Heinemann – Melchior (2015: 395-396), je v hovorovém jazyce užíváno, pro vyjádření plurálového posesora tvarů paradigmatu SO: [so] (m. sg.), [so] (f. sg.), [soj] (m. pl.), [so:s] (f. pl.). Rovněž Haiman – Benincà (1992: 151) uvádí⁸¹⁵ pro posesivitu 6. osob paradigma [sjo] / [so] (m. sg.), [so] (f. sg.), [soj] (m. pl.), [so:s] (f. pl.), pro varietu ampezzan pak [sɔ] (m. sg.), [soa] (f. sg.), [suoi] (m. pl.), [soes] (f. pl.).

K této podobě paradigmatu SO však poznamenává Federico Vicario toto⁸¹⁶:

Alcune varietà friulane laterali hanno perso il tratto della lunghezza vocalica [...] [L]e forme del friulano moderno (centrale, di riferimento) sono: m. sing. so (so fradi 'suo fratello', so pari 'suo padre'), f. sing. sô (sô sôr 'sua sorella', sô mari 'sua madre'), m. pl. siei (i siei libris 'i suoi libri', i siei amîs 'i suoi amici'), f. pl. sôs (lis sôs scarpis 'le sue scarpe', lis sôs resons 'le sue ragioni'). L'accento circonflesso indica, nella grafia del friulano, la presenza di una vocale lunga, che ha valore fonologico. Tutte e quattro le forme, quindi, sono ben distinte.

Znamená to tedy, že v současném diasystému koexistují obě paradigmata, LÔR i SO. Tato koexistence ovšem není, zdá se, případem zaměnitelnosti exponentů.

⁸¹² Děkujeme prof. Federicu Vicariovi z Dipartimento di Lingue e Letterature, Comunicazione, Formazione e Società (DILL) univerzity Università degli Studi di Udine, dr. Paolu Roseanovi z Departament de Filologia Catalana i Lingüística General univerzity Universitat de Barcelona a University of South Africa a dr. Giorgiu Cadorinimu z Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity za pomoc při sestavování popisu posesivity 6. osob v současném furlanském diasystému.

⁸¹³ *Tal* je výsledek kontrakce, vytvoření morfematického uzlu, předložky *in* a členu určitého *il*.

⁸¹⁴ Tento a následující příklad přejímáme z *Ġhiviano – dal dialet a la lenghe* (2003: 10-11).

⁸¹⁵ První podobu paradigmatu autoři označují jako (*gender and number marking on adjectives*) *in friulan*, u následující podoby paradigmatu napíší pouze *ampezzan (possessive pronouns)* – odráží to jejich koncepci, v níž zahrnují ampezzan do diasystému ladinského. My jsme obě podoby paradigmatu sloučili v diasystému jediném – furlanském tak, jak to činí i Benincà – Vanelli (2016).

⁸¹⁶ V písemném sdělení.

Paolo Roseano k této otázce poznamenává⁸¹⁷:

Nel friulano attuale si utilizzano ancora i derivati di SUUS per la terza persona plurale, ma solo con il significato di "proprio", in alternativa a "propri/proprie". [...] [Un] esempio: A son tornâts a cjase sô. (= [Loro] sono rientrati a casa loro/propria")⁸¹⁸.

Jinými slovy, konstatujeme funkční rozrůzněni obou paradigmát: okurence SO se zdají být vyhrazeny, v případě exponence posesivity 6. osob, pouze reflexivní posesivitě, zatímco LÔR se může vyskytovat jak v distribucích reflexivních, tak nereflexivních:

(877) *Si trate di popui des mônts che a vignivin di cuissà dontri, che de **lôr** organizazion pulitiche e civil si sa pôc e nuie.*

(878) *I Langobarts a puedin a reson sei clamâts i prins Furlans, tal sens che **il lôr** teritori al comprendeve i cuatri municipis furlans e **la lôr** linie di difese e sarà plui o mancul chê stesse che e segne i cunfins dal Friûl atuâl.*

(879) *Culî pre Antoni al pense ai missionaris furlans che a àn emigrâ, a son partîts pal mont plui che a fâ i colonizadôrs e a puartâ la fede, a cirîle e a scuviergile tai gnûfs popui dulà che si intivavin a lâ, a judâ cun tante umiltât e umanitât la int dal puest a scuviergi il tesaur platât **tal lôr** teren, a fâur sintî che la fede e à ancje il savôr de **lôr** tiere, il colôr **dal lôr** cîl, il profum **dai lôr** flôrs, la musiche **dai lôr** cjants.*

Ačkoliv jsme dělali korpusové šetření v historickém online korpusu *Il Dizionario storico friulano*⁸¹⁹, nepodařilo se nám se dopátrat historických příkladů. Nejsme tedy s to popsat či datovat diachronní vývoj diferenční hodnoty obou paradigmát, a nejsme tedy s to stanovit dataci obou izoglos.

Uvedme alespoň několik ilustrativních příkladů historických okurencí alomorfů paradigmátu LÔR – *lor, lour a lors*⁸²⁰:

(880) *Item r. di Culùs e di Cumuç so cusin per **la lor** casa chi fo di mestri Mathiùs per lu legat di Utulina sol. xlvij [...] (text církevního správce Nicolò Pinta, 1368-1369)*

(881) *Item r. di Marchuc marit de figla Michulut di mestri Grilg per fiti pasati sora **lu lor** ort di Marzaya ponet sora la casa chi fo Vian dnr. vj [...] (text církevního správce Geremia, 1374-1375)*

(882) *Item r. del filg Utulin per **glu lors** bens dnr. l [...] ⁸²¹ (text církevního správce Geremia, 1374-1375)*

⁸¹⁷ V písemném sdělení.

⁸¹⁸ Příklad převzatý z knihy Madriz – Roseano (2003: 108).

⁸¹⁹ *Il Dizionario storico friulano* [online]. [Cit. 23.7.2017]. Dostupné z: <http://www.dizionariofriulano.it/>

⁸²⁰ Příklady excerptované z *Il Dizionario storico friulano* [online]. [Cit. 23.7.2017]. Dostupné z: <http://www.dizionariofriulano.it/>

(883) [...] *per s. xv ch-eli paiave ala fradagle per la lour luminarie [...]* (text několika autorů z Confraternità di Santa Maria di Venzone, XV. století)

Pokud jde o paradigmata množiny osobních zájmen ILLORUM₂ nacházíme v současném furlanském diasystému podmětová zájmena *lôr* (m.) a *lôr* (f.), která nahradila historické paradigma EGL (< ILLI), klitická předmětová zájmena nepřímého předmětu *ur* (m.) a *ur* (f.) (< *lur*), jež nahradila historický alomorf *lu* (< *lur*)⁸²², duplikující klitické předmětové nepřímého předmětu *ur* (m.) a *ur* (f.) (< *lur*)⁸²³ a přízvučná osobní zájmena *lôr* (m.) a *lôr* (f.):

(884) *E lôr a son partîts come che ur veve dit il Signôr e là che lui ju veve distinâts.*

(886) [...] *cuant che l'imperadôr Rico IV [...] i à segnade al patriarcje Sigjeart la nomine a duce de «Patrie dal Friûl», si son visâts dome lôr di ce che al jere sucedût a Pavie.*

(887) *Cussì la regjine e invade dutis lis candidadis, ur ofrìs un tai di vin e dôs fetis di salam [...] e lis sisteme dutis a durmî [...].*

(888) [...] *e nancje cent Fabbro a rivaran a fâur cambiâ strade.*

(889) *E dal moment che ai furlans_i ur_i plâs recuperâ lis tradizions [...].*⁸²⁴

(890) [...] *ai furlans_j, contadins prin e po ancje ai operaris_k, ur_{j+k} è stât metût tal cjâf che a son nassûts par servî [...].*⁸²⁵

(891) *Une prime robe e je che i grançj si impensin di vê cussience, par solit, cuant che ur torne cont a lôr.*

Uvedme pro úplnost ještě na závěr popisu exponence posesivity 6. osob historické alomorfní paradigmatu SO a jejich vývoj, tak, jak je uvádí Hull (2017b): [siò] / [ʃiò] (m. sg.) (analogicky podle [miò]), [sò] / [ʃò] (f. sg.) (< *soè < soa < sũa), [siéi] / [ʃiéi] (m. pl.) (analogicky podle miei, západní variety), [sòs] / [ʃòs] (f. pl.) (< soes < soas < sũas).

V současném ladinském diasystému je exponentem posesivity 6. osob paradigma SUUS, které sdílejí s osobami 3. De Poerck – Mourin (1964: 350-351 a 351-352) na textu překladu částí Bible ilustruje jazyk let 1950-1951. Paradigma SI je charakterizováno prenominálními posesivními adjektivy *si* (m. sg.), *si* (f. sg.), *si* (m. pl.), *si* (f. pl.)⁸²⁶:

⁸²¹ Zde můžeme pozorovat vzácný případ užití sigmatického plurálu maskulina *lors*.

⁸²² Cf. Heinemann – Melchior (2015: 125-126).

⁸²³ Cf. Jančík (2019).

⁸²⁴ Pomocí indexů *i* jsme ve větě označili syntaktickou duplikaci nepřímého předmětu (pro teorii cf. Jančík, 2019).

⁸²⁵ Pomocí indexů *j* a *k* jsme ve větě označili syntaktickou duplikaci nepřímého předmětu (pro teorii cf. Jančík, 2019).

⁸²⁶ Posesivní adjektiva se užívají jako výhradní aktualizátory nominální fráze, nejsou doprovázena členy určitými.

(892) [...] *l'è fat menè dant a si Sunieria* [...] ⁸²⁷

(893) [...] *ëi se 'n ie inò unii te si ciastel* [...]

Valentini (2001: 49) doplňuje ještě prenominalní alomorfy *sia* (f. pl.), *sies* (f. pl.), alomorfy postnominálních posesivních adjektiv *sie* (m. sg.), *sia* (f. sg.), *siei* (m. pl.), *sies* (f. pl.) a posesivními zájmeny *'l sie* (m. sg.), *la sia* (f. sg.), *i siei* (m. pl.), *le sies* (f. pl.).

Kramer (1976: 59-61) popisuje historické adjektivální alomorfie napříč diatopií (*suu* >, *sua* >, *sui* >, *suās* >): [só] (m. sg.), [söa] (f. sg.), [sü] (m. pl.), [söez] (f. pl.); [só] (m. sg.), [süa] (f. sg.), [sü] (m. pl.), [süz] (f. pl.); [sô] (m. sg.), [súa] (f. sg.), [suó] (m. pl.), [súe] (f. pl.); [sí] (m. sg.), [sí] (f. sg.), [sí] (m. pl.), [sí] (f. pl.); [sô] (m. sg.), [sía] (f. sg.), [sí] (m. pl.), [sía] (f. pl.) a dodává, že kladení členu určitého před nimi je v historické fázi fakultativní.

Poté připojuje i diatopické alomorfie pronominalních distribucí: [só] (m. sg.), [söa] (f. sg.), [sü] (m. pl.), [söes] (f. pl.); [sô] (m. sg.), [süa] (f. sg.), [sü] (m. pl.), [süs] (f. pl.); [súo] (m. sg.), [súa] (f. sg.), [suó] (m. pl.), [súe] (f. pl.); [súe] (m. sg.), [sía] (f. sg.), [súe] (m. pl.), [súes] (f. pl.)⁸²⁸; [sô] (m. sg.), [sía] (f. sg.), [sí] (m. pl.), [súes] (f. pl.).

Přístupme nyní k popisu izoglos exponence posesivity 6. osob v diasystému rumantsch (Bündnerromanisch).

Gartner (1883: 97) uvádí, že užívání ILLORUM se v jeho době zdá být rysem lidového jazyka v oblastech *Oberengedein*, ve většině *Unterengedein*, v *Remüs* a v údolí řeky Münster a že i historické knihy některých oblastí paradigma ve svých textech zachovávají – zmiňuje konkrétně texty z *Vorderrheinthal von der Einmündung des Mittelrheins bis in die Nähe derer des Hinterrheins* z let 1648-1749 a roku 1842, z *Domleschg* a *Schams* z let 1601-1618, ze *Schweiningen (suanyíny) in Oberhalbstein* z roku 1755, z *Oberengedein* z roku 1613, z *Unterengedein* z roku 1613 a z údolí řeky Münster z roku 1620⁸²⁹. Excerptuje z nich tvary *lur*, *luur*, *lour* ve větách:

(894) *per il **luur** Diu*

(895) ***igl lur** mussameint*

(896) ***las lur** baselgias*

(897) *da **lur** ormas*

(898) ***ilgs lour** Coarps*

⁸²⁷ Oba příklady čerpáme z De Poerck – Mourin (1964: 350-351 a 351-352).

⁸²⁸ V této sérii se tvary etymonů SUU změnilly analogií s MEU.

⁸²⁹ Za účelem zachování přesnosti vytýčení, přejímáme v popisu geografického umístění vymezení jednotlivých mikroareálů z Kramerova textu až na některé výjimky – vymezení, kde nehrozilo nebezpečí alterace překladem či převodem na aktuální toponymii – v jeho německém znění. V textu jej pak označujeme kurzivně.

V novější fázi vývoje je exponentem posesivity 6. osob paradigma LUR například v Unterengadinisch (vallader), Oberengadinisch (puter / putèr), Surselvisch (sursilvan), Sutselvisch (sutsilvan) a rumantsch grischun. V Unterengadinisch (vallader) je paradigma ve funkci pronominálního přívlastku popsáno tvary *lur* (m. sg.), *lur* (f. sg.), *lur* (m. pl.), *lur* (f. pl.)⁸³⁰, v Surselvisch (sursilvan) a rumantsch grischun rovněž *lur* (m. sg.), *lur* (f. sg.), *lur* (m. pl.), *lur* (f. pl.). Posesivní zájmena v rumantsch grischun mají podobu *il lur* (m. sg.), *la lur* (f. sg.), *ils lur* (m. pl.), *las lur* (f. pl.).

(899) *lur sour – lur sour, lur frer – lur frers* (Oberengadinisch / puter / putèr)

(900) *la victoria vegn ad esser lur* (Surselvisch / sursilvan)

(901) *tuts che sevulvevan a ca lur* (Surselvisch / sursilvan)

(902) *schar ir ils affons mo cun dils lur* (Surselvisch / sursilvan)

(903) *da lur vart* (Sutselvisch / sutsilvan)

Dicziunari Rumantsch Grischun (1939-dodnes: svazek 11, 567-573) nejprve doplňuje některé další diachronní alomorfy: *lor*⁸³¹ (Unterengadinisch / vallader, 1760), *lor*⁸³² (Surmeirisch / surmiran, 1768), *lour*⁸³³ (Surmeirisch / surmiran) a poté ještě některé alomorfie morfologické kategorie čísla – historické *lurs* (v Sutselvisch / sutsilvan a Surselvisch / sursilvan) a novější *lours* (ve varietách areálu Mittelbünden / Grischun central) a *lurs* (v Surselvisch / sursilvan):

(904) *tutts ils lurs peccaas* (Sutselvisch / sutsilvan, 1601)

(905) *lurs armadas*⁸³⁴ (Surselvisch / sursilvan, 1790)

(906) *lours electrons* (Grischun central / Mittelbünden)

(907) *lurs interest* (Surselvisch / sursilvan)

Velleman (1915: 409-412) uvádí nejprve několik příkladů přívlastňovacích zájmen variety Oberengadinisch (puter / putèr), v nichž sice zaznamenáváme kongruenci s morfologickými kategoriemi vlastněné věci v rámci členu určitého, kde však je samotné posesivum LUR neměnné:

⁸³⁰ Ovšem v distribučních pozicích jmenné části přísudku jmenného se sponou jsou tyto tvary nahrazeny alolexy *dad els / dad ellas* (m. sg.), *dad els / dad ellas* (f. sg.), *dad els / dad ellas* (m. pl.), *dad els / dad ellas* (f. pl.).

⁸³¹ Tvar s -o- analogií s tvarem *loro* italského diasystému.

⁸³² V tomto případě se u -o- ve tvaru *lor* jedná pouze alograf označující výslovnost [lʊr].

⁸³³ Alomorf *lour* se vyskytuje až do konce XVIII. století hojně, ve století XIX. je paradigma LOUR vytlačeno paradigmatem SIES s tvary *sies* (m. sg.), *sia* (f. sg.), *sies* (m. pl.), *sias* (f. pl.). Ač LOUR poté již bylo konotováno jako archaické a literární, a bylo postupně vypouštěno v gramatických pracích, zaznamenáváme ještě v několika ojedinělých případech jeho okurence s kongruencí *lours* (časopis *La Pagina da Surmeir*, 1993) či neměnné *lur* (časopis *Punts*, 1995).

⁸³⁴ Zde se jedná o *lur* z honorifické exponence. Odkazuje, jako k posesorovi, k diskurzivní / enunciační osobě v textu označená substantivem *Messignurs*.

(908) *Eau aruvarò a Dieu, ch'el vöglià benedir il rest cha possedan. Eir els haun da bsöng **del lur**.*

(909) *Nus havains arfschieu da noass genituors tuot que cha havains, per consequenza nun ans ais que permis d'havoir otra volunted co **la lur**.*

Poznamenává však, že třeba v antologii lyrické poezie *La Musa Ladina* (1910) se objevují tvary s kongruencí, například *ils lurs*⁸³⁵:

(910) *Cura cha [...] il mond germanais [...] travachet noss cuolmens a la conquista da l'imperi, laschet el lung la via chastès e colonias **dels lurs** [...].*

Dicziunari Rumantsch Grischun (1939-dodnes: svazek 11, 567-573) ještě doplňuje zájmeno *als lurs* (Münstertalisch).

Ostatní variety jsou charakterizovány izoglosou SUUS, jejíž alomorfie je napříč diatopii velice široká. Zmiňme alespoň některé ze sérií tvarů, jež uvádí Gartner. V distribuční pozici prenominálního přívlastku nalézáme tvary [síu] / [sɛʃ] (m. sg.), [sɛ́ia] (f. sg.), [sɛ́s] (m. pl.), [sɛ́iɛs] (f. pl.); [sɛ́a] (m. sg.), [sɛ́ia] (f. sg.), [sɛ́as] (m. pl.), [sɛ́as] (f. pl.); *il sis* (m. sg.), *la si* (f. sg.), *ildz sis* (m. pl.), *laz sis* (f. pl.); [sɛ́ia] / [sɛ́iɛs] (m. sg.), [sa] (f. sg.), [sɛ́iɛs] (m. pl.), [sas] (f. pl.); *sas* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *sas* (m. pl.), *sas* (f. pl.); [si] (m. sg.), [sɛ́ia] (f. sg.), [si] (m. pl.), [sɛ́ia] (f. pl.); [si] (m. sg.), [si] (f. sg.), [si] (m. pl.), [si] (f. pl.); [sɛ́io] (m. sg.), [sɛ́ia] (f. sg.), [si] (m. pl.), [sɛ́iɛs] (f. pl.) a další. Z novějších fází vývoje můžeme zmínit paradigmaticku Surmeirisch / surmiran – *sies* (m. sg.), *sia* (f. sg.), *sies* (m. pl.), *sias* (f. pl.)⁸³⁶ – či paradigmaticku variety obce Vaz: tvary posesivních adjektiv jsou *il ses* (m. sg.)⁸³⁷, *la si* (f. sg.), *ils ses* (m. pl.), *las sis* (f. pl.); tvary posesivních adjektiv v pozici jmenné části přísudku jmenného se sponou jsou *ses* (m), *si* (f.), *si* (n.)⁸³⁸; tvary posesivních zájmen pak *il ses* (m. sg.), *la si* (f. sg.), *il si* (n. sg.)⁸³⁹, *ils ses* (m. pl.), *las sis* (f. pl.). Dva ilustrativní příklady:

(911) *Quigl e betg **si**.*

(912) *Ils ommens fan **il si**.*

Pokud jde o status posesivních adjektiv z hlediska aktualizace nominální fráze, liší se jednotlivé variety jedny od druhých. O historické fázi se v *Dicziunari Rumantsch Grischun* (1939-dodnes: svazek 11, 567-573) píše:

⁸³⁵ *Dicziunari Rumantsch Grischun* (1939-dodnes: svazek 11, 567-573) u této alomorfie předpokládá francouzský vliv.

⁸³⁶ Cf. *Dicziunari Rumantsch Grischun* (1939-dodnes: svazek 11: 567-573). Toto paradigma jsme zmínili již v poznámce v textu *supra*.

⁸³⁷ Ale v pozici postnominálního přívlastku je exponentem posesivity *dad els: il frar **dad els***.

⁸³⁸ Zvláštností variet diasystému rumantsch je zachování neuter.

⁸³⁹ Cf. předchozí komentář.

Im 16. und 17. Jh. war die Setzung des bestimmten Artikels vor possessiven Adjektiven, also auch vor lur, überall heimisch, ohne jedoch verallgemeinert gewesen zu sein. Außer in Surmeir und in Schams ist in [Romanischbünden] dieser Gebrauch bei den Possessiva in der Regel verschwunden [...].

V novější fázi vývoje jsou posesiva jedinými aktualizátory například v Engadinisch a v Surselvisch (sursilvan); v Surmeirisch (surmiran) je užívání koaktualizátoru, členu určitého, fakultativní (cf. Kramer, 1976, 59-61).

Kramer ale například také zmiňuje, že se zdá, že v areálu mezi *Vorderrheinthal* a *Viamala* byl člen z distribucí posesiv vytlačen až během posledních staletí.

Podívejme se nyní, jaká byla situace v historických fázích vývoje jazyka. De Poerck – Mourin (1964) nám přináší svědectví o historické podobě Surselvisch (sursilvan) (překlad pasáží biblického textu z roku 1648) a Engadinisch (překlad pasáží biblického textu z roku 1560). Obě dvě variety mají jako jedinou exponenci posesivity 6. osob, reflexivní či nereflexivní, paradigma LUR tvořené tvary *lur* (m. sg.), *lur* (f. sg.), *lur* (m. pl.), *lur* (f. pl.):

- (913) [...] *scha dein ellas spiar a casa **lur** marieus.* (Surselvisch / sursilvan)
- (914) [...] *sch 'ilg hai jou manau avont **lur** cusselg [...]* (Surselvisch / sursilvan)
- (915) [...] *a gigias ch'els deigian buc surtalgiar **lur** filgs [...]* (Surselvisch / sursilvan)
- (916) [...] *lura alzanen **els lur** vusch [...]* (Surselvisch / sursilvan)
- (917) [...] *et aquels turnaun à **lur** chiesa [...]* (Engadinisch)
- (918) [...] *et l'g hæ mnô giu in **lur** cusseilg [...]* (Engadinisch)
- (919) [...] *et aquels turnaun à **lur** chiesa [...]* (Engadinisch)
- (920) [...] *el gniva acchiüso par differijncias de **la lur** lescha [...]* (Engadinisch)

K podobě a vývoji historických forem paradigmatu SUUS Hull (2017b: 112-117) uvádí, že veliká řada tvarů paradigmatu *SÖUS se vyvíjela pod vlivem analogie s vývojem paradigmatu MĚUS. Takto například zaznamenáváme tvary jako [sès] (analogií s [mès]), [síu] (analogií s [míu]), [séis] (analogií s [meis]), [sía] (analogií s [mía]), [síeu] (analogií s [míeu]), [sè] (analogií s [mè]), [séi] (analogií s [méi]) a podobně.

Na závěr této kapitoly je třeba zmínit, že se z množiny paradigmat osobních zájmen ILLORUM₂ v rámci diasystému rumantsch (Bündnerromanisch) nenalzáme ani podmětová zájmena, ani předmětová zájmena nepřímého předmětu, ani přízvučná zájmena. Exponenty všech těchto distribucí⁸⁴⁰ jsou pokračovatelé paradigmatu ILLI či jiných pronominálních a adverbálních etymonů.

⁸⁴⁰ Až na některé okurence pokračovatelů ILLORUM v příhraničních areálech.

2.1.9 Balkanorománie

Makroareál Balkanorománie je tvořen celkem dvěma areály a dvěma diasystémy: dalmatským diasystémem a diasystémem rumunským. První z nich je dnes diasystémem uzavřeným bez jediného mluvčího, druhý je funkční a živý.

Pro dalmatskou část budeme ve svém popisu vycházet z prací Maiden (2016b), Vuletić (2013), Muljačić (2002), Bartoli (2000)⁸⁴¹, Muljačić (2000), Bartoli (1906)⁸⁴², Ive (1886) a Cubich (1861a), Cubich (1861b), Cubich (1861c), Cubich (1861d), a dalších doplňujících⁸⁴³. Při charakterizování rumunského diasystému se opíráme o prameny následující Pană Dindelegan (2016), Maiden (2016a), Stan (2013), Cornilescu – Nicolae (2011), Dobrovie-Sorin – Giurgea (2011), Ionescu-Ruxăndoiu – Sala (2009), Capidan (2005), Saramandu (2003), Atanasov (2002), Iancu (2000), Hurren (1999)⁸⁴⁴, Kovačec (1998), Dragoș (1995), Ostrá (1990), Rosetti (1986), Ivănescu (1980), Caragiu Marioțeanu – Giosu – Ionescu-Ruxăndoiu – Todoran (1977), Caragiu Marioțeanu (1975), Kovačec (1971), Rosetti – Cazacu – Onu (1971), Berceanu (1971), *Istoria limbii române* (1969), Jordan – Guțu Romalo – Niculescu (1967), *Limba română* (1965), *Gramatica limbii române* (1963), Densusianu (1961), Rothe (1957), Găzdaru (1929), Richter (1901) a Neumann (1900) a některé práce jiné⁸⁴⁵.

Abychom situovali oba areály geograficky v rámci Románie, přikládáme mapy 37 a 38. Areál historické, románské, Dalmácie byl tvořen pásmem území podél několika důležitých center při východním pobřeží Jaderského moře: Krk (Veglia) – Rab – Cres – Zadar – Trogir – Split – Dubrovnik (Ragusa) – Kotor.

Areál rumunského diasystému zahrnuje kromě Rumunska i rozsáhlé areály na území Istriie, Chorvatska, Srbska, Bulharska, Albánie, Řecka, Makedonie, Moldávie a Ukrajiny.

⁸⁴¹ Bartoli sám ve své práci shromáždil všechny gramatické popisy a transkripce autentických útržkových vzpomínek, jež byly v jeho době dostupné, ke dvěma varietám dalmatského diasystému – historické varietě areálu Ragusa a varietě veklisún / vetrún.

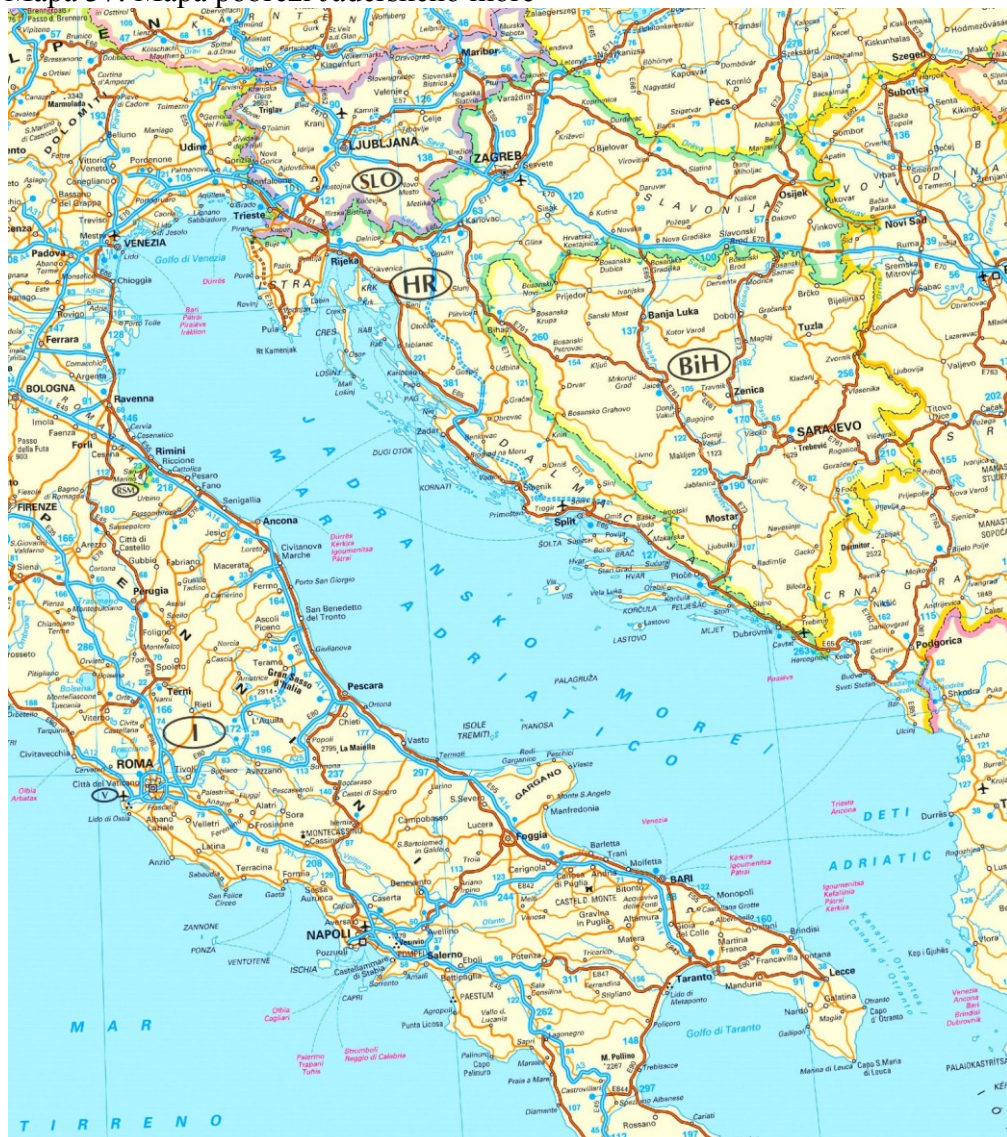
⁸⁴² Cf. předchozí poznámka.

⁸⁴³ Například Bralić – Vuletić (2013), Maiden (2009), Muljačić (1969), Hadlich (1965), Gentilezza (1911), Merlo (1907) a Jireček (1901).

⁸⁴⁴ Chtěli bychom na tomto místě co nejsrdečněji poděkovat paní Veře Hurrenové, choti dr. H. Antonyho Hurrena, a prof. Martinu Maidenovi z Faculty of Linguistics, Philology and Phonetics, University of Oxford za laskavé svolení k nahlédnutí do tohoto nevydaného textu, které nám udělili. Velice si jejich pomoci vážíme.

⁸⁴⁵ Sala (2012), Frățilă – Bărdășan (2010), Sala (2005), Treptow (2000), Sârbu – Frățilă (1998), Coteanu (1982), Lôte (1980), Rosetti (1964), Cantemir (1959), Pușcariu (1926), Bianu (1889) a Petriceicu-Hasdeu (1881).

Mapa 37: Mapa pobreží Jaderského moře⁸⁴⁶

⁸⁴⁶ Zdrojem mapy je Large detailed map of Adriatic Sea with cities and towns [online]. OnTheWorldMap [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://ontheworldmap.com/oceans-and-seas/adriatic-sea/large-detailed-map-of-adriatic-sea-with-cities-and-towns.html>

Mapa 38: Areál rumunského diasystému (podle Maiden, 2016a, 92)

Jediná ze všech diachronních a diatopických variet dalmatského diasystému, již máme alepoň částečně lingvisticky popsanou a doloženou sérií textů, je veklisún / vetrún, it. veglioto, tos. vegliotto, diatopická varieta, jež byla areálově vázána na ostrov Krk (Veglia) a jež vymřela s přelomem XIX. a XX. století.

Pokud jde o posesivitu 6. osob, je autentickým dalmatským exponentem paradigma SUUS. Bartoli (1906: 407-410) ve svém gramatickém popisu uvádí tvary *su* (m. sg.), [sóa] (f. sg.), [sui] (m. pl.), [sóe] (f. pl.), ale v záznamech rozhovorů s Antoniem Udinou nalézáme ještě alomorfy [sòa] (f. sg.), [zòa] (f. sg.) a [sùa] (f. sg.). Ze zachycených rozhovorů také vyplývá, že se posesiv ve veklisún / vetrún může užívat se členem určitým i bez něj⁸⁴⁷:

(921) *el su tuóta*

(922) *el su fel suont*

⁸⁴⁷ Pouze poslední dva příklady jsou exponentem posesivity 6. osob – v příslušných větách bylo přivlastňováno skupině osob, ostatní jsme zde uvedli, abychom ilustrovali distribuce tvarů paradigmatu SUUS.

(923) *iñ kuōza sóa*

(924) *de la sòa n̄iēna*

(925) *el su tuōta*

(926) *i forlán favlúa toč ne la sùa lánnga*

Bartoli (1906: 408) nám zanechává rovněž svědectví o existenci okurencí množiny paradigmát osobních zájmen ILLORUM₂ – v gramatickém popisu paradigmaticky osobních zájmen poznamenává dva tvary **lar* a *lour?*, sám však u prvního připisuje hvězdičku a u druhého, jež převzal z excerpce a transkripce svědectví Cubichových⁸⁴⁸, sám přiznává, že si není jistý, jakou přesnou funkci exponent *lour* v paradigmatu osobních zájmen má zastávat. V dalších transkripcích Cubichových potom nalézáme i okurence přízvučných zájmen *louro*:

(927) *Tuota duoteme la puarte de moi luc, che me toca, e jul spartait tra louro a sostuanza.*

Nyní zrekonstruujeme vývoj exponence posesivity 6. osob v rumunském diasystému. Nejprve vyložíme vývojovou linii, která vedla do současné podoby spisovné dakorumunštiny, dakorumunského standardu (cf. například Pană Dindelegan, 2016, Stan, 2013, Ionescu-Ruxăndoiu – Sala, 2009, Iancu, 2000, Ostrá, 1990, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1989, Rosetti, 1986, Ivănescu, 1980, Rosetti – Cazacu – Onu, 1971, *Istoria limbii române*, 1969 a Densusianu, 1961)⁸⁴⁹, poté okomentujeme vývoj ve zbývajících velkých historických varietách, arumunštině (makedorumunštině), meglenorumunštině a istrorumunštině.

Z latinského etymonu **SEUS* vzniká v protorománské fázi, kterou můžeme v dějinách vzniku rumunského diasytému ohraničit VIII. a XI. / XII. stoletím, tvar *səu*, z něhož se do historické dakorumunštiny (XVI. – XVIII. století), moderní, současné a dnešní dakorumunštiny⁸⁵⁰ vyvine tvar s diftongem [əw] – [səw], zapisovaný *său*. Tvary, které popisují nové paradigma, *său*, *sa* (< S(U)A), *săi* [səj] (< *să(u)* + flekční formant *-i*), *sale* (< *sa* + flekční formant *-le*), máme doložené již od XVI. století.

Pokud jde o význam těchto tvarů, *său* (m. sg.), *sa* (f. sg.), *săi* (m. pl.), *sale* (f. pl.) jsou v historické dakorumunštině jak exponenty posesivity 3. osob, tak posesivity osob 6. (cf.

⁸⁴⁸ Další z badatelů, kteří se snažili zdokumentovat poslední zbytky veklisůň / vetruň, dr. Giambattista Cubich. Jeho gramatické popisy a transkripce zachycených svědectví z autentických promluv a jiných zdrojů nalézáme například v Bartoli (2000), Bartoli (1906), Cubich (1861a), Cubich (1861b), Cubich (1861c) a Cubich (1861d).

⁸⁴⁹ Děkujeme prof. Camelii Stan z Departamentul de lingvistică, Facultatea de Litere, Universitatea din București, za pomoc s rekonstrukcí historie vývoje exponentů posesivity.

⁸⁵⁰ Přejímáme terminologické doporučení prof. Camelie Stan a označujeme jako *moderní dakorumunštinu* období 1830-1880, jako *současnou dakorumunštinu* období po 1880 a jako *dnešní dakorumunštinu* období po 1989.

například Pană Dindelegan, 2016, 332, Meyer-Lübke, 1900: 90). Je však nutno dodat, že se jednalo o posesivitu reflexivní, přivlastňovalo se jimi podmětu věty⁸⁵¹:

(928) [...] *bărbații; datori sânt să iubească muierile sale; ca trupurile sale; [...]*
(*Evhologhion*, 1567)

(929) [...] *vameșii; au a lua câte 3 aspri de o oaie de la neguțatori, în partea sa; [...]*
(*Evhologhion*, 1567)⁸⁵²

Srovnáme-li toto distribuční pravidlo s pravidly v současné a dnešní dakorumunštině, konstatujeme, že na jednu stranu došlo k zúžení exponence – paradigma SĀU, které je ve svých přivlastkových distribucích vždy postnominální, již označuje pouze posesivitu 3. osob (cf. například Densusianu 1961, II, 249), na stranu druhou došlo k rozšíření reference – již se nejedná o posesivitu reflexivní a tvary paradigmatu mohou ve větě přivlastňovat i jiným větným členům než pouze podmětu⁸⁵³:

(930) *În privința banilor, era de-o delicatete extremă cu fiu-său.*

(931) *Dacă vă închipuiți că tînărul... și-a mai pierdut din aerele sale de erou, vă înșelați amar.*

(932) *Răspunsul său prea sigur face o impresie ciudată avocatului.*

(933) *Nevastă-sa e una blondă cu părul creț.*

Během vývoje od staré dakorumunštiny do dakorumunštiny moderní bylo ve svých distribucích, které odkazovaly k plurálovému posesorovi (6. osobám), paradigma SĀU nahrazeno paradigmatem LOR. Ke změnám v distribucích začalo však docházet už ve staré dakorumunštině, kdy došlo k výrazné změně proporce užívání tvarů paradigmatu SĀU pro singulárového a pro plurálového posesora ve prospěch prvního z nich (cf. například Pană Dindelegan, 2016, 334). Ještě ale v první polovině XIX. století nalézáme ojedinělé okurence SĀU jako exponentu plurálové posesivity.

Několik historických příkladů distribucí paradigmatu LOR:

(934) [...] *înrima loru deșarta e [...]*. (*Psaltire*, 1500-1510)

(935) [...] *întrebară Iudeii părinții orbului de iaste feciorulu loru [...]*. (kázání, 1581)

⁸⁵¹ Příklady dokládající stav v historické fázi vývoje jazyka přejímáme z Pană Dindelegan (2016), příklady novodobé jsou excerpce naše.

⁸⁵² V obou větách jsme pomocí indexů identifikovali referenci: posesivum odkazující k podmětu jakožto posesorovi.

⁸⁵³ Jako již od začátku textu v příkladech vždy tučně zvýrazňujeme nejen morfematický řetězec samotného posesiva, nýbrž rovněž i koaktualizátor nominální fráze, člen určitý. Zvláštností rumunského diasystému jsou morfematické uzly, které při aktualizaci nominální fráze členem určitým při některých typech zakončení morfematického řetězce substantiv vznikají – v těchto případech tučně označujeme i samotný morfematický uzel.

- (936) [...] *cine ne greșăște, să ertămu noi greșalele lor* [...].⁸⁵⁴ (kázání, 1581)
- (937) [...] *și muiare încă să nu iai dintre featele lor feciorului tău* [...]. (*Vechiul Testament*, 1582)
- (938) [...] *ei meargă și-și adune lor paiete* [...] (*Biblia*, 1688)
- (939) [...] *fu auzind sluga lui Avraam cuvintele lor* [...] (*Biblia*, 1688)

Exponentem posesivity 6. osob je v současné době paradigma LOR charakterizované pronominálními tvary *lor* (m. sg.), *lor* (f. sg.), *lor* (m. pl.), *lor* (f. pl.), jež bývají v přívlastkových rolích distribuovány postnominálně, a pronominálními tvary vytvořenými kombinací s posesivním / genitivním členem *al lor* (m. sg.), *a lor* (f. sg.), *ai lor* (m. pl.), *ale lor* (f. pl.) (cf. například Cornilescu – Nicolae 2011, Dobrovie-Sorin – Giurgea 2011, Dragoș , 1995, Berceanu, 1971, Iordan – Guțu Romalo – Niculescu (1967), *Limba română*, 1965, *Gramatica limbii române*, 1963, Rothe, 1957, Pop, 1948, Găzdaru, 1929, Richter, 1901, Neumann, 1900):

- (940) *Graiul lor* [...] *și al celorlalți români a fost odinioară cel roman ca fiind colonii ale romanilor.*
- (941) *Limba lor* *este o corcitură a limbii latine și a celei italiene, astfel încât un italian înțelege ușor pe un român.*
- (942) [...] *vecinii lor* *îi numesc vlahi sau valahi.*
- (943) *Naționalitatea românilor se arată atât în limba și datinile lor, cât și în muzica lor, deosebită de oricare alta.*
- (944) *Prinși într-un conflict care nu e al lor* [...]
- (945) *Modelul are avantajul unor actualizări a cunoștințelor acumulate, permițând o mai bună consolidare a lor.*
- (946) *Nu poate fi bucurie mai mare, pentru ei și pentru urmașii lor direcți, decât să știe că milioane, uneori chiar miliarde, de conaționali ai lor, din generații succesive, le cunosc, pe de rost, versurile și îi intonează constant melodia, în patrie sau în străinătate.*
- (947) *În vremea noastră se deosebește foarte mult de el, măcar că multe cuvinte de ale lor pot fi înțelese de latini.*

V rámci dakorumunského jazykového systému se v případě LOR jedná o tvary synkretického genitivu-dativu osobního zájmen *ei* (m. pl.) a *ele* (f. pl.), jinými slovy, nedošel

⁸⁵⁴ Zde se jedná o anakolut, který je ale alespoň částečně motivovaný synezi (*constructio ad sensum*).

vývoj exponentu tak daleko, aby byl integrován do stejného paradigmatu jako *său* – paradigmatu posesivních adjektiv (cf. například Jordan – Guțu Romalo – Niculescu, 1967).

Zrekapitulujme zde nyní historii LOR v rámci vývoje dakorumunského jazykového systému (cf. například Pană Dindelegan, 2016). Z latinského *ILLŌRUM* se v protorománské fázi vytvořila forma *loru*. Ve staré dakorumunštině exponent dospěl do fáze *lorŭ*, k němuž Camelia Stan⁸⁵⁵ dodává *probably with a non-syllabic half-voiced sound [ʷ]: [lorʷ]*. Podobu *lorŭ* máme doloženu v XVI. století (cf. například Pană Dindelegan, 2016: 223-226), v arumunštině (makedorumunštině) a istrorumunštině zaznamenáváme tvar *lor*. V dnešní dakorumunštině má exponent podobu *lor*.

Uveďme zde dva historické příklady užití LOR jako nepřímý předmět:

(948) [...] *Giudecă **loru**, Dzăule, de cadză den cugetele sale [...]*⁸⁵⁶ (*Psaltire*, 1500-1510)

(949) [...] *arătă **lor** [mănule și coastele] sale [...]* (kázání, 1567)

V dakorumunštině je běžným exponentem posesivity tvar dativu (respektive synkretického genitivu-dativu), to znamená, že se v případě posesivity 6. osob užije tvaru dativu, *lor*, který je klitický. Z hlediska historického vývoje exponence posesivity můžeme situaci rekonstruovat následujícím způsobem. V období XVI. století bylo užívání dativních tvarů pro přivlastnění posedorovi běžné a klitikum se mohlo zapojit do morfematického řetězce nejen přivlastňovaného substantiva, nýbrž i jiného:

(950) [...] *Împleți-**vă** mănule cu cenușe [...]* (*Vechiul Testament*, 1582)

(951) [...] *chemară soția-**și** [...]* (kázání, 1581)

V této situaci bylo vše strukturálně a distribučně připraveno na to, aby do stejných vztahů začal vstupovat i dativ LOR, a zejména nejprve zřejmě tam, kde se nejednalo o přivlastňování podmětu věty: jemu postupně paradigma SĂU přepouštělo distribuce, až došlo k vytvoření distribuční opozice morfologického čísla, došlo ke specializaci SĂU na posesivitu 3. osob a LOR na posesivitu osob 6.

Podobná situace se opakovala: v rámci distribucí SĂU došlo opět ke specializaci reference a postupně se začalo užívat, synonymně, exponentů *lui* a *ei* pro označení, respektivně, singulárového posedora mužského a ženského. V případě této specializace se nenacházíme ještě v takovém stupni pokročilosti vývoje, aby byla utvořena opozice

⁸⁵⁵ Písemné sdělení.

⁸⁵⁶ Jak je vidět, je posesivum 6. osoby v této větě okurencí paradigmatu SĂU (*N-le sale*).

komplementárních distribucí, nýbrž nalézáme se ve fázi, kdy se jedná o pouhou opozici příznakovosti vůči morfologické kategorii rodu.

V ostatních velkých historických varietách rumunského diasystému byl vývoj poněkud odlišný⁸⁵⁷. V arumunštině (makedorumunštině) a meglenorumunštině se užívá jako exponentů posesivity tvarů osobních zájmen: v arumunštině (makedorumunštině) *a loru* (m.), *a loru* (f.)⁸⁵⁸, v meglenorumunštině pouze LOR⁸⁵⁹ s alomorfiemi *lor* / [l^uór] / [l^uár] (m. sg.), *lor* / [l^uór] / [l^uár] (f. sg.), *lor* / [l^uór] / [l^uár] (m. pl.), *lor* / [l^uór] / [l^uár] (f. pl.). V istrorumunštině je exponentem reflexivní posesivity paradigma SEV a nereflexivní posesivity paradigma LOR⁸⁶⁰.

Z istrorumunských variet zmiňme konkrétně jednu varietu severní skupiny – varietu areálu Žejân (cf. Kovačec, 1998, 280-283): exponenty reflexivní posesivity je paradigma SEV s tvary *a sév* / *a se* (Nom-Acc m. sg.), *a selvé* (Gen-Dat m. sg.), *a sa* / *a sã* (Nom-Acc f. sg.), *a sel'é* (Gen-Dat m. sg.), *a sél'* (Nom-Acc m. pl.), *a selor'é* (Gen-Dat m. pl.), *a séle* (Nom-Acc f. sg.), *a selor'é* (Gen-Dat m. sg.), *sévo* (n. sg.), s možnou alomorfií *sãle* (Gen-Dat f. pl.), exponenty nereflexivními je pronominální paradigma LOR s tvary (-u, -le) *a lór* (Nom-Acc m. sg.), (a) *lu a lór* (Gen-Dat m. sg.), (-a) *a lór* (Nom-Acc f. sg.), (a) *le a lór* (Gen-Dat m. sg.), (-i) *a lór* (Nom-Acc m. pl.), (-lor) *a lór* (Gen-Dat m. pl.), (-le) *a lór* (Nom-Acc f. sg.), (-lor) *a lór* (Gen-Dat m. sg.):

(952) *a lór frâte*

(953) *frãți a lór*

(954) *frãților a lór*

(955) *Mãjele_i voles a lor_j filje. (i † j)*

Platí distribuční pravidlo: jsou-li nominální fráze koaktualizovány ještě členem určitým, je posesivum v postnominativní pozici, v opačném případě je v pozici prenominativní.

Ve skupině jižní je paradigma jednodušší a tvoří ho tvary *se* (m. sg.), *se* (n. sg.), *sę* (f. sg.), *sęl'* (m. pl.), *sęle* (f. pl.) a sporadicky i alomorf *séli* (m. pl.) (v areálu obce Šušnjevíca), kterých se užívá bez posesivního členu *a*.

⁸⁵⁷ Děkujeme dr. Gabriele Stoica z Catedra de limba română, Departamentul de Lingvistică, Facultății de Litere, Universitatea din București za pomoc s rekonstrukcí historie vývoje exponentů posesivity ve velkých varietách rumunského diasystému.

⁸⁵⁸ Vedle singulárových *a lui*, *a l'ei*.

⁸⁵⁹ Vedle singulárových *lui* (m.), *lui* (f.).

⁸⁶⁰ Vedle singulárových *a lúi* (m.) a *a l'ěi* (f.).

Dr. H. Antony Hurren ve svém textu (1999: 178-181) popisuje paradigma severních variet tvary *a sev / a se* (m.sg.), *a sa / a se* (f. sg), *a seli* (m. pl.), *a sále / a séle* (f. pl.) a paradigma jižních variet tvary *se* (m.sg.), *se* (f. sg), *seli* (m. pl.), *séle* (f. pl.):

(956) [...] *iále nu rámaru rn a se káse* [...] (severní variety)

Jako ilustrace distribucí paradigmatu LOR cituje tyto věty:

(957) [...] *ažúutu a lor priiátel* [...] (severní variety)

(958) [...] *lor máie ri bólne* [...] (jižní variety)

Obecně je spontánní distribuční pozicí istrorumunských posesiv prenominální pozice, ale zejména v areálu Žejiân zaznamenáváme i pozice postnominální (cf. Kovačec, 1998, 280-283).

Nyní, když jsme pro jednotlivé velké areály Románie dokončili konkrétní a detailní popisy (1) paradigmatické signifikantů exponence posesivity 6. osob – paradigmat SUUS a ILLORUM₁, (2) jejich konkrétní distribuce a diachronní vývoj těchto distribucí, (3) velikosti respektivních množin paradigmat osobních zájmen ILLORUM₂, které se v tom kterém makroareálu rozvinuly, a chronologii jejich výskytu v daných areálech a (4) hypotéz filiací exponencí s jinými makroareály Románie, jinými slovy hypotéz konkrétních logiky exportu jazykových inovací a jazykových modelů, musíme doplnit zbývající parametry popisu sémioze. V kapitolách 2.2 obecně shrneme téma proměn, variace morfematiky signifikantů, připomeneme velké jevy a velké tendence, v kapitole 2.3 obecně shrneme proměny signifikátů, jinak řečeno proměny, kterými prochází sémický rozvoj / sémický řetězec, jež je spojen s oběma lemmaty, v kapitole 2.4 pak shrneme to, co jsme již naznačili v některých dílčích popisech v textu – proměny ohraničení a vymezení přesného významu obou znaků, lemmata SUUS a ILLORUM v jejich sémiozi, na základě proměn parametru diferenční hodnota. Až díky těmto kapitolám budeme moci dopopsat sémiozi pokračovatelů SUUS a ILLORUM v exponenci posesivity 6. osob v rámci Románie.

2.2 Proměny morfematiky signifikantů

V kapitole 1.2, kde jsme rozebírali sémiozi paradigmat SUUS a ILLORUM v klasické latině, jsme předložili popis signifikantů v podobě výčtů morfematických řetězců, které byly spjaty s určitými distribucemi a které byly nositeli určitých sérií sémů. V oddíle 2 a konkrétně v textu kapitoly 2.1, v jejímž rámci jsme procházeli jednotlivé distribuce paradigmat SUUS a ILLORUM v jednotlivých románských jazycích, jsme rovněž zkoumali podobu výčtů morfematických řetězců, které tato paradigmata tvořily v jednotlivých diasystémech Románie a které byly rovněž spjaté s určitými distribucemi a se sériemi sémů.

Vzhledem k faktu, že existuje vztah, fonotaktický, tektogramatický a podobně, spojený zejména s možnostmi enklitizace či proklitizace, mezi morfematickou realizací jednotlivých prvků zkoumaných paradigmat a jejich distribucemi, lze pojmout popis dichronních proměn paradigmat SUUS a ILLORUM stejně reprezentativně i skrze popis diachronních proměn jednotlivých morfematických řetězců (cf. Melčuk, 1993: 113-116, 157-164, 172-186, 225-234).

Můžeme sice předpokládat, že latinské morfematické řetězce *illorum*, *illarum* a *illorum* v archaické fázi dějin latiny prošly nejprve procesem morfematického prodlužování, tak jako byl původní morfematický řetězec *eum* analogií s vývojem nominálních paradigmat typu *servus*, *femina* a *verbum* a jejich plurálovými genitivními tvary *servorum*, *feminarum* a *verborum* rozšířen o jeden morfém na *eorum*, to znamená, že v tom případě by i tvary *illorum*, *illarum* a *illorum* byly výsledky takového analogického prodloužení o jeden morfém (-om /později -um/ > -orum), ale typem vývoje mezi klasickou latinou a románskými fázemi dějin jednotlivých exponentů bude v naprosté většině kroků proces morfematicky redukční, formální eroze morfematického řetězce v průběhu času.

V základním tvaru svých paradigmat, *suum* a *illorum*, vstupují obě dvě lemmata do protorománské a románské fáze vývoje již v podobě, v jaké je zanechalo několik fází jejich vývoje ještě v logice diasystému latinského, v orální podobě jazyka dochází k odpadnutí koncového fonému [m] již někdy v době okolo poloviny II. století př. Kr., výsledkem jsou pak morfonematické podoby *suu* a *illoru*, které byly ještě zasaženy vývojem prosodémů, jež je charakterizují, a proměnou fonologických kvantit.

První vývoj, jak jsme vyložili již v kapitole 2.1, vedl v neklasických varietách latiny ke zdvojení paradigmatu SUUS, v jeho rozdělení na paradigmata dvě, SÚUS a SUÚS, jež následně dala vzniknout plným (nebo přízvučným) tvarům románských posesiv a zkráceným (nebo nepřízvučným) tvarům románských posesiv. Druhý pak je spojen u ILLORUM

s degeminací, redukcí konsonantické délky gemináty ll a u SUUS redukcí vokalické části [uu] > [o] / [u].

Jedná se o procesy, které jsou závažné nejen samy o sobě, izolovaně, nýbrž i ve svých dopadech dalších, dopadech spojených s paradigmaty dalšími a jejich sémiozí.

V kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 jsme si ukázali, jak závažnou formální erozi můžeme v rámci diachronie proměn *illorum* pozorovat: v posesivních distribucích v rámci frankoprovensálského diasystému například jsme našli výsledky morfemické redukce *lu*, *lò* či *lá*, v italském diasystému historické *lo*⁸⁶¹, v oc-diasystému *lhu*, Meyer-Lübke (1895: 129) pak zmiňuje také tvar *lo* v oilových varietách bourbonnais, lorrain a bourguignon⁸⁶². Další výrazné redukce morfemického řetězce zaznamenáváme v *lus* (pl.) (historická katalánština), [lu:] (genovese, současnost), jinde se zase od původního etymonu hláskovým vývojem tvar tak vzdálil, že je téměř nepoznatelný – [dd̥ɔ̃rə] (varieta obce Monte di Procida, současnost), [ǰǰorə] / *ghiore* / *gghiore* (ischitano, současnost) či [ˈkʊ:rə] (varieta obce Trebisacce, současnost). Velké redukce ovšem zaznamenaly i tvary pokračovatelů SUUS: *šī* (piemontese, současnost), [šɔ], [šu]⁸⁶³ (severní Italománie, současnost), *i s'animali*, *i s'amici* (hovorová varieta corso, současnost). V případě exponentu *suus* (*suum*) jsme v rámci oilového diasystému narazili na středověkou elizi [a] v *sa* v případě následujícího vokalického začátku řídicí nominální fráze:

(959) *Et sa lance et s'espee nue.* (Yvain, Chrétien de Troyes)

či jsme na mapě 6 viděli, že se v severních částech areálu Oil-Gallorománie *suum* do současnosti zredukovalo až na pouhé *s*. Ve varietách střední a jižní Italománie a v kastilském diasystému nalézáme zkrácené tvary: *su* (v hovorovém jazyce areálu Toscana); *so* [sɔ] (m. sg.), *so* [sɔ] (m. pl.), *so* [sɔ] (f. sg.), *so* [sɔ] (f. pl.) (còrso); *sé* (abruzzese); *sé* (m.), (varieta obce Sora, provincie Caserta); [ʒɔ] (m. sg.), [ʒɔ] (m. pl.), [ʒɔ] (f. sg.), [ʒɔ] (f. pl.) (còrso); *s'* (m. sg.), *s'* (m. pl.), *s'* (f. sg.), *s'* (f. pl.) (hovorová varieta, còrso); *sò* (varieta areálu Sicília); *su* (kastilský diasystém). Viděli jsme i příklady klitizace posesiva v Italománii – *càsasa* (Migliorini, 2001, 150, XIII. století) – kdy redukce morfemického řetězce probíhá na úrovni suprasegmentální – ztráta autonomie ztrátou přízvučnosti.

⁸⁶¹ U předmětových distribucí nepřímého předmětu došlo u morfemického řetězce LORO apokopě mnohem hojněji a vyskytly se i případy afereze: *lo* / *lo'* (marchigiano, cortonese, senese, umbro) a *ro* / *'ro* (aretino, còrso) (cf. Egerland, 2005, Loporcaro, 2002, 107, Holtus – Metzeltin – Schmitt, 1995, 143, Rohlf, 1949, 197 a Meyer-Lübke, 1895, 115).

⁸⁶² Meyer-Lübke (1895: 129) a Stich (2001) zase na druhou stranu dokumentují i další případy rošřování morfemického řetězce: [liotr̥] ve franc-comtois vlivem analogie s [notr̥] či *loron* či *lórō* / *lórōn-*, používaný v údolí Maurienne například v dialektu Saint-André, jsou alomorfy vytvořené analogicky k posesivům *noutron* (*nutr̥*; *notr̥*; *notron*, *noutron*, *nontron*, *nóton*, *neton*) a *voutron* (*vuotr̥*, *vuotr̥*).

⁸⁶³ Některé exponenty palatalizovaly počáteční etymologické *s-* až na [ʒ].

K tomu pak nutno přičíst dopady jednotlivých fází formální eroze na ostatní paradigmata a jejich distribuce. V případě *illorum* můžeme popsat jistou hypotézu dopadu redukce formy⁸⁶⁴. Degeminací gemináty *ll* a změnou timbru počátečního [i] se dostáváme v pozdně latinské či v protorománské fázi k podobě morfemického řetězce *eloru(m)*. Tento řetězec se ale svou fonetickou realizací výrazně přiblížil k řetězci jinému – *eoru(m)*. Takové přiblížení je pro systém nebezpečné a ohrožuje i pokračování obou dvou prvků, které se k sobě přiblížily, neboť systém jazyka se podobné přetížení snaží vždy řešit.

Z dalších výrazných deformací morfemického řetězce *illorum* v protorománské a románské fázi vývoje zmiňme, jak jsme si ukázali v kapitolách popisující individuální románské diasystémy, změny timbru počátečního [i] či [e], palatalizaci [l], odpadnutí koncového [u] či [o], případné následné odpadnutí [r] (a vůbec i proměny typu jeho výslovnosti⁸⁶⁵), proměny [o] (ve verzi etymonu *illoru(m)*) či [u] (ve verzi etymonu **illuru(m)*), které se mezi [l] a [r] vyskytují. V rámci exponentu *suum / suam* dochází k proměnám středního vokálu, ten se nazalizuje (například v Oil-Gallorománii), nebo mění svůj timbre či své zaokrouhlení. Deformací, alterací morfemického řetězce je také jakékoliv přidávání koncového -s sigmatického plurálu či sigmatického singuláru v bikazuálním či monokazuálním systému.

Předposlední změnou, o které bychom ohledně formální stránky chtěli mluvit, a kterou ve vztahu k jejímu sémantickému dopadu budeme analyzovat ještě i v kapitole 2.3, jsou formální dopady neutralizace kategorie morfologického rodu. Zatímco pro klasickou latinu existovala formální opozice mužského, ženského a středního morfemického řetězce *illorum – illarum – illorum* a *suum – suam – suum* (nebo dříve rovněž *suus – sua – suum*), staly se nejprve tyto ternární opozice, zánikem neuter, binárními, a byly následně, již v rozvinuté logice románské, formálním nositelem neutralizace opozice rodu maskulinum – femininum takovým, že z obou morfemických řetězců – nepříznakového, mužského, a příznakového, ženského, byl odstraněn ten druhý a reference (extenze) zbylého exponentu byla rozšířena i na komplementární referenty. Toto se stalo pro opozici *illorum – illarum* již v rámci pozdní latiny, zejména galské (cf. například Stotz, 1998, 131), a pro *suum – suam* v románských fázích například asturského a leónského diasystému (cf. kapitola 2.1.4) či v kastilském diasystému (cf. kapitola 2.1.5).

⁸⁶⁴ Děkujeme za tuto inspiraci dr. Janu Bičovskému, PhD.

⁸⁶⁵ Například v rámci diasystému Oil-Gallorománii se standartní spisovná výslovnost grafému r v čase několikrát změnila. A vedle ní existují dodnes diatopické alofonie.

Posledním aspektem spojeným s proměnami signifikátů je systémový vztah, který existuje v rámci makroparadigmat: tvar, který postupem času ztrácí specifické morfémy svého morfematického řetězce, morfémy, které byly jednoznačně spojeny s nějakou systémovou rolí, funkcí, platností, se stává tvarem, kterému může být v rámci systémové redistribuce rolí, funkcí, platností po kolapsu původního systému a v rámci například pádové synkreze, přiřazena role, funkce či platnost jiná. Tohoto jsme byli svědky například v rámci oilového, frankoprovensálského, katalánského, italského, furlanského či oc-diasystému, v nichž se původně genitivální ILLORUM stalo součástí i paradigmatu osobních zájmen, jako exponent klitického podmětu, klitického nepřímého předmětu, klitického přímého předmětu, klitického reduplikovaného předmětu, přízvučného předložkového předmětu.

Formální eroze, redukce či alterace morfematického řetězce je jednou ze složek velkého procesu gramatikalizace, jemuž se v kapitolách 2.2 a 2.3 věnujeme konkrétně a který může být procesem, do jehož logiky je zapojena sémioze konkrétního jazykového znaku – v našem případě konkrétně lemmat SUUS a ILLORUM.

2.3 Proměny signifikátů

V předchozí kapitole jsme o znacích – paradigmatech SUUS a ILLORUM mluvili především jako o morfematických řetězcích. Tento přístup zachováme i na začátku této kapitoly, protože nám umožní částečně situovat proměny sémému obou paradigmat tím, že částečně budeme moci odkazovat proměnám sémického rozvoje též skrze vztah jednotlivých sémů a jednotlivých morfémů⁸⁶⁶ (cf. například Cavalcante, 2015, Jungbluth – Da Milano, 2015, Meřčuk, 1994, 39-49, 189-208, 389-403 a Meřčuk, 1993, 253-286, 323-336). Jak jsme vyložili v předchozích kapitolách, zejména v 1.1 a 1.2, signifikát může být vymezen skrze stanovení reference, extenze, intenze a diferenční hodnoty příslušného znaku. Referenci obou paradigmat, SUUS a ILLORUM v rámci jednotlivých románských diasystémů jsme popsali v kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 jednak vytýčením izoglos a definováním jejich proměn v čase, jednak popisem počtů pro příslušné diasystémy nezbytných tvarů jednotlivá individuální románská paradigma tvořící, proměnám extenze a intenze se věnujeme v kapitole 2.3.1 a diferenčním hodnotám ve 2.4. K těmto všem parametrům, a to byl také důvod, pro nějž jsme sémiotický rámec pro svou práci zvolili, můžeme přidat ještě parametr další – popis vývoj sémického rozvoje v čase, to bude náplní kapitol 2.3.1.1 a 2.3.2.

V této kapitole a v kapitolách následujících vycházíme obecně z romanistických a latinistických prací o gramatikalizaci, desémantizaci či resémantizaci morfematických řetězců exponence posesivity 6. osob – Togeby (1968), Van Peteghem (2012), Politzer (1952), Loporcaro (2002), Pato (2010), Egerland (2002), Inglese (2002), Bourciez (1946), Tobler (1906b), Sapota – Sosnowski (2008), Mourin (1981), Ledgeway – Maiden, (2016), Mari (2016), Stotz (1998: 131) – dále pak některých prací k teorii gramatikalizace obecně – Hopper – Traugott (2003) a Heine – Kuteva (2002) – a pak z některých latinských gramatik, které jsem uvedli v kapitole 1.2 a zmiňujeme je znovu, zkraje kapitoly následující.

2.3.1 Proměny extenze a intenze

2.3.1.1 Proměny sémického rozvoje

Tato kapitola je rovněž kapitolou přípravnou k pojednání o gramatikalizaci 2.3.2, neboť součástí tohoto procesu je i desémantizace, to jest odebrání sémů ze sémému⁸⁶⁷, který charakterizuje zkoumaný znak – paradigma.

⁸⁶⁶ Tam, kde jsou ony sémy morfematicky alokovány na nějakém formantu.

⁸⁶⁷ Jak jsme vyložili v kapitole 1.2, pracujeme i s konceptem gramatického sému po vzoru prací Sgall – Nebeský – Goralčíková – Hajičová (1969), Hébert (2001), Biloa – Valdman (2004), Léon – Bhatt (2017) a La Mantia – Licata – Perconti (2017).

Použijme, pro strukturaci svého výkladu, popis procesu gramatikalizace, jak jej předkládá Christian Lehmann ve svých dvou výkladech – *Meaning generalization and desemanticization*⁸⁶⁸ a *Grammaticalization and hypercharacterization*⁸⁶⁹.

Než přistoupíme k výkladu konceptu desémantizace, představme si – v souladu s autorovou koncepcí – koncept *meaning generalization*, zevšeobecnění významu, despecializace / despecifikace. Lehmann jej definuje takto:

The meaning of a linguistic sign is generalized by a reduction of its intension and a corresponding widening of its extension. Assume the meaning of a linguistic sign to consist of a set of propositions, in the logical sense of the term. These are syntagmatically related to each other by means of truth-value functors. Three relations of propositional calculus are of particular relevance here. Ceteris paribus,

1. *the **disjunction** of $p \vee q$, as opposed to mere p , enhances the extension of meaning;*
2. *the **conjunction** of $p \wedge q$, as opposed to mere p , enhances the intension of a meaning;*
3. *the **entailment** of $p \rightarrow q$, as opposed to mere q (or equivalently, given that $p \rightarrow p$, the substitution of q by p), enhances the intension of meaning.*

From a logical point of view, there are, thus, three ways that a meaning can be generalized:

1. *To p , q is added as an alternative, converting it into $p \vee q$;*
2. *in $p \wedge q$, p is lost;*
3. *in $p \rightarrow q$, p is lost.*

Observe that while in $p \wedge q$, either p or q may be lost, in $p \rightarrow q$, q cannot be lost ceteris paribus, since if p remains what it was, it would always entail q .

Po formulování této definice, můžeme na jejím základě definovat i desémantizaci:

The [...] desemantization of a sign is an extreme generalization of its meaning, to the extent that only very generic predicates remain in its intension. Assuming an ontology in the form of a taxonomy, extremely general and abstract concepts such as 'entity', 'action', 'relation' etc. are at its top. These are, at the same time, typical grammatical meanings.

V následujícím textu se pokusíme uchopit proměny sémického rozvoje obou lemat

Jak jsme viděli v kapitole 1.2, tvořily morfematický řetězec SUUS a morfematický řetězec ILLORUM opozici takovou, že první byl příznakovým členem a druhý členem

⁸⁶⁸ Lehmann, Ch. *Meaning generalization and desemanticization* [online]. [Cit. 10.8.2017]. Dostupné z: <https://www.christianlehmann.eu/termini/index.html?https://www.christianlehmann.eu/termini/desemantization.html>

⁸⁶⁹ Cf. Lehmann, Ch. *Grammaticalization and hypercharacterization*. [online]. [Cit. 10.8.2017]. Dostupné z: https://www.christianlehmann.eu/presentations/hyper/hyper_index.html

nepříznakovým ve vztahu k reflexivitě⁸⁷⁰ (cf. například Kühner – Stegmann, 1955, 600-617, Menge, 1900, 160-164, Sapota – Wolanin, 1997, Bertocchi, 1989, 441-461, Gildersleeve – Lodge, 1896: 324-327, *Samolewicz – Sołtysik*, 1924, 173-176, Woodcock, 1959, 24-25 a Panhuis, 2006, 34, Allen – Greenough – Kittredge – Howard – D’Ooge, 1903, 63-64, Leumann, 1977, 461-465, Szantyr – Hofmann, 1965, 174 a Schweizer-Sidler – Surber, 1888, 120-121). Při přechodu z latinského do románských diasystémů dochází ke zrušení této opozice, jinými slovy sém příznakovosti ve vztahu k reflexivitě je odebrán. V kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 jsme samozřejmě pozorovali, že se tak neděje naráz a že nezanikají stejně rychle opozice reflexivní – nereflexivní pro singulár a reflexivní – nereflexivní pro plurál. Popravdě řečeno, je třeba zdůraznit, že ještě než se odehrál tento krok – zrušení, neutralizace opozice reflexivní – nereflexivní, došlo k přechodu od reflexivity latinského typu k reflexivitě románské: jak jsme ukázali *supra*, v kapitole 1.2.4 a zejména v podkapitole 1.2.4.2, pravidla užívání reflexivních exponentů, jak adjektiválních, tak pronominálních, byla velice složitá⁸⁷¹ – byl to systém vyhodnocující celou řadu kritérií a parametrů (cf. prací Kühner – Stegmann, 1955, 600-617, Menge, 1900: 160-164, Sapota – Wolanin, 1997, Bertocchi, 1989, 441-461, Gildersleeve – Lodge, 1896: 324-327, *Samolewicz – Sołtysik*, 1924, 173-176, Woodcock, 1959: 24-25 a Panhuis, 2006: 34), a to nejen pozitivně – na základě toho, co by mluvčí potřeboval vyjádřit a jak, nýbrž i negativně – skrze hierarchicky odstupňovaná pravidla, z nichž ta méně závažná je vyzván mluvčí raději porušit, pokud by jinak hrozilo nebezpečí větší – záměna reference, nedostatečná referenční jasnost a podobně. Vyhodnocování distribuční pozice jako vhodné pro reflexivní či nereflexivní exponenty rovněž vycházelo z jiného pojetí typologie vět. Typologií bylo několik, ale pro distribuční rozhodování nás zajímají některé více – zejména různé typologie diskurzivní / enunciační⁸⁷².

Vývojem se ztrácejí ještě další, související sémy. U morfematického řetězce ILLORUM mizí sém příznakovosti distance, fyzické v rámci relativních pozic v textu či v rámci relativních pozic v mimojazykové realitě, i afektivní, který mu stanovila série opozic, do

⁸⁷⁰ I samotnou reflexivitu v latině je třeba vnímat mnohem komplexněji. Pokud ji nahlížíme v širší, kterou má jako jev v klasické latině, to jest jako jev přesahující hranice věty, přiřadí se mezi velké interfrastické jevy takové, jako prolepsy (*prolepsis*), reference tzv. *resumptive pronouns*, reference tzv. *pronomina abundans*, reference tzv. *pronomina coniunctum* a pod. Obě lemmata, SUUS i ILLORUM, jsou v latině užívána jako logoforika.

⁸⁷¹ Ta vlastní, apriorní obtížnost a příliš velká komplexnost byla nejspíše také důvodem snazšího rozkolísání a menší stability.

⁸⁷² Projděme například kritéria, která explicitně zmiňují Kühner – Stegmann (1955: 600-617): (1) Jedná se o nepřímou řeč? / Je věta uchopením situace z pohledu autora? (2) Jedná se vnitřně závislou větou? (3) Jedná se o případ dvojí závislosti? (4) Jedná se o odkazování k podmětu? (5) Jedná se o odkazování k podmětu řídicí věty? (6) Jedná se o emfázi? (7) Vztahuje se reflexivum ke gramatickému nebo skutečnému podmětu věty?

nichž v latinském diasystému vstupoval: ILLORUM – HORUM, ILLORUM – ISTOREM, ILLORUM – IPSORUM, ILLORUM – EORUM.

Ne vždy však sémy pouze ubývají, v některých případech dojde k sémantizaci některých opozic.

Situace, kdy SUUS stojí v opozici, v rámci vyjadřování reflexivity, proti členu s příznakem plurálové reference (například exponence zvrtné posesivity v oilovém diasystému *son – leur* nebo v současné italské koiné *suo – loro*), je sice výsledkem ztráty sému reflexivní posesivity vůči plurálovému posesorovi (došlo k zúžení extenze), ale zase na druhou stranu, situace, kdy, v rámci vyjadřování nereflexivní posesivity, totéž SUUS stojí opět v opozici proti členu s příznakem plurálové reference, ale v distribučních pozicích EIUS (například exponence nezvrtné posesivity v oilovém diasystému *son – leur* nebo v současné italské koiné *suo – loro*), je případem, kdy SUUS získalo nový sém – nereflexivní referenci.

V některých diasystémech (například *Loro* některých variet jižní Italománie) přibyl sém exoforického odkazování – honorifika odkazují k osobám ne gramatickým, nýbrž diskurzivním / enunciačním.

Illorum, jež původně – v klasicky latinském diasystému stálo, jakožto genitiv plurálu, v pádové opozici vůči ostatním plurálovým pádům *illi, illis, illos, illis*, bude stát, v pozdně latinském, protorománském či raně románském diasystému, vlivem pádové synkreze, v opozici postupně se dvěma tvary.

Jak nás poučil Stotz (1998: 131), je v rámci pozdní latiny, různě brzy v různých částech Románie, zrušena opozice rodu *illorum – illarum*, takže ze sému exponentu *illorum* ubývá sém nepříznakovosti, pokud jde femininum. Exponent *suum* ztratí též sém v distribucích, kdy po něm v oilovém, oc či někdy i v katalánském diasystému následuje nominální fráze začínající vokálem (například franc. *son chapeau – son âme*). Ztrátu sému rodovosti jsme zmiňovali již pro areál jižní a střední Italománie a kastilského diasystému v případě zkrácených tvarů posesiv: *su* (v hovorovém jazyce areálu Toscana); *so* [sɔ] (m. sg.), *so* [sɔ] (m. pl.), *so* [sɔ] (f. sg.), *so* [sɔ] (f. pl.) (còrso); *sé* (abruzzese); *sé* (m.), (varieta obce Sora, provincie Caserta); [ʒɔ] (m. sg.), [ʒɔ] (m. pl.), [ʒɔ] (f. sg.), [ʒɔ] (f. pl.) (còrso); *s'* (m. sg.), *s'* (m. pl.), *s'* (f. sg.), *s'* (f. pl.) (hovorová varieta, còrso); *sò* (varieta areálu Sicilia); *su* (kastilský diasystém). V těchto případech je logické, že se ztrátou formantu -o či -a, které jsou spojeny se sémy rodovosti maskulinem a femininem, respektivně, dochází i ke ztrátě příslušných sémů. Situace však, jak jsme viděli v kapitole 2.1.7, může být komplexnější – mohou nastat situace, kdy z morfematického řetězce žádný finální formant neodpadne, ale přesto se ztratí sém rodovosti nebo morfologického čísla, případně sémy oba. Byl to případ historických

posesiv *suoi* (f. pl.) (senese, pisano, lucchese); *suo* (m. sg.), *suo* (f. sg.), *suo* (m. pl.), *suo* (f. pl.) (zejména senese ale i další); *suo'* (m. pl.), *suo'* (f. pl.) (zejména fiorentino, toscano ale i další); *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.) (u spisovatelů variety fiorentino zejména v XV. a XVI. století); *sue* (m. sg.), *sue* (f. sg.), *sue* (m. pl.), *sue* (f. pl.) (varieta obce Cosenza, severní část areálu Calabria); *sua* (m. sg.), *sua* (f. sg.), *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.) (varieta jižní části areálu Apulia), či novodobých posesiv *sua* (m. pl.), *sua* (f. pl.) (v hovorovém jazyce areálů Firenze a Siena a ve varietách areálů Roma a Le Marche); *sóiu* (sg.), *sóiu* (pl.) (còrso); *soia* (m. pl.), *soia* (f. pl.) (còrso); *sua* (m. sg.), *sua* (m. pl.), *sua* (f. sg.), *sua* (f. pl.) (varieta jižní části areálu Apulia).

I zde však můžeme jmenovat protipříklad, situaci, kdy v rámci románské fáze jeden nebo dva sémy přibudou (cf. do morfematického řetězce připojíme – analogicky k morfematickým řetězcům lexémů, které je již tradičně obsahují – morfémy rodovosti či morfologického čísla⁸⁷³: *loro* (m. sg.), *lori* (m. pl.) (varieta obce Chioggia); *lora* (f. sg.) (*Lettere Bolognesi*, XIV. století) (cf. Meyer-Lübke, 1895, 128)⁸⁷⁴, dále francouzské *leur* -> *leurs*, katalánské *llur* -> *llurs* a celá řada dalších, které jsme pro historické či soudobé fáze dějin vyložili v popisech jednotlivých diasystémů.

Na závěr této kapitoly bychom chtěli zmínit ještě jeden zajímavý případ změny sémému SUUS a ILLORUM v diachronii jednotlivých románských diasystémů. Dosud jsme vývoj od latinské slovesnosti ke slovesnosti románské, od latinského diasystému k diasystému románskému pro sémiozi obou lemmat popisovali tak, že v latinském diasystému spolu vstupovala do různých opozic, mezi nimiž hlavní byla opozice příznakového a nepříznakového členu reflexivní (nebo naopak pro nereflexivní) posesivní reference. V diasystémech románských, pokud tyto zachovaly lemmata obě, opět vstupujíc do celé řady opozic, z nichž hlavní je opozice příznakového a nepříznakového členu plurálové posesivní reference (sdruženě pro reflexivní či nereflexivní).

Mezi těmito dvěma, krajními, polohami se však během vývoje v diachronii v některých varietách některých diasystémů vytvořila zvláštní mezifáze, kdy obě lemmata byla členy opozice ještě třetího typu. Došlo k tomu, že se v daných variantách v daném okamžiku jejich dějin obě paradigmatu, SUUS i ILLORUM, kdy obě mohla označovat posesivitu 6. osob, činila tak ale – pokud se v daných distribučních pozicích mohla vyskytnout svými okurencemi

⁸⁷³ Umístěné z hlediska etymologie na naprosto neadekvátním místě – jednak byl latinský formant –o (< um) absolutním koncem morfematického řetězce, jednak jde o doplňování morfému a sému rodovosti v lexému, kde byl dříve neutralizován.

⁸⁷⁴ Podobným tendencím podléhají i osobní zájmena pokračovatelé ILLORUM: *loro* -> analogické plurály *lori* (m. pl.), *lore* (f. pl.) (cf. například Benincà – Parry – Pescarini, 2016, 195).

obě – každá trochu jiným způsobem, jinými slovy, došlo mezi nimi k určité nové⁸⁷⁵ referenční specialisaci – nazvěme tento dvojí způsob přivlastňování tak, jak ve své analýze navrhuje text slovníku *Trésor de la Langue Française informatisé*⁸⁷⁶, jenž rozlišuje mezi dvěma modalitami – (a) *valeur collective* a (b) *valeur distributive*. Definuje je takto:

(a) *valeur collective* [*Un groupe de possesseurs est globalement déclaré posséder*]

(b) *valeur distributive* [*Chacun des possesseurs est déclaré en ce qui le concerne posséder*]

Podívejme se nyní na několik příkladů, na nichž se pokusíme tuto opozici posesivní reference ilustrovat (cf. *Dicziunari Rumantsch Grischun*, 1939-dodnes: svazek 11, 567-573, Loporcaro, 2002, 62, Jensen, 1994, 118-119, Jensen, 1990, 177-178 a Tobler, 1906b: 92):

(960) [...] *i preti son uomini e perciò dovrebbero aver **la sua** moglie e **la sua** famiglia*
[...] (italština)

(393') [...] *cilh que de **son** peccat si vanto son ministre del diable [...]*⁸⁷⁷ (*Lo Libre de Sidrac*, XIV. století, oc)

(961) [...] *dispone Ch'essi un di loro scelgano a **sua** voglia [...]* (Tasso)

(962) *Valenti, artisti, dotti, letterati, Tutti han detto **la sua** su questo tema [...]*
(Guadagnoli)

(963) [...] *vengono l'opre, e siccome non fanno **sul suo**, m'attraversano i campi e le prode, e mi treppicano e mi scavezzano ogni cosa [...]*⁸⁷⁸ (Giusti)

(964) *Tuttina seconverseschan quellas dunnas tier **lur** sentupadas ni visetas **dils ses** en **siu** lungatg flames*⁸⁷⁹. (*Gasetta Romontscha*, Mustér, 1993)

Při pohledu na příklady se zdá, že SUUS má distributivní platnost, zatímco ILLORUM kolektivní – první by mohlo být lexikálně posíleno „jeden každý tu svoji“, druhé „všechny dohromady“.

Nyní si, v následující kapitole, vyložíme vznik nových opozic, tentokrát již čistě protorománských či románských, do kterých paradigmata v románských diasystémech

⁸⁷⁵ Říkáme zde sice, že tato funkční specializace byla nová, ale není to – alespoň principiálně – tak úplně pravda: již v latinském diasystému zaznamenáváme jev zvaný syneze (*synesis / constructio ad sensum*), kdy dochází při referování k singulárním substantivům vnímaným jako kolektivy referentů či skupiny exemplářů k tomu, že ač jsou gramaticky singulární, mluvčí používá exponenty ve své kongruenci plurálové (cf. například Stotz, 1998, 352-368, zejména §§ 79-83, Szantyr – Hofmann, 1965: 436-439).

⁸⁷⁶ *Trésor de la Langue Française informatisé*. 1971-1994 [online]. [cit. 7.6.2017]. Dostupné z: <http://www.le-tresor-de-la-langue.fr/>

⁸⁷⁷ První dva příklady jsou Jensenovy (1994: 118-119).

⁸⁷⁸ Následující čtyři příklady jsou Toblerovy (1906b: 92).

⁸⁷⁹ Náš překlad: *Přesto se tyto ženy na svých schůzkách a při návštěvách svých blízkých blízkými bavily ve svém jazyce, vlámsky.*

vstoupí, to jest přibývání, záměna nebo restrukturační skupin sémů v jejich sémických rozvoích.

2.3.1.2 Restrukturace paradigmatu osobních zájmen

Tuto kapitolu rozdělíme na celkem dvě části – v první části vyložíme, jak se v jednotlivých románských diasystémech mění signifikace posesivních paradigmat v závislosti na proměnách makroparadigmatu osobních zájmen, v druhé pak předložíme případovou studii ke konkrétní situaci portugalského diasystému.

Teorii diskurzivních / enunciačních osob, morfologických osob a *pronomina reverentiae*⁸⁸⁰ čerpáme z těchto prací Ackema – Neeleman (2018), Wang (2017), De Cock (2014), Löbner (2013: 63-70⁸⁸¹), Orletti – Mariottini (2010), Vázquez Laslop (2010), Orozco (2010), Cysouw (2009), Olza Zubiri (2007: zejména 104-134), Siewierska (2004), Jorques Jiménez (1997), Vicente Mateu (1994: 85-104⁸⁸²), Pelly (1986) a Forchheimer (1953).

V diskurzivních / enunciačních systémech osobních zájmen jednotlivých románských diasystémů došlo v jejich diachronii k několika typům restrukturací, které jsou v přímé spojitosti s naším tématem, exponence posesivity 6. osob. Obecně se sice ve všech případech jedná o ustanovení nové diskurzivní / enunciační entity, která tím, že je její diferenční hodnota definována existencí osob ostatních, musí být do jejich systému včleněna tak, aby v optimálním případě nedocházelo k referenčním konfliktům. Toto se ovšem ne vždy podaří.

Ustanovení nové diskurzivní / enunciační entity může probíhat dvojím způsobem – buď je redefinována již existující osoba, která z důvodů nějakého vnitřního referenčního kolapsu, či referenčního přeskupení byla pro redefinování již uvolněna, nebo se vytvoří entita nová. V obou případech se ale bude jednat o to, začlenit tuto entitu do série opozic, zejména opozic příznakovosti, takové, která nastaví její diferenční hodnotu a která přispěje k jejímu homogennímu začlenění do systému diskurzivních / enunciačních entit daného diasystému. Ilustrujme si oba typy a vysvětleme, jakým způsobem ovlivní otázku sémioze paradigmat SUUS a ILLORUM. Příkladem prvního typu může být situace, jež nastala v portugalském diasystému zánikem exponentu *vós* jako nepříznačového zájmeně odkazujícího ke skupině lidí, na které se obrácíme přímo⁸⁸³. Supletivním řešením byl exponent *vocês* (< *vossas mercês*), poté, co *Vossa mercê* bylo již dávno vyprázdněno od historického významu „Vaše výsost“. Příkladem druhého typu jsou například plurálová⁸⁸⁴ *pronomina reverentiae* *Ustedes*

⁸⁸⁰ Je to obecně otázka honorifik a alokučních zájmen (it. *pronomi allocutivi*).

⁸⁸¹ Kapitola 4.1 *Person deixis*.

⁸⁸² Kapitola V *La deixis personal*.

⁸⁸³ Samozřejmě zůstalo v portugalském diasystému *vós* přítomno i nadále, ovšem nikoliv jako nepříznačový exponent – použijeme ho v liturgických textech, když se obrácíme k Bohu (například: *Lembraí-Vos de nós, Senhor, no Vosso Reino!*), nebo se tak navzájem na sebe obrazení komunisté (například: *Camaradas, [...] sois vós a força invencível deste Partido que queremos mais forte, mais organizado e mais interventivo.*)

⁸⁸⁴ Záměrně je uvádíme v množném čísle, jako způsoby, jak se obracet na skupinu osob, z nichž alespoň jedné vykáme.

(kast.), *Vostedes* (gal.), *os senhores* (port.), *Vostès (Vostés)* (kat.), *Vustés / Bustez* (arag.), *Ustedes / Vustedes* (asturleon.) či *Loro* (it.). Jsou to právě tato zájmena, která rozšíří skupinu referentů, k nimž se jako k posesorům můžeme / musíme odkazovat exponenty posesivity 6. osob. Jinými slovy, rozšířením skupiny diskurzivních / enunciačních osob spojených etymologicky se 6. osobami narůstá extenze posesiv 6. osob, a tím i jejich referenční nejednoznačnost. Ta je zase motorem dalšího vývoje, dalších proměn paradigmatu exponentů a často též motorem a pohnutkou hledání řešení supletivních či alternativních (cf. například kapitoly 2.4.2 – 2.4.4).

Na druhou stranu zase znamená vytvoření nové diskurzivní / enunciační osoby vytvoření celé série signifikátů, k nimž – během organického začleňování této nové osoby do jazykového systému – bude třeba najít vhodné a adekvátní signifikanty: ontologicky je nově vyčleněn z mimojazykového kontinua, které mluví obklopuje, určitý nový makroreferent, kterému bude třeba nalézt vhodné jazykové odrazy – jinými slovy vytvořit jeho podobu jazykovou. Tento princip vytváření jazykového obrazu má celou řadu složek – naznačili jsme, že nových signifikátů je celá série. Bude třeba přiřadit danému mimojazykovému referentu nějakou gramatickou osobu jakožto morfologickou kategorii, popřípadě ji vytvořit⁸⁸⁵ a bude následně pro všechny již zmíněné nové signifikace najít vhodné a adekvátní endoforikum / exoforikum. Nové signifikace mohou být definovány jednak svými θ -rolami (sémantickými pády) – bude například třeba nějaké endoforikum pro roli adresáta, pro roli pacienta, pro roli agenta – jednak valenčně – bude například třeba nějaké endoforikum pro roli prvního aktantu, druhého aktantu, třetího – a jednak i diskurzivně / enunciačně – bude třeba nějaké exoforikum pro přiřazení role interlokutora v komunikační situaci. Shrňme-li tato tři možná vymezení, dostáváme se k tomu, že se pro každou novou / potenciální diskurzivní / enunciační osobu musí definovat veškeré její adjektivální a pronominální exponence. Pro naše téma to znamená, že když se objeví nová osoba, kategorie 6. osob, buď se její exponentem stane (rozšíření extenze své signifikace) již nějaký exponent existující⁸⁸⁶, nebo se vytvoří exponent jiný, *ad hoc*.

Připomeňme například ustanovení LEI jako *pronomem reverentiae* v rámci italského diasystému. Pro Miglioriniho (2001) se jedná o jasný projev vlivu kastilského diasystému – Usted -> Lei, zároveň však existovalo v samotném italském diasystému něco podobného – princip byl tedy domácí, a s kastilským vlivem jen přibyla nová motivace k navázání na

⁸⁸⁵ Při procesu vytváření gramatické osoby pomyslíme na anglické gramatické konstrukty pohlavně genderově nepříznakové osoby, jejímž jedním exponentem je *they*, jakožto novou osobu singulárové endofory. Nebo rovněž nový návrh genderově neutrální osoby, jejímž jedním exponentem je *ze*.

⁸⁸⁶ Může se stát, že se bude historie opakovat a opět dvě konkurenční lemmata budou soupeřit o exponenci.

tradici historického *ella* (cf. Maiden – Parry, 1997, 113-114). Vznikla nová diskurzivní osoba, koexistující s *voi* jako *pronomem reverentiae*, ale působící formálněji, definující a odrážející větší komunikační odstup. S touto novou osobou ale vlastně – a tím se vracíme ke svému tématu užšímu – vyvstala otázka, jaký bude plurál od *Lei*, jedná-li se o *pronomem allocutivo*.

Vraťme se ale k supletivnímu řešení *vocês*, které jsme rozebrali *supra*. Komplikace, která je v úzu spojená s exponentem *vocês* reálně, je však spíše to, že exponenty⁸⁸⁷ posesivity, které se s tímto zájmenem spontánně pojí, jsou dvojího druhu – od historického honorifika přejaté *vosso*, *vossa*, *vossos*, *vossas*⁸⁸⁸ a morfologicky s logikou utvoření zájmeny *vocês* související *seu*, *sua*, *seus*, *suas*⁸⁸⁹. Výsledkem je tedy zdvojené paradigma posesiv.

Vztahy mezi jednotlivými paradigmaty a subparadigmaty v rámci jedné konkrétní variety jednoho diasystému jsou důležité a rozhodující ještě minimálně ve dvou případech. To je také důvod, kvůli němuž jsme ve svých dílčích analýzách románských diasystémů⁸⁹⁰, v kapitolách 2.1.1 – 2.1.9, věnovali tolik pozornosti, na první pohled by se mohlo zdát příliš pozornosti, síti vnitřních vztahů i s paradigmaty, která s posesivními souvisí jen částečně.

Konkrétně se jedná nejprve o vztahy s reflexivním subparadigmatem osobních zájmen. V latinském diasystému – tak, jako existovala opozice dvou exponentů posesivity v teoreticky komplementární distribuci⁸⁹¹, SUUS – EIUS (později SUUS – ILLIUS) či SUUS – EORUM (později SUUS – ILLORUM), existovala rovněž opozice osobních zájmen, SE – IS (později SE⁸⁹² – ILLE) či SE – EI⁸⁹³ (později SE – ILLI), opozice řídící se týmiž distribučními pravidly jako opozice první. Tato opozice svým vstupem do nových jazykových logik, do logik románských diasystémů, bude znovu zvážena, často přehodnocena, redefinována – může být v jejím rámci vyhrazen exponent SE přednostně reflexivnímu jednotnému číslu a ILLI přednostně reflexivnímu číslu množném⁸⁹⁴ (to je situace například v současné francouzštině podle některých gramatiků), nebo SE reflexivnímu jednotnému a množnému

⁸⁸⁷ Pokud vyjmenujeme prozatím pouze ty neanalytické.

⁸⁸⁸ Jako se s ním mohou nadále pojit i zájmena nepřímého i přímého předmětu *vos*, *vos* / *a vos*.

⁸⁸⁹ Jako se s ním mohou pojit i zájmena nepřímého i přímého předmětu *lhes*, *os* / *a você*.

⁸⁹⁰ Tam, kde daný aspekt byl výrazně systémově rozvinut.

⁸⁹¹ Říkáme „teoreticky“, neboť existovala řada distribučních pozic (a distribučních kontextů) v nichž byla tato opozice systematicky neutralizována – ať to jsou již případy, které jsme ve svém přehledu distribučních pravidel v kapitole 1.2 distribučně označovali jako „v případě, že by okurence reflexiva mohla vést k interpretační nejednoznačnosti“ nebo jako „reflexiva [se] ve větě užívá při zdůraznění významu [...]“ (to jest oba exponenty vstupují v dané distribuční pozici a daném distribučním kontextu současně ještě i do opozice jiné, která je svou důležitostí, zejména stylistickou, sémantickou a podobně, té první nadřazená).

⁸⁹² Z obavy o nedorozumění (nechceme totiž mluvit o genitivní exponenci posesivity pomocí pádového tvaru osobního zájmeny) označujeme defektní reflexivní paradigma (osobních) zájmen 3. a 6. osoby nikoliv pádovým tvarem SUI nýbrž SE.

⁸⁹³ Nebo II.

⁸⁹⁴ Takže by v románském SE splývaly, v tomto smyslu, latinské IS a SE (později ILLE a SE) pro singulárový referent a v románském ILLI latinské EI a SE (později ILLI a SE) pro plurálový referent.

číslo a ILLE a ILLI respektivně nereflexivnímu jednotnému a množnému číslu (to je například situace v současné španělštině), nebo dokonce SE, jehož referentem jsou singulárové i plurálové honorifické osoby při přímé komunikaci s nimi (to je například situace v současné portugalštině). Pro oblast posesiv má tato skutečnost za dopad to, že vzhledem k faktu, že přivlastnění, jak ukazujeme v kapitole 2.4 má jako alternativní způsob exponence analytické konstrukce typu DE + endoforické zájmeno odkazující k osobě, jíž přivlastňujeme, bude mít i románská redefinice povahy opozice SE – IS (později SE – ILLE) či SE – EI (později SE – ILLI) vliv na typ tohoto endoforika, jeho extenzi a intenzi.

Druhým případem, kdy vnitřní vývoj paradigmatu osobních zájmen má dopad na paradigma posesiv a jeho subparadigmata, je situace, kterou jsme zdokumentovali například pro oc-diasystém a jeho diachronii. V jednotlivých varietách bylo specifickým rysem i to, kolik dalších exponentů reference k 6. osobám odvozených rovněž od ILLORUM se v daném systému, vedle pokračovatelů posesivního paradigmatu ILLORUM, vyvinulo⁸⁹⁵. Těchto jiných forik, jak jsme si ukázali, může v rámci makroparadigmatu románských osobních zájmen být celkem 0, 1, 2, 3 či 4: distribuce proklitické podmětové, enklitické podmětové, klitické předmětové, duplikující klitické předmětové a přízvučné (cf. kapitola 2.1). Při popisu úbytku variet Oc-Gallorománie či katalánské části Iberorománie, v nichž se užívá posesivního paradigmatu ILLORUM, se různí autoři pokoušeli vyhodnotit dopad paralelní přítomnosti různých dalších pokračovatelů ILLORUM, či spíše jejích proměn v čase, na udržení paradigmatu posesivního ILLORUM. Docházejí k názoru, že zmnožená přítomnost pokračovatelů ILLORUM v rámci systému forik k prodloužení doby funkčnosti přispívá.

U honorifik došlo k vytvoření dalších opozic, do kterých vstupují: například singulárová honorifika vstupují do opozice podle morfologické kategorie čísla – singulárová honorifika stojí proti plurálovým – do opozice podle stupně formálnosti – buď pouze binárně v privativní opozici honorifikum – nehonorifikum či odstupňované komplexnější opozici, ve které se setká proti sobě několik různých stupňů formálnosti tak, jako se to děje v portugalském diasystému (cf. Kapitola 0).

Občas vznikají opozice nové tak, že předtím nějaká tradiční opozice zanikla – zmiňme například italský diasystém a vztahy mezi pádovými tvary osobních zájmen. Do italského diasystému se z latinského pronominálního systému vyvinuly tvary *egli – lui, ella – lei, elli / egli / ei / e' / eglino / ellino – loro, elle / elleno – loro*. Původně se jednalo o opozice pádových tvarů, postupem času tato opozice [exponent subjektu] + - [exponent subjektu]-

⁸⁹⁵ Ve svém textu (cf. kapitola 2.1) tuto skupinu, množinu označujeme jako distribucí ILLORUM₂.

byla zrušena a *lui, lei, loro* jsou exponentem subjektu. Podobně se v italštině uvolňuje opozice *io – me* a *tu – te*.

Přístupme nyní k případové studii, o níž jsme mluvili na začátku této kapitoly. Jedná se o diachronní studii o posesivitě 6. osob v portugalském diasystému a proměnách konkurenčních posesivních distribucí 6. osob v portugalštině. Důvody, pro něž jsme vybrali zrovna situaci v portugalském diasystému, jsou celkem dva: jednak portugalský diasystém vyvinul, pokud jde o 6. osoby, jeden z nejkompexnějších systémů v rámci celé Románie, a jednak tak tento systém zaznamenal celou řadu výrazných proměn v jejich exponenci.

Nejprve si musíme položit otázku, o jak širokou exponenci se přesně jedná, jinými slovy, se musíme zeptat, kolik 6. osob portugalský diasystém vlastně má.

Kromě základních dvou osob gramatických (1) *eles* (m. pl.), (2) *elas* (f. pl.) a (3) *você*⁸⁹⁶, jež je po zaniknutí osoby *vós* spontánním plurálovým protějškem k *tu* (plurálový interlokutor, kterému tykáme) existuje několik diskurzivních / enunciačních osob dalších navzájem odlišených odstupňováním podle míry respektu / formálnosti / zdvořilosti / komunikační distance, se kterými se na ně obracíme (cf. kapitola 0) – (4) vlastní jméno osoby se členem určitým (křestní jméno se členem určitým – *O Joaquim e a Teresa sabem que [...]*), (5) titul se členem určitým (označení nositele titulu se členem určitým – *os colegas / as colegas / Os professores sabem bem que [...]* / *Os professores sabem bem que [...]*. / *Os doutores têm razão.* / *As colegas podem começar a comer.*), (6) oslovení spojená s aristokratickým či církevním titulem (se členem určitým) a posesivním adjektivem (*Se as Vossas Majestades permitirem [...]* a podobně / *Sabem Vossas Altezas como tínhamos mandado a descobrir Vasco da Gama [...]* / *Foi um prazer enorme conhecer a todas as Vossas altezas [...]*), případně (7) obecnější *os senhores / as senhoras / as meninas* ([...] *caso os senhores estejam de acordo [...]*). Jedná se až o 7 osob, dvě endoforické, pět exoforických, dvě gramatické, pět diskurzivních / enunciačních.

Jakými exponenty disponujeme v rámci vyjadřování posesivity? Jednak je to paradigma SEU. To je však tím, jak potenciálně může označovat posesivitu všech výše zmíněných osob, tak polysémií, že může být až příliš nejednoznačnou referencí – toto se projeví nejvíce při přímé komunikaci s osobou, jíž netykáme: v takovém případě náš interlokutor bude moci tápat, je-li naše SEU endoforické či exoforické⁸⁹⁷. K tomu nutno zdůraznit, že SEU označuje

⁸⁹⁶ S touto osobou se často používá mezitím uvolněného posesiva VOSSO.

⁸⁹⁷ Další závažnou komplikací je skutečnost, že polysémie SEU v sobě zahrnuje označování posesivity i singulárních podob osob (1) – (7).

posesivitu jak reflexivní, tak nereflexivní. Vznikla tedy naléhavá potřeba odlišovat / specifikovat referenci, na jejímž základě vznikly například opisy tvořené pomocí předložkové fráze s předložkou DE: *de vocês, dos colegas, dos senhores, deles* (< *de + eles*) a podobně.

K diachronii exponentů nám poskytují svědectví zejména da Cunha Lacerda (2010), da Cunha Lacerda (2007) a de Oliveira e Silva (1982) – autorky se sice zaměřily ve svých výzkumech na variantu singulárovou, *dele*, ale její reprezentativnost je stejná.

Da Cunha Lacerda (2010) zdokumentovala proměny zastoupení distribucí *seu – dele* v portugalských textech XIII. – XV. století. Ke svému výzkumu použila následující korpusy.

Tabulka 30: Korpus užitý pro výzkum proměn distribučních frekvencí konkurenčních paradigmat SEU a DELE v XIII. a XIV. století (podle da Cunha Lacerda, 2007)

Século XIII	Notícia do Torto – 1214 (CINTRA, 1990)
	Foro Real - 1280 (FERREIRA, 1987)
	Foros de Garvão – 1267a1280 (GARVÃO, 1992)
	Dos Costumes de Santarém – 1294 (RODRIGUES, 1992)
	Textos Notariais - sem data ou datados entre 1243 e 1274 (MARTINS, 2000)
Século XIV	Crónica de Afonso X in <i>Crónica Geral de Espanha de 1344</i> (CINTRA, 1951)
	Dos Costumes de Santarém - 1340-1360 (RODRIGUES, 1992)
	Foros de Garvão - sem data (GARVÃO, 1992)
	Textos Notariais - sem data ou datados entre 1304 e 1397 (MARTINS, 1994)

Tabulka 31: Korpus užitý pro výzkum proměn distribučních frekvencí konkurenčních paradigmat SEU a DELE v XV. století (podle da Cunha Lacerda, 2007)

Século XV	Livro da Enseñança de Bem Cavalgar Toda Sela – sd (PIEL, 1944)
	Castelo Perigoso – sd (NETO, 1997)
	Orto do Esposo – sd (MALER, 1956)
	Crónica do Conde D. Pedro de Meneses – sd (BROCARDO, 1994)

Výsledky, ke kterým došla – to jest postupný nárůst frekvencí dezambiguujícího *dele*, shrnula v následující tabulce.

Tabulka 32: Proměny distribučních frekvencí konkurenčních paradigmat SEU a DELE (podle da Cunha Lacerda, 2007, 118)

	Variantes átonas de 'seu'		Variantes tônicas de 'seu'		Variante 'dele'	
	N.º	%	N.º	%	N.º	%
Século XIII	576/1339	43%	730/1339	54.6%	33/1339	2.4%
Século XIV	239/1092	21.9%	822/1092	75.3%	31/1092	2.8%
Século XV	42/1952	2.2%	1632/1952	83.6%	278/1952	14.2%
Total	857/4383	19.6%	3184/4383	72.6%	342/4383	7.8%

De Oliveira e Silva tento výzkum, alespoň pro brazilský úzus areálu Rio de Janeiro, doplňuje o popis situace v současnosti ve své analýze z roku 1982. Její výsledky shrnujeme v následujících dvou tabulkách.

Tabulka 33: Proměny distribučních frekvencí konkurenčních paradigmat SEU a DELE 1 (podle de Oliveira e Silva, 1982)

	3p	
	<i>seu</i>	<i>dele</i>
Spoken	25%	75%
Written	86%	14%

Tabulka 34: Proměny distribučních frekvencí konkurenčních paradigmat SEU a DELE 2 (podle de Oliveira e Silva, 1982)

	Occs.			Perc.		
	<i>seu</i>	<i>dele</i>	Total	<i>seu</i>	<i>dele</i>	Total
NAR	103	12	115	89,6	10,4	100
QUOT	6	35	41	14,6	85,4	100

Okomentujme nyní distribuce těchto konkurenčních paradigmat v portugalštině evropské i americké. Nejprve je nutno poznamenat vzdalování se obou úzů – brazilský úzus užívá *dele* mnohem více než úzus evropský. V obou dvou úzích však jde o to dezambiguizovat výpovědi, které by se SEU byly nejednoznačné:

(965) *Na presença da Ana, o Pedro fez comentários sobre os seus exames.*

(966) *Na presença da Ana, o Pedro fez comentários sobre os exames dele.*

(967) *Na presença da Ana, o Pedro fez comentários sobre os exames dela.*

(968) *Na presença da Ana, o Pedro fez comentários sobre os exames deles.*

Evanildo Bechara (1999) komentuje vývoj opozice exponentů **si (seu)** e **ele (dele)** při exponenci reflexivity v portugalském diasystému takto⁸⁹⁸:

A partir do português contemporâneo (séc. XVIII para cá), nasceu a possibilidade de o pronome tónico si, nas construções reflexas, ter a concorrência do pronome ele, também preposicionado, em orações do tipo:

[...] perguntou Glenda, sentindo que a pergunta não era dirigida apenas a Pablo, mas também a **ela** própria. [...]

[a amante] viu diante **dela** o meu eugênico amigo. [...]

João levou o livro para **ele**.

Vyvíjí se i však SEU (a SI, CONSIGO), jež v současnosti není nezbytně reflexivní. To ovšem platí pouze v evropském úzu, v úzu americkém tuto možnost neznají⁸⁹⁹:

(969) *Chegou uma carta para **si**!*

(970) *Isto é para **si**.*

(971) *Guarde para **si**.*

(972) *Entreguei-lhe o documento a **si**; você tem diante de **si** um grande desafio; puxe a porta para **si**; eu espero por **si**.*

(973) *Está aqui uma pessoa a perguntar por **si**.*

(974) *Gostaria de discutir este assunto **consigo**.*

(975) *E se fosse **consigo**?*

(976) *Tenho pena de **si**.*

(977) *Este bilhete é para **si***

(978) *Queremos falar **consigo**.*

⁸⁹⁸ Výklad z gramatiky kombinujeme s písemným sdělením.

⁸⁹⁹ V rámci brazilského úzu jsou následující výpovědi považovány za chybné, v Portugalsku tomu sice taky tak bylo například ještě 1899, dnes jsou tyto konstrukce však přijímány jako normální.

2.3.2 Proces gramatikalizace

Jak jsme vyložili již výše, souvisí proces gramatikalizace s proměnou morfematiky signifikantů i s proměnou sémému signifikátů. V kapitolách 2.2 a 2.3.1 jsme o redukcích a alteracích jak morfematického řetězce, tak řetězce sémického mluvili konkrétně. V této kapitole spojíme komentáře autorů, již komentovali gramatikalizaci a desémantizaci lexémů pro exponence posesivity 6. osob v latinském či románském diasystému – Togeby (1968), Van Peteghem (2012), Politzer (1952), Loporcaro (2002), Pato (2010), Egerland (2002), Inglese (2002), Bourciez (1946), Tobler (1906b), Sapota – Sosnowski (2008), Mourin (1981), Ledgeway – Maiden, (2016), Mari (2016), Stotz (1998: 131) – autorů, již vyložili gramatikalizaci a desémantizaci obecně – například Hopper – Traugott (2003) a Heine – Kuteva (2002), Melčuk (1993: 113-116, 157-164, 172-186, 225-234) – a výklad Christiana Lehmana⁹⁰⁰ s pozorovanými tendencemi románských diasystémů.

Na přechodu mezi latinským a románským diasystémem jsme viděli nejprve vývoj lemmatu ILLORUM⁹⁰¹, na nějž při tématu gramatikalizace pomýšlí lingvisté nejprve. Viděli jsme nejprve proměny jeho morfematického řetězce. Pokud bychom zde vyobrazili maximální proměny, dostali bychom se od morfematického řetězce *illorum* (lat.) k *lò* či *lâ* (frankoprov.) či *lo'* (ital.), až na těchto extrémních příkladech bychom mohli identifikovat naplnění morfonologické redukce exponentu až do fáze klitika⁹⁰², jež na své modelové škále definovali Hopper – Traugott (2003): content word > grammatical word > clitic > inflectional affix.

Samozřejmě musí jít realizace jednotlivých stupňů gramatikalizační škály ruku v ruce s desémantizací. U *illorum* jsme v průběhu staletí ze sémému ztratili některé lexikální sémy i některé morfologické sémy. Ztratili jsme například sém demonstrativnosti (ILLE bylo demonstrativum), sém logoforického odkazování, sém rodovosti posesora (neutralizace opozice *illorum – illarum*), sém nereflexivnosti, sémy latinských genitivů⁹⁰³.

Původní latinská povaha *illorum* byla v rámci románských diasystémů redukována i tím, že v některých z nich byly do morfematického řetězce zapojeny formanty nesoucí sém rodovosti, morfologického čísla – *leur -> leurs, llur -> llurs, loro -> lora, lori*.

Redukcí morfematického řetězce došlo také k jisté ztrátě autonomie prozodické, a tím pokles možných distribučních pozic, kde by se v rámci promluv mohly exponenty objevovat,

⁹⁰⁰ Lehmann, Ch. *Meaning generalization and desemanticization* [online]. [Cit. 10.8.2017]. Dostupné z: <https://www.christianlehmann.eu/termini/index.html?https://www.christianlehmann.eu/termini/desemanticization.html>

⁹⁰¹ Detailněji jsou oba popisy – popis změny signifikantu i popis změny signifikátu popsány v kapitolách 2.2 a 2.3.1.

⁹⁰² Naprostá většina pokračovatelů posesivního ILLORUM se kvůli svému morfematickému řetězci, který může být dvouslabičný a přízvuchý – například LORO v italském diasystému.

⁹⁰³ Latinský genitiv měl celou řadu stereotypizovaných významů, existovala dokonce jejich typologie.

což je připočteno k procesům postupné ztráty autonomie lexému *illorum*, ve většině variet, v nichž se *ILLORUM* vyskytuje, se i tímto více přiblíží distribucím ostatních členů paradigmatu posesiv a tím i oním členům samotným. I toto je způsob, jakým jazyk homogeneizuje svá původně supletivně dořešená/doplněná defektivní paradigmata.

Vývoj lemmatu *SUUS* představoval v některých varietách také výraznou redukci či alteraci morfematického řetězce: od *suum* se tak dostáváme třeba k pouhému *s'* (*còrso*). Morfematickou redukcí se i *suus* dostává do stavu prozodické nesamostatnosti, a tím se vzdaluje od svého latinského statusu lexému. Pokud jde o ztrátu sémů ze sémému, tak zaznamenáváme ztrátu sému reflexivnosti, v některých diasystémech i plurálovou referenci, sém logoforického odkazování, kongruenční sém rodovosti přivlastňovaného referentu. Možná ale největší změny statusu doznalo paradigma *SUUS* v portugalské varietě. Existuje zde užití, kde došlo k odebrání nejspíše i sému vlastnění⁹⁰⁴. Jedná se o užití typu *seu ladrão!*, *seu mentiroso!*, *seu porco!*, *seu sacana!*, *seu tolo!*⁹⁰⁵ v nichž jakoby posesivum fungovalo jako exponent vokativu následující nominální fráze tak, jako v románských jazycích fungují *ó* (například v portugalském diasystému *ó mãe!*, *ó professor!*) či *ô* (například ve francouzském diasystému *ô mère !*).

Vraťme se ještě k Togebyho (1968: 66-67) hypotéze, že nejprve se do těch variet, kde *LORO* nebylo autochtonní, dostalo ne posesivní *LORO*, ale předmětové *LORO* nepřímého předmětu (nebo tedy spíše synkretický tvar genitivu-dativu). Musela by zůstat nějaká svědectví, pokud by tato hypotéza byla pravdivá. Viděli jsme, že jazyk se svá paradigmata, jež kvůli defektnosti musel dotvořit supletivně, snaží optimalizovat, homogeneizovat: proto bylo například morfematicky do morfematického řetězce doplněno několik formantů *lori* protože *miei*, *lora* protože *tua* a podobně.

Podíváme-li se na jazyk a jeho vývoj touto Togebyho optikou, nalézáme například dvě série tvarů, či spíše specifických distribucí, které by svědectvím mohla být. Rohlf (1949, 163-164): například poukazuje na starý úzus písemného jazyka, kde mohly být užívány *lui* a *lei* – stejně jako je užíváno *loro* – jako posesiva, bez předložky a prenominálně: *il lui padre*, *la lei bellezza*, *il lei amore*, *il lei marito* (Straparola da Caravaggio)⁹⁰⁶ či jako bezpředložkového genitivu i dativu nepřímého předmětu (například u Dante Alighieriho). Rohlf (1949, 164) dokumentuje rovněž reakci jazyka opačnou. Uvádí příklady, kdy se novější jazyk snaží zavést předložku *di* *DI*. Takto to konstatujeme například u Vittoria

⁹⁰⁴ Či možná bylo „patřící N“ nahrazeno sémem „N“, protože jistá reference tam zachována je.

⁹⁰⁵ Tyto výrazy fungují jako anglický model *you bastard!*

⁹⁰⁶ Tak, jako nalézáme *le cui ultime tracce*, či – ve středověkém *oil* – *le altrui cose*.

Alfieriho, Alessandra Verricho a Pietra Verricho a dalších: *il di lei marito, la di lui moglie, la di loro casa*. Toto se dočítáme i ve slovníku Treccani v hesle LORO: *il di loro padre* („nell’uso burocratico, ormai disus.“). Stejně tak Treccani uvádí *il di lui padre, i di lui parenti* („nell’uso burocratico forme pedantesche, ormai disus.“).

2.4 Proměny diferenční hodnoty

2.4.1 Alternativní exponenty posesivity

Posledním parametrem sémiotického a sémiologického popisu sémioze konkrétního znaku, je diferenční hodnota. Připomeňme si, jak jsme ji sami definovali v kapitole 1.2:

Diferenční hodnota je vymezení významu V znaku Z takové, které obdržíme jako intersekcí určitého sémanticky definovaného výseku SDV ontologického či noosférického kontinua a významů $\text{non-}V_1, \text{non-}V_2, \dots, \text{non-}V_z$ ⁹⁰⁷, kdy V_1, V_2, \dots, V_z jsou významy všech znaků Z_1, Z_2, \dots, Z_z takových, které společně odkazují k určitým, ale různým částem SDV.

Jak je vidět, jedná se o parametr naprosto nezbytný pro přesné popsání významu lemmat SUUS a ILLORUM. Její stanovení spočívá v tom, že identifikujeme přesně znaky další, exponenty další, které význam těchto dvou lemmat omezují. Prototypicky se bude jednat o paradigmatu konkurenční, s nimiž vstupují paradigmatu SUUS a ILLORUM do určitých přesně definovaných opozic.

Nejvýznamějšími konkurenčními exponenty jsou lemmata DE ILLIS / DE ILLOS, ILLOS, DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS, DE *METIPSIMIS, nevalenční dativy a PROPRIUS, kterým budeme věnovat následující popisy.

V základní charakteristice v následujících výkladech vycházíme z těchto pramenů Ledgeway – Maiden (2016), Klump – Kramer – Willems (2014), Dessì Schmid – Hafner – Heinemann (2011), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2008), Bossong (2008), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2006), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2003), Sánchez-Miret (2001a), Sánchez-Miret (2001b), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1998), Harris – Vincent (1997), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1996), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995) a Posner – Green (1980).

⁹⁰⁷ Operátorem *non* zde označujeme komplementaritu.

2.4.2 Lemma DE ILLIS/DE ILLOS

Prvním lemmatem, které popíšeme je lemma tvořené kombinací předložky *de* a románským tvarem odvozeným od tvaru nominativu plurálu či akuzativu plurálu latinského etymonu (cf. Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2008, Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2006, Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2003, Sánchez-Miret, 2001a, Sánchez-Miret, 2001b, Leumann, 1977, Szantyr – Hofmann, 1965, Bourciez, 1946, Meyer-Lübke, 1900, Meyer-Lübke, 1895, Diez, 1882a, Diez, 1882b a Diez, 1882c).

Podobné lemma se vytvořilo v jazyce ve vulgární latině velice záhy a existovalo do určitého momentu dějin ve všech románských diasystémech kromě rumunského – od historického oil-gallorománského *d'els* až po sicilské *de iddi*.

Logik, které k tomuto konstrukt, k tomuto lemmatu vedly, bylo hned několik. Jednak tu je jeden z hlavních latinských významů předložky DE, vyjadřování vztahu mezi referenty (cf. heslo DE v Wölfflin – Mommsen, 2004). Dále také teorie a podstata latinského ablativu (cf. Kühner – Stegmann, 1955), který může označovat původ (odkud referenty jsou) a potažmo příčinu, původ (jako počátek), původ (jako pocházení z něčeho/vyvstání z něčeho), označování rodičů někoho a být spojen se slovesy produkování. Obecně může být čistě morfematically ablativ posílen přítomností různých předložek, mezi nimiž předložkou DE. Také synkrezí latinských pádů a jejich vyjadřování se přiblížily ablativ s genitivem, protože měly spolu některé společné významové rysy. A genitiv je pád, který je s vlastněním a posesivitou spjat definičně a u samotných latinských posesiv všech i etymologicky.

Rohlf's (1954: 93-95) dodává, že předložka DI například přebrala funkce latinských předložek AB a EX a začala postupem času označovat vlastnění.

V průběhu času samozřejmě, jak je vidět třeba na příkladu novodobé francouzštiny, která toto lemma téměř ztratila, nastávala období, kdy bylo toto řešení oblíbenější, a pak zase jiná, kdy méně. V případě současné spisovné francouzštiny došlo k tomu, že předložka *de* zůstala typickou přivlastňovací předložkou, ale pouze, následuje-li nominální fráze – *la maison des amis* – následuje-li pronominální fráze, je předložkou *à*:

(979) *Ils posséderaient un domicile à eux !* (Flaubert)

Románský diasystém, ve kterém se tento model do dnes prosadil nejlépe a kde jeho další vývoj vypadá tak, že zřejmě SUUS vytlačí, je diasystém portugalský s paradigmatickou *deles* (m.) a *delas* (f.), pokud jde o posesivitu 6. osob.

2.4.3 Lemma ILLOS

Toto lemma je v rámci Románie poněkud zvláštním úkazem. Není ani ještě příliš detailně prozkoumáno, proto o něm můžeme poskytnout prozatím pouze kusé informace. Někjaké komentáře nebo dokumentaci přeci jen nalzáme například ve Stich (2001), Remacle (1952) a de Lavallaz (1899).

Pokud bychom jej měli situovat geograficky, nalzá se s jistotou v areálu Oil-Gallorománie a nejspíš rovněž i v v části Gallorománie frankoprovensálské, další areály s podobným řešením se nám v rámci Románie nalézt zatím nepodařilo.

Nyní uvedeme některé alomorfy, které jsme k němu našli. Nejedná se však o tvary, u nichž bychom měli u všech stoprocentní jistotu, že se jedná opravdu o okurence lemmatu ILLOS, ani sami dialektologové z příslušných oblastí, se u některých forem nebyli s to vyjádřit ohledně tohoto přiřazení.

Máme alomorfy začínající na z- za účelem zablokování hiatu *zot*; *zute* (sg.) / *zus* (pl.) (vosgien); *li zèls*, *li zoûs*, *le zous*, *le zow*, *zote* (Morvan); potom některé s počátečním l- *èl leûs'*, *èl lyâs* (Morvan); a nakonec některé s palatalizovaným začátkem *le yeûs'*, *li (y)âs*, *li (y)âs*, (Morvan); *yout*, *youta* / *yout'*, *youté* / *youtéz*, *youté* / *youtéz*⁹⁰⁸ (Haut-Jura). Nejsme si jisti u těchto tvarů *lū* (Fribourg) a *lo_u* (Hérémente).

Jak vidno je etymonem těchto tvarů samotné ILLOS (> *els* / *eus*), ale pak se aplikují ještě další fonetické jevy a výsledný tvar je svému etymonu vzdálen. Je samozřejmě možné, že u některých z uvedených tvarů je etymonem ILLORUM, protože podobný výsledek jsme zaznamenali, na jiných místech, i z něj.

⁹⁰⁸ I v tomto případě děkujeme dr. Dominique Stichovi za upozornění na existenci těchto alomorfů a za poukázání na problematičnost jejich jednoznačného přiřazení k formám čistě frankoprovensálským.

2.4.4 Lemmata DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS a DE *METIPSIMIS

Tato tři lemmata jsou odvozena kombinací opět s předložkou *de*, k níž se vztahují stejná vysvětlení jako v kapitole 2.4.2 a identitního ukazovacího zájmeně – (1) v prvním případě se jedná o ono zájmeno samotné v základní podobě, (2) v případě druhém byl jeho význam lexikálně posílen identitním zájmenem druhým, (3) ve třetím případě byla identita posílena přiřazením tvaru superlativu (cf. Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2008, Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2006, Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard, 2003, Sánchez-Miret, 2001a, Sánchez-Miret, 2001b, Leumann, 1977, Szantyr – Hofmann, 1965, Bourciez, 1946, Meyer-Lübke, 1900, Meyer-Lübke, 1895, Diez, 1882a, Diez, 1882b a Diez, 1882c).

Románskou realizací pojmenovaných latinských modelů jsou například tyto tvary: (1) *di essi, di esse* (v Itolorománii), (2) *degli stessi* (v Itolorománii), (3) *dos mesmos / de los mismos* (v Iberorománii) a *dei medesimi* (v historické Itolorománii):

(980) *Guardi quel maschio ancestrale, epicureo gaudente fra le tue calde braccia di messalina, divenire asceta virtuoso nel baciare i propri figli e la madre **di essi**.*

(981) *I suddetti indennizzi sono corrisposti ai proprietari degli immobili su domanda **degli stessi** o degli interessati [...]*

(982) *Na listagem de bens, a apresentar previamente à chegada **dos mesmos**, deve haver uma correspondência razoável e proporcionada, [...]*

(983) *Le "differenze" tra i cavalieri implicati nella vicenda furono accomodate dopo qualche mese "d'ordine del Serenissimo Granduca" il quale, sdegnato, aveva voluto il "sequestro" in casa **dei medesimi** [...].*

Jak je vidět z uvedených románských tvarů a z citovaných příkladů, objevují se v případě modelů (2), (3) a (4) ve schématu členy určité, to je pravda, přesto jsme je ovšem chtěli přiřadit k této skupině, neboť syntakticky by bylo lze nahradit všechny uvedené realizace základního modelu tvary čistých posesiv – (2) *sulla loro domanda*, (3) *à sua chegada / à chegada **deles***, (4) *in casa loro*.

2.4.5 Nevalenční dativy

V předchozím textu práce jsme na několika místech již téma nevalenčních dativů strukturovaně vyložili. Zmínili jsme jej například v kapitolách 1.2.1 a 1.2.2, kde jsme sestavili seznam všech možných latinských exponentů posesivity a kde jsme také okomentovali distribuce dativu jako exponentu přivlastnění a jeho specifčnosti mezi exponenty ostatními. Okomentovali jsme rovněž opozici posesivního dativu a posesivního genitivu v latině. K té se ještě ale vrátíme.

V kapitole 1.1 jsme zpracovali typologii latinských dativů a jejich latinskou terminologii. Tu si připomeneme nyní. Nevalenční dativy v latině rozeznáváme tyto: *dativus ethicus*, *dativus possessionis*, *dativus incommodi*, *dativus commodi*, *dativus finalis*, *dativus sympathicus* a další, které se již ale našho tématu netýkají⁹⁰⁹. Z nich nás ve vztahu k našemu tématu zajímají zejména *dativus possessionis*, na jedné straně, a *dativus ethicus* a *dativus sympathicus*, na straně druhé.

Nejdříve k tomu prvnímu z nich, jako *dativus possessionis* označujeme dispozitiv o schematu NP_{Dat} *esse*. Kühner – Stegmann (1955: 308) vysvětlují, jak se liší od posesivního genitivu:

Der Dativ bezeichnet die Person, für die etwas vorhanden ist, der etwas zuteil wird; der Genetiv bezeichnet die Person als den Besitzer einer Sache, die Sache ist der Besitz, das Eigentum jemandes. Durch den Dativ wird der Besitz, durch den Genetiv der Besitzer hervorgehoben: hic hortus regi est = diesen Garten besitzt der König; hic hortus regis est = dieser Garten besitzt der König.

Der Dativ steht bei est und sunt, um die Person oder persönlich gedachte Sache zu bezeichnen, der etwas angehört, die etwas hat.

Dativy *dativus ethicus* a *dativus sympathicus* nás ale v rámci exponence posesivity zajímají, neboť i ony označují existenci nějakého vztahu mezi dvěma referenty, často se tento vztah právě dubluje se vztahem vlastnění.

Tyto konstrukce zaznamenáváme napříč celou Románií. Zmiňme například případy z italského diasystému.

(984) [...] *non usciva loro altro dalla bocca, che quello che veramente lor stava nel cuore* [...]

⁹⁰⁹ Cf. například Gutiérrez-Rexach (2016), Cifuentes Honrubia (2015), Kühner – Holzweissig (1994), Palmer (1988), Leumann (1977), Szantyr – Hofmann (1965) a Kühner – Stegmann (1912-1914).

Renzi – Salvi – Cardinaletti (1995: 607-608) uvádí ještě tyto příklady, kde je užito, s podobným významem, *particelle pronominali*:

(985) *Ne amava raccontare le imprese.* (= Amava raccontare le loro imprese.)

(986) *Ne volevo vedere le diapositive.* (= Volevo vedere le loro diapositive.)

Dvěma diasystémy Románie, kde se dativy rozvinuly ve svých distribucích do rozsáhlých sítí, jsou však rumunský diasystém a diasystém kastilský. Pro rumunský diasystém jsme již viděli (cf. kapitola 2.1.9), že výhradním nesubstantivním exponentem posesivity 6. osob je v novodobé, současné a dnešní dakorumunštině tvary dativu osobního zájmene LOR.

Připravili jsme sérii modelových vět:

(987) *Matky česaly své děti.* x *Matky česaly jejich děti.*

(988) *Dívky si (navzájem) chválily své šaty.* x *Dívky chválily jejich šaty.*

(989) *Matka češe své dítě.* x *Matka češe její dítě.*

(990) *Otec češe své dítě.* x *Otec češe jeho dítě.*

a k nim jsme požádali rodilého mluvčího o spontánní překlad do dakorumunštiny. Ten byl pojat takto:

(991) *Mamele își pieptănau copiii.* x *Mamele le pieptănau copiii.*

(992) *Fetele își lăudau (reciproc) rochiile.* x *Fetele le lăudau rochiile.*

(993) *Mama își piaptăna copilul.* x *Mama îi piaptăna copilul.*

(994) *Tatăl își piaptăna copilul.* x *Tatăl îi piaptăna copilul.*

V kastilském diasystému zaznamenáváme celou sérii různých nevalenčních dativů: *dativos de posesión*, *dativos simpatéticos*, *dativos de interés*, *dativos éticos* a další (cf. například Gutiérrez-Rexach, 2016, 455, Cifuentes Honrubia, 2015, 102-109, Bosque – Demonte, 1999, 1855-1930). Inspirovali jsme se příklady uvedenými v těchto publikacích, které ovšem byly vztaženy ke 3. osobám singuláru a k nim jsem našli podobné ekvivalenty plurálové pro ilustraci posesivních referencí:

(995) *Mira, cada miércoles, me meto aquí y les corto el pelo antes de que los metan en la caldera.*

(996) *[...] un par de juniors se negaron a pagarle por sus servicios, después de que les lavó el coche [...].*

(997) *¿Mi hijo les rompió la ventanilla?*

2.4.6 Lemma PROPRIUS

Szantyr – Hofmann (1965, 179) nás poučují, že již v klasické latině se PROPRIUS objevovalo jako lexém posilující význam jiných posesiv. Velice brzy se začínají ale objevovat i případy nahrazení PROPRIUS za SUUS (Lucretius ?, Tacitus apod.), následně i zaznamenáváme nárůst frekvencí jeho výskytu v pozdější době.

Napříč Románií nalézáme podoby jako *propio, proprio, propre* a podobně, v některých diasystémech jej nalézáme jen jako adjektivum, které posiluje posesivní referenci posiva jiného, nikdy samostatně, jak to bylo možné v latinském diasystému, tak je to třeba ve francouzštině, v jiných, jako třeba v italštině, může jiné posesivum nahradit.

Pro ilustraci jeho distribucí nyní popíšeme distribuční pravidlo, které řídí užívání tohoto lemmatu v italštině (cf. heslo *Proprio o suo?*⁹¹⁰ v *Grammatica Treccani*, 2012), neboť vypovídá hodně vzájemném vymezení se obou paradigmat v jejich sémiozi, což je předmětem našeho zájmu.

Je-li posesorem mluvnický podmět věty, lze užít tvarů paradigmatu PROPRIO místo tvarů paradigmat SUO a LORO.

(998) *Mario ci ha inviati a casa **propria**.*

(999) *Ognuno pensa al **proprio** tornaconto.*

Tvarů paradigmatu PROPRIO se užívá zejména tehdy, když je třeba zamezit nejednoznačnosti výpovědi:

(1000) *Gianni ha parlato con Marina delle **proprie** intenzioni.* (= le intenzioni sono di Gianni, non di Marina)

(1001) *Marco era con Giulio quando ha telefonato ai **propri** genitori.* (= i genitori sono di Marco, non di Giulio)

Tvarů paradigmatu se nesmí použít, jestliže mluvnický podmět věty posesorem není, v té situaci jsou k dispozici jen paradigmata SUO a LORO:

(1002) *Ho parlato con Marco e con i **suoi** genitori.*

(1003) *Questo è un **loro** problema.*

3 Závěr

Ve své práci jsme si stanovili za výzkumný cíl studium dvou konkrétních supletivních posesivních paradigmat, SUUS a ILLORUM, které latina poskytla v dědictví románským

⁹¹⁰ PROPRIO O SUO?. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/proprio-o-suo_%28La-grammatica-italiana%29/

diasystémům k posesivní referenci spojené s 6. osobami. V rámcovém přístupu jsme se tedy pokusili uchopit veškeré změny v posesivní referenci, ke kterým na přechodu mezi latinským diasystémem a diasystémem románským došlo, a rovněž, ideálně, i způsoby, jakými se tak stalo.

Popis sémiologický a sémiotický nám metodologicky nabídl celkem osm parametrů, na základě nichž jsme mohli veškerý vývoj přesně sledovat. (1) formální aspekt, (2) obsahový aspekt, (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnota, (7) paradigmatické vztahy, (8) syntagmatické vztahy.

Sémiologický a sémiotický rámec ale skýtal mnohem více – uvědomili jsme si, že by nedostačovalo zkoumat pouze dvě izolované sémioze, dvou izolovaných znaků v jejich vývoji podle parametru čas. Aby byl popis přesný a co nejpřesněji dokázal postihnout povahu, závažnost, podstatu a podobu proměn, jimiž oba znaky, obě paradigmat, procházejí, bylo nutné zkoumat celkem sémioze tři – sémiozi samostatného znaku SUUS, sémiozi samostatného znaku ILLORUM a sémiozi jejich vzájemného systémového vztahu, to jest sémiozi jejich systémové opozice / konkurence – a tyto všechny tři v jejich vývoji podle parametru čas.

Obecně jsme v celé své práci ukazovali, že je třeba veškeré proměny sémioze SUUS a ILLORUM sledovat a napříč historickým vývojem průběžně kontextualizovat v rámci proměn sémioze celé řady dalších paradigmat: (1) paradigmat posesivních adjektiv, (2) paradigmat posesivních zájmen, (3) paradigmatu osobních zájmen podmětových, (4) paradigmatu osobních zájmen předmětových nereflexivních, (5) paradigmatu osobních zájmen předmětových reflexivních, (6) paradigmatu demonstrativ, (7) paradigmat nominálních, (8) paradigmat determinantů a (9) paradigmat determinálních adjektiv.

V první části jsme si vyložili šíři a povahu alomorfií (jejich signifikanty), jež je charakterizují, ukázali jsme, jak tato dynamická opozice distribucí SUUS a ILLORUM našla své místo v rámci celkové exponence klasicky latinské posesivity – jako dynamická opozice si dělily posesivní referenci s dalšími sedmi velkými paradigmaty – (a) kongruence slovesa *habeo*, (b) kongruence dalších sloves posesivní predikace, (c) obrat NP_{Dat} *esse* a (d) obrat NP_{Gen} *esse* (e) NP_{Gen}, (f) tzv. přivlastňovací přídavné jméno a (g) nevalenční dativy. Právě z tohoto fungování jako pouze dva z osmi způsobů vyjadřování posesivity jsme ale ukázali, že právě vyplývá i jejich obsahová stránka, jejich význam: dělení si celé exponence posesivity s ostatními paradigmaty definuje diferenční hodnotu, jejich vlastní distribuce stanovují jejich extenzi a intenzi, opozice, do kterých vstupují sami za sebe či společně jako dynamická opozice charakterizuje jejich signifikát a typ reference. Jak vyplývá z našich

pozorování, patřila obě paradigmatu do mnohem komplexnějšího pojetí referenciality: pokud sledujeme šíři, kterou má nejen reflexivnost, ale i endofora paradigmatu ILLORUM⁹¹¹ v klasické latině, to jest šíři jevu široce přesahujícího hranice věty, přiřadí se mezi veliké interfrastické jevy takové, jako prolepsy (*prolepsis*), referencialita tzv. *resumptive pronouns*, referencialita tzv. *pronomen abundans*, referencialita tzv. *pronomen coniunctum* a podobně. Obě lemmata, SUUS i ILLORUM, jsou v latině užívána vlastně jako logoforika.

Popsat jejich konkurenční paradigmatu pro tu kterou distribuční pozici definuje paradigmatické a syntagmatické vztahy, do kterých vstupují. Ukázali jsme, že některé aspekty opozice SUUS – ILLORUM nejsou než pozměněnou opozicí, do níž SUUS vstupovalo s EORUM, zejména opozice příznakového a nepříznakového paradigmatu (ve vztahu k parametru reflexivita). Systém opozic, v jehož rámci obě paradigmatu fungovala, je komplexní síť. ILLORUM bylo ve svých distribucích v opozici jak s HORUM a ISTOREM (opozice podle typu deixe/endofory), tak, společně s nimi, s EORUM (opozice podle demonstrativní příznakovosti). SUUS stálo v opozici s IPSE a IDEM (jako konkurenční paradigmatu identitní referenciality/přivlastňování témuž referentovi) a, společně s nimi, v opozici s EORUM (ve vztahu k parametru reflexivita) a HORUM, ISTOREM a ILLORUM (ve vztahu k parametru reflexivita).

SUUS i ILLORUM ve své sémiozi některé charakteriky sdílela – fungovala jako endoforika a logoforika, byla supletivními řešeními defektnosti exponence gramatických osob latinského systému, každé jinou měrou, to je pravda, ale přesto. Tím se vysvětluje i napojení obou na paradigmatu osobních zájmen, SE a ILLE. Sama byla defektní.

Hlavním rysem sémioze jejich vzájemného systémového vztahu byla opozice ve vztahu k reflexivní referenci, a z ní vyplývala i komplexní distribuční pravidla, jež stanovovala pozice, v nichž se mohla obě objevovat. Tato pravidla byla komplexní příliš a nebyla zcela bezkonfliktní, což jakožto distribuční konstelace bylo jedním ze zdrojů dynamiky dalších proměn sémioze obou. Dalšími zdroji dynamiky jejich vývoje byl vulgárně latinský a pozdě latinský ústup některých konkurenčních paradigmat, jejich přeskupování, pádový synkretismus a kolaps pádového systému.

Pokud jde o protorománskou a románskou fázi vývoje, popsali jsme nejprve proměny distribucí signifikantů (cf. kapitola 2.1), poté proměny morfematiky signifikantů (cf. kapitola 2.2) a proměny signifikátů (cf. kapitola 2.3).

⁹¹¹ Vlastně endofora nesená paradigmatem ILLE celým.

Ukázali jsme, jak výraznou redukcí a alterací morfematického řetězce mohly tvary paradigmát zaznamenat, na jedné straně, a jak velikou alomorfií nových tvarů se jejich paradigmaticky následkem veliké fragmentarizace území vyznačovaly, na straně druhé. Ukázali jsme, jak dynamická opozice obou paradigmát vstupuje do zcela nových distribučních logik a do zcela nových sítí opozic. Původní typ jejich opozice – opozice reflexivnosti – v prostoru Románie zachován nezůstal nikde, byl redefinován. Tato redefinice se lišila areál od areálu, tak jak jsme v kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 vyložili. My jsme se přesto ve svém textu pokusili v této jinakosti a zdánlivě divergentním vývoji hledat nějakou pravidelnost, hledat nějakou logiku, nějaké filiace mezi jednotlivými areály.

V tomto smyslu jsme na několika místech práce pojmenovali některé tendence, stanovili některé logiky exportu jazykových modelů a jazykových inovací a pokusili se nastínit směry šíření či naopak směry ústupu jednotlivých exponencí lokálních. Takto jsme zmínili například (cf. kapitola 2.1.5) vliv kulturní prestiže jazykové varianty trubadúrské oc-varianty, reprodukovali diskusi (cf. kapitola 2.1.7) ohledně vlivu oil-gallorománského diasystému, severního italománského diasystému či variet kraje Toscana na exponence posesivity 6. osob v celé Italománii. Ve vývoji jazykových modelů Iberorománie (cf. kapitola 2.1.5), Oc-Gallorománie (cf. kapitola 2.1.5 a 2.1.7), Italománie (cf. 2.1.7) a na linii Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie jsme vyložili možný vliv demografických, politických, kulturních a náboženských událostí a velikých jevů, které měly dopad i na jazykovou situaci – arabská okupace Iberského poloostrova (VIII. století) a Reconquista (VIII. – XV. století), znovuosídlování znovudobytých míst Iberského poloostrova (VIII. – XV. století), cirkulace arabské a židovské populace, křížová válka v Oc-Gallorománii (XIII. století), normanské demografické projekty v jižní Italománii (XI. a XII. století), cirkulace jazykových modelů prestižních literárních kultur – trubadúrské *poiesis* z Oc-Gallorománie (XIII. – XIV. století), Sicilská básnická škola, Dolce Stil Novo – cirkulace dalších prestižních modelů – notariáty a písaři a podobně.

Redefinování opozice paradigmát SUUS a ILLORUM spočívalo v odstranění příznaku reflexivnosti u SUUS a přerozdělování distribucí – v některých došlo ke specializaci paradigmátu podle rodu, se SUUS jako exponentem posesivity 3. osoby a ILLORUM jako exponentem osoby 6. (takto například variety Oil-Gallorománie, současná italská koiné a dnešní dakorumunština), jinde k vytlačení ILLORUM a monopolu distribucí SUUS pro obě dvě morfologická čísla (takto například Iberorománie a provensálská část Oc-Gallorománie), většina diasystémů je ale spíše rozpolcena mezi obě konstelace (Oc-Gallorománie, Italománie a Rétorománie). Obě potenciálně posesivní paradigmata SUUS i ILLORUM

vstupují do nových vztahů se zájmeny osobními – jednotlivé areály jsou charakterizovány různou velikostí množiny osobních zájmen ILLORUM₂, která se v dané lokalitě vyvinula.

Toto ILLORUM₂, jak jsme si ukázali, je tvořeno ve svém potenciálním modelu – v maximální projekci – sérií subparadigmat: distribuce proklitické podmětové (například soudobá okcitánská *lour i / lour lā*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*), enklitické podmětové (například soudobé okcitánské *-lhour*), klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé francouzské *leur*, soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, lhu, lhur, lhour, lhou*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *ur*), klitické předmětové přímého předmětu (například v diasystému staré italštiny – *loro* v historické toskánské varietě, *lur, loru* v historické sicilské varietě a *lloro* v historické neapolské varietě – a *loro* v současné italštině), duplikující klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé furlanské *ur*) a přízvučné (například soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, ilhour, lhour*, historická sicilská *lloru, loru*, historické neapolské *lloro*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*).

Ukázali jsme rovněž, že vztahy mezi paradigmaty SUUS a ILLORUM a osobními zájmeny jsou důležité také ve vztahu k určitým distribučním predikcím, které byly lingvisty formulovány. Připomeňme například Cardinaletti (1998: 88):

Those languages which do not have the dative weak pronoun corresponding to loro also do not have the genitive counterpart.

a mnohé další, například Politzer (1952) a Togeby (1968: 67), kteří se vyjádřili ve stejném smyslu.

Poté, co jsme vyložili paradigmaticku SUUS a ILLORUM v jednotlivých románských diasystémech a popsali změny v typu jejich reference a co jsme všechna tato pozorování shrnuli kapitolou o redukcích a alteracích morfematického řetězce (cf. kapitola 2.2) a kapitolou o proměnách signifikace (cf. kapitola 2.3.1), jsme v poslední velké kapitole (cf. kapitola 2.4) vyložili další velké konkurenční exponenty posesivity, které se v rámci Románie rozvinuly a které tím, že si s nimi paradigmaty SUUS a ILLORUM dělí celou exponenci takto definují jejich diferenční hodnotu. Těmi, které jsme vyložili, jsou lemmata DE ILLIS / DE ILLOS, ILLOS, DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS, DE *METIPSIMIS, nevalenční dativy a PROPRIUS. Kromě jejich základní charakteristiky jsme rovněž naznačili, v jakých areálech Románie se jim dostalo v rámci exponence posesivity 6. osob největšího prostoru.

3 Závěr

Ve své práci jsme si stanovili za výzkumný cíl studium dvou konkrétních supletivních posesivních paradigmat, SUUS a ILLORUM, které latina poskytla v dědictví románským diasystémům k posesivní referenci spojené s 6. osobami. V rámci přístupu jsme se tedy pokusili uchopit veškeré změny v posesivní referenci, ke kterým na přechodu mezi latinským diasystémem a diasystémem románským došlo, a rovněž, ideálně, i způsoby, jakými se tak stalo.

Popis sémiologický a sémiotický nám metodologicky nabídl celkem osm parametrů, na základě nichž jsme mohli veškerý vývoj přesně sledovat. (1) formální aspekt, (2) obsahový aspekt, (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnota, (7) paradigmatické vztahy, (8) syntagmatické vztahy.

Sémiologický a sémiotický rámec ale skýtal mnohem více – uvědomili jsme si, že by nedostačovalo zkoumat pouze dvě izolované sémioze, dvou izolovaných znaků v jejich vývoji podle parametru čas. Aby byl popis přesný a co nejpřesněji dokázal postihnout povahu, závažnost, podstatu a podobu proměn, jimiž oba znaky, obě paradigmat, procházejí, bylo nutné zkoumat celkem sémioze tři – sémiozi samostatného znaku SUUS, sémiozi samostatného znaku ILLORUM a sémiozi jejich vzájemného systémového vztahu, to jest sémiozi jejich systémové opozice / konkurence – a tyto všechny tři v jejich vývoji podle parametru čas.

Obecně jsme v celé své práci ukazovali, že je třeba veškeré proměny sémioze SUUS a ILLORUM sledovat a napříč historickým vývojem průběžně kontextualizovat v rámci proměn sémioze celé řady dalších paradigmat: (1) paradigmat posesivních adjektiv, (2) paradigmat posesivních zájmen, (3) paradigmatu osobních zájmen podmětových, (4) paradigmatu osobních zájmen předmětových nereflexivních, (5) paradigmatu osobních zájmen předmětových reflexivních, (6) paradigmatu demonstrativ, (7) paradigmat nominálních, (8) paradigmat determinantů a (9) paradigmat determinačních adjektiv.

V první části jsme si vyložili šíři a povahu alomorfií (jejich signifikanty), jež je charakterizují, ukázali jsme, jak tato dynamická opozice distribucí SUUS a ILLORUM našla své místo v rámci celkové exponence klasicky latinské posesivity – jako dynamická opozice si dělily posesivní referenci s dalšími sedmi velkými paradigmaty – (a) kongruence slovesa *habeo*, (b) kongruence dalších sloves posesivní predikace, (c) obrat NP_{Dat} *esse* a (d) obrat NP_{Gen} *esse* (e) NP_{Gen}, (f) tzv. přivlastňovací přídavné jméno a (g) nevalenční dativy. Právě z tohoto fungování jako pouze dva z osmi způsobů vyjadřování posesivity jsme ale ukázali, že právě vyplývá i jejich obsahová stránka, jejich význam: dělení si celé exponence

posesivity s ostatními paradigmata defínuje diferenční hodnotu, jejich vlastní distribuce stanovují jejich extenzi a intenzi, opozice, do kterých vstupují sami za sebe či společně jako dynamická opozice charakterizuje jejich signifikát a typ reference. Jak vyplývá z našich pozorování, patřila obě paradigmata do mnohem komplexnějšího pojetí referenciality: pokud sledujeme šíři, kterou má nejen reflexivnost, ale i endofora paradigmatu ILLORUM⁹¹² v klasické latině, to jest šíři jevu široce přesahujícího hranice věty, přiřadí se mezi veliké interfrastické jevy takové, jako prolepse (*prolepsis*), referencialita tzv. *resumptive pronouns*, referencialita tzv. *pronomens abundans*, referencialita tzv. *pronomens coniunctum* a podobně. Obě lemmata, SUUS i ILLORUM, jsou v latině užívána vlastně jako logoforika.

Popsat jejich konkurenční paradigmata pro tu kterou distribuční pozici defínuje paradigmatické a syntagmatické vztahy, do kterých vstupují. Ukázali jsme, že některé aspekty opozice SUUS – ILLORUM nejsou než pozměněnou opozicí, do níž SUUS vstupovalo s EORUM, zejména opozice příznakového a nepříznakového paradigmatu (ve vztahu k parametru reflexivita). Systém opozic, v jehož rámci obě paradigmata fungovala, je komplexní síť. ILLORUM bylo ve svých distribucích v opozici jak s HORUM a ISTORUM (opozice podle typu deixis/endofory), tak, společně s nimi, s EORUM (opozice podle demonstrativní příznakovosti). SUUS stálo v opozici s IPSE a IDEM (jako konkurenční paradigmata identitní referenciality/přivlastňování témuž referentovi) a, společně s nimi, v opozici s EORUM (ve vztahu k parametru reflexivita) a HORUM, ISTORUM a ILLORUM (ve vztahu k parametru reflexivita).

SUUS i ILLORUM ve své sémiozi některé charakteriky sdílela – fungovala jako endoforika a logoforika, byla supletivními řešeními defektnosti exponence gramatických osob latinského systému, každé jinou měrou, to je pravda, ale přesto. Tím se vysvětluje i napojení obou na paradigmata osobních zájmen, SE a ILLE. Sama byla defektní.

Hlavním rysem sémioze jejich vzájemného systémového vztahu byla opozice ve vztahu k reflexivní referenci, a z ní vyplývala i komplexní distribuční pravidla, jež stanovovala pozice, v nichž se mohla obě objevovat. Tato pravidla byla komplexní příliš a nebyla zcela bezkonfliktní, což jakožto distribuční konstelace bylo jedním ze zdrojů dynamiky dalších proměn sémioze obou. Dalšími zdroji dynamiky jejich vývoje byl vulgárně latinský a pozdně latinský ústup některých konkurenčních paradigmat, jejich přeskupování, pádový synkretismus a kolaps pádového systému.

⁹¹² Vlastně endofora nesená paradigmatem ILLE celým.

Pokud jde o protorománskou a románskou fázi vývoje, popsali jsme nejprve proměny distribucí signifikantů (cf. kapitola 2.1), poté proměny morfematiky signifikantů (cf. kapitola 2.2) a proměny signifikátů (cf. kapitola 2.3).

Ukázali jsme, jak výraznou redukcí a alterací morfematického řetězce mohly tvary paradigmát zaznamenat, na jedné straně, a jak velkou alomorfií nových tvarů se jejich paradigmaticky následkem velké fragmentarizace území vyznačovaly, na straně druhé. Ukázali jsme, jak dynamická opozice obou paradigmát vstupuje do zcela nových distribučních logik a do zcela nových sítí opozic. Původní typ jejich opozice – opozice reflexivnosti – v prostoru Románie zachován nezůstal nikde, byl redefinován. Tato redefinice se lišila areál od areálu, tak jak jsme v kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 vyložili. My jsme se přesto ve svém textu pokusili v této jinakosti a zdánlivě divergentním vývoji hledat nějakou pravidelnost, hledat nějakou logiku, nějaké filiace mezi jednotlivými areály.

V tomto smyslu jsme na několika místech práce pojmenovali některé tendence, stanovili některé logiky exportu jazykových modelů a jazykových inovací a pokusili se nastínit směry šíření či naopak směry ústupu jednotlivých exponencí lokálních. Takto jsme zmínili například (cf. kapitola 2.1.5) vliv kulturní prestiže jazykové varianty trubadúrské oc-varianty, reprodukovali diskusi (cf. kapitola 2.1.7) ohledně vlivu oil-gallorománského diasystému, severního itolorománského diasystému či variet kraje Toscana na exponence posesivity 6. osob v celé Itolorománii. Ve vývoji jazykových modelů Iberorománie (cf. kapitola 2.1.5), Oc-Gallorománie (cf. kapitola 2.1.5 a 2.1.7), Itolorománie (cf. 2.1.7) a na linii Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie jsme vyložili možný vliv demografických, politických, kulturních a náboženských událostí a velikých jevů, které měly dopad i na jazykovou situaci – arabská okupace Iberského poloostrova (VIII. století) a Reconquista (VIII. – XV. století), znovuosídlování znovudobytých míst Iberského poloostrova (VIII. – XV. století), cirkulace arabské a židovské populace, křížová válka v Oc-Gallorománii (XIII. století), normanské demografické projekty v jižní Itolorománii (XI. a XII. století), cirkulace jazykových modelů prestižních literárních kultur – trubadúrské *poiesis* z Oc-Gallorománie (XIII. – XIV. století), Sicilská básnická škola, Dolce Stil Novo – cirkulace dalších prestižních modelů – notariáty a písaři a podobně.

Redefinování opozice paradigmát SUUS a ILLORUM spočívalo v odstranění příznaku reflexivnosti u SUUS a přerozdělování distribucí – v některých došlo ke specializaci paradigmátu podle rodu, se SUUS jako exponentem posesivity 3. osoby a ILLORUM jako exponentem osoby 6. (takto například variety Oil-Gallorománie, současná italská koiné a dnešní dakorumunština), jinde k vytlačení ILLORUM a monopolu distribucí SUUS pro obě

dvě morfologická čísla (takto například Iberorománie a provensálská část Oc-Gallorománie), většina diasystémů je ale spíše rozpolcena mezi obě konstelace (Oc-Gallorománie, Italománie a Rétorománie). Obě potenciálně posesivní paradigmata SUUS i ILLORUM vstupují do nových vztahů se zájmeny osobními – jednotlivé areály jsou charakterizovány různou velikostí množiny osobních zájmen ILLORUM₂, která se v dané lokalitě vyvinula.

K otázce polygenese či monogeneze ILLORUM v rámci celé Románie jsme pro areál Iberorománie prokázali export LUR podél linie Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie, za zdroj lze označit zónu Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie. Pro Italománii se nám nepodařilo pro areál celek prokázat nade vši pochybnost import LORO, ukázali jsme však některé vnitřní logiky italománské, které mohou být odpovědné za export interní italománský, interareálový.

Nutno však podotknout, že to není jediná příčina importů. Nejspíše by bylo třeba situaci vyložit tak, že jednotlivý bývalé provincie Římské říše měli jistý potenciál k některým změnám všechny, tento se ale dokázal prosadit jen tehdy, když k němu ještě nastaly nějaké specifické podmínky další, jinak zůstal jako potenciál neuplatněný. Tyto další podmínky představují celý velký soubor různých konstelací.

Toto ILLORUM₂, jak jsme si ukázali, je tvořeno ve svém potenciálním modelu – v maximální projekci – sérií subparadigmat: distribuce proklitické podmětové (například soudobá okcitánská *lour i / lour lā*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*), enklitické podmětové (například soudobé okcitánské *-lhour*), klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé francouzské *leur*, soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, lhu, lhur, lhour, lhou*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *ur*), klitické předmětové přímého předmětu (například v diasystému staré italštiny – *loro* v historické toskánské varietě, *lur, loru* v historické sicilské varietě a *lloro* v historické neapolské varietě – a *loro* v současné italštině), duplikující klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé furlanské *ur*) a přízvučné (například soudobá frankoprovensálská *lor, lour*, soudobá okcitánská *lour, ilhour, lhour*, historická sicilská *lloru, loru*, historické neapolské *lloro*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*).

Ukázali jsme rovněž, že vztahy mezi paradigmaty SUUS a ILLORUM a osobními zájmeny jsou důležité také ve vztahu k určitým distribučním predikcím, které byly lingvisty formulovány. Připomeňme například Cardinaletti (1998: 88):

Those languages which do not have the dative weak pronoun corresponding to loro also do not have the genitive counterpart.

a mnohé další, například Politzer (1952) a Togeby (1968: 67), kteří se vyjádřili ve stejném smyslu.

Poté, co jsme vyložili paradigmatické SUUS a ILLORUM v jednotlivých románských diasystémech a popsali změny v typu jejich reference a co jsme všechna tato pozorování shrnuli kapitolou o redukcích a alteracích morfematického řetězce (cf. kapitola 2.2) a kapitolou o proměnách signifikace (cf. kapitola 2.3.1), jsme v poslední velké kapitole (cf. kapitola 2.4) vyložili další velké konkurenční exponenty posesivity, které se v rámci Románie rozvinuly a které tím, že si s nimi paradigmatu SUUS a ILLORUM dělí celou exponenci takto definují jejich diferenční hodnotu. Těmi, které jsme vyložili, jsou lemmata DE ILLIS / DE ILLOS, ILLOS, DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS, DE *METIPSIMIS, nevalenční dativy a PROPRIUS. Kromě jejich základní charakteristiky jsme rovněž naznačili, v jakých areálech Románie se jim dostalo v rámci exponence posesivity 6. osob největšího prostoru.

4 Bibliografie

- Abadal y Vinyals, R. de (2006b): *Catalunya carolíngia*. Volum 6,2. *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (2006a): *Catalunya carolíngia*. Volum 6,1. *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (2003b): *Catalunya carolíngia*. Volum 5,2. *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (2003a): *Catalunya carolíngia*. Volum 5,1. *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1999c): *Catalunya carolíngia*. Volum 4,3. *Els comtats d'Osona i Manresa 3*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1999b): *Catalunya carolíngia*. Volum 4,2. *Els comtats d'Osona i Manresa 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1999a): *Catalunya carolíngia*. Volum 4,1. *Els comtats d'Osona i Manresa 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1986): *Catalunya carolíngia*. Volum 1. *El domini carolíngi a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1955b): *Catalunya carolíngia*. Volum 3,2. *Els comtats de Pallars i Ribagorça 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1955a): *Catalunya carolíngia*. Volum 3,1. *Els comtats de Pallars i Ribagorça 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1952): *Catalunya carolíngia*. Volum 2,2. *Els diplomes Carolingis a Catalunya 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abadal y Vinyals, R. de (1950): *Catalunya carolíngia*. Volum 2,1. *Els diplomes Carolingis a Catalunya 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Abalain, H. (2007): *Le français et les langues historiques de la France*. Paris: Éditions Jean-Paul Gisserot.
- Abulafia, D. (1990): „The End of Muslim Sicily“. In: Powell, J. M. (ed.) (1990): *The Muslims under Latin Rule 1100-1300*. Princeton: Princeton University Press. str. 103-133.
- Ackema, P., Neeleman, A. (2018): *Features of Person. From the Inventory of Persons to Their Morphological Realization*. Cambridge (Massachusetts): Massachusetts Institute of Technology Press.
- Adams, J. N. (2013): *Social variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Adams, J. N. (2007): *The regional diversification of Latin 200 BC - AD 600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adams, J. N. (2003): *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Aebischer, P. (1950): *Chrestomathie franco-provençale. Recueil de textes franco-provençaux antérieurs à 1630*. Berne: Francke.
- Ágel, V., Hennig, M. (eds.) (2010): *Nähe und Distanz im Kontext variationslinguistischer Forschung*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Akehurst, F. R. P., Davis, J. M. (eds.) (1995): *A Handbook of the Troubadours*. Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press.
- Akinnaso, F. N. (1985): On the Similarities between Spoken and Written Language. *Language and Speech*. Volume 28, N°. 4. str. 323-359.
- Alcover, A. M., Moll, F. de B. (2006): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll.
- Alessandro, R. d', Ledgeway, A., Roberts, I. (2010): *Syntactic variation. The dialects of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alexiadou, A., Wilder, C. (eds.) (1998): *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Alibèrt, L. (1976): *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*. Montpelhièr: Centre d'Estudis occitans.
- Allen, J. H., Greenough, J. B., Kittredge, G. L., Howard, A. A., D'Ooge, B. L. (1903): *Allen and Greenough's New Latin Grammar: Founded on Comparative Grammar*. Boston / London: Ginn & Company.
- Allières, J. (2001): *Manuel de linguistique romane*. Paris: Honoré Champion.
- Allières, J. (1995): „Okzitanische Skriptaformen V. Gaskogne, Béarn“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 450-466.
- Allocutivi, pronomi. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_%28La-grammatica-italiana%29/
- Alonso, M. (1972) : *Evolución sintáctica del español: Sintaxis histórica del español desde el iberorromano hasta nuestros días*. Madrid : Aguilar.

- Alonso Garrote, S. (1947): *El dialecto vulgar leonés hablado en Maragatería y tierra de Astorga. Notas gramaticales y vocabulario*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto Antonio de Nebrija.
- Alton, J. (1879): *Die ladinischen Idiome in Ladinien, Gröden, Fassa, Buchenstein, Ampezzo*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitaets-Buchhandlung.
- Alvar, M. (1978): *Estudios sobre el dialecto aragonés II*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.
- Alvar, M. (1976): *El dialecto riojano*. Madrid: Gredos.
- Alvar, M. (1973): *Estudios sobre el dialecto aragonés I*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.
- Alvar, M. (1962): *Dialectología española*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Alvar, M. (1953): *El dialecto aragonés*. Madrid: Gredos.
- Alvar, M. (1952): El becerro de Valbanera y el dialectalismo riojano del siglo XI. *Archivo de Filología Aragonesa*. IV. str. 153-184.
- Alvar, M. (1948): *El habla del Campo de Jaca*. Salamanca: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Colegio Trilingüe de la Universidad.
- Alvar, M., Pottier, B. (1983): *Morfología histórica del español*. Madrid: Gredos.
- Álvarez Blanco, R., Monteagudo Romero, H., Regueira Fernández, X. L. (1986): *Gramática Galega*. Vigo: Galaxia.
- Amade, J. (1908): *Anthologie catalane*. Perpignan: Imprimerie-Librairie Comet.
- Amengual, J. J. (1835): *Gramática de la lengua mallorquina*. Palma: Imprenta Real.
- Ammann-Doubliez, C., Dahhaoui, Y., Derron, M. (2009): *La « Première collection des lois » de Fribourg en Nuithonie. Les sources du droit du Canton de Fribourg. Première section: Le droit des villes*. Tome 6°. Basel: Schwabe Verlag.
- Anderson, S. R. (2016): „Romansh (Rumantsch)“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 169-184.
- Andrés Díaz, R. de (2013): *Gramática comparada de las lenguas ibéricas*. Gijón: Editorial Trea.
- Anglade, J. (1921): *Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc*. Phonétique & morphologie. Paris: C. Klincksieck.
- Anglade, J. (1918): *Grammaire élémentaire de l'ancien français*. Paris : Librairie Armand Colin.

- Appel, C. (1895): *Provenzalische Chrestomathie mit Abriss der Formenlehre und Glossar*. Leipzig: O. R. Reisland.
- Arbaud, D. (1864): *Chants populaires de la Provence*. Tome second. Aix: Makaire.
- Arbaud, D. (1862): *Chants populaires de la Provence*. Tome premier. Aix: Makaire.
- Arbaumont, J. M. d' (ed.) (1882): *Cartulaire du prieuré de Saint-Étienne de Vignory*. Langres: Société historique et archéologique de Langres.
- Arends, J., Muysken, P., Smith, N. (1994): *Pidgins and Creoles: An Introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ascoli, G. I. (1878): Schizzi franco-provenzali. *Archivio glottologico italiano*. 3. str. 61-120.
- Ascoli, G. I. (1873): Saggi ladini. *Archivio glottologico italiano*. 1. str. 1-537.
- Atanasov, P., (2002): *Meglenoromâna astăzi*. București: Editura Academiei.
- Aubenas, R. (1931): *Étude sur le notariat provençal au Moyen Âge et sous l'Ancien Régime*. Aix-en-Provence: Éditions du Feu.
- Auerbach, E. (1958): *Literatursprache und Publikum in der lateinischen Spätantike und im Mittelalter*. Bern: Francke Verlag.
- Aymard, M., Bresc, H. (1973): Problemi di Storia dell'insediamento nella Sicilia medievale e moderna, 1100-1800. *Quaderni storici*. Vol. 8, No. 24 (3). str. 945-976.
- Badia i Margarit, A. M. (1995): *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Proa.
- Badía Margarit, A. M. (1963): „Tres Notas de Sintaxis Aragonesa“. In: *Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn zum 60. Geburtstag*. Innsbruck. str. 325-332.
- Badia i Margarit, A. M. (1951): *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer.
- Balaguer, V. (1878): *Historia política y literaria de los trovadores*. 2 vol. Madrid: Fortanet.
- Baldi, Ph. (2002): *The Foundation of Latin*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Balossino, S. (2008): „Notaire et institutions communales dans la basse vallée du Rhône (XIIe-moitié du XIIIe siècle)“. In: Faggion, L., Mailloux, A., Verdon, L. (eds.) (2008): *Le notaire, entre métier et espace public en Europe, VIIIe-XVIIIe siècle*. Aix-en-Provence: Publications de l'Université de Provence. str. 183-197.
- Banniard, M. (2012): „Le latin classique existe-t-il ?“. In: Biville, F., Lhommé, M.-K., Vallat, D. (2012): *Latin vulgaire – Latin tardif IX*. Actes du IXe colloque international sur le latin vulgaire et tardif, Lyon (2-6 septembre 2009). Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée. str. 57-78.
- Banniard, M. (2005): *Du latin aux langues romanes*. Paris: Armand Colin.

- Banniard, M. (1992): *Viva voce. Communication écrite et communication orale du IVe au IXe siècle en Occident Latin*. Paris: Institut des Études Augustiniennes.
- Barrios Martínez, M. D. (ed.) (2010): *Documentos de la colegiata de Santa María de Alquézar: siglos XI al XIII*. Huesca: Parroquia de Alquézar, IEA.
- Bartoli, M. G. (2000): *Il Dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appennino-balcanica*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana Fondata da Giovanni Treccani.
- Bartoli, M. G. (1945): *Saggi di linguistica spaziale*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Bartoli, M. G. (1906): *Das Dalmatische*. Bd 1, 2. Wien.
- Bartolo, B. Di (2004): Les Gallo-Siciliens. *Babel*. 11. str. 167-190.
- Bartsch, K. (1856): *Denkmäler der provenzalischen Literatur*. Stuttgart: Literarischer Verein.
- Batlle, M., Martí i Castell, J., Moran i Ocerinjauregui, J., Rabella i Ribas, J. A. (2016): *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Battisti, C. (1949): *Avviamento allo studio del latino volgare*. Bari: Leonardo da Vinci Editrice.
- Bauer, B. (2000): *Archaic Syntax in Indo-European. The Spread of Transitivity in Latin and French*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Baumgarten, H. (2012): *Compendium Grammaticum: Kurze systematische Grammatik für den Lateinunterricht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bautier, R.-H. (1990): *Chartes, sceaux et chancelleries : études de diplomatique et de sigillographie médiévales*. 2 vol. Paris: École des chartes.
- Bayle, A. (1879): *Poésies choisies des troubadours du Xe au XVe siècle. Anthologie provençale*. Aix: A. Makaire.
- Baylon, Ch., Fabre, P. (1973): *Grammaire systématique de la langue française*. Paris: Nathan.
- Bec, P. (1986): *La langue occitane*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Bec, P. (1973): *Manuel pratique d'occitan moderne*. Paris: Éditions A. & J. Picard.
- Bec, P. (1971): *Manuel pratique de philologie romane*. Vol. II. Paris: Picard.
- Bec, P. (1970): *Manuel pratique de philologie romane*. Vol. I. Paris: Picard.
- Becker, L. (2014): „Périodisation“. In: Klump, A., Kramer, J., Willems, A. (eds.) (2014): *Manuel des langues romanes*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter. str. 261-286.
- Beekes, R. S. P. (1995): *Comparative Indo-European linguistics. An Introduction*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Beger, F. A. (1863): *Lateinisch und Romanisch, besonders Französisch*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.
- Bechara, E. (1999): *Moderna gramática portuguesa*. Rio de Janeiro: Lucerna.
- Belloni, S. (2006): *Grammatica veneta*. Padova: Esedra.
- Beltran, V., Martínez Romero, T., Capdevila, I. (eds.) (2014): *800 anys després de Muret. Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Beltrán, V., Simó, M., Roig, E. (eds.) (2006): *Trobadors a la Península Ibèrica: Homenatge al Dr. Martí de Riquer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Benincà, P. (1983): „Il clitico *a* nel dialetto padovano“. In: *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*. Vol. I. Pisa: Pacini Editore. str. 25-35.
- Benincà, P., Vanelli, L. (2016): „Friulian“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 139-153.
- Benincà, P., Parry, M., Pescarini, D. (2016): „The dialects of northern Italy“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 185-205.
- Benincà, P., Ledgeway, A., Vincent, N. (eds.) (2014): *Diachrony and dialects*. Oxford: Oxford University Press.
- Berceanu, B. B. (1971): *Sistemul gramatical al limbii române*. Reconsiderare. București: Editura științifică.
- Berendsen, E. (1986): *The phonology of cliticization*. Dordrecht: Foris.
- Berchtold, E., Boeri, G., Bonvin, S., Diémoz, F., Kristol, A., Maître, R., Marquis, C., Pannatier, G., Reusser-Elzingre, A., Sauzet, M. (ed.) (2017-2018): *Atlas linguistique audiovisuel des dialectes francoprovençaux du Valais romand (ALAVAL)* [online]. [Cit. 25.8.2017]. Dostupné z: <http://www.alaval.unine.ch/>
- Bernabé, J. (1983): *Fondal-Natal, Grammaire basilectale approchée des créoles guadaloupéen et martiniquais*. Paris: L'Harmattan.
- Berruto, G. (1987): *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- Berruto, G. (1993a): „Le varietà del repertorio“. In: Sobrero, A. A. (ed.) (1993): *Introduzione all'Italiano contemporaneo: Le Variazioni e gli Usi*. Bari: Laterza e Figli. str. 3–36.
- Berruto, G. (1993b): „Varietà diamesiche, diastratiche, diafasiche“. In: Sobrero, A. A. (ed.) (1993): *Introduzione all'Italiano contemporaneo: Le Variazioni e gli Usi*. Bari: Laterza e Figli. str. 37–92.

- Bertocchi, A. (1989): „The role of antecedents of Latin anaphors“. In: Calboli, G. (ed.): *Subordination and Other Topics in Latin*. Proceedings of the Third Colloquium on Latin Linguistics, Bologna, 15 April 1985. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 441-461.
- Bertoni, G. (1974): *Trovatori d'Italia. Biografie, testi, traduzioni, note*. Genève: Slatkine reprints.
- Bertoni, G. (1907): *Suo et Loro en ancien italien*. *Zeitschrift für romanische Philologie*. N° 31. str. 495-496.
- Betemps, A. (ed.) (1985): *Histoire linguistique de la Vallée d'Aoste du Moyen Âge au XVIIIe siècle*. Actes du séminaire de Saint-Pierre, 16-18 mai 1983. Aoste: Centre d'Études francoprovençales „René Willien“ de Saint-Nicolas.
- Bělič, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Bělič, O. (1964): *Dějiny španělské literatury*. Díl I: *Literatura rozvitého feudalismu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Bianu, I. (1889): *Psaltirea scheiană (1482) MSS. 449 B.A.R. Tomul I: Textul în facsimile și transcriere*. București: Editura Academiei române.
- Bickerton, D. (1975): *Dynamics of a Creole System*. London: Cambridge University Press.
- Bickerton, D. (1973): The Nature of a Creole Continuum. *Language*. 49. str. 640-669.
- Bidot-Germa, D. (2008): *Un notariat médiéval: droit, pouvoirs et société en Béarn*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Bilou, E., Valdman, A. (2004): *Le Cours de linguistique contemporaine*. München: Lincom.
- Bjerrrome, G. (1957): *Le patois de Bagnes (Valais)*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Blampain, D., Goosse, A., Klinkenberg, J.-M., Wilmet, M. (eds.) (1997): *Le français en Belgique. Une langue, une communauté*. Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Blanche-Benvéniste, C., Deulofeu, J., Stéfanini, J., Eynde, K. van den (1987): *Pronom et syntaxe. L'approche pronominale et son application au français*. Paris: Société d'Études Linguistiques et Anthropologiques de France.
- Blasco Ferrer, E. (1984): *Grammatica Storica del Catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese*. Tübingen: Gunter Narr.
- Blasco Ferrer, E. (1984): *Storia linguistica della Sardegna*. Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie. Bd. 202. Tübingen: Max Niemeyer.
- Bofarull, A. de, Blanch, A. (1867): *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Espasa Hermanos.

- Bohnhardt, W. (1888): *Das Personal-Pronomen im Altprovenzalischen*. Marburg: N. G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung.
- Boissellier, S., Darbord, B., Menjot, D. (2012): *Langues médiévales ibériques*. Domaines espagnol et portugais. Turnhout: Brepols.
- Bolkestein, A. M. (2000): „Discourse organization and anaphora in Latin“. In: Herring, S., Reenen, P. van, Schøsler, L. (eds.): *Textual Parameters in Older Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. str. 107-137.
- Bolkestein, A. M. (1983): „Genitive and dative possessors in Latin“. In: Dik, S. C. (ed.) (1983): *Advances in functional grammar*. Dordrecht: Foris. str. 55-91.
- Bonfante, G. (1968): „Quando si è cominciato a parlare italiano“. In: Baldinger, K. von (eds.): *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 21-46.
- Bonfante, G. (1962): Siciliano antico scritto e parlato. *Bolletino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani*. N° 6. str. 199-211.
- Bonnard, H., Régnier, Cl. (1989): *Petite Grammaire de l'ancien français*. Paris: Magnard.
- Bonnaud, P. (1969): À propos d'une thèse de dialectologie : les problèmes de peuplement du centre de la France. *Norois*. N° 61. Janvier-mars. str. 31-46.
- Bosque, I., Demonte, V. (eds.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*. 3 Vol. Madrid: Espasa Calpe.
- Bosson, G. (2008): *Die romanischen Sprachen. Eine vergleichende Einführung*. Hamburg: Buske.
- Bourciez, É. (1946): *Éléments de linguistique romane*. Paris: C. Klincksieck.
- Bourguignon, A. (1873): *Grammaire de la langue d'oïl. Français des XIIe et XIIIe siècles*. Paris: Garnier frères.
- Bögel, T. (1925): Bericht über Vulgär- und Spätlatein 1921-1923/4. *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft*. CCI.
- Brakelmann, J. (1870-1891): *Les plus anciens chansonniers français (XIIe siècle) publiés d'après tous les manuscrits*. Paris: Émile Bouillon.
- Bralić, A., Vuletić, N. (2013): El latín y el romance en dos documentos de Zadar del siglo X. *Aemilianense*. III. 5. str. 277-301.
- Bréal, M., Bailly, A. (1918): *Dictionnaire étymologique latin*. Paris: Librairie Hachette et c^{ie}.
- Bréal, M., Bailly, A. (1906): *Dictionnaire étymologique latin*. Paris: Librairie Hachette et c^{ie}.
- Bréchon, F. (1995): „Autour du notariat : des nouvelles pratiques de l'écrit dans les régions méridionales aux XIIe et XIIIe siècles“. In: Guichard, P., Alexandre-Bidon, D. (eds.) (1995):

- Comprendre le XIIIe siècle : études offertes à Marie-Thérèse Lorcin*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon. str. 161-172.
- Bréchon, F. (1993): Pratique et activité notariales au début du XVe siècle, l'exemple de trois notaires du Bas-Vivarais de 1400 à 1430. *Cahiers d'histoire*. T. 38. N° 1. str. 4-23.
- Bridel, Ph. S., Favrat, L. (1866): *Glossaire du patois de la Suisse romande. Avec un appendice comprenant une série de traductions de la Parabole de l'enfant prodigue, quelques morceaux patois en vers et en prose et une collection de proverbes*. Lausanne: Georges Bridel.
- Brito, A. (2001): „Presença / ausência de artigo antes de possessivo no Português do Brasil“. In: Gonçalves, A., Correia, C. N. (eds.) (2001): *Actas do XVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística de Coimbra* (Coimbra, 28-30 de Setembro de 2000). Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística. str. 551-575.
- Brunel, C. (1926): *Les plus anciennes chartes en langue provençale : recueil des pièces originales antérieures au XIIIe siècle publiées avec une étude morphologique*. Paris: A. Picard.
- Brunot, F. (1947): *Histoire de la langue française des origines à 1900. Tome II – Le Seizième Siècle*. Paris: A. Colin.
- Brunot, F. (1933): *Histoire de la langue française des origines à 1900. Tome I – De l'époque latine à la Renaissance*. Paris: A. Colin.
- Brusewitz, V. (1905): *Étude historique sur la syntaxe des pronoms personnels dans la langue des Félibres*. Thèse pour le doctorat. Université d'Upsal. Stockholm: Isaac Marcus.
- Brusson, J.-P. (1982): *Les gens, les mots, les choses : un village haut-savoyard en 1900, Cordon, 1860-1939. Documents d'ethnologie régionale*. Vol. 7. Annecy: Académie salésienne.
- Bulbena i Tosell, A. (1907): *Crestomatia de la llenga catalana. Des del IX^{en} segle al XIXe*. Barcelona: Biblioteca clàssica catalana.
- Buridant, Cl. (2000): *Grammaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- Burguy, G. F. (1869): *Grammaire de la langue d'oïl ou grammaire des dialectes français aux XIIe et XIIIe siècles*. Tome II. Berlin: W. Weber.
- Burguy, G. F. (1869): *Grammaire de la langue d'oïl ou grammaire des dialectes français aux XIIe et XIIIe siècles*. Tome I. Berlin: W. Weber.
- Byland, A. (1902): *Das Patois der „Mélanges vaudois“ von Louis Favrat*. Berlin: Verlag von Wilhelm Gronau.
- Caduff, R., Caprez, U. N., Darms, G. (2009): *Grammatica per l'instrucziun dal rumantsch grischun*. Friburg: Universität da Friburg.

- Callebat, L. (2012): „Vulgaire et vulgarité“. In: Biville, F., Lhommé, M.-K., Vallat, D. (2012): *Latin vulgaire – Latin tardif IX*. Actes du IXe colloque international sur le latin vulgaire et tardif, Lyon (2-6 septembre 2009). Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée. str. 79-90.
- Canale, M., Swain, M. (1980): Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1. 1. str. 1-47.
- Canella Secades, F. (1886): „El bable“. In: (1886): *Estudios Asturianos (Cartafueyos d'Asturies)*. Oviedo: Vicente Brid.
- Canfield, D. L., Davis, J. C. (1975): *An Introduction to Romance Linguistics*. Carbondale, Illinois: Illinois University Press.
- Cano Aguilar, R. (1992): *El español a través de los tiempos*. Madrid: Arco / Libros.
- Cano González, A. M. (2008): *Estudios de diacronía asturiana*. Vol. 1. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Cantalausa, J. de (2003): *Diccionari general occitan a partir dels parlars lengadocians*. Lo Monastèri: Cultura d'òc.
- Cantemir, T. (1959): *Texte istroromîne*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Capidan, Th., (2005): *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*. București: Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea părintească”.
- Capozzoli, R. (1889): *Grammatica del dialetto napoletano*. Napoli: L. Chiurazzi.
- Cappellaro, Ch. (2016): „Tonic pronominal system: morphonology“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 722-741.
- Caragiu Marioțeanu, M. (1975): *Compendiu de dialectologie română nord- și sud-dunăreană*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Caragiu Marioțeanu, M., Giosu, Șt., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Todoran, R. (1977): *Dialectologie română*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Cárcel Ortí, M. M. (ed.) (1997): *Vocabulaire international de la diplomatie*. València: Universitat de València.
- Cardinaletti, A. (1998): „On the deficient/strong Opposition in Possessive Systems“. In: Alexiadou, A., Wilder, C. (eds.) (1998): *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. Amsterdam: John Benjamins. str. 17-53.
- Carnoy, A. (1906): *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions*. Étude linguistique. Bruxelles: Misch & Thron.

- Carrozzo, S. (2000): *Gramatiche fonetiche furlane*. Centri Friûl Lenghe.
- Casapullo, R. (1999): *Storia della lingua italiana. Il Medioevo*. Bologna: Il Molino.
- Castellani, A. (1973): *I più antichi testi italiani*. Bologna: Pàtron.
- Castet, G. P. J. (1895): *Études grammaticales sur le dialecte gascon du Couserans*. Foix: Gadrat aîné.
- Castro, A. (2001): „Os Possessivos em Português Europeu e Português Brasileiro: Unidade e Diversidade“. In: Gonçalves, A., Correia, C. N. (eds.) (2001): *Actas do XVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística de Coimbra* (Coimbra, 28-30 de Setembro de 2000). Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística. str. 599-613.
- Castro, I. (2006): *Introdução à História do Português*. Lisboa: Colibri.
- Cayla, P. (1964): „Notaires“. In: *Dictionnaire des institutions, des coutumes et de la langue en usage dans quelques pays de Languedoc de 1535 à 1648*. Montpellier: P. Déhan. str. 501-504.
- Cavalcante, M. (2015): „Referentiality“. In: Jungbluth, K., Da Milano, F. (eds.) (2015): *Manual of Deixis in Romance Languages*. Berlin / Boston: De Gruyter. str. 493-510.
- Cennarne, A. (2016): El romance andalusí y los trasvases demográficos y culturales en la Iberia medieval. *Normas*. 6. str. 3-12.
- Cerlogne, J.-B. (1907): *Dictionnaire du patois valdôtain précédé de la petite grammaire*. Aoste: Imprimerie catholique.
- Cerquiligni, B. (2007): *La naissance du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Cerquiligni, B. et alii (2003): *Les langues de France*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Ciérvide, R. (1988): *Estudio lingüístico de la documentación medieval en lengua occitana de Navarra*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- Ciérvide, R. (1972): *Primeros documentos navarros en romance (1198-1230)*. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- Ciérvide, R. (1970): *El romance navarro antiguo (siglos X al XV)*. Tesis doctoral. Madrid: Universidad Central de Madrid.
- Cifuentes Honrubia, J. L. (2015): *Construcciones posesivas en español*. Leiden: Brill.
- Claustre, J. (2016): „Notariat, expertise et valeur des choses. De quoi le notaire est-il l'expert ?“. In: Feller, L., Rodríguez, A. (eds.) (2016): *Expertise et valeur des choses au Moyen Âge. II: Savoirs, écritures, pratiques*. Madrid: Casa de Velázquez. str. 101-114.
- Clédât, L. (1887): *Revue des patois. Recueil trimestriel consacré à l'étude des patois et anciens dialectes romans de la France et des régions limitrophes*. Tome I. Paris: F, Vieweg.

- Constantin, A. (1882): *Littérature orale de la Savoie. Proverbes, devinettes, contes, etc.* Annecy: J. Dépollier et Cie.
- Coba Femenia, J. (2005): *Els adjectius possessius, teoria i problemes d'ús.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Coba Femenia, J. (2004): Apunts per a una anàlisi comparativa dels usos possessius en algunes llengües romàniques. *Llengua & Literatura*. N° 15. str. 237-256.
- Coba Femenia, J. (1999): *Els adjectius possessius: teoria i problemes d'ús.* Tesi doctoral. València: Universitat de València.
- Coletti, V. (2000): *Storia dell'italiano letterario.* Torino: Einaudi Editore.
- Colombo, A.: *Cos'è una scuola poetica* [online]. [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <https://slideplayer.it/slide/3961291/>
- Colón, G. (1967): „Occitanismos“. In: Alvar, M. et alii (eds.) (1967): *Enciclopedia Lingüística Hispánica*. Vol. II. Madrid: Consejo superior de Investigaciones científicas. str. 153-192.
- Colón, G. (1978): *La llengua catalana en els seus textos*. 2 svazky. Barcelona: Curial.
- Coluccia, R. (2010): **Koinè** [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2010 [cit. 11.1.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/koine_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/koine_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)
- Coluccia, R. (2008): „*Storia dei dialetti nella Romània: Itoloromania*“. In: Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 2478-2499.
- Cornilescu, A., Nicolae, A. (2011): „Romanian possessives: adjectives or pronouns? A comparative perspective“. In: Nedelcu, I., Nicolae, A., Toma, A., Zafiu, R. (eds.) (2011): *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.
- Constantin, A., Désormaux, J. (1907): Études philologiques savoisiennes: essai de grammaire. *Revue savoisienne*. 48. Annecy: Imprimerie J. Abry. str. 8-27, 55-66, 98-109.
- Constantin, A., Désormaux, J. (1903): Parable de l'enfant prodigue, recueil de traductions en patois savoyard. *Revue savoisienne*. Société florimontane d'Annecy. Annecy: Imprimerie J. Abry. str. 11-22, 102-125.
- Copeland, R., Sluiter, I. (2012): *Medieval Grammar and Rhetoric: Language Arts and Literary Theory, AD 300 -1475*. Oxford: Oxford University Press.

- Corbera Pou, J. (2003): L'alguérais : un dialecte de frontière du catalan. *Revue de linguistique romane*. 67 (2003). Heft 267-268. str. 321-341.
- Cornu, J. (1897): Das Possessivum im Altspanischen. *Zeitschrift für Romanische Philologie*. XXI. str. 415-416.
- Coromines i Vigneaux, J., Gulsoy, J., Cahner i Garcia, M. (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 10 volums. Barcelona: Curial.
- Coromines i Vigneaux, J. (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- Corpus corporum. *Repositorium operum Latinorum* [online]. Universitat Zürich [cit. 12.5.2016]. Dostupné z: <http://www.mlat.uzh.ch/MLS/>
- Coromines i Vigneaux, J. (1956): Notas de lingüística italo-hispánica, con ocasión de los libros nuevos. *Nueva revista de filología hispánica*. Vol. 10. str. 137-186.
- Corver, N., Delfitto, D. (1999): „On the nature of pronoun movement“. In: Riemsdijk, H. van (ed.) (1999): *Clitics in the languages of Europe*. Berlin. str. 799-861.
- Costa, C. (1993): *Grammatica genovese*. Chiavari: Tigullio-Bacherontus.
- Costa Olid, A. (1981): *El posesivo en espaol*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- Coşeriu, E. (2008): *Lateinisch-Romanisch. Vorlesungen und Abhandlungen zum sogenannten Vulgärlatein und zur Entstehung der romanischen Sprachen*. Ed. Bertsch, H. Tübingen: Narr.
- Coşeriu, E. (2004): "Le latin vulgaire des romanistes". In: Van Deyck, R., Sornicola, R., Kabatek, J. (eds.) (2004): *La variabilité en langue. Les quatre variations*. Communication & Cognition (Studies in Language 9). Gand: Université de Gand. str. 17-25.
- Coşeriu, E. (1981): Los conceptos de «dialecto», «nivel» y «estilo de lengua» y el sentido propio de la dialectologıa. *Lingüística espaola actual*. Vol. 3. No 1. str. 1-32.
- Coşeriu, E. (1978): „Das sogenannte ‘Vulgärlatein‘ und die ersten Differenzierungen in der Romania“. In: Kontzi, R. (ed.) (1978): *Zur Entstehung der romanischen Sprachen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. str. 257-291.
- Coteanu, I. (1982): *Gramatica de baza a limbii romane*. Bucureşti: Albatros.
- Courouau, J.-F. (2008): *Moun lengatge bel. Les choix linguistiques minoritaires en France (1490-1660)*. Genève: Librairie Droz.
- Craig, J. D. (1863): *A Hand book to the Modern Provençal Language Spoken in the South of France, Piedmont, etc*. London: John Russell Smith.
- Crawford, M. H., Bissa, E., Bodard, G. et alii (2011): *Imagines Italicae: a corpus of italic inscriptions*. 3 Vol. London: Institute of Classical Studies, School of Advanced study, University of London.

- Crescini, V. (1926): *Manuale per l'avviamento agli studi provenzali. Introduzione grammaticale. Crestomazia e glossario*. Milano: Ulrico Hoepli.
- Crocioni, G. (1905): Lo studio sul dialetto marchigiano di A. Neumann-Spallart. *Studj romanzi*. N° III. Roma: Vicolo di Niccolò da Tolentino. str. 113-134.
- Cubich, G.-B. (1861d): Di un antico linguaggio che parlavasi nella città di Veglia. *L'Istriano*. Anno II. N° 17. str. 129-130.
- Cubich, G.-B. (1861c): Di un antico linguaggio che parlavasi nella città di Veglia. *L'Istriano*. Anno II. N° 16. str. 121-122.
- Cubich, G.-B. (1861b): Di un antico linguaggio che parlavasi nella città di Veglia. *L'Istriano*. Anno II. N° 14. str. 105-106.
- Cubich, G.-B. (1861a): Di un antico linguaggio che parlavasi nella città di Veglia. *L'Istriano*. Anno II. N° 13. str. 97-98.
- Cunha, C. F. da, Cintra, L. F. L. (2002): *Nova gramática do português contemporâneo*. Lisboa: João Sá da Costa.
- Cunha, C. F. da (1980): *Gramática da língua portuguesa*. Rio de Janeiro: Fename.
- Cunha Lacerda, P. F. A. da (2010): A implementação do possessivo 'dele' na língua portuguesa. *Veredas*. Vol. 14. No 1. str. 20-35.
- Cunha Lacerda, P. F. A. da (2007): *Possessivos de terceira pessoa na língua portuguesa nos séculos XIII e XIV*. Belo Horizonte: Faculdade de Letras da UFMG.
- Cysouw, M. (2009): *The Paradigmatic Structure of Person Marking*. Oxford: Oxford University Press.
- Čermák, F. (2011): *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.
- Čermák, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny.
- Čermák, F. (1997): Obecná čeština: je součástí české diglosie?. *Jazykovědné aktuality. Informativní zpravodaj českých jazykovědců*. XXXIV. 3-4. Praha: Jazykovědné sdružení České republiky. str. 34-43.
- Čermák, F. (1997): *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Pražská imaginace.
- D'Achille, P. (1990): *Sintassi del parlato e tradizione scritta della lingua italiana. Analisi di testi dalle origini al secolo XVIII*. Roma: Bonacci.
- Dalli, Ch. (2006): „From Islam to Christianity: the Case of Sicily“. In: Carvalho, J. (ed.) (2006): *Religion, ritual and mythology. Aspects of identity formation in Europe*. Pisa: Pisa University Press. str. 151-170.
- Damourette, J., Pichon, E. (1930-1952): *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*. Paris: Éditions d'Artrey.

- Daneš, F. (2009): *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum.
- Daneš, F. (1966): „The Relation of Centre and Periphery as a Language Universal“. In: Vachek, J. (ed.) (1966): *Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue*. Travaux linguistiques de Prague 2. Praha: Academia. str. 9–21.
- Dardano, M., Trifone, P. (1995): *Grammatica italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dardel, R. de (1999): L'origine du génitif-datif. *Vox Romanica*. N° 58. str. 26-56.
- Dardel, R. de (1992): „Niveaux de langue intermédiaires entre le latin classique et le protoroman“. In: Iliescu, M., Marxgut, W. (eds.) (1992): *Latin vulgaire – latin tardif III*. Actes du IIIème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Innsbruck, 2 - 5 septembre 1991). Tübingen: Max Niemeyer. str. 83-91.
- Darmesteter, A., Sudre, L. (1934): *Cours de grammaire historique de la langue française. Deuxième partie. Morphologie*. Paris: Librairie Ch. Delagrave.
- Darmesteter, A., Sudre, L. (1897): *Cours de grammaire historique de la langue française. Quatrième partie. Syntaxe*. Paris: Librairie Ch. Delagrave.
- Dauzat, A. (1967): *Tableau de la langue française*. Paris: Payot.
- Dauzat, A. (1943): *Les patois. Évolution – classification – étude*. Paris: Librairie Delagrave.
- Débax, H. (2017): Les premiers notaires de Béziers (dernier tiers du XIIe siècle). *Revue historique*. 3 (683). Presses Universitaires de France. str. 491-514.
- DeCamp, D., Hancock, I. F. (eds.) (1974): *Pidgins and Creoles: Current Trends and Prospects*. Washington: Georgetown University Press.
- DeCamp, D. (1971): „Toward a generative analysis of a post-creole speech continuum“. In: Hymes, D. (ed.) (1971): *Pidginization and creolization of Languages*. London: Cambridge University Press. str. 349-370.
- De Cock, B. (2014): *Profiling Discourse Participants: Forms and functions in Spanish conversation and debates*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dees, A. (1987): *Atlas des formes linguistiques des textes littéraires de l'ancien français*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Dees, A. (1985): *Dialectes et scriptae à l'époque de l'ancien français*. *Revue de linguistique romane*. N° 49. str. 87-117.
- Dees, A. (1980): *Atlas des formes et des constructions des chartes françaises du 13e siècle*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- De Mauro, T. (1970): Tra Thamus e Theuth. Note sulla norma parlata e scritta, formale e informale nella produzione e realizzazione dei segni linguistici. *Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani*. 11. str. 167-179.

- Densusianu, O. (1961): *Istoria limbii române*. 2 vol. București: Editura Științifică.
- De Poerck, G. (1964): „Le possessif en gallo-roman et dans le plus ancien français“. In: Renson, J. (ed.) (1964): *Mélanges de linguistique romane et de philologie médiévale offerts à M. Maurice Delbouille*. I: Linguistique romane. Gembloux: Duculot. str. 135-161.
- De Poerck, G., Mourin, L. (1964): Introduction à la morphologie comparée des langues romanes basée sur des traductions anciennes des Actes des Apôtres ch. XX à XXIV. Tome IV: Sursilvain et engadinois anciens, et ladin dolomitique. Bruges: De Tempel.
- De Poerck, G., Mourin, L. (1961): Introduction à la morphologie comparée des langues romanes basée sur des traductions anciennes des Actes des Apôtres ch. XX à XXIV. Tome I: Ancien portugais et ancien castillan. Bruges: De Tempel.
- Desachy, S. (2017): Apparition du notariat en Bas-Languedoc XIIe siècle. *Bulletin mensuel de l'Académie des sciences et lettres de Montpellier*. Vol. 48 [online]. [cit. 5.5.2017].
Dostupné z: http://www.ac-sciences-lettres-montpellier.fr/academie_edition/fichiers_conf/DESACHY-2017.pdf
- Desachy, S. (2010): Le XIIIe siècle, ou la révolution du notariat. *Revue du Tarn*. N° 217. str. 115-131.
- Désormaux, J. (1918): *Langue Savoisiennne et Patois Savoyard. Notes de philologie savoisiennne*. Annecy: Imprimerie Hérisson Frères.
- Dessi Schmid, S., Hafner, J., Heinemann, S. (eds.) (2011): *Koineisierung und Standardisierung in der Romania*. Heidelberg: Winter.
- Devaux, A. (1892): *Essai sur la langue vulgaire du Dauphiné septentrional au Moyen Âge*. Lyon: Auguste Cote.
- Devillard, E. (1887): *Chrestomathie de l'ancien français (IXe-XVe siècles). Texte, traduction & glossaire*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Devoto, G., Giacomelli, G. (1972): *I dialetti delle regioni d'Italia*. Firenze: Sansoni.
- D'Heur, J.-M. (1973): *Troubadours d'oc et troubadours galiciens-portugais*. Paris: Centro cultural Portuguêš.
- Díaz y Díaz, M. C. (1960): Sermo, sus valores lingüísticos y retóricos. *Helmantica*. 11. str. 79-101.
- Dickey, E., Chahoud, A. (eds.) (2010): *Colloquial and Literary Latin*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Diémoz, F. (2009): „Le pronom personnel sujet de la 3e personne du singulier et le sujet neutre en francoprovençal valaisan : étude morphosyntaxique“. In: Fréchet, C. (ed.) (2009):

- Langues et cultures de France et d'ailleurs. Hommage à Jean-Baptiste Martin.* Lyon: Presses Universitaires de Lyon. str. 177-193.
- Diez, F. (1882c): *Grammatik der romanischen Sprachen.* Dritter Theil. Bonn: Eduard Weber's Verlag.
- Diez, F. (1882b): *Grammatik der romanischen Sprachen.* Zweiter Theil. Bonn: Eduard Weber's Verlag.
- Diez, F. (1882a): *Grammatik der romanischen Sprachen.* Erster Theil. Bonn: Eduard Weber's Verlag.
- Diez, F. Ch. (1870-1872): *Grammatik der romanischen Sprachen.* 3 Bde. Bonn: Eduard Weber's Buchhandlung.
- Diez, F., Bartsch, K. (1883): *Die Poesie der Troubadours. Nach gedruckten und handschriftlichen Werken derselben dargestellt.* Leipzig: Johann Ambrosius Barth.
- Dittmer, W. F. H. (1888): *Die Pronomina possessiva im Altfranzösischen.* Greifswald: Abel.
- Dobelman, S. (1937): Étude sur la langue des chartes de la Haute-Rioja au XIIIe siècle. *Bulletin Hispanique.* Tome 39. N^o3. str. 208-214.
- Dobias-Lalou, C. (2003): *Variations linguistiques: Koinè, dialectes, français régionaux.* Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté.
- Dobrovie-Sorin, C., Giurgea, I. (2011): Pronominal possessors and feature uniqueness. *Language.* 87. 1. str. 126-157.
- Dossat, Y. (1956): Unité ou diversité de la pratique notariale dans les pays de droit écrit. *Annales du Midi.* T. 68. str. 175-183.
- Dotte, A.-L., Muni Toke, V., Sibille, J. (eds.) (2012): *Langues de France, langues en danger : aménagement et rôle des linguistes.* Cahiers de l'Observatoire des pratiques linguistiques. N° 3. Paris, Ministère de la Culture et de la Communication. Délégation générale à la langue française et aux langues de France.
- Doumerc, M. (1987): *Les premiers temps du notariat public méridional et son évolution [Languedoc XIIe-XVIe siècles].* Cahors: Michel Doumerc.
- D'Ovidio, F., Meyer-Lübke, W. (1906): *Grammatica storica della lingua e dei dialetti italiani.* Milano: Ulrico Hoepli.
- D'Ovidio, F. (1886): Ricerche sui pronomi personali e possessivi neolatini. *Archivio glottologico italiano.* N° 9. str. 25-101.
- Dragomirescu, A., Nicolae, A. (2016): „Case“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages.* Oxford: Oxford University Press. str. 911-923.

- Dragoș, E. (1995): *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura didactică și pedagogică.
- Duarte, C., Alsina, A. (1984-1986): *Gramàtica històrica del català*. Vol. I, II, III. Barcelona: Curial.
- Duarte i Montserrat, C., Alsina i Keith, À. (1986): *Gramàtica històrica del català. Morfologia flexiva*. Barcelona: Curial.
- Dubois, C. (2010): *L'expression du pronom sujet : entre diatopie et diachronie. La situation dans les dialectes de la Suisse romande et dans le Voyage de Saint Brandan*. Masterproef ingediend tot het behalen van de graad van Master in de Historische Taal- en letterkunde: Frans - Spaans. Gent: Universiteit Gent. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte.
- Duby, J. (2003): *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum.
- Ducháček, O., Bartoš, J. (1976): *Grammaire du français contemporain*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Ducháček, O. (1962): *Historický vývoj francouzského jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Dupraz, J. (1939): Notes sur le patois de Saxel (Haute-Savoie), en 1941-42 [suite]. *Revue de linguistique romane*. 15. Heft 57-58. str. 87-151.
- Dupraz, J. (1938): Notes sur le patois de Saxel (Haute-Savoie), en 1941. *Revue de linguistique romane*. 14. Heft 55-56. str. 279-330.
- Duraffour, A. (1932): *Description morphologique du parler franco-provençal de Vaux (Ain) en 1919-1931 avec notes syntaxiques*. Grenoble: Institut phonétique de Grenoble.
- Durand, B. (1983): *Grammaire provençale*. Limoges: A. Bontemps.
- Durand, O. (2003): *La lingua còrsa. Una lotta per la lingua*. Brescia: Paideia.
- Durante, M. (1981): *Dal latino all'italiano moderno. Saggio di storia linguistica e culturale*. Bologna: Zanichelli.
- Durdilly, P. (1972): Écrivait-on encore en dialecte à Lyon vers la fin du XIVe siècle ?. *Revue de linguistique romane*. Tome 36. N°s 143-144 (juillet-décembre). str. 376-383.
- Duret, V., Koschwitz, E., Ritter, E. (1893): *Grammaire savoyarde*. Berlin: Wilhelm Gronau.
- Duval, F. (2009): *Le français médiéval*. Turnhout: Brepols.
- Ebnetter, T. (1994): *Syntax des gesprochenen Rätoromanischen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Egerland, V. (2005): Diachronic change and pronoun status: Italian dative loro. *Linguistics*. Vol. 43. N° 6. str. 1105–1130.

- Egerland, V. (2002): „How weak pronouns become Clitics: Dative Loro in Old Italian“. In: Alexiadou, A., Fischer, S., Stavrou, M. (eds.) (2002): *Papers from the workshop „Language change from a Generative Perspective“*. Linguistics in Potsdam. N° 19. str. 27-64.
- Egido, M. C. (1999): „Artículo + posesivo + sustantivo en la documentación leonesa del XIII“. In: Martínez Fernández, J. E. (ed.) (1999): *Trilcedumbre. Homenaje al profesor Francisco Martínez García*. León: Universidad de León. str. 157-169.
- Egido, M. C. (1993): „Los posesivos en la documentación medieval leonesa“. In: Hilty G. (ed.) (1993): *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. 1992. Zürich. Tübingen: Francke. Tome II. Section III. La fragmentation linguistique de la Romania. str. 503-516.
- Echenique, M. T. (1995): „Kastilische Koine“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II/2. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 527-536.
- Ellena, S. (2011): *Die Rolle der norditalienischen Varietäten in der »Questione della lingua«: Eine diachrone Untersuchung zu Sprachbewusstsein, Sprachwissen und Sprachbewertung*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- Enguita Utrilla, J. M. (2009): „Variedades internas del aragonés medieval“. In: Lagüéns Gracia, V. (ed.) (2009): *Baxar para subir*. Colectánea de estudios en memoria de Tomás Buesa Oliver. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico». str. 111-149.
- Enkvist, E. N. (1994): „Centre and Periphery, Delicacy and Fuzz“. In: Čmejrková, S., Štícha F. (eds.) (1994): *The Syntax of Sentence and Text: A Festschrift for František Daneš*. Amsterdam: John Benjamins. str. 43–58.
- Ernout, A. (1969): Du latin aux langues romanes. *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes*. Ser. 3, Bd. 43. str. 7-14.
- Ernout, A., Meillet, A. (2001): *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Ernout, A., Meillet, A. (1959): *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Ernst, G. (1970): *Die Toskanisierung des römischen Dialekts im 15. und 16. Jahrhundert*. Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie. Bd. 121. Tübingen: Niemeyer.
- Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

- Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2006): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 2. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2003): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Escoffier, S. (1973): *Le Forez linguistique. Études foréziennes*. Tome VI. Saint-Étienne: Université de Saint-Etienne, Centre d'études foréziennes.
- Escoffier, S. (1963): La littérature dialectale à Lyon entre le XVIe et le XIXe siècle. *Revue de linguistique romane*. 27. Heft 105-106. str. 192-210.
- Estorch y Siqués, P. (1857): *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Imprenta se los herederos de la Viuda Pla.
- Étienne, E. (1895): *Essai de grammaire de l'ancien français (IXe-XIVe siècles)*. Paris / Nancy: Berger – Levrault et Cie.
- Ewert, A. (1956): *The French language*. London: Faber & Faber.
- Eyssenhardt, F. (1880): Der Ursprung der Romanischen Sprachen. *Nord und Süd*. XII. str. 404-413.
- Fabra, P. (2006): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Famílias de Fueros Municipales*. Auñamendi Entziklopedia [on line]. [cit. 9. 5. 2017].
Dostupné z: <http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/eu/familias-de-fueros-municipales/ar-63264/>
- Farish, R. M. (1957): „Notas lingüísticas sobre el habla de la Ribera del Orbigo“. In: Galmés de Fuentes, Á., Catalán Menéndez Pidal, D. (eds.) (1957): *Trabajos sobre el dominio románico leonés*. Tomo I. Madrid: Gredos. str. 42-85.
- Farré y Carrió, I. (1884): *Gramática histórica de las lenguas castellana y catalana*. Barcelona: Establecimiento Tipo-Litográfico de Celestino Verdaguer.
- Farreny i Sistac, M. D. (2004): *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Farreny i Sistac, M. D. (1986): *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Fauriel, Cl. (1854): *Dante et les origines de la langue et littérature italienne*. Tome II. Paris: Auguste Durand.

- Fédou, R. (1964): *Les hommes de loi lyonnais à la fin du Moyen Âge. Étude sur les origines de la classe de robe*. Annales de l'Université de Lyon. Troisième série: Lettres. Fasc. 37. Paris: Les Belles Lettres.
- Fenouillet, F. (1902): *Monographie du Patois Savoyard*. Annecy: Librairie Roche.
- Ferguson, Ch. A. (1959): Diglossia. *Word*. 15. str. 325-340.
- Fernández González, J. R. (1985): *Gramática histórica provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- Fernández Rei, F. et alii (1987): *Lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Ferrando Francés, A., Nicolás Amorós, M. (2005): *Història de la llengua catalana*. Barcelona: UOC / Pòrtic.
- Ferrando Frutos, I. (1995): *El dialecto andalusí de la Marca Media. Los documentos mozárabes toledanos de los siglos XII y XIII*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- Ferro, M. (2006): *Dějiny Francie*. Praha: Lidové noviny.
- Finocchiaro, M. B. (1950): *The gallo-italian dialect of Nicosia*. New York: Columbia University Press.
- Fischer, I. (1985): *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*. Editura Științifică și Enciclopedică. Place: București.
- Flobert, P. (1998): „Le mythe du Latin dit ‘vulgaire’ “. In: Bureau, B. (ed.) (1998): *Moussylanea. Mélanges de linguistique et de littérature anciennes offerts à Claude Moussy*. Louvain: Peeters. str. 401-409.
- Flobert, P. (1975). *Les verbes déponents latins. Des origines à Charlemagne*. Paris: Belles lettres.
- Fogarasi, M. (1990): *Nuovo manuale di storia della lingua italiana*. Firenze: Le Monnier.
- Ford, H. E. (1921): *Modern Provençal Phonology and Morphology studied in the language of Frederic Mistral*. New York: Columbia University Press.
- Forchheimer, P. (1953): *The Category of Person in Language*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Fortson, B. W. (2004): *Indo-European Language and Culture. An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Fouché, P. (1924): *Morphologie historique du roussillonnais*. Thèse complémentaire pour le doctorat ès Lettres à la Faculté des Lettres de Toulouse. Toulouse: Édouard Privat.
- Frago Gracia, J. A. (2004): „Léxico preliterario y caracterización dialectal en el dominio leonés“. In: (2004): *Orígenes de las lenguas romances en el reino de León: siglos IX-XII*. [ponencias del Congreso Internacional celebrado en León del 15 al 18 de octubre de 2003].

- Vol. I. León: Centro de Estudios e Investigación «San Isidro» / Archivo histórico diocesano. str. 353-371.
- Frățiță, V., Bărdășan, G. (2010): *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*. Partea I, Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Frias Conde, X. (2012): O comportamento sintático dos possessivos nas línguas românicas. *Revista de Filología Románica*. vol. 29. núm. 1. str. 59-74.
- Fuchs, A. (1840): *Über die sogenannten unregelmässigen Zeitwörter in den romanischen Sprachen. Nebst Andeutungen über die wichtigsten romanischen Mundarten*. Berlin: A. Asher & Comp.
- Gal, S. (2005): Dialectes et construction territoriale dans les Alpes occidentales : l'exemple du francoprovençal de la fin du XVIe siècle au début du XVIIe siècle. *Histoire des Alpes / Storia delle Alpi / Geschichte der Alpen*. N° 10. str. 203-212.
- Galdi, G. (2004): *Grammatica delle iscrizioni latine dell'Impero (province orientali): morfosintassi nominale*. Rome: Herder.
- Galisson, R., Coste, D. (eds.) (1976): *Dictionnaire de didactique des langues*. Paris: Hachette.
- Gallacher, D. B. (1973): *Les Chartes de la Salvetat-Montdragon, textes albigeois du XIIIe siècle : édition avec introduction et commentaire phonologie et morphologique*. Vancouver: University of British Columbia.
- Galmés de Fuentes, Á. (1996): „Mozárabe“. In: Alvar, M. (ed.) (1996): *Manual de dialectología hispánica. El español de España*. Barcelona: Ariel. str. 97-110.
- Galmés de Fuentes, Á. (1995): „Mozarabische Varietäten / Las variedades mozárabes“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer. str. 720-735.
- Galmés de Fuentes, Á. (1983): *Dialectología Mozárabe*. Madrid: Editorial Gredos.
- Galmés de Fuentes, Á. (1975b): *El Libro de las batallas. Narraciones épico-caballerescas. Tomo II: Estudio lingüístico y glosario*. Madrid: Gredos.
- Galmés de Fuentes, Á. (1975a): *El Libro de las batallas. Narraciones épico-caballerescas. Tomo I: Estudio literario y edición del texto*. Madrid: Gredos.
- Gambino, F. (2003): *Canzoni anonime di trovatori e trobairitz. Edizione critica con commento e glossario*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- Gamillscheg, E. (1957): *Historische französische Syntax*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- García Alvarez, A. (1983): El dialecto leonés: historia y perspectivas futuras. *Tierras de León: Revista de la Diputación Provincial*. Vol. 23. N° 53. str. 81-96.

- García Arias, X. Ll. (2003): *Gramática histórica de la lengua asturiana. Fonética, fonología e introducción a la morfosintaxis histórica*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Arias, X. Ll. (1995): „Asturianische und leonesische Skriptae“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II/2. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 618-649.
- García de Diego, V. (1970): *Gramática histórica española*. Madrid: Gredos.
- García de Diego, V. (1909): *Elementos de gramática histórica gallega (fonética – morfología)*. Edición facsimilar. Verba. Anuario Galego de Filoloxia. Anexo. 23. 1984. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- García Gil, H. (2008): *L'asturiano-llionés: aspectos llingüísticos, sociolingüísticos y llexislación*. Universidá de Llión / Universidá d'Uviéu. Barcelona: CIEMEN.
- Gardette, P. (1968): Le francoprovençal écrit en Lyonnais et en Forez au Moyen Âge. *Revue de linguistique romane*. XXXII. str. 70-99.
- Garnier, J., Champeaux, E. (1918): *Chartes de communes et d'affranchissements en Bourgogne*. Tome quatrième. Dijon: Darantière.
- Garnier, J. (1877): *Chartes de communes et d'affranchissements en Bourgogne*. Tome troisième. Dijon: Darantière.
- Garnier, J. (1868): *Chartes de communes et d'affranchissements en Bourgogne*. Tome deuxième. Dijon: J.-E. Rabutot.
- Garnier, J. (1867): *Chartes de communes et d'affranchissements en Bourgogne*. Tome premier. Dijon: J.-E. Rabutot.
- Gartner, T. (1883): *Raetoromanische Grammatik*. Heilbronn: Verlag von Gebr. Henniger.
- Gauchat, L., Jeanjaquet, J., Tappolet, E., Muret, E., Aebischer, P., Jaquenod, F., Schüle, E. (eds.) (1924-2018): *Glossaire des Patois de la Suisse romande*. Neuchâtel / Paris: V. Attinger.
- Găzdaru, D. (1929): *Descendenții demonstrativului latin ILLE în limba română*. Iași: Viața românească.
- Geckeler, H., Kattenbusch, D. (1992): *Einführung in die italienische Sprachwissenschaft*. Romanistische Arbeitshefte. 28. Tübingen: Niemeyer.
- Gentilezza, G. (1911): *Nova & vetera della Dalmazia*. Roma: Eredi Cav. A. Befani.
- Gérard, P. (1987): „Genèse et développement du notariat dans le Midi toulousain“. In: *Scribes, tabellions et notaires, de Philippe Auguste à Armand Fallières*. Catalogue d'exposition. Toulouse: Conseil général de la Haute-Garonne – Archives départementales. str. 3-5.

- Gessner, L. (1867): *Das Altleonensische. Ein Beitrag zur Kenntnis des Altspanischen*. Berlin: J.-F. Starcke.
- Geyer, P. (1885): Beiträge zur Kenntnis des gallischen Lateins. *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik mit Einschluss des älteren Mittellateins*. II. Jahrgang, Heft I. str. 25-47.
- Giaffreda, D. (2007): I normanni nell'Italia del sud e il loro rapporto con gli arabi. *I quaderni del Mediæ Ætatis Sodalitium*. N° X. str. 33-56.
- Gil, P., Ribera, J., Sanchez, M. (1888): *Colección de textos aljamiados*. Zaragoza: Comas hermanos.
- Gildersleeve, B. L., Lodge, G. (1896): *Gildersleeve's Latin Grammar*. New York / Boston / New Orleans / London: University Publishing Company.
- Giles, P. (1896): *Vergleichende Grammatik der klassischen Sprachen*. Leipzig: O. R. Reisland.
- Gili Gaya, S. (1989): „Manifestaciones del romance en documentos oscenses anteriores al siglo XIII“. *Archivo de Filología Aragonesa*. N° 42-43. str. 293-317.
- Gilliéron, J., Edmont, E. (1902-1910): *Atlas linguistique de la France*. 9 volumes. Paris: Champion.
- Gilliéron, J. (1880): *Patois de la commune de Vionnaz (Bas-Valais)*. Paris: F. Vieweg.
- Giurgea, I. (2012): The Origin of the Romanian “Possessive Genitival Article” *al* and the Development of the Demonstrative System. *Revue Roumaine de Linguistique*. LVII. Bucureşti. str. 35-65.
- Giusti, G. (2016): „The structure of the nominal group“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 541-555.
- Giusti, G. (2002): Possessives in Old Italian. *Working Papers in Linguistics*. Vol. 12. Venezia: Libreria Cafoscarina. str. 83-105.
- Givón, T. (ed.) (1983): *Topic continuity in discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Glessgen, M.-D., Carles, H., Duval, F., Videsott, P. (ed.) (2016): *Documents linguistiques galloromans*. Édition électronique. Troisième édition [online]. [Cit. 4.8.2017]. Dostupné z: <http://www.rose.uzh.ch/docling/>
- Gleißgen, M.-D., Pfister, M. (1995): „Okzitanische Koine“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/2. Die einzelnen*

- romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 406-412.
- Gli o loro ?. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/gli-o-loro_\(La-grammatica-italiana\)/?fbclid=IwAR2c-rHfb70OA9MM9Wdnq45Bt2u6CamCd4t0OWmD81Nrh20l_zMz-rS0_4c](http://www.treccani.it/enciclopedia/gli-o-loro_(La-grammatica-italiana)/?fbclid=IwAR2c-rHfb70OA9MM9Wdnq45Bt2u6CamCd4t0OWmD81Nrh20l_zMz-rS0_4c)
- Glick, T. F. (2005): *Islamic And Christian Spain in the Early Middle Ages*. Leiden / Boston: Brill.
- Gnjatović, T. (2010): Effects of (in)alienability on the expression of possessive relations in the language of Plautus' plays. *Suvremena lingvistika* 36. str. 21-35.
- Godefroy, F. (1881–1902): *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*. 10 vol. Paris: Vieweg.
- Goerlich (Görlich), E. (1889): *Der burgundische Dialekt im XIII. und XIV. Jahrhundert*. Heilbronn: Verlag von Gebrüder Henninger.
- Goerlich (Görlich), E. (1882): *Die südwestlichen Dialecte der langue d'oïl. Poitou, Aunis, Saintonge und Angoumois*. Heilbronn: Verlag von Gebrüder Henninger.
- Gómez Duran, G. (2011): *Gramàtica del català rossellonès*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- González Ollé, F. (2011): „El navarro y el aragonés“. In: (2011): *Pirinioetako hizkuntzalak: Lehena eta oraina [Las lenguas del Pirineo: pasado y presente]*. Euskaltzaindia. XVI Biltzarra [Real Academia de la Lengua Vasca. XVI Congreso]. Pamplona. 6-10 de octubre de 2008. Bilbao: Real Academia de la Lengua Vasca. str. 729-760.
- González Ollé, F. (2008): „Estado lingüístico de Navarra en la Antigüedad“. In: Azkona Huérkanos, I., López-Mugartza Iriarte, J. C. (eds.) (2008): *Euskera, lengua de cultura*. Ayuntamiento de Pamplona. str. 31-51.
- González Ollé, F. (2004): „Origen y desarrollo del romance navarro“. In: (2004): *Vascuence y romance: del Garona al Ebro*. Pamplona: Gobierno de Navarra. str. 123-150.
- González Ollé, F. (1996): „Navarro“. In: Alvar, M. (ed.) (1996): *Manual de dialectología hispánica. El español de España*. Barcelona: Ariel. str. 305-316.
- González Ollé, F. (1995): *Sermones navarros medievales. Una colección manuscrita (siglo XV) de la Catedral de Pamplona. Estudio, edición parcial, notas y glosario*. Kassel: Reichenberger.
- González Ollé, F. (1990): „Romance navarro“. In: (1990): *Gran Enciclopedia Navarra*. Vol. IX. Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra. str. 493-497.

- González Ollé, F. (1983): Evolución y castellanización del romance navarro. *Príncipe de Viana*. Pamplona. N° 44. str. 173-180.
- González Ollé, F. (1970b): El romance navarro. *Revista de Filología Española*. N° 53. str. 45-93.
- González Ollé, F. (1970a): *Textos lingüísticos navarros*. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- González Ollé, F. (1969): La lengua occitana en Navarra. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. N° 25. str. 286-300.
- Gossen, Ch.-T. (1970): Considérations sur la scripta “para-francoprovençale”. *Revue de linguistique romane*. Jahr 34. Heft 135-136. str. 326-348.
- Gossen, Ch.-T. (1965): La scripta ‘bourguignonne’ et la franco-provençale. *Revue Roumaine de Linguistique*. 10. str. 455-460.
- Gouron, A. (2006): *Pionniers du droit occidental au Moyen Âge*. Aldershot: Ashgate / Variorum.
- Gouron, A. (2000): *Juristes et droits savants : Bologne et la France médiévale*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Gouron, A. (1995): Notariat et renaissance au XIIe siècle. *Le Gnomon, Revue internationale d’histoire du notariat*. N° 100. str. 17.
- Gouron, A. (1993): *Droit et coutume en France*. Aldershot: Variorum.
- Gouron, A. (1987): *Études sur la diffusion des doctrines juridiques médiévales*. London: Variorum reprints.
- Grafström, Å. (1968): *Étude sur la morphologie des plus anciennes chartes languedociennes*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Grammont, M. (1901): *Le patois de la Franche-Montagne et en particulier de Damprichard (Franche-Comté)*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Grandgent, C. H. (1940): *From Latin to Italian. An historical outline of the phonology and morphology of the Italian language*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grandgent, C. H. (1909): *An Outline of the Phonology and Morphology of Old Provençal*. Boston: D. C. Heath & Co.
- Grandgent, C. H. (1907): *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston / New York / Chicago: D. C. Heath & Co.
- Grandia, M. (1901): *Gramàtica Etimològica Catalana*. Barcelona: Escola tipogràfica y llibreria Salesiana.

- Grange, D. (2008): *Lexique descriptif occitan – français du vivaro-alpin au nord du Velay et du Vivarais*. Édition électronique [online]. *Lo Congrès permanent de la lenga occitana* [cit. 4.5.2017]. Dostupné z: <https://www.locongres.org/fr/ressources/dictionnaires-occitans/188-lexique-du-vivaro-alpin-et-du-vivarais>
- Gras, L. P. (1863): *Dictionnaire du patois forézien*. Lyon: Librairie Ancienne d'Auguste Brun.
- Greimas, A. J., Courtés, J. (1993): *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette.
- Grevisse, M., Goosse, A. (2011): *Le bon usage*. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Grevisse, M., Goosse, A. (1995): *Nouvelle grammaire française*. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Griera, A. (1931): *Gramàtica històrica del català antic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Grossel, M.-G. (2012): *La chanson de trouvères : formes, registres, genres*. Secondes journées valenciennes autour des chansons en langue d'oïl, l'art des trouvères. Valenciennes : Presses Universitaires de Valenciennes.
- Gröber, G. et alii (1904-1906): *Grundriß der romanischen Philologie*. 1-3. Straßburg: Trübner.
- Guessard, F. (1858): *Grammaires provençales de Hugues Faidit et de Raymond Vidal de Besaudun (XIIIe siècle)*. Paris: A. Franck.
- Gueunier, N. (1982): Langue maternelle et situation de continuum : le cas d'un créole réunionnais. *Langue Française*. 1 Mai 1982. N. 54. str. 68-84.
- Guillemaut, L. (1902): *Dictionnaire patois. Recueil des mots patois et des expressions du langage populaire les plus usités dans la Bresse Louhannaise (Arrondissement de Louhans, Saône-et-Loire) et une partie de la Bourgogne avec l'origine et l'étymologie des mots*. Louhans: Imprimerie A. Romand.
- Guillourel, H., Sibille, J. et alii (eds.) (1993): *Langues, dialectes et écritures. Les langues romanes de France*. Paris: Institut d'Études Occitanes, Institut de Politique Internationale et Européenne, Université de Paris X – Nanterre.
- Guida, S., Larghi, G. (2014): *Dizionario biografico dei trovatori*. Modena: Mucchi Editore.
- Gutiérrez-Rexach, J. (2016): *Enciclopedia de Lingüística Hispánica*. London: Routledge.
- Haadsma, R. A., Nuchelmans, J. (1963): *Précis de latin vulgaire suivi d'une anthologie annotée*. Groningen: J. B. Wolters.
- Haas, J. (1916): *Französische Syntax*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.

- Hadlich, R. L. (1965): *The phonological history of Vegliote*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Haiman, J., Benincà, P. (1992): *The Rheto-Romance Languages*. London / New York: Routledge.
- Haines, J. (2004): *Eight centuries of troubadours and trouvères. The Changing Identity of Medieval Music*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, R. A. (1983): *Comparative Romance Grammar*. Vol. III. Amsterdam: Benjamins.
- Hall, R. A. (1976): *Comparative Romance Grammar*. Vol. II. New York: Elsevier.
- Hall, R. A. (1974): *Comparative Romance Grammar*. Vol. I. New York: Elsevier.
- Hall, R. A. (1947): Proto-Romance *baróne* ‘strong man’. *Studies in Linguistics*. V. str. 65-68.
- Hamplová, S. (2002): *Nástin vývoje italského jazyka*. Praha: Karolinum.
- Hanssen, F. (1911): Cuestiones de gramática. *Bulletin hispanique*. N° 13-1. str. 40-46.
- Hanssen, F. (1898): *Sobre los pronombres posesivos de los antiguos dialectos castellanos*. Santiago de Chile: Imprenta Cervantes.
- Harrington, K. P. (1997): *Medieval Latin*. Chicago / London: The University of Chicago Press.
- Harris, M., Vincent, N. (1997): *Romance Languages*. London: Taylor & Francis Routledge.
- Hatzfeld, A., Darmesteter, A., Thomas, A. (1964): *I. Traité de la formation de la langue française. II. Langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours*. Paris: Delagrave.
- Hauy, A. B. (1989): *História da língua portuguesa: Séculos XII, XIII, e XIV*. São Paulo: Ática.
- Haverling, G. V. M. (2012): „Latin tardif littéraire et latin tardif parlé“. In: Biville, F., Lhommé, M.-K., Vallat, D. (2012): *Latin vulgaire – Latin tardif IX*. Actes du IXe colloque international sur le latin vulgaire et tardif, Lyon (2-6 septembre 2009). Lyon: Maison de l’Orient et de la Méditerranée. str. 91-102.
- Hébert, L. (2001): *Introduction à la sémantique des textes*. Paris: Champion.
- Heger, K. (1982): „Verhältnis von Theorie und Empirie in der Dialektologie“. In: Besch, W., Knoop, U., Putsche, W., Wiegand, H. E. (eds.) (1982): *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 424-440.
- Heine, B., Miyashita, H. (2008): The intersection between reflexives and reciprocals: A grammaticalization perspective. In: König, E., Gast, V. (eds.): *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological exploration*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter. 169-223.

- Heine, B., Kuteva, T. (2002): *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heinemann, S., Melchior, L. (2015): *Manuale di linguistica friulana*. Berlin / Boston: De Gruyter.
- Hendrich, J. et alii (1988): *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Herman, J. (2006): *Du latin aux langues romanes II. Nouvelles études de linguistique historique*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Herman, J. (1996): „Varietäten des Lateins“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, C. (eds.) (1996): *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Band II,1. *Latein und Romanisch. Historisch-vergleichende Grammatik der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 44-61.
- Herman, J. (1992): „Sur quelques aspects du latin mérovingien : langue écrite et langue parlée“. In: Iliescu, M., Marxgut, W. (eds.) (1992): *Latin vulgaire – latin tardif III*. Actes du IIIème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Innsbruck, 2 - 5 septembre 1991). Tübingen: Max Niemeyer. str. 173-186.
- Herman, J. (1990): *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Herman, J. (1975): *Le latin vulgaire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Herman, J. (1967): *Le latin vulgaire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hermida Gulías, C. (1994): „O artigo co posesivo adxacente no galego medieval, unha hipótese“. In: Lorenzo, R. (ed.) (1994): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*. (Santiago de Compostela, 1989). A Coruña: Fundación Barrié. Vol. VI. str. 297-307.
- Hilaire, J. (1974): „Pratique notariale et influence universitaire à Montpellier à la fin du Moyen Âge“. In: Kolektiv autorů (1974): *Hommage à André Dupont. Études médiévales languedociennes*. Montpellier: Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon. str. 167-178.
- Hilty, G. (1995): „Aragonesische und navarresische Skriptae / Las «scriptae» aragonesas y navarras“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II/2. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 512-527.
- Hingre, J. (1887): *Monographie du patois de la Bresse (Vosges)*. Bulletin de la société philomathique vosgienne. Année 1886-1887. Saint-Dié.
- Hofmann, J. B. (1951): *Lateinische Umgangssprache*. Heidelberg: Winter.

- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1988-2005): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (2005): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VIII. Indices – Literaturverzeichnis*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (2001b): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band I/2. Methodologie (Sprache in der Gesellschaft / Sprache und Klassifikation / Datensammlung und -verarbeitung)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (2001a): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band I/1. Geschichte des Faches Romanistik. Methodologie (Das Sprachsystem)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1998): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VII. Kontakt, Migration und Kunstsprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1996): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/1. Latein und Romanisch: Historisch-vergleichende Grammatik der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1994): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VI/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Galegisch, Portugiesisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1992b): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band V/1. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Französisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1992a): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VI/1. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Aragonesisch / Navarresisch, Spanisch, Asturianisch / Leonesisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1991): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band V/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Okzitanisch, Katalanisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1989): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band III. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis*

- zur Gegenwart: Rumänisch, Dalmatisch / Istroromanisch, Friaulisch, Ladinisch, Bündnerromanisch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1988): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band IV. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Italienisch, Korsisch, Sardisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hopper, P. J., Traugott, E. C. (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horiot, B. (1972): Recherches sur la morphologie de l'ancien francoprovençal. *Revue de linguistique romane*. Tome 36. N°s. 141-142 (janvier-juin). str. 1-74.
- Hricsina, J. (2015): *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Karolinum.
- Huber, J. (1929): *Katalanische Grammatik. Laut- und Formenlehre, Syntax, Wortbildung*. Heidelberg: Carl Winter.
- Hull, G. (2017b): *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia. Historical Grammar of the Padanian Language. Vol. 2: Morphology and Syntax. Conclusion and Corollary Toponymic List*. Sydney: Beta Crucis Editions.
- Hull, G. (2017a): *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia. Historical Grammar of the Padanian Language. Vol. 1: Introduction, Phonology*. Sydney: Beta Crucis Editions.
- Hurren, H. A. (1999): *Istro-Rumanian. A Functionalist Phonology and Grammar*. Oxford. (nepublikovaný text)
- Hymes, D. H. (2001): „On Communicative Competence“. In: Durati, A. (2001): *Linguistic Anthropology*. Wiley-Blackwell. str. 53-73.
- Hymes, D. H. (1972): On communicative competence. In: Pride, J. B., Holmes, J. (eds.) (1972): *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin. str. 269-293.
- Hymes, D. H. (1966): „Two types of linguistic relativity“. In: Bright, W. (ed.). (1966): *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton. str. 114-167.
- Chabaneau, C. (1876): *Grammaire limousine. Phonétique. Parties du discours*. Paris: Maisonneuve et Cie.
- Chabaneau, C. (1875): Notes sur quelques pronoms provençaux. *Romania*. N°s 15-16. str. 338-347.
- Chabaud, J.-J. (1826): *Grammaire française expliquée au moyen de la langue provençale*. Marseille: Camoin.
- Chafe, W. L. (1982): „Integration and Involvement in Speaking, Writing and Oral Literature“. In: Tannen, D. (ed.) (1982): *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Norwood (N. J.): Ablex. str. 35-53.

- Chalupa, J. (2016): *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny.
- Chambers, J. K., Trudgill, P. (2004): *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chassagneux, J. (2005): *Le patois de Saint-Jean-Soleymieux. Essai de lexique patois-français*. Village de Forez.
- Chastang, P. (2001): *Lire, écrire, transcrire : le travail des rédacteurs de cartulaires en Bas-Languedoc, XIe-XIIIe siècles*. Paris: CTHS.
- Chaudenson, R., Carayol, M. (1979): „Essai d’analyse implicationnelle d’un continuum linguistique“. In: Wald, P., Manessy, G. (eds.) (1979): *Plurilinguisme. Normes, situations et stratégies*. Paris: L’Harmattan.
- Chaurand, J. (1998): *Histoire de la langue française*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Chaurand, J. (1972): *Introduction à la dialectologie française*. Paris: Bordas.
- Chenal, A. (1986): *Le franco-provençal valdôtain. Morphologie et Syntaxe*. Aoste: Musumeci.
- Chevalier, J.-Cl., Blanche-Benveniste, C., Arrivé, M., Peytard, J. (1997): *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge (Massachusetts): Massachusetts Institute of Technology Press.
- Iancu, V. (2000): *Istoria limbii române. Privire sintetică*. București: Editura Fundației culturale române.
- Il Dizionario storico friulano* [online]. [Cit. 23.7.2017]. Dostupné z: <http://www.dizionariofriulano.it/>
- Inglese, M. (2002): Sintassi e pragmatica del pronome *loro*. *Italica*. Vol. 79. No 4. str. 466-478.
- Ionescu-Ruxăndoiu, L., Sala M. (eds.) (2009): *Istoria limbii române*. Vol. I. București: Academia Română, Institutul de Lingvistică “Iorgu Iordan – Al. Rosetti“.
- Iordan, I., Guțu Romalo, V., Niculescu, A. (1967): *Structura morfologică a limbii române contemporane*. București: Editura științifică.
- Iordan, I., Manoliu, M. (1989): *Manual de lingvistică romanică*. Madrid: Gredos.
- Iordan, I., Manoliu, M. (1974): *Linguistica romanza*. Padova: Liviana Editrice.
- Isaacs, A. K. (ed.) (2007): *Immigration and Emigration in Historical Perspective*. Pisa: Edizion Plus-Pisa University Press.
- Ivănescu, G. (1980): *Istoria limbii române*. Iași: Editura Junimea.
- Ive, A. (1900): *I dialetti ladino-veneti dell’Istria*. Strasburgo: Karl J. Trübner.

- Ive, A. (1886): L'antico dialetto di Veglia. *Archivio glottologico italiano*. Vol. IX. str. 115-187.
- Jaberg, K., Jud, J., Tisato, G. G. (2009): *Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale (AIS)*. Tisato, G. G. – AIS Digital Atlas and Navigation Software (**NavigAIS**) – version 1.47 [online]. Istituto di Scienze e Tecnologie della Cognizione (ISTC) – Sede di Padova / Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR). © 2009-2018 [cit. 2.5.2017]. Dostupné z: <http://www3.pd.istc.cnr.it/navigais-web/>
- Jančík, J. (2019): „Komplexe ILLE-Netze in den romanischen Sprachen“. In: Bičovský, J. (ed.) (2019): Akta z konference *Diachrony and suppletion*. Praha. září 2015. Ústav srovnávací jazykovědy. Filozofická fakulta (v tisku).
- Jané, A. (1973): *Aclariments lingüístics*. Volumes I, II, III. Barcelona: Editorial Barcino.
- Jarrin, Ch. (1885): Le patois bressan. *Bulletin de la Société de géographie de l'Ain*. Bourg: Imprimerie du Courier de l'Ain. str. 265-288.
- Jeanjaquet, J. (1905): *Un document inédit du français dialectal de Fribourg au XVe siècle*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- Jensen, F. (1994): *Syntaxe de l'ancien occitan*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Jensen, F. (1990): *Old French and Comparative Gallo-Romance Syntax*. Tübingen: Walter de Gruyter.
- Jensen, F. (1986): *The syntax of medieval Occitan*. Tübingen: Walter de Gruyter.
- Jensen, F. (1976): *The Old Provençal Noun and Adjective declension*. Odense: Odense University Press.
- Jensen, F. (1972): *From Vulgar Latin to Old Provençal*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Jireček, C. (1901): *Die Romanen in der Städten Dalmatiens während des Mittelalters*. Erster Theil. Wien: Carl Gerold's Sohn.
- Jodogne, O. et alii (1959): *Les dialectes belgo-romans*. Tomes 16-17. Bruxelles: Duculot.
- Joffre, M.-D. (2009): ILLE : réflexions sur ses emplois dans l'*Eunuque* de Térence et le Livre XLII de Tite-Live. *Revista de Estudios Latinos*. 9. str. 15-34.
- Jochowitz, G. (1973): *Dialect boundaries and the question of franco-provençal*. The Hague / Paris: Mouton.
- Joly, G. (2002): *Précis d'ancien français*. Paris: Armand Colin.
- Jordan, L. (1923): *Altfranzösisches Elementarbuch. Einführung in das historische Studium der französischen Sprache und ihrer Mundarten*. Bielefeld / Leipzig: Verlag von Velhagen & Klasing.

- Jorques Jiménez, D. (1997): *Interpelación y espacios comunicativos*. València: Universitat de València.
- Jungbluth, K., Da Milano, F. (eds.) (2015): *Manual of Deixis in Romance Languages*. Berlin / Boston: De Gruyter.
- Junquera Huergo, J., García Arias, X. Ll. (1991): *Gramática asturiana*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Juret, A. (1942): *Dictionnaire étymologique grec et latin*. Macon: Protat frères.
- Kabatek, J. (2013): „Koinés and *Scriptae*“. In: Ledgeway, A., Smith, J. C., Maiden, M. (eds.) (2013): *The Cambridge History of the Romance Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. str. 143-186.
- Kabatek, J. (2000): „*Lo Codi* und die okzitanischen Texttraditionen im 12. und 13. Jahrhundert“. In: Rieger, A., Kremnitz, G. (eds.) (2000): *Okzitanistik, Altokzitanistik und Provenzalistik: Geschichte und Auftrag einer europäischen Philologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang. str. 147-163.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. et alii (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kattenbusch, D. (1982): *Das Frankoprovenzalische in Süditalien. Studien zur synchronischen und diachronischen Dialektologie*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Katz, J. T. (1998): *Topics in Indo-European Personal Pronouns* (Ph.D. thesis). Cambridge: Harvard University.
- Keil, H. (2009e): *Grammatici latini*. Vol. 8. *Anecdota Helvetica quae ad grammaticam Latinam spectant*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H. (2009d): *Grammatici latini*. Vol. 7. *Scriptores de orthographia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H. (2009c): *Grammatici latini*. Vol. 6. *Scriptores artis metricae*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H. (2009b): *Grammatici latini*. Vol. 5. *Artium scriptores minores*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H. (2009a): *Grammatici latini*. Vol. 1. *Flavii Sosipatri Charisii Artis Grammaticae Libri V, Diomedis Artis Grammaticae Libri III, ex Charisii Arte Grammatica excerpta*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H., Hertz, M. (2010): *Grammatici latini*. Vol. 2. *Prisciani Institutionum Grammaticarum Libri I–XII*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Keil, H., Hertz, M. (2009): *Grammatici latini*. Vol. 3. *Prisciani Institutionum Grammaticarum Libri XIII–XVIII, Prisciani opera minora*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, H., Mommsen, T. (2009): *Grammatici latini*. Vol. 4. *Probi, Donati, Servii qui feruntur de arte grammatica libri, et Notarum laterculi*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keller, H.-E. (1958): *Études linguistiques sur les patois valdôtains*. Bern: Francke.
- Kelly, R. C. (1973): *A descriptive analysis of Gascon*. The Hague / Paris: Mouton.
- Kemmer, S. (1993): *The Middle Voice*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kerkhof, M. A. P. (1987): El diptongo *ua* y el posesivo *lur* en el aragonés medieval: dos formas que desaparecen tempranamente (siglo XIV) de la lengua escrita. *Orbis*. 32/1-2. str. 85-96.
- Kerswill, P. (2002): „Koineization and accomodation“. In: Trudgill, P., Schilling-Estes, N. (eds.) (2002): *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell. str. 669-702.
- Kiesler, R. (2006): *Einführung in die Problematik des Vulgärlateins*. Tübingen: Niemeyer.
- Kiss, S. (1992): „Koinê littéraire et conscience linguistique étudiées dans quelques chroniques latines des VIe – VIIIe siècles“. In: Iliescu, M., Marxgut, W. (eds.) (1992): *Latin vulgaire – latin tardif III*. Actes du IIIème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Innsbruck, 2 - 5 septembre 1991). Tübingen: Max Niemeyer. str. 195-202.
- Kitchin, D. B. (1887): *An introduction to the study of Provençal*. London: Williams and Norgate.
- Klein, J. (1899): Die Pronomina personalia und possessiva bei den französischen Schriftstellern des XVI. Jahrhunderts. In: *VI. Jahresbericht der k. und k. Staats-Oberrealschule*. Leitmeritz.
- Klempner, V. (1921): *Einführung in das Mittelfranzösische*. Leipzig / Berlin: Verlag von B. G. Teubner.
- Klenk, U. (1974): La leyenda morisca de Yūsuf. Ein Aljamiadotext. Edition und Glossar. *Romanistisches Jahrbuch*. 25. str. 366-371.
- Klíma, J. (1996): *Dějiny Portugalska*. Praha: Lidové noviny.
- Klingebiel, K. (1985): A century of research in Franco-Provençal and Poitevin. Eastern vs. Western Gallo-Romance. *Historiographia Linguistica*. XII. 3. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. str. 389-407.

- Kloss, H. (1978): *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Klump, A, Kramer, J., Willems, A. (2014): *Manuel des langues romanes. Manuals of Romance Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Knecht, P., Marzys, Z., Destraz, D. (eds.) (1993): *Écriture, langues communes et normes: formation spontanée de koinès et standardisation dans la Galloromania et son voisinage*. Actes du colloque tenu à l'Université de Neuchâtel du 21 au 23 septembre 1988. Neuchâtel. Université de Neuchâtel, Faculté des Lettres. Genève: Droz.
- Koch, P. (2008): „Le latin – langue diglossique ?“ In: Moos, P. von (ed.) (2008): *Zwischen Babel und Pfingsten. Sprachdifferenz und Gesprächsverständigung in der Vormoderne (8. - 16. Jh.)*. Zürich: LIT.
- Koch, P. (1998): „Une langue comme toutes les autres : latin vulgaire et traits universels de l'oral“. In: Callebat, L. (ed.) (1998): *Latin vulgaire – latin tardif IV*. Actes du IVème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Caen, 2 - 5 septembre 1994). Hildesheim / Zürich / New York: Olms-Weidmann. str. 125-144.
- Koch, P. (1987): *Distanz im Dictamen. Zur Schriftlichkeit und Pragmatik mittelalterlicher Brief- und Redemodelle in Italien*. Habilitationsschrift. Fribourg im Brisgau.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (2008): „Comparaison historique de l'architecture des langues romanes“. In: Ernst, G. et al. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 2575-2610.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (1997): „Schriftlichkeit und Sprache“. In: Günther, H., Ludwig, O. (eds.) (1997): *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung*. 1. Halbband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 587 - 604.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (1990): *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*. Tübingen: Niemeyer.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (1985): *Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte*. *Romanistisches Jahrbuch*. Band 36. str. 15-43.
- Kolektiv autorů (2011): *Lo Trèzor Arpitan*. L'Aliance Culturèla Arpitana. Association Arpitana / Aliance Culturèla Arpitana. Lausanne [online]. L'Aliance Culturèla Arpitana. Association Arpitana / Aliance Culturèla Arpitana. Lausanne [Cit. 15.8.2017]. Dostupné z: <http://www.arpitan.eu/Tresor>
- Kolektiv autorů (2009): *Nueva gramática de la lengua española*. 2 Vol. Madrid: Espasa.

- Kolektiv autorů (2006): *Gramàtica normativa valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Kolektiv autorů (2003): *Ĝhiviano – dal dialet a la lenghe. Gramadie contrastive*. Acuilee: Clape culturâl Acuilee.
- Kolektiv autorů (2001): *Gramática de la Llingua Asturiana*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Kolektiv autorů (1939-dodnes): *Dicziunari Rumantsch Grischun. Cuaira: Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun*.
- Kolektiv autorů (1969): *Istoria limbii române*. Vol. I-II, București: Editura Academiei.
- Kolektiv autorů (1965): *Limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică*. București: Editura Academiei Republicii Populare romîne.
- Kolektiv autorů (1963): *Gramatica limbii romîne*. Vol. I. București: Editura Academiei Republicii Populare romîne.
- Kontzi, R. (1974b): *Aljamiadotexte. Ausgabe mit einer Einleitung und Glossar*. Vol. II: *Texte*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Kontzi, R. (1974a): *Aljamiadotexte. Ausgabe mit einer Einleitung und Glossar*. Vol. I: *Einleitung und Glossar*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Koschwitz, E. (1894): *Grammaire historique de la langue des félibres*. Greifswald: J. Abel.
- Kovačec, A. (1971). *Descrierea istroromânei actuale*. Bucharest: Editura Academiei.
- Kovačec, A. (1998): *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik. S gramatikom i tekstovima*. Pula: Znanstvena udruga Mediteranean.
- Kramer, J. (ed.) (2007): *Vulgärlateinische Alltagsdokumente auf Papyri, Ostraka, Täfelchen und Inschriften*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Kramer, J. (1976): *Historische Grammatik des Dolomitenladinischen. Formenlehre*. Gerbrunn bei Würzburg: Wissenschaftlicher Verlag A. Lehmann.
- Kratschmer, A., Metzeltin, M. (1995): „Das Altkastilische in seinen Texten. Morphologie und Syntax des mittelalterlichen Kastilischen“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II/2. *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 564-618.
- Krčmová, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kremnitz, G. (2015): *Frankreichs Sprachen*. Berlin / München / Boston: Walter de Gruyter.
- Kremnitz, G. (1981): *Das Okzitanische: Sprachgeschichte und Soziologie*. Romanische Arbeitshefte. 23. Tübingen: Max Niemeyer.

- Kristol, A. (2016): „Francoprovençal“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 350-362.
- Kristol, A. (2013): Le francoprovençal, laboratoire des virtualités linguistiques de la Romania occidentale: le système bicasuel des parlers valaisans. In: Casanova, E., Calvo, C. (eds.) (2013): *Actes del 26e Congrès internacional de lingüística i filologia romàniques*. València, 6-11 septembre 2010. Vol. 1. Berlin: De Gruyter. str. 341-361.
- Kristol, A. (2009): Syntaxe variationnelle du clitique sujet en francoprovençal valaisan contemporain : un modèle pour la diachronie du galloroman septentrional ? *Travaux de linguistique*. 2009/2. N° 59. De Boeck Supérieur. str. 47-76.
- Křepinský, M. (1930): *Historická mluvnice francouzská. I. část: Hláskosloví*. Praha: Klub moderních filologů v Praze.
- Kudrna, J. (1983): *Dějiny Itálie V. – XVIII. století*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Kühner, R., Holzweissig, F. (1994): *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Erster Teil: Elementar-, Formen- und Wortlehre*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Kühner, R., Stegmann, C. (1955): *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Zweiter Band: Satzlehre*. Erster Teil. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Kühner, R., Stegmann, C. (1912-1914): *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Zweiter Band: Satzlehre*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Laffont, J.-L. (1992): *Visages du notariat dans l'histoire du Midi toulousain*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Lafitte, J., Féraud, H. (2006): *Langues d'Oc, langues de France. Aspects politiques et juridiques, linguistiques et sociolinguistiques*. Publikace Conservatoire du patrimoine de Gascogne. Institut Béarnais et Gascon – Unioun Prouvençalo. Pau: Princi Negue editour.
- La Chaussée, J. de (1989): *Initiation à la morphologie historique de l'ancien français*. Paris: Klincksieck.
- La Mantia, F., Licata, I., Perconti, P. (eds.) (2017): *Language in Complexity: The Emerging Meaning*. New York: Springer.
- Lamouche, L. (1902): *Essai de grammaire languedocienne (dialectes de Montpellier et de Lodève)*. Montpellier: Société de publications méridionales et félibréennes.
- Lapesa Melgar, R. (1998): *El dialecto asturiano occidental en la Edad Media*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- Lapesa Melgar, R. (1981): *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.

- Lapesa Melgar, R. (1964): „Los «francos» en la Asturias Medieval y su influencia lingüística“. In: (1964): *Symposium sobre cultura asturiana de la alta edad media*. Septiembre de 1961. Oviedo. str. 341-353.
- Lapesa Melgar, R. (1948): *Asturiano y provenzal en el Fuero de Avilés*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Lausberg, H. (1956-1962): *Romanische Sprachwissenschaft*. Berlin: De Gruyter.
- Lausberg, H. (1962): *Romanische Sprachwissenschaft III. Zweiter Teil: Formenlehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Laux, C. (1997): „L’occitan, langue du droit dans le milieu des notaires de l’Albigeois au XVIe siècle“. In: Nélidoff, Ph., Devaux, O. (eds.) (1997): *Pouvoirs et sociétés en pays albigeois. Actes de colloque (Albi, décembre 1996)*. Toulouse: Presses de l’Université des sciences sociales. str. 181-192.
- Laux, Ch. (1995b): L’occitan langue des notaires au XVIe siècle. La vente à crédit. Deute de Peyre Laval. *Revue du Tarn*. N° 159. str. 551-555.
- Laux, Ch. (1995a): L’occitan langue des notaires au XVIe siècle. Compra de Peyre Bru per Johan Duraul. *Revue du Tarn*. N° 158. str. 338-340.
- Lavallaz, L. de (1899): *Essai sur le patois d’Hérémece (Valais)*. Ire partie: *Phonologie et morphologie*. Paris: H. Welter.
- Laverde Ruiz, G. (1879b): Dialecto asturiano. *Ilustración Gallega y Asturiana*. Año n° I. str. 112-116, 136-137 a 160.
- Ledgeway, A. (2016b): „Italian, Tuscan, and Corsican“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 206-227.
- Ledgeway, A. (2016a): „The dialects of southern Italy“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 246-269.
- Ledgeway, A. (2012): *Oxford Studies in Diachronic and Historical Linguistics. From Latin to Romance: Morphosyntactic Typology and Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Ledgeway, A., Smith, J. Ch. (2016): „Deixis“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 879-896.
- Léglu, C. (2010): *Multilingualism and Mother Tongue in Medieval French, Occitan, and Catalan Narratives*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.

Le Littré. Dictionnaire de la langue française. 1873-1874 [online]. [cit. 7.6.2017].
 Dostupné z: <https://www.littre.org>

Lehmann, Ch. *Grammaticalization and hypercharacterization*. [online]. [Cit. 10.8.2017].
 Dostupné z: https://www.christianlehmann.eu/presentations/hyper/hyper_index.html

Lehmann, Ch. *Meaning generalization and desemanticization* [online]. [Cit. 10.8.2017].
 Dostupné z:
<https://www.christianlehmann.eu/termini/index.html?https://www.christianlehmann.eu/termini/desemantization.html>

Lemaître, J.-L., Vieilliard, F. (2009): *L'occitan, une langue du travail et de la vie quotidienne du XIIe au XXIe siècle. Les traductions et les termes techniques en langue d'oc*. Ussel: Musée du Pays d'Ussel – Centre Trobar.

Lemaitre, N. (2000): *Le Scribe et le Mage. Notaires & société rurale en Bas-Limousin aux XVIe et XVIIe siècles*. Paris: Musée du pays d'Ussel / De Boccard.

Léon, P., Bhatt, P. (2017): *Structure du français moderne : Introduction à l'analyse linguistique*. Toronto / Vancouver: Canadian Scholars.

Léonard, É. G. (1956): Chanceliers, notaires comtaux et notaires publics dans les actes des comtes de Toulouse. *Bibliothèque de l'École des chartes*. T. 113. str. 37-74.

Le poetiche dell'amor cortese. LA CULTURA CORTESE. IL MEDIOEVO E LA CULTURA CORTESE [online]. [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://canuti.wdfiles.com/local-files/canuti/cartina%20poetiche%20dell%27amor%20cortese.jpg>

Les conquêtes normandes et le royaume de Sicile, XIe-XIIe siècle [online]. L'Histoire [cit. 10.8.2018]. Dostupné z:
https://www.lhistoire.fr/sites/lhistoire.fr/files/img_portfolio/Carte%20Conquetes%20normandes.PNG

Lesné-Ferret, M. (1998): „The Notariate in the Consular Towns of Septimanian Languedoc (Late Twelfth-Thirteenth Centuries)“. In: Reyerson, K. L., Drendel, J. V. (eds.) (1998): *Urban and Rural Communities in Medieval France: Provence and Languedoc, 1000-1500*. Leiden / Boston / Köln: Brill. str. 3-21.

Lespy, V. (1880): *Grammaire béarnaise. Vocabulaire béarnais-français*. Paris: Maisonneuve et Cie.

Lespy, V. (1875): *Les Sorcières dans le Béarn : 1393-1672*. Pau: Léon Ribaut.

Lespy, V., Raymond, P. (1878): *Un baron béarnais au XVe siècle : textes en langue vulgaire, traduits et publiés*. Pau: Société des Bibliophiles du Béarn.

- Leumann, M. (1977): *Lateinische Laut- und Formenlehre*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Lewis, C. P. (ed.) (2010): *Anglo-Norman studies: proceedings of the Battle Conference 2009*. Volume 32. Woodbridge: The Boydell Press.
- Lhermit(t)e, J. (Frère Savinian) (1882): *Grammaire provençale (sous-dialecte rhodanien). Précis historique de la langue d'oc. Parties du discours pour les sous-dialectes marseillais, cévenol et montpelliérain*. Paris: Librairie Ernest Thorin.
- Linder, K. P. (1987): *Grammatische Untersuchungen zur Charakteristik des Rätoromanischen in Graubünden*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Lindsay, W. M. (1894): *The Latin Language. An historical account of Latin sounds, stems, and flexions*. Oxford: Clarendon Press.
- Littré, E. (1863): *Histoire de la langue française*. Paris: Librairie académique.
- Liver, R. (1999): *Rätoromanisch. Eine Einführung in das Bündnerromanische*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Livet, Ch.-L. (1859): *La grammaire française et les grammairiens du XVe siècle*. Paris: Didier et Cie.
- Lleal, C. (1992): *Breu història de la llengua catalana*. Barcelona: Barcanova.
- Lleal, C. (1990): *La formación de las lenguas romances peninsulares*. Barcelona: Barcanova.
- L'occitan, une langue. Du latin aux langues romanes* [online]. Montpellier: Université Paul Valéry Montpellier 3 [cit. 11.7.2017]. Dostupné z: https://www.univ-montp3.fr/uoh/occitan/une_langue/co/module_L_occitan_une%20langue_7.html
- Lloyd, P. M. (1979): On the definition of "Vulgar Latin": The Eternal Return. *Neuphilologische Mitteilungen*. Vol. 80, No. 2. str. 110-122.
- Lodge, R. A. (2008b): „The Sources of Standardization in French“. In: Van Acker, M., Van Deyck, R., Van Uytvanghe, M. (2008): *Latin écrit – roman oral ?*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Lodge, R. A. (2008a): *Les débuts de la standardisation du français*. In: Durand, J., Habert, B., Laks, B. (eds.) (2008): *Congrès mondial de linguistique française*. Paris: Institut de Linguistique française.
- Lodge, R. A. (1993): *French: From dialect to standard*. London: Routledge.
- López-Aydillo, E. (2008): *Los cancioneros gallego-portugueses como fuentes históricas: con un glosario de voces del gallego arcaico*. Valladolid: MAXTOR.
- López-Aydillo, E. (1923): *Los cancioneros gallego-portugueses como fuentes históricas (con un glosario de voces del gallego arcaico)*. New York / Paris: MAXTOR.

- López-Morillas, C. (1994): *Textos aljamiados sobre la Vida de Mahoma: El Profeta de los Moriscos*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Agencia Española de Cooperación Internacional.
- Loporcaro, M., Paciaroni, T. (2016): „The dialects of central Italy“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 228-245.
- Loporcaro, M. (2009): *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Bari / Roma: Laterza.
- Loporcaro, M. (2002): Il pronome *loro* nell'Italia centro-meridionale e la storia del sistema pronominale romanzo. *Vox Romanica*. Bd. 61. str. 48-116.
- Lorcin, M.-T. (2010): „La pratique testamentaire en Lyonnais et Forez à la fin du Moyen Âge“. Malamut, É. (ed.) (2010): *Dynamiques sociales au Moyen Âge, en Occident et en Orient*. Aix-en-Provence: Presses universitaires de Provence. str. 33-41.
- Lorcin, M.-T. (1995): „Les clercs notaires dans les testaments foréziens des XIVe et XVe siècles“. In: Kolektiv autorů (1995): *Le clerc au Moyen Âge*. Collection Senefiance. Aix-en-Provence: Presses universitaires de Provence. str. 385-397.
- LORO. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabulario on line* [cit. 1.2.2017].
Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/loro/>
- Lot, F. (1931): À quelle époque a-t-on cessé de parler latin en Gaule ? *Archivum Latinitatis Medii Aevi* (Bulletin Du Cange). VI. str. 97-159.
- Löte, L. L. (1980): *Transylvania and the theory of Daco-Roman-Romanian continuity*. Rochester: Committee of Transylvania Inc.
- Loud, G. A. (2016): *Communities, Cultures and Conflict in Southern Italy, from the Byzantines to the Angevins*. *Al-Masāq*, 28 (2). str. 132-152.
- Loud, G. A. (2000): *The age of Robert Guiscard. Southern Italy and the Norman conquest*. Harlow: Longman.
- Löbner, S. (2013): *Understanding Semantics*. London / New York: Routledge.
- Löffler, H. (1982): „Gegenstandskostitution in der Dialektologie: Sprache und ihre Differenzierungen“. In: Besch, W., Knoop, U., Putsche, W., Wiegand, H. E. (eds.) (1982): *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 441-463.
- Löfstedt, B. (1983): „Rückschau und Ausblick auf die vulgärlateinische Forschung. Quellen und Methoden“. In: Temporini, H., Haase, W. (eds.) *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Prinzipat*. Bd. 29. Berlin / New York: De Gruyter.
- Löfstedt, B. (1976): Zum spanischen Mittellatein. *Glotta*. t. 54. str. 117-157.

- Löfstedt, B. (1963): *Der Hibernolateinische Grammatiker Malsachanus*. Uppsala.
- Löfstedt, B. (1961): *Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze*. Stockholm: **Almquist & Wiksell**.
- Löfstedt, E. (1959): *Late latin*. Institutet for sammenlignende kulturforskning, serie A: Forelesninger XXV. Oslo: Aschehoug.
- Löfstedt, E. (1933): *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*. Zweiter Teil: *Syntaktisch-stilistische Gesichtspunkte und Probleme*. Leipzig: O. Harrassowitz.
- Löfstedt, E. (1928): *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*. Erster Teil: *Über einige Grundfragen der lateinischen Nominalsyntax*. Leipzig: O. Harrassowitz.
- Lubello, S. (ed.) (2016): *Manuale di linguistica italiana*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- Lucchesini, C., Grimaldi, G., Trenta, T. (1837): *Memorie e Docurnenti per servire all'istoria del ducato di Lucca*. Vol. V. Parte II. Lucca: Francesco Bertini.
- Lucchesini, C., Grimaldi, G., Trenta, T. (1836): *Memorie e Docurnenti per servire all'istoria di Lucca*. Vol. IV. Parte II. Lucca: Francesco Bertini.
- Luchs, A. (1873): „Quaestiones metricae“. In: Studemund, W. (ed.) (1873): *Studien auf dem Gebiete des archaischen Lateins*. Erster Band. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Lusignan, S. (2004): *La langue des rois au Moyen Âge. Le français en France et en Angleterre*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Lücking, G. (1877): *Die ältesten französischen Mundarten. Eine sprachliche Untersuchung*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Lüdtke, J. (ed.) (1996): *Romania Arabica. Festschrift für Reinhold Kontzi zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Gunter Narr.
- Lyons, C. (1993): „El desarrollo de la estructuras posesivas en el español temprano“. In: *Actas del Primer congreso Anglo-Hispano*. I. Madrid: Castalia. str. 215-223.
- Lyons, J. (1970): *Chomsky*. London: Fontana.
- Mabillon, J. (1681): *De re diplomatica libri VI*. Lutecia-Parisiorum: Ludovici Billaine.
- Madriz, A., Roseano, P. (2003): *Scrivere in friulano*. Udin: Societât Filologjiche Furlane.
- Mahn, A. (1885): *Grammatik und Wörterbuch der altprovenzalischen Sprache. Erste Abtheilung: Lautlehre und Wortbiegungslehre*. Köthen: Paul Schettler's Verlag.
- Machonis, P. A. (1990): *Histoire de la langue. Du latin à l'ancien français*. Lanham / New York / London: University Press of America.
- Mai, A. (ed.) (1828-38): *Classicorum auctorum e Vaticanis codicibus editorum*. Tom. I-X. Roma: *Typis Vaticanis*.

- Maiden, M. (2016b): „Dalmatian“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 126-138.
- Maiden, M. (2016a): „Romanian, Istro-Romanian, Megleno-Romanian, and Aromanian“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 91-125.
- Maiden, M. (1995): *A Linguistic History of Italian*. London / New York: Longman.
- Maiden, M., Parry, M. (1997): *The Dialects of Italy*. London / New York: Routledge.
- Maiden, M., Robustelli, C. (2013): *A reference grammar of modern Italian*. London / New York: Routledge.
- Maiden, M. (2009): Osservazioni sul futuro dalmatico (e guascone). *Bollettino linguistico campano*. 11/12. str. 1-19.
- Mair, W. N. (1981): ‘Français parlé’ et ‘français écrit’ : remarques sur les rapports entre ‘modes de manifestation linguistique’ et ‘modes de production signifiante’. *Lingua e stile*. 16. 1. str. 151-162.
- Mallory, J. P., Adams, D. Q. (2006): *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. Oxford: Oxford University Press.
- Mańczak, W. (1998): „Le protoroman est-il une langue sœur du latin classique ?“. In: Callebat, L. (ed.) (1998): *Latin vulgaire – latin tardif IV*. Actes du IVème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Caen, 2 - 5 septembre 1994). Hildesheim / Zürich / New York: Olms-Weidmann. str. 29-34.
- Mańczak, W. (1994): Réactions diverses au problème de l’origine des langues romanes. *Revue romane*. 29. str. 123-129.
- Mańczak, W. (1977): *Le latin classique, langue romane commune*. Wrocław: Ossolineum.
- Mańczak, W. (1974): La langue romane commune: latin vulgaire ou latin classique ? *Revue romane*. IX. 2. str. 218-231.
- Mańczak, W. (1962): *Phonétique et morphologie historiques du français*. Łódź / Warszawa / Kraków: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Manessy, G. (1979): „Créolisation et français régionaux“. In: Wald, P., Manessy, G. (eds.) (1979): *Plurilinguisme. Normes, situations et stratégies*. Paris: L’Harmattan.
- Manzini, M. R., Savoia, L. M. (2005): *I dialetti italiani. Sintassi delle varietà italiane*. 3 volumi. Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Marcellesi, J.-B. (1986a): „La définition des langues en domaine roman : les enseignements à tirer de la situation corse“. In: *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Aix-en-Provence. Vol. 5. *Sociolinguistique*. str. 307-314.

- Marcellesi, J.-B. (1986b): Actualité du processus de naissance des langues en domaine roman. *Cahiers de linguistique sociale*. N. 9. G.R.E.C.O. – Université de Rouen. str. 21-29.
- Marchello-Nizia, Ch. (1999): *Le français en diachronie : douze siècles d'évolution*. Paris: Ophrys.
- Mari, T. (2016): „Third person possessives from early Latin to late Latin and Romance“. In: Adams, J. N. , Vincent, N. (eds.) (2016): *Early and Late Latin: Continuity or Change?* Cambridge: Cambridge University Press. str. 47-68.
- Mariani, C. (2013): *Lo Stilnuovo. Storia di un'esperienza poetica alla fine del Duecento* [online]. Dolce Stil Nuovo. Didattica della letteratura & Organizzazione scolastica [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://carlomariani.altervista.org/wp-content/uploads/2013/10/stilnuovo.png>
- Marques da Cruz, J. (1954): *Português prático. Gramática*. São Paulo: Melhoramentos.
- Marrou, H.-I. (1983): *I trovatori*. Milano: Jaca Book.
- Martí i Castell, J. (2001): *Els orígens de la llengua catalana*. Barcelona: Pòrtic.
- Martí i Castell, J. (1981): *El català medieval. La llengua de Ramon Llull*. Barcelona: Indesinenter.
- Martí i Castell, J., Moran, J. (1986): *Documents d'història de la llengua catalana – dels orígens a Fabra*. Barcelona: Editorial d'Empúries.
- Martí Mestre, J. (1994): *El «Libre de Antiquitats» de la Seu de València. Estudi i edició*. València / Barcelona: IUFV / PAM.
- Martin, B., Ringham, F. (2006): *Key terms in semiotics*. London: Continuum.
- Martinena, R. C. (2009): La scripta administrativa en la Navarra medieval en lengua occitana: comentario lingüístico. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band 105. Heft 3-4. str. 276-312.
- Martinet, A. et alii (1968): *Le langage*. Paris: Gallimard.
- Martínez Alcalde, M. J. (1996): *Morfología histórica de los posesivos españoles*. Anejo XIX de Cuadernos de Filología. Valencia. Universitat de València.
- Martínez Cortés, J. P., Paricio Martín, S. J., Rodés Orquín, F. (2017): *Gramática básica de l'aragonés. Estudio de Filología Aragonesa (texto provisional)*. EDACAR – Edicions Dichitals de l'Academia de l'Aragonés. N° 10. Marzo 2017 [online]. [cit. 7.6.2017]. Dostupné z: http://www.academiadelaragones.org/GBA_v0.1_.pdf
- Marzys, Z. (1978): De la *scripta* au patois littéraire: à propos de la langue des textes francoprovençaux antérieurs au XIXe siècle. *Vox romanica*. 37. str. 193-213.

- Marzys, Z. (1964): *Les pronoms dans les patois du Valais central: étude syntaxique*. Bern: Francke.
- Martínez Alcalde, M. J. (1996): *Morfología histórica de los posesivos españoles*. València: Universitat de València.
- Martins, A. M., Carrilho, E. (eds.) (2016): *Manual de linguística portuguesa*. Berlin / Boston: De Gruyter.
- Mateus, M. H. M., Brito, A. M., Duarte, I., Faria, I. H. et alii (2004): *Gramática da Língua Portuguesa*. Lisboa: Caminho.
- Mathesius, V. (1911): *O potenciálnosti jevů jazykových*. Věstník Královské české Společnosti nauk, tř. historická. Praha: Královská Česká společnost nauk.
- Mattos e Silva, R. V. (2006): *O português arcaico. Fonologia, morfologia e sintaxe*. São Paulo: Contexto.
- Mauger, G. (1968): *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Langue parlée, langue écrite*. Paris: Librairie Hachette.
- Maurer, T. (1959): *Gramática do latim vulgar*. Rio de Janeiro: Livraria Acadêmica.
- Maurois, A. (1994): *Dějiny Francie*. Praha: Lidové noviny.
- Meier, H. (1996): „Lateinisch vs. Romanisch“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, C. (eds.) (1996): *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,1. Latein und Romanisch. Historisch-vergleichende Grammatik der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 62-72.
- Meier-Brügger, M., Fritz, M., Mayrhofer, M. (2003): *Indo-European linguistics*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Meillet, A. (2009): *Esquisse d'une histoire de la langue latine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meiser, G. (2002): *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Meiser, G. (1998): *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Melillo, M. (1981): Briciole francoprovenzali nell'Italia meridionale. *Vox Romanica*. 40. str. 39-47.
- Meřčuk, I. A. (2000): *Cours de morphologie générale. Vol. V. Sixième partie : Modèles morphologiques, Septième partie : Principes de la description morphologique*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.

- Meřćuk, I. A. (1997): *Cours de morphologie générale. Vol. IV. Cinquième partie : Signes morphologiques*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Meřćuk, I. A. (1994): *Cours de morphologie générale. Vol. II. Deuxième partie : Significations morphologiques*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Meřćuk, I. A. (1993): *Cours de morphologie générale. Vol. I. Introduction et Première partie : le mot*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Menapace, L. (2001): *Géographie historique du domaine francoprovençal*. Thèse. Paris: École nationale des chartes.
- Ménard, Ph. (1976): *Manuel du français du moyen âge. Volume I. Syntaxe de l'ancien français*. Bordeaux: Sobodi.
- Menéndez Pidal, R. (1986): *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa Calpe.
- Menéndez Pidal, R. (1906): El dialecto leonés. *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Año X. N°s 2, 3. str. 128-172 a 294-311.
- Menge, H. (1900): *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik*. Wolfenbüttel: Verlag von Julius Zwißler.
- Menger, L. E. (1893): *The Historical development of the possessive pronouns in Italian*. Baltimore: The Modern Language Association of America.
- Meriz Sargent, D. T. (1994): Medieval occitan se/si vs. lor/els. *Neophilologus*. 78. str. 381-393.
- Merlo, C. (1907): Dalmatico e latino. A proposito di una pubblicazione recente. *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*. 35. str. 472-484.
- Metcalf, A. (2009): *The Muslims of Medieval Italy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Metcalf, A. (2003): *Muslims and Christians in Norman Sicily: Arabic Speakers and the End of Islam*. London: Routledge.
- Metcalf, A. (2002): "The Muslims of Sicily under Christian Rule". In: Loud, G. A., Metcalf, A. (eds.) (2002): *The Society of Norman Italy*. Leiden / Boston / Cologne: Brill. str. 289-318.
- Meune, M. (ed.) (2016-2018): *DicoFranPro: Un dictionnaire multidirectionnel de francoprovençal (ou arpitan)*. Université de Montréal [online]. [Cit. 14.7.2017]. Dostupné z: <http://dicofranpro.llm.umontreal.ca/>
- Meyer, P. (1909): *Documents linguistiques du Midi de la France recueillis et publiés avec glossaires et cartes. Ain, Basses-Alpes, Hautes-Alpes, Alpes-Maritimes*. Paris: Librairie ancienne, Honoré Champion.

- Meyer, P. (1891): Le langage de Die au XIIIe siècle. *Romania*. 77. str. 70-85.
- Meyer, P. (1886): *Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen âge*. 2 volumes. Paris: F. Vieweg.
- Meyer, P. (1874): *Recueil d'anciens textes bas-latins, provençaux et français*. 1re partie: *Bas-Latin – Provençal*, 2de partie: *Français*. Paris: Franck.
- Meyer, P. (1860): Anciennes poésies religieuses en langue d'oc. *Bibliothèque de l'école des chartes*. Tome 21. str. 481-497.
- Meyer-Lübke, W. (1941): *Grammatica storica della lingua italiana e dei dialetti toscani*. Torino: Chiantore.
- Meyer-Lübke, W. (1925): *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*. Heidelberg: Carl Winter.
- Meyer-Lübke, W. (1913): *Historische Grammatik der französischen Sprache. Erster Teil: Laut- und Flexionslehre*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Meyer-Lübke, W. (1906): *Grammaire des langues romanes. Tome quatrième: Tables générales*. Paris: H. Welter.
- Meyer-Lübke, W. (1904-1906): „Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern“. In: Gröber, G. (ed.) (1904-1906): *Grundriss der romanischen Philologie*. I. Band. Strassburg: Karl J. Trübner. str. 451-497.
- Meyer-Lübke, W. (1890-1902): *Grammatik der Romanischen Sprachen*. 4 Bände. Leipzig: Fues.
- Meyer-Lübke, W. (1900): *Grammaire des langues romanes. Tome troisième: Syntaxe*. Paris: H. Welter.
- Meyer-Lübke, W. (1895): *Grammaire des langues romanes. Tome deuxième: Morphologie*. Paris: H. Welter.
- Meyer-Lübke, W. (1890): *Grammaire des langues romanes. Tome premier: Phonétique*. Paris: H. Welter.
- Migliorini, B. (2001): *Storia della lingua italiana*. Milano: Bompiani.
- Migliorini, B. (1963): *Storia della lingua italiana*. Firenze: Sansoni.
- Migliorini, B. (1948): Lingua letteraria e lingua dell'uso. *Lingua e cultura*. Roma: Tumminelli. str. 47-60.
- Miguel, M. (2002): „O estatuto categorial dos possessivos: Possessivos e adjectivos“. In: Duarte, I. M. et alii (eds.) (2002): *Actas do Encontro Comemorativo dos 25 anos do Centro de Linguística da Universidade do Porto*. Volume 2. Porto: CLUP. str. 191-202.

- Mihăescu, H. (1960): *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*. București: Editura Academiei.
- Milá y Fontanals, M. (1861): *De los trovadores en España: estudio de lengua y poesía provenzal*. Barcelona: Joaquin Verdaguer.
- Millardet, G. (1923): *Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et méthodes*. Paris: É. Champion.
- Minářová, E. (1990): „Teorie funkčních stylů“. In: Chloupek, J., Čechová, M., Krčmová, M., Minářová, E. (eds.) (1991): *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. str. 38–45.
- Mistral, F. (1879-1886): *Lo Tresaur dau Felibritge (Lou Tresor dóu Felibritge): Dictionnaire provençal – français*. Ais de Provença: Remondet – Aubin.
- Mistral, F. (1884): *Nerto*. Paris: Hachette.
- Mohl, F. G. (1899): *Introduction à la chronologie du latin vulgaire. Étude de philologie historique*. Paris: Librairie Émile Bouillon.
- Mohrmann, Ch. (1955): *Latin vulgaire, latin des chrétiens, latin médiéval*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Moignet, G. (2002): *Grammaire de l'ancien français : morphologie, syntaxe*. Paris: Klincksieck.
- Moignet, G. (1976): *Grammaire de l'ancien français : morphologie, syntaxe*. Paris: Klincksieck.
- Moliné y Brasés, E. (1911): *La Llenga catalana: Estudi històric*. Barcelona: Albert Martín.
- Molinelli, P.: Allocutivi, pronomi. Elektronická verze [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2010 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-allocutivi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)
- Molinelli, P. (2006): „Per una sociolinguistica del latino“. In: Arias Abellán, C. (ed.) (2006): *Latin vulgaire – latin tardif VII*. Actes du VIIe Colloque International sur le Latin Vulgaire et Tardif. Séville: Universidad de Sevilla. str. 463-474.
- Molinier, A. (1996): Esquisse d'une histoire du notariat du Languedoc oriental, des origines à la fin du XVIIe siècle. *Le Gnomon, Revue internationale d'histoire du notariat*. N° 102. str. 7-23.
- Molinier, G. (1356b): *Las Flors del gay saber. Las Leys d'amors*. Anglade, J. (ed.) (1919): Manuscrit de l'Académie des Jeux Floraux. Tome III. Toulouse: Édouard Privat.
- Molinier, G. (1356a): *Las Flors del gay saber. Las Leys d'amors*. Anglade, J. (ed.) (1919): Manuscrit de l'Académie des Jeux Floraux. Tome I. Toulouse: Édouard Privat.

- Moll, F. de B. (2006): *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- Moll, F. de B. (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Editorial Gredos.
- Monaci, E. (1912): *Crestomazia italiana dei primi secoli. Prospetto grammaticale e glossario*. Città di Castello: S. Lapi.
- Mone, F. J. (1850): *Lateinische und griechische Messen aus dem zweiten bis sechsten Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Verlag von Carl Bernhard Lizius.
- Montaignon, A., Raynaud, G. (1890): *Recueil général et complet des fabliaux des 13e et 14e siècles*. Tome VI. Paris: Librairie des bibliophiles.
- Montet, É. (1885): *Histoire littéraire des Vaudois du Piémont, d'après les manuscrits originaux conservés à Cambridge, Dublin, Genève, Grenoble, Munich, Paris, Strasbourg et Zurich*. Paris: Librairie Fischbacher.
- Monteverdi, A. (1941): *Testi volgari italiani dei primi tempi*. Modena: Società tipografica modenese editrice.
- Monteverdi, A. (1935): *Testi volgari italiani anteriori al Duecento*. Roma: Maglione.
- Montoliu, M. de (1957): *La llengua catalana i els trobadors*. Barcelona: Alpha.
- Moreau, M.-L. (1997): *Sociolinguistique: les concepts de base*. Sprimont : Editions Mardaga.
- Morosi, G. (1892): Il dialetto francoprovenzale di Faeto e Celle. *Archivio glottologico italiano*. XII. str. 33-75.
- Moura Neves, M. H. de (2000): *Gramática de Usos do Português*. São Paulo: Editora Unesp.
- Mourin, L. (1981): Possessifs romans. *Revue roumaine de linguistique*. N° 26. str. 341-366.
- Moutier, L. (1882): *Grammaire dauphinoise. Dialecte de la vallée de la Drôme*. Montélimar: Bourron.
- Muljačić, Ž. (2002): „Dalmatisch“. In: Okuka, M., Krenn, G. (eds.) (2002): *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Klagenfurt: Wieser Verlag. str. 947-950.
- Muljačić, Ž. (2000): *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*. Köln / Weimar / Wien: Böhlau Verlag.
- Muljačić, Ž. (1969): Bibliographie de linguistique romane. Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1906—1966). *Revue de linguistique romane*. T. 33, str. 144-167 a 356-391.
- Muller, H. F. (1921): When did Latin cease to be a Spoken Language in France ? *The Romanic Review*. T. 12. str. 318-334.
- Muller, H. F. (1929): *A chronology of Vulgar Latin*. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- Muller, H. F., Taylor, P. (1932): *A Chrestomathy of Vulgar Latin*. Boston: D. C. Heath.
- Müller, B. (1985): *Le français d'aujourd'hui*. Paris: Klincksieck.

- Müller, R. (2001): *Sprachbewußtsein und Sprachvariation im lateinischen Schrifttum der Antike*. München: C. H. Beck.
- Müller, W. (1981): À propos de la scripta fribourgeoise. *Vox Romanica*. 40. str. 77-84.
- Müller-Lancé, J. (2006): *Latein für Romanisten: ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Nagore Laín, F. (2002): Notas para una caracterización lingüística del aragonés. *Caplletra*. N° 32. str. 13-33.
- Nagore Laín, F. (1979): *Gramática de la lengua aragonesa*. Zaragoza: Librería General.
- Navarro Tomás, T. (1957): *Documentos lingüísticos del Alto-Aragón*. Syracuse (New York): Syracuse University Press.
- Navaza Blanco, G., Pena Sánchez, X. R., Regueira Fernández, X. L., Fernández Freixanes, V. F. (1991): *Galego*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Nay, S. M. (1983): *Lehrbuch der Rätoromanischen Sprache (deutsch-surselvisch)*. Chur: Ligia Romountscha.
- Nencioni, G. (1976): Parlato-parlato, parlato-scritto, parlato-recitato. *Strumenti critici*. XXIX. str. 1-56.
- Nespor, M. (1999): „The phonology of clitic groups“. In: Riemsdijk, H. van (ed.) (1999): *Clitics in the languages of Europe*. Berlin. str. 865-887.
- Neumann, E. (1900): *Die Bildung der Personalpronomina im Rumänischen*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth.
- Neumann-Holzschuh, I., Schneider, E. W. (2001): *Degrees of Restructuring in Creole Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Ngoumalet, B. B. (1999): *La variation linguistique en français de Centrafrique : du basilecte au mesolecte*. Thèse de doctorat. Aix-en-Provence.
- Norberg, D. (1968): *Manuel pratique de latin médiéval*. Paris: A. & J. Picard & Cie.
- Norberg, D. (1966): À quelle époque a-t-on cessé de parler latin en Gaule ? *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*. Vol. 21. Nr. 2. str. 346-356.
- Norberg, D. (1958): Le développement du latin en Italie de saint Grégoire le Grand à Paul Diacre. In: *Caratteri del secolo VII in Occidente*. V. T. II. Spolète. str. 485-503 a 519-537.
- Noulet, J. B. (1859): *Essai sur l'histoire littéraire des patois du Midi de la France aux XVIe et XVIIe siècles*. Paris: J. Téchener.
- Novotný, F. (1957): *Základní latinská mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Novotný, F. (1955): *Historická mluvnice latinského jazyka*. Díl 2: *Skladba – Nauka o slohu – Přehled dějin latinského jazyka*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

- Novotný, F. (1953): *Latinská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Novotný, F. (1946): *Historická mluvnice latinského jazyka. Díl 1: Hláskosloví – Nauka o slově (Latinská mluvnice pro střední školy. Díl 3. Doplnky)*. Praha: Jednota českých filologů.
- Nöth, W. (2000): *Handbuch der Semiotik*. Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler.
- Nyrop, K. (1930): *Grammaire historique de la langue française*. Tome cinquième. Copenhague: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Nyrop, K. (1925): *Grammaire historique de la langue française*. Tome deuxième. Copenhague: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Nyrop, K. (1903): *Grammaire historique de la langue française*. Tome deuxième. Copenhague: Det Nordiske Forlag Ernst Bojesen.
- Oesterreicher, W. (1998): „L’oral dans l’écrit. Essai d’une typologie à partir des sources du latin vulgaire“. In: Callebaut, L. (ed.) (1998): *Latin vulgaire – latin tardif IV*. Actes du IVème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Caen, 2 - 5 septembre 1994). Hildesheim / Zürich / New York: Olms-Weidmann. str. 145-157.
- Oliveira e Silva, G. M. de (1982): *Estudo da Regularidade na Variação dos Possessivos no Português do Rio de Janeiro*. Rio de Janeiro: Universidade Federal do Rio de Janeiro.
- Oliviéri, M. (2015): „Le statut des pronoms sujets dans les dialectes du nord de l’Occitanie“. In: Retali-Medori, S. (ed.) (2015): *Paroddi varghji, mélanges offerts à Marie-José Dalbera-Stefanaggi*. Alessandria: Edizioni dell’Orso. str. 289-302.
- Oliviéri, M., Sauzet, P. (2016): „Southern Gallo-Romance (Occitan)“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 319-349.
- Ollivier, J. (1836): *Essai sur l’origine et la formation des dialectes vulgaires du Dauphiné*. Paris: Techener / Jules Renouard.
- Olmo, F. J. C. del (2012): La Romania : ébauche d’un carrefour linguistique. *Mutatis Mutandis*. Vol. 5. N°. 2. str. 391-409.
- Olszyna-Marzys, Z. (1964): *Les pronoms dans les patois du Valais central. Étude syntaxique*. Neuchâtel: Paul Attinger.
- Olza Zubiri, J. (2007): *Deixis: inquisición pre-gramatical?, pre-lógica?, a-lógica?, sobre el campo demostrativo*. Caracas: Pascua de Resurrección / Universidad Católica Andrés Bello.
- Onofrio, J.-B. (1864): *Essai d’un glossaire des patois de Lyonnais, Forez et Beaujolais*. Lyon: N. Scheuring.

- Orazi, V. (1997): *El dialecto leonés antiguo*. Edición, estudio lingüístico y glosario del *Fuero Juzgo* según el Ms. escurialense Z. III. 21. Madrid: Universidad europea – CEES Ediciones.
- Orletti, F., Mariottini, L. (eds.) (2010): *(Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio*. Roma / Stockholm: Università degli Studi Roma Tre / EDICE.
- Orozco, L. (2010): „Diferencias de género en el trato pronominal“. In: Orletti, F., Mariottini, L. (eds.) (2010): *(Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio*. Roma / Stockholm: Università degli Studi Roma Tre / EDICE. str. 151-166.
- Osolsobě, K. (2017b): Tvaroslovný formant. Elektronická verze [online]. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. © 2012-2018 [cit. 18.10.2017]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/TVAROTVORNÝ FORMANT](https://www.czechency.org/slovník/TVAROTVORNÝ_FORMANT)
- Osolsobě, K. (2017a): Kmenotvorná přípona. Elektronická verze [online]. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. © 2012-2018 [cit. 18.10.2017]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/KMENOTVORNÁ PŘÍPONA](https://www.czechency.org/slovník/KMENOTVORNÁ_PŘÍPONA)
- Ostrá, R. (1990): *Přehled vývoje románských jazyků II. Italština. Rumunština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Ostrá, R., Spitzová, E. (1995): *Úvod do studia románských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita.
- Paden, W. D. (1998): *An Introduction to Old Occitan*. New York: The Modern Language Association of America.
- Palek, B. (1997): *Sémiotika. Ch. S. Peirce, C.K. Ogden & I. A. Richards, Ch. W. Morris, H. B. Curry*. Praha: Karolinum.
- Palermo, J. (1978): „Il problema del siciliano. Alcune isoglosse ibero-siciliane“. In: Várvaro, A. (1978): *Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza: Napoli, 15–20 Aprile 1974*. Vol. II. str. 17-29.
- Palková, Z. (1994): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Palmer, L. R. (1988): *The Latin Language*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Pană Dindelegan, G. (ed.) (2016): *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
- Panhuis, D. G. J. (2015): *Lateinische Grammatik*. Berlin / München / Boston: Walter de Gruyter.
- Panhuis, D. G. J. (2014): *Gramatika latiny*. Přel. Lucie Pultrová. Praha: Academia.

- Panhuis, D. G. J. (2006): *Latin Grammar*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Pardessus, J.-M. (1843-1849): *Diplomata, chartae, epistolae, leges aliaque instrumenta ad res Gallo-Francicas spectantia*. Paris: Regium typographeum.
- Parodi, E. G. (1896): (recenze). Menger, L. E. (1893): The Historical development of the possessive pronouns in Italian. Baltimore: The Modern Language Association of America.
- Romania*. Tome XXV. str. 137-141.
- Paterson, L. M. (1993): *The World of the troubadours: medieval Occitan society c. 1100 – c. 1300*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pato, E. (2010): Algo más sobre la historia del posesivo *lur*. *Archivo de filología aragonesa*. N° 66. str. 13-32.
- Paulin, C. et alii (2005): *Multiculturalisme, multilinguisme et milieu urbain*. Besançon: Presses universitaires de Franche-Comté.
- Pei, M. A. (1932): *The Language of the Eighth-century Texts in Northern France*. New York City: Columbia University.
- Pelly, M. E. (1986): *Notas para una explicación de la persona gramatical*. La Habana: Academia de Ciencias de Cuba.
- Pensado Tomé, J. L. (1964): „El elemento galaico en la Lengua medieval asturiana“. In: (1964): *Symposium sobre cultura asturiana de la alta Edad Media*. Septiembre de 1961. Oviedo. str. 355-364.
- Peregrin, J. (2003): *Úvod do teoretické sémantiky. Principy formálního modelování významu*. Praha: Karolinum.
- Peregrin, J. (1999): *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenh.
- Pérez de Bordialúa, J. M. (1534): *Actos de Cortes del Reino de Aragón*. Zaragoza: Domingo Portonariis y Ursino Impressor de la S.C. Real Magestad, y del Reyno de Aragón.
- Pérez-Salazar Resano, C. (1995): *El romance navarro en documentos reales del siglo XIV (1322-1349)*. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- Pérez-Salazar Resano, C. (1993): Rasgos morfosintácticos del romance navarro (primer tercio del siglo XIII). *Príncipe de Viana*. N° 54. str. 111-184.
- Perry, C. (1659): *Histoire civile et ecclésiastique ancienne et moderne de la ville et cité de Châlon-sur-Saône*. Châlon-sur-Saône: Philippe Tan.
- Pers y Ramona, M. (1857): *Historia de la lengua y de la literatura catalana*. Barcelona: Imprenta de José Tauló.

- Personali, pronomi. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-personali_\(La-grammatica-italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pronomi-personali_(La-grammatica-italiana)/)
- Pescarini, D. (2016): „Clitic pronominal systems: morphonology. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 742-757.
- Petracco Sicardi, G. (1969): Gli elementi fonetici e morfologici « settentrionali », nelle parlate gallo-italiche del Mezzogiorno. *Bollettino del Centro di Studi filologici e linguistici siciliani*, T. 10. Palermo. str. 326-358.
- Petracco Sicardi, G. (1965): Influenze genovesi sulle colonie gallo-italiche della Sicilia? *Bollettino del Centro di Studi filologici e linguistici siciliani*. T. 9. Palermo. str. 106-132.
- Petriceicu-Hasdeu, B. (1881): *Psaltirea publicată românească la 1577 de Diaconul Coresi*. Bucuresci: Editura Academiei române.
- Pfister, M. (1988): *Galloromanische Sprachkolonien in Italien und Nordspanien*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- Philipon, É. (1901): Morphologie du dialecte lyonnais aux XIIIe et XIVe siècles. *Romania*. tome 30. n°118-119. str. 213-294.
- Philipon, É. (1893): Les parlers du Forez cis-ligérien aux XIIIe et XIVe siècles. *Romania*. 85. str. 1-44.
- Philipon, É. (1887): Le dialecte bressan aux XIIIe et XIVe siècles. *Revue des patois*. Paris: F. Vieweg. str. 11-57.
- Philipon, É. (1886): II. Le possessif tonique du singulier en lyonnais. *Romania*. tome 15. N° 58-59. str. 430-434.
- Picoche, J. (1979): *Précis de morphologie historique du français*. Paris: Nathan.
- Picoche, J., Marchello-Nizia, Ch. (1994): *Histoire de la langue française*. Paris: Nathan.
- Pinkster, H. (2015): *Oxford Latin Syntax: Volume 1: The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press.
- Pisani, V. (1964): *Le lingue dell'Italia antica oltre il latino*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Pisani, V. (1962b): *Storia della lingua latina*. Parte prima: *Le origini e la lingua letteraria fino a Virgilio e Orazio*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Pisani, V. (1962a): *Grammatica Latina, storica e comparativa*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Pisani, V. (1953): *Manuale storico della lingua latina*. Torino: Rosenberg & Sellier.

- Poletto, C., Tortora, C. (2016): „Subject clitics: syntax“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 772-785.
- Politzer, R. L. (1952): On the Romance Third Person Possessives. *Word*. 8 (1). str. 65-71.
- Polzin-Haumann, C., Schweickard, W. (eds.) (2015): *Manuel de linguistique française*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- Porta, G. B. della (1922): *Grammatica friulana pratica*. Udine: Tipografia D. Del Bianco e Figlio.
- Porteau, P. (1962): *Latin parlé, latin vulgaire et roman commun. Deux études d'histoire de la langue*. Paris: Presses Universitaire de France.
- Posner, R., Green, J. N. (eds.) (1980): *Romance Comparative and Historical Linguistics. Volume 1: Romance comparative and historical linguistics*. The Hague: Mouton Publishers.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (2004): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 4. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (2003): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (1998): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 2. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (1997): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Possessivi, aggettivi e pronomi. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_%28La-grammatica-italiana%29/
- Pott, A. F. (1863-1864): Romanische Elemente in den langobardineschen Gesetzen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*. 12, str. 161-206; 13, str. 24-48, 81-105, 321-364.
- Pottier, B. (1955): „Les éléments gascons et languedociens dans l'aragonais médiéval“. In: *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*. Barcelona: Universidad de Barcelona. str. 679-689.

- Privitera, J., Privitera, B. (2000): *Language as historical determinant the Normans in Sicily (1061-1200)*. Washington D.C.: American International Book Development Council.
- Pro, J., Rivero, M. (1999): *Breve atlas de historia de España*. Madrid: Alianza Atlas.
- Procacci, G. (1997): *Dějiny Itálie*. Praha: Lidové noviny.
- PROPRIO O SUO?. Elektronická verze [online]. Treccani. *La grammatica italiana*. © 2012 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/proprio-o-suo_%28La-grammatica-italiana%29/
- Prodocimi, A. L.. (1978): *Lingue e dialetti dell'Italia antica*. Roma: Biblioteca di Storia Patria.
- Proto, B. (1991): *Guida alla comunicazione linguistica*. Firenze: Le Monnier.
- Průcha, J. (2011): *Dětská řeč a komunikace: Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada.
- Průcha, J. (2010): *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada.
- Prüßmann-Zemper, H. (2008): „Die diastratischen und diasituativen Varietäten der romanischen Sprachen aus historischer Sicht: Französisch und Okzitanisch“. In: Ernst, G. et al. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 2355-2365.
- Puitspelu, N. du (t.j. Tisseur, C.) (1887-1890): *Dictionnaire étymologique de patois lyonnais*. Lyon: Librairie générale Henri Georg.
- Pujol, J.-P. (2005): *Langues d'oïl et idiomes apparentés*. Nîmes: Lacour.
- Pulgram, E. (1975): *Latin-romance Phonology, Prosodics and Metrics*. München: Fink.
- Pulgram, E. (1958): *The tongues of Italy. Prehistory and history*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Pultrová, L., Urbanová, D., Malá, M., Šubrt, J. (2006): *Archaická latina*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Pușcariu, S. (1926): *Studii istroromâne*. Bucharest: Cultura națională.
- Queffélec, A. (2003): Flottement et effacement de la déclinaison en ancien français : le cas du Roman de Thèbes. *L'Information Grammaticale*. N. 96. str. 3-6.
- Quirós Rodríguez, M. A. (2004): *Latín Hablado y Latín Clásico*. San José, C. R.: Editorial Universidad de Costa Rica.
- Rabella, J. A. (1998): *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- Radimský, J. (ed.) (2010): *Centre – périphérie dans le système linguistique*. Écho des études romanes. Vol. VI, N. 1-2. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity.
- Ramaglia, F.: Possessivi, aggettivi e pronomi. Elektronická verze [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2011 [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-e-pronomi-possessivi_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)
- Raynouard, F. J. M. (1844f): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome VI: *Appendice. Vocabulaire*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1844e): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome V: *Q-Z*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1844d): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome IV: *L-P*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1844c): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome III: *D-K*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1844b): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome II: *A-C*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1844a): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Tome I: *De nouvelles recherches historiques et philologiques. Résumé de la grammaire romane. Un nouveau choix des poésies originales des troubadours et d'extraits de poèmes divers*. Paris: Silvestre.
- Raynouard, F. J. M. (1821): *Choix des poésies originales des troubadours*. Tome sixième. Paris: Imprimerie de Firmin Didot.
- Raynouard, F. J. M. (1816b): *Éléments de la grammaire de la langue romane avant l'an 1000*. Paris: Firmin Didot.
- Raynouard, F. J. M. (1816a): *Grammaire romane ou grammaire de la langue des troubadours*. Paris: Firmin Didot.
- Redon, O. et alii (2002): *Les langues de l'Italie médiévale. Textes d'histoire et de littérature. X^e-XIVe siècle*. Turnhout: Brepols.
- Regnier, C. (1979): *Les parlers du Morvan*. 3. T. Chateau-Chinon: Académie du Morvan
- Reichenkron, G. (1965): *Historische Latein-Altromanische Grammatik. 1. Teil: Das sogennante Vulgärlatein und das Wesen der Romanisierung*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Remacle, L. (1952): *Syntaxe du parler wallon de La Gleize*. Tome I: *Noms et articles – Adjectifs et pronoms*. Paris: Les Belles Lettres.

- Renzi, L. (1988): „L’articolo“. In: Renzi, L., Salvi, G., Cardinaletti, A. (eds.) (1988): *Grande grammatica italiana di consultazione*. Vol. I: La Frase. I sintagmi nominale e preposizionale. Bologna: Il Mulino. str. 357-424.
- Renzi, L., Salvi, G., Cardinaletti, A. (eds.) (1995): *Grande grammatica italiana di consultazione*. Vol. III: *Tipi di frasi, deissi, formazione delle parole*. Bologna: Il Mulino.
- Renzi, L., Salvi, G., Cardinaletti, A. (eds.) (1988): *Grande grammatica italiana di consultazione*. Vol. I: La Frase. I sintagmi nominale e preposizionale. Bologna: Il Mulino.
- Reutner, U. (2014): „Du latin aux langues romanes“. In: Klump, A., Kramer, J., Willems, A. (eds.) (2014): *Manuel des langues romanes*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter. str. 199-223.
- Reymond, J., Bossard, M. (1979): *Le Patois vaudois : grammaire et vocabulaire*. Lausanne: Payot.
- Rickard, P. (1989): *A history of the French language*. London / New York: Routledge.
- Ricottilli, L., Hofmann, J. B. (1986): *La lingua d’uso latina*. Bologna: Pàtron.
- Rickford, J. R. (1987): *Dimensions of a Creole Continuum: History, Texts & Linguistic Analysis of Guyanese Creole*. Stanford: Stanford University Press.
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch., Rioul, R. (2009): *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Rigol, J. (1908): „Pronoms i adjectius pronominals. Ús recte de « llur »“. In: Alcover i Sureda, A. M., Rubió y Lluch, A. et alii (eds.) (1908): *Actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona. Octubre de 1906. Barcelona: Estampa d’En Joaquim Horta. str. 106-110.
- Richter, E. (1901): Zur Syntax des rumänischen Possessiv-Pronomens III. Person. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band XXV. str. 424-448.
- Richter, M. (1983): À quelle époque a-t-on cessé de parler latin en Gaule ? À propos d’une question mal posée. *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*. Vol. 38. Nr. 2. str. 439-448.
- Río, Á. del (1963): *Historia de la literatura española*. Vol. I: *Desde los orígenes hasta 1700*. Madrid: Gredos.
- Riquer, M. de (1972): *Literatura catalana medieval*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona.
- Ritter, E. (1875): *Recherches sur le patois de Genève*. Genève: Imprimerie Ramboz et Schuchardt.
- Rix, H. (1992): *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- und Formenlehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Robert, P., Rey, A et alii (1967): *Dictionnaire alphabétique et analytique de la langue française*. Paris: Société du Nouveau Littré, Le Robert.

- Roberts, I. (2016): „Object clitics“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 786-802.
- Rodríguez-Castellano, L. (1957): El posesivo en el dialecto asturiano. *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*. Año nº 11. Nº 31. str. 171-187.
- Rodríguez-Castellano, L. (1952): El pronombre personal en el asturiano. *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, Año nº 6. Nº 15. str. 119-130.
- Rodríguez Diez, B. (2004): „Peculiaridades morfológicas del leonés medieval“. In: (2004): *Orígenes de las lenguas romances en el reino de León: siglos IX-XII*. [ponencias del Congreso Internacional celebrado en León del 15 al 18 de octubre de 2003]. Vol. I. León: Centro de Estudios e Investigación «San Isidro» / Archivo histórico diocesano. str. 373-402.
- Roelcke, T. (2003): *Variation typology*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Rognoni, A. (ed.) (2005): *Grammatica dei dialetti della Lombardia*. Milano: Mondadori.
- Rohlf, G. (1977): *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Rohlf, G. (1969): *Sermo vulgaris latinus. Vulgärlateinisches Lesebuch*. Tübingen: Niemeyer.
- Rohlf, G. (1966-1969): *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. 3 vol. Torino: Einaudi.
- Rohlf, G. (1968): *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Volume II: *Morfologia*. Torino: Einaudi.
- Rohlf, G. (1968): *Vom Vulgärlatein zum Altfranzösischen*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Rohlf, G. (1966): *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Volume II: *Fonetica*. Torino: Einaudi.
- Rohlf, G. (1950-1952): *Romanische Philologie*. 1, 2. Heidelberg: Winter.
- Rohlf, G. (1950b): *Historische Grammatik der italienischen Sprache*. Band II: *Formenlehre und Syntax*. Bern: A. Francke.
- Rohlf, G. (1950a): „Colonizzazione gallo-italica nel Mezzogiorno d’Italia“. In: *Mélanges offerts à Mario Roques*. T. 1. Paris: Librairie Marcel Didier. str. 253-259.
- Rohlf, G. (1954): *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*. Band III: *Syntax und Wortbildung*. Bern: A. Francke.
- Rohlf, G. (1949): *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*. Band II: *Formenlehre und Syntax*. Bern: A. Francke.
- Rochegude, H. P. de (1819): *Essai d’un glossaire occitanien, pour servir à l’intelligence des poésies des troubadours*. Toulouse: Benichet cadet.
- Rocher-Skála, K. (1946): *Učebnice staré franštiny*. Praha: Kvasnička a Hampl.

- Romieu, M., Bianchi, A. (2006): *La lenga del trobar. Précis de gramatica d'occitan ancian*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Romieu, M., Bianchi, A. (2005): *Gramatica de l'occitan gascon contemporanèu*. Pessac: Presses universitaires de Bordeaux.
- Roncaglia, A. (1965): *La lingua dei trovatori. Profilo di grammatica storica del provenzale antico*. Roma: Edizioni dell'Ateneo.
- Ronjat, J. (1941): *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Tome IV. *Appendice : les dialectes. Index*. Montpellier: Société des langues romanes.
- Ronjat, J. (1937): *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Tome III. Deuxième partie: *Morphologie et formation des mots*. Troisième partie: *Notes de syntaxe*. Montpellier: Société des langues romanes.
- Ronjat, J. (1932): *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Tome II. Première partie: *Fonétique : II. Consonnes et phénomènes généraux*. Montpellier: Société des langues romanes.
- Ronjat, J. (1930): *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Tome I. Première partie: *Fonétique : I. Voyelles et diftongues*. Montpellier: Société des langues romanes.
- Ronjat, J. (1913): *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*. Macon: Protat frères.
- Rosetti, A. (1986): *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Rosetti, A. (1964): *Istoria limbii române II. Limbile balcanice*. București: Editura științifică.
- Rosetti, A., Cazacu, B., Onu, L. (1971): *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. București: Editura Minerva.
- Rothe, W. (1957): *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*. Halle (Saale): Veb Max Niemeyer Verlag.
- Rourret, R. (2006): *La lenga dels trobadors*. Grasse: L'oiseau bleu.
- Ruaix i Vinyet, J. (1984-1986): *El català*. 3 volums. Barcelona: Moià.
- Rubio García, L. (1979): *Documentos lingüísticos catalanes (siglos X-XII)*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Rubio García, L. (1963): „El dialecto de Jaca a través de sus documentos: siglos X-XII“. In: (1963): *Actas del tercer congreso internacional de estudios pirenaicos*. Gerona. 1958. Tomo VI. Sección VI. Filología. Zaragoza: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto de Estudios Pirenaicos. str. 75-126.

- Ruiz Asencio, J. M., Ruiz Albi, I., Herrero Jiménez, M. (2010b): *Los Becerros Gótico y Galicano de Valpuesta*. Volumen II: *Reproducción fotográfica del Becerro Gótico de Valpuesta (AHN: Códices, 1166)*. Burgos: Instituto Castellano y Leonés de la Lengua.
- Ruiz Asencio, J. M., Ruiz Albi, I., Herrero Jiménez, M. (2010a): *Los Becerros Gótico y Galicano de Valpuesta*. Volumen I: *Estudio, edición e índices*. Burgos: Instituto Castellano y Leonés de la Lengua.
- Rusínová, Z. (2017): Slovotvorný formant. Elektronická verze [online]. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. © 2012-2018 [cit. 18.10.2017]. Dostupné z:
<https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÝ FORMANT>
- Sabatini, F. (1991): La comunicazione e gli usi della lingua. Pratica dei testi, analisi logica, storia della lingua. Torino: Loescher.
- Sabatini, F. (1962): Una scritta in volgare amalfitano del secolo XIII. *Studi di Filologia Italiana*. N° 20. str. 13-30.
- Saco y Arce, J. A. (1967): *Gramática gallega*. Orense: Gráficas Tanco.
- Said Ali, M. (1964): *Gramática histórica da língua portuguesa*. São Paulo: Melhoramentos.
- Sala, M. (2012): *De la latină la română*. București: Pro Universitaria.
- Sala, M. (2005): *From Latin to Romanian. The historical development of Romanian in a comparative Romance context*. Jackson (Mississippi): Romance Monographs.
- Salvador i Gimeno, C. (1972): *Gramàtica valenciana*. València: Tres i Quatre.
- Salvat, J. (1954): Provençal ou occitan ? Hommage à la mémoire d'Alfred Jeanroy. *Annales du Midi*. Tome 66. N°27. str. 229-241.
- Salvat, J. (1943): *Gramatica Occitana*. Toulouse: Privat.
- Salvi, G. (2016): „Ladin“. In: Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press. str. 154-168.
- Salvi, G., Renzi, L. (2010): *Grammatica dell'italiano antico*. 2 vol. Bologna: Il Molino.
- Salvioni, C. (1899): Giunte italiane alla *Romanische Formenlehre* di W. Meyer-Lübke. *Studi di Filologia romanza*. N° VII. Torino: Ermanno Loescher & C°. str. 183-239.
- Samolewicz, Z., Sołtysik, T. (1924): *Gramatyka języka łacińskiego*. Część II. *Składnia*. Lwów – Warszawa: Książnica – Atlas.
- Sampson, R., Ayres-Bennett, W. (2002): *Interpreting the History of French: A Festschrift for Peter Rickard on the Occasion of His Eightieth Birthday*. Amsterdam / New York: Rodopi.
- Sanga, G. (1995): „*Italienische Koine / La koinè italiana*“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II,2: *Die einzelnen*

- romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer. str. 81-98.
- Sanga, G. (ed.) (1990): *Koinè in Italia dalle origini al Cinquecento*. Atti del Convegno di Milano e Pavia (25-26 settembre 1987). Bergamo: Lubrina.
- Sánchez-Miret, F. (2001b): *Proyecto de gramática histórica y comparada de las lenguas romances*. Vol. II. München: LINCOM EUROPA.
- Sánchez-Miret, F. (2001a): *Proyecto de gramática histórica y comparada de las lenguas romances*. Vol. I. München: LINCOM EUROPA.
- Sapota, T., Sosnowski, R. (2008): Note sul possessivo latino SUUS. Radici classiche del cambiamento funzionale. *Romanica Cracoviensia*. N° 8. str. 100-108.
- Sapota, T., Wolanin, H. (1997): Problemy związane z użyciem zaimków w *oratio obliqua*. *Nowy Filomata*. N° 1. str. 272-281.
- Saragossà, A. (2000): Els adjectius possessius: naturalesa teòrica i aplicació a la normativa i al català col·loquial. *Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*. No 11. str. 219-280.
- Saralegui, C. (1992): „Aragonesisch / Navarresisch. Sprachgeschichte“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1992a): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VI/1. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Aragonesisch / Navarresisch, Spanisch, Asturianisch / Leonesisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. str. 37-54.
- Saramandu, N. (2003): *Studii aromâne și meglenoromâne*. Constanța: Ex Ponto.
- Sârbu, R., Frătilă, V. (1998): *Dialectul istroromân: texte și glosar*. Timișoara: Amarcord.
- Satorre Grau, F. J. (1999): *Los posesivos en español*. València: Universitat de València.
- Savj-Lopez, P. (1920): *Le origini neolatine. Manuali Hoepli*. Milano: Editore-Libraio della Real Casa.
- Scuola siciliana [online]. Treccani. *Enciclopedia on line* [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/scuola-siciliana/>
- Stan, C. (2013): *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.
- Seilmann, E. (1885): *Die Aussprache des Lateins*. Heilbronn: Gebrüder Henninger.
- Seidl, Ch. (2003): „Les variétés du latin“. In: Ernst, G. et al. (eds.) (2003): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 515-530.

- Serianni, L. (ed.) (1989): *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.
- Serianni, L. (1988): *Appunti di grammatica storica italiana*. Roma: Bulzoni.
- Serianni, L., Trifone, P. (eds.) (1994b): *Storia della lingua italiana*. Volume terzo: *Le altre lingue*. Torino: Giulio Einaudi.
- Serianni, L., Trifone, P. (eds.) (1994a): *Storia della lingua italiana*. Volume secondo: *Scritto e parlato*. Torino: Giulio Einaudi.
- Serianni, L., Trifone, P. (eds.) (1993): *Storia della lingua italiana*. Volume primo: *I luoghi della codificazione*. Torino: Giulio Einaudi.
- Sesep, N. (1993): *La francophonie au cœur de l'Afrique. Le français zaïrois*. Paris: Didier.
- Sgall, P., Nebeský, L., Goralčíková, A., Hajičová, E. (1969): *A Functional Approach to Syntax in Generative Description of Language*. Mathematical Linguistics and Automatic Language Processing. Vol. 7. New York / London: Elsevier.
- Schiaparelli, L. (1933): *Codice diplomatico longobardo*. Vol. II. Roma: Tipografia del Senato.
- Schiaparelli, L. (1929): *Codice diplomatico longobardo*. Vol. I. Roma: Tipografia del Senato.
- Schilirò, A. M. (2014): *Caratteri di una migrazione: i lumbardi nella Sicilia normanna*. Tesi di laurea. 2013/2014. Bologna: Università di Bologna.
- Schmitt, C. (2003): „Französisch“. In: Roelcke, T. (ed.) (2003): *Variationstypologie / Variation Typology: Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen in Geschichte und Gegenwart*. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 400-448.
- Schøsler, L. (1984): *La déclinaison bicasuelle de l'ancien français: son rôle dans la syntaxe de la phrase, les causes de sa disparation*. *Études Romanes de l'Université D'Odense*. Band 19. Odense: Odense University Press.
- Schuchardt, H. (1866, 1867, 1868): *Der Vokalismus des Vulgärlateins*. Bände I, II, III. Leipzig: B. G. Teubner.
- Schultz-Gora, O. (1936): *Altprovenzalisches Elementarbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Schwan, E., Behrens, D. (1925): *Grammatik des Altfranzösischen. I. und II. Teil: Laut- und Formenlehre*. Leipzig: O. R. Reisland.
- Schwan, E., Behrens, D. (1921): *Grammatik des Altfranzösischen. III. Teil: Materialien zur Einführung in das Studium der altfranzösischen Mundarten*. Leipzig: O. R. Reisland.
- Schwan, E., Behrens, D. (1914): *Grammatik des Altfranzösischen. I. und II. Teil: Laut- und Formenlehre*. Leipzig: O. R. Reisland.

- Schwan, E., Behrens, D. (1901): *Grammatik des Altfranzösischen*. Leipzig: O. R. Reisland.
- Schweizer-Sidler, H., Surber, A. (1888): *Grammatik der lateinischen Sprache*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
- Sibille, J. (2003): *La Passion de saint André. Drame religieux de 1512 en occitan briançonnais. Édition critique, étude linguistique comparée*. Thèse pour le doctorat. Lyon: Université Lumière - Lyon 2.
- Sicard, G. et alii (2000): *Mémoires de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands*. Volume 57.
- Sicre, P. (1908d): Éléments de grammaire du dialecte de Foix. *Bulletin périodique de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts (Foix) et de la Société des études du Couserans (Saint-Girons)*. Tome XI. N° 8. Foix: Typographie Gadrat aîné. str. 441-460.
- Sicre, P. (1908c): Éléments de grammaire du dialecte de Foix. *Bulletin périodique de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts (Foix) et de la Société des études du Couserans (Saint-Girons)*. Tome XI. N° 7. Foix: Typographie Gadrat aîné. str. 387-408.
- Sicre, P. (1908b): Éléments de grammaire du dialecte de Foix. *Bulletin périodique de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts (Foix) et de la Société des études du Couserans (Saint-Girons)*. Tome XI. N° 6. Foix: Typographie Gadrat aîné. str. 337-351.
- Sicre, P. (1908a): Éléments de grammaire du dialecte de Foix. *Bulletin périodique de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts (Foix) et de la Société des études du Couserans (Saint-Girons)*. Tome XI. N° 5. Foix: Typographie Gadrat aîné. str. 274-290.
- Sicre, P. (1907): Éléments de grammaire du dialecte de Foix. *Bulletin périodique de la Société ariégeoise des sciences, lettres et arts (Foix) et de la Société des études du Couserans (Saint-Girons)*. Tome XI. N° 4. Foix: Typographie Gadrat aîné. str. 177-195.
- Siewierska, A. (2004): *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sihler, A. L. (1995): *New comparative grammar of Greek and Latin*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Silva Domínguez, C. (2002): Frases nominais con posesivo en galego: estrutura e valores referenciais. *Verba. Anuario Galego de Filoloxia*. Anexo 50. Universidade Santiago de Compostela.
- Silva Neto, S. da (1957): *Historia do Latin vulgar*. Rio de Janeiro: Livraria acadêmica.
- Silva Neto, S. da (1952): *História da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Livros de Portugal.
- Sinegre, H. (1950): Une vieille confrérie : le notariat en Gévaudan. *Bulletin de la Société des Lettres, Sciences et Arts de la Lozère*. str. 51-58.

- Sittl, K. (1882): *Die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung des afrikanischen Lateins*. Erlangen: Verlag von Andreas Deichert.
- Skårup, P. (1994): *Morphologie synchronique de l'ancien français*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Skok, P. (1934): Zum Balkanlatein IV. *Zeitschrift für romanische Philologie*. N° 54. str. 175-215.
- Skok, P. (1930): Zum Balkanlatein III. *Zeitschrift für romanische Philologie*. N° 50. str. 484-532.
- Skok, P. (1928): Zum Balkanlatein II. *Zeitschrift für romanische Philologie*. N° 48. str. 398-413.
- Skok, P. (1926): Zum Balkanlatein I. *Zeitschrift für romanische Philologie*. N° 46. str. 385-410.
- Skok, P. (1915): *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*. Zagreb: Kniažra Jugoslavenske Akademije Lav. Hav. Hartmana.
- Smail, D. L. (1998): „Notaries, Courts, and the Legal Culture of Late Medieval Marseille“. In: Reyerson, K. L., Drendel, J. V. (eds.) (1998): *Urban and Rural Communities in Medieval France: Provence and Languedoc, 1000-1500*. Leiden / Boston / Köln: Brill. str. 23-50.
- Sneyders de Vogel, K. (1919): *Syntaxe historique du français*. La Haye: J.-B. Wolters-Groningue.
- Sofer, J. (1963): *Zur Problematik des Vulgärlateins. Ergebnisse und Anregungen*. Wien: Gerold.
- Solà, J., Lloret, M.-R., Mascaró, J., Pérez Saldanya, M. (eds.) (2002c): *Gramàtica del català contemporani*. Volum 3: *Sintaxi (17-31)*. Barcelona: Empúries.
- Solà, J., Lloret, M.-R., Mascaró, J., Pérez Saldanya, M. (eds.) (2002b): *Gramàtica del català contemporani*. Volum 2: *Sintaxi (1-16)*. Barcelona: Empúries.
- Solà, J., Lloret, M.-R., Mascaró, J., Pérez Saldanya, M. (eds.) (2002a): *Gramàtica del català contemporani*. Volum 1: *Introducció. Fonètica i fonologia. Morfologia*. Barcelona: Empúries.
- Söll, L. (1985): *Gesprochenes und geschriebenes Französisch*. Berlin: Schmidt.
- Spescha, A. (1989): *Grammatica sursilvana*. Cuera: Casa editura per mieds d'instrucziun.
- Staaff, E. (1907): *Étude sur l'ancien dialecte léonais d'après des chartes du XIIIe siècle*. Leipzig: Rudolf Haupt.
- Stasyk, M. (2006): *Sprache und Werke von vier Trobadors im Licht der Forschung unter besonderer Berücksichtigung fremdsprachlicher und dialektaler Einflüsse*. Dizertační práce. Siegen: Universität Siegen.

- Stefenelli, A. (1998): „Remarques sur la structure socioculturelle du latin vulgaire protoroman“. In: Callebat, L. (ed.) (1998): *Latin vulgaire – latin tardif IV*. Actes du IVème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Caen, 2 - 5 septembre 1994). Hildesheim / Zürich / New York: Olms-Weidmann. str. 35-45.
- Stechow, A. von (1991): *Semantik. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin / New York: Walter von Gruyter.
- Steinbauer, D. H. (2003): „Lateinische Sprachgeschichte“. In: Ernst, G. et al. (eds.) (2003): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 504-515.
- Stengel, E. (1878): *Die beiden ältesten provenzalischen Grammatiken: Lo Donatz proensals, Las Rasos de trobar*. Marburg: N. G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung. Nebst einem provenzalisch-italienischen Glossar.
- Stewart, W. (1965): "Urban Negro speech: Sociolinguistic factors affecting English teaching, In: Shuy, R., Davis, A., Hogan, R. (eds.) (1965): *Social dialects and language learning*. Champaign (Illinois): National Council of Teachers of English. str. 10-18.
- Stich, D. (2001): *Francoprovençal: Proposition d'une orthographe supra-dialectale standardisée*. Ph.D. dissertation. Paris: Université de Paris V – René Descartes.
- Stich, D. (1998): *Parlons francoprovençal. Une langue méconnue*. Paris: L'Harmattan.
- Stimm, H. (1953): *Studien zur Entwicklungsgeschichte des Frankoprovenzalischen*, Wiesbaden.
- Stolz, F., Debrunner, A. (1953): *Geschichte der lateinischen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter & co.
- Stotz, P. (2004): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Fünfter Band: *Bibliographie, Quellenübersicht und Register*. München: Verlag C. H. Beck.
- Stotz, P. (2002): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Erster Band: *Einleitung, lexikologische Praxis, Wörter und Sachen, Lehnwortgut*. München: Verlag C. H. Beck.
- Stotz, P. (2000): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Zweiter Band: *Bedeutungswandel und Wortbildung*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Stotz, P. (1998): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Vierter Band: *Formenlehre, Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Stotz, P. (1996): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Dritter Band: *Lautlehre*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

- Stouff, L. (2004): „Notaires et registres de notaires en Provence et à Arles XIIIe-XVe siècles“. In: Carozzi, C., Taviani-Carozzi, H. (eds.) (2004): *Le médiéviste devant ses sources. Questions et méthodes*. Aix-en-Provence: Presses universitaires de Provence. str. 249-269.
- Straka, G. (1987): „Langues et parlers de France au Moyen Âge : Quelques considérations sur la liberté de leur emploi“. In: Kolektiv (1987): *Les libertés au Moyen Âge*. Festival d'Histoire de Montbrison (du 1er au 5 octobre 1986). Montbrison: Association du Centre Culturel. str. 405-417.
- Straka, G. (ed.) (1972): *Les dialectes de France au Moyen Âge et aujourd'hui. Domaines d'oïl et domaine franco-provençal*. Paris: Klincksieck.
- Sturtevant, E. H. (1913): „The Genitive and Dative Singular of the Latin Pronominal Declension“. In: Kolektiv autorů (1913): *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. Vol. 44. Boston: Ginn & Company. str. 99-105.
- Suchier, H. (1906): *Die französische und provenzalische Sprache und ihre Mundarten nach ihrer historischen Entwicklung dargestellt*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Suchier, H. (1883): *Denkmäler provenzalischer Literatur und Sprache*. Halle: Max Niemeyer.
- Sumien, D. (2009): Classification dei dialèctes occitans. *Linguistica Occitana*. No. 7. str. 1-55.
- SUO. Elektronická verze [online]. Treccani. *Vocabolario on line* [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/vocabolario/suo/>
- Swiggers, P. (2011): „La (relative) standardisation de l'ancien occitan appréhendée à travers les premières descriptions grammaticales“. In: Dessi Schmid, S., Hafner, J., Heinemann, S. (eds.) (2011): *Koineisierung und Standardisierung in der Romania*. Heidelberg: Winter. str. 133-149.
- Szantyr, A., Hofmann, J. B. (1965): *Lateinische Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Szemerényi, O. J. L. (1996): *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Clarendon Press.
- Szemerényi, O. (1990): *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Šabršula, J. (2005): *Le fonctionnement asymétrique du signe linguistique*. Ostrava: Ostravská univerzita. Filozofická fakulta.
- Šabršula, J. (1996): *Vývoj francouzského jazyka*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Šabršula, J. (1994): *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*. Ostrava: Ostravská univerzita.

- Šabršula, J. et alii (1980a): *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Šabršula, J. et alii (1980b): *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Tanquerey, J. (1916): *Recueil de lettres anglo-françaises (1265-1399)*. Paris: H. Champion.
- Tardif, J. (1866): *Monuments historiques. Cartons des rois*. Paris: J. Claye.
- Tekavčić, P. (1972): *Grammatica storica dell'italiano*. 3 vol. Torino: Il Mulino.
- Thorne, J. P. (1966): On hearing sentences. In: Lyons, J., Wales, R. J. (eds.) (1966): *Psycholinguistics papers*. Edinburgh: Edinburgh University Press. str. 3-10.
- Tilley, A. (1922): *Medieval France. A companion to French studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tisseur, C. (pseud.: Puitspelu, N. du) (1891): „Du parler de Lyon“. In: Puitspelu, N. du (1891): *Les vieilles lyonnaises*. Lyon: Bernoux et Cumin. str. 349-356.
- Tisseur, C. (pseud.: Puitspelu, N. du) (1887-1890): *Dictionnaire étymologique de patois lyonnais*. Lyon: Librairie générale Henri Georg.
- Tissot, J. (1865): *Le patois des Fourgs (arrondissement de Pontarlier, département du Doubs)*. Paris: A. Durand.
- Tobler, A. (ed.) (1906b): *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*. Zweite Reihe. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Tobler, A. (1906a): „Suus auf eine Mehrheit von Besitzern bezogen“. In: Tobler, A. (ed.) (1906b): *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*. Zweite Reihe. Leipzig: Verlag von S. Hirzel. str. 91-92.
- Togebly, K. (1974): *Précis historique de grammaire française*. Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Togebly, K. (1968): “Suus“ et “illorum“ dans les langues romanes. *Revue romane*. Bd. 3. str. 66-71.
- Torrens Álvarez, M. J. (2002): *Edición y estudio lingüístico del Fuero de Alcalá (Fuero Viejo)*. Alcalá de Henares: Fundación Colegio del Rey.
- Tortora, Ch. (ed.) (2003): *The Syntax of Italian Dialects*. New York: Oxford University Press.
- Tourtoulon, C. de, Bringuier, O. (1876): *Carte de la limite de la langue d'oc et de la langue d'oïl*. Paris: Monrocoq.
- Tovar, A. (1946): *Gramática histórica latina. Sintaxis*. Madrid: Afrodísio Aguado.
- Trager, G. L. (1932): *The use of the Latin demonstratives (especially ILLE and IPSE) up to 600 A. D., as the source of the Romance article*. New York: Institute of French studies.

- Treptow, K. W. (ed.) (2000): *Dějiny Rumunska*. Praha: Lidové noviny.
- Trésor de la Langue Française informatisé*. 1971-1994 [online]. [cit. 7.6.2017]. Dostupné z: <http://www.le-tresor-de-la-langue.fr/>
- Trésor Manuscrit de l'Ancien Occitan (TMAO)*. Édition électronique [online]. CNRS / Université Toulouse – Jean Jaurès. © 2017 [cit. 8.5.2017]. Dostupné z: <http://tmao.humanum.fr/>
- Trofimova, O. (2017): *I normanni in Inghilterra e in Sicilia. Un capitolo della storia*. Tesi di dottorato. 2016/2017. Palermo: Università degli Studi di Palermo.
- Trochet, J.-R. (2001): „Limites ethnographiques traditionnelles dans le Centre-Ouest. Pays, langues et systèmes agraires“. In: Bromberger, C., Morel, A. (eds.) (2001): *Limites floues, frontières vives : des variations culturelles en France et en Europe*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme. str. 69-89.
- Trudgill, P. (1986): *Dialects in contact*. Oxford / New York: Basil Blackwell.
- Tuaillon, G. (2001): *La littérature en francoprovençal avant 1700*. Grenoble: ELLUG.
- Tuaillon, G. (1993): „Faut-il, dans l'ensemble gallo-roman, distinguer une famille linguistique pour le francoprovençal ?“. In: Guillorel, H., Sibille, J. et alii (eds.) (1993): *Langues, dialectes et écritures. Les langues romanes de France*. Paris: Institut d'Études Occitanes, Institut de Politique Internationale et Européenne, Université de Paris X – Nanterre. Str. 142-149.
- Tucker, T. G. (1931): *A concise etymological dictionary of Latin*. Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag.
- Turbová, M. (1988): K pojmům kompetence – performance. K vývoji pojetí některých základních lingvistických pojmů a termínů. *Slovo a slovesnost*. 49. 3. str. 235-247.
- Tuten, D. N. (2003): *Koineization in Medieval Spanish*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Tvrdá-Moixová, D. (1968): *Přehled katalánské mluvnice*. Praha: Universita Karlova.
- Ubieto Artera, A., Reglá Campistol, J., Jover Zamora, J. (1995): *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny.
- Ugolini, F. A. (1942): *Testi antichi italiani*. Torino: Chiantore.
- Umphrey, G. W. (1987): El dialecto aragonés. *Archivo de Filología Aragonesa*. N° 39. str. 163-201.
- Umphrey, G. W. (1911): The Aragonese dialect. *Revue Hispanique*. N° XXIV. str. 5-45.
- Urbanová, D., Blažek, V. (2008): *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo*. Brno: Host.
- Urtel, H. (1897): *Beiträge zur Kenntnis des Neuchateller Patois. I. Vignoble und Béroche*. Darmstadt: G. Otto's Hof-Buchdruckerei.

- Vaan, M. de (2008): *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden / Boston: Brill.
- Valentini, E. (2001): *Gramatica dl Ladin Standard. Urtijej: Servisc de Planificazion y Elaborazion dl Lingaz Ladin*.
- Valle Cuesta, Á. (1992): „El posesivo en la documentación medieval asturiana“. In: Ariza
- Van Acker, M. (2007): *VT QVIQVE RVSTICI ET INLITTERATI HEC AVDIERINT INTELLEGANT. Hagiographie et communication verticale au temps des Mérovingiens (VIIe-VIIIe siècles)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Vaniček, A. (1874): *Etymologisches Wörterbuch*. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner.
- Van Bever, A. (1914): *Les poètes du terroir du XVe siècle au XXe siècle*. Textes choisis accompagnés de notices biographiques, d'une bibliographie et de cartes des anciens pays de France. Tome IV. *Maine, Orléanais, Touraine, Picardie et Artois, Poitou, Saintonge, Aunis et Angoumois, Provence, Roussillon, Savoie*. Paris: Ch. Delagrave.
- Van Bever, A. (1911): *Les poètes du terroir du XVe siècle au XXe siècle*. Textes choisis accompagnés de notices biographiques, d'une bibliographie et de cartes des anciens pays de France. Tome III. *Languedoc et Comté de Foix, Lorraine, Lyonnais, Nivernais, Normandie*. Paris: Ch. Delagrave.
- Van Bever, A. (1909): *Les poètes du terroir du XVe siècle au XXe siècle*. Textes choisis accompagnés de notices biographiques, d'une bibliographie et de cartes des anciens pays de France. Tome II. *Dauphiné, Flandre, Franche-Comté, Gascogne et Guyenne, Île-de-France, Limousin et Marche*. Paris: Ch. Delagrave.
- Van Bever, A. (1908): *Les poètes du terroir du XVe siècle au XXe siècle*. Textes choisis accompagnés de notices biographiques, d'une bibliographie et de cartes des anciens pays de France. Tome I. *Alsace, Anjou, Auvergne, Béarn, Berry, Bourbonnais, Bourgogne, Bretagne, Champagne*. Paris: Ch. Delagrave.
- Van Peteghem, M. (2012): Possessives and grammaticalization in Romance. *Folia Linguistica*. 46 (2). str. 605-634.
- Vàrvaro, A. (2010): *Linguistique romane. Cours d'introduction*. Namur: Presses universitaires de Namur.
- Vàrvaro, A. (2004): „Koinè nell'Italia meridionale“. In: Vàrvaro, A. (ed.) (2004): *Identità linguistiche e letterarie nell'Europa romanza*. Roma: Salerno. str. 199-208.

- Vázquez Laslop, M. E. (2010): „Tratamientos directos e indirectos entre los Poderes Legislativo y Ejecutivo en México (1821-1862)“. In: Orletti, F., Mariottini, L. (eds.) (2010): *(Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio*. Roma / Stockholm: Università degli Studi Roma Tre / EDICE. str. 575-597.
- Vázquez Obrador, J. (1999): El aragonés de Biescas y Gavín: breve caracterización. *Alazet, Revista de filología*. N° 11.
- Väänänen, V. (2006): *Introduction au latin vulgaire*. Paris: Librairie Klincksieck.
- Väänänen, V. (1981): *Introduction au latin vulgaire*. Paris: C. Klincksieck.
- Väänänen, V. (1963): *Introduction au latin vulgaire*. Paris: C. Klincksieck.
- Velleman, A. (1915): *Gramatica teoretica, pratica ed istorica della lingua ladina d'Engiadin'Ota*. Prüma part: *Il Substantiv, l'Artichel, l'Aggetiv, il Pronom*. Zürich: Art. Institut Orell Füssli.
- Verdon, L. (2007): Les notaires, officiers du comte de Provence au XIIIe et XIVe siècle. *Rives nord-méditerranéennes* [online]. Vol. 28 [cit. 7.5.2017]. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/rives/1223>
- Vermes, G. et alii (1988): *Vingt-cinq communautés linguistiques de la France. Tome premier: Langues régionales et langues non territorialisées*. Paris: L'Harmattan.
- Vermes, G., Boutet, J. (1987): *France, pays multilingue. Tome 2: Pratiques des langues en France*. Paris: L'Harmattan.
- Vermes, G., Boutet, J. (1987): *France, pays multilingue. Tome 1: Les langues de France, un enjeu historique et social*. Paris: L'Harmattan.
- Veÿ, E. (1911): *Le dialecte de Saint-Étienne au XVIIe siècle*. Paris: Librairie ancienne, Honoré Champion.
- Vicente Mateu, J. A. (1994): *La deixis: egocentrismo y subjetividad en el lenguaje*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Vidos, B. E. (1959): *Manual de Linguistica Romanica*. Firenze: Olschki.
- Viejo Fernández, X. (2004): *Llingua y cultura lliteraria na Edá Media asturiano-lleonesa*. Uviéu: Trabe.
- Viejo Fernández, X. (2003): *La formación histórica de la llingua asturiana*. Uviéu: Trabe.
- Vielliard, F. (ed.) (2001): *Littératures dialectales de la France. Diversité linguistique et convergence des destins*. Paris / Genève: Champion / Droz.
- Vignon, L. (1903): Parable de l'enfant prodigue, recueil de traductions en patois savoyard (Compte rendu). Clédat, L. (ed.). *Revue de philologie française et de littérature*. Tome XVII. Paris: Librairie Émile Bouillon. str. 317-318.

- Vignuzzi, U. (2010): Aree linguistiche [online]. Treccani. Enciclopedia dell'Italiano. © 2010 [cit. 8.5.2017]. Dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/aree-linguistiche_%28Enciclopedia-dell%27Italiano%29/
- Viguera, M. (ed.) (1992): *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua española*. Sevilla, 5 de marzo de 1990. Vol. 2. Madrid. str. 279-290.
- Villefranche, J.-M. (1891): *Essai de grammaire du patois lyonnais*. Bourg: Imprimerie J.-M. Villefranche.
- Vineis, E. (1998): „Proto-Indo-European: Comparison and Reconstruction“. In: Ramat, A. G., Ramat, P. (eds.) (1998): *The Indo-European languages*. London / New York: Routledge. str. 261-321.
- Viret, R. (2015): *Graméra savoyârda (arbané) / Grammaire savoyarde (albanais)*. Challes-les-Eaux: Institut de la langue.
- Viret, R. (2013): *Dikchonéro fransé-savoyâ / Dictionnaire français-savoyard. Comportant plusieurs variantes de la langue savoyarde* [online]. [Cit. 23.7.2017]. Dostupné z: http://www.arpitania.eu/aca/documents/Dictionnaire_Viret_Francais_Savoyard.pdf
- Vitali, D. (2007): *Mit dem Latein am Ende? Volkssprachlicher Einfluss in lateinischen Chartularen aus der Westschweiz*. Bern: Peter Lang.
- Vitali, D. (2003): „Interférences entre le latin et la langue vernaculaire dans les chartes latines de Suisse occidentale“. Verbeke, W., Goyens, M. (eds.) (2003): *The Dawn of the written vernacular in Western Europe*. Leuven: Leuven University Press. str. 127-145.
- Voretzsch, C. (1918): *Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- Vossler, K. (1954): *Einführung ins Vulgärlatein*. ed. Schmeck, H. München: Hueber.
- Vossler, K. (1922): „Neue Denkformen im Vulgärlatein“. In: Meyer-Lübke, W. et alii (eds.) (1922): *Hauptfragen der Romanistik. Festschrift für Philipp August Becker*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. str. 170-191.
- Vuillemin, A. (1892): *Atlas des bassins des grands fleuves de la France et de l'Europe d'après les documents les plus autorisés*. Paris: Maison Jules Delalain et fils.
- Vuletić, N. (2013): Le Dalmate : Panorama des idées sur un mythe de la linguistique romane. *Histoire, Epistémologie, Langage*. 35/1. str. 45-64.
- Vurpas, A.-M. (1995): „Frankoprovenzalische Skriptae / Les scriptae francoprovençales“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer. str. 389-405.

- Wackernagel, J. (1908): „Genetiv und Adjektiv“. In: *Mélanges de linguistique offerts à M. Ferdinand de Saussure*. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion. str. 123-152.
- Wagner, R. L. (1974): *L'Ancien français : points de vue, programmes*. Paris: Larousse.
- Walde, A. (1910): *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Walde, A., Hofmann, J. B. (1938): *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Wang, P. (2017): *Complementarity Between Lexis and Grammar in the System of Person: A Systemic Typological Approach*. London / New York: Routledge.
- Wanner, D. (1987): *The Development of Romance Clitic Pronouns. From Latin to Old Romance*. Berlin / New York / Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Wartburg, W. von (1993): *Évolution et structure de la langue française*. Tübingen / Basel: A Francke.
- Wartburg, W. von (1941): *Les origines des peuples romans*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Wartburg, W. von (1936): Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume. *Zeitschrift für romanische Philologie*. 56. str. 1-48.
- Watenphul, H. (1929a): *Mittellateinisches Lesebuch. Proben lateinischen Schrifttums von der Zeit der Merowinger bis zum Ausgang des Mittelalters*. Vol. II: *Kommentar*. Bielefeld / Leipzig: Velhagen & Klasing.
- Watenphul, H. (1929b): *Mittellateinisches Lesebuch. Proben lateinischen Schrifttums von der Zeit der Merowinger bis zum Ausgang des Mittelalters*. Vol. I: *Text*. Bielefeld / Leipzig: Velhagen & Klasing.
- Watkins, C. (1998): „The Proto-Indo-European: Comparison and Reconstruction“. In: Ramat, A. G., Ramat, P. (eds) (1998): *The Indo-European languages*. London / New York: Routledge. str. 25-73.
- Weiss, M. (2009): *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*. Ann Arbor / New York: Beech Stave Press.
- Werf, H. van der (1972): *The chansons of the troubadours and trouvères: a study of the melodies and their relation to the poems*. Utrecht: A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij.
- Werro, R. de (1839): *Recueil diplomatique du Canton de Fribourg*. Fribourg: Joseph-Louis Piller.
- Widdowson, H. G. (1978): *Teaching language as communication*. Oxford: Oxford University Press.

- Wikarjak, J. (2011): *Gramatyka opisowa języka łacińskiego*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Wilmet, M. (1997): *Grammaire critique du français*. Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Woodcock, E. C. (1959): *A New Latin Syntax*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wölfflin, E., Mommsen, T. et alii (2004): *Thesaurus linguae Latinae*. München: K. G. Saur [online]. Server *Litterae ante portas*. Ústav klasických studií. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. ©2004 [cit. 1.6.2017]. Dostupné z: <http://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-databaze-uks/litterae-ante-portas>
- Wright, R. (1994): *Early Ibero-Romance*. Newark (Delaware): Juan de la Cuesta.
- Wright, R. (1982): *Late Latin and Early Romance in Spain and Carolingian France*. Liverpool: Francis Cairns.
- Wüest, J. (1979): *La dialectalisation de la Gallo-Romania. Problèmes phonologiques*. Bern: Francke.
- Wunderli, P. (1978): „Les structures du possessif en moyen français“. In: Martin, R. (ed.) (1978): *Études de syntaxe du moyen français*. Actes du Colloque organisé par le Centre d'Analyse Syntaxique de l'Université Metz et par le Centre de Recherche pour un Trésor de la langue française (C.N.R.S. Nancy). Paris: Librairie Klincksieck. str. 111-152.
- Wunderli, P. (1977): Strukturen des Possessivums im Altfranzösischen. *Vox Romanica*. 36. str. 38-66.
- Yndurain, F. (1945): *Contribución al estudio del dialecto navarro-aragonés antiguo*. Zaragoza: El Noticiero.
- Zanardelli, T. (1891): *Essai de grammaire du dialecte labastidien (Ariège) comparé avec l'ancien provençal et le catalan oriental*. Documents per l'estudi de la lenga occitana. N° 97. Paris: Institut d'Estudis occitans de París.
- Zaun, O. (1917): *Die Mundart von Aniane (Hérault) in alter und neuer Zeit*. Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie. Heft 61. Halle: Max Niemeyer.
- Zavadil, B. (2015): *Historia de la lengua española. Introducción a la etimología*. Praha: Karolinum.
- Zavadil, B. (2004): *Vývoj španělského jazyka II*. Praha: Karolinum.
- Zavadil, B. (1998): *Vývoj španělského jazyka I*. Praha: Karolinum.
- Zimmermann, M. (2003): *Écrire et lire en Catalogne (IXe – XIIe siècle)*. 2 svazky. Madrid: Casa de Velázquez.
- Zink, G. (1995): *Morphologie du français médiéval*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Zink, G. (1990b): *Le Moyen français*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Zink, G. (1990a): *L'Ancien français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Zof, F. (1999): *Gramatiche pratiche de lenghe furlane*. Udine: Editrice Leonardo Pasian di Prato.
- Zuchetto, G. (1998): *Le livre d'or des troubadours – XIIe-XIVe siècles*. Anthologie. Paris: Éditions de Paris.
- Zumthor, P. (1962): Le langage parlé à Saint-Gingolph. Contribution à l'histoire des "français locaux". *Annales valaisannes*. Bulletin trimestriel de la Société d'histoire du Valais romand, vol. 11. N° 1. Saint-Maurice: Imprimerie Saint-Augustin. str. 205-264.
- Zwanenburg, W. (2004): „Considérations sur le francoprovençal“. In: Noll, V., Thiele, S. (eds.) (2004): *Sprachkontakte in der Romania: Zum 75. Geburtstag von Gustav Ineichen*. Tübingen: Max Niemeyer. str. 173-184.
- Zwicky, A. M. (1977): *On Clitics*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.